Magy. Pol.
O, 653.
II. 2.

A BANKÜGY.

IRTA

GR. LÓNYAY MENYHÉRT.

BUDAPEST
AZ ATHENAEUM KIADÁSA.
1875.

M. T. AKAD. KÖNYVTÁRA
Növedéknapló
1935 ón 1388

Budapest. 1875. Nyomatott az Athenaeum nyomdjában.

M. T. AKAD. KÖNYVTÁRA

BEVEZETÉS.

[Közügyeink legfontosabbika pénzügyeink rendezése. — Annak eddigi nehézségei. — A fúzió folytán mi lett volna a kormány feladata? — Más nemzetek példája. — Mit várunk a közel jövőben a kormánytól és a törvényhozástól? — Közügyeink másik fontos kérdése: a bankügy. — Miért nem szóltam előbbi munkámban a bankügyről? — Nehézségek, melyek a bankügy megirásánál előfordulnak. — E munka czélja. — Megirásánál minő eljárást kellett követnem? — A természettudományok előnye a politikai tudományok felett. — A bankügyre nagy befolyást gyakorol az önérdek. — Két különböző irány. — A bankmonopólium és a bankszabadság. — A bankügy megoldásának nehézségei monarchiánkban. — A hosszan tartó papirpénzgazdálkodás akadályozza a helyes irány felismerését. — Mi iránt kell mindenek előtt tisztába jönnünk?]

A »Közügyekről« irt munkámnak első részét »Magyarország pénzügyi állapotáról« ugy hiszem, nem irtam hiába. Az olvasó közönség részvéttel fogadta, a miért hálás köszönettel tartozom. A mit abban mondottam, nem tünt el nyom nélkül. Örömmel tapasztaltam,

M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

hogy több eszme, melynek e munkában kifejezést adtam, elterjedt és általában helyeseltetett.

De személyemre vonatkozólag is volt ezen munka kiadásának eredménye. E munkám kiadása előtt szokássá kezdett válni némelyeknél az állampénzügyek kedvezőtlen állapotának eredeti indokát azon intézkedésekre vinni vissza, melyeket én mint volt pénzügyminister keresztülvinni szándékoztam. Tényekre és országgyülési előterjesztésekre hivatkozva jeleztem ott azon irányt és azon elveket, melyeket mint pénzügyminister követtem és létesiteni törekedtem. Ez időtől fogva nem akadt senki, ki az általam ez irányban mondottakat és idézetteket kétségbe vonta volna.

Midőn ama munkát irtam, de még ma is közügyeinknek legfontosabb, elhalaszthatlan, és életbevágó kérdésének tartottam és tartom az állampénzügyeknek czélszerű rendezését.

Életkérdés ez hazánkra azért, mert ettől függ nemcsak nemzetünk anyagi gyarapodása, de alkotmányos intézményeink biztositása is; ettől függ azon tekintély és befolyás, melyet a magyar állam és nemzet gyakorolni képes, és hivatott. Legfontosabb kérdés azért, mert az állampénzügyek egyensulyának helyreállitása csak összes belszervezetünknek czélszerű és adóképességünkhöz mért átalakitásával eszközölhető és határozottan körülirt normálbudget megállapitása által biztositható. A közterhek czélszerű felosztása, az adórendszer reformja és az adóképesség emelésére szolgáló intézkedések ke-

resztülvitele által teszszük lehetővé azt, hogy az egyensuly helyreállítására és annak állandó biztosítására feltétlenül megkivántató ujabb áldozatokat a nemzet megbirja.

Elhalaszthatlan és legégetőbb kérdés, mert lehet mondani: minden év, sőt minden hónap, melylyel a jó és egészséges pénzügyi rendszer életbeléptetésének kezdeményezésével késünk, a baj orvoslását nehezíti és mind nagyobb nélkülözéseket ró az adózókra.

Két éve, hogy az ország tudatában van azon aggodalmas állapotnak, melybe pénzügyeinek rendezetlensége folytán jutott. És mindamellett nagyon kevés történt ezen állapot gyökeres orvoslására.

Mindaddig, mig a képviselőháznak sikeres munkáját az éles pártviszály akadályozta, nagy nehézségekkel találkozott volna a hazánk pénzügyeinek rendezését czélzó törvényjavaslatok keresztülvitele. A jelen év kezdetén a két nagy párt közös cselekvésre egyesült, s a mely két párt azelőtt egymás ellen elkeseredett küzdelmet folytatott, annak soraiból alakult az uj kormány. A lefolyt országgyülési ülésszak véghónapjaiban minden javaslat, melyet az uj kormány terjesztett a törvényhozás elé, rövid idő alatt, meddő viták mellőzésével, majdnem minden módosítás nélkül, vált törvénynyé. Részemről sajnálom, hogy ezen felette kedvező időszak alatt nem hozattak javaslatba és nem vitettek keresztül a pénzügyek rendezését czélzó erélyes intézkedések. Nem kételkedem, hogy, ha a kormány mindjárt megalakulása után határozott körvonalokban jelzi

az általa követendő pénzügyi politikát; ha beterjeszti ama javaslatokat, melyeket az akkori viszonyok között az 1875. év folytán pénzügyi állapotaink javítására könnyen keresztülvihetett volna; ha a kivitel részleteire nézve felhatalmazást kér és ennélfogva az életbe léptetendő intézkedéseknek csak főbb elveit és irányát kívánta volna a törvényhozás által tárgyaltatni és törvénybe igtattatni: még ezen év folytán nevezetes eredményeket mutathatott volna fel.

Ezt ohajtottam, sőt ezt vártam. Ezen ohajomnak és várakozásomnak adtam kifejezést ezen év kezdetén a költségvetés tárgyalása alkalmával tartott beszédemben.

Nem kételkedem azon, hogy a kormány tudja, mit akar, hogy tisztában van az alkalmazandó eszközök és a követendő ut iránt, melyek hazánk pénzügyeinek rendezéséhez vezetnek. Hiszen ha ezek iránt alakulásakor nem lett volna tisztában, ugy öntudattal nem vállalhatta volna el az ország ügyeinek vezetését.

Azt hiszem, ha a jelen ministerium megalakulása után a kezdeményezés terére lép, ez által nem gyengítette, hanem erősítette volna állását. A nemzet, a helyzet magaslatára emelkedett kormányt örömmel követte volna, és az elmaradhatlan siker hatalma megszüntet; ama nehézségeket, melyek minden ily nagy munkánál mutatkozni szoktak.

Rendes viszonyok között czélszerű, sőt szükséges minden intézkedést egyes részleteiben törvényhozási uton megállapitani, de oly aggasztó; mondhatni: válsá-

gos korszakban, melybe mi az állampénzügyek tekintetében jutottunk, a helyes és észszerű politika azt követeli, hogy elhatározottsággal és haladéktalanul létesíttessenek mindazon intézkedések és rendszabályok, melyek egy jobb jövőnek biztos alapjait vetik meg.

Párisban még füstöltek a commune által felgyujtott paloták romjai; a német hadsereg még megszállva tartotta a franczia területnek egy nevezetes részét; a szerencsétlen kimenetelü háboru folytán a franczia nemzetnek nagy része az anyagi pusztuláshoz közel állott: és e lesujtó viszonyok között a franczia kormány kezdeményezésére a törvényhozás haladék nélkül és készséggel megszavazta azon rendszabályokat, minden vita nélkül megadta azon felhatalmazásokat, melyek folytán a hadi sarcz és a hadi költség milliárdjai fedezhetők voltak, és így a háboru által megingatott egyensuly az államháztartásban az állampolgárok áldozatkészségének igénybevételével helyreállíttatott. — Éjszakamerikában alig fejeztetett be azon nagy és évekig tartó polgárháboru, melyhez hasonlót, tekintve a harczosok számát, a kitartó véres küzdelmet, a hadiköltségekre kiadott ezer meg ezer milliónyi értéket, a történet alig mutat fel: nyomban a háboru befejezése után megtette a kormány és a törvényhozás mindazon intézkedéseket, melyeket a pénzügyek rendezése megkivánt. — Igy cselekesznek ama nemzetek, melyek biznak önmagukban, melyek a sors csapásai által megedzve és következetes munkásságot kifejtve, bizonyitják életképességüket és biztosítják jövőjüket.

Az igaz, hogy ily elhatározásokra, ily rendkivüli eszközök alkalmazására, mint a fentebb idézett példákban említettem, a nemzetek rendesen csak nagy katasztrófák benyomása alatt birják magukat rászánni. De ugy hiszem, az alkalmazandó eszközökre, a kivitel módozataira nézve teljesen mindegy, valjon a bajt nagy katasztrófák idézték-e elő, avagy éveken át fejlődött gondatlanság okozta-e? Ha a baj aggasztó, bármi okozta légyen, ahoz mért eszközök és módok alkalmazandók.

De ne szóljunk a multakról. Az elmulasztott drága idő ugy is visszapótolhatatlan. A nemzet a jövőben sokat vár az uj kormánytól, mely oly nagy többséggel rendelkezik. Sokat remél az uj törvényhozástól, mely hivatva lesz nemcsak a pénzügyeket rendezni, hanem megoldani a bankügyet, megkötni az uj kereskedelmi- és vámszerződést, hosszabb időre megállapítani a közösügyi költségekhez való hozzájárulásunk arányát és három év alatt keresztülvinni mindazon reformokat, melyek a rend megszilárdítására, az anyagi jólét és adóképesség emelésére, a nemzet szellemi fejlődésére és igy egy jobb korszak biztos alapjainak megvetésére okvetlenül megkivántatnak.

Közügyeinknek egy másik nevezetes kérdése: a bankügy, mely nézetem szerint fontosság és elhalaszthatlanság tekintetében a pénzügyi kérdéshez legközelebb áll, megköveteli, hogy komolyan foglalkozzunk vele és megoldását előkészitsük. Közel egy év van még hátra, midőn az osztrák nemzeti bank szabadalma 1876. év

végével lejár és ezen szabadalom értelme szerint annak meghosszabbitása iránt a tárgyalások egy esztendővel előbb, tehát 1876. év január 1-én kezdendők meg. Ezen rövid idő alatt sokat kell előkészíteni és soknak kell történni, hogy az annyira fontos, az összes pénz- és kereskedelmi forgalomra, sőt az összes közgazdasági viszonyokra befolyással biró kérdés nemcsak a magyar államhoz méltó módon, hanem anyagi érdekeinkkel megegyezőleg, czélszerűen oldassék meg és ezzel kapcsolatban összes hitelügyünk egészséges alapokon rendeztessék.

Midőn a »Közügyeinkről« szóló munkám első füzetét kiadtam, sokan intézték hozzám azon kérdést, hogy miért nem szóltam e munkában a bankügyről is, miután az a pénzügyi kérdésekkel összefügg? — Nem szólottam akkor a bankügyről, mert az sokkal fontosabb tárgy, semhogy az iránti nézeteimet egy oly munkában, mely általánosságban a pénzügyi állapotokra vonatkozik, kellőleg kifejthettem volna; de különben is ezelőtt két évvel a bankügy nem tartozott még azon kérdések közé, melyeknek megoldása akkor napirendre kerülhetett; végre pedig nem szólottam a bankügyről, mert már akkor szándékoztam ezen igen fontos kérdésről egy külön munkában szólani.

A bankügyről — különösen a jegybankügyről lehet általános, elméleti, részletes és tanulságos munkát irni; azonban elméleti munkát nyujtani nem szándékom. Nézetem szerint a »Közügyeink« keretébe valók azon dolgozatok, melyek a napi érdekü kérdéseket, hazánk adott viszonyaihoz alkamazott, inkább gyakorlati, mint

elméleti irányban tárgyalják, tehát igy felfogva a bankkérdést, nem tudományosan kimerítve, de a tudomány által helyeseknek tartott igazságok alapján fölvilágositva szándékom tárgyalni.

Mi a kivihető és czélszerű hazánkra nézve a jegybanküygben, azt röviden összefoglalva, cseké lyebb terjedelmü munkában is ellehetne mondani, ha a jegybankról az elméleti ismeretek hazánkban általánosan el lennének terjedve. Minthogy azonban azt tapasztaltam, hogy még a tényező körökben, és a napi sajtóban is a jegybankügy iránt tiszta fogalmakkal ritkán találkozunk, és ezen bankok széles kiterjedésü, üdvös hatását gyakran összetévesztik ama feladattal, melyet a papirpénz, mint a készpénz helyettesitője teljesiteni szokott: elkerülhetlennek látszott előttem a munka kezdetén azon főbb elveket kiemelni, melyeket helyeseknek tartok, és melyek mellett a gyakorlat is szól; Meglehet ez által munkámat ama veszélynek teszem ki, hogy a nagy közönség, melyhez szólni kivánok, terjedelmesebbnek és szárazabbnak fogja találni, mint azt a napi kérdésekkel foglalkozó munkáknál megszokta.

Tudom előre, sokan lesznek hazánk határain túl, de belül is, kik egészben vagy részben nem fogják helyeselni az általam mondandókat. A jegybanküygben még az általános tudományos vitatásoknál, sőt a gyakorlatban is, két külömböző irányu iskola áll egymással szemközt: az egyik bankmonopóliumot, vagyis az egybankrendszert, a másik pedig a szabadbankrendszert tartja helyesebbnek. Tudom, hogy mekkora ellenvetésre

fognak találni az általam helyeseknek tartott nézetek azoknál, kiknek érdeke azt hozza magával, hogy azon hatalom, mely eddig kizárólagos szabadalommal birt a legfontosabb hitelintézmény kezelésénél s azt olykép gyakorolta, hogy saját érdekét, ellen- vagy rokonszenvét, kényét és kedvét követte, hazánk hitelviszonyaira mindeddig döntő befolyást gyakorolt: ezen befolyást továbbra is megtartsa.

Ösmerem a nehézségeket, melyek Magyarországon a bankügy megoldásánál előttünk állanak. Azokat elháritani csak ugy lehet, ha kormány, törvényhozás és közönség tájékozást szerez magának a kérdés természetéről és a megoldás módjáról és lehetőségéről. Ezt előmozditani czélja jelen dolgozatomnak.

Mielőtt munkám elméleti részére átmennék, némelyeket megelőzőleg megjegyezni szükségesnek tartok.

Az elméleti rész megirását azon szempontból és czélból, mely végett e munkát irom, a legnehezebbnek tartom. Ha nem a magyar közönséghez szólnék, ha nem egy specziális kérdésnek megoldása érdekében irnék, t. i. hogy az adott viszonyok közt miként oldható meg legczélszerűbben a függőben levő bankügy: feladatom — habár szélesebb keretü, de könnyebb lenne, mert ez esetben csupán az iránti nézeteimet kellene elmondanom, hogy miként gondolkozom a jegybankokról kifejtve az általam helyeseknek tartott elveket általánosságban és részletesen. Ily munkát irni bizonyára szép feladat és talán ezen fontos tárgy körüli ismeretek ter-

jesztésére szolgálhatna hazánkban. De én nem ezt tüztem ki czélul. Ily munka hasznos olvasmány lehet, de mindazt, a mit az tartalmazhatna megtalálhatja az olvasó sok jeles könyvben, melyeket kitünő irók, valódi szakemberek, kik egész éltöket e kérdés tanulmányozására fordíták, minden részleteiben megvilágítva, külömböző nézpontokból kiindulva és különböző iskolákhoz tartozva, német, franczia vagy angol nyelven megirtak. Ha az olvasó ezen nevezetes munkákat tanulmányozta, önálló véleményt képezhet magának az elvekről, melyek a jegybankok létesítésénél hazánkban is mérvadók és alkalmazandók lennének. Hazai irodalmunk ily általános elméleti munkákban szegény, noha a jegybankokról nem egy, magyar nyelven irt jeles dolgozat létezik.*)

A czél, melyet magam elé tüztem egészen más. E munkának elméleti részében igyekezni fogok annyit elmondani, mennyit szükségesnek vélek a végből, hogy azok is, kik a banküygyről nem szereztek maguknak általános elméleti ismereteket, és kik nem foglalkoztak alaposan nemzetgazdasági tanulmányokkal, megérthessék és megitélhessék nézeteimet és javaslataimat, melyeket hazánk adott viszonyai között a függőben levő bankkérdésnek mikénti megoldásáról elmondani kívánok. Látom a nehézségeket, melyek előttem állanak. Egy részt kénytelen leszek egyes oly részleteknél is megállapodni, melyek azok előtt, kik nemzetgazdasági

*) Azok számára, kik megkivánják ismerni a külföldi és hazai bankügyi irodalmat, az e tárgyban megjelent nevezetes munkák jegyzékét az I. alatti mellékletben csatolom ide.

tanulmányokkal foglalkoznak rég ismeretesek; másrészt vannak fontos elméleti kérdések, melyek felett részletesen nyilatkozni kellene, melyeket azonban mellőzni leszek kénytelen, nehogy a nagy közönségnek, melynek számára irok, figyelmét fáraszszam.

A természettudományok nagy előnye a politikai tudományok felett a positivitás. Kézzelfogható, eltagadhatlan, mindenki által észlelhető igazságokat állitanak fel, melyek iránt kételyt táplálni nem lehet, mert minden támasztott kétely szemmel látható experimentum által oszlatható el, holott a politikai tudományokban hiányzik eme positivitás. Helyesen mondja Macleod*): »A politikai tudományok aksziómái a legbonyolultabb észleleteken és tapasztalatokon alapulnak. Ezen igazságok számos különböző tényeknek eredményeit képezik, melyek egymással esetleges viszonyban állanak. Ezeket felismerni a különböző okok miatt, melyek minden egyes észleleti esetnél befolyást gyakorolnak és egymásra hatnak, igen nehéz. A szemlélő nem rendelkezik azzal a hatalommal, hogy uj okok felhozásával vagy a már meglevőknek megczáfolásával a tényeket módosítsa, azok felett bizonyos ellenőrködést gyakoroljon, egy szóval: hogy experimentáljon, mint a természettudományokban.« Ezen jeles irónak azon további állitását is helyesnek kell ismernünk, hogy a politikai tudományok alapelveinek megállapítását különösen nehezíti azon körülmény, hogy az azokra vonatkozó szem-

*) H. Dunning Macleod: Theory and Practice of Banking. I. kötet. London, 1855.

léletek és tapasztalatok olyanok által állíttatnak fel, kiket gyakran ellenkező érdekek vezérelnek. Nem lehet tehát csudálni, hogy a nézetek ily politikai tudomány körén belül oly egyenes ellentétben állanak egymással, hogy ugyanazon tételeknek ujból és ujból be kell bizonyíttatniok és mégis mindannyiszor uj kételkedők akadnak; hogy a haladás oly lassunak, oly csekélynek tünik fel.

A bankjegyek kibocsátásának joga, a kibocsátási mód feletti befolyásnak gyakorlása nagy hatalmat ad az államnak és egyes hatalmasoknak. Azt megtartani és kizárólag gyakorolni oly érdeket teremt, mely álláspontjának érvényesítésére mindenütt bir védőkre találni. Másrészt mert a jegybankok egyik leghatalmasabb eszközét képezik a hitel fejlődésének és nagy befolyást gyakorolnak a nemzetek nemzetgazdasági erejének fejlesztésére és mert nagy közérdek szól a mellett, hogy ezen hitelintézmény természetszerűleg fejlődjék és a létező akadályok elháríttassanak, a kellő biztosság fentartása mellett: ennélfogva két egymással ellentétben álló irányzat fejlődött a bankügy alapelveinek felállitásánál és megitélésénél. Mindkét irányzat nem egy jeles iró által és nem egy jeles munkában kifejezésre talált és e két különböző irányzat a gyakorlati tapasztalás által felmutatott eredményeket különböző alapelvek felállítására és védelmére használta fel.

Ha jegybankkérdésnél a tudomány férfiai közt különböző és egymástól eltérő nézetek uralkodnak, még nehezebb a helyes irányt érvényre emelni, midőn a jegybankügynek az államban való alkalmazásáról van szó. A

tapasztalás tanusitja és e munka folyamában főbb vonalokban elősorolni is fogom, hogy a jegybank gyakorlati fejlődésénél irányadók voltak nemcsak az államok nemzetgazdászati viszonyai, a nemzetek hajlama, jelleme s fejlettségi állapota, de különösen döntő befolyást gyakorolt maga az államszervezet, melynek befolyása alatt történtek a jegybankügyben az intézkedések.

Mindenütt, hol az absolut hatalom uralkodott vagy az államszervezet központositásának elve követtetett, a jegybankok felállitásánál látjuk a bankmonopóliumot, azaz za bankegyedáruságot minden szélsőségeivel kifejlődni. Igy mai nap is Franciaországban, Ausztriában, Oroszországban a jegybankmonopólium áll fenn, és azok, kik annak védelmére keltek, az állam jogosultságát ily intézkedés életbeléptetésére és fentartására a fejedelemnek pénzverési jogával indokolták. Másrészt ott, hol szabad intézmények léteznek, és az önkormányzat van gyakorlatban, különösen köztársaságokban, mint a Svajczban és az Éjszak-amerikai Egyesült államokban, a bankjegy kibocsátásának jogát csak bizonyos közbiztossági szabályok megtartása és az engedély elnyerésére megkivántató feltételek teljesitése mellett, szabadon gyakorolják.

A tapasztalás mindkét rendszer előnyeit és hátrányait kimutatta. Azokat meg fogom ismertetni e munka folyamában, hogy a jelen viszonyok között, midőn a törvényhozás határozni fog oly életbevágó és nagy horderejü ügyben, minő a bankügy, melynek megoldása hazánk adott viszonyai között nehezebb, mint

bárhol másutt volt: ezen eredmények irányadók legyenek.

Nehezitik monarchiánkban a czélszerü megoldást a mult idők hagyományai a hosszu idő alatt fejlődött és mai nap is fenálló rendkivüli viszonyok, melyek a jelen állapotokat teremtették és melyekből az átmenet rögtön és minden előkészités nélkül nem tanácsos. De másrészt kell, hogy a megoldásnál döntő befolyást gyakoroljon a magyar államiság jogos követelménye és különösen mindazon fontos érdekeknek biztositása, melyek nélkül egészséges hitelrendszer létesitése lehetetlen.

De nehezitik a czélszerü megoldást azon rendkivüli körülmények is, melyek monarchiánkban több mint nyolczvan éven át a papirpénz gazdálkodás folytán fejlődtek és ennélfogva nemcsak a nagy közönségben, hanem még az illetékes körökben is a bankkérdés iránti tévfogalmak meggyökerezésére vezettek. A mult század végével a franczia forradalom által felidézett rendkivüli és felette költséges háboruk indították a monarchia kormányát a papirpénz kibocsátására és kivévén azon rövid időszakot, mely a szab. osztrák nemzeti bank felállitásától 1848-ig folyt le, folyton papirpénzforgalom volt és van jelenben is a monarchiában. A mult század végén és e század kezdetén a kétszeres devalváczió daczára az állampapirpénz képezte a pénzforgalmat. 1848-tól 1849-ig a parancsolt elfogadási értékkel biró bankjegy, mely hatását tekintve nem egyéb mint papirpénz volt a forgalom közvetitője. 1849-ben a bankjegyek mellett az államjegyek szaporitották a pénzjegyforgalmat,

és habár azok később bevonattak, 1866 óta az államjegyek ujbóli kibocsátása folytán a szabadalmazott osztrák nemzeti bank jegyei mellett a papirospénz képezi ismét az egyedüli fizetési eszközt.

Nem csuda tehát, hogy még azon körökben is, melyek befolyást gyakorolnak a monarchia közügyeinek intézésénél, a valódi értelemben vett bankjegy és a papirpénz közti különbség tisztán és határozottan fel nem ismertetik. A parancsolt elfogadási értékkel biró és bármikor az előmutatónak érczpénzért való beváltási kötelezettségtől felmentett bankjegyek hatásra nézve nem különböznek a papirpénztől. Nagyobb vagy kisebb mérvben való kibocsátása és forgalomban tartása ily bankjegyeknek mindazon következményeket vonja maga után, melyek a papirpénz kibocsátásával járnak. A jelen nemzedék érczpénz-forgalmat nem látott és ismételve tapasztalta a papirpénz nagyobb mennyiségben való kibocsátásának hatását, és igy természetes, sokan estek azon tévedésbe, hogy a parancsolt értékü bankjegyek vagy papirpénz nagyobb mérvü kibocsátása uj tőkét teremt. Pedig ki van mutatva a tudomány elmélete és a tapasztalat eredményei által, hogy a forgalmi jegyeknek mértéken túl való szaporitása előidézi az érczpénznek és minden árunak aránylagos áremelkedését, a forgalmi jegyek belértékének csökkenését, megörökiti az ágio ingadozását annak minden következményeivel, melyek ugyan azokra nézve, kik adósságokkal terhelve vannak vagy fizetési kötelezettségeket vállaltak, könnyebbséget hozhatnak,

— de csak a nagy rész hátrányára. És igy természetes, hogy sokan a látszat által tévutra vezetve, szem elül tévesztik, hogy a hitel maga tőkét nem teremt, de igenis leghatalmasabb eszköze a nemzeti munkásság fokozásának, a forgalom élénkitésének az által, hogy az alkalmazást nem talált kisebb és nagyobb ideig heverő tőkéket egyesiti és oda szolgáltatja azoknak, kik e tőkék segélyével új tőkék előállitásán munkálnak.

Nagy tévedésben élnek azok, kik azt hiszik, hogy egy önálló magyar jegybank vagy független magyar bankrendszer a bőség szarujaként kifogyhatlan áldását fogná hazánkra árasztani és hogy ezután mindenki könnyen jutna a magyar nyelven nyomott papirdarabokhoz, melyeket bankjegyeknek neveznek, hogy ez által minden nagyobb munka nélkül bekövetkeznék az ország anyagi felvirágozásának korszaka; szintugy nagyon tévednek azok, kik azt hiszik, hogy a papirpénz-gazdálkodás önállósitásában és magyarositásában található fel hazánk felvirágzásának feltétele. Ezen illuziótól meg kell válniok épugy, mint reményeitől meg kellett válnia a középkor alkhimistájának, ki éjjelt és nappalt forditott azon hiu képzetének megvalósitására, hogy sikerülhet neki értéktelen érczből aranyat előállitani. A mint az alkhimistára nézve a vegytannak az utolsó században történt haladása eltagadhatlanul kimutatja az aranykészitès minden kisérleteinek eredménytelenségét, ugy a bankügyben az elmélet és a tapasztalat által felderitett igazságok mindenkit meggyőzhetnek arról, hogy csakis a

munka és a takarékosság képezhetik a nemzetek anyagi felvirágzásának kútforrását és hogy a hitelintézmények és ezek közt az egészséges alapokon szervezett jegybank egyik leghatalmasabb eszköz, de csakis eszköz a nemzeti munkásság fokozására.

Két igazság iránt kell mindenek előtt tisztába jönnünk: hogy a czélszerüen és biztos alapokra fektetett bankrendszer mellett a bankjegy nem papirpénz és hogy a hitelt közvetitő bankjegy önmaga tőkét nem teremt, hanem csak a munkásság fokozásának és a tőkeképzés előmozditásának egyik eszköze. Ezen igazságokat igyekezni fogok érthetően fejtegetni és bizonyitani, mert ezeken alapszik nemcsak nálunk, de mindenütt a jegybankügy czélszerü rendezése.

Munkámat a közönség szives figyelmébe ajánlom. Elnézését kérem, ha elméleti része azokra nézve, kik a tárgygyal foglalkoztak, sok ismeretes dolgot tartalmaz, és ha gyakorlati fejtegetései szárazok. Mulatságos olvasmányul ezen dolgozatom nem szolgálhat. Tárgya nehéz, czélja komoly s a könyv gondolkozást igényel azoktól, kik kezökbe veszik. A bankkérdés fontossága azonban oly nagy, hogy indittatva éreztem magamat e könyvet megirni, s midőn ezennel munkámat a közönség megitélésére bocsátom, reménylem, lesznek, kik szándékomban a jóindulatot hazámnak szolgálni méltányolják és nem kerülik a kisebb fáradságot, könyvemet elolvasni. A figyelmes olvasóknak elismerése legyen jutalmam.

ELSŐ RÉSZ.

A BANKÜGY ELMÉLETE.

I. FEJEZET.

A pénz és a bankok keletkezése.

[A bankok keletkezésének története mutatja a bankügynél irányadó elveket. — A munkafelosztás. — A csere. — A pénz használatának eredete. — A nemes fémeknek pénzkénti elfogadása. — Történeti adatok. — A nemes fémek pénzkénti használatának előnyei. — A pénzverésről. — Azzal való visszaélés és ennek következményei. — A keresztes háboruk hatása. — Velencze gyors fejlődése. — Szerepe a pénzforgalom közvetitésénél. — Ott fejlődik az első bankári üzlet. — Annak terjedése. — Különböző banküzletek fejlődése. — A letéti —, giro — bankjegy kibocsátási —, váltóleszámitolási —, lombardüzlet eredete. — Kezdetben a bankjegy kibocsátás joga nem volt korlátozva, nem azonosittatott a pénzverési joggal.]

Munkám elméleti részét azzal kezdem, hogy a bankok keletkezéséről és lépcsőzetes fejlődéséről némelyeket elmondjak, a végből, hogy a bankügy természetének érthető magyarázatát adjam.

Midőn a természettudós valamely nagyranőtt terebély fának keletkezését, fejlődését, tulajdonait érthetőleg szemünk elé állitani kivánja, helyesen cselekszik, ha emlékünkbe idézi mindazon stádiumokat, melyeken a növénynek keresztül kell mennie, hogy végre teljes fejlettségét elérje. A magtól kezdve, mely a csirát magában rejti, megmagyarázza nekünk ama feltételeket,

melyek alatt a csirából előbb gyenge csemete, később egészséges, életerős fa fejlődik.

A politikai tudományok terén annyira bonyolult kérdésnél, mint a banküg y, hasonló eljárást kívánok követni, még pedig azért, mert a jegybank első keletkezésének ily módon való, habár rövid és összevont magyarázata mutatja ki azon elveket, melyek ezen ügy megitélésénél irányadók.

Minden, a mi létezik, bizonyos szükséglet kielégitése végett keletkezett. Fejlődött tovább ama haszon mérve szerint, melynek eszközlője volt, gyakran módositva a különböző befolyások által, vagy a körülmények behatása alatt, melyek közé egy vagy más helyütt jutott. Kutatván valamely intézmény első keletkezését, midőn még ment volt minden idegen külső befolyástól, rendesen felismerhetjük első rendeltetését, annak feltételeit és eredeti természetét is.

Igy van ez a jegybanküg ynél is, és ezért tartom érdekesnek ezen intézmény keletkezésének okairól és körülményeiről megemlékezni.

A bankjegy megszületett, mihelyt az emberiség müveltségének fejlődése folytán a kereskedelmi forgalomnak arra szüksége volt, még pedig azon alapokon, melyek keletkezését szükségessé tevék. Csak később ismerék fel az államok kormányai a nagy hatalmat, mely ezen eszközben rejlik. Kezdetben szabályozták ezen intézményt, azon czél előmozditására, mely végett keletkezett, később — rendesen rendkivüli körülmények befolyása folytán — a bankjegy kibocsátási jogát magukhoz ragadták a kormányok és majdnem mindenütt visszaéltek vele. — Kétélü fegyverré tevék azt, mely egyrészt mint a hitelintéz-

mények leghatalmasabb eszköze, termékenyitő és üdvös hatását gyakorolja a nemzetgazdasági erők fejlődésére, másrészt — gyakran nagy válságok okozása mellett — súlyos viszonyok közt az államnak módot nyujtson saját czéljaira, rövid uton a nemzet anyagi vagyona felett bizonyos mérvig rendelkezhetni.

Mielőtt azonban áttérnék a bankjegy történetének rövid előadására, szükségesnek tartom, némelyeket általánosságban megjegyezni.

Az emberiség művelődésének fejlődésében sok század mult el addig, mig a népeknél a nemzetgazdasági fejlődés alapfeltétele: a munka felosztása általánossá vált. Kezdetben minden egyes család vagy népcsoport a saját életszükségleteinek fedezésére szükséges termelvényeket és eszközöket maga volt kénytelen előállítani. Csak később fejlődött az egyes népcsaládok és csoportok közt annak szüksége, hogy az általuk előállitott termelvényeket egymással kicseréljék. Ama termelvényeket, melyeknek előállitására kedvezőbb viszonyok között éltek, és melyekből többet és jobbat voltak képesek előállitani, melyeket ellenben más vidékek lakói épen nem, vagy nehezebben és nagyobb munkaerővel állíthattak elő, kicserélték eme vidékek hasznos és viszont náluk ritkább terményeivel. Igy támadt minden kereskedésnek alapfeltétele: a csere, kezdetben család és család, később vidék és vidék, végre nép és nép, világrész és világrész között. Midőn később a termelvények kicserélése mind gyakoribb lőn és a csere mind szélesebb körökben terjedt, szüksége támadt annak, hogy az egyszerü csere, t. i. egy tárgynak más tárgygyal való becserélése helyett, oly tárgyat találjanak ki és fogadjanak el, mely bizonyos meghatározott és általánosan elfogadott értékkel birjon, tehát minden más

a csere tárgyát képező érték meghatározásának mérveül szolgáljon.

Kezdetben, mint a történelem tanusítja, különböző tárgyak szolgáltak a csere közvetitésére. A vadászattal foglalkozó népeknél a bőr *), a marhatenyésztéssel foglalkozóknál a marha, illetőleg az ökör használtatott e czélra. Hogy ez utóbbi csereeszköz sok ideig volt gyakorlatban, azt mutatja a »pecunia« (pénz) szó eredete; már a régi görögök is ezt használták. **) De nyomait találjuk annak, hogy voltak népek, melyeknél a só, sőt a későbbi időkben, Hollandiában, száritott halak használtattak a csere mérvéül. — Smith Ádám nevezetes munkájában azt is említi, hogy száz évvel ezelőtt Skóthon bizonyos részeiben a munkásokat apró pénz helyett szegekkel fizették ki.

A népek müvelődésének terjedésével és azoknak egymással való gyakoribb érintkezésével, a kereskedés nagyobb mérvü fejlődésének korszakában találkozunk az érczeknek, különösen a nemes fémeknek használatával, még pedig kezdetben azon népeknél, melyek a müveltség magasabb fokára emelkedtek. Igy pl. Indiában Kr. sz. e. már 1600 évvel arany és ezüst érczek használtattak, melyeknek egymás közti értéke törvény utján állapíttatott meg. ***)

Minden tárgy között a nemes fémek leginkább alkalmasak arra, hogy a csere közvetítésére pénzként használtassanak, mert a ne-

*) Storch : Traité d'Économie Politique. III. kötet.

**) Homér Iliásának hatodik énekében említi, hogy Diomedes pánczélja kilencz ökröt ért, ellenben Glaokos-é százat.

***) A legrégibb nyoma annak, hogy a világ müveltebb népeinél arany- és ezüstpénz használtatott, található az indiai Manu-kodexben, mely Kr. e. 1600—1300 között volt érvényben. Ezen törvénykönyvben — Bournoff M. E. magyarázata szerint — az arany értéke az ezüst értékéhez arányitva törvényileg meg volt állapitva azon arányban, mint $2^1/_2$ áll 1-hez. Hübner

mes fémek birnak mindenek felett ama tulajdonokkal, melyek e czélra alkalmatosak. Különösen azon előnynyel birnak minden más csereközvetítési eszköz felett, hogy belső értékük egyenlő, minden egy font ezüst vagy egy font arany hasonló belértékkel bir, holott az előbb használt csereközvetítési tárgyak nem képviselhettek egyenlő értéket; marha és marha között a belértékre nézve nagy különbség van. A nemes fémeknek másik kitünő tulajdona, hogy könnyen eloszthatók, azaz nagyobb és kisebb fizetéseknél is alkalmazhatók, a szerint, a mint kisebb-nagyobb részekre osztatnak fel. Harmadik nagy előnyük, hogy az állandóság kitünő jellegével birnak, nincsenek tehát a romlásnak kitéve; ezelőtt századokkal termelt arany még ma is hasonló minőségben létezik és semmiben sem különbözik a most termelt kaliforniai vagy ausztráliai aranytól. Végre nagy előnye a nemes fémeknek, hogy könnyen szállithatók, könnyebben mint bármely más érték, azonfelül kisebb

szerint (Die Banken) Khinában is 1120 évvel Kr. e. ezüstből vertek pénzt és törvény hozatott, melynél fogva egy unczia ezüstből 24 kerek pénz verendő. A rómaiaknál Servius Tullius idejében már nemes fémekből vert pénz fordul elő. Homernél és a bibliában számos adatok fordulnak elő a vert pénz használatáról; így pl. Abimelech Sáráhnak ezer ezüstpénzt adott; Ábrahám Hebron szántóföldjeért negyven zsák oly ezüstpénzt adott, mely az adás-vevésnél szokásos volt. (Genesis könyve, XXIII: 8—11.) Minden filiszteus 1100 ezüstpénzt igért Delilának, ha felfedezi nekik Sámson erejének kutforrását. (Birák könyve, XVI. 5.) Hogy a zsidók nagy mennyiségben birtak arany és ezüst-pénzzel, azt a bibliának számos helye mutatja; igy többek közt a Királyok Könyvében (Első könyv, X. 16., 17., 18., 21. és 23.) említés tétetik 200 arany pajzsról, melyek készitésére egy-egyre 600 darab arany használtatott, és 300 pajzsról, melyek közül a legkisebb 3 font aranyat nyomott. Á. N. Bernardakis a »Journal des Économistes« 1875. évi juniusi kötetében ezeknek értékét 212 millió frankra teszi. — Homérből számos hely idézhető, hol arany- és ezüstpénz használata van megemlítve; igy pl. hogy Agamemnon lecsillapitsa Achilles haragját, számos ajándékkal kinálta, többek közt tiz arany talentummal. (Ilias, IX. 5.) Priamus, hogy Hektor testét beváltsa, Achillesnek egyéb ajándékok közt tiz arany talentumot ajánlott. (Ugyanott, XXIV. 7.)

tért foglalnak el és becsükhöz mérten csekélyebb súlyuak, végre, hogy romlásnak kitéve nem lévén könyenyen megőrizhetők, mi különösen a középkorban nagy fontossággal birt, miután a nemes fémekből álló értéket könnyü volt elrejteni. Tehát a nemes fémek birtak minden egyéb tárgyak felett leginkább ama tulajdonokkal, melyek folytán készpénz gyanánt fogadtattak el.

Az aranynak és ezüstnek mint készpénznek általános használatával járt azoknak oly alakban való forgalomba hozatala, melynélfogva mindenki könnyen felismerhesse azok sulyát, illetőleg belső értékét. Innen támadt a pénzverésnek szüksége, és miután a nemesfémek használata kész pénz gyanánt már nagyobb müveltségi fokon álló államokban vette eredetét, minden lehető hamisitás és csalás elkerülése végett az uralkodók gyakorolták a pénzverés jogát.

Azonban a mi a pénz belső értékének biztosítására szolgált volna, a hatalommal való visszaélés folytán annak hátrányára vált. Kezdetben a vert pénzek az ércz sulyát fejezték ki; innen van még mai nap is az angoloknál használt »font sterling« elnevezés, igy a franczia »livre« is, mely nem fejezett ki egyebet, mint hogy egy kivert pénzdarab a rajta jegyzett súlyu nemes fémet tartalmazta. Azonban az egyes uralkodók nemsokára felhasználták a pénzverés jogát saját kincstáruk hasznára. Önmaguk hamisították meg a forgalmi eszközök sulyát, vagy a nemes fémet más kevésbé értékes érczczel vegyítették. Hogy mily nagy mérvben üzetett a belső érték jelzésének ezen hamisítása, kitünik abból, hogy Franczia országban egy ezüst font (une livre d' argent) 1779-ben csak $^{1}/_{87}$ részét képviselte ama ezüst fontnak, mely Nagy Károly idejében

veretett; egy font sterling pedig csak $^{1}/_{37}$ részét képviseli az eredetileg kivert értéknek. *)

Ezen az uralkodók által üzött értékhamisitásnak természetes következménye lett, hogy a csekélyebb belső értékben kivert érczpénz csakis azon országban forgott és talált elfogadásra, melynek uralkodója azt kiverette és ott maradt törvényes fizetési eszköz, azonban nemzetközi érintkezéseknél annak csak belső és valóságos értéke vétethetett tekintetbe.

Mig az egyes nemzetek és az egyes világrészek között nem volt élénk a forgalom, az érintkezés csekély volta mellett nem érezték annak szükségét, hogy az ekép különböző belértéket tartalmazó készpénz egymással könnyen kicserélhető legyen. Azonban a XII. században megindult a keresztes háboruk nevezetes korszaka. A vallásos buzgóság inditotta meg ezen mozgalmat nyugattól keletnek. Európa és Ázsia közt, népek és népek közt szorosabb lőn az érintkezés és a hosszan tartó, kalandos harczokkal párhuzamosan fejlődött a világkereskedés. A keresztes háboruk által okozott mozgalom kezdte kifejteni a tengeri hajózást. A földközi tenger körül lakó népek messze partokon kerestek érintkezési pontokat különböző áruk kicserélése végett. Szerencsés fekvésénél és bátor vállalkozási szelleménél fogva Velencze ment jó példával elül és ez által alapitá meg későbbi nagyságát és hatalmát. Velenczét követte később Genua. A vallásos buzgalom által lelkesült harczosok, oda hagyva a Bretagne és Normandia partjait, a kalandokat kereső francziák, az éjszaki tenger, a Rajna és a Duna partjairól a németek, és később az angolok is a szent föld felé tartottak. Ezen vi-

*) Horn, Liberté des Banques. I. fejezet, 33. l.

téz férfiak pénzzé tettek otthon mindent, a mit lehetett, és saját hazájuk vert pénzével indultak utnak, és mert Velencze ragadta magához a forgalom közvetitését, természetes, hogy ezen körülmény folytán támadt Velenczében legelőbb szüksége azon uj keresetágnak, mely a különböző érczek belső értékének meghatározására és más pénzekkel való kicserélésére vállalkozott. De épen a keresztes háboruk által megindított mozgalom folytán, kedvező tengeri fekvésénél és vállalkozó szelleménél fogva vált Velencze az akkori világkereskedés központjává és ott halmozódtak össze a kelet és nyugat árui egymás közti kicserélés végett. Ide szálliták a velenczeiek India drága füszereit, selyem és egyéb kelméit, mi természetszerüleg hozta magával annak szükségét, hogy az egyes népeknek, sőt a két világrésznek kivert nemes érczei egymással kicseréltessenek, illetőleg egymással mérlegeltessenek. A vagyonos és megbizható jellemü kereskedők kezdtek foglalkozni a pénzérték becslésének és kiegyenlitésének üzletével. A velenczei kereskedők ezen üzletüket leginkább vásárok idejében gyakorolták és nem szoritkoztak csupán Velenczére, hanem meglátogatták a többi kereskedési központokat is, mint pl. Genuát, és hogy szolgálatukat mindenki könnyen igénybe vehesse, rendesen a piaczokon vásárok alkalmával gyakorolták üzletüket. És miután ezen üzlet végett a dolog természete szerint padokat kelle használniok, hol mérőjüket és a becsülendő pénzeket felállithatták, a padot pedig olaszul »banca«-nak mondják, igy támadt a bankár elnevezés: ki a nemes fémekből vert különböző pénzek belső értékének meghatározásával, a pénzek sulyának egymás irányában való megállapitásával és egymással való kicserélésével foglalkozott.

Ezen kezdetleges bankári üzlettel természetesen csak azok foglalkoztak, kik nagy hitellel, azaz nagy megbizhatósággal birtak és e mellett maguk is meglehetős vagyonnal, azaz nagy tőkével rendelkeztek. Gazdag és nagy hitellel biró emberek voltak tehát az első bankárok. Velenczében többnyire zsidók gyakorolták ezen üzletet, kik között azon üldözés folytán, melynek általában ama korban a zsidók ki voltak téve, már akkor fejlődött ama összetartás és együttmüködés, mely ezen fajt oly kitünően jellemzi. Tehát minden egyes bankárnak neve hitsorsosai között a világ különböző részein ismerve volt. De szorosabb összeköttetés is mindinkább fejlődött közöttük, mi ezen bankári üzlet gyakorlásánál nagy előnyükre szolgált és képessé tette őket, az akkori kereskedési központok közt a pénzforgalmat hitel utján is közvetiteni.

A bankári üzlet azonban nem sokára nevezetesen fejlődött. Nem szoritkoztak a bankárok egyedül a vásárok alkalmával az egyes pénznemek aránylagos értékének meghatározására és egymással való kicserélésére, hanem mert nagy hitellel birtak és azon időben a közbiztosságnak alig volt nyoma; az egyes államok határain túl, sőt azokon belül is, különböző, rendesen zsarolással összekötött vámszedési eljárás létezett; sőt az egyes utazók, kik készpénz értéket vittek magukkal, a rabló vitézek fosztogatásainak ki voltak téve, és ezért mindenki, ki üzleténél fogva kénytelen volt távol vidékeket és országokat felkeresni, azon igyekezett, hogy mentül kevesebb készpénzt vigyen magával, tehát a kereskedés egyes pontjain a pénzfelváltással foglalkozó üzérek között fenálló összeköttetést használta: szokássá kezdett válni, hogy a nemzetközi forgalmat közvetitő kereskedők egyik vagy másik megbizható bankárnál készpén-

züket letették és a letett összegről irásbeli elismervényt nyertek. Ez volt első eredete a letéti üzletnek (Depositen-Geschäft).

A kereskedés további fejlődése folytán gyakori volt az eset, hogy egy vagy más kereskedési központon vett árukért készpénz fizetést kellett volna a kereskedőnek teljesiteni és hogy viszont találkozott kereskedő, kinek ott, hol az illető fizetni tartozott, letett pénze volt. A fizetésre kötelezett előtt a pénzküldés veszélyei és nehézségei állottak, ezt elkerülendő, szokássá vált az ilyen letéti jegyek által két különböző kereskedési pont között a fizetést, illetőleg a leszámolást eszközölni, miből következett a bankároknál letett és készpénzért kapott elismervénynek kicserélése. Miután előállt annak szüksége, hogy mindenki saját bankáránál a számadási könyvben kölön lapot nyert, ha ilyen letétről szóló iratot másra ruházott át, az a lapjáról lejegyeztetvén, a mennyiben a másik, kinek fizetett, hasonlókép lappal birt a bankárnál, annak javára iratott. Ez volt eredete a banküzletek egyik legfontosabbikának, a conto currentnek, a kölcsönös leszámolási- vagyis inkább giro-üzletnek, melynél fogva két, a világ különböző részeiben lakó kereskedő ugyanazon vagy különböző bankároknál utalványozhatott egymásnak összegeket.

A letéti és conto current-üzletből fejlődött lassanként a bankjegy. Egy nagy hitellel biró pénzbecslő, azaz bankár, ki fontos kereskedelmi központon lakott, pl. Velenczében vagy Genuában, a nála letett arany- vagy ezüstpénzről különböző összegekre elismervényeket állitott ki, melyeken magát kötelezte, hogy azokat a forgatmányosnak vagy egyenesen

az előmutatónak ki fogja fizetni. Kezdetben névre voltak az elismervények kiállitva, de később a forgalom könnyebbitése végett a fizetési igéret előmutatójára állittattak ki. Az ily, a bankár által önmagára kiállitott, az előmutatóra szóló és látra bizonyos mennyiségü arany- vagy ezüstpénz-fizetést kötelező utalvány a bankjegynek minden, a mai forgalom szerint is ösmertető jellegét magán viselte.

Nagy lépés történt a banküzlet fejlődésére nézve azon időtől fogva, midőn a letétről névre szóló és a letevőnek fizetendő utalványból az előmutatóra szóló utalvány, azaz bankjegy lett. Mig ezen letétek tisztán a depositum, azaz letét jellegét viselték, mely szerint a bankár kötelezte magát a nála letett ugyanazon nemes érczet a letevőnek, midőn azt kivánni fogja, kifizetni, ezen megőrzésért bizonyos dij követeltetett a bankár részéről, mi a megőrzési költségek fedezése végett méltán megillette. Ellenben azon időtől fogva, midőn a személyre szóló letétijegy az előmutatóra szóló letétijegygyé változott, már megszünt a bankárra nézve azon kötelezettség, hogy a letétet természetben megőrizze, ellenben előállt azon kötelezettség, hogy bárki bármikor előmutatja a jegyet, annak az azon kifejezett összeget azonnal kifizesse.

Miután a betevők javára kiállitott utalványok egyszerre soha sem mutattattak elő a készpénz kifizetésére, a bankár és a letevő között a viszony megváltozott, és a bankár azon mennyiségü pénzkészlet hasznositásának jogába lépett, mely a gyakorlat szerint időről időre vissza nem követeltetett. És mert az ilyen betétek általában a nagyobb üzlettel foglalkozó bankároknak hasznot hajtottak, előállt a lehetősége annak, hogy azo-

kat hasznositsa. Kikölcsönözte tehát, rendesen csak rövidebb időre azok számára, kik az ekép letett tőkéket haszonnal forgathatták vagy jövedelmet hozó üzletbe fektethették, mi rendesen már akkori időben is, habár nem oly határozottan kifejlett alakban, váltókra történt. Igy támadt a banküzletben a váltóleszámitolás vagyis az escompte. De miután az akkori viszonyok közt gyakori volt, hogy egy vagy más üzér vagy magányos bizonyos belső értékkel biró tárgyat a vállalt kötelezettségért, azaz a bankártól nyert készpénz pontos visszafizetésének biztositására letenni ajálkozott és csak ily feltételek mellett nyerhetett kölcsönt: támadt az elzálogositási üzlet, és minthogy ezen üzletet legelőbb Felső-Olaszországban kezdték gyakorolni, Lombard-üzletnek nevezték azt el, mely elnevezést a banküzletnek ezen neme még mai nap is megtartotta.

A fentebbiekből látjuk, mily természetszerüleg és egymásból fejlődtek a banküzletnek mindazon nemei melyekkel a bankárok és különösen a jegybankok foglalkoznak: a letéti, a contocurrens, a giro, a fizetési-utalványi, az escompte és a lombard-üzlet. Első kezdetben a bankárok által kiállitott utalványok valóban azon jelleggel és természettel birtak, mely az okszerű bankjegyforgalomnak alapját képezi. A banküzlet ezen kezdeteleges fejlődéséből látszik, hogy a bankjegy kibocsátásának joga a régi időkben mindenkit megilletett, ki az általános bizalmat a maga számára biztositani képes volt, és hogy a bankjegy-kibocsátási jog és az államok által kizárólagosan gyakorolt pénzverési jog között eredetileg és jogilag ugyanazonosság nem létezett.

Miután az eredetileg a bankárok által kibocsátott bankjegyek egy bizonyos határozott, és a pénzverés által defraudációnak ki nem tett belső értéket képviseltek, a készpénznél biztosabb forgalmi jegygyé váltak. Innen magyarázható, hogy már a XII. században Velenczében az első nyilvános bank támadt, mely az állam által és annak felügyelete alatt állittatott fel,*) s mely ugy mint a bankárok, letétek elfogadásával, illetőleg letéti utalványok kiállításával foglalkozott. Ezen utalványok nem csak teljes hitellel birtak, de biztosság tekintetében a forgalomnak nagy előnyére szolgálván, a készpénz felett álltak, azaz bizonyos felülfizetéssel, primmel jöttek általános forgalomba. A velenczeieké az érdem a banküzlet megállapítása és fejlesztése körül, noha a történetben van nyoma annak, hogy már a fönicziaiak és a régi görögök is használták a pénztári utalványokat.**)

Nem történetét kivántam adni a bankok lépcsőzetes fejlődésének. Azt számos, a bankokról irt munkában az olvasó könnyen feltalálhatja; de a banküzlet első

*) Az első bank Velenczében állíttatott fel, még pedig 1156-ban Mihály herczeg alatt és Monte elnevezést kapott, később pedig Monte vecchio elnevezést vett fel, megkülönböztetésül a később származott Monte nuovo- és Monte novissimo-tól. A második bank Barcellonában keletkezett 1349-ben, követte Genua 1407-ben és Amsterdam 1609-ben; a hamburgi bank 1619-ben alapíttatott és jelenleg is fenáll, még pedig eredeti rendeltetéséhez hűn, mit főként annak köszönhet, hogy az állammal soha semmiféle üzletet nem kötött. Két évvel később keletkezett a nürnbergi, és azt követte a rotterdami 1631-ben. — Mindezen bankok a forgalom igényei szerint és annak előmozdítása végett keletkeztek, mig a többi nagy bankok az állam szükségeinek kielégítése végett alapíttattak.

**) Courcelle Seneuil idézi, hogy Isokrates egy ifju ember nevében, ki az Athénben lakó Pontustól pénzt követelt, mondja hogy: »előnyt véltem elérhetni az által, hogy pénzemet nem veszélyeztettem hosszu ut által oly tengeren, melyet a lacedaemonai tengeri rablók bizonytalanná tesznek; ennélfogva czélszerűbbnek tartottam egy iratban magamat biztositani arról, hogy megkapjam a tőkét, sőt annak kamatait is.«

keletkezését lehetőleg röviden és oly irányban kívántam a fentebbiekben jelezni, mely midőn a banküzlet lépcsőzetes fejlődését adja elő, egyszersmind már jelölje a bankjegy természetét, melyet a bankmonopólium védői oly könnyen szem elül tévesztenek.

MÁSODIK FEJEZET.

A hitel és a bankok.

[A bizalom a hitel alapfeltétele. — Tőke megtakaritott munka eredménye. — A forgalomba nem jött tőke hasznot nem hoz. — A kamatról. — A hitel fejlődésének feltétele és nemei. — A nemzetek gazdagságának alapja a munka és a takarékosság. — A munkásságot fokozza a tőke, a tőke hatását annak gyors forgalma, melyet a bankok eszközölnek. — Inproduktiv kölcsönök. — A franczia viszonyok. — A nemzetek vagyoni hanyatlásának jelei. — Az angol viszonyok. — Példák a pénz gyors forgalmáról. — A gyors forgalomnak eszközei: cheakek, warrantok. — A cheakek használatának előnyei. — A leszámitoló házak, clearing houses.]

Elmondtam, miként keletkezett a középkorban a kereskedés főbb pontjain a banküzlet. De mi tette lehetővé annak keletkezését és fejlődését? A bizalom, mely alapfeltétele minden hitelnek. Azok, kik előbb különböző belértékü érczpénzüket a piaczokon padjaik mellett ülő bankárokhoz vitték, biztak abban, hogy azok képesek megitélni a becslés vagy csere végett bemutatott arany- vagy ezüstpénzt. A bizalom nagyobb foka kivántatott arra, midőn az, ki hosszú utra kelt, készpénzét, hogy minden eshetőség ellen biztositsa, megőrzés végett ily bankároknál letette; bi-

zott benne, hogy utjából visszatérve, a letett értéket ismét kézhez veheti. Fokozott bizalom igényeltetett, hogy az ily bankárok által adott elismervényeket fogadjon el a letevő más helytt teendő fizetések kiegyenlitésére. De hogy ezt sikerrel tehesse, már akkor a kereskedési főbb központok: mint Velencze, Genua, Flórencz, később a németalföldi és a hanzai városok egyes bankárjai kellően tájékozva voltak azon hitel, tehát azon bizalom mérvéről, melylyel a különböző helyeken lakó bankárok egymás irányában viseltettek. Midőn később a tapasztalás azt tanusitá, hogy a letétekért kiállitott elismervények csak bizonyos idő mulva kerültek ismét vissza az azokat kiállitó bankár kezeibe beváltás végett és igy a letett érték bizonyos része időről időre szabad rendelkezésére állott, azt tehát kikölcsönözhette: általánossá kezdett válni a leszámitoló- azaz váltóüzlet. Ezen üzletnek is alapfeltétele volt azon bizalom, melylyel a kikölcsönző a kölcsönvevő iránt viseltetett.

Az összes pénzforgalomnak a középkorkorban ugy mint a jelen időben alapját a bizalom képezé, azon hit, hogy az, ki bizonyos fizetési kötelezettséget vállal magára, képes is, akar is kötelezettségének a kikötött időben eleget tenni. Ezen feltevésből származott a hitel fogalma, mely általában minden hitelüzletnek és hitelintézménynek alapfeltételét képezi.

De mit képviselt azon arany- és ezüstérték, melyet az egyesek, kik az akkori időben a velenczei bankárt bizalmukra, azaz hitelre érdemesitették, nála letettek, és melyet a bankár tovább kölcsönzött? készpénzt, azaz forgó tőkét. És hogyan támadt a készpénzből álló forgó tőke? Mint minden más

tőke, a megtakaritott munka eredménye volt.

Miként lett az arany és az ezüst az általános érték képviselője, arról fentebb szólottam. Nagy értéket képviselt tehát már ekkor nemcsak azért, mert belső hasznossági értékkel is birt, miután abból ékszereket, drága edényeket és diszitményeket lehetett készitени, hanem azon tulajdonánál fogva is, hogy már akkor az előre haladott nemzeteknél általános értékmérőként, azaz készpénz gyanánt elfogadtatott.

Az arany- és ezüstből álló készpénz a bányász munkájának eredménye volt, ki a középkorban, midőn a puskapor még nem volt feltalálva, hosszas és fáradságos munkával termelte azt. Tehát azon áru, mely készpénzül, azaz általános értékmérőül elfogadtatott, eredetileg szinte a munka eredménye volt és forgalomba jött az által, hogy azok, kik bányászattal foglalkoztak, a termelt aranyat és ezüstöt saját szükségleteik fedezése végett kicserélték más terményekkel, melyek ismét másnemü munkának voltak eredménye.

Ha a bányász vagy bányabirtokos nem összes évi termelvényét forditá saját szükségletére, hanem annak bizonyos részét megtakaritá, képződött az előzetes megtakaritott munka eredményeképen a bányász tulajdonát tevő készpénztőke. Midőn a földmives vagy az iparos, ki a bányász által igényelt termelvényeket szolgáltatta, az ezekért kapott pénzt a saját szükségleteire nem használta fel egészen, hogy más, általa nem készitett termelvényeket vásároljon, az eként megtakaritott ércz, — mely ez esetben is a munka eredménye volt — bizonyos mennyiségü készpénz által képviselt tőkét képezett. A kereskedő, ki, midőn a piaczok különböző ter-

melvényeit szolgáltatta a fogyasztók szükségleteinek, tehát munkájával az áruforgalmat közvetitette, ha ezen munkája után a nyereségből bizonyos összeget megtakaritott, ő is ez által tőkét képezett, növelte vagyonát, gyarapitotta hitelét, és ezen tőke segélyével tehette kedvezőbb feltételek mellett vásárlásait és nyujthatott másoknak is hitelt. Végre az, ki előzetes munka és takarékosság folytán készpénzt szerzett vagy készpénzt örökölött, de maga azt jól használni nem tudta vagy nem akarta, és kikölcsönözte azt másoknak, kik annak segélyével uj értékeket fokozott mérvben termeltek, ha azon kikölcsönzésért bizonyos haszonrészt, azaz kamatot kötött ki magának, s a kamatnak egy részét megtakaritá: szintén növelte készpénz-tőkéjét, mely ez esetben is az előzetes munka eredménye volt. — Mindezen eseteteket annak bizonyitásául idéztem, hogy minden időben és mindenütt a tőkeérték csak a munkának és a takarékosságnak eredménye.

Az eként megtakaritott tőke hozott-e minden körülmények közt annak hasznot, ki azt munka és takarékosság által egybegyüjtötte?

A középkorban, midőn a személy- és vagyonbiztosság nem volt megszilárdulva s ennélfogva a hitel nem volt kifejlődve, rendesen mindenki gondosan megőrizte magánál érczpénzből álló tőkéjét, sőt háborus és zavaros viszonyok közt el is rejté azt. Ha közbejött rendkivüli körülmények folytán nem volt képes rejtett kincseit feltalálni és felvenni, gyakran századokig, sőt a mi napjainkig elásva hevert a középkorban érczpénzben egybegyült tőkének bizonyos része. Az ily tőke, mely gondosan őriztetett, vagy a föld gyomrába rejtetett, mindaddig, mig forgalomba nem jött, haszon nélkül hevert.

Midőn azonban valamely államban a személy- és vagyonbiztosság megszilárdulni kezdett és ennélfogva az ipar és kereskedés fejlődésnek indult, a készpénz birtokosa nem hagyta tőkéjét haszon nélkül heverni, hanem kész volt azt, ha maga czélszerüen nem használhatta, másnak kikölcsönözni, ki a készpénz segélyével haszonnal járó üzletet kifejteni képes volt. De hogy a kölcsönvevő ezen hatalmat megszerezhesse, a tőkebirtokos pedig azt rá átruházni hajlandó legyen, kötelezte magát, a tőke visszafizetése alkalmával vagy időről időre a tőkebirtokosnak a haszon bizonyos részét, azaz kamatot fizetni, természetesen valamivel csekélyebbet, mint a mennyit a kölcsönvevő a tőke segélyével magának szerezhetni remélt. Hogy valaki tőkéjét hosszabb vagy rövidebb időre kikölcsönözze, mindenekelőtt megkivántatott, hogy bizalommal viseltessék a kölcsönvevő iránt, hogy az képes is, hajlandó is a kölcsön vett összeget a kikötött használati dijjal együtt annak idejében visszafizetni, és hogy általában oly viszonyok létezzenek az igazságszolgáltatásban, hogy, ha a kölcsönvevő kötelezettségének eleget tenni elmulasztaná, a kikölcsönzött tőkének gyors visszafizetése biztositva legyen.

Mert a hitelnek alapja a bizalom; a tőke használatáért csekélyebb kamat követeltetik ott, hol a biztosság nagyobb, ellenben nagyobb kamat kivántatik ott, hol a bizalom csekélyebb. Tehát azok, kiknél irányadó a magasabb kamat, a bizonytalanabb kölcsönvevőket keresik, kik ellenben a biztosságot tartják szem előtt, a csekélyebb kamattal is beérik. Általában pedig függ a kamatláb magassága, mint minden tárgynak az ára, a kinálat és kereslet közötti viszonytól,

Hol sok tőke gyült össze, s ennek czélszerü használatára aránylag kevesebb az alkalom, s a törvénykezés rendezett, ott a kamatláb is csekélyebb lesz, mint hol ellenkező viszonyok léteznek.

Mindezen száraz definicziók azok előtt, kik nemzetgazdasági tudományokkal foglalkoznak, ismeretesek; de hogy eszméimet kifejthessem, azok felemlitését meg fogják olvasóim bocsátani s meg fogják engedni, hogy még néhány rövid lapon át folytathassam.

A hitel fejlődése tehát három feltételt követel, hogy kamatot hozzon a tőke, biztosan legyen elhelyezve, és végre hogy bizonyos időben visszafolyva, a hitelező a felett ujabban rendelkezhessék.*).

A hitel ismét különböző természetü: személyes hitel, mely alapszik az azt élvező hitelezőbe fektetett bizalmon, azaz hitelérdemességén. A személyes hitelt ismét megkülönböztetik, a mennyiben az egyes személynek önmagának saját hitelére adatik, vagy mint a váltók leszámitolásánál történik, hol saját hitele mellett még más személy vagy személyek hitelének lekötése, azaz jótállása igényeltetik. A másik a dologi vagyis záloghitel, midőn már nem annyira személynek fizetési képessége, azaz hitele bir fontossággal, mint inkább a kölcsön biztositása végett lekötött tárgy, mely állhat árukból, drágaságokból, értékpapirokból, mint az az ugynevezett lombard-üzleteknél gyakoroltatik. Másik neme a záloghitelnek a jelzáloghitel, midőn valamely ingatlan jelzálogként köttetik le a vállalt kötelezettség teljesitésének biztositékául, mi a jelzálogi

*) Max Wirth: Gründzüge der National-Ökonomie, III. kötet.

hitelintézetek és záloglevelek kibocsátása által fejlődött ki.

A fentebbiekből következik, hogy:

minden tőke előbbi munka és megtakaritás eredménye; és hogy

a készpénzből álló tőke azon idő alatt, mig a tőkepénzes által nem használtatik, vagy másnak, ki azt uj értékek előállitására forditaná, kölcsön nem adatik, hasznot nem hoz. Magában rejti ugyan a termelés előmozditásának, azaz uj értékek előállitására szolgáló munka alkalmazásának hatalmát, de mig tétlen marad, megszünt a nemzeti termelés tényezője lenni, épúgy mint a gőzmozdony, melynél a gőz el van zárva, a szállitási erőt magában rejti ugyan, de a mig tétlen, szállitásra nem szolgálhat.

Minthogy a nemzetek gazdagságának alapja a munka és azok vagyonossága függ azon munkamennyiségtől, melyet évenkint hasznos tárgyak előállitására forditanak, ezen munkásság fokozásának pedig feltétele az arra szükséges tőke, — álljon azon tőke készpénzből mint forgó tőke, vagy legyen az állósitott tőke, mely a nemzeti munkásság kifejtésére megkivántató eszközök előteremtésére befektetetett, függ továbbá azon módtól, melyen a tőke alkalmaztatott: ennélfogva minden nemzetnél az anyagi gyarapodás feltétele az értékeknek munka általi képzése, másrészt a tőkék segélyével fokozott munkásság által előállitott uj értékek bi-

zonyos, aránylag mentül nagyobb részének megtakaritása, és függ a vagyonosodás még attól is, hogy a képződött tőkék mentül kevesebb ideig maradjanak tétlenül, tehát hogy a bennük rejlő produktiv erő mentül többször nyerjen alkalmazást, vagyis hogy a tőkék gyorsan forogjanak.

A tőkék gyors és szabályos forgalmának hatalmas eszközei a hitelintézmények, az ugynevezett bankok, melyeknek feladata a tőkéket oly kezekből, melyek azokat hosszabb vagy rövidebb ideig nem használják, összegyüjteni és azoknak rendelkezésére bocsátani, kik a tőkék hatalmával a termelés fokozására vállalkoznak.

Nagy fontosságu és nevezetes feladat ez, miután a tapasztalás bizonyitá, hogy a hasznos, azaz produktiv munkások száma rendesen arányban áll azon tőkeérték mennyiségével, mely a munka alkalmazására fordittathatik.

Mi tehát a hitelintézményeknek, a bankoknak hivatása? Az időközben alkalmazást nem talált és ennélfogva heverő tőkéket pénztáraiknál összegyüjteni és hitelezés utján kiszolgáltatni azoknak, kik azokat tőlük kölcsön veszik. A kereskedő, hogy kereskedését, az iparos, hogy iparát, a földmivelő, hogy gazdaságát nagyobb mérvben fejleszthesse és ez által a nemzeti munkásságot fokozhassa, a hitelhez, tehát a bankokhoz folyamodik.

Ez alapja a hitelintézetek jótékony hatásának és ez által hatnak a nemzeti munkásságnak — és igy a nemzetek gazdaságának emelésére.

Hogy a hitelintézetek hivatásuknak megfelelhessenek, mit kell teljesiteniök? Mindenek előtt meg kell szerezniök és őrizniök a hitel alapfeltételeit. Megszerzik pedig a bizalmat az által, hogy nevezetes alaptőkét mutatnak fel. Megszilárdítják pedig hitelüket, ha az ily hitelintézet igazgatásánál és üzletvezetésénél szakavatottságot, ügyességet, pontosságot és jó rendet tanusítanak.

A heverő tőkék egyesítése és hitel utján való kikölcsönzése egyiránt alapja minden hitelintézet működésének, legyen az takarékpénztár, mely a legkisebb összegekre menő tőkéket gyüjti; legyen önsegélyző egylet, melynek alapját képezi a résztvevők hozzájárulása által kölcsönösség és közös jótállás alapján tőkét gyüjtve kis részletekben, ez által a résztvevők hitelképességét emelni; legyen az tisztán letéti bank, mely a tapasztalás szerint a tőkék hasznos forgalmára nézve kiváló és üdvös hatást gyakorol; vagy legyen az forgalmi, azaz girobank, mely a résztvevők közti fizetések és leszámolások kiegyenlítésével foglalkozik; vagy legyen az végre jegybank, mely azon hitelénél fogva, melyben a bankjegyeit elfogadó közönség részesíti, fokozott mérvben képes a létező tőkék gyors forgalmát előmozdítani.

Nagy és nevezetes tehát azon befolyás, melyet a hitelintézetek jól szabályozott, de szabad fejlődése nyujt a nemzeteknek.

De valjon minden hitel, melyet a bankok közvetítenek, a produktiv nemzeti munkásság élesztésére szolgál-e? Bizonyára hasznos a hitel mindenütt, hol a hitelben részesültek nagy része a tőke által nyujtott hatalmat termelő munkásság fejlesztésére fordítja. Lehetnek — sőt vannak inproduktiv kölcsönök is, ha az, ki a

kölcsönt felveszi, a pénzt nem a nemzeti munkásság valamely ágának fokozására fordítja, hanem elkölti saját szükségleteinek fedezésére vagy az előbbi terhek kamatainak fizetésére. Ily kölcsön a kölcsönvevőre nézve az inproduktiv kölcsön jellegét viseli magán és rá nézve azon következménynyel jár, hogy öröklött vagy előbb szerzett vagyona ez által kevesbedik. Ily kölcsönzés folytán tehát a már létező tőke fogy s nem szaporodik. Az ily inproduktiv kölcsönök az esetben gyakorolnak a nemzetgazdaságra káros hatást, ha az ily kölcsönvevők száma aránylag nagy. Ott azonban, a hol általános a munkásság és a takarékosság, és hol az egyeseknek arányon felül való fogyasztása ellensulyoztatik a nagy szám munkássága és takarékossága által, a nemzetnek tőkegazdasága nem fog apadni, hanem emelkedni, sőt az inproduktiv kölcsönöket vevők kiadásai is az esetben uj tőkék képződésére fognak szolgálni, ha azok, kik számukra fogyasztási czikkeket termeltek, képesek az elpazarolt összegek bizonyos részét megtakarítani. Lehetnek és vannak a nemzeti munkásság bizonyos ágával foglalkozóknál is esetek, midőn a hitel hatalmával fokozott munkásság különösen a nagy kereskedési válságokat megelőzőleg a biztos számitást nélkülözi; midőn a hitel segélyével fokozott termelés vagy üzérkedés nem képes a reá fordított költségeket kellő időben és a hitelezés összegéig fedezni.

Ez utóbbi eset mutatkozik a kifejlett iparral és kereskedéssel biró nemzeteknél, hol a pénzválságok időről időre megujulnak.

Hogy egyesek fényüzése mellett, ott hol a nemzet maga munkás és takarékos, folyvást gyarapodhatik a közjólét, annak példáját látjuk Franczia országban. Éles azon ellentét, melyet e tekintetben pl. Páris-

ban tapasztalhatunk. Mig egy részt Párisban számosak azok, kik gondtalanul költik el vagyonukat, maga a franczia nép a munkásság és takarékosság kitünő példáját mutatja. Erre nézve az utóbbi időkben meggyőző tényként nyilvánult, hogy a porosz-franczia háboru után, midőn milliárdokat kellett hadi sarcz és hadi költség fejében fizetni és az összes európai pénzpiaczokon nagy összegü kölcsönt kötni, ugyanezen nép munkásság és takarékosság folytán képes volt az előbb gyüjtött és időközben szaporodott tőkék hatalmával rövid pár év alatt az ujabb kölcsönkötvények legnagyobb részét ismét megvásárolni és ennélfogva azon nagy tehert, melyet kamatfizetés fejében magára vállalt, könnyebben viselhette, miután az állam saját polgárainak tartozván, a pénz bennmaradt az országban.

Franczia országnak ezen évenkénti megtakaritásai és ennélfogva tőkeszaporodata a napoleóni korszak vége felé évenként 2—2 $^1/_2$ ezer millió frankra becsültetett, mi a mi pénzünk szerint évenkint közel ezer millió forintot tesz. Bármiként itéljenek III. Napoleon uralkodása felett, bármennyire kárhoztassák is egy vagy más lépését, tagadhatlan érdeme marad a franczia nemzet előtt, hogy mindent megtett a nemzetgazdasági erők emelésére, az ipar és kereskedelem fokozására. Alatta alkottatott az okszerű vámpolitika, épültek ki gyorsan a közlekedési eszközök s a vasuthálózat, és fejlődtek a hitelintézmények. Ilyen és hasonló a nemzeti munkásságot fokozó intézkedések folytán fejlődött az előbbi időkhöz hasonlítva oly nagy mérvben a franczia nemzet anyagi tevékenysége és gazdagsága. A 40-es évek elején, Lajos Fülöp alkotmányos király kormányzása alatt a vállalkozási szellem és tőke hiányában még a legfontosabb vasuti vonalak kiépítése sem volt franczia tőkével biztosítható,

A napoleóni korszak pár év multával nemcsak nagy erélylyel látott belföldi tőkével több ezer millió frank erejéig az iparvállalatok és vasutak fejlesztéséhez, de már az 50-es évek második felében az összegyült hazai tőkék alkalmazást kerestek Franciaország határain túl is. Hogy egyebet ne emlitsek, csak a mi monarchiánkban két nevezetes vasutvállalat tulajdona szereztetett meg franczia tőkepénzek által, t. i. a déli — és az osztrák államvaspályatársaság.

Ezen évenkinti folytonos tőkeszaporodatnak lehet tulajdonitani azt is, hogy a franczia nemzet az államköltségvetés egyensulyának helyreállitása végett nagy mérvben fölemelt többnyire közvetett adónemeket a nemzetgazdasági erők megzsibbasztása nélkül könnyen elviselni képes, és ez által a benne rejlő erőnek ujabb tanubizonyságát adta. Ily nemzet bármily nagy megpróbáltatásokon és szerencsétlenségeken menjen is keresztül, érdemessé tette magát arra, hogy azon kitünő állást, melyet az európai népcsaládban évszázadokon át elfoglalt, maga számára továbbra is biztosithassa.

Minő jelenségek mutatkoznak ellenben ama nemzeteknél, melyek mostoha körülmények, vagy saját munkátlanságuk folytán hanyatlásnak indulnak? A megapadt tőke és azon terhek folytán, melyeket magánosok tartozásai és az államadósági terhek kamatjainak fizetése végett elviselni az ily nemzet kénytelen, emelkedik a kamatláb, a nemzeti termelés minden ágában pangás mutatkozik, a forgalmi eszközök, mint a vasutak bevételei, nagyban apadnak és azon üzletek, melyek nem a mindennapi szükség fedezésére szolgálnak, mind csekélyebb mérvre szoritkoznak; a müvészet és a tudományok pártolása, sőt a könyvek és nyomtatványok kelete is csökken, a házbérek gyorsan alászál-

lanak, és fokozatosan fognak a nélkülözésnek jelei még az élelmezésben és a ruházatban is mutatkozni. Hanem azon nemzetek, melyek folyton a munka és a takarékosság hatalmával gyarapitják tőkegazdagságukat, mindenekelőtt saját területükön fogják a nemzeti termelés minden ágát fokozni; a tőkebőségnél fogva mindinkább fejlődik a vállalkozási szellem, melynek a megszaporodott tőkék folytán lejebb szállt kamatláb legnagyobb támaszául szolgáland. Később, ha már a meglevő és évenkint képződő tőkék csak csekély kamattal hasznosithatók otthon, az ily nemzet fel fogja tőkéjével keresni mindazon külföldi vállalatokat és kölcsönműveleteket, melyek kellő biztosság mellett kedvezőbb jövedelmet, azaz nagyobb kamatot hoznak, és igy adóssává teszi a külföldet, a mi fokozni fogja az áruk behozatalát és igy a belföldi fogyasztást is, de egyszersmind nagyban emeli a kivitelt; a kivitel és bevitel közti különbözet készpénzzel fog kiegyenlittetni és a mennyiben az készpénzzel nem teljesithető, a különbözet az ily ország által a külföldnek kölcsön fog adatni, mi által növekedni fog a kamat fejében javára fizetendő összeg, s igy tovább fog dolgozni az ily nemzet a termelés fokozására, a kereskedés fejlesztésére, és a vagyonosodás emelésére.

Az anyagi téren kifejtett erő és hatalom tekintetében az első hely az angol nemzetet illeti, mely e század elején a napoleoni háboruk befejezése után az azok folytán kötött óriási államadósságok terheit elviselni, a megingatott pénzforgalmat gyorsan helyreállitani csak a nemzetet alkotó egyesek következetes és kitartó munkássága és szorgalma folytán volt képes. Jelenben nem csak államadósságának terheit könnyen viseli, hanem azokat az utóbbi

években nevezetes összegekkel törleszteni is kezdte, s általában az állam oly kedvező pénzügyi viszonyoknak örvend, hogy az utóbbi években bevételei a vagyonosodással folyton növekedvén, a közvetett adók főbb nemeit, különösen a fogyasztási adókat nevezetesen leszállitotta és részben megszüntette. Az anyagi gyarapodás ezen nagyszerü — lehet mondani hallatlan — jelenségei közt nem lett könnyelmü az állam kiadásainak megállapitásánál, de sőt igyekezett a takarékosságot több irányban érvényesiteni. Mert ott a helyes nemzetgazdasági elvek elterjedve lévén, jól tudják a törvényhozók, de tudja a nép is, hogy a fokozott államjövedelmek nem jogositják fel a törvényhozást felesleges vagy nélkülözhető kiadásokra, hanem igenis a törvényhozást ama legüdvösebb intézkedésre kötelezik, hogy a közterhek azon nemein könnyitsen, melyek a nép legszegényebb részét aránytalanul terhelik.

Az angol nemzet a szerzett és megtakaritott tőke hatalmával rövid időn iparvállalataiba, gyáraiba, bányáiba és vasuthálózatának kiépitésébe számos milliárdokra menő befektetéseket tett*), sőt a saját területén alkalmazást nem nyert tőke részint nagy kiterjedésü gyarmataiban, részint a világ egyéb részeiben keresett alkalmazást. És most már alig van a világnak része, hol az angol tőke a kereskedésben és egyéb hasznos vállalatokban befektetést nem talált volna. Az uj kölcsönöket kereső államok Törökországtól és az argentini köztársaságtól kezdve egészen Oroszországig a londoni pia-

*) Wirth érdekes táblázatot közöl, melyet az angol Jointstock company állított össze a több milliárd frankot tevő papirokról, melyek a londoni piaczon forognak; e szerint a befizetett részvénytőkék 27,070 millió, kötvények 4,808 millió, saját államadóssága 20,000 millió, a külállamoknak adott kölcsönkötvények 3,631 millió, összesen tehát 55,510 millió frankot tesznek.

czon keresik és találják a kivánt összegeket, természetesen oly kamatláb mellett, mely mindig kifejezi az azon állam anyagi ereje és igy hitelképessége iránti bizalmat. Igy az utóbbi időben hazánk két utolsó kölcsöne is ott talált elhelyezést. De mig az angol 3 %-os konszolidált államadóssági kötvények pári körül állanak, addig a mi utolsó kölcsönünk az országnak közel 10 %-ába kerül.

Az angol nemzet összes vagyonát 250,000 millió frankra becsülik és az évenkinti pénzforgalom mennyiségét 500,000 millióra teszik. — Ezen végtelen vagyon jövedelmének, illetőleg pénzforgalmának közvetítésére szolgál az aránylag csekély készpénzben és bankjegyekben levő összeg, melyet J. Wons 1868-ban aranyban, ezüstben és készpénzben 2750 millió frankra, azaz 110 millió font sterlingre, továbbá bankjegyekben 24 millió font sterlingre becsült. A pénz gyors forgalma és a bankok közvetítése folytán tehát a pénzmennyiség az összes vagyonnak egy %-át és az évenkénti forgalomnak 5 %-át teszi, minek tulajdonítható az, hogy az ily roppant vagyonhoz képest aránylag csekély érczpénzösszeg elégséges az évenként előforduló és óriási összegekre menő fizetések kiegyenlítésére. Ez megfejtését találja abban, hogy a készpénztőke nem hever, hanem gyorsan forog és a fizetések legnagyobb része a bankok és a bankárok közvetítésével kiegyenlítés utján történik. Kevésbé gazdag országokban a népességhez és a vagyonhoz aránylag sokkal nagyobb mennyiségü készpénz kivántatik az évenkinti fizetések teljesítésére. Wirth szerint az évenkinti összes üzletnek 10 %-a kivántatik Németországban, Hollandiában, Svajczban és Belgiumban; Franczia országban 15 %-a.

Nemde meglepő különbség, midőn a fentidézett adatokból látjuk, hogy két, a műveltség magas fokán

álló nemzet közül az egyik, még pedig az aránylag gazdagabb bizonyos érczpénzösszeggel háromszor annyi üzletet, adástvevést, tartozás és követelés kiegyenlítését képes eszközölni, mint a másik. Ha más nemzetek ez iránti tapasztalatait vizsgáljuk, azon eredményre jutunk, hogy mentül gazdagabb valamely nemzet, forgalmához aránylag annál kevesebb érczpénzre lesz szüksége, és mentül hátramaradottabb anyagilag valamely nemzet, tekintve összes üzletét, mindig nagyobb mennyiségü készpénz kell neki a forgalom közvetítésére. Oka e jelenségnek, hogy az anyagilag virágzóbb nemzetek már régebben érezték szükségét mindazon intézmények meghonosításának és általánossá tételének, melyek a kölcsönös leszámolásokat a hitel utján készpénz lefizetése nélkül eszközlik.

Hazánk, ezen tőkeszegény ország, az európai népek közt bizonyára azok sorába tartozik, melyek az összes évi fizetések arányában nagy készpénz tőkét igényelnek. Már azért is elhalaszthatlan a jegybanküygynek mielőbbi czélszerű megoldása és e mellett mindazon hitelintézményeknek meghonosítása, melyek a készpénz gyors és szabályos forgalmát előmozdítják.

Minthogy a módoknak ismerete hazánkban kevéssé van elterjedve, ugy hiszem, nem lesz felesleges, az Angliában fejlődött gyakorlatról némelyeket megemlíteni.

Angliában azon rendes, másutt is alkalmazásban levő hiteleszközökön kivül, mint a váltók és azok kölcsönös leszámolása s a letéti üzletek, még behozták és folyton terjesztik a chekek használatát. To-

vábbá különösen az áruforgalomra nézve alkalmazták a warrantokat, és — mi különösen nagy hatással van a forgalomra, felállították a leszámoló házakat, (clearinghouses) mely utóbbi intézmény főkép az utolsó évtizedekben nagyszerűen fejlődött, és a világkereskedésben előforduló fizetéseket ugy szólván készpénz nélkül közvetíti.

Csak néhány évtizede, hogy Angliában általánossá kezdett válni a szokás, hogy nemcsak az egyes kereskedők, hanem magánosok is a naponkint előforduló fizetések tételére az ugynevezett chek-eket (utalványokat) használják. Ez időtájban vált általánossá, hogy nemcsak üzleti emberek, hanem magánosok is, még pedig nemcsak a gazdagabbak, hanem az egyszerű, önálló háztartással birók is a jövedelmeikből befolyó összegeket nem tartják a maguk házánál vagy üzlethelyiségükben, hanem mindenki valamely banknál vagy bankárnál tette le az üzletének, háztartásának vagy egyéb szükségleteinek fedezésére megkivánt összeget, azaz minden készpénzt, melynek birtokába jutott. A banknál vagy bankárnál utalja a számára mások által teendő fizetéseket is. A bank vagy a bankár az illető félnek ily letétekről könyveiben lapot nyit, melyen az általa betett vagy számára befizetett összeg javára iratik. A letéteményezőnek ugyanezen alkalommal kézbesíttetik egy bekötött és lapozott könyvecske, az u. n. chek-könyv, (chek-book), melynek minden egyes lapján a bank czégje áll azon czélból, hogy, ha a betevő bármely fizetést tenni kivánna, a betéti könyv egy lapját kitölti, kiirván az utalványozott összeget számmal és beirja a chek kiállításának napját, és a lapnak azon részét, melyre az utalványozás történt, kivágja, és midőn annak kézbesíti, kinek javára bankjánál a fizetést utalványozza, a chek-

könyvben fenmaradt laprészre bejegyzi az utalvány keltét és az összeget, melyre az szól. Miután a fizetések tétele ily módon általánossá vált, gyakran megtörténik, hogy az, kinek számára az utalványozás történt, nem viszi azt egyenesen a bankba, melyre az utalvány szól, hanem ismét fizetésképp használja. Ha pl. egy magánosnak szabója elhozza számláját a tartozás kiegyenlítése végett, annak erejéig nyer tőle egy cheket; ha a szabónak készpénzre van szüksége, előmutatja a cheket azon banknál, melyre az utalvány szól és azonnal készpénzzel kifizettetik, az illető pedig a maga lapján az összeg erejéig megterheltetik; ha a szabónak és a magánosnak ugyanazon bankja van, akkor készpénzfizetés nem történik, hanem rendesen a magánosnak tartozási lapja megterheltetik s az összeg a chek-et előmutatónak követelési lapjára, azaz javára iratik; de ha nem is volna annak, ki a cheket fizetésképen nyerte, ugyanazon bankja, beküldi saját bankjához, mely azzal a bankkal, melyre a chek szól, a leszámolást rövid uton eszközli, és ez esetben készpénzfizetés nélkül történik a leszámolás, illetőleg a kiegyenlítés. De ha a szabónak talán épen ugyanazon a napon van fizetése a posztókereskedőnél, az azon nap fizetésképen nyert utalványt ugyancsak fizetésképen általadja a posztókereskedőnek; megtörténik, hogy viszont a posztókereskedő azzal fizeti a gyárost, kinek átvett gyapjuért tartozik, ki végre a cheket az illető banknál fizetés vagy leszámolás végett bemutatja és érte a készpénzt felveszi vagy a maga javára iratja.

Ezen lehető eseteket csak azért idézem, hogy bebizonyitsam, miszerint az egyesek által kibocsátott chekek, feltéve, hogy azok jó hitellel biró bankra szólnak, általános elfogadási hitellel birnak, annyival inkább, mert a chekekkel való visszaélések ritkán szoktak elő-

fordulni, és ha előfordulnak is, az azokkal visszaélőket az angol törvények szigora szerint rövid idő alatt méltó büntetés éri.

Általános szabály, hogy a betételekért a kamat, melyet a bank a betevőnek javára számít, mindaddig, mig egy cheket ki nem állított, a betevőt illeti; a chek kiállításának napjától azonban a kamat számítása megszünik és ugy tekintetik, mintha még ugyanazon a napon beváltatott volna. Ennélfogva az illető bank élvezi a kamatokat mindazon napokra, melyek elmulnak a kibocsátástól a fizetésképeni előmutatásig. Képzelhető, hogy mily nagyra megy azon összeg, mely eként készpénzfizetés nélkül, chekek utján kiegyenlíttetik. Ez nem csak Londonban vált általánosan szokássá, de történik mindenütt a vidéken is, hol a bankok egyes fiókjai vagy banküzlettel foglalkozó házak léteznek. Azon kapcsolatnál fogva, mely a vidéki és a londoni központi bankok közt fenáll, a vidék és főváros közt a fizetéseket nagyobbrészt szintén chekek kiállitása által teljesitik.

A chek-rendszer előnyei a következők: Mindenütt, hol a chek-rendszer használata meghonosult, sokkal kevesebb készpénz, azaz arany és ezüst szükségeltetik az összes forgalom közvetítésére; ennélfogva az eként megkimélt tőkék más hasznos és kamatozó elhelyezést találván, a nemzeti munkásság és igy a nemzeti gazdagság kifejtésére szolgálnak.

A használatlan, azaz inproduktiv, heverő tőkék mennyisége aránylag igen csekély, miután mindenki csak annyi pénzt tart magánál, mennyit a legszükségesebb kisebb napi kiadások fedezése okvetlenül igényel.

Miután általános szokássá vált utalványok által teljesíteni a fizetéseket, mindazon fáradság és költség,

mely az érczpénz szállításával egybe van kötve, feleslegessé válik.

Nagy előnye e rendszernek az is, hogy nemcsak az üzletembereket, de a magánosokat is pontosságra és rendes számitásra szoktatja, sőt a számadások összeállitását is megkönnyíti, miután a chek-könyvnek az illetőnél maradt része mindenütt kimutatja az utalványozás napját és összegét, és a bankoknak időről időre az illetőnek letéte felett adott számadásai kitüntetik a tartozási és követelési állapotot.

Peresetben, miután a bankok könyvkivonatai törvény előtt bizonyitó erővel birnak, anélkül, hogy az illetőnek nyugtatványokat kellene magánál hordani, a tett fizetés valódisága bizonyítható.

És végre miután a chek-rendszer meghonosítása folytán, sokkal kevesebb nemes érczpénz forog kézről kézre, mint másutt, azon természetszerű kopás, melyet a pénz gyakori forgalma következtében idő folytán szenved, megkiméltetik, a mi nagy forgalommal biró országokban évenkint tetemes összegre megy.

A chek-rendszernek hátránya csak abban bizonyult, hogy nagy pénzválságok idején, midőn a közbizalom megingattatik, az egyes bankok és bankárok a náluk letétben levő nagy összegek visszakövetelése folytán könnyen zavaroknak tétetnek ki. Azonban Angliában mindig tudtak módokról gondoskodni, hogy ily pénzválságok rövid ideig tartsanak.

A warrantok, azaz elismervények, melyek a nagy áruraktárakban lerakott árukról állíttatnak ki, minek alapján az illetők olcsó hitelezésben részesülnek áruik eladásáig, egyik üdvös eszköze az angol hitelrendszernek, melyről, miután a warrantok használati módja ismeretesebb, nem kivánok részletesen szólani.

A leszámolásnak legfontosabb és Angliában legnagyobb elterjedést nyert eszközei, melyek által a készpénzfizetés leginkább megkiméltetik, az u. n. leszámoló házak (clearing houses), mely intézmény Angliában és Észak-Amerikában nyert eddig legnagyobb elterjedést.

Hogyan történik ma is nálunk, sőt a kontinens nagyobb részén s történt Angliában is a clearing houses létesitése előtt az egyes kereskedői házak vagy bankok által a napi követelések behajtása? Minden nagyobb bankár vagy ház az üzleti nap kezdetén reggel egy megbizható tisztviselőjét (commis) egy hasonlókép megbizható szolga kiséretében a lejárt váltókkal és fizetési utalványokkal házról házra küldi, hogy a lejárt váltókat bemutassa, az ezekre szóló készpénzt felvegye és a bankba vagy kereskedőházba beszolgáltassa. Ezen általánosan megszokott mód folytán minden háznak az incassóval, azaz behajtással foglalkozó egyéneket kell tartania, és viszont minden háznak, melynek akkor fizetése van, a lejárt összeg erejéig készpénzt kell magánál tartania, hogy a lejárt fizetéseket teljesithesse. Egy század előtt 1779-ben*) az u. n. Jointstock-bankok kezdeményezése folytán abban állapodtak meg az e czélból egyesült bankok, hogy a helyett, hogy naponta commisjaikat a fizetések beszedése végett a városba széjjelküldjék, a londoni cityben tisztviselők jelenjenek meg és ott az egymás közt levő leszámolásokat rövid uton eszközöljék és csak a különbözetet egyenlitsék ki készpénzben. Később majdnem minden tekintélyes bank és bankár hozzájárult ezen leszámolási módhoz és csatlakozott a clea-

*) Richard Hildebrandt »Jahrbücher für Oekonomie und Statistik.« 8. kötet, 2. és 5 füzet. — Otto Hübner »Die Banken.« 369-ik lap. — »Journal des Économistes.« 1874. deczember havi füzet.

ringhouse működéséhez, sőt 1864 óta maga a londoni bank is képviselteti magát a clearinghouseban. Előbb t. i. 1864 előtt a különbözetek készpénz vagy bankjegy utján egyenlittettek ki, mióta azonban a londoni bank is belépett ezen egyletbe, a leszámitolás a napi különbözeti összegekre nézve rendesen többé nem bankjegyek által hanem, miután minden czég vagy bank, mely a clearinghouse tagja, a londoni banknál is letéti összeget tart vagy nyilt hitellel bir, ezen letéti összegekre való utalványozás által, és igy a különböző czégeknek a londoni banknál levő lapjaikon való megterhelése vagy javára irása által történik. Ezen intézmény által emelkedett a londoni bank minden bank készfizetésének kiegyenlitési közegévé, sőt a vidéki bankárokra vagy bankokra szóló chekek is nagyrészt általa egyenlittetnek ki, miután ezek a Londonban teendő fizetéseket egyik vagy másik londoni bank által teljesittetik. A leszámolás tehát kiterjed nemcsak a londoni piaczra, de a nevezetesebb angol városokra is, és miután a londoni piacz a világkereskedésnek központját képezi, a világ minden részére. Oly rendszeres ezen clearinghouse működése, hogy miután minden egy napra szóló fizetési utalványnak vagy váltónak délutáni négy óráig, mint utolsó határidőig, be kell adatnia, öt órakor már minden leszámolás be is fejeztetik. Mily óriási nagy a pénzforgalom, mely itt naponta oly rövid idő alatt kiegyenlittetik, azt leginkább a számok bizonyitják. E forgalom a legutóbbi kimutatások szerint, melyek 1872-ről szólnak, 603,300,00 font sterlinget, a mi pénzünk szerint 6,033,000,000 forintot tett*), és miután a clearinghouseben egyszersmind a

*) 1864-től fogva naponként adatnak ily kimutatások az igy történt fizetésekről és igy biztos adatok feküsznek előttünk. 1840-ben az egy esztendő leforgása alatt a clearinghouse által eszközölt kölcsönös fizeté-

börzéken előfordult vételek és eladások is leszámoltatnak és évenként 24 ilyen börze-leszámolási nap van, 1870. jul. 15-én 33,952,000 font sterling számoltatott le. A clearinghouse intézménye fenáll New-Yorkban is, mely az amerikai kereskedés központja; ott még nagyobb és évről évre növekedő összegek számoltatnak le.**)

Mindezek folytán, miket az angol és részben az amerikai pénzviszonyokról emlitettem, a chek-rendszer és a conto-currentek behozatala, és a clearinghouse működése következtében az arany- és ezüstpénz, sőt a bankjegyek is mind kevesebb részt vesznek a viszonyos fizetések kiegyenlitésénél, és csak innen magyarázható, hogy az összes kiegyenlitések mérvéhez képest oly csekély készpénzösszeg igényeltetik.

Természetes, hogy oly nemzetnél, mint az angol, épen ezen hitelintézménynek tökéletesitése folytán mindinkább növekedik a vállalt kötelezettségek pontos teljesitésének érzete; s ebből magyarázható azon előttünk talán drákóinak tetsző szigor, melylyel a váltók vagy más pénzutalványok hamisitói kérlelhetlenül büntettetnek. Valódi államérdek, a nagy kereskedés és forgalom érdeke, a hamisitási eseteket a szigorun kimért büntetések alkalmazása által mentül ritkábbakká tenni. Ha mi is élvezni kivánjuk a hitelintézmények jótéteményeit, hasonló szigoru eljárásnak mentül előbb életbeléptetése nálunk is elkerülhetlenül szükségessé válik.

sek, illetőleg leszámolások összege tett 9744 millió forintot, melynek kiegyenlítésére készpénzben csak 662 millió forint használtatott, tehát a kifizetett összegnek 7—8%-ja; 1867-ben tett 15,984 milliót, 1868-ban 34,251 miliót, a napontai leszámolás pedig átlagban tett 109 millió forintot; 1869-ben az évi leszámolás összege volt 36,263 millió ft, és egy napra esett 116 millió; 1870-ben 39,142 milliót és egy napra esett 125 millió; 1872-ben pedig tett 60,033 millió forintot.

**) Igy 1863-ban leszámoltatott New-Yorkban 16,984 millió, 1867-ben 25,743 millió, 1868-ban pedig már 30,883 millió dollár.

HARMADIK FEJEZET.

Papirpénz, bankjegy és jegybank.

[A bankjegy az érczpénznek képviselője, a papirpénz helyettesitője. — A bankjegy uj tőkét nem teremt. — A bankjegyforgalomnak feltételei és előnyei. — Érczfedezet. — Banknyeremény. — A bankjegyforgalomnak mérve. — Párhuzam a bankjegy és a papirpénz között. — A papirpénz túlzott kibocsátásának következményei. — A papirpénz kibocsátásnak következményei monarchiánkban a porosz háboru után. — A bankjegy természeténél fogva nem tárgya a monopóliumnak; azonban kibocsátása feltételekhez kötendő. — Az állam érdeke idézte elő a bankmonopóliumot. — Annak következményei.]

Mielőtt átmennék monarchiánknak a banküygyre vonatkozó viszonyainak ismertetésére, szükségesnek vélem főbb vonalaiban kiemelni a külömbséget a bankjegy és a papirpénz között, továbbá elősorolni a jegybankok külömböző nemeit és a hitelintézmények tekintetében előhaladott nemzeteknek e tárgy körül szerzett tapasztalatait.

Mi a bankjegy? E kérdést külömböző irók külömböző módon fejtették meg. Leghelyesebbnek tartom azon meghatározást, melyet Wagner Adolf a bankokról irt munkájában használ: »A bankegy utal-

ványa a banknak önmagára bizonyos, rendesen kerek összegről szóló érczpénzre, mely a bank által az előmutatónak látra fizetendő.« Tehát a bankjegy egyszerü utalvány arányra vagy ezüstre, és igy az érczpénznek nem helyettesitője, de képviselője. Azért lehet pedig az érczpénz képviselőjének nevezni, mivel minden fizetésnél, mely bankjegygyel történik, a fizető azon jogot ruházza át arra, kinek a bankjegyet fizetésképen adta, hogy azt bármikor a fizetni képes banknál előmutatva, a bankjegyen kifejezett mennyiségü aranyat vagy ezüstöt azonnal felvehesse és ennélfogva beváltásával a bank által tett igéretet érvényesithesse.

Ellenben a papirpénz, azon jegy, mely az azt kibocsátó állam által fizetésképen kiadatik, nem képvisel arany- vagy ezüstpénzt, hanem bizonyos mennyiségü értéket fejez ki, mely minden az államnak teendő fizetésnél azon értékben az állam pénztárainál elfogadtatik; és ha még ehez járul a parancsolt elfogadási kényszer, azaz hogy minden magános köteles a fizetéseknél ezen pénzjegyet az azon kifejezett érték szerint elfogadni, az esetben a papirpénz az aranynak és ezüstnek, azaz a forgó pénznek helyettesitőjévé válik. A tapasztalat is igazolja, hogy a mily mérvben papirpénz bocsáttatik ki, az nemcsak pótolja, hanem a forgalomból kiszoritja az érczpénzt, mely átvitetik oda, hol érczpénzforgalom van, tehát a papirpénz helyettesiti az érczpénzt s a forgalomban annak helyét foglalja el.

A bankjegy által uj tőke nem teremtetik, mert kibocsátása és a közönség által való elfo-

gadása folytán a bank adósává válik annak, ki a bankjegyet tulajdonképen kezében tartja — ma egynek, holnap másnak jut a tett fizetések folytán birtokába; de bárkinek legyen is a kezében, miután annak érczpénzzel való beváltása mindennap a bemutatáskor biztositva van, aranyat és ezüstöt képvisel. Mintha az illető, ki azt birtokolja, valamely letéti banknál aranyat vagy ezüstöt tett volna le és arról egy látra fizetendő letéti utalványt nyert volna. Tehát a jól rendezett és természetszerü forgalommal biró jegybank mindaddig, mig megtartja a jegybank természetét, egy forinttal se hozhat több bankjegyet a forgalomba, mint a mennyit valóságos arany- és ezüstértékben neki a nagy közönség hitelez.

Ez alapja az összes bankjegyforgalomnak és ha ezen alapfogalom nem tévesztetik szem elől, könnyen s első tekintetre megitélhető minden a banküzyre vonatkozó kérdés, bármily bonyolultnak lássék is.

Példák által világosithatjuk fel legjobban a tudomány által felállitott igazságokat, — különösen ha a példa a közéletből vétetik és oly korszakból, melyet magunk értünk, vagy melyre még emlékezünk. Szabad legyen ezen fentebb emlitett igazság bizonyitására egy, mindenki által ismert, esetre hivatkoznom; ámbár ezen esetnél nem annyira pénzügyi, mint inkább politikai körülmények folytak be azon tény bebizonyitására, hogy a bank nem hozhat több jegyet forgalomba, mint a mennyit neki a forgalomban való elfogadás által a nagy közönség hitelez.

Monarchiánkban az osztrák bank engedélyezése után annak jegyei mindenütt és mindenki által készpénz gyanánt teljes névértékben elfogadtattak és forog-

tak. Ezen banknak hitele évről évre gyarapodott, forgalomba hozott bankjegyeinek mennyisége növekedett azon arányban, melyben azokat a nagy közönség elfogadta, — kivévén a monarchiának egy gazdag tartományát, a lombard-velenczei királyságot. Ezen szép, anyagi gyarapodásnak örvendő, nevezetes kereskedési forgalommal biró országban oly éles ellenszenv uralkodott Ausztria és annak minden intézménye irányában, hogy ott a nagy közönség az osztrák bank jegyeit nem fogadta el, nem azért, mintha kételkedett volna a bank szoliditásában és fizetési képességében, hanem politikai tekintetekből; a nagy közönség nem akart egy forint áráig se hitelezni oly intézménynek, melynek székhelye Bécs, mely az osztrák kormány által engedélyeztetett és annak felügyelete alatt állott. Ha történetesen bármely a határon túl eszközlött üzlet folytán egy olasznak kezébe jutott egy osztrák bankjegy, élt azonnal a bank alapszabályai szerinti jogával és felváltá azt érczpénzért, melyet minden fizetésnél használhatott.

A lombard-velenczei királyság nagyobb kereskedési központjain az egyes nagykereskedők ha igénybe vették is az osztrák bank által adott hitelt, de az igénybe vett hitel folytán nyert bankjegyeket a lombard-velenczei királyságban nem használhatták, mert a nép érczpénzt követelt minden árujáért, melyet eladott, azt fogadta el és azt adta minden fizetésnél. Az ily kereskedő tehát, ha a nyert hitelt hazájában használni kivánta, a hitelbe nyert bankjegyet érczpénzzé váltatta fel, hogy azt használhassa.

Nemde különös, hogy épen ott, hol a bank bölcsője volt, ezen század több évtizedén át nem akarta senki a bankjegyet a forgalomban elfogadni és kész volt inkább az előnyökről lemondani, melyeket a bankjegy-

forgalom nyujt, csakhogy ne legyen kénytelen az ország a határain túl engedélyezett bank jegyeit készpénzfizetésképen elfogadni.

Mit használt volna a banknak kizárólagos jegykibocsátási szabadalma, ha a monarchiának többi részei is hasonló eljárást követtek volna? Nem lett volna képes egyetlen bankjegyét is forgalomban tartani. Ezen példa tehát bizonyitja a fentebbi állitásom igazságát.

Minden jegybank saját érdekében következő feltételek teljesitésére van kötelezve:

először, hogy a forgalomban levő bankjegyek összegének bizonyos részét érczpénzben a beváltás végett mindenkor készen tartsa és pedig oly mennyiségben, mely a tapasztalás szerint rendes körülmények közt a közönség beváltási kivánatainak fedezésére teljesen elegendő;

másodszor, hogy az általa leszámitolt váltók jók legyenek és lejáratuk hosszu időre ne terjedjen;

harmadszor, hogy mindazon értékek, melyek elzálogositás (lombardirozás) végett nála letétettek, és melyekre a bank hitelezett, oly értékek legyenek, melyek rövid időn és veszteség nélkül eladhatók; és végre

negyedszer, hogy az üzlethez aránylagos befizetett alaptőkéje legyen és az érczpénzben vagy oly váltókban és értékpapirokban feküdjék, melyek rövid lejáratuak.

Mi az oka, hogy mindenütt, hol jegybankok léteznek, s azok az imént emlitett feltételeket pontosan teljesitve, jegyeiknek érczpénzzel való akadálytalan beváltása iránt minden kétségen felüli teljes biztosságot nyujtanak: a bankjegy az arany- és ezüstpénz képviselőjévé válik, kézről kézre forog és rendesen nem jön egyhamar

a bank pénztárába vissza? Ennek okát abban találjuk, hogy a bankjegy az általános forgalomban nagy könnyüséget nyujt azoknak, kik a fizetések teljesitése végett készpénzkészletet tartanak. Nem kénytelenek az aranyat és ezüstöt megőrizni és a teendő fizetéseknél megkiméltetnek a pénznek darabonkinti elszámolásától, sőt biztositttatnak az iránt is, hogy az értékükben csökkent kopott pénznemeken, melyeket történetesen fizetésképen kapnak, nem veszitenek; végre a pénznek szállitása is bankjegyekkel sokkal kevesebb költséggel és nagyobb könnyüséggel eszközölhető. Tehát a bankjegyeknek, mint az érczpénz képviselőinek, a forgalomban nagy előnyükre válik az érczpénznél könnyebb megőrizhetésük és könnyebb szállithatásuk, valamint a fizetéseknél a gyorsabb és kényelmesebb eljárás.

De min alapszik a jegybankok haszna? Azon intézet, mely bankjegy kibocsátással foglalkozik, épugy, mint a velenczei bankár, kit e munka elején a bankügy fejlődésének történetében bemutattam, üzletének keletkezése után nem sokára tapasztalni fogja, hogy nem szükséges minden egyes kibocsátott bankjegy után az annak megfelelő érczpénzkészletet pénztárában megtartani. A mily arányban a nagy közönség iránta bizalommal viseltetik és megszokta ezen könnyebb fizetési módnak általános használatát, azon arányban kevesebb bankjegyért követeltetik az érczpénzen való beváltás. A tapasztalás fogja a jegybank igazgatóságát megtanitani arra, mily nagyra megy azon összeg, melyet mindenkor aranyban és ezüstben készen kell tartania, hogy a forgalomba hozott bankjegyekhez képest a legnagyobb fizetési napokon akadálytalanul megfelelhessen érczpénzbeváltási kötelességeinek. Mihelyt ez

iránt alapos meggyőződést szerzett magának a bank igazgatósága, fogja tudni, érczpénzkészletének hányszoros mennyiségét tarthatja jegyeiből forgalomban. De miután beállhatnak rendkivüli körülmények, midőn nagyobb mérvben folyhatnak vissza az intézet pénztárába a forgalomban levő bankjegyek, kölcsönadásait akként fogja intézni, hogy azok rövid lejáratuak legyenek, hogy igy nagyobb beváltási esetekben is a bank akadály nélkül eleget tehessen a bankjegyeknek érczpénzzel való beváltása iránt vállalt kötelezettségének. Innen magyarázható, hogy minden jól rendezett bank kilenczven napnál hosszabb lejáratu váltókat nem szokott leszámitolni és általában minden — még zálogokra adott kölcsönöket is, a meghosszabbitás lehetőségének megengedése mellett, csak három hónapra szokta adni. Ha az igazgatóság azt tapasztalja, hogy növekedik a beváltás végett bemutatott bankjegyek összege, megszoritja váltóleszámitolási üzletét, mit rendesen a kamatláb felemelése által eszközöl. Ezen megszoritás folytán kevesbedik a forgalomban maradt bankjegyek száma, és ha általános nagy válságok nincsenek, megszünik a bankjegyeknek nagyobb mérvü beváltása.

A tapasztalás azt bizonyitja, hogy rendes viszonyok között elégséges, ha a jegybankok kibocsátott jegyeik egy harmadát fedezik érczpénzzel. Sőt voltak esetek, midőn egy negyed vagy egy hatod érczpénzfedezet mellett képesek voltak megfelelni beváltási kötelezettségüknek.

Innen magyarázható, hogy a bank nyereséges és jó üzletnek tartatik, miután rendesen háromszor akkora összeget képes bankjegyekben kamatra forgalomba hozni, mint mennyi arany és ezüst a bankban fekszik. És mert a forgalomba hozott bank-

jegyekért az azt elfogadó nagy közönség — a bank hitelezője — kamatot nem követel, mert az ily bankjegy az érczpénz képviselője, tehát mindazon tulajdonokkal bir, melyekkel az érczpénz maga, mely mindaddig, mig készletben tartatik, kamatot nem hoz: a banknak módjában van érczczel nem fedezett összeget, melyet kamat nélkül neki a nagy közönség hitelezett, kamat mellett kölcsön adni. Ez az alapja a jegybankok nyereséges üzletének és ezért képes az ily bank a más váltók leszámitolásával foglalkozó intézetek vagy magánosok irányában kedvezőbb leszámolási feltételek mellett bankjegyeket kikölcsönözni. Nevezetes hatást gyakorol tehát a bank olcsóbb kamatok melletti hitelezés által és igy fokozza a nemzeti munkásság fejlődését.

Szabad legyen e helyt ismételni — mert ez a bankügy megértésénél alapelv — hogy felette *téves fogalom azt képzelni, hogy mert egy jegybank például háromszor annyi bankjegyet bocsát ki, mint a mennyi érczpénzzel rendelkezik, ez által a czirkulácziónak két harmad erejéig uj tőkét teremtett*, mert a kölcsön adott összeg, mely a kölcsönvevők által forgalomba hozatik, már a munka által előállitott bizonyos érték vásárlására, vagy a vásárlásoknál leszámolások közvetitésére fog használtatni, és mindaz, ki a bankjegyet időközileg is használja, hitelezőjévé vált a banknak. Minden kibocsátott bankjegyért a bank adósává lesz annak, ki azt birtokolja és a ki jogositva van azt bármikor érczpénzért beváltani. Ebből természetszerüleg következik, hogy a jól rendezett bank nem hozhat egy forinttal se több jegyet a forgalomba, mint a mennyit neki a nagy közönség hitelezni hajlandó; következik továbbá, hogy abban a perczben, melyben a bank tullépi azon határt,

mely a valóságos forgalmi szükséglet által elébe van irva, azaz, ha több bankjegyet hoz kölcsönadásai által forgalomba, mint mennyi azon időben adás és vevés és egyéb tartozások és követelések kielégitésére igényeltetik, az azon mérven túl forgalomba hozott bankjegy a banknál azonnal be fog mutattatni és az érte járó érczösszeg ki fog vétetni. Tehát a forgalom időközi igényei képezik ama korlátokat, melyeket hitelük és igy fennállhatásuk veszélyeztetése nélkül a jegybankok túl nem léphetnek.

A bankjegy természetének magyarázata után vonjunk párhuzamot a bankjegy és a papirpénz között.

A bankjegy — mint fentebb részletesen előadtam — mint az érczpénz képviselője, természetes hiteleszköz, melynek mennyisége függ a forgalom időközi igényeitől. — Mérve az által szabályoztatik, forgalomba jön valóságos hitelüzletek folytán és bizonyos idő mulva az érczpénz beváltás utján a bankba ismét visszafoly.

A papirpénz mindezen tulajdonokat nélkülözi. Érczpénzre fel nem váltható, annak nem képviselője, hanem a parancsolt elfogadási kényszer folytán annak helyettesitője; kiadatik pedig nem a forgalom igényei szerint valóságos üzletek közvetitése végett, hanem forgalomba hozatik az állam által, mely azt már valósággal teljesitett szolgálatokért bocsátja ki az államszükségletek fedezésére. A papirpénznek mérve az államnak időközi szüksége.

A bankjegyek által vásárolható értékek ára rendesen nem emelkedik; a bankjegy megtartja mindig azon értéket, melyet képvisel, t. i.

az arany vagy ezüst belértékét; ellenben a papirpénz belső értéke, vagyis azon érték, melyet azon vásárolni lehet, függ a papirpénz kibocsátási összegétől és rendesen a politikai körülményektől is, és ha a papirpénz nagyobb mérvben bocsáttatik ki, mint mennyi a forgalom közvetitésére igényeltetik, minden termelvénynek árát látszólag emelni fogja, azaz a papirpénz által kifejezett értékhez képest megdrágítja.

A bankjegynek hatása ugyanaz marad, mint bármely más hiteleszköznek, milyen a chek, warrant, vagy minő a clearinghouse által eszközölt forgalom. A tőkék gyorsabb forgását eszközölvén, a hitelt terjesztvén, fokozza a nemzeti termelést, emeli a kereskedést, és igy üdvös eszköze a nemzetgazdasági erők fejlesztésének és a nemzetek gazdagodásának. A túlzott mértékben kibocsátott papirpénz ellenben meghonositja a valuta ingadozását, oly fizetési eszközt teremt, mely az arany és ezüst fizetési eszközök természetével ellentétben, minden eladó vagy vehető értéket ingadozóvá tesz, megszünik a forgalomra nézve biztos és állandó mérvü értékmérő lenni. Tehát midőn a bankjegy a hitel, és ez által a nemzeti munkásság emelésének egyik hatalmas eszköze, a másik, t. i. a papirpénz valóban nem egyéb, mint kamatnélküli kényszerkölcsön, melyet az állam polgáraitól vesz, a nélkül, hogy a kibocsátás alkalmával mondott belértékét későbbre biztositani képes lenne. Megzavarja hát vele a nemzet összes nemzetgazdasági életét, miután az ágio ingadozásait örökiti meg.

A bankjegy, mint az érczpénz képviselője, a külkereskedési forgalomnak biztos eszköze marad. A nemzet és nemzet közti leszámolások közvetitésére is szolgál. A bankjegy mellett a nemzeti forgalomban megmarad a forgalom közvetitésére szükséges érczpénz, holott ellenben a papirpénz csak az azt kibocsátó államban foroghat és mert az érczpénznek helyettesitője, feleslegessé fogja tenni ily államban az érczpénzt, kiszoritja tehát az aranyat és ezüstöt a forgalomból, mely a papirpénz nagy mérvü kibocsátása után kivándorol oda, hol mint érczpénz forgalmi értékkel is bir.

Mindaz, mit a papirpénzről mondottam, oly viszonyokra illik, melyek közt a nagy mennyiségben kibocsátott papirpénz képezi az általános fizetési eszközt. Ellenben oly papirpénz, melyet az államok mérsékelt mérvben bocsátanak ki, mely nem bir parancsolt elfogadási kényszerrel, ugy hogy csakis az állam, mely kibocsátja, vállalja magára azon kötelezettséget, hogy azt számára teendő fizetéseknél készpénz gyanánt elfogadja, minélfogva a forgalomban tartható mennyisége is korlátolt, a mennyiben nem haladhatja túl az időközben az állampénztárnál teendő fizetések bizonyos mennyiségét: az ily papirpénz nem fogja maga után vonni mindazon káros következményeket, melyek ott nyilvánulnak, hol az állampapirpénz képezi az általános fizetési eszközt.

Honnan magyarázható az, hogy — mint monarchiánkban is tapasztalhattuk — a papirpénz behozatala és nagyobb mérvü kibocsátása nem talál nagy ellenszenvre, sőt annak utolsó kibocsátása a porosz háboru alkalmával 1866-ban nem mutatott látszólag káros hatást sem a nemzeti forgalomra és a

nemzetgazdasági erők fejlődésére? Ez annyival inkább meglepett sokakat, miután mindegyik nemzet az elviselt háborunak sulyos következményeit megszokta érezni és még a szerencsésen folytatott háboruk után is az anyagi jólét rendesen bizonyos ideig hanyatlani szokott; a porosz-osztrák háboru befejezésével pedig a papirpénz ujabb kibocsátása után a prosperitásnak eltagadhatlan jelei mutatkoztak.

A tapasztalás mindenütt azt tanusítá, hogy ha valamely államban, mely azelőtt érczpénzforgalommal birt, a papirpénzforgalom rögtön nagy mérvben behozatik, egy ideig mindenütt a tőkeszaporodásnak jelei mutatkoznak. Ez természetes. Magyarázata az, hogy miután a papirpénz az érczpénzt helyettesiti és annak helyét foglalja el, ez, t. i. az érczpénz kivándorol oda, hol készpénzforgalom létezik, és midőn az kivitetik, azért bizonyos uj értékek jönnek be a papirpénzforgalommal biró országba, tehát az ekként kivitt nemes fémmel egyenlő érték hozatik be, a mivel szaporodik a nemzetnek összes tőkeértéke. Az ily uj tőke elhelyezést keres és ennélfogva természetes, hogy mig ezen elhelyezést nem nyeri, tőkebőséget okoz és a nemzeti munkásságnak és tevékenységnek nagyobb kifejtésére fog szolgálni.

Mi különösen azon viszonyokat illeti, melyek 1866-ban, az államjegyek kibocsátása idejében támadtak, nem szabad szem elől tévesztenünk a pénzjegyek forgalmára nézve épen a porosz-osztrák háborut megelőzőleg monarchiánkban fennállott állapotot. — Mint később részletesen elő fogom adni, a birodalmi tanács által megállapított bankaktának rendeletei szerint 1866-ban nagyobbrészt visszafizette az állam a szab. osztrák nemzeti banknál

levő tartozását. A bank megtette az előkészületeket jegyeinek bizonyos idő mulva érczpénzzel való beváltására; megfogyott tehát a a bankjegyek forgalma, megszoríttatott a hitel minden irányban és majdnem ugyanazon zsibbasztó jelenségek mutatkoztak, melyek 1858-ban és 1859 elején Bruck pénzügyminisztersége alatt a konvencziós pénzről az osztrák értékre való átmenetel alkalmával oly érezhetőleg sujtották az összes forgalmat. E megszoritás folytán természetellenes állapot keletkezett azon időben, mely megelőzte az ujabb papirpénz kibocsátását. Csak a papirpénzforgalommal biró államokban szokott ily megszorítás nagyon zsibbasztólag hatni a pénzforgalomra és hitelre. Mindenütt, hol érczpénzforgalom van, és az érczpénzből álló forgó tőke megkevesbedik, azon országban általában emelkedik a kamatláb, mi a külföldön levő aranynak és ezüstnek behozatalát vonja maga után. Az ily viszonyok között levő államban a megkevesbedett érczpénzből álló forgó tőke folytán minden termelvénynek ára csökkenni fog; ezen csökkent áron a külföld megkezdi vásárlásait és azért beküldi az aranyat és ezüstöt mindaddig, mig az előállott hiány a forgalomban ki van egyenlítve. Ezen kiegyenlítés egy papirpénzforgalommal biró, és igy a forgalmára nézve izolált államban nem történhetik, és igy természetes, hogy 1866. kezdetén az osztrák szab. nemzeti banknak megszoritott bankjegykibocsátása általános pangást szült monarchiánk hitelviszonyaiban. Megszünt ez, még pedig egyszerre, midőn az osztrák szab. nemzeti bank jegyei mellett az államjegyek is forgalomba kezdtek jönni. Az élénkebb pénzforgalomnak és tőkeszaporodásnak minden jelei mutatkoztak; könnyü és olcsó lett a hitel, mely fokozta a vállalkozási szellemet, emelte a munkás-

ságot; a papirpénz kibocsátásának látható küljelei tehát a vagyonosodás emelkedésére mutattak. Egyszerre megszaporodott a pénz, és a nagy tömeg nem gondolt azzal, hogy hasonlítva a forgalomba jött pénz belértékét az azelőtt néhány hónappal forgalomban levő pénzjegyeknek, azaz a bankjegyeknek belértékével, az ágiónak gyors emelkedése és állandóvá vált magassága mellett a forgalmi jegy valódi belértéke körülbelül $^1/_4$-del alászállt. A nagy tömeg nem érezte vagy nem számította ennek hatását, de érzékenyen érte ez mindazokat, kik az uj bankaktának kibocsátása után készpénzből álló tőkéiket az érczértékhez mindinkább közeledni látták; vesztettek tehát tagadhatlanul azok, a kik kész érczpénzzel birtak, vagy a kik mint hitelezők másoktól a folyó értékben fizetéseket követelni jogositva voltak.

De nevezetes hatást gyakorolt azon időben ama körülmény is, hogy az államjegyek a hadi költségek és az államháztartásban beállt deficzit fedezésére fordittattak. Mint minden háborunál, ugy ez esetben is sokan voltak, kik hadi szerek és élelmek előállítása és szállitása folytán nevezetes nyereségeket tettek, de másrészt az 1866. és 67-ik évben a deficzit az államháztartásban a papirpénz kibocsátása által fedeztethetvén, ezen idő alatt az állam csekélyebb mérvben vette igénybe az államkölcsönöket és igy a nemzet forgó tőke-vagyonából az állam aránylag kevesebbet vont ki kölcsönzés utján a forgalomból. De hatással volt még azon körülmény is, hogy a háboru befejezése után következő egy-két esztendőben az állam saját kiadásainál a lehető legnagyobb takarékosságot igyekezett behozni.

Befolyással voltak továbbá az 1866-iki jó és az 67. és azt követő esztendőkben kitünően sikerült

termések a monarchia minden részeiben — akkor, midőn a külföldön nagy terményárak voltak; igy támadt a nagy kivitel, aktivvá vált a külkereskedési forgalom, és minden irányban uj tőkék képződtek, melyek elhelyezést és befektetést kerestek. Nemsokára megindultak a monarchia mindkét felében a vasutakba elhelyezett nagymérvü befektetések és igy ezáltal is ujabb meg ujabb tőke jött forgalomba. Nem csekély hatással voltak az anyagi viszonyok javulására a monarchia mindkét felében megszilárdulni kezdett alkotmányos viszonyok.

De az ipar fejlődésére is volt hatása az ágió emelkedésének. A vámtételek ezüstben fizettetvén, az iparos pedig nyers terményeit papirban vásárolván, ugyanabban fizetvén munkásait is, a növekedett agió védvámként hatott az ipar emelkedésére.

Az ágiónak rögtöni emelkedése és magas lábon több ideig megmaradása egyoldaluan tekintve, képes még a komolyabb gondolkozásuaknál is a nemzet vagyoni állapotát szemfényvesztő szinben feltüntetni, mert az által mindenki, a ki adós, könnyitve érzi a terhét. Ezen hatás az államtól kezdve minden magánosig kiterjed, kinek fizetési kötelezettségei vannak; a pénzérték deprecziácziója folytán az eladás és vétel tárgyainak névszerinti értéke rögtön emelkedik (az agió arányában) kivált azon értékeknél, melyek egyszersmind a külkereskedés tárgyait is képezik és igy érczértékben fizettetnek. Az állam jövedelmei jobban és rendesebben jönnek be, mert az ágió emelkedésének arányában mindenkinek fizetési kötelezettsége könnyebbül; a termények előállítási ára, a munka bére pedig lassan követi az ágió emelkedését, és gyakran sok idő mulik el, mig ez érezhetőleg mutatkozik. Nyertek tehát azok, kik

adósok voltak, de aránylag ugyananny it veszítettek azok, kiknek követeléseik voltak.

Visszatérve azon értelmezésre, melyet a dolog természetéből folyólag a bankjegyről adtam, és különösen azon állitásra, miszerint mindenütt, hol a bankjegy az marad, minek lennie kell, t. i. az érczpénz képviselője, és hogy a bankjegyek mennyiségét meghatározza a forgalomnak időközi szüksége, és elfogadását biztositja egyedül azon hitel, melylyel a nagy közönség egy vagy más jegykibocsátással foglalkozó bank vagy magános iránt viseltetik: mindezekből következik, hogy elméletileg tekintve, a bankjegy nem lehet jogszerűen monopólium tárgya, hanem élhet vele mindaz, ki teljesíti azon feltételeket, melyek megkivántatnak, hogy jegyei általános elfogadás tárgyát képezzék.

Épugy, mint a bankjegy első keletkezésének korszakában, a velenczei vagy genuai bankár minden felsőbb engedély vagy szabadalom nélkül hitelének hatalmával gyakorolta ezen jogot, épúgy elméletileg jogositva lenne mind ama intézet vagy bankár, ki a megkivántató feltételeknek eleget tesz, hogy bizonyos kerek összegü érczkészpénzre szóló és a bemutatónak látra fizetendő utalványokat, azaz bankjegyeket kibocsásson.

A bankszabadságnak ily széles értelemben véve lehetnek nevezetes előnyei, mert versenyt támasztva az azzal foglalkozó bankárok és intézetek közt, a közhitelnek nagy szolgálatokat tenne; azonban a gyakorlat, mely kevesek által igénybe véve, szük korlátok közt a középkorból idézett példánál üdvös befolyással volt, a mostani nagy forgalom mellett, az üzérkedés kifejlett kor-

szakában sok helyütt veszedelemmel járna. A tapasztalás bizonyitá, hogy a nagy közönség az egyeseknek vagy intézeteknek nyujtandó hitel megitélésében nem bir magának mindig alapos fogalmat alkotni. A bankszabadságnak ily szabályozatlan és széles értelemben való megengedése, kivált azon, minden kifejlettebb népnél időről időre mutatkozó korszakokban, midőn a hitelnek fokozott igénybevétele folytán tultermelés és nagy vállalkozási szellem fejlődik: e minden ellenőrzés nélkül jegyeket kibocsátó intézetek bukására, azaz fizetési képtelenségére vezetne, sőt a mértéken túl fokozott bankjegyforgalom pénzválságok idejében, midőn a hitel meg van ingatva, a válságot csak fokozni fogná. Ezen körülménynek tulajdonitható az, hogy a mi a bankjegykibocsátásra nézve elméletileg megengedhető — t. i. a teljes szabadság — gyakorlatilag veszélyes lenne. Ennélfogva minden állam törvényhozása és kormánya, még ott is, hol a bankmonopólium nem létezik, a jegybank alakithatása iránt törvényeket hozott és az engedélyezést, az üzlet folytathatását bizonyos feltételekhez kötötte.

De nemcsak e végett tulajdoniták maguknak az államok az intézkedési jogot a banküygyre nézve. A bankjegyforgalom növekedésével a bankjegykibocsátás nevezetes hasznot nyujtott az arra vállalkozó intézeteknek, annyival nagyobbat, mennél kiváltságosabb helyzetet foglalt el egy vagy más bank. Ily intézetek engedélyezésénél tehát az államok is, melyek az engedélyt adák, kivántak a nyereséges üzletből hasznot huzni. Miután a tapasztalás azt bizonyitá, hogy ha a jegykibocsátási előnynyel egy államban csak egy bank ruháztatik fel, és igy verseny nincs, mint

minden monopóliumnál, ugy a bankmonopóliumnál is a haszon, melyet a kizárólagos szabadalommal biró bank élvez, nagyobb és e haszonban az állam is részesülhet; természetszerüen fejlődött a nagyobb államokban a bankmonopólium rendszere, nem gondolva az állam azzal, hogy e nagyobb hasznot mindig a közönség fizeti meg egyenesen, és hogy közvetve ez által a hitel fejlődése akadályoztatik.

Hol az egybankrendszer, azaz bankmonopólium már egy ideig létezett, épen a kizárólagos szabadalom folytán, az ily bank az ország első pénzügyi hatalmává nőtte ki magát. Annak elkerülhetlen következménye lett, hogy valahányszor az államra sulyos és rendkivüli viszonyok következtek be, a bank akarva vagy nem akarva kénytelen volt az államnak, mely őt a szabad verseny ellen védelem alá vette és kizárólagos szabadalmakkal és előnyökkel ellátta, viszontszolgálatképen mindazon szolgálatokat megtenni, melyeket az tőle követelt. Ennélfogva épen a nehéz időkben, midőn a banknak feladata lett volna a magánhitelt támogatni, a monopóliummal biró bank bankójegypréseit az állam rendelkezésére bocsátani kényszerült és miután ez által természetszerűen megingatta hitelét és a nagymérvű bankjegykibocsátás folytán készpénzzel való beváltási kötelezettségének eleget tenni képes nem volt: az állam viszontszolgálatképen — de saját érdekében is, felmentette az ily bankot jegyeinek készpénzzel való beváltási kötelezettségétől. A tapasztalás mindenütt azt bizonyitá, hogy ott, hol bankegyedáruság létezik, hosszabb vagy rövidebb időre a kényszerelfogadás kimondása folytán a bankjegyből papirpénz lett, minek folytán bekö-

vetkeztek mindama utóhatások, melyeket a papirpénzgazdálkodás maga után szokott vonni.

Az államoknak a bankokba való beavatkozásának eredeti czélja nem volt más, mint a nagy közönséget megóvni a bankoknak a közhitellel való visszaélése ellen, és ime majdnem minden államnál, hol ezen beavatkozás a bankmonopóliumra vezetett, épen az államnak intézkedései folytán sokkal nagyobb válságok és a bankjegynek sokkal állandóbb elértéktelenedése szokott beállani, mint a kellően szabályozott szabad bankrendszer mellett valaha fejlődhetett volna.

NEGYEDIK FEJEZET.

Jegybankok Európában.

[Központositott bankrendszer. — Állambank. — Az orosz bank. — Szabadalmazott bankok. — Az osztrák bank. — A franczia bank. — Annak szilárd állása a háboru után is. — Az angol bank. — Anglia központi bankja. — A porosz bank. — Abból miként lett német birodalmi bank. — A legujabb német banktörvény és általános intézkedései a birodalmi bankról és a magánbankokról. — E törvény iránya.]

Röviden kivánok szólani a jegybankoknak gyakorlatilag fejlődött különböző rendszereiről.

Legelterjedettebb és legáltalánosabb — különösen nagy államokban — a központositott bankrendszer. Ez ismét két egymástól különböző alakban áll fenn, u. m. a szoros értelemben vett bankmonopólium és a központositott bankrendszer, mely ugyan bizonyos, még pedig nevezetes előjogokkal és szabadalmakkal van felruházva, azonban nem bir kizárólagos jegykibocsátási joggal.

A bankmonopólium rendszerénél a törvényhozás kizárólagos bankjegykibocsátási joggal ruházza fel az állam központján létező bankot és különös kiváltságokban és jogi előnyökben is részesiti.

A monopóliummal azaz kizárólagos szabadalommal biró központositott bankok ismét kétfélék: a tisztán állami bank az állam egyenes igazgatása alatt gyakorolja a bankjegy kibocsátásnak előjogát; a másik módja a bankmonopóliumnak, midőn a törvényhozás egy a központon székelő magántársulatot ruház fel a bankjegykibocsátásnak kizárólagos szabadalmával.

Szabadalmazott állami bank létezik 1860-tól fogva Oroszországban. Ezen bank felállitásának czéljául tüzetett ki, az állam kezében központositani és annak számára biztositani azon hatalmat, melyet a jegykibocsátás előnye nyujt és egyszersmind ezen bank létesitése által hatást kivánt gyakorolni az állam a rég fenálló papirpénz-forgalom javitására és végleges megszüntetésére és az államhitel megszilárditására. Az első czélt az orosz állam ezen bank felállitása által elérte; a másodikat azonban, különösen a papirpénz-forgalom lépcsőzetes megszüntetését nem volt képes megvalósitani, mert noha a nagy orosz birodalom a krimi háboru óta anyagilag nagyon emelkedett és messze terjedő üdvös reformok, mint pl. a szolgaság megszüntetése, vitettek keresztül, a valutának helyreállitását és az érczpénz-forgalomnak létesitését mindeddig biztositania nem sikerült.

A kizárólagos szabadalommal biró nagy bankok közé tartozik a szab. osztrák nemzeti bank is. E bank 1816-ban alapittatott azon czélból, hogy a nagy háboruk után az állampapirpénzt beváltsa és az érczforgalmat helyreállitsa. E kitüzött czélnak az osztrák nemzeti bank meg is felelt; de azon szoros viszonynál fogva, mely minden monopóliummal biró központositott banknál és igy az osztrák nemzeti banknál is, már kezdettől fogva közte és az osztrák állam közt létezett, a bank

M. T. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

1848-tól fogva fizetésképtelen lett, s habár alaptőkéje nagy, igazgatása rendezett s ha államjegyek nem léteznének, jegybeváltási kötelezettségének eleget tenni régóta képes lett volna: egynegyed századnál tovább parancsolt elfogadási értékkel biró bankjegyeket tartott forgalomban. Egyébiránt ezen bankról még részletesebben fogok szólani.

A franczia bank is, ugy mint az osztrák, nem állami bank, azonban a bankjegy kibocsátásának kizárólagos előjogával bir.

A franczia bankot 1808-ban I. Napoleon császár alakitá. Ezen bank működése, ámbár kizárólagos szabadalommal bir és nem egy izben állott az állammal hitelezési viszonyban, a franczia hitelnek nagy szolgálatokat tett, működése mindig szabályos maradt és csakis a nagy válságok idejében mentetett fel a jegybeváltás iránt vállalt kötelezettségeinek teljesitésétől. E felmentést rövid időre vette igénybe 1848-ban. A porosz-franczia háboru után, azon nagy kölcsönök folytán, melyeket az állam a háboru ideje alatt és után a franczia banknál tett, felmentette azt jegyeinek készpénzzel való beváltási kötelezettsége alól és ezen felmentés még tart a mai napig. És mégis Franciaországban a papirpénz gazdálkodás hátrányai mindeddig nem mutatkoztak és valószinüleg nem is fognak mutatkozni. A franczia bank jegyei és az érczpénz között alig van különbség, a forgalomban a bankjegy arany helyett elfogadtatik, és az ágió, t. i. azon különbözet, mely a franczia bank jegyei és az arany között észlelhető, rendesen nem tesz többet $^1/_{1000}$-nél, azaz ezer franknak a magánforgalomban aranyért való becserélése legfeljebb egy franknyi kiadást okoz.

Minek tulajdonitható ezen monopóliummal ellátott és az állammal szorosabb hitelezési viszonyba lépett jegybanknak mindeddig hallatlan sikeres működése? A franczia kormány és törvényhozás még a háboru által okozott legsulyosabb viszonyok közt se folyamodott a papirpénz kibocsátáshoz. A franczia nemzet bizott és bizik abban, hogy törvényhozása és kormánya csak mint rendkivüli kisegitő eszközt használta fel a franczia bank hitelét és az ennek törlesztésére szükséges intézkedések keresztülviteléről meg van győződve. Mindenki tudja, hogy a bank rendszeresen kezeltetik és szilárd alapon nyugszik, és ismeri azon nagy érczpénzkészletet, mely felett rendelkezik. De mindenek felett befolyást gyakorolt a franczia jegybank hitelének megőrzésére nemcsak azon nagy érczpénzkészlet, melylyel a bank maga rendelkezik, hanem azon sokszorta nagyobb érczkészpénz, mely Franczia országban a magánosok kezeiben van, mely érczpénz a bankjegyek értékének fentartására mint egy második és a bank érczkészleténél hatalmasabb tartalék tekinthető. Tehát a kormány és a törvényhozás józan és mérsékelt eljárása a banknak lelkiismeretes igazgatása, nagy érczpénz tartaléka, Franczia országban a magánosoknak érczpénzből álló nagy forgó tőkéje és mindenek felett a nemzetnek jövője iránt tapasztalt bizalom megőrizték Franczia országot mindazon bajoktól, melyek a papirpénz gazdálkodással és a valuta ingadozásával együtt járnak.

Habár nem kizárólag szabadalmazott, de nagy előjogokkal felruházott központi bank, s pedig valamennyi között a leghatalmasabb az angol bank, mely 1694-ben alapíttatott és 1722-ben és 1764-ben növelvén alaptőkéjét, lett az angol nemzet központi bankjává, s elfoglalta azon kitünő helyet, melynél fogva

az összes világkereskedés és pénzforgalom leghatalmasabb pénzintézetévé lőn. Azonban ezen bank is ama szorosabb viszonynál fogva, mely közte és az állam között támadt, nem teljesíthette mindenkor jegybeváltási kötelezettségeit. 1796-ban, midőn már az állam a banknak 11,686,000 font sterlinggel tartozott, s később 1816-ban, midőn ezen tartozását egy ujabb 3 millió fontnyi kölcsönnel növelte, az angol bank törvény által felmentetett jegyeinek beváltásától, és ettől fogva 1821-ig, midőn ismét készpénzzel kezdte jegyeit beváltani, az általa kibocsátott bankjegyek a papirpénznek jellegével birtak és a politikai helyzet s a háboru viszonyaihoz képest az ágió ingadozott. Rövid időre az ágió egész 50%-ig emelkedett.

Az angol központi bank mellett Nagybrittanniában még több más bank birt jegykibocsátási szabadalommal. Majdnem minden kereskedővárosnak volt ilyen bankja. Azonban a bekövetkezett pénzválságok folytán ezek száma nevezetesen apadt, mig a Sir Robert Peel által 1844-ben behozott bank-akta korlátozta a vidéki bankok jegykibocsátási jogát. Most már leginkább csak skót bankok tartják azt a maguk számára fenn.

A Peel-akta az angol bankra nézve uj rendszert állapított meg. Midőn a banknak teendőit két egymástól szorosan elkülönitett osztály közt osztotta meg, felállítván az u. n. currency-theóriát, czélja volt megakadályozni a bankjegyek túlzott mértékben való kibocsátásának lehetőségét. Mindamellett a tapasztalás azt bizonyítá, hogy épen a leggazdagabb nemzeteknél is fordulnak elő oly rendkivüli viszonyok, midőn a leghatalmasabb központositott jegybank sem képes maga megfelelni a forgalmi hitel igényeinek. A Peel-akta beho-

zatala óta már három izben volt a kormány kénytelen a bankaktát felfüggeszteni és a banknak nagyobb mennyiségü bankjegyek kibocsátását megengedni, mint a törvény értelme szerint feljogositva lett volna. Nem lehet czélom, a Peel-aktáról és annak fény- és árnyoldalairól e helyütt bővebben szólni; egész irodalom támadt e felett; sokan kárhoztatják, mások előnyeit magasztalják. A törvény tényleg fenáll s a mellett az angol bank a hatalmas angol pénzpiacz igényeinek megfelelni képes volt, hitelét szilárd alapokon kifejtette és központjává vált a világkereskedés pénzforgalmának. Másrészt azonban ismét a tapasztalás igazolta, hogy a Peel-akta által megállapított szigoru rendszabályok bizonyos körülmények közt fen nem tarthatók. Vannak gondolkozó szakavatott tekintélyek, kik tartanak attól, hogy ha ezen akta rendszabályai és különösen a bankmonopólium Angliában folyvást szigoruan fentartatik, jöhetnek oly körülmények, melyek a hatalmas angol pénzforgalomnak mélyebb megzavarását fognák eredményezni.

Hasonló viszonyok között fejlődött a porosz bank, mely 1766-ban engedélyeztetett, és azon mérvben, mint a porosz állam hatalomban, kiterjedésben és befolyásban növekedett, mind inkább fontosabb szerepre jutott. Most valóságos központi bankja a nagy német birodalomnak, a nélkül azonban, hogy kizárólagos jegykibocsátási szabadalommal birna. Fenállanak és fizetési kötelezettségeiknek eddig rendszeresen eleget tettek a kisebb német államokban a mult évtizedekben alapított jegybankok. A német birodalom kormánya és törvényhozása oda törekedett, hogy a porosz bankot mindinkább a német bankjegyforgalom valódi köz-

pontjává tegye és idővel a bankjegykibocsátás monopóliumát számára biztosítsa.

Ámbár a különböző bankok és azokból felmerült nevezetesebb gyakorlati tapasztalások ismertetését lehetőleg szük korlátok közé igyekeztem szoritani, nem mulaszthatom el némelyeket megemlíteni azon változásokról, melyek a német törvényhozás által a jelen év kezdetén a német bankrendszerre nézve megállapíttattak. Felemlítem pedig azért, mert ezen intézkedés bár önmagában is nagyon érdekes és jellemző, sok tanulságot foglal magában, de ránk nézve főként azért is nevezetes, mivel leghatalmasabb és legközelebb szomszédunk intézkedése. De végre nem hallgathattam el ezen törvényhozási intézkedés megemlitését azért, miután ez még egészen uj tárgy. Minden, a mit a többi bankokról mondottam vagy mondani fogok, számos jeles munkában feltalálható, holott ezen ügy, uj volta miatt, az eddig megjelent szaktudományi munkákban nem fordulhat elő.

Meg kell adni a nagy német nemzetnek, hogy ha egyszer egy nagy eszmét felkarol, és a mellett lelkesül, minden cselekedeteiben következetes és rendszeres; a kitüzött czélt soha szem elül nem téveszti, intézkedéseiben nem rohamos, hanem jól előre számító, mert tudja, hogy mit akar, és bir mindenekfelett azon nagy előnynyel, hogy tud várni is: de ha kedvező alkalom kinálkozik, azt elszalasztani nem szokta, hanem üstökén ragadja. Szeret ugyan fontolgatni, a tárgyat minden oldaláról vizsgálni, de birja azon kitünő tulajdont, hogy a nagy czél elérése végett tud engedelmeskedni.

A német népfajoknak és azok által lakott különböző államoknak egy nagy hatalmas nemzeti testté való összeolvasztása a német nemzetnek a jelen században

irányeszméje. E tekintetben máris nagy eredményeket ért el, és ha az eszközök alkalmazásánál jövőben is oly következetességgel, de egyszersmind óvatossággal és oly ritka kiméletlenséggel fog eljárni, mint eddig: czélját előbb-utóbb teljes mérvben eléri. Hogy ezt tehesse, már évtizedek óta minden intézkedése, a vámszövetség megalapitásától fogva egész a jelen évben alkotott banktörvényig, határozottan oly törekvés, melynek czélja az államhatalmat növelni és a központositási működést befelé és kifelé lehetővé tenni. Mily nagy feladat ez, különösen oly nemzetnél, mely századokon keresztül különböző kis államokra eldarabolva, kis uralkodók alatt, nagy politikai események közt a gyengeség és tehetetlenség minden jelét mutatta! Mennyi mindenféle és egymással ellentétes viszony és érdek, mennyi hosszu időkön fejlődött érzés követelt kellő kiméletet! És ha döntő pillanatokban czélja elérése végett az eszközökben nem volt válogató, a központositás keresztülvitelénél, különösen a belügyeknél, mindig meg tudta óvni a külső illemet, és ha nem is szigoruan, de mégis a jogi formák megtartása mellett respektálni a szerzett, de el nem évült jogokat.

Még ezelőtt néhány évvel minden kisebb állam jogositva volt, és ezen jogával élt is rendesen, jegykibocsátási szabadalommal ellátott bankokat engedélyezni. Még mai nap is harminczhárom ily bank létezik Németországban. Nehéz feladat volt tehát a bankjegy kibocsátásánál a központositás felé való törekvés. Lépcsőzetesen, de mulasztás nélkül ragadta meg e tekintetben a birodalmi törvényhozás a kezdeményezést. Az alkotmány IV. szakaszának 4. pontjában az általános határozatokban a közös birodalmi törvényhozás hatáskörébe soroztatott a

bankügy. 1870. márczius 27-én történt ez iránt általános intézkedés; megállapittatott, hogy a pénzláb rendezése után be fog következni a bankügynek rendezése is, és kimondatott, hogy mindaddig ujabb bankjegykibocsátási szabadalom nem adható. Ezen törvény előintézkedéseket tartalmaz. Miután a behozandó aranypénzlábat meg kivánta védni a fizetési eszközök versenyétől, elrendelte, hogy 1876. január 1-éig mindazon bankjegyek bevonandók, melyek nem birodalmi értékre szólnak; továbbá kimondta, hogy a birodalmi értékre kibocsátandó bankjegyeknek legkisebb összege 100 mark (50 forint) lehet. Egyszersmind elhatároztatott: az előkészitő lépéseket megtenni egy oly banktörvény megállapitására, mely az egész német birodalomban a bankügyet mielőbb részletesen szabályozza.

A törvényjavaslat, mely e végből készült, azon szempontból indult ki, hogy a közérdek követeli az egyes intézetek által szerzett jegykibocsátási jog szabályozását, illetőleg megszoritását. A szerzett jogok sérelme nélkül ezt akként véli elérhetni, hogy mindazon bankok, melyek nem alkalmazkodnak az általánosan hozandó törvényhez, jegyeiket csupán azon államban tarthatják forgalomban, mely ezen bankokat engedélyezte; és miután majdnem minden jegybank mérsékelt területen, néhol pár négyszög mérföldre terjedő államban engedélyeztetett, azonban forgalma a szomszédállamokra is kiterjedt, ezen határozat által a kisebb jegybankok kényszerittetnek magukat az általános törvény szabályainak alárendelni. A törvényjavaslat azonban minden jegybanknak megengedi jegyeit az egész birodalomban forgalomban tartani, ha 1876. jan. 1-ig azon feltételeket teljesiti, melyeket a törvény megkövetel. Ezen szabályok vonatkoznak különösen a jegyek kibocsátási mér-

vére, azok fedezetére, beváltására, azon rendeleteknek eltörlésére, melyek szerint minden bank jegyei a nyilvános pénztáraknál készpénz gyanánt fogadandók el, végre hogy a nyert engedély 1886. jan. 1-én beszüntethető legyen.

Ezeken kivül még más nagyfontosságu és üdvös rendszabályok foglaltatnak ezen javaslatban; többek közt a jegykibocsátó bankokra nézve azon kötelezettség, hogy kölcsönösen egymás jegyeit elfogadni és kicserélni tartoznak, mi természetszerüleg a kölcsönös ellenőrködés szigoru gyakorlására vezet. És végre kimondatik, hogy a birodalom javára köteles legyen minden bank bizonyos adót fizetni a nem fedezett de forgalomba bocsátott bankjegyek után. Ezen intézkedés egyrészt a bankjegyek forgalmának kevesbitésére nagy hatást gyakorol, másrészt a birodalom számára nevezetes jövedelmet biztosit. Ezen intézkedés szükségét különösen indokolja a fedezetlen bankjegyeknek nagy mérvben szaporodott forgalma. Ily fedezetlen bankjegyforgalom tett 1867-ben 67,432,000 tallért, mi évről évre folyton növekedvén, 1872-ben érte el legmagasabb voltát, tudniillik 142,334,000 tallért; 1873-ban leszállt 133.428,000 tallérra.

A kormánynak javaslata 1874. nov. 16-án került tárgyalás alá. 1874. nov. 18-án tárgyalása befejeztetvén, egy 21 tagu bizottmány neveztetett ki véleményadás végett. Mind az országgyülési tárgyalások, mind a bizottmányi jelentések sok tanulságost foglalnak magukban. Az általános irány oda nyilvánult, hogy mind a kiküldött bizottmány, mind a törvényhozás javaslataiban sokkal tovább ment, mint a kormány javaslata, és különösen oda irányult, hogy a berlini bank alakuljon át birodalmi bankká.

A törvénynek első része az általános intézkedéseket foglalja magában. Megállapitja, hogy jövőre csak a birodalmi törvény utján lehet engedélyt nyerni jegybank felállitására, továbbá hogy a legkisebb bankjegy 100 marknál kisebb nem lehet. Helyes elvek szerint állapitja meg az általános biztossági szabályokat, és elrendeli, hogy minden bank a készpénzzel nem fedezett és számára megállapitott többleten felül kibocsátott bankjegyek után 1876. jan. 1-től fogva 5% adót tartozik az állampénztárba fizetni.

A második fejezet szól a Berlinben felállítandó birodalmi bankról, mely hivatva van fiókokat felállítani, sőt a szövetségi tanács határozata szerint ott, hol ez azt kivánja, ilyeneket felállítani köteles. Helyesen megállapítja e birodalmi bank hatáskörét és a biztosságot, melyet nyujtani tartozik. Kimondja, hogy az összes forgalomban levő jegyeinek $^1/_3$-rész érteke érczpénzzel fedezendő; hogy jegyeit nemcsak Berlinben, hanem összes fiókjaiban beváltani fogja teljes névérték szerint; különösen pedig köteles minden nagy városban, mely 80,000 lakost vagy azon felül számlál, ily fiókot felállítani. Az alaptőkét megállapítja 120 millió markban. Érdekes, mi a birodalmi banknak üzlete utáni megadóztatását illeti. Legelőbb a tiszta jövedelemből 4 $^1/_2$ %-ot kapnak a részvényesek befektetett tőkéjük után; az azon felüli összegnek 20%-a a tartaléktőkéhez csatoltatik, míg az alaptőkének $^1/_4$-ét el nem éri. Az azon felül való összeg fele illeti a birodalmi pénztárt, másik fele mindaddig, mig a részvényesek befizetett részvényük értéke után 8%-ot nem nyernek, a részvényeseket; a többi tiszta jövedelemnek $^1/_4$ részét a részvényesek, $^3/_4$ részét pedig a birodalmi pénztár kapja.

A harmadik fejezet szól a magán- azaz vidéki bankokról; kimondja, hogy mindazon létező bankok, melyek az ezen törvényben foglalt szabályokat el nem fogadják, csak azon állam területén bocsáthatják ki jegyeiket, mely azokat engedélyezte. E bankokra nézve kimondja az $^1/_3$ érczfedezetet, kötelezi arra, hogy kibocsátott jegyeiket nemcsak e bankok székhelyein, hanem Berlinben vagy Frankfurtban is az előmutatónak készpénzzel beváltani tartoznak; rájuk is kiterjeszti azon intézkedést, mely szerint fiókokat kötelesek állítani 80,000 lakót számláló városokban és azokon is kötelesek jegyeiket névszerinti értékkel a bemutatónak érczpénzzel beváltani és alávetni tartoznak magukat a bankokra nézve az első fejezetben foglalt rendeleteknek, tehát ama rendeletnek is, hogy a megállapitott maximumon felül kibocsátott és érczczel nem fedezett összeg után az államnak 5% adót fizessenek; részletes szabályokat tartalmaz az üzleti ellenőrzésre nézve és megállapítja, minő körülmények közt vesztheti el a bank jegykibocsátási jogát.

A negyedik szakasz tartalmazza a büntetéseket, melyek a törvény meg nem tartóira elég szigoru mérvben vannak megállapítva.

Végre az ötödik szakasz szól a véghatározatokról, melyek általános intézkedéseket tartalmaznak.

A törvény harmadik szakaszának csatolmánya megállapítja maximumát a fedezet nélküli bankjegyforgalomnak a német birodalomban fenálló, összesen 33 bankra nézve és ez tesz 385 millió markot, melyből 250 millió esik a központi berlini birodalmi bankra.

Ezen, minden szakemberre nézve érdekes törvény világosan jelzi a czélt, melyet általa elérni kivántak.

Mindenekelőtt a birodalmi törvényhozás létesíteni kivánt egy központi és különös kiváltságokkal ellátott jegybankot, mely mindazon előnyökkel birjon, melyekkel bármely más állam központján felállított nagy bank bir. Azonban nem feledkezett meg a törvény a vidéki hitelforgalom igényeiről sem, miután a központi banknak feladata, mindenütt, a hol kivántatik és a hol czélszerű, fiókokat felállítani. E mellett meghagyta a központi bankon kivül jelenben fenálló 32 bankot is, nagyon megszoritott hatáskörrel ugyan, hanem általában szigoru és a biztosságot minden tekintetben előmozditó rendszabályok alkalmazása mellett.

E törvény lehetőleg korlátozni törekszik a bankjegyforgalmat. Megállapitott, aránylag nagy összegre szólnak a legkisebb bankjegyek, és az által, hogy a vidéki bankoktól fedezetlen jegyeik után 5% adót követel, nevezetesen meg fogja szorítani a bankjegyek forgalmát, miután ezen kamatláb mellett csak rendkivüli viszonyok közt és a hitel megdrágulásával élhet önkára nélkül a vidéki bankintézet.

Nyilván felismerhető e törvényben az irány, hogy lehetőleg rövid idő alatt az összes bankok kibocsátott forgalma központosíttassék a berlini birodalmi banknál. A tapasztalás valószinüleg igazolni fogja, hogy a vidéki bankok jegykibocsátási tevékenysége mindinkább csökkenni fog és talán még szabadalmuk lejárta előtt teljesen meg fog szünni. Végre még egy banktörvénynél sem nyilvánult annyira az állam fiskális érdeke, mint épen ennél. Valóságos jövedelmet kiván szerezni a birodalomnak a jegykibocsátási szabadalommal. Nem zárja ugyan ki az egyes bankok versenyét, de az állampolgárok hitelének rovására részesíti az államot jövedelemben, mely

nagyobb annál, melyet bárhol a pénzverési jog gyakorlatából valaha huzott egy állam. A fedezetlen bankjegyek arányának megállapítása megfelelhet a mai viszonyoknak, de ha — mint előre látható — Németország anyagilag mindinkább fejlődik s a forgalom növekedik, kérdés: nem fog-e zsibbasztólag hatni a további fejlődésre a bankjegyforgalom maximumának ily módon való megszoritása?

ÖTÖDIK FEJEZET.

Bankszabadság és bankmonopólium.

[A szabadalmazott egybankrendszer előnyei és hátrányai. — Gr. Dessewffy E. véleménye. — Szabad bankrendszer. — Wolowszky érvelése a monopólium mellett. — Michel Chevalier és Courcelles-Seneuil a bankszabadság mellett. — Éjszakamerikai állapotokból meritett indokok a bankszabadság ellen. — Wagner ez iránti nézetei. — Az európai tapasztalatok Skóciában és a Svájczban. — A szabad bankrendszernek nem mindig következése a forgalomnak bankjegyekkel való elárasztása; ez megtörtént a bankmonopólium mellett is. — A különböző alaku bankjegyek nem akadályozzák a forgalmat. — A szabad bankrendszer előnye az ipar és földmivelés hitelének előmozditása. — Éjszakamerikában az ujabb intézkedések. — A newyorki rendszer és ellenőrzési rendszabályai. — A Suffolk-rendszer. — Chase inditványa. — A nemzeti bankok rendszere. — A bankjegyek formai egysége. — Pénzválságoknak gyakran a központositott bankok főokozói. — Az alaptőke nagysága a monopóliumnál és a szabad bankrendszernél. — A több-bankrendszer üdvös működésének feltételei. — Wagner ez iránti nézetei. — A vegyes bankrendszer. — Az előadottakból vont következések.]

Szólani kivánok arról, minő előnyei és hátrányai vannak a szabadalmazott egybankrendszernek, és azután ismertetni akarom a szabad bankrendszert.

A központositott vagy szabadalmazott egybankrendszernek tagadhatlanul vannak előnyei. Azokat összefoglalva a következőkben sorolom elő:

Egységessé teszik a jegyforgalmat, csak egyalaku és egyczégü bankjegy foroghatván az ország egész területén.

A bizalom, kivált ha a bank jól igazgattatik, jegyei iránt rövid idő alatt megszilárdul, általános elfogadásuk hamar elterjed és a bankjegy általános fizetési eszközként akadálytalanul forog, a mire helyesen jegyzi meg Wagner, hogy ezen előnynek is megvan árnyoldala, mert az ily központositott bankok egységes jegye a közvélemény előtt nagyon könnyen felveszi magára a papirpénz jellegét, ennélfogva valóságos készpénzzé válik, a mi pedig a bankjegynek nem hivatása és nem egyezik meg a nemzetgazdasági érdekekkel.

Nagy előnye továbbá az egységes bankrendszernek az, hogy a nagy hitelnél fogva, melyben az egész ország területén részesül, pénzválságok esetén azok enyhitésére nevezetes segélyt képes nyujtani. Ezt az angol bank példája az utóbbi pénzválságok alkalmával fényesen bizonyitá, midőn elégséges volt ezen hatalmas és szilárd hitelü banknak, rövid idő alatt — habár fölemelt kamatláb mellett — bővebb hitelezést nyujtani, mire a Peel-akta felfüggesztése által mód adatott, és a megindult válságnak rövid napok alatt gát volt vetve.

Előnye még e rendszernek, hogy az államok központján, azaz fővárosában a kereskedést és pénzforgalmat egyesitvén, a központositott kereskedésnek nagy lendületet ád.

Azonban másrészt hátránya a bankmonopóliumnak, hogy kiváltságos állásánál és központositási rend-

szerénél fogva rendesen elhanyagolja a vidék hitelének emelését. A tapasztalás azt bizonyitja, hogy egy központosított szabadalmazott bank, ha állit is fel mérsékelt számban fiókokat, korántsem képes azon jótékony hatást gyakorolni a vidéki hitelre és pénzforgalomra, az ipar és kereskedelem emelésére, melyre a jegybankok nagyobb száma mellett azok képeseknek bizonyultak.

De nagy hátránya a bankmonopóliumnak az is, hogy a verseny teljes hiánya folytán kizárólagos szabadalmazott állásánál fogva az ily bank szabja meg rendesen a forgalom számára nyujtandó hitel mérvét; urává lesz a hitelnek, gyakran saját érdekében egyoldalulag jár el, holott a bankok feladata, a jogosult hiteligényeknek szolgálni.

Szabad legyen ezen kérdés felett, valjon az egy- vagy több-bankrendszer, azaz a bankmonopólium vagy a helyesen rendezett és kellőképen ellenőrzött bankszabadság helyesebb és üdvösebb-e, néhány tekintélyes szakember véleményét idéznem. Teszem pedig ezt azért, hogy a t. olvasó necsak az én igénytelen véleményemet, hanem a tudomány tekintélyeinek véleményeit is rövid körvonalokban ismerje.

Találóan és nézetem szerint helyesen jellemezte a központosított bankoknak e tekintetben gyakorolt hatását gróf Dessewffy Emil még 1856-ban irt munkájában: »Az Ausztriában fenforgó pénzügyi kérdésekről,« melyben a következőket mondja: »Az ily hatalmas pénzintézetek a magyar alföld iszapos folyó vizéhez hasonlitanak; ha a folyó kiárad, a termékenyitő iszap a partok közelében rakodik le, a távolabb eső vidékek csak a tiszta vizet kapják, mely egyedül akkor lehet üdvös hatással, ha gyorsan visszavezettetik medrébe.

Ha azalatt közelében történetesen lapályok találhatók, ezek természetesen a vizzel sok iszapot vesznek föl magukba, a hol azután minden tesped. Ily helyen igen buja növényzet támad; az értelmes gazda ennek, az igaz, tudja némi hasznát venni, de a közhaszon semmi arányban sem áll azon nagy vizmennyiséggel, melyet észrevehettünk.«

»Én tehát azt mondom, nyissunk az elősegítendő czélokhoz képest különféle csatornákat, hogy a termékenyitő iszap mentül több parton rakodjék le..... Hagyjunk fel azért minden palliativ eszközzel; fegyverkezzünk föl azon harczra, melyre indulunk; más szóval: alakitsuk át gyökeresen pénzügyeinket, és használjuk fel azon amugy sem igen hosszu időt, mely rendelkezésünkre áll.«

Igy szólott gróf Dessewffy ezelőtt közel két évtizeddel. És mennyire csalódott e munkájában kifejezett azon nézetét illetőleg, hogy a bankjegykérdésre nézve is hazánk érdekeivel megegyező megoldási mód aránylag rövid idő alatt létesülhet! Idéztem véleményét különösen igen találó hasonlatáért, mert valójában az egy bankrendszernek, azaz bankmonopóliumnak azon káros hatása eltagadhatlan, hogy mindig ott hat termékenyitőleg, hol a székhelye van, egyenes hátrányára az ország különböző vidékeinek. Ugyanis az egybankrendszer mellett a vidéki kereskedő valóságos tributáriusává válik a székhelyen lakó befolyásos kereskedői czégeknek és a központokon levő nagy hitelü házaknak, melyek előtt a banknak hitele nagy mérvben nyitva áll. Tagadhatlan, hogy az egybankrendszer mellett a központ kereskedése nagy lendületet nyer, de az ily bank működése rendesen egyoldalu; csak a központ kereskedelmi forgalmának szolgál előnyére, a nélkül, hogy az

összes nemzeti munkásságot a hitelintézmény hatalmával élénkítené.

A kizárólagos bankszabadalmi rendszernek ellentéte a szabad bankrendszer. Az előbbi fejezetben mondottak után alapos indok alig hozható fel a szabad bankrendszer ellen. Az ujabb időben a nemzetgazdaságtan legkitünőbb egyénei a bankszabadság mellett nyilatkoztak. Vannak ugyan a bankmonopóliumnak is egyes kitünő védői, kik közt mindenekelőtt Wolowskyt kell felemlítenem, de a nemzetgazdasági iróknak nagyobb része a szabad bankrendszer mellett nyilatkozik, a bankügy törvény általi szabályozásának és a kormány részéről való felügyeletének feltétele mellett.

Hogy milyen legyen és meddig terjedjen ezen szabályozás és felügyelet, eziránt a szakférfiak véleménye különböző. Vannak, kik azt hiszik, hogy annak nem szabad messze terjednie, mert a szabad fejlődés elé nem kell nehezitő gátokat vetni; a banküzleteknél alkalmazandó teljes nyilvánosság, a különböző bankoknak egymás irányában gyakorolt ellenőrzése és a nagy közönség itélete szabályozólag fognak hatni a bankok üzletére. Mások ismét a törvény által kivánják megállapíttatni mindazon szabályokat, melyek a bankjegy hitelének teljes biztosságot adni képesek és a közönséget a szédelgéstől és ennek káros következéseitől megóvják.

Érdekes vita támadt e kérdés felett Wolowsky és Michel Chevalier között, melyben az egyedül alaposnak látszó indok, melyet Woloswky a bankmonopólium mellett felhoz, a következő: A bankjegy pénz, és miután a pénzveretés az államnak kizárólagos

joga, ennélfogva minden országban az állam van egyedül jogositva a bankjegykibocsátás jogát is gyakorolni, s ezen jogot mint kizárólagos szabadalmat csak egy intézetre, azaz bankra ruházhatja át. — Erre Michel Chevalier többek között azt feleli: A bankjegy nem pénz; ezt mindenki könnyen felfoghatja. Ha az én adósom nekem fizetés fejében bankjegyet kinál, jogosulva vagyok azt el nem fogadni; ellenben ha készpénzben kiván fizetni, azt köteles lennék elfogadni. Ha én fizetésképen elfogadom a franczia bankjegyet, az jóakaratomtól függ. Egyébiránt, ha elfogadom, okszerü jóakaratot tanusitok, miután azon bizalom, melyet ezen intézet nálam és az egész világnál élvez, igen nagy. Ha Párisban több jegybank léteznék, egyik a másik mellett, ennélfogva különféle bankjegyek lennének forgalomban, a közönség óvakodni fogna mindegyiket egyenlő hitelben részesiteni; de ha egyenlő hitelben részesíti, annak egyedüli oka az lesz, hogy mindezen bankok jó hitellel birnak, minek megnyerése azonban nem egy nap műve. Vagy pedig ezen különböző bankok egyik a másikat oly szigoruan és folytonosan ellenőriznék a közérdek javára, mint azt Skócziában gyakorlatban látjuk. Ezen eseteken kivül a nagy közönség az egyik iránt bizalommal, a másik iránt bizalmatlansággal viseltetnék — és a mely iránt bizalmatlansággal volna, nem tehetne mást, mint azonnal bezárni a bankját és megszünni létezni. Továbbá arra is utal, hogy a franczia pénzügyi történetben oly nevezetes és szomoru kimenetelt játszott Law is hasonló hitben volt, azt hitte, hogy a készpénz lehet más mint arany és ezüst, továbbá hogy rendes pénz lehet a papirpénz is.

Courcelles-Seneuil is alapos érvekkel támadja meg Wolowsky fentidézett tanát s azt mondja: »A

bankjegy pénz — valjon igaz-e az? Határozottan nem. Mert ha az lenne, a törvény állapitaná meg az anyagot, melyből készülnie kell, a sulyt és az összeget, melyekre szóljon, a mint megállapitja az érczpénznél is, hogy milyen összegekre szóljon és milyen sulylyal birjon és felügyel annak veretése felett. Valjon ki képzelte azt valaha, hogy egy bankjegynek belértéke függ azon anyagtól, melyből az készül és a gyártás módjától? — Bizonyára senki sem.«

»Mi a bankjegy? Fizetési igéret, kötelezvény, melynek becse, mint minden kötvénynél, feltételeztetik azon véleménytől, melylyel a közönség viseltetik azon pontosság és biztosság iránt, melylyel ezen fizetési igéret a kibocsátó által be fog váltatni.«

»Ebből igen fontos különbség származik a pénz és a bankjegy között. Midőn az adós a hitelezőnek készpénzben fizet, az adós felmentette magát kötelezettségétől; ha azonban a fizetést bankjegyben szándékozik tenni, csak az esetben mentetik fel a fizetési kötelezettségtől, ha a hitelező a bankjegyet elfogadja. Ha én valakinek adósa vagyok bizonyos áruért, köteles vagyok azért bizonyos mennyiségü aranyat vagy ezüstöt fizetni, mit pénznek hivnak, és a hitelezőm jogositva van a fizetést el nem fogadni, midőn az én kötelezettségem helyett egy más adós kötelezettségét ruházom át, t. i. a bankét. A dolog természete szerint a bankjegygyel való fizetés történik ugy szólván uj szerződés alapján, mely csak az esetben érvényes, ha a hitelező a bankjegyet elfogadja.«

»A bankjegy lényegileg nem különbözik a fizetési rendelvénytől vagy bizonyos lejáratu váltótól. Az igaz, mint Wolowsky mondja, a bankjegy a pénz tisztjét vállalja, de ugyanaz az eset a fizetési rendelvénynél

vagy váltónál is. Mily nagy összegekre megy azon fizetések mennyisége, melyek naponta fizetési utalványok vagy váltók által elégittetnek ki! — De mily feltételek alatt? Azon feltétel alatt, hogy a hitelező kész ezt elfogadni. Egészen hasonló az eset a bankjegynél is, mely a dolog lényege szerint nem más, mint fizetési utalvány, melyen megnevezett összeg az előmutatónak látra és készpénzben kifizetendő.«

A tapasztalás eltagadhatlan tanuságot nyujt a mellett, hogy mindenütt, hol egy nemzet magasabb fokán áll a műveltségnek, s józan és előrelátó szokott lenni üzleteinek berendezésében, ha szabadon fejlődő deczentralizált bankrendszerrel birt, annak üdvös hatását mindenütt nagy mérvben lehetett tapasztalni. A deczentralizált bankrendszernek ellenei leginkább az éjszakamerikai államok példájára hivatkoznak, hol az előbbi időkben a szabad bankrendszer és a bankok sokasága folytán nagy pénzválságok támadtak és nem egy visszaélés követtetett el a bankjegyek kevéssé korlátolt használatában. Megfeledkeznek arról, hogy az utóbbi időben Amerikában is oly törvényhozási intézkedések hozattak, melyek folytán a bankjegyek beváltása iránti kötelezettsége a bankoknak törvény által biztositttatott, mi tanusitja, hogy a bankszabadság mellett is képzelhető a bankjegyeknek biztositott forgalma. A nagy vállalkozási szellemmel biró és szédelgésre hajlandó amerikai népnél az utóbbi időkben az ágió ingadozása mellett is a számtalan bankok által forgalomba hozott bankjegyek hitele meg nem ingattatott. De ha az előbbi időben a korlátlan bankszabadság időről időre okozott is nagy válságokat, a hitelintézmények szabad fejlődése volt egyik főtényezője azon végtelen gyarapodásnak, mely Éjszak-Amerikát rövid évtizedek

alatt a világ egyik leghatalmasabb, leggazdagabb államává tette.

Wagner Adolf a bankokról irt munkájában következőkben vonja össze azon argumentumokat, melyeket a bank deczentralizácziójának ellenei felhoznak:

»A deczentralizáczió, mely a szabad bankrendszer jogi elve szerint elkerülhetlenül kifejlődik, a jegykibocsátási előjoggal felruházott bankoknak okvetlenül bekövetkező versenye folytán a bankjegyek tulzott kiadására, a forgalomnak azokkal való elárasztására vezet. Ez korlát nélküli túlüzérkedést és áremelkedést von maga után, minek káros és rögtönös visszahatása folytán romlást okozó válságok támadnak a forgalomban, a készpénz kiüzetik az országból és végre a bankok készfizetéseinek beállitása folytán a valuta ingadozása áll be. Ennél egyes bankárok és üzérek jogosulatlanul nagy nyereségeket tesznek ugyan, ellenben a szolid kereskedő érdemetlen veszteségekkel sujtatik, miután a forgalmi eszközöknek biztosan bekövetkező megfogyása folytán az árak és árkeletek esnek. Ehez járul még a nagy közönség vesztesége is, melyet az értéküket vesztett jegyekben szenvedett.

»Ily módon okoskodnak és deklamálnak a bankszabadság és a deczentralizáczió ellenei. Többek közt azon számtalan röpiratok hirdetői, kik ujabb időben Németországban és másutt oly országokban, hol a bankügyre nézve törvényhozási intézkedések terveztettek, Angliában, Éjszak-Amerikában és Svajczban felléptek. Ezeknek argumentácziója általában a priori okoskodó. Bizonyitásképen egész általánosságban történik ezek részéről hivatkozás azon mindenki által ismert tapasztalatokra, melyek e tekintetben Angliában és Éjszak-Amerikában tétettek. Ehez legfeljebb még néhány ma-

gában álló tény az örvény mélyéből előrántatik és mint megczáfolhatlan adat idéztetik, mit azután az illetők történeti, vagy historico-statistikai bizonyitásnak méltóztatnak elnevezni. Alapos és valóságos statisztikai tanulmányozást nem szoktak ez urak alkalmazni; hol azonban adatok szolgáltattak, mint pl. Tooke által az angol vidéki bankoknak sokat idézett viszonyairól, és ha ő utána vagy mellette az iskolájához tartozók részéről Angliában, Franczia országban és Németországban adatok nyujtattak, még pedig mint ellenbizonyitékok ezen alaptalan vádak ellenében, vagy a végből, hogy a tett észrevételek igen kis mérvre szállittassanak le: bizonyos esetekben ezt az ellenfelek ignorálják és azonnal nagyobb hévvel hivatkoznak az Amerikában tett tapasztalatokra. Ezeket ama röpiratok szerzői ugy tekintik, mintha ez iránt alapos vizsgálatok nem is léteznének és elhallgatják azt, hogy az általuk emlitett amerikai viszonyok előidézéséhez ezer más körülmény folyt be. Valamint a bank és a jegybank ügyében, ugy az unióban sok egyéb téren is, a biztositási, a vasuti ügyben, a kereskedésben, de sőt az állami és a társadalmi élet némely nagyfontosságu viszonyaiban is, pl. a törvénykezési állapotoknál, oly jelenségek jöttek napfényre, melyek jogos borzadálylyal töltenek el bennünket, de egyszersmind bizonyságául szolgálnak annak, hogy a nagy gyarmatban az óczeánon túl egészen általános okokon alapulnak az ily bajok. Épen olyan önkénynyel, mint ötven évvel ezelőtt, magyarázzák ismét ujból a német jegybanküg tényeit. Minden közelebbi vizsgálat nélkül, csupán a jegyforgalom mérvét tekintve, beszélnek »a forgalom elárasztásáról koholt számeszközökkel«, »a koholt tőke határtalan teremtéséről.« Az Angliában annyi megvitatáson keresztül ment kér-

dést a bankjegy- és az árforgalom összefüggése iránt meg sem penditik. Egyszerüen, magától érthetően a jegyforgalom szaporitásában látják az áremelkedés indokát, mig az arány a legmegbizhatóbb vizsgálatok nyomán, melyek csak léteznek, Tooke-éi nyomán Angliában, megforditva állott és nálunk részben még ma is áll . . . . . Elég legyen még egyszer határozottan kijelentenem, hogy mindezen vádak egészen bizonytalanok és általánosságban tartottak, a tények által kellően nem bizonyitottak, és a mennyiben tények felmutattattak, önkényesen magyaráztattak . . . . . Az ellenkezőnek fényes bizonyitványát nyujtja a skót bankok története és 1845 előtt az angol vidéki bankok példája, különösen ha tekintetbe veszszük azt a hátrányos befolyást, melyet az angol szabadalmazott bank ezen bankok kifejlődésére hosszu időn át gyakorolt. És ha volt is működésüknek árnyékoldala, ennek oka abban állott, hogy a szükséges biztositékokat, melyeket a skót bankok maguk önként felajánlottak, előállitani elmulasztották. Az éjszakamerikai bankok története részleteiben kevésbé ismeretes és kevésbé részrehajlatlanul vizsgáltatott, tehát bizonyitó tényként fel nem hozható, mint már emlitém, azon igen eltérő helyzet folytán, mely ezen országban uralkodik és mely általunk Európában igen kevéssé értetik.«

Wagner nézete mellett szólanak az Európában nyert tapasztalatok is. Különösen Skóciában, sőt Németországban is több vidéki banknak működése bizonyitja a deczentralizált bankrendszer előnyeit. Skóciában a szabad bankrendszer már régi intézmény. Az első jegybank keletkezett 1690-ben, a második 1727-ben, a harmadik 1746-ban és mind a három bank négy millió font sterling alaptőkével fennáll a mai

napig. Összesen pedig jelenleg Skóciában tizenegy bank működik sikeresen majdnem hétszáz fiókkal, melyek ezen három milliónyi népességü, aránylag kis ország pénzforgalmát rendkivüli eredménynyel közvetitik. Egy század előtt a nemzetgazdasági tan alapitója: Smith Ádám, emliti munkájában*), hogy a Glasgow városában azelőtt tizenöt évvel keletkezett bank, mely megelőzte az azóta ezen városban keletkezett többi hitelintézményt, megkétszerezte ezen város forgalmát, az Edinburgban felállitott skót bank pedig megnégyszerezte az ottani forgalmat. Courcelles-Seneuil emliti a skót bankokról **), hogy azok keletkezésétől több mint egy századon keresztül, a bankok által szenvedett összes veszteség nem rugott 30,000 font sterlingnél többre, és mindenki elismeri, hogy a bankszabadság volt egyik leghathatósabb eszköze Skóczia anyagi fejlődésének, ugy hogy jelenben az igen megszaporodott skót népesség a legszorgalmasabb és viszonylag leggazdagabb népességét képezi a nagy angol birodalomnak.

Aránylag a legnagyobb mérvben kifejlett bankszabadság található a kis területü s alig másfél millió népességet számláló és földének csekély termékenysége mellett ipar és vagyonosság tekintetében mégis nagy haladást tanusitó svajczi köztársaságban. Nem lehet ugyan egész általánosságban mondani, hogy teljes szabadság uralkodnék itt, mert a huszonöt kanton a jegybank alakitását illetőleg mindegyik különböző eljárást követett. Néhol a kanton maga állitotta fel jegybankját, másutt bizonyos engedélyezés kivántatott a felállitásra, viszont más kantonokban nemcsak társulatok, hanem mindenki élhet a bankjegy kibocsátásának jo-

*) Richesses des nations. 2. könyv, 2. szakasz.

**) La liberté des banques.

gával. A tapasztalás azt mutatja, hogy különösen a kantonok által alapitott és kormányzott bankok nagy bizalomnak örvendnek, de tanusitotta azt is, hogy ámbár a Svajczban létező harminczhat bank közül huszonkettő él a jegykibocsátási joggal, azon feltevés, mely a szabad bankrendszer ellen leginkább ellenvetésül hozatott fel, hogy t. i. vissza fognak élni a bankjegy kibocsátási előnynyel, elárasztván a forgalmat pénzjegyeikkel itt valójában nem mutatkozott. A svajczi bankok működési köre leginkább a letétek elfogadásában és kikölcsönzésében nyilvánul és az összes bankjegyforgalomból a népesség lélekszáma szerint egy lélekre nem jön több, mint $7^1/_2$—8 frank, mi aránylag más államokhoz képest, melyekben a monopóliummal biró bank uralkodik, csekélynek mondható. Hasonló jelenség mutatkozik a skót bankoknál is. Ma tizenegy jegykibocsátási joggal élő bank létezik Skócziában; a jegykibocsátás már az 1844. törvény által is szabályozva lett, de ezen bankok jegyforgalma rendesen az ezen törvény által megszabott maximumot is ritkán éri el. A skót bankok jótékony hatásukat leginkább az egész országot áthálózó fiókjaik által gyakorolják, melynél fogva minden heverő tőkét pénztáraiknál egyesitenek és működésük sulyát épen a letéti üzletre fektetik. Oly általánosan elterjedett itt a bankoknak a fizetéseknél igénybevétele, hogy nemcsak a kereskedők, iparosok, gyárosok, hanem a földbirtokosok, sőt a bérlők is minden fizetéseiket a bankok által tétetik. Skócziában minden üzletember valamely skót bankkal vagy annak fiókjával üzleti összeköttetésben áll, oda viszi megtakaritott tőkéjét, és odafordul, ha hasznos befektetéseire vagy üzleteire pénzre van szüksége.

A több-bankrendszer ellen tett azon ellenve-

tés, hogy a bankoknak egymással való versenye arányon tul szaporitja a bankjegyeket, mint láttuk, sem Svajczban, sem Skócziában nem bizonyult alaposnak, ellenben a tapasztalás azt mutatta, hogy azon arányban, melyben a letétek, azaz azon pénzek, melyek a bankoknál a magánosok által számlájuk javára betétetnek, nagy mérvben szaporodnak, a bankjegyforgalom csökken. Igy a letétek, melyek 1844-ben, t. i. azon esztendőben, midőn a törvényhozás Angliában ujabban szabályozta a jegybanküygyet, 750 millió frankot tettek, 1867-ben már 1511 millió frankra szaporodtak és azóta is ezen összeg folyvást emelkedik. A letétekhez képest a bankjegyek ugy állanak, mint 1 áll 13·8-hoz. — 1867-ben a bankjegyforgalom volt 109,399,575 frank — mi valójában nagyon kedvező és hallatlan arány. Ellenben számok tanusitják, hogy ott, hol központositott szabadalmazott bank létezik, a hitelműveletek legegészségesebb és legüdvösebb neme, t. i. a letéti üzlet elhanyagoltatik. A franczia és orosz banknál a forgalomban levő bankjegyek ugy állanak a letétekhez viszonyitva, mint 1 : 1·4, az osztrák nemzeti banknál pedig mint 1 : 0·2, a porosz banknál mint 1 : 0·33, és az angol banknál mint 1 : 1-hez. A skót rendszerben, ámbár a bankok a hitelezésnél és a banküzletnél egymással versenyeznek, és épen ez által jótékonyan hatnak a pénzforgalomra, a bankjegyek könnyebb forgathatása végett a bankok egymással egyesültek olyformán, hogy mindegyik bank a másik jegyeit elfogadja és hetenkint kétszer a beváltott jegyeket egymás közt kicserélik, és igy a különböző bankjegyalakok mellett is azoknak forgalmát az egész ország területén

megkönnyitik és biztositják. Az uj német birodalmi banktörvény is ez irányban intézkedett; itt is a tapasztalás fogja igazolni, hogy a több-bankrendszer mellett a különböző alaku bankjegyek époly biztosan fognak forogni, mint azt a monopóliummal biró nagy bankoknál tapasztaljuk. Nagy és üdvös hatása ezen bankoknak az, hogy a kereskedésnek és iparnak tett szolgálat mellett kitünő szolgálatot tesznek a földmüvelés emelésére is. Valamennyi más rendszerhez képest a legnagyobb mérvü hitelt ezek nyujtották a földbirtokos és földmüvelő osztálynak *).

Az éjszakamerikai államokban kezdettől fogva szabad bankrendszer uralkodott. Azonban mint ezen államokban mindenben, ugy itt is a szélsőségek találkoznak. Midőn néhány államban a bankügyet illetőleg a legnagyobb deczentralizáczió uralkodott, másutt, mint pl. Uj-Anglia államaiban és különösen New-Yorkban inkább a czentralizáczió felé törekedtek. Jellemzőleg mondja erre vonatkozólag Carrey: »Mentül nagyobb szabadság létezik az egyesülés terén bankok alakithatására, és mentül kevesebb kötelezettség követeltetik tőlük, annál nagyobb a törekvés hasonló jogok után, annál biztosabb a pénzforgalom és annál csekélyebbek annak költségei.«

A bankrendszer az utóbbi időkben nagy változásokon ment keresztül az éjszak-amerikai államokban. 1837-ben és 39-ben a nagy válságok és számos bankok bukásának korszaka állott be. 1837-ben 618, 1839-ben pedig 956 bank bukott meg. 1838-ban legelébb New-

*) Max Wirth, Grundzüge der Nationalökonomie. III. kötet. — Courcelles-Seneuil, Les banques libres.

York állama állapitotta meg törvényhozásilag az ellenőrzési rendszabályokat. Mindenek előtt követelte, hogy minden bank, mely jegyeket bocsát ki, jegyforgalmával felérő államkötvényeket tegyen le a bankjegyek biztos beváltásának biztositékául; továbbá megállapitotta azon készpénz összeget, melyet minden banknak készletben kell tartania, és végre az állam maga a banküzletek ellenőrzése végett külön felügyelőket rendelt. Tizenegy állam fogadta el a new-yorki rendszert. A másik rendszer, mely Amerikában divatba jött, az ugynevezett Suffolk-rendszer, mely megállapitja, hogy a különböző bankok kötelesek jegyeiket egyszer vagy kétszer hetenkint kölcsönösen kicserélni, és a mely bank jegyeit ki nem cseréli, köteleztetik azokat készpénzzel beváltani.

A déli államokkal folytatott polgárháboru következtében uj intézkedések hozattak a bankokra nézve. Nagyon tanulságos ez reánk nézve különösen azért, mert Amerikában a háboru alatt papirpénz-forgalom támadt, mely mai napig fenáll, — tehát itt is — mint nálunk — a valuta nincs helyreállitva. Az akkori pénzügyminister Chase hozta indit ványba a jelenben fenálló rendszerét a nemzeti bankoknak, mely szerint minden bank köteles tőkéjének egy bizonyos részét államkötvényekben az állam kezeihez letenni bankjegy beváltási kötelezettségeinek biztositékául. Továbbá ezen nemzeti bankok nem bocsátanak ki maguk bankjegyeket, hanem az állam által nyomtatott bankjegyeket hoznak forgalomba és kapják ezeket azon arányban, a melyben az állam pénztáránál államkötvényeket tettek le. — Általános szabályul szolgál, hogy bankjegyeik $^{90}/_{100}$ részét ily államkötvényekkel kötelesek fedezni, még pedig az ugynevezett »united states bonds«

letétele által. Megállapittatott végre, hogy a mint egy bank az általa kibocsátott jegyek beváltását pontosan nem teljesitené, az állampénztár jogositva van a letett államkötvényeket azonnal eladni és a forgalomba hozott jegyeket azoknak eladásából befolyt pénzzel beváltani. 1871-ben február 4-én az állambankjegyek összes forgalma tett 307,365,000 dollárt; az egyesült államok pénztáránál ezekért letett érték állampapirokban tett 350,048,000 dollárt. A nemzeti bankok mellett még működnek az ugynevezett állambankok, melyek t i. egyes államok területén különböző módon teljesitik hivatásukat, de ezek nem birnak azon előjogokkal, melyekkel a nemzeti bankok felruháztattak.

Ezen intézkedés folytán meg van gyengitve a szabadbankrendszer ellen felhozott azon ellenvetés, hogy e rendszer mellett elárasztatik a forgalom bankjegyekkel, mert az ujabb törvényhozási intézkedések a nemzeti bankok részéről a jegyeknek szédelgést okozó túlkibocsátását lehetetlenné teszik.

Nemcsak Skócziában és a Svajczban, hanem előbbi időkben még Franczia országban is, hol több jegybank működött, és különösen Németországban, hol a berlini bank mellett számos vidéki bank bir jegykibocsátási joggal, a tapasztalás bizonyitotta, hogy nagyobb mennyiségü bankjegy a decz entralizált bankrendszer mellett nem jön forgalomba, mint a mennyit időről időre a forgalmi igények megkivánnak. És kitünt gyakorlatilag az, hogy minden oly bankrendszer mellett, melynél a bankok szorosan vannak kötelezve jegyeiket minden körülmények közt a bemutatónak azonnal érczpénzzel beváltani, a forgalomnak időközi szüksége legbiztosabban szabályozta a jegyforgalmat.

A tapasztalás megczáfolta azon állítást is, hogy a bankjegyek forgalmára a jegyek különböző alakja gátlólag hat.

Az uj német banktörvény szerint 1876 után is 33 különböző alaku bankjegy lesz a német birodalomban, melyek az egész birodalomban forogni fognak, miután az egyes bankok kötelesek minden nagyobb városban jegyeik beváltása végett beváltási közegekről gondoskodni.

Az tagadhatlan, hogy pénzválságok idején ott, hol több bankrendszer áll fen, a bankok a közhitelnek a válság enyhitésére nézve nem tehetik azon szolgálatot, melyet egy hatalmas, nagy, központositott és kizárólagos szabadalommal ellátott bank nyujtani képes. Ez mindenesetre nyomós észrevétel, mit az is tanusít, hogy válságok idejében maguk a skót bankok az angol bank segélyére szorultak és csakis annak hitele folytán voltak képesek rendszeres működésüket tovább folytatni. De másrészt tagadhatatlan az is, hogy a válságok előidézésére a központositott és nagy hitelezési hatalommal biró bankok nem csekély részben hatottak, midőn hitelezéseikkel az általános vállalkozási szellem beteges fokozására közreműködtek. Azonban azon szolgálat is, melyet a válságok irányában egy nagy központosított bank nyujtani képes, rendesen, mint a tapasztalás Angliában is bizonyitja, kivételes rendszabályokra volt fektetve. Ha a bankmonopólium rendszere mellett ily kivételes rendszabályok szüksége előáll, midőn a közhitel érdekében az állam intézkedése igényeltetik: a több bankrendszer mellett is alkalmazhat az állam kormánya módokat, melyek hasonló eredményre vezetnek.

De mit mutat a tapasztalás a bankszabadság ellen még fölhozott azon ellenvetésre

nézve, hogy egy nagy bank tekintélyes alaptőkéje által a bankjegyek akadálytalan beváltását minden körülmények közt inkább képes biztositani? A monopóliummal biró nagy bank nagy tőkével bir ugyan, de ha összeadjuk mindazon alaptőkéket, melyekkel a bankszabadság mellett a különböző bankok birnak és összehasonlítjuk azon bankjegymennyiséggel, melyet rendesen forgalomba hoznak, együttvéve aránylag sokkal felülmulják alaptőke tekintetében a monopóliummal biró nagy bankokat. Ezt mutatja a tapasztalás mindenütt, hol a több-bankrendszer divatozik, igy Skócziában, a Svajczban és Északamerikában.

Wagner jeles munkájában elsorolja mindazon követelményeket, melyek szükségesek arra, hogy a bankszabadság mellett is a decentralizált bankok biztosan és czélszerüen működhessenek. Szabad legyen ezek közül csak a főbbeket és jellemzőket említenem:

Mindenekelőtt szükséges megállapítani az alaptőke azon minimumát, mely megkivántatik, hogy bizonyos helyen jegykibocsátásra feljogosított bank felállíttathassék. Ez eljárást követi az uj banktörvény Amerikában. Az 1864. febr. 15-ről kelt amerikai törvény követeli, hogy azon városokban, melyek nem birnak 10,000 lakossal, 50,000, — nagyobbakban legalább 100,000 dollár, 50,000-nél több lakót számláló városokban pedig 200,000 dollár legyen az alaptőke minimuma.

De ezen felül szükséges megállapitani azon minimumot, melyre a legkisebb bankjegy szólhat. Ezen minimum nem lehet nagyon csekély.

Legyenek az állami pénztárak kötelezve, a

kibocsátott bankjegyeket, különösen az adófizetéseknél, elfogadni.*)

Minden bank kötelezve legyen egymásnak bankjegyeit elfogadni és hetenkint egyszer vagy kétszer egymás között kicserélni.

Köteleztessenek a bankok nemcsak üzleti központjukon, de előre megállapitandó bankjegykicserélési helyeken is a bankjegyeket az előmutatónak azonnal készpénzben kifizetni. Ugyanezen kötelezettséget kellene követelni a fiókoktól is, azonban a bemutatástól számitott három nap alatt.

A bankjegyeket a magánosok ne legyenek kénytelenek elfogadni, azaz mindenkinek teljes szabadság adassék azt készpénz helyett elfogadni vagy sem.

És mire méltán legnagyobb sulyt kell fektetni, a bankok törvény által köteleztessenek a lehető legnagyobb nyilvánosságra, melynél fogva a bank szervezete, alapszabályai, a kibocsátott jegyek fedezete iránti intézkedések és különösen az üzleteredmények, a vagyonmérleg és az üzleti összeállitások, a nyilvánosság szoros megtartása mellett állapittassanak meg. Az engedetlenek ellen szabassanak szigoru büntetések és az

---

*) A német birodalmi uj banktörvény ugyan ellenkezőt rendel, (Banktörvény, 2. §.) azonban ezen intézkedés indokát abban találja, hogy a német birodalomban az egyes államok jelenben is forgalomban tartanak nem kamatozó államkötvényeket, azaz papirpénzt, azonban mérsékelt mennyiségben; természetes ennélfogva, hogy ott az állampapirpénz számára tarták fen az állampénztárakban való elfogadás előnyét. Egyéb iránt, ha a bankok minden akadály nélkül váltják be érczpénzzel bankjegyeiket, nincs semmi ok, hogy mindaddig, mig azt teljesitik, miért ne részesülnének azon előnyben, hogy az állampénztárak ugy mint a magánosok, fizetés fejében a bankjegyeket elfogadják.

állam által felállítandó ellenőrző hivatal szorosan ügyeljen a nyilvánosság megtartása felett.

Meg kellene még állapitani, hogy a bankjegyek birtokosai előjoggal birjanak a bank vagyonára.

Végre meg kellene állapitani azon összeget, melyre az összes jegykibocsátás terjedhet a befizetett tőkéhez és a bankjegyfedezethez képest.

A harmadik bankrendszer az u. n. vegyesbankrendszer, mely szerint az állam központján bizonyos kiváltságokkal ellátott jegybank állittatik fel, melynek hivatása a központ kereskedési érdekeit tekintélyes és kiváltságos állásánál fogva előmozditani; azonban ezen kiváltságos központi bank mellett fennállanak az állam különböző vidékein jegykibocsátási joggal felruházott vidéki bankok is. Ezen rendszer tehát a jegykibocsátásnál a czentralizáczióval a deczentralizácziót egyesíteni törekszik.

E rendszer létezik jelenben a német birodalomban.

Nagybritanniában — ámbár csak korlátoltabb mérvben — szintén a vegyes rendszer található. A londoni bank el van látva nagy szabadalmakkal és a világ leghatalmasabb bankja, mindamellett midőn 1844-ben a bankreform behozatott, s nemcsak Angliára, hanem Skócziára és Irlandra nézve is a jegykibocsátást szabályozó és korlátozó rendeletek hozattak, a régi, jegykibocsátási joggal felruházott bankok megmaradtak.

Mindezekből következik, hogy a vegyes bankrendszer a multnak fejleménye, és ámbár a központositási irány a jegykibocsátásnál mindinkább érvényre emelkedett, nem volt képes a mult időkben engedélyezett

és fenálló jegybankoknak működését egészen megszüntetni.

A jegybankok különböző rendszereit, a fentebb mondottakban röviden előadva, a következő eredményre jutunk: Elméletileg és általánosan tekintve a jegybanküggyet, a szabad bankrendszer a legtermészetesebb és leghelyesebb rendszer, és a tapasztalás szerint mindenütt, hol a népesség, mely a bankjegyet használja, józan és előrelátó s a hitelintézmények hatásának felfogásával bir, a forgalomra nézve üdvös. Nagy előnye a jól rendezett szabad bankrendszernek, hogy a bankjegy megfelel valódi rendeltetésének. Ezen rendszer mellett részesül a bank hitelében nemcsak a kereskedő és iparos osztály, hanem egyszersmind a minden nemzetnél oly nagyfontosságu földbirtokos és földmivelő osztálynak is személyes hitele nevezetesen emelkedik.

A fentebbiek továbbá azon meggyőződésre vezetnek, hogy ha czélszerü intézkedések tétetnek a deczentralizált bankok alakitásánál és ha működésük szabályoztatik, mindazon hátrányok, melyek ezen rendszer ellenében fölhozattak, elkerülhetők. Ugy a bankjegyek sokféle sége ellen tett észrevételek sem birnak kellő sulylyal.

A monopóliummal biró, vagyis központositott bankok nagy befolyást gyakoroltak és hasznos intézménynek bizonyultak a központositott kereskedés és a kereskedői osztály érdekében, azonban nem teszik és nem is tehetik az ország minden részeiben és minden osztály személyes hitelének emelésére azon jó szolgálatokat, melyeket több bank számos fiókjaival megszerezni képes. Nagy hátránya ezen bankrendszernek az, hogy a bankjegy észrevehetlenül közeledik a papirpénzhez. Egy ilyen központi bank nagy hatalmával könnyen visszaélhet. Ezen rendszernek legnagyobb gyengéje azonban az, hogy majd-

nem elkerülhetlenné válik, hogy az állam hitelezőjévé legyen. Ennélfogva kibocsátott jegyeinek nevezetes része az állam részéről vállalt kötelezettségeken alapszik. Még az angol bank is jelenben 11 millió font sterling államkötvényekkel bir bankjegyek fedezeteképen; az ausztriai bank 80 millió államadósságot vállalt el kamat nélkül; a franczia bank is hasonló viszonyban áll az államhoz. A központosított bankrendszernél majdnem elkerülhetlen, hogy a bank az állam sulyosabb viszonyai közt a kormány nyomásának engedjen, és így az oly államban, melyben csak egy jegykibocsátási joggal felruházott bank létezik, könnyen bekövetkezhetik a banknak a jegybeváltási kötelezettség alul időközileg való felmentése, mi által a bankjegy papirpénzzé válik, és a nagy közönségre nézve mindazon hátrányok bekövetkeznek, melyek a valuta ingadozásával összekötvék.

A vegyes bankrendszer, ha czélszerüen szabályoztatik, a vidéki érdekeket mindenütt fogja méltányolni, mindkét előbbi rendszer előnyeit magában egyesíti, a nélkül, hogy azok hátrányait is maga után vonná.

A fejlődés magasabb fokán álló nemzeteknél, különösen azoknál, melyek a hitelintézmények minden nemével élnek, és igy a banküzletek legfontosabb és legelterjedettebb nemét a letéti üzletet, ugy szintén a chek-ek használatát és a leszámitoló házak működését maguknál meghonositották, a bankjegy mind inkább veszit fontosságából. Mert a bankjegy az egyéb hiteleszközök elterjedése folytán korlátoltabb mennyiségben igényeltetik és épen ezért fontossága csökken. Ez az általános irány, melyet fejlődni látunk Angliában és Éjszak-Amerikában, és ezen irány valószinüleg a kontinensen is utat fog magának törni.

Ezzel befejeztem munkám elméleti részét, melylyel azon czélt óhajtottam elérni, hogy megismertessem az elvi álláspontokat, melyek a bankügyet illetőleg monarchiánk és hazánk viszonyainak megitélésénél szem elül nem tévesztendők. Most már áttérhetek azon viszonyok fejtegetésére, melyek nálunk a bankügyre vonatkozólag előzményképen fenállanak, hogy azután elmondhassam nézeteimet, miként tartanám czélszerünek hazánk bankügyi politikáját a jövőben rendezni.

MÁSODIK RÉSZ.

A BANKÜGY TÖRTÉNETE

MONARCHIÁNKBAN.

HATODIK FEJEZET.

Az osztrák nemzeti bank alapitásától fogva 1848-ig.

[Bankalapitási kisérletek monarchiánkban a XVII. században I. Leopold uralkodása alatt. — A bank felállitását elrendelő 1703. jun. 15-iki pátens. — Czélja és sikertelensége. — 1707. márcziusi pátens. — A giro-üzlet 1712-ben veszteséggel beszüntettetik. — Meghiusulásának okai. — VI. Károlynak 1714. decz. 17-ről kelt pátense. — A Bécs-városi bank 1789-ben megszünik. — 1789—1816 közti korszak. — Az 1816. julius 1-én kelt pátens elrendeli az osztrák bank felállitását. — Kimondja az irányadó elveket. — A papirpénz beváltása iránti visszás rendeletek. — 1816. julius 1-én, julius 15-én, augustus 3., 18. és 26-án kelt rendeletek. — 1817. január 17-én és november 28-án ujabb intézkedések. — A bank 1818. junius 18-án kezdi meg bankszerü üzletét; az 1820. május 31-iki megállapodás szerint a papirpénz beváltását eszközli. — Minő czéloknak felelt meg? — A bank időközi érczpénzfedezete 1848-ig.]

A nagy államok pénzügyi történetét tanulmányozva, azt fogjuk tapasztalni, hogy sok visszaélés történt a papirpénz és a bankjegy kibocsátásával. E tekintetben a mi monarchiánk áll első sorban. Ennek magyarázata abban áll, hogy a nagy államok közt ezen monarchia az évek hosszu során át nagy háborukat viselt kevés kedvező szerencsével, melyeknek folytathatása végett a nép által vérben és pénzben hozott áldozatok közt nem a legcsekélyebb, de talán aránylag

a legnagyobb azon sok száz millióra menő kár, mely a papirpénz- vagy parancsolt elfogadási értékű bankjegyforgalomból és különösen a kétszeres devalvációból támadt. És semmisem tanusitja inkább a monarchia népeinek kitartó életerejét, mint az, hogy mindezen válságok után, melyek az összes forgalomban időről időre bekövetkeztek, néhány rövid békeév alatt, ha nem is nagy anyagi jólétre emelkedni, de egészséges, tartós állapotokat teremteni képes volt.

Ugy hiszem, nem lesz érdektelen, ha rövid visszapillantást vetek monarchiánk pénzügyi állapotára, különös figyelemmel mindazon kisérletekre, melyek a bankügyre vonatkozólag monarchiánkban tétettek.*)

A 17. század végével a birodalomnak pénzügyi állapota nem volt örvendetes. Az évek hosszu során át folytatott háboruk I. Leopold ideje alatt a törökök ellen keleten, a francziák ellen nyugaton nagyban igénybe vették az állam minden anyagi erejét. Az akkori viszonyok közt nem volt oly könnyű az államnak a hitelhez folyamodni, mint az ujabb korban, és háboruk esetén egyes nagyobb szállitók szolgáltatták a szükséges eszközöket. Ez emberek, miután az állam a vállalt kötelezettségeinek pontos fizetése iránt kevés biztositékot nyujtott, gyakran igen nagy áron eszközölték a szállitásokat, melyekért, valamint az időközben felvett magánkölcsönökért, különösen I. Leopold császár idejében, a fizetések gyakran állami jószágok eladása által is történtek. Hogy egyebet ne emlitsek, általánosan

*) Beiträge zur Geschichte der österreichischen Finanzen, von Ritter v. Hauer. — Hübner: Die Banken.

ismert dolog, hogy az élelmi szereket szállitó Harucker-nek egész Békés vármegye adományoztatott, a kölni herczegérsek Schönborn pedig a munkácsi és szent-miklósi uradalmakkal elégittetett ki.

A 17. század vége felé nevelte az általános bizalmatlanságot azon több millióra menő bukás, melyet az Oppenheimer ház szenvedett, mely az állam megbizásából annak számadására a hadi szállitásokat eszközölte. Ezen bukás valóságos pénzügyi válságot idézett elő.

Szomoru képe volt tehát a hitel- és pénzügyi viszonyoknak a birodalomban, midőn másutt az oly városok, mint Hamburg, Amsterdam, Velencze, Genua stb. nemcsak nagy kereskedelmi forgalommal, hanem már kifejlett és áldást hozó bankintézményekkel is birtak.

Azok, kik a birodalom ügyeit intézték, a pénzügyi kalamitások és a hitelhiány orvoslása végett azt hitték, hogy itt az ideje a bankintézményt a birodalom fővárosában is meghonositani. Azt remélték, hogy ezáltal minden bajon segitve lesz. Nagy várakozással voltak ez intézmény sikerülése iránt, s megfeledkeztek arról, mit Wagner helyesen mond:*) »A bankok keletkezése feltételezi a kifejlett kereskedelmi forgalmat és az iparkészitési ágaknak nagy mérvü művelését és üzését, minek folytán előáll a pénzforgalmi eszközöknek szüksége ezen üzletek kifejtése végett. A hol ezen szükségnek létezése mutatkozott, ott mindenütt természetszerüen bankok alakultak. Ez a bankok felállitásának természetes és rendszeres kifejlődése; szükséges tehát, hogy

*) Beiträge zur Lehre von den Banken, von Dr. Adolf Wagner; Lipcse, 1857.

előbb a kereskedelem, a forgalom és az ipar fejlődjenek ki, és abból származzék a tőkének kereslete és igy a bankok felállitásának szüksége. A bankok amazokat követik s nem előzik meg.«

1703. junius 3. és 5-én jelent meg egy császári pátens, mely azt mondja, hogy a császár segiteni kivánván azon kedvezőtlen helyzeten, mely két hadseregnek a külföldön való fentartásának költségei által előidéztetik, s a készpénz kivándorlásában, a kereskedés hanyatlásában és egyéb körülményekben mutatkozik: elhatározta egy oly banknak felállitását, melynek megalapitásához a birodalom különböző tartományai járuljanak. Ezen alaphoz Magyarország $1^1/_2$ millióval, az osztrák tartományok $^1/_2$ millióval, Csehország és a többi bekebelezett országok 4 millióval lettek volna kötelesek járulni.*)

Hosszu lenne ezen bank szervezetét részletesen fejtegetni. Jellemző, hogy eltért minden egyéb akkor létező bank szervezetétől, és ámbár azt remélték, hogy a magánosok felesleges tőkéjüket itt fogják elhelyezni, az I. Leopold által alakitott banknak valóságos czélja nem volt más, mint megkönnyiteni az államadósságok törlesztését és te-

*) Hogy azon időben milyen volt a kamerális stilus, idézem ezen juniusi pátensből a következőket:

»Ungesäumt einen sogenanten, an unterschiedenen andern fürneh»men Haupt- und Reichsstädten, nämlich: Venedig, Hamburg, »Amsterdam und andern mit grösstem Vortheil und Nutzen »des Gemeinen Wesens heilsam praktizirenden Banco del »Giro in Wien zu errichten .... Es sollte respectu dessen »Gebrauch oder Form, die giro, respectu aber des abzie»lenden Zwecks, die affrancazione, d. i. Abledig- oder Be»freiungs-banco genannt, in substancia eine öffentliche, recht»liche und Antizipat-Disposition eines Theils der Staatsein»künfte zu Nutzen der Staatskreditores sein.«

remteni oly hitelintézményt, mely az államnak szükség esetén segélyére legyen. Mit használt, hogy a rendelet értelme szerint a bank igazgatásában nemcsak az udvari kamara, de az alsó-ausztriai rendek küldöttei és a Bécs-városi tanács is részt vettek? Valójában ezen intézmény császári hivatalnokok által kezeltetett. Hogy mennyire tévedtek a bank tervezői, és milyen, minden józan, a nemzetgazdasági elvekkel ellenkező irányt követtek kezelői, bizonyitja többek közt az, hogy kimondatott parancsképen, miszerint a kereskedők kötelesek legyenek a banknak jegyeit készpénz helyett elfogadni és váltóik fizetését a bank által eszközöltetni; ki ellenkezőleg cselekszik, arra előre kimondatott egy 10%-nyi büntetés, mely a tőkéből a bank javára behajtandó lesz.

A nagy közönség csakhamar meggyőződött arról, hogy az állam minden ünnepélyes igérete daczára szándékolt intézkedéseit keresztül nem viheti. A tett igéretek megtartásában senki sem bizott. Nem csoda tehát, hogy, ámbár a rendelet szigoru, a kiszabott pénzbirság nagy volt, a rendelet szerinti befizetések a felállitott banknál nem teljesittettek. Ismerte mindenki az állampénzügyeknek rendetlen és szorult állapotát. Hiányzott tehát a hitel főfeltétele, a bizalom az iránt, hogy a bank a vállalt kötelezettségnek a legjobb akarat és szándék mellett is megfelelni képes legyen. Fokozta a bizalmatlanságot a pátensnek azon intézkedése, mely szerint a felállitott bank a saját ügyeiben nemcsak adós, hanem biró is lett egy személyben. Csakhamar belátta a kormány, hogy az általános bizalmatlanság folytán, mely intézkedései irányában mutatkozott, a kivánt eredményt még csak meg sem közelitheti. 1707. márczius 8-án egy ujabb pátens adatott ki, mely szerint a bank ke-

zelése átadatott Bécs városának. Bizott a kormány abban, hogy ez által fokozni fogja a bank hitelét, miután Bécs városa azon időben példás gazdálkodást vezetett és nagy hitellel birt. 1708-ban február 25-én ezen rendelet folytán meg is köttetett a bank kezelésének átadása végett az egyezség a kormány és Bécs városa között.

Ha ezen egyezség értelmében a bank folyvást, az állam beavatkozása nélkül, a bécsvárosi tanács kezelése alatt marad, valószinű, hogy hitele nemsokára megszilárdul és egészséges intézménynyé fejlődik. Azonban alighogy Bécs városa átvette a bank kezelését, hosszu sora adatott ki a rendeleteknek, melyek által a kormány a bank ügyeibe egyenesen beavatkozott, mig végre ezen bank nem volt egyéb, mint az államnak szorult viszonyai közt engedelmes eszköze.

Ezen bank első megalapitásánál czéljául tüzetett ki a leszámolási üzletet: az egyes kereskedők közt közvetiteni. De mert a kereskedők vonakodtak a bankot e végből felhasználni, ezen üzlet már 1812-ben teljesen beszüntettetett. Ugyanazon év aug. 9-én kelt rendelet szerint minden a giro-üzletbe fektetett tőkének visszafizetése határoztatott el és a bank akkori állapota szerint a ki 100 forintot fizetett be, csak 85 forinttal elégittetett ki.

Ugy látszik, hogy kezdetben ezen bank tervezőinek példányul szolgált két régóta fenálló és sikeresen működő bank, u. m. az amsterdami, mely 1609-ben és a hamburgi bank, mely 1619-ben alapittatott, és kizárólag giro-üzlettel, azaz az egyes kereskedőházak közti leszámolás közvetitésével foglalkozva, nagy eredményeket tudott felmutatni. De a bécsi bank tervezői elfeledék azt, hogy ily alapon a sikeres

működés feltétele oly virágzó kereskedés, milyennel az időben Amsterdam és Hamburg birtak. Elfeledék továbbá, hogy a hitel gyarapodására szükséges a rendszeres önálló és független működés, és hogy az államnak indokolatlan és önérdekből való beavatkozása ily intézmény fejlődését már kezdettől fogva lehetetlenné teszi. Hogyan lehetett bizalma tőkével biró kereskedőnek oly bank iránt, mely azon állam kormányának állott egyenes befolyása alatt, mely akkor a legnyomottabb pézügyi viszonyok közt volt. Jellemzi az államnak szomoru pénzügyi állapotát, hogy azon időben még az udvari cselédek fizetése és a katonák zsoldja sem szolgáltatott ki rendesen; sőt néha igen fontos ügyekben küldendő courirok is (futárok) a pénz hija miatt annak idejében el nem utazhattak.

A hosszan tartó háboruk után végre a birodalomra nézve beállott a béke korszaka. Ennek áldásai között megerősödni kezdett a remény egy jobb jövő iránt. A birodalom kiterjedésben növekedett, miután a rastadti és badeni békekötések folytán 1714-ben Nápoly, Szardinia, Miláno és a spanyol Németalföld a birodalom kétségbevonhatlan birtokába jött át és 1717-ben a szatmári békekötés és a magyar alkotmány helyreállitása folytán a belbéke is biztositatott. Bebizonyult ismét a habsburgi ház tradiczionális szerencséje, és mint később annyiszor, ez esetben is komoly szándék mutatkozott a zilált pénzügyek rendezésére.

VI. Károly 1714. deczember 17-én kiadott legfelsőbb pátensében egy minden örökös ország és tartomány számára életbe léptetendő általános bank (Universal-Bankalität) által remélt nagy eredményeket elérhetni. Valóban érdekes olvasmányt nyujt ezen császári rendelet bekezdése, melyben

a létező hiányok fölsoroltatnak és egy jobb jövő reménye emlittetik*). A hitel helyreállitása, a közvagyonosodás fejlődése, az állami pénzügyek egyensulyának létesitése, sőt még bizonyos adónemek leszállitása is kilátásba helyeztetik a béke áldásai közt és azon eredmények teljesülése után, melyeket az uj intézménytől vártak.

Valóban meglepő, hogy a monarchia pénzügyi történetében időről időre többrendbeli legfelsőbb pátenssel találkozunk, melyek hasonló értelemben, hasonló eszmemenettel és mindenkor fokozott vérmes remények táplálásával hasonló komolyan vett jó szándékról tanuskodnak, és mindannyiszor rövid időn minden jó szándékot, minden szép reményt meghiusulva látunk.

Az 1714. decz. 17-én kelt pátens rendelete szerint életbe léptetendő banknak feladata lett volna:

1. Egy alapot teremteni, melyből egyrészt az államadósságok törlesztessenek, másrészt rendkivüli körülmények között a szükséges készpénz összegek lehetőleg kedvező feltételek mellett az állam rendelkezésére bocsáttassanak.

---

*) »Da Wir nach Antritt deren auf Uns erblich gediehenen Königreiche, Fürstenthümer und Länder vor Allem bedacht gewesen, wie Unsern durch langwierige Kriegsläufe, u. s. w. ziemlich entkräfteten Unterthanen auf eine ergiebige Weise aufgeholfen, forderst aber Unsere seither in etwas abgenommene Kameralgefälle in eine gute Ordnung gesetzt, auf den eigentlichen Grund unserer Einkünfte gesehen, die Ausgabe hiernach regulirt, der durch allerhand widrige Zufälle zum Theil geschwächte Kredit um so viel ehender wieder hergestellt, das Vertrauen und Fortgang des allgemeinen Handel und Wandel befördert, das Kontributionswesen zu seiner Zeit geringert, Unsere getreuen Erbkönigreiche und Länder merklich erleichtert, und durch Einrichtung einer wohlbestellten Wirthschaft zu derselben Aufnahme, Wachsthum und Wohlsein der sicherste Weg eröffnet werde u. s. w. u. s. w. Nachdem nun durch besondere göttliche Gnade und Fürsorge Wir den lieben Frieden und gemeinen Ruhestand dermalen eines erhalten . . .«

2. Magánosoknak adandó kölcsönök által a pénzszükségen segíteni, a kereskedést és ipart fejleszteni, az állampolgárok adóképességét emelni, az uzsorát megszüntetni és az olcsóságot előmozdítani.

3. Az állami és a közvagyon kezelésébe rendet hozni, az adókat jövedelmezőbbekké tenni, ezeknek pontos befizetését eszközölni, a kereskedésnél rendet és takarékosságot, a számvitelnél ellenőrzést behozni.

Meglepő, hogy mindennek teljesülését várta a császári rendelet az uj intézménytől. Ezen programm messze terjedő vérmes reményeivel megközelíti még a Law szédelgő terveit is és bizonyitja, mily hibás fogalmuk volt az akkori államférfiaknak a hitel hatásáról és a bankintézményről. Ha ezen rendeletet és az életbeléptetni kivánt banknak szabályait tekintjük, hosszú sorával találkozunk a félszeg intézkedéseknek, melyekből látszik, hogy azok, kik ezen bankot alapitották, a legjobb szándékból indultak ugyan ki, de azon nagy tévedésbe estek, hogy felsőbb rendelet utján egy mesterséges szervezet létesitése által akarták azt elővarázsolni, mit csak a népek következetes munkája és takarékossága által gyüjtött már létező tőkék igénybevételével, a hitel megszilárditásával és egészséges és természetszerü fejlődésével lehet létesiteni. Nem csoda tehát, hogy a pátensben kifejezett szép remények nem teljesültek és az udvari kamara már 1716-ban panaszt emelt az ellen, hogy a bank alakításának czélját nem teljesítette, a hitelt nem emelte, olcsó kamatokra pénzt nem kölcsönzött, az uzsorát nem törölte el, a neki átadott közjövedelmeket nem biztositotta. Ezen előterjesztés és több bizottmányi tárgyalás folytán végre 1716. aug. 19-ről

kelt legfelsőbb pátens által minden pénzüzlet kezelése, melyet a bank az állam érdekében vagy nevében tett, az udvari kamarára ruháztatott át.

Minden további igyekezet az államhitel emelésére később sem sikerült. A Bécs-városi bank (Wiener Stadtbank) azonban, mely rendesen kezeltetett és közbizalomnak örvendett, magára vállalta az állam folyvást növekedő adósságainak törlesztését. 1720-ban a katonai és kamarális fizető hivatalok tartozása 31.435,000 forintra emelkedett, és ez évi november 20-án elhatároztatott, hogy ebből 25.000,000 frt a Bécs városi bank által fizettessék, melyért egészen 1738. évig bizonyos államjövedelmek adattak neki át. Igy a banknak eredeti rendeltetése egészen megszünt és végre is nem lett egyéb, mint adó- és pénztári kezelő hivatal. 1745. márcz. 27-én kelt rendelettel az általános bank igazgatósága megszüntetve lőn, és két igazgató neveztetett ki, egyik a kamarai, a másik a katonai pénztárak igazgatására, minden többi számviteli és pénztári teendő pedig az udvari kamarának lőn alárendelve.

A bécsvárosi bank ellenben még fenmaradt, s 1723-ban 3,255,000 ftnyi államjövedelmekkel, 1727-ben 5.427,000 ftnyi államjövedelmekkel láttatott el. Ezen bécsvárosi bank kötelezvényeket is bocsátott ki az állam szükségleteinek fedezésére; így 1760-ban forgalomban volt 12 millió ilyen kötelezvény 6%-kal és 70 millió 10%-kal. Kezdetben az állam a bank által nyujtott kölcsönért 10%-ot fizetett, még pedig 5% kamatot és 5%-ot törlesztésre; de 1773-ban a kamat 4%-ra szállíttatott le és a törlesztés 1%-ban állapittatott meg.

A monarchia azonban később is folyvást pénzszükségben szenvedett, tehát gyakran vette igénybe a bécs-

városi bank tevékenységét. Ennélfogva azon rendeletek, melyek szerint ezen hitelezés biztositásának fejében a közjövedelmek és az adók bizonyos része a bécsvárosi bankba fizettettek, meghosszabbittattak.

Több mint száz ilyen rendelet folytán szedte a bank a vámokat, az egyes tartományok adóinak bizonyos részét, a dohány-, ló- és bányászati jövedelmeket és ezért szolgáltatta az államnak a szükséges pénzösszegeket az udvari háztartásra, az államadóssági kamatok fedezésére, a titkos kiadásokra; sőt még az egyetem, a Terézianum és más épitkezések költségeinek fedezésére is a szükséges pénzt a Bécs-városi bank kölcsönözte. Később azonban az udvari kamara, a tartományi rendek által letéteményezett alapok igénybevételével s különösen az ugynevezett bankjegyek kibocsátása által, igyekezett magának hitelt szerezni, a nélkül azonban, hogy értékük biztositása végett bizonyos fedezetet nyujtott volna. A kormány oly rendelkező állást foglalt el a bank irányában, hogy ennek függetlensége majdnem teljesen megszünt, és végre 1769-ben a bankigazgatóság, mely megbizását a városi tanácstól nyerte, megszüntetett s az udvari kamarába beosztatott. 1783-ban a bank kezelősége is az udvari hivatalok közé soroztatott. Ennélfogva mindazon biztositékok és jövedelmek, melyek az állam jövedelmeiből a bank részére leköteleztettek és átadattak, inkább csak formailag maradtak meg, és ezen kötelezettség már csak a könyvekben állott fen.

Tehát épen azon korszakban, midőn más nagy államok a jegybankok felállitása folytán a hitel kifejtésére eredményteljes lépéseket tettek, még csak névleg is megszünt monarchiánkban a bankintézmény. Ez

azonban az üzletvilágban nem okozott meglepetést, miután ezen természetellenes alapokon rendezett pénzintézmény ugy is kizárólag az állam pénzügyeinek szolgálatára állott fen. 1789-től fogva nem is tartották szükségesnek elleplezni és más névvel nevezni az udvari hivatalok közé sorozott kezelőséget. A nagy közönség bizonyos közömbösséggel és még a megvitatást is kizáró egykedvű engedelmességgel fogadta a kormánynak intézkedéseit.

Az 1789 és 1816 közt lefolyt 27 évből az utóbbi 23év nagy küzdelmek korszaka volt nemcsak monarchiánkra, hanem egész Európára nézve. Ekkor indult meg elébb a franczia köztársaság, később a franczia császárság ellen folytatott nagy háboru. A monarchia minden országa, és igy Magyarország is, vetekedett ezen hosszu harcz alatt az uralkodó iránti hűség és ragaszkodás tanusitásában. A népek az egész harcz folyamában a legnagyobb áldozatkészséget fejtették ki. Hiába szólt Napoleon Schönbrunnban 1809-ben május 15-én kelt proklamációjában a magyar nemzethez, önállást és örök békét igérve, Magyarország tántorithatlan hűséggel ragaszkodott az uralkodó házhoz és vett részt a további küzdelmekben. Igaza volt a nagy Napoleonnak, midőn másodizben Bécset elfoglalva, őt mint a legszerencsésebb győztes uralkodót üdvözölték. »Az a szerencsés uralkodó, — igy válaszolt — kit szerencsétlenségében népei le nem hagynak, és a küzdelemben érte folyvást nagy áldozatokat hozni képesek.« Érezte, hogy ha, mint a tapasztalás be is bizonyitá, bekövetkezik reá nézve a szerencsétlenség korszaka, egyszerre romba dől nagy hatalma, melyet hosszu századok alatt fejlődött dinasztikus érzés és a népek hű ragaszkodása nem támogatott.

A monarchia népei nem lankadtak ragaszkodásuk ban és áldozatkészségükben. Még az 1811. február 20-iki pátens sajnos következményei után sem, midőn egy legfelsőbb rendelet a papirpénz értékét $^1/_5$ részre leszállitotta, anélkül, hogy ezen $^1/_5$-rész értékének fentartása iránt is a szükséges intézkedések megtétettek volna.

Midőn végre Napóleon hatalma megsemmisíttetett és a béke korszaka beállt, az uralkodó gyógyítani igyekezett a feláldozó küzdelem által okozott sebeket, és ezen szándékát 1813-ban, midőn Bécsbe visszatért, ünnepélyes nyilatkozatában ki is fejezte, mondván: »A nagy sebeket begyógyitani a béke munkája; tudjátok elviselni a jó szerencsét, a mint tudtátok elviselni a roszat; szeressétek hazátokat, és legyetek bizalommal uralkodótok, fejedelmetek irányában, ki más czél után nem törekszik, mint boldogságtokat biztositani.« — Ezen jó szándék sikeresitése azonban sok akadályra talált, és azok, kik azon időben a kormány élén állottak, kezdetben nem voltak szerencsések az eszközök választásában. Az erre vonatkozó intézkedések egyike volt az ugynevezett szabadalmazott osztrák nemzeti bank felállítása.

1816-ban, julius első napján, jelent meg a bank felállitására vonatkozó legmagasabb rendelet, mely szerint jövőre nézve a következő elvek mondattak ki: Az államkormány a következő főpontokba foglalt irányt kivánja ezen bank felállitása által követni: »A parancsolt elfogadásu papirpénz veszedelmes utja örökre elhagyandó; a forgalomban levő papirpénz önkénytes beváltás utján a forgalomból kivonandó. A pénzforgalom konvenczió's érczpénzalapra vezetendő vissza.«

»Ennélfogva egy szabadalmazott önálló és részvények befizetése által alakitandó magánintézet fog felállittatni.

»Ezen bank kizárólagos jogot nyer oly bankjegyek kibocsátására, melyeket köteles a bank a rajtuk kifejezett egész érték szerint érczpénzben beváltani. Azonkivül e bank számára a banküzlet természetéből folyó jogkör engedélyezendő.

»Végre a banknak feladata az állami kormány megbizásából és az általa adott fedezet mellett a forgalomban levő papirpénzt beváltani.«

Mennyire visszásak voltak a papirpénz beváltása iránt az ezen pátens által megállapitott intézkedések, a tapasztalás rövid idő mulva igazolta. Valóban megfoghatatlan, hogyan vélték ezen bank engedélyezésének tervezői mindezen nagy czélokat kivihetőknek oly bank által, minő az 1816. junius 1-én és később julius 15-én kiadott legfelsőbb elhatározás által megállapittatott. A papirpénzről az érczértékre való visszatérésnél első és nélkülözhetetlen feladat volt oly bankot alakitani, mely tetemes érczalappal birjon. Ezzel ellentétben a rendelet azt állapitotta meg, hogy a bank alapját az államkincstár által befizetendő érczpénzkészleten kivül képezi 50,000 darab részvény, és minden részvényért befizetendő 2000 forint papirpénzben és csak 200 forint ezüstben. A bank fog kapni a részvények befizetéséből befolyt papirpénzért a névszerinti érték után államkötvényeket melyek 2½ %-kal kamatoznak és megkezdi azonnal működését, mihelyt ezer részvény befizettetett. Azonban miután ezen kedvezőknek látszó feltételek mellett is a részvények alá nem irattak, julius 15-én egy ujabb pátens adatott ki, mely szerint egy részvényre ezer forint

papirpénzben és csak 100 forint ezüstben lett volna lefizetendő, tehát egy részvény értéke felére szállitatott le, de 50,000 helyett 100,000 részvény kibocsátása rendeltetett el, megjegyeztetvén, hogy az államkötvények harminczhat év alatt törlesztendők.

A papirpénz beváltására nézve az 1816-iki pátensben még azon intézkedés is foglaltatott, hogy minden papirpénzbirtokos a beváltásra bemutatott papirpénznek $^2/_7$ részére kap bankjegyeket, melyek bemutatás esetében ezüsttel váltandók be, $^5/_7$ rész értékeért pedig kap egy száztólit kamatozó és idővel teljes névbeli értékében beváltandó államkötvényt. A beváltási módra nézve pedig kimondatott, hogy ki 140 forint papirpénzt mutat be, nyer 40 forint bankjegyet, melyek érczre szólanak és egy 100forintos egy száztólit kamatozó államkötvényt.

Ismét egy következményeiben végzetteljes megállapodás volt ez, mert ez által nagyobb értéket adott az állam a papirpénznek, mint mennyit azoknak valóságos forgalmi értéke képviselt. Ugyanis a rendelet által megállapitott időben, midőn a beváltás kezdetét vette volna, t. i. 1816. junius 1-én a papirpénz árkelete az ezüsthöz képest volt 304, ugy hogy azon időben 140 ft papirban valójában csak 46 forintot ért ezüstben; tehát a ki 46 forint érczpénzt érő 146 forintnyi papirpénzt mutatott be, az kapott 40 forint ezüstpénzt és a fentmaradt hat forintért száz forintra szóló 1 %-os kötvényt, mely a törlesztési terv szerint teljes értékben és ezüstben lett volna kifizetendő, tehát biztositatott számára 16·60 % mindaddig, mig a hat forint helyett valóságos száz forint vissza nem térittetett. Ezen megmagyarázhatlan eljárásnak az lett a következése, hogy a szó teljes értelmében ostromolták a papirpénz-beváltó hivatalt, és alig tartott a beváltás néhány napig, midőn már

junius 6-án megjelent egy felsőbb rendelet, mely szerint egy embernek 7000 forintnál többet nem váltanak be. De ezen intézkedés sem használt. Ennélfogva augusztus 3-án ujabb rendelet jelent meg, mely szerint a beváltás csak irásban tett bejelentés mellett, még pedig a beadási sorozat szerint fog engedélyeztetni és nem előbb, mig az illető fél a hivatalos »Wiener Zeitung«-ban az iránt nem értesittetik. Ezen intézkedésnek se volt sikere, miután a bejelentők száma mind nagyobb mérvben szaporodott, és végre augusztus 18-án, tehát alig több mint másfél hónap mulva a jul. 1-én kiadott pátensben foglalt egész beváltási műtétel beszüntetett és egy augusztus 26-iki rendelet szerint a papirpénznek a börzén való bevásárlása állapittatott meg, ugy hogy egy hónapban nem cseréltetik ki több, mint két millió forint bankjegyekben és egy millió forint egy %-os kötvényekben. De ezen intézkedés sem maradt soká érvényben, mert 1817. január 17-én a beváltás végkép megszüntetett és csak a bankrészvények befizetésénél engedtetett meg, olyképen, hogy 200 forint papirpénz 100 forint ezüstértékért lesz befizetendő. 1817. november 28-án ezen intézkedés mellőztetett. A császári pátens meg nem tartása folytán a börzén való beváltás mindjárt kezdetben négy milliónyi hasznot hozott. Az ideiglenes bankigazgatóság által eszközölt beváltás tett 52,343,000 forintot.

Hogy mily csekély kifejlődést nyert a bank valódi banküzlete, tanusitja, hogy kezdetben rendelkezésére álló pénzét négy bécsi háznak adta hat %-kal kölcsön. A banknak valódi banküzlete csak 1818. január 18-án vette kezdetét.

Messze vezetne, ha egyenként akarnám elősorolni mindazon pénzügyi műtételeket, melyeket a bank 1818-tól fogva mostanáig az állam részére keresztül vitt.*) Hosszu sorozata volna az egyes üzleteknek, melyek azt bizonyitják, hogy ezen szabadalmazott bank működésének első kezdetétől fogva főfeladatának tartotta az államnak, illetőleg a pénzügyi kormányzatnak szolgálatokat tenni. Legnevezetesebb volt mindjárt első kezdetben az állam számára keresztül vitt papirpénzváltás, mely a bank által az 1820. márczius 3-diki megállapodás szerint létesittetett.

Azon időben a még beváltandó papirpénz tett kerekszámban 450 millió forintot, s ezen egyezség szerint 250 forint papirpénzért száz forint adatott konvenczió értékű bankjegyekben, minélfogva ezen egész üzlet keresztülvitelére 180 millió konvencziós ezüstforint igényeltetett. Még a kezdet nehézségeivel küzdő jegybankra nézve ez merész vállalat volt. Keresztülvitelére kapott ugyan a bank konvencziós ezüstértékben az államtól 23.700,000 forintot, mely később 40 millióra emeltetett, s azonkivül 1.400,000 jött be a banknál mint törlesztési részlet, de mégis a többi összegekre nézve a bankjegyeket kellett használni. A bank azonban nem ment könnyelmüen ezen üzletbe, s kellő biztositékot követelt az államtól.

Ugyanis a kormány kézi zálogként átadott a banknak 153,650 darab 5%-os kötvényt 70-es árfolyam mellett, továbbá 107,559 darab 4%-os kötvényt, melyek azonban nem voltak eladhatók; és végül átadott kamat-

*) Azok részletesen elő vannak sorolva Hübner Otto »Die Banken« czimü munkájában, 130. és következő lapokon. Max Wirth »Grundzüge der National-Oekonomie« III. Rész, 268 és azt követő lapokon.

nélküli államkötvényeket. A banknak jogában állott az 5%-os kötvényeket eladni, az esetben, ha az állam kötelezettségének eleget tenni elmulasztaná.

Egy ujabb egyezmény folytán, mely 1822. november 30-án köttetett, ismét fizetett az állam 30 millió forintot a törlesztési járulékok fejében; a törlesztés azonban 1837-ben beállittatott. 1836-ban a bank ezen czimen az államon 8.830,000 forintot követelt. Az államnak ezen műtételből származott kötelezettségének végleges legombolitása csak az államadósság konverziója folytán 1870. évben fejeztetett be.

Mindamellett, hogy az állam a még forgalomban maradt papirpénz beváltására nagy összegeket adott időről időre a bank rendelkezésére, a bank ezen pénzügyi művelet keresztülvitelére 110 millió forintot előlegezett. Mit bizonyit ez? — hogy — mint mindenütt, hol a kiváltságos egy bankrendszer létezik s különösen Ausztriában, — *ezen bank a magánosoktól a bank jegyeinek elfogadása folytán nyert hitelt leginkább az állam pénzügyi műveleteinek keresztülvitelére fordita*. Továbbá azt is bizonyitja, hogy ezen időben a bank nem annyira a magánhitel emelésére irányozá figyelmét, hanem *sikerrel közreműködött az állam pénzügyeinek rendezésére*, a mult időkből fenmaradt papirpénz beváltására, mi által a bank is saját jól felfogott érdekét mozditá elő, miután ezen művelet folytán állitá vissza az érczpénzforgalmat. Nem csoda tehát, hogy a monarchia sorsát intéző *Metternich herczeg* a bankot csodás találmánynak — még pedig a saját találmányának mondá,*) megfeledkezvén arról, hogy ezen uj,

*) Gr. Széchenyivel való beszélgetése alkalmával. »Gr. Széchenyi J. hátrahagyott iratainak ismertetése gr. Lónyay Menyhérttől.«

csodás tervezet nem volt egyéb, mint másolata a nagy államokban már rég működő monopóliummal biró bankoknak, és hogy a csodás hatást, melyet a bank Metternich herczeg szerint gyakorolni képes volt, nem szervezetének köszönheté, hanem a megszilárdult és több évig tartó békének, s az alatt a monarchia népei munkásságának, melynek folytán a lassan bár, de folyton emelkedő gyarapodás lehetővé tette, hogy a bank az ezen pénzügyi műtétre szükséges 110 millió forintot a közforgalomba hozhatta. Ha e bank alapitása után ismét háborus viszonyok és nyomasztó körülmények fejlődtek volna, bizonyára ép azon sorsa lett volna az 1820. és 1822-iki egyezségeknek, mint az előző időkben kötötteké volt: a sikertelenség és a kivitel lehetetlensége kényszeritették volna a kormányt uj meg uj rendeletek kiadására, egyik experimentumnak más még sikertelenebbel való felváltására.

Mindazon hibák daczára, melyek a papirpénz beváltásánál és a bank alapitásánál elkövettettek, a béke hosszu tartama alatt a szab. nemzeti bank érdeme, hogy a konvencziós pénzre szóló bankjegyek forgalmát teljes értékben fentartotta. Lehetővé tette pedig azt különösen azon körülmény, hogy Ferencz császár a bekövetkezett békeéveket arra használta, hogy az államkiadásokban nagyobb takarékosságot hozzon be, és habár az államháztartásban nem állitották helyre a sulyegyent, és igy időről időre kölcsönkötések váltak szükségessé, azokat mindig mérsékeltebb kamatláb és kedvezőbb feltételek mellett lehetett megkötni. A helyreállított béke hosszu éveiben az anyagi gyarapodás és a tőkék képződése folyton növekedett Európa összes államaiban. Monarchiánkban nem oly nagy mérvben mint másutt, mégis az államhitel mind inkább megszilárdult, elany-

nyira, hogy a monarchia történetében azon hallatlan eset adta magát elő, hogy az 1848-ik évet megelőzőleg az 5%-os osztrák államkötvények 110—112 közt állottak, tehát 10—12%-kal pari felett és a 40-es évek kezdetén nagyobb beruházások kezdettek meg vasutak épitésére és harmincz év lefolyása alatt 1818-tól 1848-ig a monarchiában nem volt papirpénzforgalom. A bank működését ugyan folyton homály fedte, miután egész 1848. marcz. 5-éig üzletéről és a bankjegyek fedezetéről kimutatást nem tett közzé, és igy mellőzte a nagy bankhitelnek alapfeltételét: a nyilvánosságot, mégis mert a bemutatott bankjegyeket folyvást érczpénzzel váltotta be, e jegyek nemcsak a monarchiában, de annak határain tul is szilárd hitelben részesültek.

A kezdet első éveiben 1818-tól 1823-ig a forgalomban levő bankjegyek *érczpénzfedezete* csekély volt. Az ezüst készlet a forgalomban levő bankjegyekhez 1818. junius 30-án ugy aránylott mint 1 : 33-hoz. Ezen arány azonban folyton kedvezőbb lett és 1823. junius 23-án elérte az egyharmadrész fedezetet. Ezután a bankjegyek kibocsátása folyton emelkedett. 1825 végével 4·32-vel nagyobb volt a kibocsátás mint az érczfedezet azaz $4^1/_3$ ft. bankjegy volt 1 ft. érczpénzzel fedezve és kivévén az 1842. 1843. 1844. éveket és 1855 év első felét a kibocsátási arány mindig nagyobb lett. Az 1840 év végével 10.45-tel nagyobb volt a forgalom, mint az érczfedezet, ugyanis ekkor 167 millió forintnyi bankjegy-forgalom csak $15^1/_2$ millió forintnyi érczpénzfedezettel állott szemben.

Érdekes azon táblázati kimutatás, mely mutatja a forgalomba hozott bankjegyeknek folyton szaporodó mennyiségét 1818. juniustól fogva, t. i. azon időtől fogva, midőn a bank működését megkezdte, 15.900,000 forin-

tot tartott forgalomban, mi folyvást növekedett és már 1829. év végén tulhaladta a 100 milliót, 1845. évben már a 200 milliót, a mi tanuskodik az anyagi fejlődésről és az akkori rendezett viszonyok közt a béke iránt táplált nagy bizalomról. De bizonyitja ama fentebbi állításom igazságát is, hogy egy monopóliummal biró bank jegyei könnyen elvesztik a bankjegy természetét, megszünnek az érczpénz képviselői lenni, hanem azt helyettesitik, a nélkül, hogy azért az ágió ingadozásai okvetlen bekövetkezzenek, mig a bizalom iránt nagy és a jegyek általános hitelben részesülnek. Ha azonban egyszer ily természetet vettek fel, elég bármily nagy esemény közbejövetele, hogy a rögtön megingatott hitel folytán a fizetési képtelenség beálljon, a parancsolt elfogadás dekretáltassék s a bankjegy papiros-pénzzé változzék.

Ez következett be 1848-ban, miről a következő fejezetben fogok szólani.

HETEDIK FEJEZET.

Az osztrák nemzeti bank 1848—1867-ig és az uj bankakta.

[Az osztrák bank állapota 1848-ban. — Jegyeit készpénzzel beváltani képtelen. — 1848. május 12-iki rendelet kimondja a kényszerforgalmat. — Május 22-iki rendelet egy- és kétforintosok kiadását engedélyezi. — A banknak hitelezési vizzonya az államhoz. — Az uj osztrák pénzláb behozatalára tett készületek 1858-ban. — Intézkedések a bank fizetési képességének helyreállitására. — Előkészitő rendszabályok. — A bank az 1859-iki háború után. — A bank utolsó tiz évi jövedelme. — 1861-ben a szabadalom meghosszabbitása iránti készületek. — A birodalmi tanács elé hozatik. — A trónbeszédben említés tétetik róla. — A pénzügyi bizottmány tárgyalása és javaslata. — A képviselőházban tett módositások. — Dr. Herbst előadó érvelése. — Az urak házának módositásai. — A ház vegyes bizottsága a differenciákat kiegyenliti. — Javaslatai elfogadtatnak. — A bankakta 1866. január 2-án közhirré tétetik. — Az állam teljesiti a követelt visszafizetéseket. — A porosz háború. — 1866. május 5-én államjegyek kibocsátása elrendeltetik — Az egy- és kétforintosok államjegyeknek nyilvánittatnak. — A julius 7-iki rendelet folytán az államjegyek ujabb kibocsátása. — A banknak ez elleni óvása.]

Az 1848-iki év nagy válságot hozott az osztrák bankra is. — Pedig hasonlitva az előbbi évekhez — érczfedezete kivételesen kedvező volt. Ugyanis 1848. február 29-én 214.15 millió bankjegyforgalom 65.06 millió ércz-

pénzzel volt fedezve, mi megközelité a harmadfedezetet (Dritteldeckung).

Azonban ezen első kimutatásból kitünt, hogy a forgalomban levő bankjegyeknek több mint fele nem kereskedési üzletekre és a hitel emelésére fordittatott, hanem az állam szükségleteinek fedezésére tett fizetésekért hozatott forgalomba. A márczius havi események folytán nagy mérvben hozta a közönség a bankhoz a bankjegyeket ezüstpénzre való beváltás végett. Az érczpénzre való beváltás már májusban megszorittatott, miután egy személynek 25 forintnál több nem váltatott fel. Május 12-én kimondatott a parancsolt elfogadás és május 22-én, miután az érczpénz a forgalomból egészen eltünt, az egy- és kétforintos bankjegyek kiadása rendeltetett el. Mindkét intézkedés a julius 2-án megjelent legfelsőbb elhatározás által jóváhagyatott. Igy vette kezdetét a nemzeti bank jegyeinek immár a huszonnyolczadik évben tartó kényszerforgalma.

1848. junius 30-án, tehát négy hónappal az első kimutatás közzététele után, leolvadt ugyan a bankjegyforgalom 181.38 millióra, azonban az érczpénzkészlet is 20.2 millióra alászállt, az állam tartozása pedig 144.50 millióra emelkedett, vagyis ezen rövid idő alatt több mint 21 millióval szaporodott.

Ezen korszak tapasztalatai is bizonyitják, hogy a kizárólagos szabadalmakkal ellátott központi bank nem képes a zavarba jött állam-kormányokkal szemben önállóságát megőrizni. Az előbbi időkben a részvényesekre nézve sok hasznos üzletet csinált az államnal, de hogy az 1848-iki válság után nem volt képes hitelét ismét helyreállitani és a bankjegyeknek készpénzzel való beváltását megkezdeni, azon viszonynak tu-

tulajdonitandó, mely az előbbi kölcsönzések folytán az állam és a bank között fennállott és mely különösen a kényszerforgalom kimondásával folyvást szorosabbá vált.

A bank az 1848. év folytán kénytelen volt az állam többrendbeli kivánalmainak eleget tenni. Szeptember 14-én két milliót adott két esztendőre kamat nélkül az iparosok felsegélyezésére. Október 1-én ismét adott 6 milliót egy esztendőre kamat nélkül. Október 18-án 14 milliót számitolt le az állam által kibocsátott 5 %-os pénztári utalványokból. Deczember 9-én a pénzügyminister ismét nyert hitelt 20 millió erejéig egy esztendőre kamat nélkül. 1849. év január havában átvette a bank 25 millió 3%-os pénztári utalványnak kibocsátását, melyek kibocsátásuk után ismét a bank pénztárába folytak vissza. 1849. februárban azon kötelezettséget vállalta el a bank, hogy az első magyar ministerium idejében kibocsátott 1 és 2 frtos jegyeket beváltja. Deczember 3-án jött ismét létre uj megállapodás a pénzügyministeriummal, mely szerint közel 97 millió forintnyi összeg után, melylyel az állam a banknak tartozott, a bank számára 2 %-os kamat engedélyeztetett. Mindezen üzletek a bank részvényeseire nézve nyereségesek voltak; azonban az ily eljárás ellentétben áll azon czélokkal, melyek végett a jegybankok alapittatnak.

Nem csoda tehát, hogy 1848-tól fogva az ágió folytonosan nagy ingadozásoknak volt kitéve. Legmagasabb álláspontját érte el 1851. novemberben, midőn nevezetes hadi készületek tétele és nagy hadsereg felállitása rendeltetett el a Poroszország és Ausztria között élesen fejlődött viszály folytán: ekkor az ágió felment egészen 50 %-ig.

Ily körülmények közt nem is lehetett gondolni az érczpénzbeváltás megkezdésére, mert azt komolyan tervezni csak az esetben lehetett volna, ha az állam a banknak megfizeti mindazon tartozásait, melyek részint régibb időkből fenmaradtak, s részint 1848-tól fogva tőle kölcsön vett. Már pedig az 50-es évek kezdetén is az állampénzügyek nem voltak olyan állapotban, hogy ily nevezetes összegek visszafizetése könnyen lett volna eszközölhető. A jó szándék azonban nem hiányzott; mutatja ezt azon körülmény, hogy midőn a keleti bonyodalom, mely a krimi hadjárattal végződött, megindult, a hadi készületek egy uj nagy kölcsön kötését tették szükségessé; ezen ugynevezett önkénytes nemzeti kölcsön elrendelése alkalmával a nagy összeg indokolására felhozatott ugyan, hogy abból fogja az állam visszafizetni az osztrák banknál levő tartozását a végből, hogy az az érczfizetést megkezdhesse, ennélfogva a valútát rendezhesse; ez azonban teljesedésbe nem ment; a hadsereg felállitásának nagy költségei és a krónikus deficzit mihamar felemésztették ezen kölcsön nagyobb részét.

Sokkal komolyabb volt a valúta helyreállitása iránt azon kisérlet, mely 1858-ban tétetett. Tagadhatlan, hogy az akkori pénzügyminister, báró Bruck, jól kidolgozott terv szerint járt el, midőn ily nagy horderejű rendszabályt kezdeményezett, azt kapcsolatba hozta a pénzláb megváltoztatásával, midőn a német vámszövetséggel megkötötte az uj pénzláb iránti egyezséget és behozta a konvencziós pénzláb helyett az uj osztrák értéket. Ezen rendszabály mellett több fontos érdek szólott. — Mindig előnyös dolog egy szomszéd nagy területtel, melylyel legszorosabb a kereskedelmi

összeköttetés, egyenlő pénzlábbal birni; de a másik előnye ezen rendszernek a tized rendszernek elfogadása.

A valúta helyreállitása végett nagy áldozatokra határozta el magát az állam; ujabb kölcsönök kötése folytán gondoskodott a banknál levő tartozásának részletenkinti törlesztésére, terhelte tehát az államadósságnak ez által megszaporodott kamatjárulékával az adózókat. De ezen czél elérése végett a bank részvényesei is készek voltak ujabb lefizetéseket tenni, és növelték azon időben a bank alaptőkéjét 40 millió forintnak ezüstben való lefizetése által, midőn a kormány a banknak az ugynevezett jelzálogi osztályt (Hypothekar-Abtheilung) engedélyezte és azt e tekintetben nevezetes jogi előnyökben részesitette. A jelzálogi osztály természete nem kivánt volna ily nevezetes tőkelefizetést, de a czél volt a nem sokára megkezdeni szándékolt ezüstfizetésnél a bank érczpénzalapját tetemesen növelni.

Hogy ezen áldozatok terveztettek és hozattak, az természetes, de a valúta helyreállitására az ottani időben, valamint később is 1866-ban megkisértett rendszabálynak egy nagy hibája volt, t. i. az, hogy nem gondoskodtak arról, hogy az átmeneti korszakban a pénzforgalom el legyen látva a szükséges fizetési eszközökkel. Akkor, később is az által vélték az agió megszüntetését és a valúta helyreállitását legsikeresebben előkészithetni, hogy a forgalmi jegyeket, melyek mindkét korszakban egyedül az osztrák bank jegyeiből álltak, lépcsőzetesen megszoritották és ez által nagy és hosszan tartó válságot hoztak az összes forgalomra, és ennélfogva a termelés minden nemére. Az összes nemzetgazdasági erők ilyetén megzsibbasztása folytán okozott kár és veszteségek nagy áldozatokat róttak a monarchia összes népeire. Elfeledék azt, hogy egy papirpénzfor-

galommal biró állam izolált álláspontot foglal el, melynek be kell érnie a papirpénzből álló forgalmi eszközzel, s nem használhatja mindazon eszközöket, melyek a készpénz megszükülése folytán másutt természetszerüleg jönnek alkalmazásba, t. i. a készpénz megfogyása folytán a kamatláb emelkedik, melynél fogva más országok érczpénzének feleslege gyorsan kerül az ilyen államba, mindaddig, mig a forgalom által igényelt készpénzszükséglet nincs kielégitve. Ha szabad hasonlattal élnem: mindkét esetben az osztrák pénzügyek vezetői ugy jártak el, mint az orvosi tudomány kifejletlen állapotában ama orvosok, kik sulyos lázas betegség esetében az érvágást tartották egyedüli panaczeának, vért vettek a szenvedő betegtől, hogy a vér forgalmát lassitsák és ez által a lázat enyhitsék, nem gondolva azzal, hogy ennek folytán az élet minden funkcziója akadályoztatik és a betegnek alig marad annyi ereje, hogy a láz okait a természetnek fokozatos működése által eltávolithassa. A helyett, hogy azon időszakban törekedtek volna az érczpénzforgalmat behozni és biztositani, midőn már a népek gyarapodásnak indultak, a valútának erőszakos helyreállitása végett a nemzeti termelés főtényezőjét, a készpénzforgalmat mértéken túl szoritották meg és ez által okozták mindazon nagy veszteségeket, melyeket mindkét korszakban az üzletnek minden neme elszenvedni kénytelen volt.

De mindkét esetben a legnagyobb hiba az által követtetett el, hogy a pénzügyminister nem vette fontolóra mindazon eshetőségeket, melyek a népeknek oly sulyos áldozataival keresztülvitt pénzügyi műtételeket akkor hiusitják meg, midőn már-már sikerük biztositottnak látszik. Minden pénzügyminister a hibák legnagyobbikát követi el, ha akkor, midőn nagy pénzügyi

műveletet akar keresztülvinni, nem fontolja meg a külügyi helyzetet, azaz nem jár el egyetértőleg a külügyministerrel, és nem választja a kivitelnél azon időszakot, midőn a béke megzavarásának esélyei nem forognak fen. Legyen ez utmutatás a jövőre is. A népek életében és azok kormányzatánál nem lehet annál sajnosabb, mint ha egy uj épitménynek felállitására nagy áldozatokkal nemcsak minden anyag egybehordatik, hanem nagy fáradsággal az épités meg is tétetik, és midőn a mű már-már a betetőzéshez közeledik, megrettenve látják e munkának tervezői és vezetői, hogy futó homokra épitettek és az egész épitmény az ingadozó földbe sülyed, ugy hogy az annyi áldozatokkal keresztülvitt munkának csupán terhe marad fen a közel és távol jövőben.

Ily szerencsétlen kisérletnek nevezhető az 1858. és 1866-iki is. Az 1858. év folyamában az állam a bank iránti tartozása nagy részének fizetéséhez látott, 1859. év kezdetén kellett volna az ágiónak, illetőleg a papirpénzértéknek megszünnie, a bank is már-már megkezdte pénztárainál az érczpénzzel való beváltást, az elrejtve tartott ezüst ismét forgalomba kezdett jönni: ekkor 1859-ben III. Napoleon ujévi üdvözlete és az azután bekövetkezett háboru folytán a nagy áldozatokkal és gonddal keresztülvitt előintézkedések nemcsak eredménytelenek maradtak, hanem az állam részéről teljesitett visszafizetések is hiába történtek. A bankjegyforgalom is folyvást szaporodott. A valúta helyreállitása czéljából eszközlött rendszabályok következményeként emlithetjük a még mindnyájunknak élénk emlékében levő hitel- és pénzszükséget, mely az összes forgalomra nyomasztólag hatott s mely az uj pénzjegykibocsátások folytán egyszerre megszünt, ennélfogva ismét pénzjegybőség állott be, a jegyek értékének nevezetes csökkenésével karöltve.

A háboru befejezése után valójában aggodalmas volt a bank állapota, mert az 1860. évi kimutatás szerint 109.38 millió alaptőke és 10.69 millió tartaléktőke mellett 474.85 millió forintnyi bankjegy volt forgalomban, melyből 275.5 millió forintot az államnak hitelezett. Tehát ezen nagy jegyforgalomból csak 217.36 millió szolgált a közhitel számára, melynek körülbelül fele váltók leszámolására, másik fele lombardüzletekre fordittatott. Ezen nagy jegyforgalommal szemben pedig az összes érczpénzfedezet készpénzben csak 87.17 millió forintot, ezüstváltókban 6.34 millió forintot tett. Le kellett tehát mondani a valúta helyreállitásának reményéről, és ismét bebizonyult, hogy sulyos körülmények között a kiváltságos szabadalommal biró központositott bank nem képes az állam befolyásának ellentállani.

Mellőzve az ezután történteket, melyek nem birnak nagy fontossággal, áttérek azon korszakra, melyben a bankszabadalom meghosszabbitása iránti tárgyalások kezdetüket vették.

Nevezetes korszak következett be a bankra nézve az 1861. évben, midőn közel állván a bankszabadalom megujitásának ideje, (az első megujitás 1841-be esett), az időközben kiadott februári alkotmány folytán a bankszabadalom meghosszabbitására és a valúta helyreállitására vezető lépéseknek megtétele iránt a javaslatok és megállapodások nem többé a bank és a ministerium között a nyilvánosság kizárásával, hanem a birodalmi tanács törvényhozási közreműködésével voltak megteendők.

Mielőtt ezen érdekes törvényhozási tárgyalásokról szólanék, érdekes lesz rövid visszapillantást vetni, hogy milyen volt az uj bankaktát megelőző évtizedek-

ben a bank jövedelmezési állapota, és milyen előnyökben részesültek a bankrészvényesek.

Ha számításba veszszük az azt megelőző tiz év eredményeit 1851-től bezárólag 1860 végeig, tapasztaljuk, hogy a 700 konvencziós, illetőleg 735 o. é. forinttal befizetett részvény után a részvényesek, midőn legcsekélyebb osztalékot huztak, kaptak 7.67 %-ot, és mikor legnagyobb, t. i. 1854-ben, 14.16 %-ot. A tiz év közül öt évben volt az osztalék 10 %-nál több. A mi pedig a részvényeknek árkeletét illeti, a legkedvezőtlenebb árkelet idejében is a névleges érték nem állott a befizetett értéken alul; a legnagyobb árkelet pedig volt 1462 forint. Nem mondhatjuk, hogy ez tulzott nagy jövedelem lenne, kivált ha az osztalékokat más jegybankok osztalékaihoz hasonlitjuk, de jellemző és minden egyéb bank viszonyaitól teljesen eltérő, hogy ezen osztalékoknak és jövedelmeknek nagyobb része nem a közhitel élénkitésére nyujtott hasznos szolgálatokból, hanem az állammal folytatott hitelezési viszonyból származott. Ezen tiz év alatt a legcsekélyebb összeg, melyet a bank egy évben az államüzletekből nyert, volt egy millió, és a legnagyobb meghaladta a három milliót, ugy hogy az emlitett tiz év alatt a banknak fizetett az állam 20,881,000 forintot osztrák értékben oly hitelezési műtételekért, melyeket a parancsolt elfogadással biró bankjegyek segélyével nyujtott. De a részvényesek nemcsak ezen osztalékok által nyertek tekintélyes jövedelmet, hanem élvezték azon árkeleti többletet is, mely az időről időre megállapitott uj kibocsátásból a régi részvényekre jutott.

1852-ben még az összes alaptőke nem tett többet mint 30,362,600 forintot konvencziós értékben. 1853. május 9-én megállapittatott, és 1854-ig keresztülvitetett a

még készletben levő 49,379 darab bankrészvény kibocsátása, mi által az összes részvények száma 100,000 darabra, az alaptőke pedig 69,875,800 forintra emeltetett konvenciós pénzben. De hozzájárult még 1855-ben ujabb 50,000 részvénynek 700 forint konvenciós pénz befizetése melletti kibocsátása azon czim alatt, hogy a bank egyszersmind felhatalmaztatott a kormány által jelzálogi osztály felállitására. Azért emlitettem, hogy »azon czim alatt,« mert a dolog természete szerint a jelzálogi osztály megindítása a jegybank üzletköréhez nem tartozhatik s ezen üzlet természetével meg nem egyez, s ily nagy alaptőkét a jelzálogi osztály nem is igényel. Történt ezen kibocsátás azon okból, mert az akkori kormány a valúta helyreállitásának előkészitését vélte a bank alaptőkéjének nevezetes felemelése által eszközölhetni. Hogy a részvényesek ezen kibocsátásból mily nagy hasznot huztak, mutatja azon körülmény, hogy az első kibocsátás korszakában, t. i. 1853—1854-ig a részvények legkisebb árkelete volt 1183, a legmagasabb pedig 1462 forint. 1855-ben, midőn a jelzálogi osztály végett történt 50,000 részvény ujabb kibocsátása, a legalacsonyabb árkelet volt 916 forint. Élvezték tehát a régi részvények azon hasznot, mely a részvények befizetett értéke és az árkeleti érték között létezett.

1861. május 1-én nyilt meg a február 26-iki pátens értelmében az első osztrák törvényhozás. Ő Felsége mindjárt a trónbeszédben jelezte a bank iránt teendő intézkedések fontosságát, midőn következőleg szólott a birodalmi tanácshoz: »Az Önök felvilágosodott és alapos megfontolásába ajánlom azon előterjesztéseket, melyek szabályoznák a viszonyt az állam és a nemzeti bank között, mi által mindenekelőtt az utóbbinak függetlensége czéloztatik.« A bankszabadalom, az ugy

nevezett bankakta megujitásának tárgyalása azonban csak 1862. márczius 13-án vette kezdetét, midőn a Schmerling-kormány nevében az az iránti előterjesztést Plener, az akkori pénzügyminister a képviselőház asztalára letette.*)

A kormány előterjesztése a bankszabadalmat huszonnégy évre, tehát 1890-ig kivánta meghosszabbittatni. A minister beszédében három követendő irányt jelölt ki; 1-ször: a hitelezési viszony szabályozását az állam és a bank között; 2-szor: az államháztartás deficzitjének fedezetét, és végre 3-szor: a forgalmi értéknek javitását és lépcsőzetes helyreállitását. Mint már fentebb emlitém, az állam adósa volt a banknak 1862-ben 249.314,094 forinttal.**) Az előterjesztés erre nézve előadja, hogy az állam miként fizesse vissza ezen kölcsönt, melyből azonban 80 millió forint visszafizetlen maradna a szabadalom meghosszabbitásának ideje alatt

*) Ezen tárgyalás egész menetéről részletes és érdekes adatok foglaltatnak Neuwirth József munkájában: »Bankakte und Bankstreit in Oesterreich-Ungarn 1862—1873.« Neuwirth a »Neue Freie Presse« egyik tekintélyes munkatársa, ennélfogva ezen munkának majdnem minden részében azon szellem uralkodik, mely a »Neue Freie Pressét« Magyarország irányában oly élesen jellemzi. Mindamellett, hogy mindenütt, hol Magyarország és Ausztria közt fenforgó vitás kérdésekről van szó, mondhatni: ellenséges álláspontot foglal el s a valóság fel nem fogásának és félremagyarázásának fegyveréhez nyul, és hogy különösen, mint ezen álláspontjából is magyarázható, irányomban, mint volt magyar pénzügyminiszter irányában egy komoly iróhoz alig illő és a tényeket félremagyarázó ellenszenves irásmodort használ: mégis Neuwirth az ügyállás leirásánál érdekes munkát nyujt, noha egész tartalmából és irányából kitünik, hogy az nem egyéb, mint a bank érdekében irt védirat, mi által gyaníttatja az egész könyvről, hogy az mondva készült.

**) Még pedig a papirospénz, az ugynevezett Wiener Währung beváltásában megállapitott államadóssági követelés tett 40.587,954 forintot, az államjószágok lekötésével kötött államadósság hátraléka 89.726,139 forintot az 1859-ben a császári rendelet által kibocsátott kölcsön hátraléka tett 99 millió forintot, előlegek ezüstben 1859-ben Londonban 3 millió font sterlingre kötött kölcsönre 20 milliót, összesen 249.384,094 forintot.

Ezen 80 millió kölcsönért az állam fizetne 2% kamatot és visszafizetendő lenne az öt egyenlő évi részletben, mely részletek kezdődnének 1886-ban és végződnének 1890-ben.

Az előterjesztésben a legfontosabb pont volt a a bankjegyfedezet kérdése. Minthogy a bank a valúta helyreállitása után kötelezve lett volna jegyeit mindenkor érczpénzben beváltani, ennek biztositékául a ministeri előterjesztés a harmadfedezetet hozta javaslatba, még pedig akként, hogy mindaddig, mig a bank nem bocsát forgalomba több bankjegyet, mint 330 milliót, annak egy harmada érczpénzzel vagy ezüst rudakkal fedezendő; mihelytt azonban a forgalom 330 millión felül emelkedik, a többlet fele 440 millió határáig mindenkor érczpénzzel fedeztessék, azon összeg pedig, mely a 440 milliót is meghaladná, ezüstpénzzel vagy ezüstrudakkal teljes értékig lenne fedezendő. Az ezüsttel nem fedezett jegyek mindenesetre leszámitolt váltókkal és elzálogositott értékekkel, továbbá alapszabályilag beváltott és eladásra alkalmas bankzáloglevelekkel, azonban legfeljebb husz millió erejéig fedeztessenek. E záloglevelek a kétharmadrész névbeli értékéig szolgáltak volna fedezetül.

Természetes, hogy ezen javaslat beterjesztése után a közönség élénken foglalkozott a bankkérdéssel. Első alkalommal találkoztak nézetek, melyek a bankszabadság, illetőleg országos bankok felállitásának czélszerüsége mellett szólaltak fel. Hét hónap mult el, mig a birodalmi tanács pénzügyi bizottmánya, melyhez a javaslat utasittatott, kész lett javaslatával. Különösen négy pontra vonatkozott a pénzügyi bizottmánynak a javaslaton tett módositása. A mi illeti az állam és a bank közötti viszony rendezését, a bizottság abban a nézetben volt, hogy az állam 1866 végéig tartozását a

banknak teljesen visszafizesse. A bizottmány négy évet elegendőnek tartott ezen adósság visszafizetésére a kormány kilencz évi javaslata ellenében, és azon határozott nézetnek adott kifejezést, hogy 1866-ban az átmeneti korszak véglegesen berekesztessék. Azidőközben 249.314,000 ftról 212.944,000 forintra alászállt és az előbbi időkből fenmaradt államadósságból volt a bizottmány véleménye szerint 80 millió kiválasztandó, mely 80 millió, mint a bank részéről az államnak nyujtott kölcsön tekintendő, mely kölcsön után a valúta helyreállitásáig az állam a banknak kamatot ne fizessen; azonban annak helyreállitása után a szabadalom egész idejére 2% kamat járjon a banknak.*) Nem ok nélkül idézem a bizottmány véleményéből ezen sorokat. Ezen idézet világot vet a 80 milliónyi bankkölcsön természetére. Ez által a Reichsrath pénzügyi bizottmánya elismerte, hogy a 80 millió az osztrák államnak az előbbi időkből származott adóssága, melylyel a banknak még tartozik és részét képezi azon államadósságnak, melyet az állam különböző alkalmakkor a banktól felvett, és azon körülmény, hogy ezen államadósság után a pénzügyi bizotmány javaslata szerint egy ideig semmi, később mérsékelt kamat volt a banknak fizetendő, vagy hogy a bankakta szerint a szabadalom tartama alatt ezután kamat nem jár mindaddig, mig a részvényesek 7% osztalékot nem nyernek, ez által ezen 80 mil-

*) Szószerint és eredetiben a javaslat következőleg hangzik:
»Von der Gesammtforderung der Bank an den Staat wird ein Be»trag von 80 Millionen ausgeschieden und dem Staat von der »Bank als ein Darlehen überlassen, welches bis zur Wiederauf»nahme der Einlösung ihrer Noten unverzinslich ist, von da an »aber mit 2% jährlich verzinst wird.« (Neuwirth: Bankakte und Bankstreit.)

lió osztrák államadóssági természetét meg nem változtatta, és ezt — mint láttuk, a birodalmi tanács pénzügyi bizottmánya nyiltan beismerte és ennek ellenkezőjét a tárgyalások folyama alatt senki sem állitotta. Továbbá javaslatba hozatott, hogy a bankjegyek készpénzben való beváltásának előkészitésére a bank adja el 26 milliót tevő értékpapirkészletét és minthogy 1866. deczember végeig az állam is vissza fogja fizetni tartozását, kivévén az államadósságból a szabadalom tartamáig vissza nem fizetendő 80 milliót: 1866. deczember végével a bankjegyek szabályszerü érczfedezete állittassék helyre.

Nemkülönben kivánta a pénzügyi bizottság, hogy az érczpénzbeli fizetések 1867-ben vegyék kezdetüket, minek részleteiről az 1866-iki birodalmi tanács törvényhozási uton intézkedjék. Javaslatba hozta, hogy azon időtől fogva, midőn a bankjegyeknek készpénzzel való beváltása kezdetét veendi, a 80 millió után az állam 2 % kamatot fizessen. Továbbá javaslatba hozatott az is, hogy a bank tiszta jövedelmének bizonyos részében részesitse az államot, még pedig akként, hogy a részvényesek mindenekelőtt kapjanak 6 %-ot, a többlet egy negyed része a tartalék-alaphoz csatoltassék és a fenmaradt háromnegyed rész egyenlően osztassék meg az állam és a bank között. Végre, mi legfontosabb, a minisierium által javaslatba hozott huszonnégy évre terjedő szabadalom helyett a pénzügyi bizottmány csak tiz évre, t. i. 1876 végeig vélte a bank szabadalmát meghosszabbitandónak. A mi pedig az érczfedezet kérdését illeti, a harmadrészfedezet helyett, utánozva az 1844-iki angol Peel-aktát, javaslatba hozta a bizottság, hogy 200 millión felül minden bankjegy törvényes ezüstpénz vagy ezüstrudak által legyen fedezendő.

A birodalmi tanács képviselőháza csekély módosi-

tásokkal elfogadta a bizottmány eme javaslatát. A legnevezetesebb momentumok a képviselőház tárgyalásánál a következők voltak:

A képviselőház elfogadta a pénzügyi bizottmánynak azon javaslatát, hogy 24 év helyett csak 10 évre hosszabbittassék meg a bank privilegiuma.

A bizottmány által javaslatba hozott részesülése az államnak a tiszta jövedelemben elvettetett. Szintugy elvettetett a pénzügyi bizottmánynak azon javaslata, mely szerint az államnak a bank iránti tartozásából fenmaradandó és a szabadalom tartama alatt vissza nem fizetendő 80 millió után kamat járjon. A 10. szakaszban még egy uj intézkedés is javaslatba hozatott és elfogadtatott, t. i. hogy a bank összes jövedelméből, levonva minden kiadást, mindenekelőtt 6 % illeti a bank részvényeseit; az azon felüli tiszta jövedelem $^1/_4$ része mindig a tartalék-alaphoz csatolandó, $^3/_4$ része pedig a részvényesek között lesz kiosztandó.

A 12. szakaszban kimondatik az osztrák banknak kizárólagos szabadalma bankjegyek kibocsátására. Az utána következő 13. szakaszban azonban fen van tartva, hogy, ha rendkivüli körülmények jönnek közbe, melyeknél fogva mindamellett, hogy a bank kötelezettségének minden tekintetben eleget tesz, mégis a kényszeritő szükség a jegyeknek ezüsttel való beváltását lehetetlenné tenné, ezen beváltási kötelezettség nem teljesitése, kivévén azon esetet, ha az törvényes uton állapittatnék meg, maga után vonja a szabadalom elvesztését. Ezen megállapodásnak utóbbi kifejezése, mely a birodalmi tanács képviselőházának határozata folytán jött a szabályokba, tanusitá, hogy a törvény alkotói még sem voltak egészen biztosak abban, vajon nem jöhetnek-e rendkivüli körülmények, melyek-

nél törvényes uton bekövetkezhetik a bankjegyek beváltásának beszüntetése.

A 14. szakasznál, melyben a bankjegyek fedezetéről van szó, a ház az egyharmad fedezetet (Drittel-Deckung) elvetette, és a helyett megállapittatott, hogy a bank 400 millió erejéig kibocsátandó jegyeinek felét, azaz 200 milliót nem köteles érczpénzzel, hanem csak bankszerüleg fedezni, azontúl pedig minden kibocsátandó jegy teljes érczértékkel lenne fedezendő.

Ezen tárgyalás alkalmával több érdekes nyilatkozat tétetett, mely jellemzi az akkori közvélemény irányát. Tulnyomó volt az igyekezet mindent elkövetni a végből, hogy a valúta helyreállitása után a szabadalommal ellátott bank semmi körülmények közt azon helyzetbe ne jöjjön, hogy bár időközileg is kénytelen legyen a kész fizetést beállitani. Jellemző e tekintetben a pénzügyi bizottmány előadójának: dr. Herbstnek érvelése, melyet az érczfedezet kérdésének vitatása alkalmával a ház előtt használt, s melynek alapját azon eszmemenet képezé, hogy ha egyszer az állam tartozását lefizetvén, a bank ennélfogva azon helyzetben lesz, hogy akadálytalanul megkezdheti bankjegyeinek érczpénzzel való beváltását: a váltóleszámitolási és lombard-üzletre 200 millió elegendő lesz. Ugy okoskodott továbbá, hogy mozgalmas és válságos időkben ezen összegen túlmenni a banknak ne legyen megengedve, mondván: »Valjon azon időben, midőn a forgalom virágzik, az üzletek szaporodnak, tanácsos-e azokat mesterségesen fokozni és hitelezési előnyben részesiteni; valjon azután rendesen nem következik-e be az ellenhatás, mely a forgalomnak nehezebb sebeket okoz, mint a mennyit azon látszólagos és mesterséges nagyobb felvirágzás neki használt? Ez oly kérdés, melyre a keres-

kedelmi válságok története már válaszolt. De gondoljunk magunknak szerencsétlen időket, midőn az emberek ezüstért jönnek a bankhoz, valjon fog-e még birni a bank azon elaszticzitással, hogy bankjegyeit tovább szaporithassa? Ez nézetem szerint a dolog természetével nem volna egészen megegyeztethető. Ily időkben a banknak a hitelt még inkább meg kell szoritani. És minő hasznot hozna a bankjegyeknek további kiadása váltóleszámitolási üzlet alapján, midőn az emberek a nélkül is jegyeiket a bankhoz viszik, hogy azokért ezüstöt kapjanak? A bank roppant vigyázatlanul cselekednék, ha ily időkben leszámolási üzletét még kiterjesztené.«

A pénzügyi bizottság nagy tekintélyü előadójának ezen nyilatkozata jelzi, hogy akkor mindenki meg volt győződve arról, hogy a bank jegyeinek készpénzzel való beváltása, azaz az ágió megszünése rövid időn bekövetkezik, és nem csoda, hogy ezen mindenek felett álló kivánság folytán szem elül tévesztette a pénzügyi bizottság előadója, hogy épen a tapasztalás szerint Angliában, hol a nagy kereskedelmi válságok időről időre jelentkezni szoktak, azok orvoslására, illetőleg a hitel helyreállitására közremüködni a kiváltságos joggal felruházott központi londoni bank volt hivatva. Ily kereskedelmi válságok idejében, midőn a bankjegyek nagyobb mérvben mutattatnak be készpénzzel való beváltás végett, a váltóleszámitolási üzleteknél a kamat felemelése mutatkozott gyakorlatilag a legbiztosabban czélhoz vezető eszköznek, nem pedig a hitel megszoritása, sőt a Peel-aktát, szigoru rendszabályai daczára, már három izben függesztette fel a kormány és megengedte a banknak a kereskedelmi válságok messze kiható és káros hatását lehetőleg korlátozni az által, hogy a

bankakta felfüggesztése folytán bár magasabb kamatokra, de nagyobb mérvben adott hitelt mindazoknak, kik arra érdemesek voltak.

Miután a pénzügyi bizottmány előadója Angliára hivatkozott, nem kellett volna figyelmét elkerülnie annak, hogy az ott tett tapasztalások szerint, — de a dolog természetéből is folyólag, a váltóleszámitolásoknál a kamat gyors és nagyobb mérvü emelkedése megakadályozza az érczpénznek az országból való kivándorlását. De csak ott van az igy, hol megszilárdult érczpénzforgalom van, mert az ily országban, ha a váltóleszámolási kamatláb emeltetik, rögtön megszünik az érczkivitel és megforditott irányban megkezdődik az érczbehozatal, miután a világ többi piaczaira nézve nyereséges üzletté válik ily ország drágán kamatozó váltóit venni, illetőleg leszámitolni; az azokért járó összeg aztán természetesen befolyik az illető országba és a hiányzó forgalmi eszközt pótolja. Eme ténynek az angol rendszer utánzási szándékánál figyelmét nem szabadott volna elkerülnie.

A z u r a k h á z a lényegesen módositotta a képviselőház javaslatát. A fennmaradandó 80 millió forintnyi államadósságra nézve javaslatba hozta, hogy annak törlesztése évenkint egy millió forint fizetése által kezdessék meg.

Legfontosabb volt azon módositása, melyet a fedezet kérdésénél tett. E szerint ez urak háza az egyharmadfedezet mellett nyilatkozott, mondván: az európai kontinens minden bankjainál hasonló fedezeti arány van felállitva s az elégségesnek mutatkozott; az osztrák pénzügyi viszonyok inkább hasonlitanak a kontinens viszonyaihoz, mint az angol viszonyokhoz, mely országtól kölcsönözte a képviselőház az általa javaslatba hozott fedezeti módot. Ezen módositásokat tette az urak

háza 1862. deczember 10-én, de már deczember 11-én a két ház vegyes bizottmánya ült össze a különböző nézetek kiegyenlitése végett. Az első különbözetre, t. i. a fenmaradt 80 millió adósság törlesztésére az évenkint visszafizetendő egy millióra nézve abban történt megállapodás, hogy az csak akkor lesz fizetendő, ha a tartalékalap szabályszerü dotációján felül a bankrészvényesek 7% osztalékban nem részesülnek. Továbbá elfogadtatott ezen közös tanácskozmányban a bankszabadalomnak tiz esztendőre való meghosszabbitása, és végre, mi a bankjegyfedezeti kérdést illeti, elejték az urak házának javaslatát és elfogadták a képviselőház javaslatát, azon kikötéssel, hogy, ha a tapasztalás azt mutatná, hogy a pusztán bankszerüleg fedezett jegyeknek megállapitott maximuma a forgalom igényeinek meg nem felelne, feljogosittatik a nemzeti bank alaposan és tényekkel indokolandó javaslatot a pénzügyminiszter elé terjeszteni és ez iránt az alkotmányos tárgyalást kivánni.

Ezen tanácskozásban történt megállapodások alapján végre deczember 16-án a két ház között az egyetértés eszközöltetvén, deczember 26-án a birodalmi tanács által elhatároztatott azon megbizás, melynek alapján a a kormány a bankigazgatósággal az egyezség megkötésére utaltatott. Miután ennek következtében nemsokára megköttetett az egyezség, az uj banktörvény közzététetett 1866. január 2-án, azon időben, midőn a magyar alkotmány szünetelt. Igy készült a bankakta a magyar törvényhozás jogos hozzájárulása vagy beleegyezése nélkül.*)

*) Miután ezen bankakta és az 1868-ban azon tett módositás fogja képezni a szabadalom meghosszabbitásánál a tárgyalás alapját, mindkét okmányt a II. mellékleten közlöm.

Nagy volt a remény és várakozás, mely ezen, a birodalmi tanács által hozott törvény keresztülviteléhez köttetett. A legnagyobb készség mutatkozott mind a kormány, mind a törvényhozás részéről, hogy bármily áldozatok árán is az állam a bank iránti tartozását mielőbb lerója. Határozottan kimondatott, hogy az állam ujabban is lemond arról a jogról, hogy állampapirpénzt parancsolt elfogadási értékkel kibocsáthasson és biztosan bekövetkezhetőnek hitték azt, hogy az 1866. év után megkezdődik az érczpénzforgalom és hogy az a jövőre állandóan biztositva lesz.*)

Ezen időtől fogva 1865 végeig az állam pontosan teljesitette vállalt kötelezettségeit a bankadósság visszafizetése iránt**) és viszont a bank forgalomban levő jegyeit évről évre kevesbitette. 1863. év végével 30.221,000 forinttal volt keve-

*) A birodalmi tanács ezen tanácskozásának ideje alatt érdekes publiczistikai vita folyt a bankkérdésről. Több tekintetre méltó röpirat is jelent meg ezen kérdésről. Mayer Károly a Peel-aktában érvényre emelkedett elvek alkalmazása mellett két röpiratot irt; Lucam lovag, a banknak ismert tehetséges főtitkárjától megjelent: »Die österreichische Nationalbank und ihr Verhältniss zum Staate.« Bécs, 1861. és »Zur österreichischen Bank- und Finanzfrage.« Bécs, 1861; továbbá megjelent a bankügyben tekintélyes irótól: dr. Höfke Gusztávtól a következő munka: »Die österreichischen Finanzprobleme.« Lipcse, 1862. Dr. Wagner Adolf ezen a bankügyben elismert tekintély is irt ezen ügyről: »Die Herstellung der Nationalbank.« Bécs, 2862. — A bank is nyomatott két röpiratot, melyek különösen a pénzügyi bizottság nézetei és számitásai ellen voltak intézve, mely a bank nézete szerint tulzott számitásokat tett a bank lehető jövedelmét illetőleg; az egyiknek czime volt: »Der Werth des Bankprivilegiums,« a másiknak, mely a most idézettnek tartalmát is magában foglalja: »Die beantragten Aenderungen des Uebereinkommens zwischen dem Staate und der österreichischen Nationalbank,« és végre »Die Beschlüsse des hohen Hauses der Abgeordneten über die Bankakta,« czim alatt, mely az urak házának mutattatott be és mely természetesen a bank álláspontjából világitotta meg az ügyet.

**) Miként volt kötelezve az állam a banknál levő tartozásának visszafizetésére és miként teljesitette azt, az a III. számu mellékletben foglaltatik.

sebb forgalomban mint a megelőző évben; 1864 végéig ismét kevesbedett a bankjegyforgalom 20.787,000 forinttal, 1865 végével ismét 24.727,000 forinttal. Másrészt a bank érczpénzkészletét is időről időre folyvást növelte; 1863-ban 5.638,000 frttal, 1864-ben 1.481,000 forinttal, 1865-ben 9.330,000 forinttal. Mindezen intézkedések folytán természetes, hogy az ezüst-ágió, mely még 1862. január elején 40-en állt, 1866. márczius végével már alig állott kettőn. Ámbár a bank az államadósság visszafizetéséhez aránylag a váltóleszámitolási és lombard-üzletet folyton növelte, miután a monarchia pénzforgalmi eszköze egyedül bankjegyekből állott, ezek nagy és erőszakolt megapasztása folytán a hitelviszonyok a monarchia különböző részeiben s különösen a vidéken mind sulyosabbak lettek és a pénz általános szűke miatt a forgalom mind nehezebbé vált. Bizonyitja ezt többek közt a bukásoknak folyton növekedő száma; 1864-ben az összes csődök száma 1185-öt tett, 1865-ben e szám már 1435-re emelkedett.

Midőn már olyan közel állott a bank az érczpénzbeváltás megkezdéséhez, egyszerre borus lett a külpolitikai láthatár s nemsokára bekövetkezett a porosz- és olasz-osztrák háboru. Ennek folytán 1866. május 5-én kimondatott az állampapir kibocsátása. Alig maradt a nagy költségeket igénylő hadi készületekkel szemben az államnak más módja a szükséges pénzt beszerezni. Még nagy áldozatok árán sem számolhatott az állam elegendő kölcsönökre, hitele meg volt ingatva, és miután azt épen a háboru előtt nagy mérvben vette igénybe, épen a banknál levő adóssága törlesztésének czéljából, a bank pedig az uj bankakta értelme szerint mindaddig, mig az sértetlenül fenállott, nem csinálhatott az állammal üzletet úgy, mint azt a franczia-olasz há-

boru alkalmával tevé: ennélfogva nem maradt más hátra, mint az állampapirpénz kibocsátása által kényszerkölcsönt venni az állam polgáraitól, azaz mindazoktól, kik az államjegyeket a közforgalomban készpénz helyett elfogadni tartoztak.

Az államjegyek kiadása iránti kormány-rendelet indokolása valóban érdekes. Többek közt azt mondja: »A külső bonyodalmak és a háboru kitörésének fenyegetései közt az államháztartás szükségletének oly módon tétessék elég, hogy egyrészt a népek uj adóterhektől megkiméltessenek, másrészt, hogy az eddig nagy nemzetgazdasági és pénzáldozatokkal elért siker egy biztositott forgalmi érték iránt lehetőleg megőriztessék.« Ezen indokolásból látszik, hogy a kormány minden módon menteni akarta magát ezen rendszabály életbeléptetése miatt és használt oly argumentumokat, melyek a birálatot ki nem állják. Ideiglenesnek kivánta tekinteni az intézkedést; ennélfogva nem is ment ezen rendelet tovább, mint hogy az egy- és ötforintos bankjegyeknek államjegyekké való átváltoztatása mondatott ki. Ez első rendeletben az államjegyek maximuma 150 millióban állapittatott meg; a nemzeti bank pedig köteleztetett ezzel felérő összeget az államjegyeknek nyilvánitott egy- és ötforintosok helyett nagyobb bankjegyekben kiszolgáltatni. Az ezen törvényhez kiadott indokolásban kimondatott azon intézkedés jogosultsága: az állam fentartására szükséges eszközök mindenekfelett álló alapelvéből és mint az államszükséglet kényszerhatalmának követelménye. Éles ellentétben áll ez azon törvényhozásilag kimondott joglemondással, melynél fogva a bankakta kiadásának alkalmával az állam biztositá a bankot, hogy jövőben semminemü körülmények között állampapirpénzt kibocsátani nem fog.

Mit tehetett ezen rendelet ellenében a bank igazgatósága? Semmi mást, mint hogy május 17-én óvást tett ezen intézkedés ellen, ennek minden következményeire nézve jogait és követeléseit minden tekintetben fentartotta, és egyszersmind kijelentette, hogy miután ezen rendelet folytán azon viszonyok, melyek a pénzforgalomra nézve megállapittattak, nem léteznek többé, az állam se követelheti a nemzeti banktól, hogy ez 1867-ben az érczpénzfizetést megkezdje.

Azonban kevés idő mulva elégtelennek bizonyulván a nélkülözhetlen kiadások fedezésére ezen 150 millió, az 1866. julius 7-én kelt rendelet által a pénzügyminister felhatalmaztatott ujabb 200 millionak hitel utján beszerzésére és egyszersmind kimondatott, hogy a nemzeti bank fogja az összegeket szolgáltatni addig is, mig a viszonyok megengedik egy ujabb kölcsön kötését. A rendeletben kimondatott, hogy a bank adjon arra előleget az államadósság mérve szerint, előlegesen 60 millió forintnyi összegig bankjegyekben, mely előlegért fizeti az állam a banknak az ezen bankjegyek gyártásából származó költségeket, mely előleg azonban a megkötött béke után legfeljebb egy esztendő mulva a banknak visszafizetendő, még pedig saját bankjegyeiben. Ezen, törvény alakjában kiadott legfelsőbb rendelet méltányos kivánt lenni a bank irányában is, mennyiben kimondta, hogy mindaddig, mig az adott előlegek a banknak teljesen vissza nem fizettetnek, az alapszabályoknak azon rendelvényei, melyek kötelezik a bankot, bizonyos idő mulva érczpénzfizetéseit megkezdeni, felfüggesztetnek. Ezen legfelsőbb rendelet azonban már jelezte a papirpénz további kibocsátását, miután azt rendelé, hogy a 200 millió forint egy lehetőleg jó föltételek alatt kötendő önkénytes kölcsön foly-

tán, vagy az 1866. május 5-én elrendelt államjegyek szaporitása és esetleg a két rendszabálynak egymással való kombinációja által szerzendő be.

Világos, hogy ezen rendelet által a banktörvény a szó teljes értelmében felfüggesztetett és a bank helyzete hasonlitott azon állapothoz, melybe 1859-ben jutott, azzal a különbséggel, hogy akkor a bank a bankjegyekben adott előleg, illetőleg kölcsön után annak szabályozása idejéig kapott 2% kamatot, mig ellenben ezen előlegnél a banknak csak a bankjegyek készitési költségeinek visszatéritése helyeztetett kilátásba.

Minő nagy különbség ezen év kezdete és későbbi folyama közt az államnak a bank iránti tartozására nézve! Ugyanis ezen év elején az állam tartozott a banknak, a 80 milliót nem számitva, csak 46 millióval, már juliusban ehez ujabb 60 millió járult, a bankjegyek mellett forgalomba hozott 150 millió 1 és 5ftos államjegyeket nem számitva. A béke megkötése után a 20 millió tallérnyi hadi sarcz megfizetésére sem maradt más kutforrás, mint a bank pénztára. Ezen 30 millió forintra nézve azonban megtartatott az 1862-ben hozott banktörvény azon rendelete, miszerint az állam a bankkal váltók leszámitolása által jöhet hitelezési viszonyba, és igy a pénzügyminister kénytelen volt a 30 millió ezüst értékü forintért bankváltókat szerezni, azaz a saját aláirása mellett más czégek aláirását is használni, és ezt teljesitette is az e végből alakult bankárkonzorczium, mely ezen aláirásokért provizió fejében 1.350,000 forint nyereményt huzott. Hasonló eljárás volt ez, minőhöz 1870-ben a német-franczia háboru kitörése alkalmával a két ministeriumnak a közös ministerium beleegyezésével folyamodnia kellett. A bank érczkészlete a bécsi ostromtól való félelem folytán Komáromba vándorolt, s oda

jöttek a hivatalnokok is a pénz átvételére és a hadi sarcz átszolgáltatására.

Az államjegyforgalomra vonatkozólag 1866. augusztus 20-án megjelent legfelsőbb rendelet többféle intézkedést tett. Hatodik pontjában az ugynevezett sóbánya-utalványokra (Salinen-Scheine) nézve azt rendeli, hogy azok viszonyban álljanak az államjegyek kibocsátásával, azonban nem magasabb összegig, mint 100 millió forintig; azaz, ha ezen kamatozó sóbánya-utalványok nagyobb mérvben járnának be, mint az ujonnan kibocsátottak a közönség által vásároltatnak, a különbség időről időre államjegyek által fedeztessék. Ezen rendelet által a valójában forgalomba hozott államjegyek összege felment 300 millióra és a sóbánya-utalványokkal való viszony folytán a kibocsátásnak lehető maximuma 400 millióban volt megállapitva.

Mindezen intézkedések ellenében a bankigazgatóság augusztus 31-én óvást tett, melyben ismételte a május 16-án és julius 8-án benyujtott tiltakozását és egyszersmind kijelentette, hogy a nemzeti bank kárpótlási igényeit a banktörvény és annak alapján keletkezett egyezség értelmében érvényesiteni fogja.

Nagy változáson ment tehát át 1866-ban a pénzforgalom. 1865. deczember végével az összes bankjegyforgalom tett 351.100,755 forintot, sőt 1866. márczius végével ez leolvadt 325.987,972 forintra; az év közepén, azaz juliusban felemelkedett a bankjegyforgalom 361.770,471 forintra, az államjegy forgalom 140.935,322 forintra, ennélfogva az összes forgalom 520.768,792 frtra. Ezen emelkedést meg is érezte az ágió, mely január első napján állott 103.90-en, sőt február végével már csak 101.75-ön, és juliusban felemelkedett 128.5-re. Az év végével is az összes bankjegy- és államjegy forgalom

közel állott az 500 millióhoz,*) az ágió pedig 129.50-re emelkedett.

Ámbár ekkor is, mint minden háborunál, mely valamely államnak saját területén vivatik, nagy értékek vésztek el, ámbár sokan lettek áldozatai a rövid, de nagy veszteségeket okozott hadjáratnak, mely egy virágzó tartomány elvesztését vonta maga után: mégis mindenkire nézve meglepő volt azon könnyüség, melylyel az osztrák monarchia népei ezen háboru egyenes következéseit elviselni képesek voltak.

Mily okok voltak erre hatással, azt a III. fejezetben elmondottam.

A fentebbiekben előadtam mindazt, mi a bankügy történetére vonatkozólag megjegyzésre méltó történt a magyar alkotmány visszaállitásának korszakáig. Az olvasó, ki figyelemmel kisérte a monarchiának a bankügyre vonatkozó, általam röviden jelzett történetét, ugy hiszem, kellően tájékozva lesz. Vannak egyes részletek, melyekről nem szólottam, azonban megjelöltem a munkákat, hol azok feltalálhatók. Talán ezen munka terjedelméhez képest ama tárgyalásokról, melyek a birodalmi tanácsban a bankügyre nézve folytak, kissé részletesebben is szólottam; de mindazt, mi e fejezetben foglaltatik, nem mellőzhettem, miután mindezen részletek nagy fontossággal birnak ama alkudozásoknál, melyek bankügyünk megoldása iránt megindultak.

*) Az 1866. év papirpénzforgalmának fokozatos emelkedéséről, mely kezdetben bankjegyekből, később pedig államjegyekből is állott, ugy az ágiónak is ezen időben fokozatos emelkedéséről az adatok a IV. számu mellékletben foglaltatnak.

NYOLCZADIK FEJEZET.

Magyarország és az osztrák nemzeti bank 1866—67-ben.

[1866-ban Bécsben a magyar alkotmány visszaállítása iránt értekezletek tartatnak. — Ez alkalommmal a bankügyben tett nyilatkozat. — A helyzet a magyar miniszterium kinevezésekor. — Értekezletek báró Beckével. — Marcz. 8-iki megállapodás a bankügyről. — Nézeteim az államadósság konverziója, a valúta helyreállitása és a bankügy rendezése iránt. — A pénzláb iránti nemzetközi párisi értekezlet. — A frankláb előnyei. — Az országos küldöttségek összejövetele előtt tett kisérletek. — A monarchia 1865-iki pénzügyi állapotának előszámitása. — A deficzit nagysága. — A pénzügyi rendezés módozatai. — Az államadósság és a valúta rendezésének és a bankügy megoldásának terve, annak előnyei és akadályai. — Végre mindez kivihetlennek mutatkozik. — Az államadósság kérdésénél a praeczipuum eszméje fogadtatik el. — A javaslatom ellen felhozott érv. — A coupon-adó felemelése által a praeczipuum kiegyenlittetik. — A szeptember 12-iki egyezmény a bankügyben.]

Mielőtt átmennék munkám azon részére, melyben elő kívánom adni nézeteimet a felett, hogy a bankkérdés megoldásánál az ország érdekében minő utat tartok követendőnek, szükségesnek tartom szólani a bankügyben történtekről azon korszakban, midőn hazánk alkotmányosságának visszaállitása iránt megindultak a tanácskozások, továbbá megemlékezni azokról, mik történtek 1867-től, a magyar ministerium kinevezésétől fogva a mai napig.

Ezen tárgynál nem kerülhetem el, hogy saját személyemről is ne szóljak, a mennyiben az 1870. év tavaszáig én folytam be hazánk pénzügyeinek vezetésére. Fogom azt tenni, a mennyiben a történeti tények felderitésére elkerülhetlenül szükséges.

Az osztrák bank szabadalmának érdekében szokássá vált a tényeket elferditeni, s különösen engem határozatlansággal és kétértelmüséggel vádolni;*) ennélfogva elkerülhetlen lesz némely körülményekről részletesebben is megemlékeznem, melyeket máskép elhallgattam volna.

A banküggyel és monarchiánk és hazánk ez iránti viszonyaival már régebben foglalkoztam **) és igy alkalmam volt magamnak ez ügyben határozott meggyőződést szerezni; de ekkor volt először alkalmam a bankügyre nézve az ország érdekében nézeteimet nyilvánitani.

A königgrätzi szerencsétlen csata és a prágai békekötés után ő felsége elhatározá a magyar kérdésnek megoldását az alkotmány helyreállitása által.

A 67-es bizottmányból kiküldött 15-ös bizottmány még a háboru kezdete előtt elkészült munkálatával; alap volt tehát nyujtva a kiegyezésre. A Deák Ferencz vezetése alatti nagy többség által kiküldött bizottság a századokon át függőben maradt közjogi kérdések megoldása iránt határozott és formulázott nyilatkozatot adott, melyről feltehető volt, hogy a törvényhozás többsége

*) Mint ezt Neuwirth Bankakte und Bankstreit czimü munkájában tevé.

*) 1858-iki évben a »Pesti Napló« tárczájában egy czikksorozatot közöltem, mely később 1861-ben a »Közügyek« czíme alatt megjelent munkámban ujabban kiadatott. Ennek irására inditott gróf Dessewffy Emilnek a banküggyről irt munkája.

által is el fog fogadtatni. Ő felsége a magyar alkotmány visszaállitása iránt a szükséges lépéseket megteendő, a kellő tájékozás szolgáltatása végett egy bizottsági értekezlet egybehivását rendelte el báró Hübner volt minister és nagykövet elnöklete alatt, melynek a kormány részéről tagjai voltak: gróf Belcredi, osztrák belügyminister és ministerelnök, Majláth György, m. kir. udvari főkanczellár, báró Sennyey Pál tárnokmester és a magyar helytartótanács elnöke, gróf Andrássy Gyula és magam országgyülési képviselők. Ezen bizottmánynak feladatául tüzetett ki mindazon kérdéseknek megvitatása, melyeknek czélszerü és megnyugtató megoldása az alkotmány visszaállitása előtt czélszerünek látszott. Ugy szintén ezen bizottmánytól kivántatott véleményadás a 15-ös bizottmányi munkálatban kifejezést nem nyert, de fontosaknak látszó kérdések felett. Végre az értekezés tárgyát képezte, az ő felsége akkori kormánya által a 15-ös bizottmánypontozatok némely részeinek módositása iránt tájékozást szerezni és nyujtani.

Nem lehet feladatom ezen bizottmányi tanácskozásokról minden egyes részletet közölni; csak annyit jegyzek meg, hogy ezen bizottmányban nekem jutott a feladat, minden a pénzügyekre, ugy szintén a bankkérdésre vonatkozó ügyben, gróf Andrássyval egyetértőleg véleményt adni. Hosszabb tanácskozás után végre abban állapodtunk meg, hogy minden hozzánk intézett kérdésre és tárgyra vonatkozólag nyilatkozatunkat irásba felteszszük és a végtárgyalások alkalmával formulázva olvassuk fel. Miután tőlünk később 1866. évi szept. 2-án ugy kivántatott, ezt irásban be is adtuk. A kormány több megelőző szóbeli értekezés után irásban közölte velünk, hogy a 15-ös bizottmány munkálatának

mely pontjai lennének módositandók, illetőleg azokba mik volnának felveendők. Én birom ezen pontozatokat másolatban, ugy szintén azon nyilatkozatot is, melyet irásban feltettünk és be is adtunk.

A kormány pontozataiban a bankkérdésre vonatkozólag a következő foglaltatik: A 15-ös bizottsági munkálat 57. alineája az államadósságról szól; erre nézve megjegyeztetik: »Az államadósság egysége és megoszthatlansága elvi megállapodást követel a nyilvános hitelre és bankjegyre nézve.« *) Egy későbbi pontban pedig: »Kivánatos lenne egy megnyugtató nyilatkozat és módositási javaslat a vám-, kereskedelmi- és forgalmi ügyet illetőleg, melynél határozottan megjegyeztetik, hogy az átmeneti korszakban a fennálló status quo-nak az adó- vám- és forgalmi ügyben és a nemzeti bank szabadalma tekintetében biztositottnak kell maradnia.« **) Ezen pontra nézve válaszképen a következő furmulácziót olvastam fel, melyben a bankügyben meggyőződésemet határozottan jeleztem, valamint azon eljárást is, melyet a bankügyben az ország igényei követelnek: »A bankügyben elvi megállapodás csak annyiban lenne létesitendő, a mennyiben az átmenet a jelenleg fennálló bankmonopóliumból egy a különböző országok hiteligényeinek inkább megfelelő bankrendszerbe azt megköveteli. Kivánatosnak látszik kétségkivül, hogy bizonyos vezéreszmék állapittassanak meg a két törvényhozás részéről a jegybankok engedélyezésénél, mi a 63-ik alinea szerint

*) »Die Einheit und Untheilbarkeit der Staatsschuld erfordert eine prinzipielle Vereinbarung des öffentlichen Kredit- und Zettelwesens.«

**) »Wären eine beruhigende Erklärung und Modifikationsvorschläge sehr erwünscht in Betreff des Zoll-, Handel- und Verkehrwesens, wobei ausdrücklich bemerkt wird, dass die Uebergangsperiode des Statusquos im Steuer-, Zoll- und Verkehrswesen und in Bezug des Privilegium der Nationalbank gewährleistet bleiben müssen.«

lenne eszközlendő. A magyar törvényhozás jogáról: bankokat és hitelintézeteket engedélyezni, alig mondhatna le.« *)

Később azután, szeptember 2-án, midőn kivántatott tőlünk, hogy azt, mit az előbbi tanácskozásokban fölolvastunk és elmondottunk, irásban beadjuk, ezen irásban a banküygyről a következő áll: »A jegybankügyet illetőleg mi (t. i. gróf Andrássy és én) azon nézetben vagyunk, hogy hasonló uton (mint azt a 15-ös bizottság nem a pragmatica sanctióból folyó, de közös érdekü ügyekre nézve javaslatba hozta) elvi megállapodások szükségesek, hogy az átmenet a most fennálló bankmonopóliumból egy, a birodalom különböző országai hitelviszonyainak inkább megfelelő jegybankrendszerre lehetővé tétessék.« **)

A fentebb idézettekből kitünik, hogy nyilt és határozott állást foglaltunk el a bankkérdésben is mindketten, kik azon nagy felelősséggel járó feladatra vállalkozánk, hogy mindazon kérdésekre nézve nézeteinket és meggyőződésünket nyilvánitsuk, melyek az alkotmányos viszonyok visszaállitását megelőzőleg a közös meg-

*) »In Betreff des Zettelbankwesens könnte nur insoferne eine prinzipielle Vereinbarung stattfinden, als der Uebergang aus dem bestehenden Bankmonopol in ein den Kreditbedürfnissen der verschiedenen Länder mehr entsprechendes Zettelbanksystem es erfordert. Wünschenswerth erscheint es allerdings, dass gewisse leitende Ideen bei der Konzessionirung von Zettelbanken von beiden Legislativen im Wege der Alinea 63 festgestellt werden. Dem Rechte, Banken und Kreditinstitute zu konzessioniren, könnte die Legislative in Ungarn kaum entsagen.«

**) »In Betreff das Zettelbankwesens sind wir der Meinung, dass in gleicher Weise prinzipielle Vereinbarungen nöthig sind, damit der Uebergang aus dem bestehenden Bankmonopol in ein den Kreditbedürfnissen der verschiedenen Länder der Monarchie mehr entsprechendes Zettelbanksystem ermöglicht werde.«

nyugtatás kedvéért megvitatandók és megoldandók voltak.

A magyar ministerium kinevezését megelőzőleg 1867. január kezdetén már nem ketten, hanem hárman — t. i. velünk együtt báró Eötvös József is, részt vettünk hasonló irányu és végül csakugyan sikerre vezető értekezletekben. Ezen értekezletek elnökségét vitte báró Beust; tagjai voltak a kormány részéről: gróf Belcredi, Majláth György és báró Sennyei Pál. Január 8-án adatott át egy törvényjavaslat a közös ügyekről és azoknak alkotmányos kezeléséről, mely 50 czikkelyből állott és mely a kormány kivánata szerint a bizottmányi megvitatás tárgyát képezte volna. Ezen javaslatot átnézve, látom, hogy abban a jegybankkérdés érintve nincs és csakis az kivántatik, hogy az uj pénzrendszer és pénzláb megállapitására vagy az akkor fennállónak rendezésére vonatkozó intézkedések a közös ügyek közé tartozzanak. Mielőtt január 9-én a tanácskozások megindultak volna, gróf Andrássy, b. Eötvös és én magunk közt hárman tanácskoztunk a követendő mód fölött, és ott az én javaslatom fogadtatott el: hogy ezen törvényjavaslatot tárgyalási alapul nem fogadhatjuk el, minthogy a 15-ös bizottmány javaslata szolgálhat egyedül tanácskozási alapul, mely munkálat egyes pontjainál a kormány mindig megteheti módositási észrevételeit, mire mi meg fogjuk adni felvilágositó válaszunkat. Január 9-én és 10-én majdnem egész nap folytak a tárgyalások; 10-én délelőtt báró Beustnál, délután gróf Belcredinél. A módositások szerkezete megállapittatott 11-én és azok este ismét felolvastattak a közös tanácskozásban. Melyek voltak ezen módositások, a 67-es bizottmány nyilvános üléseiben tett inditványokból látható. Azt határozottan állithatom, hogy a jegybank kérdése ezen értekezleteknél

bővebb vita tárgyát nem képezte és erre vonatkozó módosítások nem kivántattak. Legfölebb vonatkozhat a bankkérdésre ama megállapodás, mely szerint a 15-ös bizottmány munkálatában foglalt módositások után megjegyeztetett, hogy »az alakitandó alkotmányos kormány az átmeneti korszakban akként fog eljárni, mint az a szeptemberi nyilatkozatban kifejezést nyert.« Tehát az általam fentebb idézett, a bankügyre vonatkozó nyilatkozatomnak teljes tudomásával birt a bizottmány, és miután azon feltevésben történtek a tárgyalások velünk, hogy az ujonnan alakitandó kormányban mindhárman részt fogunk venni: én, mint a ki a pénzügyminisztérségre jelöltettem ki, erre a jegybankkérdésben előre tudva levő és határozottan formulázott elv kijelentése mellett vállalkoztam.

Forradalmak, foglalással végződött döntő háboruk rendesen tabula rasát csinálnak, és azok előidézői nem figyelve a fenállott viszonyokra, kényük-kedvük szerint teremtik az uj helyzetet és parancsolólag viszik keresztül alkotásaikat, gyakran a legkiméletlenebb módon az előbb létezett intézmények romjai felett.

Egészen más volt a helyzet 1867-ben. A mint egyrészt a törvényhozás és az ujonnan alakult kormány igyekezett mindenütt a törvényességet eljárásának alapjául tekinteni és attól el nem térni, másrészt érdekünk és a józan politika követelménye volt lehető kimélettel és a létezett viszonyok kellő tekintetbevételével az átmenetet eszközölni. E feladatok közt bizonyára a legnagyobb óvatosságot igénylő volt a magyar pénzügyi kormányzatnak önállósitása és annak átvétele oly módon, hogy a közjövedelmek befolyása akadályt ne szenvedjen és a századokon át Bécsből kormányzott pénzügyi

kezelés elválasztása fenakadás nélkül és lehetőleg kevés visszatetszéssel vitessék keresztül.

Nem csekély feladat volt ez, és azt hiszem, a tények is bizonyitják, hogy annak megfelelni képes valék. Nevezetesen könnyitett a nehézségeken az akkori időben osztrák pénzügyministerré kinevezett báró Beckének észszerü és tapintatteljes eljárása, ki minden politikai szükkeblüségtől és a magyarok iránti ellenszenvtől vagy gyülölettől menten és az átmeneti korszak és Magyarország alkotmányos igényeinek méltánylásával képes volt a magyar ministerium kinevezésének első napjától a két kormány között a bizalmat ápolni és megerősiteni a nélkül, hogy a monarchia másik felének érdekét valaha szem elül tévesztette volna. Együttszolgálatunk ideje alatt hányszor volt eset, midőn ezen érdekek védelmében kellő erélyt, mély belátást tanusitott. Vetekedtünk egymással, egyik is, másik is saját álláspontjának érvényt szerezni, a nélkül hogy a monarchia valódi közös érdekét szem elül tévesztettük volna. Élénken emlékemben vannak ama napok és éjjelek, midőn a ministeri jegyzőkönyvekben később kifejezést nyert megállapodások és törvényjavaslatok iránt egymással tanácskoztunk. Különösen érdekes korszak volt az, melyet együtt Vöslauban töltöttünk. Báró Becke egészségi állapota kivánta a falusi levegőt, én fiam betegsége folytán nem maradhattam családommal Bécsben. Mindketten Bécsbe bemenve naponkint, előbb a hivatalos teendőket végzők, — minden fontosabb hivatalos irat hozzám Budáról elintézés végett Bécsbe küldetett, — aztán este felé Vöslauba kimenve, kezdődtek a legfontosabb és legkényesebb ügyekben a tárgyalások, melyek többnyire éjfél utánig tartottak. Midőn már a nehéz munkában annyira haladtunk, hogy bizonyos irányban és bizonyos eszmékben megállapodtunk,

párszor kijött gróf Andrássy is Vöslauba, s később az akkori kereskedelmi minister, Gorove is; a vám- és kereskedelmi szerződés pontozatai Feszt államtitkár közbejöttével ekkor készültek el, s azok végleges redakcziója is báró Becke villájában állapittatott meg. Megvannak a báró Beckével folytatott számos levelezéseim, melyek eléggé bizonyitják ama buzgalmat, melyet az osztrák érdekek körül folyton kifejtett.

De miért térek el eme részletek megemlitése által munkám valódi tárgyától? teszem azért, mert megboldogult ministertársam emléke iránt kegyelettel viseltetve, érzem a kötelezettséget, hogy a valódi tényállást előadjam, mert halála után a bank érdekében irt munkákban irányában is több alaptalan állitás találtatik. Ez állitások ellenében mondhatom, hogy ő az osztrák bank kiváltságos állásának biztositása végett és általában a bank érdekében mindent, mi lehető volt, megtett. E tárgyban 1867. márczius 7-én volt vele először beható értekezésem, midőn a pénzügyi kezelés átvétele iránti javaslat szerkezete véglegesen megállapittatott s a 18-ik, a bankról szóló pont olykép volt eredetileg fogalmazva, hogy azzal bizonyára még a bank vezetője is teljes mértékben meg lett volna elégedve. Végre is azzal győztem meg b. Beckét kivánatának teljesithetlenségéről, hogy a magammal hozott iratokból megmutatám az általam 1866. szeptemberben és 1867. januárban elfoglalt álláspontot; megmagyaráztam neki, hogy csak ezen határozott feltétel mellett fogadtam el a pénzügyi tárczát és figyelmeztetém őt arra, hogy ezen 1866. szeptemberi nyilatkozatot velem együtt gróf Andrássy is aláirta, tehát e kérdésnél szolidaritásban van velem; és kijelentém, hogy ha nem módosittatik a báró Becke által formulázott pont, kénytelen leszek tárczámtól megválni és hiszem,

hogy ezen nézetemet gróf Andrássy is kész leend osztani. Csak ezután változtatott báró Becke a szerkezeten.

Hasonló hosszu vitám volt vele a bankkérdésben 1867. szeptember elején, midőn a szeptember 17-iki pontozatok készültek, különösen azon feltételek fogalmazásánál, melyekhez kötötte a magyar ministerium a bank jegyei kényszerforgalmának fentartásának és egy uj bank nem engedélyezésének igéretét, miről később bővebben lesz szó.

A dolog természetében feküdt, hogy számos kérdés iránt előleges megállapodásokra volt szükség, mielőtt a pénzügyek kezelése a magyar pénzügyministeriumnak átadatott. A Bécsben folytatott tanácskozások eredményeként jöttek létre az 1867. márcziusi megállapodások, melyek Ő felsége legmagasabb elnöklete alatt a márczius 8-án tartott ministeri tanácsban tárgyaltattak és márczius 14-én a magyar ministeri tanácsban ujból megvitatva, minden módositás nélkül elfogadtattak. Ezen megállapodásoknak, illetőleg egyezménynek 18-ik pontjában van szó a bankról.

Első pontjában határozottan ki van mondva az egész egyezményre nézve, hogy az egyezmény semmiképp sem szolgálhat hátrányul az alkotmányos uton történendő megállapodásoknál és csakis arról van szó, hogy az 1867. év tartamára a közigazgatás rendes menete biztositassék. A 18-ik pont eképen szól: »A magyar országos pénzügyminister addig, mig az országgyülési bizottság munkálatának*) értelmében a

*) Az országgyülési bizottság munkálata alatt értetett a 67-es bizottság, mely még akkor, t. i. márcziusban törvényerőre nem emelkedett, s mely munkálatban szó volt a közös pénzérték és pénzláb egyértelmü megállapitásáról.

nemzeti bankkal szerződésileg megállapitandó intézkedések nem rendeztettek, sem közigazgatási, sem törvényhozási uton nem fogja megháboritani a nemzeti banknak most fenálló jogviszonyait. Ellenben a birodalmi pénzügyminister addig is előfordulható és különösen a pénzjegykibocsátásra vonatkozó kérdésekben egyetértő eljárás eszközlése végett a magyar országos pénzügyministeriummal érintkezni fog.« *)

Ma is azon meggyőződésben vagyok, hogy az akkori viszonyok közt ily megállapodásra jutni szükséges, sőt czélszerü volt. Semmi jognak nem praejudikált az egyezmény, miután bekezdésénél minden pontra, tehát ezen pontra vonatkozólag is, meg volt jegyezve, hogy az egyezmény érvénye vonatkozik az 1867. évre és semmikép sem szolgálhat hátrányául az alkotmányos uton később történendő megállapodásoknak. Másrészt az osztrák ministerium elismerte az egyezmény ezen pontja által, hogy a magyar törvényhozásnak joga sértetlenül fenáll a jegybankügyben intézkedni.

Az 1867. évben a magyar pénzügyi kormányzatot be kellett rendezni, a létező adótörvényeket törvényhozási uton megállapittatni, a pénzügyi szabályokat a viszonyokhoz alkalmazva fenntartani, ugyszólván költségvetés nélkül országgyülési felhatalmazás alapján az állam kiadásairól gondoskodni, a még törvényhozásilag meg nem állapitott közösügyi és államadóssági hozzájá-

*) »Der kön. ung. Finanz-Landesminister wird die jetzt bestehenden Rechtsverhältnisse der Nationalbank, bis die im Sinne des landtäglichen Kommissions-Operates diesfalls vertragsmässig festzustellenden Bestimmungen geregelt sein werden, weder auf administrativem, noch auf legislativem Wege beirren. Dagegen wird bis zu diesem Zeitpunkte auch das Reichsfinanzministerium bei allfälligen, namentlich die Noten Emission berührenden Fragen, das Einvernehmen mit dem kön. ung. Finanz Landesministerium pflegen.«

rulás nélkül az év végéig a monarchia közös szükségleteire a kivánt összegeket beszolgáltatni. De különösen fontos és nehéz feladattal járó esztendő volt az 1867-ki, miután ezen évben kellett a két törvényhozás országos bizottságainak tárgyalásaiban keresztülvinni mindazon intézkedéseket, melyek a quóta megállapitására, a kereskedési szerződés megkötésére és az államadóssági járulék meghatározására vonatkoztak. Nem kis feladat volt Bécsben és annak közelében az országos küldöttségek működési ideje alatt az ország pénzügyeit igazgatni, és minden fontosabb, a monarchia másik felét is érdeklő pénzügyi kérdésben az egyetértést létesiteni és fenntartani.

Mindjárt a ministerium megalakulásának első napjaiban tisztában voltam magammal az iránt, mit tartanék czélszerünek az államadóssági évjáradék megállapitásánál, mi módon hittem volna lehetségesnek egy jobb pénzügyi jövőnek biztositását a monarchia mindkét felére nézve, kapcsolatban a valuta végleges rendezésével és a bankkérdésnek czélszerü megoldásával. Ezen meggyőződésemet nem titkoltam azon körökben, melyeknek hozzájárulása erre szükséges volt. Közöltem tervemet nemcsak a magyar ministerelnökkel, hanem közöltem tervemet, sőt e végből levelet váltottam a parlamenti többség vezérével is: Deák Ferenczczel. Mindjárt kezdetben, márczius 5-én, báró Bekével is tudattam az általam kivihetőnek vélt javaslatot, ki mindaddig, mig a két országos küldöttség Bécsben együtt nem volt, nemcsak készséggel járult az általam felállitott eszméhez, hanem egyszersmind az annak előkészitésére vonatkozó számitásokat megkeresésem folytán ki is dolgoztatta.

Beismerem, hogy az általam felállitott terv merész volt, de valamely nagy czélt alkalmas időben csupán gyökeres rendszabályok merész alkalmazása által lehet csak elérni. E czél pedig volt a monarchia mindkét fele pénzügyeinek gyökeres orvoslása, az államháztartás egyensulyának biztositása által, mi együtt járt volna egy uj pénzláb megállapitásával, a valuta rendezésével, a bécsi nemzeti bank liquidációjával és a hitelintézményeknek hazánkban egy alkotandó törvény korlátai közt szabad fejlődésével.

Megelőzőleg emlitenem kell, hogy a magyar ministerium megalakulásának első heteiben hivatalos értesitést nyertem az iránt, hogy Párisban Napoleon császár kezdeményezése folytán egy nemzetközi bizottság tartandja üléseit a pénzlábszerződés (Münzconvention) tárgyában. Az egyenlő pénzláb iránti nemzetközi egyezmény létesitése egyike volt azon nagy eszméknek, melyeket Napoleon császár létesiteni törekedett. Az 1866. prágai békekötés folytán a Poroszország és a többi német államok és monarchiánk között fennállott pénzláb iránti egyezmény megszünt kötelező erővel birni; ezen egyezmény a tallérérték alapjára és az ezüstpénzlábra volt fektetve. A párisi értekezlet tárgya nem volt előttem ismeretlen, olvasván Parieux Michel Chevalier és Wolowsky, Franciaország e kitünő államférfiainak és tudósainak e tárgyra vonatkozó alapos nézeteit. Az osztrák pénzügyminiszterrel egyetértőleg adtuk utasitásainkat az ezen bizottmányban megjelenendő osztrák államtanácsi tagnak, báró Hocknak, ki kitünő szaktudós és gazdászati iró volt. A választás annyiban is szerencsésnek volt mondható, mennyiben báró Hock neve a franczióknál ismert volt, ki egy

munkát irt a franczia pénzügyi rendszerről és kezelésről, mely szakmunka franczíául is megjelent, és a franczia irodalom által ezen szakban kitünő munkának elismertetett. Báró Hocknak a két ministeriumtól nyert utasitása volt: közeledés a franczia pénzlábhoz, mi annál könnyebben volt elérhető, miután négy osztrák értékü forint egyenlő tiz frankkal és nyolcz forint husz frankkal. A Franczíaországban használt aranypénzek, u. m. a husz frankos u. n. napoleónok, a tiz- és öt frankos aranypénzek a már előbb kötött szerződések folytán Franczíaországon kivül Olaszországban, Belgiumban, Hollandban, sőt a Dunafejedelemségekben is forgalmi pénzül elfogadtattak, és igy nagy előnyéül szolgált volna az osztrák-magyar monarchiának oly érczpénzlábot megállapitani, a mely már Európa egy nevezetes részében, több mint 70 milliónyi népességnél elfogadott forgalmi érték volt.

Ezen értekezletlen történt megállapodás folytán keletkezett az 1868. VII. t. cz., mely szerint a magyar pénzverdékben négy ftos, azaz tiz frkos és nyolcz ftos, azaz husz frkos aranyok veretése elrendeltetett, melyek jelenben mindenütt, hol a franczia pénzláb divatozik, teljes névérték szerinti forgalmi eszközt képeznek. Továbbá a váltópénz kiveretése is ezen pénzláb alapján történt, miután a 20 kros váltópénz fél, a 10 kros negyed frank értékkel egyezik meg.

Megvallom, 1867-ben azon reményt tápláltam, hogy ha sikerül a valutát rendezni, czélszerü lesz nálunk is a frank, azaz a nép elnevezése szerint a régi váltó forint-pénzlábra visszamenni. Nemcsak azért, hogy ez által csatlakozzunk a több mint 70 milliónyi népességet számláló nemzetek pénzlábához, hanem különösen tekintetbe véve azt is, hogy a frankértékre, illetőleg váltó-

forintra való átmenetel a takarékossági hajlamot nálunk előmozditotta volna. Ezen állitásom különösnek látszik, de én a tapasztalásra hivatkozom. A mindennapi forgalomban könnyebben elköl valaki negyven forintot, mint szász frankot, azaz a nagyobb szám, melylyel hasonló érték kifizettetik, a takarékosságnak előmozdítója. Sőt merem állitani, hogy az államok költségvetésében is a nagyobb számban kifejezést nyert összeg a költségvetési összegek megszavazásánál is befolyással lehet. A gazdag angol népnek pénzegysége a font sterling, azaz tiz forint, vagyis huszonöt frank; alacsonynak látszó számokban számitja el roppant államadósságát és folyton növekedő államjövedelmeit; ellenben a franczia nemzetnek frank értékben való számitásai minden kiadást és megterheltetést sokkal nagyobbnak tüntetnek föl. Igy pl. az 5 milliárdnyi hadi sarcz, melyet Poroszországnak fizetett, ha font sterlingekben lett volna kifizetendő, 200 millió fontot tett volna; azért ugyan az érték tökéletesen egyenlő, de a megterheltetés nem tünik fel oly ijesztőnek. Meg vagyok róla győződve, hogy a magyar törvényhozás is, midőn például egy 400,000 forintos tétel megszavazásáról volt szó, az összeget nem tekintette oly nagynak, mint ha az egy millió frankban nyert volna kifejezést, a mi talán sokakat meggondolásra inditott volna. A mindennapi élet is bizonyitja, hogy a forgalmi érték egységének mennyisége akarat ellen is befolyást gyakorol az emberekre, igy több esetet tudnék idézni, midőn pl. Franciaországban bárki borravaló fejében elegendőnek tart egy frankot, nálunk ellenben hasonló czélra egy forint szükségeltetik.

Áttérek immár fentemlitett eszméim előadására. 1867. kezdetén, az oly gyorsan végződött porosz-osztrák háboru és a königgrätzi szerencsétlen kimenetelü csata

emlékének befolyása alatt, mindenkit azon meggyőződés hatott át, hogy a monarchia konszolidációjára nemcsak a politikai téren szükséges az állandó viszonyok alkotása és e végre határozott és erélyes intézkedések keresztülvitele, hanem egyszersmind végleges en szakitani kell azon szerencsétlen pénzügyi rendszerrel, mely folytonos deficzitjeivel az államadósságok végtelen növekedését, az adóterhek folytonos fokozását okozta, és az anyagi jólét és a közgazdasági erők fejlődésének hátrányára a monarchia krónikus bajává lőn. Én azon meggyőződésből indultam ki, hogy nehéz megpróbáltatások után sokkal hajlandóbbak a nemzetek a gyökeres orvoslást megnyugvással fogadni. Az 1867. évben sokat lehetett merni és kivinni, mit később csak emliteni sem lett volna tanácsos.

Még mielőtt a két országos küldöttség összejött volna 1867. tavaszán, az 1867. XII. t. cz. rendelete szerint a kvóta és államadósság iránti egyesség megállapitása végett, a két ministerium feladata volt a multból meritett hivatalos adatokat gyüjteni. Ennélfogva az egészséges és rendezett pénzügyi viszonyok megállapitása végett nem egy izben beható értekezéseket folytattam báró Beckével. De bármiként számitottunk az akkor rendelkezésünkre állott adatok szerint, az egyensuly biztos helyreállitására a monarchia két felében kevés remény mutatkozott. Rendkivüli eszközök alkalmazása látszott szükségesnek. Ez alkalommal az elmult hat évi átlagot vettük fel alapul, még pedig a netto-budget elve szerint, azaz tiszta bevételeknek azokat tekintettük, melyek a pénzügyi kezelésnél és a közvetett adóknál a kezelési kiadások levonása után tisztán fenmaradtak. Ezen számitások szerint tett

Magyarországnak hat évi átlagbevétele, ide nem számítva a földtehermentesitési fizetéseket, melyek országos pótlék fejében vettettek ki, 77 millió forintot, mely évek közül azonban az 1861-iki év kivételesnek volt tekintendő, miután ez évben az adók befolyása fenakadt, az 1865-ik év inséges volt és 1866-ban a fagykárok a közjövedelmeket nevezetesen csökkentették ugy, hogy egyremásra ezen számitások alapján fel lehete venni 80 millió forintot. Hozzá számitva az országos pótlékot, földtehermentesitési és egyéb kiadásokra 17—18 millió forintot, a biztosan számitható évi jövedelem a 97—98 millió forintot meg nem haladta. De miután a monarchia másik felében a földtehermentesitési fizetések nem foglaltattak az államköltségvetésben, az egyenlő számitási alap végett 80 millió forintot vettünk fel. Az osztrák tartományok hat évi átlaga szerint a netto-jövedelem tett 193 millió frtot, azonban hat év alatt folytonosan növekedtek, miután náluk az 1860—65 közti jövedelemszaporulat körülbelül 22 millió frttal volt kimutatható; ezért fel kellett venni kerek számban 200 millió frtot és igy az összes monarchia remélhető netto-bevétele — ide nem számitva az országos pótlékot és az államvagyonból a jövedelmet, 280 millióban volt felvehető. A közös ügyek költségeinek fejében, levonva abból a vámjövedelmet, az akkori számitások szerint felvettünk 77 millió frtot, mint oly összeget, mely a kvóta szerint a monarchia két fele terhére esett volna: ezt az összes netto-jövedelemből levonva, maradt a birodalom két felének rendelkezésére 203 millió frt. A magyarországi költségvetés következőleg volt részemről 1868-ra előszámitva: az akkori hat milliónyi udvartartási költség fele 3 millió frt; az összes közigazgatási költségek együtt véve 18 millió frttal, másfél millióval többel vétettek fel, mint

mennyit a három udvari kanczellária a költségvetésbe tett; a pénzügyi igazgatás kiadásait öt millióval; ezen felül nyugdijak, a felállitandó államszámvevőség és kamatbiztositási kötelezettségek, összesen 4 millió frt; az erdélyi földtehermentesitési pótléknál a multak tapasztalatai szerint a hiányt, melyet a pénzügyministerium az államjövedelmekből fedezett, 1.850,000 frttal, összesen 31.850,000 frt, kerek számban 32.000,000 frttal vettem fel. Az osztrák tartományok beligazgatási költségei 70 millióval irányoztattak elő; tehát összesen a monarchia két felének ezen kiadásai 102 millióval vétettek föl. Ezt levonva a 203 millióból, maradt fedezendő az államadósság összes kiadásaira 101 millió frt. Ellenben az államadósságok évi kamatjai 1868-ra 127.600,000 frttal számittattak elő; ebből levonva 6.500,000 forintnyi szelvényadót, maradt fizetendő 121.100,000 frt; az 1868-ra kötelezett törlesztési illeték tett 23 milliót, az ezüstben kötelezett kamatoknál az ezüstbeszerzési költség az ágió akkori állásánál 8.500,000 frtot, tehát az összes államadóssági terheltetés szükséglete 153 millió volt; abból levonva a fenmaradt 101 milliót, maradt fedezetlen 52 millió.

Midőn 1867. tavaszán ezen számitást közösen felállitottuk és ezen nagy fedezetlen 52 milliónyi deficzit előttünk állott, mindketten azon nézetben voltunk, hogy a monarchia jövőjének biztositása végett nem elég az alkotmányosságnak helyreállitása, a közjogi kérdések megoldása és igy a jövőnek politikai alapokra fektetése, de majdnem hasonló nagyfontosságu feladat még ezen átmeneti évben megtenni mindazon intézkedéseket, melyek képessé tegyék a monarchia mindkét felét az államháztartásban az egyensulyt helyreállitani, és állandóul biztositani. A tavaszszal összejött birodalmi tanács-

ban hasonló irány mutatkozott. Báró Becke osztrák pénzügyminister a birodalmi tanácsban a költségvetés benyujtása alkalmával, midőn egyrészt kiemelte a nagy hiányt, mely az államháztartásban létezik, másrészt határozottan az egyensuly helyreállitását javasolta, mit azonban az ugy is sulyos adóemelések által biztosithatónak nem vélt. Föntebbi nézetének kifejezést is adott. Hasonló irányban nyilatkozott a birodalmi tanács képviselőházának pénzügyi bizottmánya is.

Mindenki meg volt ez időben arról győződve, hogy az állam kiadásainál nagyobbszerü megtakaritásokat tenni lehetetlen. A közös hadseregnél számbavehető összegeket megtakaritani már azért sem lehetett, minthogy a szomszéd nagy államok folyvást növelték seregeik létszámát. Az 1866-iki porosz háboru után az uj felszerelés, különösen a hadseregnek uj puskákkal való ellátása sürgős szükséggé vált, ennélfogva a költségvetés hadügyi részében megtakaritásokat tenni a közel jövőben mindenki előtt lehetetlennek látszott. A többi tételek ugy is szűken voltak kimérve; az adók nagymérvü emelését senki sem tartotta lehetőnek. Ezen általános meggyőződésből folyt, hogy az államháztartásban az egyensuly helyreállitására csak egy sikeres mód volt képzelhető, t. i. az államadóssági terhek oly mérvü leszállitása, mely felért volna a mutatkozó deficzittel.

Erre három ut volt képzelhető. Az első a szelvényadónak oly arányban felemelése, hogy az által a deficzit megszüntethető legyen. Ily mérvü felemelést azonban senkise tartott akkor kivihetőnek. Az összes szelvényadó tett 1867-ben 6.500,000 frtot; miként lehetett volna azt oly mérvben emelni, hogy az összes hiány az államadósságok tételeinél abból fedeztessék?

A második mód az államadósságok után fizetett kamatok lejebb szállitása lett volna, mi azonban már azért sem volt alkalmazható, mert tudva levő dolog, hogy az osztrák államadósságok számos különböző czimek alatt és különböző kamatláb mellett voltak forgalomban, azoknak árkelete külön jegyeztetett és egymástól igen eltérő volt. Ezen körülménynél fogva egy és ugyanazon rendszabályt keresztülvinni egyformán minden adóssági czimre nézve az igazsággal megegyezőnek nem mutatkozott.

A harmadik czélszerü mód, mely iránt az értekezletek a két pénzügyminister közt még 1867. év tavaszán megindultak, a különböző kamatláb és törlesztési rendszer mellett forgalomban levő államadósságnak egyalaku és egyforma kamatu évjáradéki adóssággá (Rente) való átváltoztatása volt. Ez átváltoztatás, illetőleg unifikáczió nézetem szerint legigazságosabban akként lett volna keresztülvihető, ha a különböző adóssági kötvények börzeértékük arányában cseréltetnek be egységes járadéki kötvényekkel. Hogy e tekintetben biztos számitási alappal birjunk, felkértem az osztrák pénzügyministert, számittatná ki azon értéket, melyet minden egyes adóssági czím a börze-, azaz készpénzérték szerint azon időben képviselt. Ezen kiszámitás szerint tett tőkében az összes államadósságok értéke az akkori árkelet szerint 1.641,708,545 forintot, mi annyit jelentett, hogy az összes osztrák államadósság (a földtehermentesitési kötvények nélkül), melynek névszerinti értéke 1867 végével 3,046,959,289 forint volt, az általános forgalomban papirpénzben 1,641,708,545 forinton felül nem becsültetett. Ennélfogva ha az állam az időben ezen értékkel megfelelő készpénzzel rendelkezik és elhatározza a forgalomban levő kötvényeknek börzeérték sze-

rinti beváltását, az adósságok névszerinti értékét majdnem felére képes lett volna leszállitani. Ezen körülményt tekintve, czélszerünek tartottam volna és javaslatba is hoztam oly konverziót, melynél a börzeérték szolgált volna alapul s az állam a régi kötvények helyett ujabb oly kötvényeket adott volna cserébe, melyeknek börze-szerinti értéke rövid időn a névszerinti értékkel lett volna egyenlő.

Virágzó pénzügyeknek örvendő államokban nem egyszer fordult elő esete az államkötvények becserélésének a kamatteher könnyitése végett, de rendesen csak akkor, midőn az államhitel annyira növekedett, és a kibocsátott állandó kötvényeknek börze szerinti, azaz eladási és vételértéke annyira emelkedett, hogy a névszerinti értéket nevezetesen meghaladta. Francziaországnak pénzügyi története szerencsésen keresztülvitt konverzió-műtéteket mutat fel. Ily természetü konverziót 1848 előtt az osztrák állam is sikerrel vihetett volna keresztül, midőn az 5%-os metalliques-jai 112—113 közt állottak. Az ilynemü konverziónál az állam rendesen a kamatlábat leszámitja és kiirja a forgalomban levő magasabb kamatu államkötvényeknek a csekélyebb kamatu államkötvényekkel való becserélését és minden államkötvény birtokosának szabadságában hagyja vagy cserébe az uj kötvényt elfogadni, vagy a kötvénynek névszerinti értékét készpénzben felvenni. Nagyhitelü államoknak ily konverzió keresztülvitelénél nem nagy készpénzösszegre volt szüksége; nagyobb része a kötvénybirtokosoknak készséggel cserélte be magasabb kamatu régi kötvényeit a csekélyebb kamatu uj kötvényekkel, ámbár a konverzió után az uj kötvény kevesebb kamatot hozott és árkelete lejebb szállt, de jogosultnak tekintetik ily konverzió, miután az állam a

névbeli értéket mindenkinek, ki a konverzióra rá nem áll, készpénzben kifizetni ajánlkozik.

Egészen más tekintet alá jő a konverzió oly államokban, hol az adósságok már oly mérvben emelkedtek, hogy az adózók legnagyobb erőfeszitése mellett is nem képesek az államadósságokra kötelezett kamatokat és törlesztési részleteket fedezni. Azon időben, melyről szólok — mint mondám — mindenki azon meggyőződésben volt, hogy, hacsak az államadóssági terhen könnyités nem történik, miután az állam jövedelmei azon arányban nem emelhetők, mely arányban a deficzit — és igy az ujabb terhek folyton növekednek, nemsokára beáll az államra nézve a fizetési képtelenség. Ily körülmények közt a konverzió legczélszerübb módjának tartám oly kamatozó járadéki (Rente) államkötvényeket kibocsátani, melyek a magasabb kamat folytán közel álltak volna a párihoz, azaz a névszerinti értékhez, ha nem is egyszerre, de bizonyára akkor, midőn mindenki meggyőződött volna arról, hogy épen ezen pénzügyi mütét folytán a monarchia egészen rendezett pénzügyeknek örvend s ujabb adósságokat kötni nem kénytelen. Én ennélfogva 6%-os kamatozó járadékkötvények kibocsátását hoztam javaslatba, melyek minden adótól mentek lettek volna Ennek keresztülvitele azonban oly módon, mint másutt a konverziók keresztülvitetnek, megkivánta volna, hogy az állam nevezetes készpénzösszeggel rendelkezzék, miszerint mindazoknak, kik nem állnak rá a konverzióra, az állam képes legyen a börze-érték szerint megállapitott összeget kifizetni.

Azon időben nem lett volna nehéz az állampénztárt e czélra nagyobb mérvü összegekkel ellátni. 1867. év tavaszán ki volt bocsátva és elhelyezve az u. n. dominiális kölcsön, mely a háboru ideje alatt az államjószá-

gok elzálogositása folytán 60 millió erejéig köttetett és melyre nézve 1866. decz. 31-én az akkori osztrák pénzügyminister, gróf Larisch kinyilatkoztatta, hogy az 1867-diki kiadások fedezésére szükséges nem volt. És hogy erre egészben nem is volt szükség, mutatja ama körülmény, hogy e kölcsönből a hadi költségek fedezése után fennmaradt nevezetes, közel 30 milliónyi összeg, mely különböző más czélokra, különösen engedélyezett vasutak részvényeinek befizetésére fordittatott. Ez összeg nagyobbrészt a még le nem számolt közös aktivák között található fel.*) Azonkivül 1867 tavaszán az osztrák pénzügyministeriumnak nevezetes összeg állt rendelkezésére onnét, hogy a 300 millióban megállapitott államjegyekből 1867. május elején 239.28 millió, junius 1-én 262.42 millió volt csak kibocsátva, tehát még közel 40 millió készletben tartatott. Előre látható volt ugyan, hogy az egész összegre lesz szükség az év végeig, de időközben a konverzió keresztülvitelénél e felesleg is igénybe vétetett volna, miután annak pótlása nehézséggel nem járt volna.

Azonban hogy bizton keresztülvihető legyen a konverzió, az államadóssági kötvények birtokosainak önkénytes beleegyezésével: egy czélszerü mód lett volna alkalmazandó. Ugyanis ha a konverzióról szóló törvény kimondja: hogy mindenkinek jogában áll a 6%-os, min-

*) Ezen tételnek — melyhez tartozik azon hat millió forint is, mely az osztrák pénzügyminister részéről 1867. végével készpénzben vasuti czélokra a magyar kincstárba befizettetett, és mely az általam beterjesztett törvény értelme szerint a kamatbiztositási alaphoz lett volna csatolandó, — mikénti leszámolása a két kormány közt még mindig véleménykülönbség tárgyát képezi. Én, midőn pénzügyminister voltam, azon álláspontot foglaltam el, hogy miután az u. n. dominiális kölcsön felerésze a magyar államjavakra van bekebelezve és annak törlesztéséhez is az államadóssági törvény értelme szerint Magyarország f e l e r é s z b e n járul, a dominiális kölcsönből fenmaradt összeg f e l e illeti Magyarországot, ennélfogva nem a quóta szerint számolandó le.

den szelvényadótól ment és későbbi terheltetés ellen is törvény által biztositott kötvényeket régibb kötvényeinek akkori börzeértéke szerint fogadni el, vagy ha a hitelezők megtartják kötvényeiket, az azokra kivetett 7%-os szelvényadó feljebb fog emeltetni: ugy hiszem, ha ezen felemelés oly mérvü, mint azt később a birodalmi tanács elrendelte, t. i. 7%-ról 16-ra: az államkötvények birtokosai készséggel járultak volna az emlitett konverzió elfogadásához.

Minden erőszakos rendszabály — és ez tagadhatatlanul az lett volna, valamint az volt később a birodalmi tanács által elrendelt magasabb szelvényadó és a keresztülvitt konverzió — csak annyiban találja jogosultságát, a mennyiben a kényszeritő szükség azt követeli. Az államnak kötelessége az ily pénzügyi műtétek keresztülvitelénél nem menni túl azon határon, melyet adóképessége megenged. Azt hiszem, hogy ezen elv az általam javasolt mód szerint is alkalmazást találhatott volna, mert minden, mi a fentebb emlitett számitás szerint az államháztartásban feleslegképen megmaradt, csakugyan az államadóssági járulék fizetésére fordittatott volna. Ugyanis kerekszámban felvéve az összes államadósságnak akkori börzeszerinti értékét 1700 millióval, ha kibocsáttatik 1700 millió frtot képviselő 6%-os, adótól teljesen ment államkötvény, ez esetben tett volna az államadóssági évjáradék 102 millió forintot, tehát egy millióval többet, mint a mennyi felesleg a fentebbi számitás szerint mutatkozott. De nem messze áll ettől azon eredmény, melyet a birodalmi tanács által elhatározott konverzió tettleg eredményezett. Ugyanis az 1873. deczember 31-diki állapot szerint, midőn az unifikáczió már keresztülvitetett, tett az összes államadósságok kamatja következő tételeket: az unifikált államadósság kamatja

87,569,113 frt 2½ krajczárt; azon kötvények kamatja, melyek nem unifikáltattak, 16,300,637 frt 79 krajczárt, összesen tehát 103,869,750 frt 81½ krajczárt; ehez számitva a forgalomban levő sóbánya-utalványok kamatját, mely 1873-ban tett 3,325,763 frt 75 krajczárt, a monarchiának összes terheltetése tesz tehát 107,195,514 frt 56½ krt, mihez járul Magyarország 29,180,000 frttal. Ezen számok mutatják, hogy az általam javaslatba hozott eljárás szerint körülbelül csak öt millióval csekélyebb terheltetés áll elő ahoz képest, mely tettleg keresztülvitetett.

Nem kételkedem azon, hogy a minden adótól ment és 6%-kal kamatozó államkötvények rövid idő alatt a névszerinti értéket elérték volna. Nem akarom most elősorolni azon előnyöket, melyek az ily módon keresztülvitt konverzió folytán az államra nézve származnak; mindenesetre megkönnyitette volna az államadóssági évjáradék iránti törvényhozási intézkedések létrejövetelét, megszüntette volna azon még folyvást fennálló anomáliát, hogy az államkötvények után coupon-adó vettetik ki és képessé tette volna a birodalom mindkét felét államháztartásának biztos alapokon való rendezésére.

Egy különös előnyt is kellett volna nyujtani az uj államkötvények birtokosainak s ez a valúta rendezésének lehetőleg rövid idő alatt leendő keresztülvitele.

A valúta, azaz az ágió ingadozása közgazdászati szempontból nagy kalamitásnak tekintendő. 1867-ben már 18 évig állott fen ezen rendkivüli állapot. Az bizonyos, hogy mindazon tőkebirtokosok, kik teljes érczértékü tőkével birtak 1848 elején, mielőtt a bankjegyek kényszerforgalma kimondatott és a bank megszünt jegyeit kötelezettségszerüleg érczpénzzel beváltani, veszteséget szenvedtek. Az ágió időnkinti állása szerint a

forgó pénz tulajdonosai, kik bank- vagy államjegyek birtokába jutottak, azon veszteséget szenvedték, mely a névszerinti és az ezüstérték közt időnkint mutatkozott, és igy megoszlott 1848-tól fogva a veszteség mindazok közt, kik a forgó pénz értékét képviselő papiros pénz birtokában voltak. Ezen veszteség folyvást ingadozott az ágió feljebb emelkedése vagy lejebb szállása által. A tőkepénzesek, kik tőkéiket kamat mellett helyezték el, az egész 18 év alatt tőkéik kamatjövedelme fejében, a mennyiben ezen kamatok a kényszerforgalommal biró papirpénzben fizettettek, az ágió időnkénti ingadozásaihoz aránylag ingadozó belértékü jövedelmet huztak. Tizennyolcz év oly hosszu idő, mely alatt a szenvedett veszteség már az élő nemzedékre nézve alig érezhető. Azon tőkék pedig, melyek ezen 18 év alatt munka és takarékosság folytán képződtek, nem ezüst, — hanem az időnkinti ágió mérvében kevesebb belértékkel biró papirospénzből alakultak.

Minthogy azt tartottam, hogy az 1867. év alkalmas oly nagyobb szabásu rendszabályok keresztülvitelére, melyek az állam nemzetgazdasági erejének emelésére szolgálnak, kivihetőnek véltem az ágió r e n d e z é s é t.

Készakarva élek ezen szóval: r e n d e z é s, mert a valúta r e n d e z é s e és h e l y r e á l l i t á s a közt nagy különbség van. A valúta helyreállitása alatt értem azon eljárást, mely monarchiánkban az utóbbi időkben két izben, a két nagy háboru előtt 1858-ban és 1866-ban nagy áldozatok árán eredmény nélkül megkisértetett, midőn az állam drága kölcsönökkel szerzett pénzből visszafizette az osztrák nemzeti banknak a tőle kölcsön vett összegeknek nagyobb részét és a bank azon összegek arányához képest kevesbitette a bank-

jegyforgalmat. Ily intézkedés keresztülvitelének hatása 1867-ben nem lett volna más, mint hogy az, ki pl. az ágió akkori állása mellett 125 frt névértékü tőkével birt, mely valójában 600 frt ezüst értéket képviselt, 125 frt ezüstöt nyert volna, tehát 25 %-kal emelkedett volna tőkéjének belértéke az illetőnek minden hozzájárulása nélkül, az állam egyenes terheltetésével. Midőn a nemzeti vagyon azon része, mely pénzértékből áll, ily nevezetes előnyben részesül, azok, kik ingatlanok birtokában vannak, mindazon kötelezettségek és fizetések teljesitésére, melyeket részint adóban, részint magánterhek kamatjai fejében vagy adósságok lerovásában előbb a csekélyebb belértékü papirospénzzel teljesitettek, az ágió rögtöni helyreállitása alkalmával a papiros pénz és az érczérték közötti különbözettel megterheltetnének.

Ellenben a valúta r e n d e z é s e alatt azon rendszabályt értem, mely szerint az állam gondoskodnék arról, hogy mindenki bizonyos idő mulva a forgalomban levő papirpénzért azon értéket kapja érczpénzben vagy érczpénzért felváltható bankjegyekben, mely megfelel az időközi ágiónak, vagyis azon értéknek, melyet valójában a papirpénz érczpénzben képvisel. És ha ezzel oly pénzügyi rendszabályok vitetnek keresztül, melyek a deficzitet állandóul megszüntetik, ha továbbá a jegybankrendszer is oly alapokra fektettetik, hogy jövőre a kényszerforgalmi papirpénz behozatala bármely viszonyok közt majdnem lehetetlenné tétetik, akkor az ilyen valútarendezés által minden tőkepénzes nemcsak megkapja azon értéket, melyet forgó tőkéje érczpénzben képvisel, hanem ez számára állandóul biztosittatik is.

Azon időben senki előre nem mondhatta, hogy a helyreállott bizalom, a békés munkásság és a közgazdászati fejlődés folytán lépcsőzetesen lejebb fog szállani az

ágió. Az ágió rendezésének kivitelére nézve felkérésemre részletes számitások tétettek az osztrák pénzügyministeriumban. Az ágió akkor áprilisban és májusban 130-on állott.*) Az ágiónak 18 évi átlaga pedig ezen számitások szerint tett 125-öt. A méltányossággal ellentétben állónak nem látszott tehát azon időben ez átlagos ágió szerint a valútát véglegesen rendezni, mire nézve oly pénzügyi müveletet kellett volna nézetem szerint keresztülvinni, melynél fogva minden bankjegy- vagy papirpénz tulajdonos egy forint papirpénzért kapott volna két frankot érczpénzben vagy érczpénzzel felváltható bankjegyben. És igy bekövetkezett volna az átmenet az osztrák értékü papirpénzről a valóságos érczértékü frankpénzlábra.

E feladat gyors megoldására nézve előttem egyszersmind elkerülhetlennek látszott a szabadalmazott osztrák nemzeti bank liquidáczióját. A nemzeti bank azon időben rendelkezett közel 150 millió frttal ezüstben s ezüstváltókban. A forgalmi jegyek közül első sorban az egy- és két forintos államjegyek bevonása vált volna szükségessé, mely végből egy- és kétfrankos ezüstpénz lett volna 80 millió frtnyi ezüstből 250 millió frank névbeli értékben veretendő. Ezen egy- és kétfrankosok még mint váltópénz (Scheidemünze) a belérték szerint 20 %-kal értéken alul lettek volna veretendők és minden papir egyforintos két frankért ezüstben lett volna becserélendő.

Ezen rendszabálylyal együtt az e munka első részében kifejtett több-bankrendszer elve szerint a birodalom különböző kereskedelmi központjain, mint Bécsben, Pes-

*) Volt pedig 1867. januárban az ágió 129.7, februárban 125.5, marczius ban 126.8, aprilisban és májusban 130.

ten, Prágában, Brünnben, Grátzban, Triesztben és az ország más fontosabb városaiban jegybankok lettek volna engedélyezendők, s az alakuló részvénytársulatokkal egyezmény köttetett volna a forgalomban levő államjegyeknek rövid idő alatt eszközlendő beváltása iránt, az államjegyeknek saját jegyeikkel való helyettesitése alapján.

A bécsi bank részvényeseivel barátságos egyezség által czélszerü kiegyenlitést keresztülvinni akkor nagy nehézséggel nem járt volna. A bank az államjegyek kibocsátása folytán, mit a háboru kényszerüsége okozott, az 1863-iki bankakta által nyert legfontosabb szabadalmában, t. i. a papirpénz kibocsátásának kizárólagos tulajdonában nagy sérelmet szenvedett; üzlete azon arányban, melyben az államjegyek kibocsáttattak, csökkent; jövedelmét apadni látta, ennélfogva a részvények árkelete is nevezetesen lejebb szállt, ugy hogy 1867. évben a névszerinti érték közül állott, sőt 1866. végén azon alul, t. i. 680 frton keltek a részvények. Ily körülmények közt — azt hiszem — lett volna mód a kiegyezésre a részvényesek hasznával és az állam előnyével. Például ha minden részvényes kapott volna részvényeért egy ezer forintos, 6 %-kal kamatozó és minden adótól ment uj államkötvényt, ennek kamatja biztositott volna a részvényes számára nagyobb jövedelmet, mint azon 7 % volt, mely a bankakta által a befizetett érték után kilátásba volt helyezve. De azon kivül átalakulhatott volna részvénytőkéjének egy részével a bankrendszer deczentralizációja folytán Bécsben felállitandó uj, bizonyára a monarchiában leghatalmasabb bankká. Továbbá részvényesei átalakitották volna a jelzálogi osztályt egy önálló jelzálogi bankká.

Tisztában voltam magammal az iránt, hogy ezen

rendszabály gyors keresztülvitele sok akadályba ütközik. Azonban kivitelét mégis megkisérlém, mert meg voltam arról győződve, hogy előnyei több rendbeliek és oly nagy horderejüek, hogy tekintve az akkori átmeneti korszakot, mely nagy áldozatok hozatalára a kedélyeket előkészitve találta, el lett volna érve ez által: először: a monarchia mindkét részének költségvetésében a sulyegyen teljes helyreállitása az adótételek emelése nélkül; másodszor: az agió ingadozásainak megszünése s az adóterhek könnyebb elviselése; harmadszor: mi mindenek felett nagyfontosságu, el lett volna törölve a bankmonopólium s helyébe a birodalom kereskedési központjain a törvények által szabályozott és mindamellett szabad fejlődésü jegybankhitelintézmények állittattak volna, melyek áldásos hatása bizonyára el nem marad; végre felmentetik a jövő azon bizonytalanságtól, mely Ausztriában folyton fenn fog állani, mig az összes forgalmi jegyeket csak egy, a központban székelő, monopóliummal biró és a kormány rendelkezése alatt álló intézet hozza forgalomba, mert ennél a kormány, rendkivüli események folytán a bank papirospréseinek igénybevételével, a monarchiát mindig ujra a papirospénz-gazdálkodás örvényébe fogja sodorni, ellenben a bankrendszer deczentralizációja lehetetlenné teszi a kormánynak a bankpréshez való folyamodását.

Ily nagyhorderejü tervet csak ugy reméltem kivihetni, ha a két ministerium egész tekintélyével támogatni fogja. Elmondtam tehát ez iránti nézeteimet a tavaszszal gróf Andrássynak, s midőn a két országos küldöttség összejövetele Bécsben közel állott, s igy a cselekvés ideje bekövetkezett, irtam az akkor Ischlben távollevő gróf Andrássynak egy részletes levelet, melyben az ez ügyben teendő első lépésre, az államadósság conversiójának,

illetőleg redukciójának keresztülvitelére felhatalmazást kértem tőle. Azonban Ischlből julius 24-ről kelt levelében a ministerelnök egyenes kivánata az volt, hogy e tekintetben semmi pozitiv lépést ne tegyek. Levelében azt irja: »Gondold meg jól és vigyázz, nehogy az inicziativát egyenesen a magyar kormánynak tulajdonitsák; a deputáczió maga is rá fog jönni, ha majd a számok világosan beszélnek.« Azonban az országos küldöttség nem jött rá, sőt az egyes tényező tagokkal szólva, ámbár némelyek helyeselték az eszmét, tapasztaltam, hogy vonakodtak ez iránt határozott s felelősséggel járó lépést tenni. Szept. 6-án azonban az összes küldöttség zárt ülésében előadtam az államadósság iránti nézeteimet. Más irányban is tettem lépést. Julius 31-én elmentem Szt.-Lászlóra Deák Ferenczhez és ott aug. 1-én részletesen elmondtam meggyőződésemet minden függő kérdésre nézve; azonban határozott választ tőle se nyerhettem. Midőn már az utolsó percz járta, szept. 12-én Halász Imre, akkori pénzügyministeri fogalmazót egy levéllel Szt. Lászlóra Deák Ferenczhez küldtem, ki azonnal válaszolt levelemre, melyből elég lesz következőt idéznem: »Előre látom, hogy levelemre azt mondod, hogy ez a te kérdésedre nem foglal határozott feleletet; ez talán igaz, de oka egyedül az, hogy nem vagyok annyira beavatott, miszerint ily nehéz, ily fontos kérdésekre azonnal, egyszerre, hosszabb tanulmányozás nélkül, tisztán megértve, határozott véleményt mondhassak.«

Nem maradt tehát más hátra, mint ezen rendszabály keresztülviteléről letenni és oda törekedni, hogy konvenczió, valutarendezés és a bankügy szabályozása helyett az államadósság kamatjaiból évjáradék fejében Magyarország terhére csak oly összeget vállaljunk el, melyet saját anyagi erőnkkel megegyezőnek véltem, te-

hát nem lehetett ugyanazon arányban való részesülést elvállalni, mint a közös költségre nézve. Miután kimutattuk, hogy az államadósságok közt vannak oly tételek, melyek Magyarországot nem illetik, sőt kimutattuk, hogy egyes adóssági tételek közt vannak nevezetes összegek, melyek a monarchia másik felének érdekében beruházásokra adattak ki, hogy nálunk a földtehermentesitési teher sokkal nagyobb, s végre, hogy a monarchia másik felében az államadóssági kötvényekben, iparvállalati és más értékpapirokban levő nagy tőkeösszeg adóképesebbé teszi a monarchia ezen felében lakó népeket; ennélfogva egy bizonyos előzetes összeg lenne leszámitandó, és a hátramaradott összeg a kvótára nézve megállapitott arány szerint a monarchia két fele közt felosztandó. Ezen, legelébb Gr. Andrássy által javaslott eszmét b. Becke elfogadta, ugy a magyar küldöttség is. Ennek alapján állapittatott meg a 25 millió praeczipuum és számittatott ki az államadóssági járulék. Azonban az osztrák küldöttség részéről kiköttetett, hogy a birodalmi tanácsban képviselt országokban az államadóssági kötvények után a szelvény adó megállapitása őket illesse. Ki is vitetett később a szelvényadónak aránylagos felemelése és az államadósságok unifikócziója, illetőleg konverziója, melynek folytán a törlesztési részletek részben elestek és igy valójában könnyitettek saját államadóssági terhükön pillanatnyilag az államhitel rovására. Csak ezen rendszabálynak köszönhetik azonban, hogy a következő években az államköltségvetésekben a hiányt kikerülni képesek voltak, és ma már a 7%-ról 16%-ra emelt szelvényadóval terhelt és unifikált államadósságok árkelete sokkal kedvezőbb, mint annakelőtte volt.

Tervem ellen csak azon egy komoly és — nagyon

nyomós ellenvetést lehetett felhozni, hogy annak kivitele által az államhitel megingattatik, és ime, mi volt a konverzió és a szelvényadó felemelése más? Hisz ez által is az államnak hitelezői iránt vállalt kötelezettségei, azok kihallgatása nélkül, magasabb államczélból, törvényhozási uton megsértettek; ennélfogva nem volt veszedelmesebb műtét, annál, melyet javasoltam. Keresztül is vitték mindennek daczára, a nélkül, hogy azzal kapcsolatban a valutát rendezték s a bankrendszert módositották volna, a nélkül, hogy abból bármely egyenes könnyebbités állott volna elő a magyar pénzügyekre nézve.

Mi volt az oka, hogy ezen ránk, a monarchiára, sőt az államhitelezőkre s az egész pénzforgalomra nézve kedvező, kissé erős, de radikális javaslatom keresztülvihető nem volt? Azok, kik kivetelére nézve döntő befolyást gyakorolni hivatva voltak, ellene más alapos okokat nem hoztak fel, mint hogy a magyar kormánynak nem lehet feladata ez irányban a kezdeményezést megragadni. Kerülni kivánták, hogy a magyar államférfiaknak tulajdonitsák azon intézkedést, mely az állampénzügyek végleges rendezése és az egyensuly helyreállitása végett látszólag az államhitel rovására lett volna keresztülviendő.

Helyes politikának látszott akkor ezen fontos kérdésre nézve teljes passzivitásban maradni és azon befolyást, melyet a magyar államférfiak minden életbevágó kérdésnél az időben érvényesiteni tudtak, ezen ügyben nem alkalmazni. Ez által vélték elkerülhetni a szemrehányást, mintha a magyar befolyásnak lennének tulajdonithatók mindazon intézkedések, melyek az államhitelezők jogainak megcsorbitására vezetnek. E czélt mindamellett sem érték el.

Mindenkinek élénk emlékében lesz, hogy midőn 1867-ben a kiegyezési törvények szentesitése után az első államköltségvetés tárgyalását az osztrák birodalmi tanácsban megkezdék és ott inditványba hozták az államadósságok unifikációját és az államadóssági kamatokra vetett szelvényadónak felemelését, annak egyedüli indokául az u. n. praeczipuum hozatott fel, vagyis azon összeg, mely az államadóssági évjáradék megállapitásánál, mint Magyarországot nem terhelő felvétetett. Ezen 25 millióból nézetük szerint Magyarországra esni kellett rész erejéig kivánták az államadóssági terhet könnyiteni. Sőt a mennyiben nagy államadóssági törlesztési összegek voltak kikötve, melyek az unifikáczió által elestek s azután a két tétel együttvéve nevezetesen többet tett, mint a mennyi Magyarország terhére lett volna számitandó a 25 milliónyi praeczipuum után, mégis Magyarországot, és első sorban a magyar államférfiakat igyekeztek felelőssé tenni az egész rendszabályért. Kikerülhető tehát nem volt az, hogy Magyarországra iparkodjanak háritani az államadósságok iránt foganatositott rendszabályok végett a felelősséget és ódiumot, feledve azt, hogy Magyarország épen nem volt oka azon háboruknak, azon folytonos gondtalan gazdálkodásnak, mely a közjogi kiegyezést megelőzte; Magyarország nem oka, hogy anyagilag nem fejlődött annyira, hogy nagyobb államadóssági járulékot nem vállalhatott. Fél rendszabály lett tehát eredménye ez eljárásnak, mely két fontos kérdést: a valuta helyreállitásának és a bankrendszer megoldásának kérdését érintetlenül hagyta, még pedig a magyar pénzügyek megkönnyitése nélkül, egyedül a monarchia másik fele költségvetésének javára.

Ezen javaslatomra céloztam, midőn 1869. nov.

8-án először került a magyar törvényhozásnál szőnyegre a magyar bank kérdése. Okt. 4. és 8-án inditványoztam egy országos enquête-bizottmánynak a bankkérdésben való kiküldését. Ez alkalommal e javaslatról következőkép emlékeztem meg: »A jegybank kérdését azon kérdések közé sorozom, melyeket bizonyos időkben kedvezően megoldani sikerülhet, máskor ellenben a megoldás legyőzhetlen akadályokkal találkozik. Nem is mulasztám el a magyar miniszterium megalakulása után az egy izben mutatkozó kedvező alkalomkor megtenni mindazt, mit azon czél elérésére megkisérteni lehetett. Még most is azon nézetben vagyok, hogy azon időt kellett volna felhasználni, midőn a kiegyezés folytán az anyagi kérdések megoldása végett a két törvényhozás egymással legelőször küldöttség által érintkezett. Az államadóssági évjáradék megállapitása alkalmával lett volna mód alapos megoldáshoz jutni, oly megoldáshoz, melynél fogva a valuta szabályozása mellett a bankrendszer deczentralizációja kivihető lett volna. Akkor azonban ez iránti javaslatom igenis merésznek tartatott; a viszonyok nem engedék, hogy nézeteimnek érvényt szerezhessek.«

1867-ben a nyár folytán nem sikerülvén az általam óhajtott megoldás, attól fogva, a mig a kormány tagja voltam, a bankkérdésben követendő eljárásra nézve tisztában voltam magammal. Következetesen fentartottam ez iránti nézeteimet, melyeknek fentidézett 1869. november 8-án tartott beszédemben határozott kifejezést adtam, mondván: »Hogy azóta az alapos megoldásra nézve nem történt semmi lépés, annak tulajdonitható, mert a ministerium azon meggyőződésben volt, hogy ezen kérdésnek megoldására legalkalmasabb idő akkor leend, midőn a bankszabadalom lejár és a valútakérdés megoldása bekövetkezik.«

»Igy fogván fel a kormány a kérdést, az ország valódi érdekében követendő eljárás más nem lehetett, mint egyrészt oda törekedni, hogy a fenálló bankintézmény hazánkban megtegye mindazon szolgálatokat, melyeket tőle az ipar és kereskedés várhat; másrészt időközben a cselekvés szabadságát a törvényhozás számára fentartani.«

Ez volt tervem meghiusulása után politikám a bankkérdésben és ehhez tartottam magamat.

1867. szept. közepe táján e szerint folytak a tárgyalások köztem és az osztrák pénzügyminister, b. Becke közt. A XII. t. cz. 59—61. és 66. szakasza kivitelének módozatai felett tárgyaltunk. Ezen tanácskozások eredménye volt egy 1867. szeptember 12-ről Vöslauban kelt jegyzőkönyvben foglalt egyezmény, melynek 10-ik pontja szólt a bankügyről. Eme pont tartalma a következő:

»Mindaddig, mig a birodalom mindkét felerésze egyértelmü megállapodás utján az osztrák birodalom bankjegy-ügyében uj, törvényes határozatokat nem hozand, kötelezi magát a m. kir. ministerium, hogy Magyarországon jegybankot állitani nem enged, és az osztrák nemz. bank bankjegyeinek kényszerforgalmát azonkép, mint az államjegyekét, valamint azoknak minden közpénztárnál leendő elfogadását, ugy mint eddig, föntartandja, de annak határozott kikötése mellett, hogy a nemzeti bank köteleztessék arra, hogy Magyarországon annyi fiókbankot fog állitani, a mennyit a magyar ministerium szükségesnek tartand, s ezeket a kereskedelmi forgalom igényeinek megfelelő dotáczióval ellátja, továbbá alapszabályait oda fogja módosittatni, hogy jogositva legyen a birodalom mindkét felerészének értékpapirjaira, valamint egyéb

szilárd hitelü s a börzén jegyzett értékpapirokra is kölcsönt adni.« *)

E megállapodás a két pénzügyminister között — mint említém — szept. 12-én keletkezett. Tartalmát közöltem a magyar országos küldöttség tagjaival, kik azonban azon nézetben voltak, hogy ezen megállapodás több oly pontot tartalmazván, melyek a küldöttség hatásköréhez nem tartoznak, az egyezmény ezen alakban az országos küldöttség tárgyalásának alapját nem képezheti. Ennél fogva, mert az 1867. XII. t. cz. az országos küldöttséget az államadóssági évjáradékra nézve csak véleményadással bizta meg, szükségesnek mutatkozott ezen egyezséget egy ujabb által helyettesiteni, melyről fel lehetett tenni, hogy az orsz. küldöttség tárgyalási alapul elfogadja és az abban foglaltakat helyeselni fogja. Ennél fogva ujabb tárgyalásokat folytattam b. Beckével és igy keletkezett az ujabb egyezmény, mely szept. 26-ról kelt és mely az orsz. küldöttség tárgyalásának alapját képezte. Az országos bizottmány az abban kifejezetteket helyeselte és némi csekélyebb módositásokkal az országgyülésnek elfogadás végett ajánlotta.

Tagadhatlan, hogy ezen egyezség, ugy az 1867.

*) »Insolange als beide Reichstheile im gemeinschaftlichen Einverständnisse nicht neue gesetzliche Bestimmungen über das Bank- und Zettelwesen der östr. Monarchie getroffen haben werden, macht sich das k. ung. Ministerium verbindlich, im Königreiche Ungarn eine Zettelbank nicht zuzulassen, und den Banknoten der östr. Nationalbank gleich den Staatsnoten in den ung. Ländern die Cirkulation mit Zwangskurs, sowie die Annahme bei allen Staatskassen, wie bisher, zuzugestehen, stellt hiebei jedoch die ausdrückliche Bedingung, dass die Nationalbank verpflichtet werde, die von dem ung. Ministerium für nöthig erachteten Filialen zu erichten, und dieselben den Bedürfnissen des Handelsverkehrs entsprechend zu dotiren, dann, dass ihre Statuten dahin erweitert werden, dass dieselbe ermächtigt werde, auch Vorschüsse auf Effekten der beiden Reichshälften, sowie auch auf andere solide, auf der Börse notirte Werthpapiere zu leisten.«

márcziusban kelt egyezség is nagy fontossággal bir, a mennyiben ezen egyezség által kétségen kivül van helyezve, hogy a bankszabadalom lejártával, azaz 1876. deczember végével a magyar kormánynak és törvényhozásnak a jegybanküygyben szabad és korlátlan intézkedési joga lesz. Ez kétségbevonhatlanul el van ismerve a monarchia másik fele által. De másrészt — ha a szeptember 12-iki egyezségben a magyarországi hitel emelése iránt kikötött feltétel teljesittetik, az átmeneti időszakban az osztrák bank kénytelen lett volna megtenni hazánkban mindazon szolgálatokat, melyekre kiváltságos állásánál fogva hivatva volt.

Ezekben elmondtam azokat, mik a banküygyre nézve az alkotmányos korszak kezdetén történtek. A jövő fejezetekben elő kivánom adni az azt követő években a mai napig történteket, különös figyelemmel az országgyülésen a banküygyre nézve előfordult tárgyalásokra.

KILENCZEDIK FEJEZET.

Magyarország és az osztrák bank 1868—69. évben.

[1868. év elején a közös és az uj osztrák ministerium kinevezése által a dualizmus tettleg életbe lép. — A bankügy. — A szeptemberi egyezség feltételeinek meg nem tartása. — A bank 1867-iki üzletének kedvezőtlen eredménye idézi elő a bankkérdés ujabb vitatását. — A bank 1868. januári közgyülése. — Kérvényt intéz a birodalmi tanácshoz. — Annak tárgyalása. — A 80 millió kérdése ott előhozatik. — Tárgyalások a bank és az osztrák kormány közt. — A bankalapszabályok változtatása iránti jegyzékváltás az o. és m. pénzügyminister között, april—május- és augusztusban.— Dr. Brestl Budára jön.— A ministertanács megállapodása a bankügyben és az okt. 6-iki jegyzék. — A bank rendkivüli közgyülése okt. 24-én. — Az uj szabályok törvényhozási tárgyalása és a törvény keletkezése. — Az o. pénzügyminister novemberi átirata. — A bank 1868. évi üzlete. — Fokozott tevékenység; fejlődő vállalkozási szellem. — A bank hitelét 1869. év közepén megszoritja. — Pénzválság. — A pesti kereskedelmi kamara emlékirata. — A m. pénzügyminister azt közli okt. 13-án a bankkal. — A bank okt. 24-iki válasza. — Megtagadja a vöslaui pontok feltételeit. — Arad városának bankfiók iránti kérelme visszautasittatik. — A magyar sorsolási kölcsönpapirt a bank hitelezésül el nem fogadja. — A banknak 1870. január 29-iki átirata az o. pénzügyministerhez; tudni kivánja a bankra vonatkozó megállapodást a két kormány közt. — Erre az o. pénzügyministernek márczius 7-én adott válasza. — A m. képviselőházban Irányi és Jókai interpellácziója. — A bankenquête kiküldetik. — A banknak 1869. évi üzleti eredménye.]

A magyar alkotmány visszaállitása, a koronázás és a kiegyezési törvények alkotása által történeti nevezetességüvé vált 1867. év végnapjaiban,a karácsonyi ünnepek és uj év között szentesitést nyertek ama törvényczikkek, melyeket a két törvényhozás országos küldöttségei előkészitettek s a két törvényhozás megállapitott. Az 1868. év első napjaiban tehát elkészült a monarchiának uj alkotmányos szervezete: a dualizmus. Ez év első napjaiban ő felsége által megerősittetett a közös ministerium és ezzel egyidejüleg Ausztriában egy uj országos ministerium neveztetett ki, az ugynevezett »Bürger-ministerium.« Helyet foglaltak benne az osztrák alkotmányos párt kitünő férfiai, kik az osztrák országos küldöttségben főtényezők voltak. A monarchia másik felének először volt parlamentáris ministeriuma.

Ezzel megszünt a magyar ministerium kinevezése után támadt azon provizórium, mely szerint az osztrák pénzügyminister kezelte a közösügyi kiadásokat, a külügyi és hadügyi minister pedig még mindig az osztrák ministerium tagja volt és a Schmerling által alkotott Reichsrathban megjelent. Ezután a gyakorlati életnek feladata lett az uj alapokra fektetett alkotmányosság életképességét bebizonyitani.

Valóban ekkor szünt meg Magyarország tartomány lenni, mi — ha nem is jogilag, de tényleg több mint három századon át volt. Ekkor lett a monarchiának egyenjogu része a közösügyek intézésénél.

De valjon elmondhatjuk-e, hogy a közösérdekü kérdések megoldattak mind és ugy, a mint azt saját érdekünkben kivánni lehetett? E kérdésre kétségen kivül nemmel kell felelnünk, még nekünk is, kik az egyezség megkötésénél befolyásos tényezők voltunk, kik nemcsak láttuk az akadályokat, melyeket elháritani kel-

lett, de ismertük a nehézségeket is, melyeket legyőzni volt feladatunk. Jó lélekkel elmondhatjuk azonban, hogy belátásunk szerint hazánk érdekében megtettünk mindent, mit csak lehetett. Érdeke védelmében gyakran elmentünk azon határig, melyet ha túllépünk, a siker és igy az egész közjogi kiegyezés veszélyeztetve lett volna. Elvállaltuk a felelősséget azért, mi akkor közreműködésünk folytán történt, — csak azon felelősséget nem vállalhattuk el, hogy ezen határokon tullépve, egy bizonytalan jövő esélyeit és szenvedéseit hozzuk nemzetünkre. Éreztük ugyan, hogy megoldatlanul maradtak némely kérdések, nem azért, mintha azok megoldására mindent meg nem kisérlettünk volna, hanem mert az akkori viszonyok a megoldást meg nem engedék. A tér, melyen állottunk, az őszinte, méltányos, az érdekek kölcsönös respektálása melletti tranzakczió tere volt, melyen mindkét félnek engedni kellett kivánalmaiból, hogy a mindenek felett álló érdek, a közös dinasztia és a közös monarchia érdeke nemcsak megóva, hanem szilárd alapokon állandóan biztositva legyen.

Ha az osztrák államférfiak, kik befolyást gyakoroltak mindezen kérdések elintézésénél, a közösügyi törvények megállapitása után ugyanazon kérdést intézik magukhoz, hogy valjon ezen ügyek megoldattak-e mind és ugy, mint azt saját álláspontjukból kivánni lehetett, bizonyára ők is nemmel feleltek volna, annál inkább, mert rájuk nézve nagy önlegyőzésbe került, lemondani azon befolyásról és hatalomról, melyet századokon keresztül tényleg gyakoroltak. Bizonyára nehéz volt nekik megbarátkozni azon gondolattal, hogy a közjogi kiegyezés után megszünik a birodalom fővá-

rosa a monarchia egyedüli központja lenni. Egy, ez ügyek elintézésénél nagy befolyást gyakorolt államférfiu az időben hasonlatképen mondá, hogy a kiegyezési törvény szentesitése után meg kell válni azon eszmétől, hogy a monarchia kör alakjában mozog az államok egén, melynek csak egy központja van, és ez Bécs, mert ezentúl szabályszerü mozgása az elipszis alakját veszi fel, melynek két központja van. Hozzá tevé, miért ne lehetne ezen keret erős, vagy talán erősebb, mint volt az előbbi, hisz az Isten a mindenséget rendezve, az égi testek mozgására örök időkre ez alakot rendelé!

Saját tapasztalásból mondhatom, hogy hasonló őszinte jóakarat vezérlé ez időben a kiegyenlitésnél közreműködő osztrák államférfiakat, mint bennünket. Nem állott ugyan hatalmunkban megváltoztatni az ő Felsége által elfogadott alapelveket, melyek az 1867. XII. t. czikkben foglaltatnak, de a módok és eszközök megállapitásánál határozott befolyást adott nekünk saját alkotmányunk, sőt elismerte és kivánta azok közös megállapitását az 1867. XII. t. cz. egyenes rendelete is.

Az 1868. év kezdetével tehát bekövetkezett azon időpont, midőn a gyakorlatnak kelle bebizonyitania az uj alkotmányos viszonyok életképességét. Erre közreműködni mind három ministerium a legőszintében igyekezett.

Az első nehézség, mely ezen irányban felmerült, a bankkérdés volt. Hogy ez ügyben mi volt az én személyes álláspontom, mint magyar pénzügyministeré, azt jeleztem a megelőző fejezetben, szóról-szóra idézvén a megállapodásokat, melyek 1867-ben, tehát a közjogi kiegyezés végleges megkötése előtt az osztrák és a magyar ministerium között létrejöttek.

Ma sem cselekedhetnék máskép, mint akkor.

Midőn 1867-ben márczius 8-án az átmeneti 1867-ik évre többrendbeli kérdés felett határozott megállapodásra kellett jutnunk, nemcsak a józan okosság, hanem hazánk kereskedése és pénzforgalmi érdekei is megkövetelték, hogy a banknak fenálló jogviszonyai ezen átmeneti évben sem közigazgatási, sem törvényhozási uton meg ne háborittassanak.

Hogy mit óhajtottam hazám, sőt a monarchia közös érdekében ezen átmeneti évben kivinni az állampénzügyi, államadóssági és bankkérdés gyökeres rendezésére nézve, azt a VIII. fejezetben jeleztem. Lesznek bizonyára sokan, kik ezen szándékaimat ma is helytelenitik, kivihetleneknek, igazságtalanoknak, méltánytalanoknak fogják mondani: ezeket arra kérem, ne feledkezzenek meg arról, hogy mily időben támadt bennem ama eszme, melytől, ha merészen, ügyesen és haladék nélkül, s ha kell, kiméletlenül is, keresztülvitetik, — a monarchia anyagi regenerációját s Magyarország pénzforgalmi teljes függetlenségét vártam. Ne feledjék, hogy azon időben hittem kivihetőnek és czélszerünek, sőt szükségesnek mindazt, midőn tekintve a monarchia százados multját, a legközelebb mult évek politikai dogmáit, melyeknek érvényesitésével hazánk és a monarchia annyit szenvedett: egyszerre, politikai tekintetben az előbbi iránynyal homlokegyenest ellentétben álló s nemrég lehetetlennek látszott dolgok 1867-ben tényleg keresztülvitettek. Tudom, hogy nyolcz év alatt annyira változott a helyzet, hogy most már mindenki másként fog itélni arról, mit akkor keresztülvinni én is nagyon nehéznek tekintettem. A politikai átalakulás mellett nyolcz évi siker szól, az általam óhajtott, monarchiánk anyagi érdekeit gyökeresen átalakitó rendszabály csak

eszme maradt, és igy nem fogom csodálni, ha sokan most azt az utóbbiak közé fogják sorozni.

Minthogy azonban 1867. szeptemberben arról meggyőződtem, hogy ezen czélt elérni nem lehet, nem maradt más hátra, mint létesíteni azon megállapodást, mely szeptember 12-én Vöslauban a két ministerium közt létre jött. Mire kötelezte magát a magyar ministerium ezen szeptember 12-iki pontozatokban a bankot illetőleg? Arra, hogy mindaddig, mig a banküygyben a birodalom másik felével egyértelmü megállapodások létre nem jönnek, a magyar ministerium Magyarországon jegybankot felállitani nem fog és az osztrák nemzeti bank jegyeinek kényszerforgalmát Magyarországon fentartja; de ezen kötelezettséget bizonyos, határozottan körvonalozott feltételek mellett vállalta el, t. i. hogy az osztrák nemzeti bank köteleztessék arra, hogy Magyarországon annyi fiókbankot állitson fel, mennyit a magyar ministerium szükségesnek tartand és fiókjait a kereskedési forgalom igényeinek megfelelőleg dotálja, és végre hogy szabályait oda módositsa, miszerint kötelezve legyen a birodalom mindkét felének értékpapirjaira, valamint egyéb szilárd hitelü és a börzén jegyzett papirokra is kölcsönöket adni.

Nem feltétlen kötelezettséget vállalt tehát a ministerium magára, hanem azt az ország hiteligényeinek érdekében határozott feltételekhez kötötte. A magyar ministerium azt, a mit vállalt, teljes mértékben teljesitette és igy méltán megvárhatta volna, hogy viszont az osztrák ministerium, mely alatt az osztrák bank áll, ennél kivigye azt, hogy mindazon előnyökben részesitse a magyar hitelt, melyeknek teljesítése a kizárólagos szabadalommal és jegyeinek kényszerforgalmával biró központi banknak feladata.

Ha az osztrák ministerium ezen feltételt pontosan teljesiti és emélfogva a bank a magyar forgalom érdekében a jogosult és méltányos szolgálatot őszinte jóakarattal teljes mértékben és állandóan megteszi: az átmeneti időszakra, mig t. i. a bank privilegiuma lejár, tehát egész 1876 végeig az ország hiteligényeinek eleget tesz ez esetben nem idéztetik fel a bankkérdés oly éles alakban, mint az mai napig fenáll. Nem lett volna elmérgesitve ez ügy, minek nagyrészt maga a bank az oka, midőn szabadalma törvényes elismerésének kierőszakolása végett saját érdekeivel megegyezőnek tartotta, a monarchia egyik felét, a szent István koronájához tartozó országok egész nagy területét kényszerhelyzetbe hozni az által, hogy az ország ipar- és kereskedelmi hiteligényeit kénye és kedve szerint állapítá meg. Nem gondolá meg, hogy ezen eljárása által győzi meg a még kétkedőket és félénkeket is arról, hogy egy kizárólagos szabadalommal biró, hazánk határain túl székelő bank nem felelhet meg az ország jogos hiteligényeinek, s a jövőben nemcsak érdek, hanem erkölcsi érzet tekintetéből is lehetetlenné tesz oly megoldást, melyet a banknak saját szempontjából óhajtania kellett volna.

Megengedem, hogy a hibák egész sorozata követtetett el a banküygben, — de a legnagyobb hibát mégis maga a bank követé el, midőn csupán azért, hogy a magyar törvénykönyvbe igtatva lássa azt, mit számára a vöslaui egyezség szabadalma egész tartamára biztositott, mit tényleg élvezett, s miért egész 1869. év őszéig, midőn egy pénzválság alkalmával először kivánta velünk hatalmát éreztetni, — kényszerrendszabályokhoz nyult és ez által vélte czélját biztosan elérhetni. Nem a vöslaui megállapodásban volt

tehát a hiba, hanem abban, hogy az a bank részéről meg nem tartatott.

Midőn magyar pénzügyminister voltam, 1867., 1868 és 1869. év legnagyobb részében, nem volt élére állitva a bankkérdés. A hitel érdekében általam a bankhoz intézett kivánatoknak ez készséggel felelt meg, — viszont a ministerium azt, mit a vöslaui egyezmény tartalmazott, pontosan megtartotta és előzékenységgel teljesité a bank egyes adminisztrativ tárgyak körül felmerült kivánatait.

Miként támadt és fejlődött egész a mai napig a bankkérdés, a következő lapokon kivánom megirni. Szükséges azt ismerni mindazoknak, kik közvetlenül vagy közvetve a bankügyre befolyást fognak gyakorolni, mert csak ezt ismerve itélhető meg a jelen helyzet és határozhatók el a legközelebbi jövőben a teendő lépések.

Minthogy az osztrák nemzeti bank kezdetben az 1867. és 1868. év egész folyama, sőt az 1869. év első fele alatt méltányos tekintetbe vette az ország hiteligényeit, az alkotmányos magyar ministerium első korszakában az országnak a bank működésében meg lehetett nyugodni. Mindenki érezni látszott ez ügynek kényes természetét, sőt a képviselőház ellenzéke is, daczára annak, hogy a bankügy a napi sajtóban nem egyszer emlittetett, egész 1869. év végeig nem tette országgyülési vitatások tárgyává. Hasonló óvatosságot lehetett tapasztalni a birodalmi tanács részéről s az osztrák pénzügyminister is hallgatott e kérdés felett, a bank igazgatósága pedig egy szóval se bocsátkozott elvi kérdések megvitatásába. Érintkezéseiben a magyar ministeriummal egészen tárgyilagos maradt, sőt azt hiszem, hogy ha a bank

tiszta jövedelme elegendő lett volna a bankrészvényesek számára az 1863-iki bankakta értelme szerint biztositott osztaléknak hiánynélküli kifizetésére, vagy ha még ezenfelül nevezetesen emelkedett volna az osztalék: éveken keresztül békében megélünk a bankkal és a bankkérdés a két ministerium között és a két törvényhozásban éles és ellentétes vitáknak tárgyát alig képezi.

Ennek bizonyitására érdekes lesz visszatekinteni a bank üzletkörében 1866 és 1867-ben történtekre.

Ezen munka III. számu mellékletében ki van mutatva, mily mérvben jöttek az államjegyek az 1866. év folytában forgalomba. Kitünik ebből, hogy a bank üzlete ez évben nevezetesen csökkent. Midőn 1865. decz. végével, daczára annak, hogy a bank komoly előkészületeket tett az érczértékkel való fizetés megkezdésére s ennélfogva már előzőleg lehetőleg megszoritani igyekezett bankjegykibocsátási forgalmát, mégis 351.94 milliót tett az összes bankjegyforgalom; 1866. deczember végével ezen forgalom 283.98 millióra csökkent, ennélfogva 67.12 millióval volt csekélyebb, mint az év kezdetén. Az ezen évben mutatkozott tiszta jövedelem tehát nem volt kedvezőnek mondható, mert a 7% osztalékot csak ugy lehetett a részvényesek közt kiosztani, hogy az állam, mely a bank préseit igénybe vette, az államjegyek készitési költségeinek fejében számára 600,000 frtnyi összeget fizetett ki.*)

Az 1867. év még kedvezőtlenebbnek mu-

*) 1866-ban a bank összes üzletének eredménye volt 10.965,280 frt; abból levonva a kiadásokat 2.404,100 ftot, maradt tiszta bevétel 8.561,180 frt, melyből levonva a tartalékalap szabályszerü járulékát, 762,170 ftot, a részvényesek minden részvény után 52 frt osztalékot nyertek.

tatkozott.*) A bankjegyek forgalma folyvást csökkent, ellenben az államjegyeké emelkedett. Ugyanis 1866. decz. végével a bankjegyek forgalma még 283.98 milliót tett, 1867. decz. végével azonban leszállt 247.02 millióra; az államjegyeké pedig, mely 1866. deczember végével 215.79 millió volt, emelkedett 1867. deczember végével 301.13 millióra, tehát bekövetkezett azon időszak, midőn a bank igazgatósága nem volt többé képes az 1867-iki üzlet után a bank részvényesei közt azon minimális osztalékot kifizetni, melyet számukra a bankaktának 4. §-e kilátásba helyezett, és mely czikknek rendelete szerint az államadósságból fenmaradt 80 millió bankkövetelés kamatoztatása fejében a hiány erejéig egy millió forint volt a bankrészvényesek számára az állam által fizetendő. Megcsökkent pedig a bank tiszta jövedelme, hozzá számitva az állam által kötelezett egy milliónyi fizetést is, annyira, hogy ez évben abból részvényenkint csak 48 frt, azaz 6.53% volt kioszthatő.**)

A bank igazgatósága nem is mulasztotta el az 1867. év végével, midőn már tisztán látta a nevezetes hiányt, mely jövedelmében előállott, az osztrák pénzügyministertől követelni, hogy a bank javára folyóvá tétessék azon egy millió forint, mely a bankakta értelme szerint fizetendő volt az esetben, ha a bank részvényesei számára a 7% osztalék nem jutna. Báró Becke, mint akkori osztrák pénzügyminister, ezen összeget csakugyan

*) Az 1867. év bankjegy- és államjegyforgalmának és az ágiónak havonkénti kimutatása a V. számu mellékletben foglaltatik.

**) 1867-ben a bank összes jövedelme tett 8.091,695 ftot, a kiadások tettek 1.659,671 ftot, maradt tehát tiszta jövedelem 6.432,023 ft; a tartalékalaphoz szabályszerüleg csatolandó volt 689,642 ft; ehhez számitva a bankakta 4. §-a szerint az állam részéről követelt egy millió forintot, az összes osztalék tett 7.207,976 ftot, mi megfelel részvényenkint 48 ftnak, azaz 6.53% osztaléknak.

ki is fizette, mi bizonyitásául szolgál annak, hogy a 80 millió bizonyos körülmények között kamatozó kölcsön, és a kamatnak az első alkalommal történt megfizetése — még pedig az osztrák pénzügyminister által — szabályszerünek és természetesnek tekintetett. Megtörtént pedig ezen fizetés, a nélkül, hogy ez iránt a magyar pénzügyministeriumnak beleegyezése kikéretett volna.

A bank részvényesei 1868. január 16-án összejöttek és az igazgatóság a közgyülésnek bejelentette, hogy az állam által nyert egy millió segély mellett is a 7% kamat nem osztható ki, miután még mindig egy 520,000 frtra menő hiány mutatkozik. Ez alkalommal a bank igazgatósága arra hivatkozott, hogy mindaddig, mig a bankjegyek mellett 300 milliónyi államjegy is lesz forgalomban, az igazgatóságnak minden igyekezete mellett sem lesz lehetséges a részvényesek közt kielégitő jövedelmet kiosztani. Előadatott továbbá ezen jelentésben az is, hogy ámbár a pénzügyminister kifizette az egy milliót, a 7%-nyi kamatozásnak pótlására szükségelt összegre nézve még semmi lépés nem történt. A közgyülés ez előterjesztésre elhatározta felhatalmazni a bankigazgatóságot és a választmányt, a ministeriummal a további tárgyalásokat megindítani ezen hiány fedezése végett, megbizta továbbá azzal is, hogy a változott körülmények folytán az 1863-iki bankaktának módositása iránt tegye meg a kellő lépéseket.

Már 1867. febr. 2-án a bankigazgatóság és a pénzügyminister kiküldöttei közt értekezletek tartattak a banknak adandó kárpótlás tárgyában. Febr. 19-én a pénzügyminister azon nyilatkozatot tette, hogy a kárpótlás kérdésében nem mondhat határozott nézetet, miután előbb a jogi álláspontra nézve a pénzügyi ügyészség véleményét kivánja meghallgatni.

Márcz. 7-én a pénzügyminister értesittetett a bankot, hogy a pénzügyi ügyészség mindaddig nem adhat véleményt, mig az igazgatósággal magát érintkezésbe nem teszi. A dolog ezen bizonytalan állásában elhatározta az osztrák bank egy kérvénynek benyujtását az osztrák képviselőházhoz. Ezen kérvény benyujtatott 1867. junius 4-én, s abban azon kivánatát fejezte ki a bank, hogy mihamarább előbbi törvényszerü állásába visszahelyeztessék és privilégiumának megsértéseért illő kárpótlás adassék.

Midőn ezen kérvénynek tartalma köztudomásra jött, nem hiányoztak — még a bécsi sajtóban is — oly nyilatkozatok, melyek azt hangsulyozták, hogy itt lenne az ideje előkésziteni az átmenetet a mesterséges czentralizáczió bilincseiből a bankszabadságra.

E kérvény azonban az 1867. év folytán nem vétetett tárgyalás alá és csak 1868. febr. 27-én tett arról jelentést a pénzügyi bizottmány. Ezen jelentésben a pénzügyi bizottmány beismeri ugyan, hogy a bankakta kétoldalu szerződés, és hogy az 1866-iki május 5., junius 7. és augusztus 25-iki rendeletek a bank jogait nem respektálták: azonban tartózkodik véleményt mondani azon kárpótlás iránt, melyet a bank követelhet, miután ez birói elintézés tárgyát képezi, ha a bank ez iránti követelését per utján érvényesiteni kivánná. Megjegyzi továbbá a pénzügyi bizottság, hogy a banknak az előbbi állapotba való visszahelyezését, azaz a jelenben forgalomban levő államjegyek bevonását a körülmények meg nem engedik, s végzi azon javaslattal, hogy a bank kérvénye a pénzügyministerhez tétessék át oly utasitással, hogy a bank képviselőivel kezdjen tárgyalásokat oly czélból, hogy a bank panasza megvizsgáltassék, a viszonyokkal meg-

egyező egyezség előkészitessék és alkotmányos tárgyalás végett a birodalmi tanács elé terjesztessék.

A pénzügyi bizottság ezen jelentése a képviselőház által egyhangulag elfogadtatott.

Az osztrák pénzügyministernek ez alkalommal tett nyilatkozata érdekkel bir, miután jelzi azon irányt, melyet az követni kivánt a bankkérdésre nézve és magyarázza a lépéseket, melyeket később tett. Beismeri beszédében, hogy az államjegyek kibocsátása által a bank jövedelme nevezetesen csökkent; kifejezte a kormánynak azon nézetét is, hogy az államjegyeknek bevonása, vagy nevezetes összegben való kevesbitése a közelebbi időkben nem vihető keresztül, ennélfogva elismerte méltányosságát annak, hogy a bank részvényesei is kárpótlásban részesüljenek; megjegyezte azonban, hogy a kárpótlásnak oly módját szükséges megállapitani, mely által az államra semminemü teher ne háruljon; ennélfogva a kormány nevében készségét nyilvánitá, a bankkal ez iránt érintkezésbe bocsátkozni.

Az időközben pénzügyministerré lett dr. Brestl ezen nyilatkozatából kitünik, hogy az osztrák kormány oly megoldási módot kivánt, mely szerint a banknak az államjegyek forgalma melletti üzleti nyereménye elégséges legyen a részvényesek számára legalább 7% osztalékot biztositani, mi által már jelezve volt az alapszabályok módositása két irányban, u. m. hogy a bank alaptőkéje kevesbittessék és a haszon lehető fokozása végett üzletköre tágittassék. Beszédének folyamában először merült fel a birodalmi tanács körében a 80 milliónak kérdése, melylyel az állam a banknak tartozott. E kérdésről dr. Brestl következőleg nyilatkozott: »A kormány kész a bankkal alkudozá-

sokba bocsátkozni, azonban előbb, mintsem azt tenné, szükséges a magyar ministeriummal közös megállapodás végett érintkezésbe lépni, miután azon 80 millió forint, melylyel az állam a banknak tartozik, azon egyezményben, mely az államadósság iránt köttetett, még elintézést nem talált. Ezen kérdés tehát még függő kérdés; másrészt a bank irányában javaslatba hozandó rendszabályok szoros kapcsolatban állanak a valúta rendezésével, tehát az államjegyek fundirozásával.« Beismeri továbbá, hogy a valúta szabályozásának kérdése későbbi időnek lenne feladata, és végezi beszédet ama javaslattal, hogy a valúta szabályozása iránt, melylyel szoros kapcsolatban áll a bankügy, egy enquête-bizottmány adjon véleményt.

Az osztrák képviselőház határozata és a pénzügyminister nyilatkozata azt bizonyitják, hogy a bankügy első izbeni tárgyalása alkalmával a birodalmi tanács és ministerium a bankot oly intézménynek tekinték, mely kizárólag osztrák intézmény, törvényhozási tekintetben egyedül a birodalmi tanácsnak, közigazgatási tekintetben egyedül az osztrák ministeriumnak van alárendelve, s a 80 millió bankadósság kérdése csak mellékesen, mint az államadósság iránti egyezség egyik meg nem oldott kérdése tekintetett. Ezek után megkezdődtek a tárgyalások a bankügyben a két ministerium között. A bank részéről is készültek javaslatok azon megoldási mód iránt, melyre az osztrák pénzügyminister czélzott, t. i. hogy miként lehetne a bank részvényeseinek osztalékát oly mérvben fokozni, hogy az állam ne legyen kénytelen a bankaktában kikötött kárpótlást fizetni.

A banknak titkára L u c a m lovag, ki a bankügyben nem egyszer jeles irónak s szakembernek bizonyult,

személyes javaslattal lépett fel.*) Röpiratának célja nem volt más, mint jelezni azon álláspontot, melyet elfoglalni a bankigazgatóság saját érdekében czélszerünek vélt és ezen nézeteket megismertetni azokkal, kik ezen ügyben döntő befolyást gyakorolni hivatva voltak.

Lucam ur javaslatba hozza a bank alaptőkéjének 110 millióról 90 millióra való leszállitását, hogy a kevesbedett alaptőke folytán az üzleti nyereményből a részvényeseknek nagyobb osztalék jusson. Kivánja, hogy a szabadalom tartamának ideje alatt a 80 millió államadósság 4%-kal kamatoztassék, a mennyiben a tartalékalap szabályszerü szaporulata és a részvényeseknek 7% osztaléka a tiszta nyereményből nem fedeztethetnék. Kivánja a bank üzletkörének tágitását; az arra javaslott módok közt az a legnevezetesebb, hogy két aláirás sal ellátott váltókat is leszámolhasson. Javasolja végre, hogy a részvénytőke 5%-án felül fennmaradt tiszta jövedelmének nem egynegyed, hanem csak egyhatod része csatoltassék a tartalékalaphoz.

A bank választmánya elfogadta tárgyalás alapjául Lucam ur javaslatát, és ezt 1868. márcz. 5-én a pénzügyministerrel tudatta is. Később april 4-én beterjesztette a bank igazgatósága a pénzügyministeriumhoz azon javaslatot, melynek alapján a tárgyalásokat megindittatni kivánja. Ezen javaslat azonban némelyekben különbözött a főtitkár javaslatától, a mennyiben a 80 millionak 4%-kal való kamatoztatását a szabadalom egész tartamára feltétlenül kivánja még az esetben is, ha az üzleti tiszta jövedelem 7% osztalékot adna; határozottan követeli továbbá, hogy a kötendő egyezmény akkor lép-

*) »Vorschlag zu einer Vereinbarung bezüglich der Entschädigungsansprüche der priv. österr. Nationalbank im Zusammenhang mit einer Aenderung des Uebereinkommens mit dem Staat von 1863.« Bécs, 1868.

jen érvénybe, midőn az a birodalmi tanácsban képviselt országokban és a magyar korona országaiban törvényerőre emelkedik. Tehát nem az osztrák törvényhozás és ministerium, hanem a bank maga kívánta elérni azt, hogy a bank nem egyedül az osztrák, hanem egyszersmind a magyar törvényhozástól is függő, tehát közös természetü intézménynek tekintessék.

A mi a tárgyalásokat köztem és az osztrák pénzügyminister közt illeti, azoknak főbb momentumaira a tárgy fontosságánál fogva ugyan emlékszem, azonban annyi idő után, miután hivatalos okmányok nem állnak rendelkezésemre, csak azon adatokat használhatom, melyek köztudomásra jutottak. Ilyenek azok, melyek 1873. márczíusban a »Reform«-ban megjelentek és melyek majdnem szóról szóra megegyezők azon emlékirat adataival, mely ezen időben a magyar pénzügyministeriumban a banküghen történtekről egybeállittatott, s mely kőnyomatban néhány képviselővel közöltetett. *)

*) Neuwirth J. többször idézett »Banka kta und Bankstreit« czimü munkájában is ezen a »Reform-«ban megjelent közleményt használta fel, még pedig oly megjegyzéssel, mintha a »Reform« tőlem kapta volna eme adatokat, mire határozottan nyilvánithatom, hogy Neuwirth ur ez állitásával nem mondott igazat; én nemcsak nem adtam a »Reform«-nak ezen adatokat, de nem is tudom, hogy kitől kapta azokat; azonban a dolog természetében fekszik, hogy oly okmány, mely számos példányban litografirozva körözteti, könnyen juthat egy vagy más zsurnalista kezeibe. Hogy ezen litografirozott kiadásban megjelent, később köztudomásra jutott dolgozat ugyanegy a »Reform« akkori közleményével, arról most győződtem meg, midőn Széll Kálmán pénzügyminister ur szivességéből ezen emlékiratnak birtokába jutottam. De a banküghy története fejlődésének leirásában használtam azon közléseket is, melyek a magyar országgyülés és a birodalmi tanács iratai közt a hivatalos lapok hasábjain olvashatók és különösen figyelembe vettem azon okmányokat és közléseket, melyeket Neuwirth ur könyvében találtam. Ha ezen a bank érdekében irt könyvének tartalmát és irányát sokban tévesnek találtam is, a számtételekre nézve hitelt érdemlő kutfőnek tekinthető. Az irónak — mint könyve minden érveléséből kivehető — szoros viszonyánál fogva a bankhoz feltehető, hogy könyve irásánál a banknak összes okmánytára rendelkezésére állott.

Az osztrák pénzügyminister, megértve az osztrák bank kivánatát, április kezdetén egy átiratot intézett hozzám, melyben a bécsi és vöslaui egyezményre hivatkozva, a bank szabályainak módositását azzal indokolta, hogy midőn 1867-ben az országos küldöttségek által a közös érdekü viszonyok jövendő kezelése iránt az egyezmény létrejött, a 80 millió forintnyi bankkölcsön kérdése függőben hagyatott és hogy az alapszabályok módositásához és a bankkal uj egyezmény létrehozásához a magyar törvényhozás jóváhagyása is szükséges azon okból, mivel a banknak bankjegykibocsátási joga az 1863. évi egyezmény és az alapszabályok szerint az egész birodalomra kiterjed. A bank kivánságát a 80 millió bankkölcsön rendes kamatoztatása iránt nem véli teljesithetőnek, de a banküzletnek szélesebb alapokra fektetését helyesli. A bank alaptőkéjének leszállitása iránt határozott nézetet még nem állapitott meg. Egyébiránt miután a bankkérdés a valúta kérdésével szoros összefüggésben áll és végérvényesen egyiket a másik nélkül megoldani nem lehet, nézete szerint a létesitendő intézkedésnek csak ideiglenesnek kell lennie.

Azok után, miket a bécsi márcziusi és a vöslaui szeptemberi egyezményről elmondottam, jeleztem azon álláspontot, melyet a bankkérdésben elfoglaltam. Ezzel megegyező volt az osztrák pénzügyministernek 1868. április havában adott válaszom. Egyrészt határozottan kijelentettem abban, hogy a magyar kormány a bank jegyeinek kényszerforgalmát továbbra is fentartani csak annyiban hajlandó, a mennyiben a bank alaptőkéje le nem szállittatik, és hogy a jegybank engedélyezésének jogával a magyar kormány annyiban nem kiván élni, a mennyiben az osztrák nemzeti bank a magyarországi értékpapirokat az osztrák értékpapirokkal egyenlő kedvezményekben ré-

szesiteni és a magyarországi fiókokat kellőképen dotálni fogja. Egyébiránt a 80 millió bankadósság és annak egy millióval való ideiglenes kamatoztatása kérdésében a támasztott követelést visszautasitottam. Végre készségemet nyilvánitám a magyar ministerium nevében a bank szabályainak olyan módositásába belenyugodni, melynél fogva hatásköre tágittatván, jövedelme növekedhetik s igy a birodalmi tanácsban képviselt országok nem lesznek kénytelenek az egy millió segélyt a bank számára kifizetni.

Aug. 1-én az osztrák pénzügyminister ismét jegyzéket intézett hozzám mint magyar pénzügyministerhez, melyben kijelenté, hogy a magyar minister által kifejezett államjogi és pénzügyi nézeteket nem osztja s e tekintetben saját nézeteinek nyilvánitását akkorra halasztja, ha majd betekintett ama jegyzőkönyvekbe, melyekre a magyar pénzügyminister hivatkozott. Tehát 1868. aug. 1-én még az osztrák minister a vöslaui pontokat nem is látta, annál kevésbé teljesitette az osztrák ministerium által abban elvállalt feltételeket. Közli a bankszabályok módositására vonatkozó észrevételeit azon megjegyzéssel, hogy ezekre a magyar pénzügyminister beleegyezése is megkivántatik; az alaptőke leszállitásának kérdését későbbre hagyja, de igéri, hogy e tárgyra vissza fog térni.

Ezen átiratra adott válaszomban megjegyeztem, hogy a nemzeti bank szabadalma Magyarországra semminemü kötelezettséget nem róhat, miután ezen szabadalom Magyarország beleegyezése és hozzájárulása nélkül adatott ki. Ennélfogva annak ügyeibe a magyar kormány beavatkozása nem lehet jogosult, és hogy a

bank alapszabályainak czélba vett módositásához a magyar kormány is formaszerüen járuljon, azt nem engedi azon álláspont, melyet a közös érdekü viszonyok országos kiegyenlitése alkalmával a magyar kormány elfoglalt. Az akkor vállalt kötelezettségeket hajlandó a magyar kormány továbbra is fentartani, a mennyiben ezeket az alapszabályok módositása meg nem változtatja. Továbbá felemlitém, hogy a magyar kormány a bankjegyek kényszerforgalmának fentartását Magyarországon azon feltételhez kötötte, hogy a bank Magyarországon annyi fiókbankot állitson fel, a mennyit a magyar ministerium szükségesnek vél és hogy azokat a kereskedési forgalom igényeinek megfelelőleg dotálja. Mindezekről azonban a szabályokat módositó tervezetben semmi intézkedés nem fordul elő. Ha tehát a módositásokban az osztrák nemzeti banknak a fiókbankok felállitására és ezek dotációjára vonatkozó kötelezettsége is felvétetik, és ha az alaptőkéje által forgalomba hozott jegyeinek értékét ezentul is biztositja, a magyar kormány hajlandó a bankjegyek kényszerforgalmát azon módon, mint az államjegyekét, a módositások életbeléptetése után is Magyarországon fentartani.

Az osztrák pénzügyminister ezen átiratra adott válaszában aug. 13-án ugy nyilatkozik, hogy a bankalapszabályok 3. §-a, mely módositás alá nem esik, kellőképen gondoskodik a nemzeti bank azon kötelezettségéről, hogy Magyarországon annyi fiókbankot állitson fel, a mennyi szükséges. Kérdezi, valjon értesitheti-e már most a nemzeti bank igazgatóságát arról, hogy az alapszabályok módositásába mindkét ministerium beleegyezett? Az ez iránti választ, lehető pénzválság megelőzése tekintetéből sürgeti, mivel a módositások mielőbbi életbeléptetését a monarchia mindkét felében felszaporodott magánhitelü értékpapirok érdeke is kivánatossá

teszi. Ha a magyar pénzügyministernek az alaptőke leszállitása iránti idegenkedését azon aggodalom szülte, hogy ez által a bankjegyek érczfedezete apadni fog, erre nézve megjegyzi, hogy az alaptőke leszállitása az érczkészletet távolról sem érinti, ez által a bankjegyek szabályszerü fedezetében legkisebb hiány sem fog származni, és miután a bankigazgatóság az alaptőke leszállitásához még mindig ragaszkodik és magát a redukczió esetére is képesnek tartja szabályszerü kötelességének teljesitésére, felhivja a magyar pénzügyministert, hogy e pontban közeledjék az ő nézetéhez.

Miután a függőben levő kérdések kiegyenlitésére nézve a jegyzékváltások kellő eredményre nem vezettek, az osztrák pénzügyminister hajlandóságát nyilvánitotta, személyesen Budára jönni és velem a módositásokra vonatkozó kérdéseket megbeszélni. Az osztrák pénzügyminister ezen ajánlatát én szives készséggel elfogadtam és csakugyan 1868. októberben dr. Brestl, osztrák pénzügyminister le is jött Budára.

A vele folytatott értekezletek október 5-én és 6-án tartattak. Azok megkönnyitése végett a bank alkormányzója: báró Wodianer Mór is lejött hozzám Budára, és ha nem is hivatalos uton, de magánértekezés alakjában megadta a szükséges, általam kivánt felvilágositásokat. Október 5-én este arról biztositottam az osztrák pénzügyministert, hogy a másnap tartandó ministertanács elé viszem a bankügyet, és hogy a nyert felvilágositások alapján, — miután adatokkal bizonyitották azt, hogy a bank alaptőkéjének leszállitása után is az érczpénzalap nem fog csökkenni, — s igy a magyar kormány azon kötelezettségének, melylyel Magyarország lakói iránt tartozik, hogy t. i. a parancsolt érték fentartása mellett azon

biztositék, mely az érczpénzfedezet tekintetében az 1863. banktörvényben ki van mondva, ezután is teljes mértékben fenmarad — elég lesz téve: hajlandó leszek a ministeri tanácsnak ezen módositás elfogadását ajánlani.

A ministertanács okt. 6-án csakugyan megtartatott és ott a javaslatomra hozott határozatok folytán a következő tartalmu jegyzéket intéztem az osztrák pénzügyministerhez:

»A tegnapi napon köztünk tartott értekezlet eredményét és a történt megállapodásokat a bankügyben a mai nap tartott ministertanácsi ülés elé hoztam és annak határozata alapján a következőkbe foglalom válaszomat:

»A mi a Nagyméltóságod által felemlitett s a bank privilegiumának lejárta után kifizetendő 80 millió ft. kamat nélkül adott előlegnek visszafizetését illeti: e tekintetben támaszkodva az 1867. XV. t. cz. 1. §-ára, azon nézetben vagyok, hogy miután az összes előbbeni államterhek után Magyarország által elvállalandó évjáradék ezen fennemlitett törvény 1. §-a szerint a két törvényhozás közt közös egyetértéssel megállapittatott és az államadósságok iránti törvény hozatala alkalmával a két ministerium által kiküldött bizottság egy jegyzékbe foglalta az összes terheket és ezek között foglaltatik a 80 millió frt is, és különösen tekintetbe vévén azt, hogy a függő adósságból az 5. §. értelme szerint közös jótállást Magyarország csak 312 millió frtnyi állam- és pénzjegyekre vállalt el: ennélfogva mind ezen 80 millió frt iránt, mind az esetleg a bankrészvényesek javára fizetendő egy millió forintra nézve Nagyméltóságod álláspontját a magyar ministerium elfogadhatónak nem tartotta. Mi mellett még meg kell jegyeznem, hogy ezen kérdés a bankprivilegium lejárta és a valuta helyreállitása előtt nem tartozik a sürgősek közé.

»A mi illeti a nemzeti bank alapszabályaiban teendő változtatásokat: miután a nemzeti bank ujabb alapszabályait a birodalmi tanács állapitotta meg, a magyar ministerium azon nézetben van, hogy az azokban teendő változtatások a birodalmi tanács és bécsi ministerium hatásköréhez tartoznak és a magyar ministeriumot csak annyiban érdeklik, a mennyiben az 1867. XVI. t. czikkben a vám- és kereskedelmi szövetségről szóló fejezet 20-ik pontja szerint minden oly intézet, mely a birodalom valamely felének területén választja székhelyét, ha működését a másik fél területére is ki akarja terjeszteni, ezt alapszabályainak előmutatása és a másik fél ministeriumának engedélye mellett teheti: ennélfogva a magyar ministerium mindazon változtatásokra nézve, melyek létesitése a bank részéről kivántatik, és a melyeknek megadására Nagyméltóságod a birodalmi tanácstól nyert fölhatalmazás folytán jogositva van, semmi észrevételt tenni nem kiván, sőt a magyar ministerium azon nézetben van, hogy a bankügy fontosságának méltánylására Magyarországban csak jó hatással lenne, ha Nagyméltóságod nyert fölhatalmazása alapján ezen módositásokat mielőbb jóváhagyván, azon állapotba helyezné a bankot, hogy nemcsak a magyar földtehermentesitési kötvényekre, ugy mint eddig, hanem a magyar állam által biztositott vagy kiadandó minden értékpapirokra, a magyar földhitelintézet zálogleveleire és végre teljesen befizetett és biztos iparpapirokra is adna pénzbeli előlegeket.

»Egyébiránt ezen alkalommal annak is kifejezést kivánok adni, miszerint nagy súlyt kell fektetnem arra, hogy nyilvánitsa ki a bank készségét az iránt hogy ha a kereskedelmi és hitelforgalom a jelenlegi fiókok dotációjának felemelését igényelné, azt a bank igazgatósága

készséggel teljesiteni fogja. Ugy hiszem, hogy ezen szabályok változtatása folytán a bank oly helyzetben lesz, melynél fogva az egy millió évenkinti fizetésnek szüksége egészen elesik.

»A mi végre azon javaslatot illeti, miszerint engedtessék meg a nemzeti banknak, hogy részvénytőkéjét 20—30 millió frttal redukálja, illetőleg annak megfelelő összeget a részvényeseknek bankjegyekben kifizethessen: erre nézve a magyar ministeriumnak semmi észrevétele nincsen, azonban határozottan kiköti, hogy miután a valútának helyreállitásaig a bankjegyek kényszerforgalommal birnak Magyarországban is, a banknak jelenben meglevő érczkészlete ne kevesbittessék, vagy ha annak bizonyos része haszonhajtólag elhelyeztetnék is, az oly módon történjék, hogy az a szükséghez képest rövid idő alatt ismét érczértékké változtatható legyen.«

Midőn ezen, a magyar ministeri tanács határozata folytán küldött jegyzék köztudomásra jutott, annak tartalma a napi sajtóban élénk felszólalásokra adott alkalmat. A birodalom másik felében kifogásoltatott és megfoghatlannak mondatott, hogy minő jogon avatkozott a magyar ministerium abba, hogy az osztrák bank mily nagy részvénytőkével vagy érczfedezettel birjon. Én azt hiszem, hogy teljesen jogosult volt a ministerium által elfoglalt azon álláspont, mely szerint be nem avatkozott az alapszabályok módositásának részleteibe és azt kötötte ki, hogy a meglevő érczfedezet a részvények után teljesitendő visszafizetések által meg ne kevesbittessék. Ezt tenni kötelességem volt, mert a bank minden Magyarországon forgó jegyért adósává vált az azt elfogadó közönségnek és a bank jegyeinek kényszerforgalma — még pedig teljes névszerinti értékben — a ministerium által fentartatott, tehát épen a kormánynak kellett arról

gondoskodni, hogy mindaddig, mig a bankjegyekre nézve Magyarországon a kényszerforgalom fennáll, a bank a bankjegyek biztositékául szolgáló érczfedezetet teljes épségben tartsa.

A bank részvényeseinek 1868. okt. 27-én tartott közgyülése tudomásul vette és helybenhagyta a bankigazgatóságnak az alapszabályok módositására szolgáló javaslatát.

A pénzügyminister beterjesztvén a birodalmi tanács képviselőházában a bankkal történt megállapodásokat, a pénzügyi bizottmány nov. 3-án tette ez iránti javaslatát. Helyeselte a magyar ministeriumnak nézetét, hogy a részvényeseknek az alaptőkéből leendő visszafizetések folytán a banknak érczpénzbeli értéke meg ne kevesbittessék. Ez alkalommal ismét előkerült a 80 millió kérdése; azonban erről egy külön fejezetben kivánok szólani és ezért e helyütt csak megemlitem. A birodalmi tanács ezen tanácskozásai alkalmával is senkinek se jutott eszébe kétségbevonni, hogy az osztrák nemzeti bank osztrák intézet, mely felett intézkedni a birodalmi tanács kizárólagos joga.

Keresztül volt tehát vive 1868. év végével a bank alapszabályainak módositása, még pedig oly irányban, hogy ez által a részvénytőke 90 millióra leszállittatott és a bank üzletkörének növelése engedélyeztetett. *) A bankszabályok ezen módositása nevezetes előnyére volt a birodalmi tanácsban képviselt országoknak és ezek kormányának. De Magyarországra nézve is előnynyel járt, a mennyiben az osztrák pénzügyminister 1868. november havában a magyar pénzügyministerhez intézett átiratában, midőn megküldé a bank alapszabá-

*) Az alapszabályok módósitása iránt 1868-ban hozott törvényt és megállapodást a melléklet VI. számában közlöm.

lyainak módosítására vonatkozó törvényjavaslatot jelentette, hogy az osztrák bank a magyar pénzügyminister kifejezett óhajtásához képest nemcsak a magyar állampapirokat, hanem a magyar vasutkölcsönt és egyéb értékpapirokat is kész a lombardüzletben elfogadni. *)

A jövőre nézve el volt tehát háritva minden nehézség a banknak fizetendő szubvenczió iránt. De az 1868. év ismét nem volt a bankra nézve kedvező; 1867 végével az összes bankjegyforgalom 247.82 milliót tett; 1868. decz. végével emelkedett 276.18 millióra; tett tehát az összes szaporulat 29.16 milliót; azonban ezen szaporodás nem annyira a szabályszerü banküzlet fokozásából eredt, mint inkább azon 20¼ millióból, mely a bankrészvények után a részvényeseknek kifizettetett és azok által forgalomba hozatott, és igy természetes, hogy levonva a kiadásokat, tiszta jövedelemképen nem maradt több mint 6.870,903 ft; és miután a részvényeseknek a befizetett tőke után őket illető 7% osztalék tett volna 7.540,312 forintot, 669,409 ftnyi fedezetlen összeg maradt. Meg kell jegyeznem, hogy a 7% kamat járt nov. 15-éig 110¼ millió után és ettől fogva deczember végeig 90 millió után, mert nov. 15-én történt az alaptőkének a birodalmi tanács által megállapitott összegben való visszafizetése. **)

1868 végével tehát ismét azon kérdés állott elő, hogy miképen fog ezen hiány fedeztetni? A magyar kormány — mint láttuk — azon álláspontot foglalta el, hogy ezen szubvenczió fizetéséhez a magyar állam nem tartozik járulni. Viszont az osztrák pénzügyminister

*) Minő értékpapirokat fogad el a bank a lombardüzletben, az a hivatalos »Wiener Zeitung« 1868. november 7-iki számában elősoroltatik.

**) Az 1868. bankjegy- és államjegyforgalomról szóló kimutatás a VII. számu mellékletben foglaltatik.

azon álláspontlioz ragaszkodott, hogy Magyarországot ezen szubvenczióból bizonyos rész illetvén, az egészet ő a birodalmi tanácsban képviselt országok terheltetésével nem fizeti, mert ezen fizetés teljesitése által tényleg elismerte volna a magyar álláspont jogosultságát. Ily viszonyok közt többrendbeli értekezletek tartattak a bankigazgatóság és az osztrák pénzügyminister közt, melyeken az osztrák kormány részéről hangsulyoztatott azon óhaj, hogy czélszerü lenne, ha a bank semmi követelést nem támasztana ezen évre az állam irányában és ezen fizetés megtagadásának indokául felhozatott, hogy deczember végével a bank alaptőkéje már csak 90 millióval van a bank főkönyveibe bejegyezve és ezen 90 millió után a 7% osztalék kiadható az azon évben tett tiszta nyereményből.

A részvényesek közgyülése megtartatott 1869. jan. 16-án; e közgyülésen az adott körülmények közt elhatároztatott, hogy a tőzsdén előbbi években bevásárolt bankzáloglevelek, melyek a bank aktivumai közt az alacsony bevásárlási ár szerint voltak számitva, az 1868. deczember 31-diki árkelet szerint vétessenek föl, az ebből származott 363,405 ftnyi nyeremény vétessék számitásba az osztalék kiosztásánál. Ennélfogva az összes hiány leapadt 340,543 forintra, és igy az osztalék 47 ft. 90 krban állapittatott meg. A hiányzó összegre nézve pedig kimondatott, hogy az esetben, ha a császári kormány ezen összeg kifizetését megtagadná, ez összeg, mint a banknak az állam iránti követelése, a könyvekben az állam terhére előirassék.

A változtatott bankalapszabályok folytán és nagyobb jövedelem eszközlése végett fokozott hitelezése a banknak a pénzjegyforgalmat nevezetesen emelte. Ennélfogva a forgalom 1869. év kezdetétől fogva havonkint

folyton emelkedett. A megkönnyitett hitelezési viszonyok fokozták a vállalkozási szellemet és az ipar és pénzmüvelet minden téren oly nagy mérvben fejlődött, hogy már is a szédelgés jellegét viselte magán. Igy magában Bécsben az 1869. év első három hónapjában 32 uj vállalat létesült, holott az összes pénzügyi vállalatok száma, melyek 1868 végeig keletkeztek és rendesen működtek, csak 25 vala. Magyarországra sem maradt hatás nélkül ezen élénk vállalkozási szellem. Mint láttuk, az 1868. deczember végén forgalomba hozott összes bankjegyek tettek 276.$_{18}$ milliót; ugyanazon időben az államjegyek forgalma tett 298.$_{33}$ milliót, tehát az összes pénzjegyforgalom tett 574.$_{51}$ milliót. Ha az 1869. évi julius hónapot veszszük fel, a forgalom még nagyobb emelkedése mutatkozik. A bankjegyforgalom tett julius végével 300.$_{35}$ milliót, az államjegyforgalom pedig 306.$_{12}$ milliót, és igy az összes forgalom felemelkedett 606.$_{47}$ millióra. Az államjegyek forgalmának növekedésére befolyással volt az 1868. VII. törvény, mely szerint a tiz krajczáros pénzjegyek ezüst tiz- és husz krajczáros váltó pénz által cseréltettek be és a forgalomból bevont papir váltó-pénz helyében az államjegyek forgalma szaporodott; de kis mértékben hatással volt rá a sóbánya-utalványok és az államjegyek közt fenálló viszony is, noha 1869. évben még csak csekély összegek jöttek az államjegyekből e czimen forgalomba. Ha összehasonlitjuk az 1868. év közepén levő állapotot az 1869. julius 1-én levő állapottal, még feltünőbb lesz a pénzjegyek forgalmának szaporodott mérve. Az összes forgalmi jegyek összege tett 1868. junius végén 532.$_{79}$ milliót, 1869. junius végén már 598.$_{26}$ milliót, tehát a jegyeknek egy év alatti szaporulata tett 65.$_{47}$ milliót. Nemcsak az üzlet és a vállalkozási

szellem fokozására volt ez hatással, hanem nevezetes befolyást gyakorolt a valúta állására is. Hasonlitva az 1868. junius végével az ágió állását, mely akkor tett 113.$_1$-et, egy esztendő mulva, 1869. junius végével felemelkedett 121.$_7$-re 1869. julius havában az ezüst ágió felszökött 13-ról 22 %-ra, s igy az ágió különbség tett 8.$_6$ %-ot, mindamellett, hogy a jó termések folytán a kivitel nagy mérvben szaporodott. A vállalkozási szellemre tagadhatlanul nagy befolyással volt a bankrészvényeseknek visszafizetett több mint 20 milliónyi összeg is, mely elhelyezést keresett. Az ezen korszakban támadt üzérkedésre világot vet azon körülmény, hogy 1868. okt. végétől 1869. jul. végéig a bank váltóleszámitolási üzlete 12 millióval csökkent, holott lombard-üzlete 40 millióval növekedett, mi világosan bizonyitja, hogy az uj vállalatok alapitása folytán forgalomba hozott értékpapirokat a rendelkezésre álló tőkével fedezni már nem voltak az üzérek képesek és hogy a befizetéseket az uj vállalatokra megtehessék, a banknál elzálogositható értékek nagy mérvben vették igénybe a bank lombard-üzletét. A bank ilyen körülmények közt, midőn bankjegytartalékát egészen 7 millióig leolvadni látta, kénytelen volt a kamatlábot felemelni, s emelte is julius végével a váltóleszámitolási kamatot 4 %-ról 5 %-ra és aug. 27-én a lombard-üzlet kamatját 5 %-ról 5 ½-ra, sőt elhatározta a letétek aránylagos felmondását és megállapitotta azon maximumot, melyet a lombard-üzletnél egyeseknek adni hajlandó.

Én a bankigazgatóságnak ezen rendszabályát saját érdekében jogosultnak tartom; máskép alig cselekedhetett, miután csak a között volt választása, hogy vagy az alapszabályok értelme szerint a nagyobb mértékben kibocsátott vagy kibocsátandó bankjegyek

érczfedezetét beszerezze, s eladja az érczváltókat, az u. n. deviseket, vagy pedig életbeléptesse azon rendszabályt, melyhez folyamodott is, t. i. hogy a kamatláb felemelése és a hitelengedélyezés megszoritása által a bankjegyek nagyobb kibocsátásának gátot vessen.

Hogy az ily rögtön életbeléptetett rendszabály hatással volt a hitelre és a pénzforgalomra, az természetes. A pesti piacz, mely a bécsi piacz után indult az uj vállalatok teremtésében, megérezte a bank részéről történt ezen megszoritást, és mint mindenütt, ugy azon időben nálunk is, a monarchia legnagyobb intézete által adott példa hatással volt a magánosok által nyujtott hitelre is. Nyomban követte ezt azon bizalmatlanság, mely előállani szokott a hitelnek rögtöni megszoritása folytán, és érezhetővé kezdett válni azon, a magyar pénzpiaczot első esetben ért válság, melyet akkor pénzválságnak neveztek, holott az a dolog természete szerint inkább vállalkozási válságnak (Speculations-Krise) volt nevezhető. Ezen válság folytán a bankkérdés, mely kilencz hónapig pihent, ismét előtérbe lépett és először lett a magyar országgyülés képviselőházában vita tárgyává.

Megelőzte azt a pesti kereskedelmi kamrának a magyar kormányhoz szept. 27-ről intézett emlékirata, mely a válság egyik okát azon körülményben keresi, hogy a magyar-osztrák monarchiának csak egy pénzforrása van: az osztrák nemzeti bank, s ez a magyarországi pénzpiacz legujabb szorultságával szemben sehogy sem felelt meg Magyarország szükségeinek és jogosult igényeinek. A mit általában tennie lehetett, azt mindenekelőtt és kizárólag a birodalom nem-magyar részének érdekében tette, és a magyar kereskedelemtől és ipartól nemcsak hogy a rendkivüli körülmények által igé-

nyelt nagyobb szolgálatot megtagadta, hanem megszoritá azt is, melyben rendes viszonyok közt részesiteni szokta. Ezen emlékiratban kivántatott a magyar bankfiókok dotációjának három millióval való felemelése, nem azon czélból, hogy az azonnal, kiadassék, hanem hogy készletben legyen és szükség esetében a netalán nagyobb mérveket öltő válság enyhitésére szolgáljon.

Én ezen emlékiratot egy okt. 13-án kelt jegyzékben közöltem a bank kormányzójával. Az átiratban következőket emeltem ki: »A pesti kereskedelmi kamra a legközelebb beállott pénzválság tárgyában a magyar ministeriumhoz emlékiratot nyujtott be, melyben panaszképen előterjeszti, hogy az osztrák nemzeti bank a magyarországi fiókintézetei számára meghatározott összegeket épen a legválságosabb időben nevezetesen leszállitotta, a helyett, hogy azokat a legsürgetőbb szükségletekhez képest megközelitő mérvben felemelte volna.

»Nem akarom ugyan félreismerni, hogy hasonló időszakban minden pénzintézet hitelengedélyezéseinél csakis a legnagyobb óvatossággal járhat el, de másrészt azt hiszem, hogy jogosan követeltethetik, miszerint a monarchia egyik felétől azon segély, melyben addig is ugyis csak a legszerényebb mérvben részesittetett, el ne vonassék, oly czélból, hogy az is a birodalom másik felének javára fordittassék.

»Nem mellőzhetem hallgatással, hogy a nemzeti bank ezen eljárása Magyarország minden körében általános megütközést, sőt rendkivüli mozgalmat idézett elő, mi a magyar ministeriumot annál kellemetlenebbül érinti, minthogy magát, tekintettel a két ministerium közt létesült egyezségre és a nemzeti bank igéreteire, arról biztositottnak hitte, hogy a magyar ipar és keres-

kedelem érdekei mindenkor kellő figyelembe fognak vétetni.

»Az emlitett igéretek — mint a bank igazgatósága előtt tudva van — abban állottak, hogy a nemzeti bank nemcsak a magyar vasutkölcsön és földtehermentesitési kötvényekre, hanem minden jóhitelü magánvállalat értékpapirjaira is kölcsönt fog engedélyezni, továbbá hogy a fiókintézetek javadalmazását a szükséglethez képest felemelni és a magyar kormány kivánságára a fiókintézetek számát is ujaknak felállitása által szaporitani fogja.

»Ennélfogva figyelmeztetem az igazgatóságot, hogy a magyarországi fiókintézetek javadalmazását, a mennyiben az időközben meg nem történt volna, legalább a néhány hó előtti összegre felemelni és mindenütt, hol — mint pl. Pesten — a javadalmazás további szaporitásának szüksége mutatkozik, azt haladék nélkül elrendelni sziveskedjék, hogy eképen a magyar értékpapirokra nézve a kivánt kölcsönök létesitése, de azonkivül a bankképes váltók leszámitolása is akadály nélkül lehetővé tétessék.

»Végre jövő postával kérem megküldetni az összes magyar fiókintézetek javadalmazásának és ennek tényleges igénybevételének kimutatását.«

Az osztrák nemzeti bank ezen átiratról hivatalos tudomást vevén, 1869. okt. 21-ről kelt átiratában kimutatá, hogy 1869. szept. 30-án a leszámitolt összes váltók mennyisége tett 102.5 milliót, melyből 55.9 millió Bécsre, 21.8 az osztrák fiókokra és 22.3 a magyar fiókokra esett. Kimutatja számokban azt is, hogy az 1868. év első kilencz hónapja alatt a váltóleszámitolásnál előfordult szaporodat Bécsben 43.3 %-ot, a többi osztrák fiókoknál 18.5 százalékot és a magyar fiókoknál 37.6 %-ot tett; a leszámitolt váltók összege Pesten 34 %-át

teszi az összes váltóforgalomnak. Egyszersmind válaszolt október 21-én a magyar pénzügyministernek hozzá okt. 13-áról intézett átiratára. Ezen válaszában az az érdekes, hogy ámbár a bank hivatkozik a több izben említett vöslaui 1867. szept. 12-iki egyezményre, és különösen kiemeli, hogy a magyar ministerium kötelezte magát, hogy Magyarországon jegybanknak felállitását engedélyezni nem fogja és az osztrák nemzeti bank bankjegyeinek kényszerforgalmát azonképen, mint az államjegyekét, ugy mint eddig, fentartandja, tehát idézi az egyezménynek első részét: a második részt, melynek pontos megtartásához a fentebbi igéret kötve volt, a bank magára nézve kötelezőnek épen nem ismeri. A bank ezen nyilatkozata által egészen uj helyzetet teremtett, mert midőn a magyar ministerium által tett igéret határozottan feltételes volt, a bank pedig tagadván a feltételnek rá nézve való kötelező erejét, ezen cselekvénye által egyenesen felmentette a magyar ministeriumot a feltételesen tett igéret kötelezettsége alul. Szóról szóra idézem ezen fontos pontot:

»Ha már a bank ezen szabadalmának elismerése feltételes és korlátolt volt, és Magyarországnak későbbi az iránti nyilatkozatai által, hogy a bankjegy kibocsátásnak jogával csakis jelenleg nem kiván élni, még inkább meggyengittetett, ugy különösen kiemelendő, hogy ezen megállapodások (t. i. a két ministerium közt) a bank tudomása nélkül hozattak, és hogy ily megállapodás létezik, arról csak utólagosan — szóbelileg értesittetett: mindamellett ezen megállapodásból követelések vonatnak, melyeknek teljesitésére az osztrák nemzeti bankot kötelezeni kivánják..... A nemzeti bank nem érzi magát hivatva, azon véleménykülönbséget megvitatni, mely még ma is Ausz-

tria és Magyarország kormányai között fennáll. A nemzeti bank csak ahhoz ragaszkodhatik, hogyaz ő törvény- és szerződésszerü jogai későbbi, az osztrák nemzeti bank beleegyezése nélkül keletkezett okmányok által meg nem változtathatnak, sem meg nem szorittathatnak, és kötelességének érzi minden körülmények közt ily változtatás vagy megszoritás ellen óvást tenni. Az osztrák banknak nincs jogában a törvényhozási tényezők szándékának elibe vágni, melyeknek feladata a felett határozni, mikor és mily módon rendeztessék az államjegyekből álló adósság. Azonban a bank nem utasithatja el magától azon meggyőződést, hogy az ő törvényesen elismert és szerződésileg nyert jogainak megtagadása Magyarországban kifejtett tevékenységének megszoritását vonhatná maga után.«

Igy szólott tehát az osztrák bank 1869 végével azon okmányról, melyre mindannyiszor történik hivatkozás, midőn a magyar ministeriumnak a bank irányában tett igéretéről van szó. A két ministerium közti megállapodást semmisnek nyilvánitja, óvást tesz ellene és konstatálja, hogy vele azon feltétel, mely mellett a magyar kormány működését Magyarországon megengedte és magyar bank engedélyezésének jogáról a szabadalom tartama alatt lemondott, még csak irásban sem közöltetett.

Az osztrák bank nemcsak szóval és irásban nyilatkozott az iránt, hogy a vöslaui egyezség feltételeit magára nézve kötelező erővel bíróknak nem tartja, hanem tények is igazolják, hogy azoknak eleget tenni szándéka se volt, sőt egyenesen és szándékosan ellenük cselekedett.

A magyar pénzügyministeriumhoz 1869-ben Arad városa egy bankfiók felállitása iránt folyamodott. E kérelmet a magyar pénzügyminister annak támogatása mellett, elintézés végett áttette az osztrák nemzeti bank igazgatóságához. A bank ezen megkeresés folytán értesitette a magyar ministeriumot a banktanácsnak e tárgyban hozott határozatáról, mely igy szól:

»A bankigazgatóság hajlandó ugyan fenálló alapszabályainak korlátain belül a magyarországi városok kérelmeit teljesiteni, de miután a bank idegen vagyonnak felelős kezelője és a jelenleg létező viszonyok közt, a mig állása Magyarországot illetőleg oly bizonytalan, nem nyilatkozhatik oda, hogy működésének Magyarországon nagyobb kiterjedést hajlandó adni, mint azt jelenleg fenálló üzlete okvetlenül megkivánja.

»Tehát a bank igazgatósága egyelőre nem is gondolhat arra, hogy Magyarországon ujabb bankfiókokat állitson; mindamellett nem mond le azon reményről, hogy a nemzeti bankot közelebbről érdeklő több rendbeli kérdésnek kielégitő elintézése után a bankigazgatóságnak lehetségessé fog tétetni a rendelkezésére álló előnyökben Magyarországot nagyobb mérvben részesiteni.«

Ha valami, ez jellemzi leginkább a banknak Magyarország irányában elfoglalt álláspontját. De bizonyitja azt is, hogy 1868 végével, midőn felszólitottam az osztrák pénzügyministert, hogy a bank alapszabályainak módositása alkalmával vegye fel a szabályokba a vöslaui megállapodásnak azon határozott feltételét, mely szerint a bank köteles legyen a magyar ministerium kivánatára uj fiókokat felállitani, mire a minister azzal válaszolt, hogy azt ujabban kikötni nem szükséges, miután az 1863-ban hozott banktörvény 3. §-a ez

iránt kellőleg intézkedvén, a magyar kormánynak kívánata a nélkül is érvényesithető lesz: az osztrák ministernek ez iránti biztositása értékkel nem birt.

Egy másik tényt is kivánok idézni, mely bizonyitja, hogy a feltétel, mely a vöslaui egyezségben kiköttetett, más irányban sem teljesült. 1870-ben a magyar sorsolási kölcsön létrejött, a kölcsönkötvények kibocsáttattak, s habár ezek magyar állampapirok, s a vöslaui egyezségben ki volt kötve, hogy a bank magyar állampapirokat kölcsönzés tárgyául elfogadni köteles, habár a bank alapszabályainak módositása alkalmával a magyar kormány részéről az ahoz való hozzájárulás határozottan ezen feltételhez is köttetett: a bank a sorsolási kölcsön-kötvényeket nem fogadta el hitelezése alapjául. Midőn ezen körülmény 1870-ben felmerült, a magyar pénzügyminister — már akkor Kerkápolyi Károly ur — támaszkodva a bank alapszabályainak módositásakor keletkezett megállapodásokra, megkereste az osztrák pénzügyministerium utján az osztrák nemzeti bank igazgatóságát, hogy ezen kölcsönjegyet az egész birodalomban létező fiókjaiban a lombard-üzletnél elfogadni legyen hajlandó. Ezen megkeresésre az osztrák nemzeti bank igazgatósága azt válaszolta, hogy működését Magyarországon a jelenleg létezőnél nagyobb mérvben nincs szándéka kiterjeszteni, de szükebbre se vonja, és ennyiben hajlandó az emlitett értékpapirokat — de csakis Magyarországban — a magyar fiókoknak kiszabott dotáczión belül zálogul elfogadni. Ezen nehézség csak később oszlattatott el, midőn az érczváltók (devisek) kérdése fordult meg a kormány és a bank között és ehez a magyar ministerium hozzájárulása is kikéretett.

Hogy e helyütt elmondjak minden nevezetesebbet,

mi a vöslaui egyezségre vonatkozik, még a következő érdekes körülményeket kívánom felemliteni:

A bank igazgatósága végre hivatalos értesülést kivánt nyerni az iránt, hogy a bankkérdésben minő kötelező megállapodások jöttek létre a két minisiterium között, melyekről, mint egy hozzám intézett jegyzékében a bank kormányzója megjegyezte, csak szóbeli értesitést nyert. 1870. jan. 29-én dr. Brestl, osztrák pénzügyministerhez intézett jegyzékében a bankkormányzó kérdést intézett az iránt, valjon való-e, és ha igen, minő megállapodások jöttek létre az osztrák nemzeti bank ügyében Magyarország és Ausztria közt? Ezen kérdésre dr. Brestl 1870. márcz 7-én rövid jegyzékben válaszolt. Az osztrák nemzeti bankot illető formaszerü egyezség azon stipulációkban foglaltatik, mely a két pénzügyminister között 1867. márcz. 8-án köttetett a pénzügyi szolgálat ideiglenes gyakorlata iránt. Ezen stipulációknak 18. pontjában következők foglaltatnak: (s itt idézi a 176-ik lapon közölt szerkezetet s ekép folytatja:)

»1867. szeptemberben a két ministerium közt ismételt tanácskozások folytak azon ügyek kezelése felett, melyek az 1867. XII. t. cz. értelmében közös egyetértéssel elintézendők. Ezen tanácskozások eredménye jegyzőkönyvbe felvétetett; az utóbbinak betekintése folytán tudom, hogy a magyar kir. ministerium magát kötelezte«... és itt idézi a vöslaui szeptember 12-iki egyezményben foglaltakat, s emliti ezen, a magyar ministerium részéről tett igéretre nézve, hogy az azon feltételhez köttetett, hogy az osztrák nemzeti bank a Magyarországban szükségeseknek vélt fiókokat felállitani, azokat kellő-

leg dotálni és előlegeket adni köteles a monarchia mindkét részének értékpapirjaira.« Végzi pedig közleményét azzal, hogy »egy ennek értelmével tökéletesen egyező nyilatkozat foglaltatik a magyar pénzügyministeriumnak hozzám apr. 8-ról intézett jegyzékében.«

Minő tények konstatálhatók a bank ezen kérdéséből és az osztrák ministernek arra adott válaszából? A bank ezen átiratában nyilvánitja, hogy 1870. jan. 29-éig a ministerium részéről semminemü hivatalos értesitést nem kapott azon egyezségről, mely bizonyos jogokat biztosit a bank számára, de csak bizonyos kötelezettségek pontos teljesitésének feltétele mellett. Tehát 1867. szeptembertől több mint két év mult el és a bank a feltétel teljesitésére hivatalosan utasitva nem volt azon hatóság által, mely a vöslaui egyezséget kötötte, abban határozott kötelezettséget vállalt oly intézet irányában, mely egyenesen felügyelete alá van rendelve. Továbbá azon tényt is bizonyitja, hogy ámbár 1868. april 8-án a magyar ministerium a feltételek teljesitésére fölszólitotta az osztrák pénzügyminister, kinek hatáskörébe tartozik az osztrák nemzeti bank működése feletti ellenőrködés: az osztrák miniszterium ezen felszólitást figyelmen kivül hagyta, a bankot 1870. márczius 7-éig nem is értesitette, tehát harmadfél év mult el, mig a banknak ezen egyezség tartalmát a hozzá intézett kérdés folytán legelőször hivatalosan tudomására hozta. Ezen megfoghatlan mulasztás valóban alig magyarázható máskép, mint hogy az osztrák pénzügyminiszter az 1867. szept. 26-án ugyanazon tárgyban, t. i. a pragmatica sanctióból nem folyó ügyek, mint az államadóssági évjáradék tárgyában az országos küldöttségekkel folytatott tárgyalásokban kifejezett nézetek szerint, változtatott

szerkezetü jegyzőkönyvet tartá érvényesnek, melyben a bankügyről semmi említés nem történt.

De érdekes az is, hogy miképen fogta fel a bank ezen egyezséget és miként tekinté azt magára nézve kötelezőnek. Egy jegyzékből, melyet ez iránt a magyar pénzügyministerhez intézett, ezeket idézem: »A dolog természetéből folyik, hogy ezen egyezség csak zsinórmértékül szolgált, a nélkül, hogy a két ministerium közt valamely jogot állapitott volna meg, s annál kevésbé lehet harmadikra nézve jogi kötelezettség kutforrásává.«

Tekintsük ezen egész ügyet tárgyilagosan. Ha két fél egymással egyezkedik, az egyik fél, t. i. Magyarország kormánya vállalja magára a bankszabadalom tartamára a bankjegyek kényszerforgalmát fentartani és igéri azt, hogy bankjegyek kibocsátására jogositott jegybankot engedélyezni nem fog — de csakis határozott feltételek mellett; a másik fél, t. i. az osztrák ministerium, beismeri, hogy ezen a magyar kormány vállalt kötelezettség határozott feltételhez köttetett — még pedig ahoz, hogy mindenütt, a hol a magyar kormány azt kivánja, a bank fiókokat fog felállitani és azoknak dotációját a pénzforgalom igényei szerint emelni fogja — és mindamellett, hogy ezen feltétel előtte tudva volt, sőt emlékezetébe volt hozva az egyezség után hat hónappal a másik fél t. i. a magyar minister által — azt harmadfél évig elmulasztja a hatósága alá rendelt bankkal tudatni; a bank pedig, midőn ezen feltétel tudomására hozatik a magyar ministerium által, az ellen ünnepélyes óvást tesz, azt magára, mint harmadik személyre nézve, mely az iránt meg nem kérdeztetett, kötelezőnek nem ismeri; sőt miután hivatalosan tudomására jutott, azon időtől fogva egyenesen a feltétel két lényeges pontja ellen cselekszik, t. i. megtagadja a forgalmi szempontból teljesen indokolt aradi fiók felállitá-

sát és az 1869. év második felében a magyar fiókok dotációját lejebb szállitja másrészt a magyar állampapirokat hitelezése köréből egyenesen kizárja: ezek után mondhatja-e valaki, hogy a feltételesen vállalt kötelezettség még tovább is érvényes volt a magyar kormányra nézve? állithatná-e ezután jogosan, hogy a magyar kormánynak a bankügyben kezei továbbra is kötve voltak?

A magyar ministerium és a magyar törvényhozás még ezután is opportunitási szempontból nem élt jogával, sőt nagyon óvatosan járt el a bankkérdésben egészen a mai napig. Mindezt azért emlitem oly részletesen, mert a dolog állásának teljes félreismerése, sőt a tények egyenes elferditése vagy szándékos ignorálása mellett nem egy támadásnak voltam kitéve azért, mert azt állitottam, hogy a magyar kormánynak a bankügyben 1869. év végétől fogva, midőn a bank nyiltan megtagadta a vöslaui egyezség teljesitését és jogérvényét, kezei többé megkötve nem voltak.*)

Az 1869. év vége felé kiütött hitelválság

*) Ezen ferditéseket a legnagyobb mérvben gyakorolja Neuwirth a »Bankakta und Bankstreit« czimü munkájában, több helyütt, de különösen a 231. lapon, hol alkalmul szolgált neki egy, a »Budapesti Közlöny«-ben 1869. okt. 24-én megjelent nyilatkozat, hogy a fentebb előadott tényállást teljesen elferditve, megtámadjon azért, hogy miért mondtam én 1869. végével, miszerint az esetben, ha a magyar törvényhozás jónak találja ezen ügyben intézkedni, kezei nincsenek megkötve. És alaptalan argumentumait épen azon körülményből meriti, mely a »Közlöny« közleményének állitását legjobban bizonyítja, t. i. azt mondja, hogyan állithattam azt, hogy a törvényhozás kezei nincsenek megkötve 1869. végétől fogva, midőn dr. Brestl átiratából világos, hogy én a feltétel teljesitésére 1868. april 8-án szólitottam fel az illetékes hatóságot, melynek kötelessége lett volna a feltétel teljesitését keresztülvinni, mit azonban nemcsak nem teljesitett az osztrák pénzügyminister, hanem a bankot csak 1870-ben világositotta fel, hogy ily feltétel a kormány részéről kikötve volt. Minő mérve kell az elfogultságnak, hogy ily körülmények között épen ezen, a feltétel teljesitését sürgető, átiratból vonja alaptalan következtetéseit!

eredményezte a bankkérdésnek a magyar képviselőház elé hozatalát. A mint a válságnak jelei mutatkoztak, két irányban tettem annak enyhitésére mindent, a mit lehetett. Mint már fentebb említém, felszólitám az osztrák bankot, épen a vöslaui egyezség alapján, hogy a forgalom igényei szerint magyarországi fiókjait kellőleg dotálja és legalább is az eddig adott hitelt meg ne szoritsa; másrészt azon szerencsés helyzetben voltam, hogy, midőn a válság már nagyobb mérveket öltött, az akkori időben telt állampénztárban egybegyült felesleges összegekből egy hét leforgása alatt 16 millió forintot nyujthattam segélyképen kellő biztositás mellett a pesti pénzpiacz, sőt a vidéki kereskedelmi központok hitelének javára.

A képviselőházban a bankkérdésben két interpelláczió tétetett, egyik Irányi, a másik Jókai képviselő részéről. A két interpelláczió értelme azonos volt és következőképen szólt: »Miután törvényeinkben semmi tényleges közjogi akadályát nem ismerjük annak, hogy Magyarország pénzviszonyai a szab. osztrák nemzeti bank uralma alól felszabadittassanak, szándékozik-e a magyar ministerium a pénzügyi függetlenités, illetőleg magyar banktörvény alkotása iránt lehetőleg legrövidebb idő alatt javaslatot terjeszteni be? Ha igen, kiváltságos nemzeti bank utján-e, vagy pedig a bankszabadság alapján?«

Ezen interpellácziókra 1869. nov. 4-én válaszoltam. — Válaszomban számot adtam az eljárásról, melyet a ministerium a bank irányában eddig követett, megemlitvén az 1867. márcziusi megállapodást, melyben a bankügy legelőször fordult elő, továbbá, hogy »a magyar ministerium az 1867. év kezdetén, midőn Magyarország kormányzatát átvette, azon nézetből in-

dult ki, hogy a századokon át központositva fenállott pénzügyi kezelés elválasztásánál a föladat nem az: rögtön szakitani a létező viszonyokkal, hanem a fenálló kapcsolat folytán fölmerült kérdéseket, mind a két fél érdekében és Magyarország pénzügyi önállóságának megóvása s az utólagos törvényhozási intézkedések épségben tartása mellett megoldani.« Továbbá egész általánosságban megemlitém a bankügy megoldása iránti szándékomat, melyet az 1867. évben ki nem vivehettem, igy szólván: »A jegybankkérdést azon kérdések közé sorozom, melyeket bizonyos időben kedvezően megoldani sikerülhet, máskor ellenben a megoldás legyőzhetlen akadályokkal találkozik. Nem is mulasztám el, midőn a magyar ministerium megalakult, az egy izben mutatkozott kedvező alkalomkor mindazt, a mit lehetett, azon czél elérésére megkisérteni. Még most is azon nézetben vagyok, hogy azon időt kellett volna felhasználni, midőn a kiegyezés folytán az anyagi kérdések megoldása végett a két törvényhozás egymással legelőször küldöttségei által érintkezett. Az államadóssági évjáradék megállapitása alkalmával lett volna mód alapos megoldáshoz jutni, oly megoldáshoz, melynélfogva a valúta szabályozása mellett, a bankrendszer deczentralizációja kivihető lett volna. Akkor azonban ez iránti javaslatom igenis merésznek tartatott; a viszonyok nem engedék, hogy nézetemnek érvényt szerezhessek. Ha azóta az alapos megoldásra nézve nem történt semmi lépés, az annak tulajdonitható, mert a ministerium azon meggyőződésben volt, hogy ezen kérdésnek megoldására legalkalmasabb idő akkor leend, midőn a bankszabadalom lejár és a valúta kérdésének megoldása bekövetkezik.« Ezután jeleztem azon politikai irányt, melyet a ministerium az akkor adott viszonyok közt a bank irányában

követni kivánt: »Igy fogván fel a kormány a kérdést, az ország valódi érdekében követendő eljárás más nem lehetett, mint egyrészt oda törekedni, hogy a fenálló bankintézmény hazánkban megtegye mindazon szolgálatokat, melyeket tőle az ipar és kereskedés várhat, másrészt pedig időközben a cselekvés szabadságát a törvényhozás számára fentartani.« Ezután felolvastam az u. n. vöslaui jegyzőkönyvnek 18-ik pontját és azon jegyzéket, melyet 1868. okt. 6-án a magyar ministeri tanács megállapodása folytán a bankkérdésben az osztrák pénzügyministerhez intéztem. A ház elfogadta inditványomat, melyet még november hó 4-én beadtam, midőn Prileszky Tádé képviselő ur az iránt interpellált, miként intézkedett a ministerium a pénzválság enyhitésére? Ezen inditványom következőképen szólt: »Az országgyülés egy országos szakbizottságot küld ki a végett, hogy kihallgatván a pénzügy, ipar és kereskedelem kitünőbb férfiait, tekintettel a jelen pénzértékre, a tényleges viszonyokra és a mostani pénzválságra és annak okaira: adjon indokolt véleményt az iránt, minő törvényhozási intézkedések létesitendők a jegybankügyben, hogy a rendszeres forgalom biztositása mellett a hazai hitel önálló, szilárd alapokon feküdjék?«

Mielőtt ezen országos enquête-bizottmány tárgyalásairól, melyek az 1870. évben tartattak, a jövő fejezetben szólanék, elősorolom az osztrák nemzeti bank 1869. évi üzletének eredményét. *)

Az 1869. évben a pénzjegyforgalom egész október végeig folyton növekedett, midőn a legmagasabb fokát érte el, a bankjegyforgalom felemelkedett 306.95 mil-

*) Az 1869. évi üzlet év forgalmának adatai a IX. számu mellékletben foglaltatnak.

lióra, az államjegyforgalom pedig 310.73 millióra, tehát összesen 617.68 millióra. Ámbár az azt követő hónapokban a bankjegyek forgalma apadt 282.69 millióra, ellenben az államjegyek forgalma emelkedett 315.06 millióra, minek folytán az egész forgalom leszállt 598.75 millióra. A bank részvényeseknek 1870. jan. 19-én tartott közgyülésén jelentette az igazgatóság, hogy üzletének fokozásában óvatos volt. Ha a bank ezen esztendőben az általános áramlatnak engedett volna, ha bankjegyeinek biztos- ságát kevésbé tartotta volna szem előtt, mint a részvé nyeseknek érdekét, az esetben a banknak 1869.évi mérlege kedvezőbb eredményt mutat fel. Mindamellett felemelkedett a bank jövedelme 9,554.268 frtra, ebből a kiadásokat levonva, maradt tiszta jövedelem 7,572.009 frt, melyből a tartalékalap számára visszatartatott 307,200 frt és ennélfogva kiosztható volt 7.279,577 frt azaz részvényenkint 48 frt 50 kr., tehát 8.08% minden részvény után.

Ezen közgyülésen még előfordult a 80 millió államkölcsön kamatoztatásának kérdése is, miután a mult évről még 340,543 frt volt az állam terhére irva. E tekintetben jelentette a bank igazgatósága, hogy az osztrák pénzügyminister, dr. Brestl 1869. április 11-én tudósitotta a felől, hogy a ministertanács a bank igazgatóságának ez iránti kérését teljesitendőnek nem véli; jelenté továbbá, hogy ezen vitás kérdés felett jogtudósok véleményét kikérdezvén, azok ugy nyilatkoztak, hogy a nemzeti bank mind alapszabályai, mind a törvény értelmében 1868. év végével tökéletesen jogosult volt, ugy a mint tevé — az 1863. egyesség 4. §-ának értelmében a 80 millió kölcsön kamatoztatását követelni. Továbbá jelentette, hogy az osztrák pénzügyminister 1870. jan. 11-én a bankigazgatósághoz in-

tézett jegyzékében említé, hogy miután a magyar ministerium a bankkérdés iránt parlamenti enquête-bizottságot kiván meghallgatni, mindaddig, mig ezen tárgyalások függőben vannak, nincs módjában, ezen kérdést illetőleg a birodalmi tanács elé törvényjavaslattal járulni. Egyébiránt igyekezni fog a kormány mentül előbb ezen függő tárgy elintézését előmozditani.

TIZEDIK FEJEZET.

A magyar országos bizottság.

[A bizottság munkaköre. — A magyar szakértők nyilatkozatainak iránya és a nevezetesebb nyilatkozatok jellemzése. — Lucam válasza. — Eszmecsere Wahrmann és Lucam közt a pesti fiók dotációjának elégtelenségéről. — Lucam kiemeli a nagy szogálatokat, melyeket a bank a magyar földhitel érdekében és a tiszai kölcsön kötésénél tett. — Eszmecsere Wahrmann és Lucam közt a kamatláb aránya és a bécsi piacznak adott előnyök felett. — Lucam nyilatkozata a valúta helyreállításáról, a felállitandó magyar bank káros voltáról, a 80 millióról és a vöslaui egyezségről. — A bizottság elé terjesztett irásbeli nyilatkozatok a kamarák és magánosok részéről. — Gróf Barkóczy és gróf Zichy nyilatkozata. — A bizottság jelentése az országgyüléshez.]

Az országos bankenquête-bizottság megkezdé működését, midőn még pénzügyminiszter voltam, de tárgyalásainak folyama és berekesztése már későbbi időre esett.

Ezen bizottság nem foglal el a parlamenti enquêtek sorában oly nevezetes helyet, mint pl. az angol vagy a franczia bankenquêtek, melyek a bankügy történetében mindig nevezetes momentumokat fognak képezni, miután ezen bizottsági tanácskozások a bankügy gyakorlati és elméleti tanainak tisztába hozatalában nevezetes eredményeket eszközöltek. De a magyar bankenquêtenek nem is volt feladata általános elvi kérdésekkel foglalkozni, minthogy csupán Magyarország adott viszo-

nyai és a legközelebbi teendők iránt volt hivatva véleményt adni. Magyarország nem birván önálló bankkal, az ezen bizottságban előfordult viták nem általánosan a bank elméletére, hanem leginkább arra vonatkoztak, hogy Magyarország hiteligényeinek miként lehet a legközelebbi jövőben a legczélszerübben megfelelni? A bizottság ily irányu megbizását szó szerint közöltem a 245. lapon.

Sok érdekest foglal magában a bizottsági munkálat A szakértőknek az elibük tett kérdésekre adott. válasza több tekintetben tanulságos; mindamellett ezen bizottság munkálata kevés feltünést okozott és a nagy közönség által nagyobb figyelemre nem méltattatott.

Az országos enquête-bizottság második ülésében márczius 23-án kezdte meg a szakértők kihallgatását. Nyilatkoztak ott elég részletesen és behatólag a magyar kereskedelmi központnak, Budapestnek legkitünőbb kereskedői és szakemberei. A bizottság tagjai közt voltak kitünő szakférfiak, mint Kautz Gyula, a tudomány terén, Wahrmann Mór a kereskedelem terén, kik a tanácskozásban élénk részt vettek s a szakférfiakhoz intézett kérdések által a tárgy kellő felvilágositását előmozditák. Hasonlókép a bizottmány többi tagjai is — igy annak elnöke, gr. Apponyi György, továbbá Zsedényi Ede, gr. Széchen Antal, Csengery Antal urak, a szakférfiakhoz intézett kérdések által érdekessé tették a tanácskozások folyamát. A megkérdezett magyar szakférfiak közül egy sem állitotta azt, hogy az osztrák nemzeti bank Magyarország hiteligényeinek megteszi azon szolgálatokat, melyeket tőle méltán várni lehetne. A megkérdezett magyar szakférfiak és kereskedelmi kamrák kiemelték szükségét annak, hogy Magyarországnak érdeke meg-

követeli oly intézkedések keresztülvitelét, melyeknél fogva a viszony az osztrák nemzeti bankkal megváltoztassék oly irányban, hogy ama szoros függés, melyben a magyar hitel a bank igazgatósága által tartatik, megszünjék. A nézetek csak abban voltak eltérők, hogy e végből minő intézkedések szükségesek a bankmonopólium tartama alatt. A többség czélszerü egyezséget óhajtott a bankkal ezen időre. A bankszabadalom lejárta utáni teendőkre nézve is elmondták a szakértők nézeteiket. Nevezetes helyet foglalt el ezen tanácskozások alkalmával a valúta,rendezésének kérdése is. A 80 millió bankadósság kérdése szintén a vita tárgyát képezte.

Fuchs Rudolf ur válaszában tanusitá hogy nemcsak a magyarországi hitelviszonyokat alaposan ismeri, hanem tudományos szempontból is a bankügyben nagy jártassággal s tiszta fogalommal bir. Válasza a hozzá intézett mellékkérdésekre mindenkor felvilágositó, tanuságos és következetes volt. Lukács Antal ur rövidebb, határozott nyilatkozata által bizonyitá, hogy nemcsak a létező hitelviszonyokat és azok okait alaposan ismeri, hanem tisztában van magával az iránt is, hogy most minő intézkedéseket kellene létesiteni az ország hitelének érdekében. A bankszabadalom és a 80 millió kérdésében is határozott állást foglalt el. Vecsey Sándor ur nyilatkozata érdekes, különösen a mennyiben ő, ki a pesti bankfiók körében történtekről alapos tudomással bir, azon állitás ellenében, hogy a bank mindenkor több pénzzel látta el magyarországi fiókjait, mint a mennyit a hitel igénybe vehetett, igy nyilatkozik: »Megértük azon időt, hogy a nemzeti bank fiókjának több héten át alig volt egy napja, melyen annyi készpénze lett volna, mint a mennyi váltó bejött és igy ezen váltókat nem fogadhatá el, bár azoka legjobb há-

zaktól valók voltak; nem azért nem adott tehát pénzt, mert az illetőnek hitele nem volt, hanem mert pénze nem volt. A nonpossumus-t a pénznek nemlétele okozta; nem akarattal, hanem tehetetlenség folytán történtek ezek.« Ullmann Károly ur, Pest legrégibb és egyik legszolidabb pénzintézetének, a pesti kereskedelmi banknak kezdettől fogva igazgatósági tagja, a többi közt jellemzőleg mondá ki ugyanazon eszmét, midőn jelezte, hogy a pesti fiók részére egy bizonyos maximum állapittatott meg, melyen tul nem mehetett; helyesen jelezte a válság okait, mely szerint nem a forgalomban levő pénz mennyisége irányadó, hanem a biztosság váltókra és értékekre pénzt kaphatni, és ha ezen biztosság nem létezik, az esetben visszavonul a pénz a forgalomból és a pénzforgalom meg van zavarva. — Wodianer Albert ur érdekes táblázatokat közölt, melyek a bankkérdés akkori állására világot vetnek. Ő a bankprivilegium tartamára Magyarország forgalmi érdekében kivánta, hogy a bank magyarországi fiókjainak számát szaporitsa, azokat jobban dotálja és azokat egy, a magyar ministerium által kinvezendő kormányzó alá helyezze, és ha vele egyezségre nem lehetne jutni, az esetben a ministeriumnak kellene gondoskodni azon 23 milliónyi hitelnek idejében pótlásáról, melyben a bécsi bank Magyarországot részesiti és azon nézetben van, hogy az ország hitelszükségét a m. földhitelintézet és kereskedelmi bank közbejöttével lehet fedezni; a bank szabadalmának lejárta után pedig egy független önálló nemzeti bank felállitását tartja czélszerünek. Fontos még Kochmeister Frigyes ur nyilatkozata, ki a pesti kereskedelmi kamarának nézeteit tolmácsolta. Mellőzve a többi, a kereskedői körökhöz tartozó szakemberek nyilatkozatait, Horn Ede ur legterjedelmesebb előterjesztését és Falk Miksa urnak sokban

érdekes előadását, melyben opportunitási szempontból a 80 millió kérdése is nevezetes szerepet játszott: ezen országos bizottság tárgyalásainak bizonyára legérdekesebb momentumát képezte a május 20-iki ülés, melyben Lucam Vilmos ur, az osztrák nemzeti bank főtitkárja a hozzá intézett kérdésekre, a banknak érdekeit folyton szem előtt tartva, azonban kitünő szakértelemmel és azon kényes állásnál fogva, melyet elfoglalt, nagy ügyességgel felelt.

Nem fogom Lucam ur válaszának minden érdekes részletét felemliteni, csupán azokra reflektálok, melyek különösen jellemzők. Nyilatkozatának utolsó részéről pedig, melyben az iránt nyilatkozott, hogy a bank minő engedményeket kész tenni Magyarországnak, e munka utolsó részében fogok megemlékezni.

Lucam ur, mielőtt a feltett kérdésekre válaszolt volna, mindjárt kezdetben kiemelte, hogy ő nem mint a bank képviselője jelent meg, hanem csak személyes véleményét fogja nyilvánitani, melyből a bankra semminemü kötelezettség nem hárulhat. Kiemelte, hogy az 1869-iki válság nem pénzválság, hanem vállalkozási válság. Ezután számokat idézett annak bizonyitására, hogy a pesti fiók mindig felesleges pénzzel volt ellátva. Ez iránt közte és Wahrmann Mór közt érdekes eszmecsere támadt. Lucam ugyanis azt állitá, hogy a vállalkozási krízis alkalmával 1869. julius hónaptól október végeig a bank által engedélyezett dotációból rendesen két millió használatlanul hevert a pesti fióknál, és csodálkozását fejezte ki, miként lehet Pesten pénzszükségről panaszkodni, midőn 1870. május havában a pesti piacz számára nyujtott dotációból 5.$_8$ millió állt rendelkezésre. Erre Wahrmann Mór ur azon kérdést intézte Lucamhoz, hogy a mult év

szeptember havában a pesti piacz rendelkezésére álló dotáczió igénybe nem vétele annak tulajdonitandó-e, hogy e piacznak arra szüksége nem volt, vagy pedig ama körülménynek, hogy azon különös hitelek (Specialcredit), melyek a bank igazgatósága által a pesti nagyobb intézeteknek engedélyeztettek, nem használtattak? *) Erre Lucam beismerte, hogy azon időben a pesti fióknál kissé szigoruan jártak el a váltók birálatánál, beismerte, hogy más időben ezen, a fióktól kért hitelek kielégitettek volna, de a válság idejében természetesen tartózkodóbb állást kellett elfoglalni. Nyilatkozatának eme részét azért idézem, mert abból kitünik, miszerint az osztrák bank ezen válság alatt nem felelt meg azon feladatának, mely a monopóliummal biró nagy bankoknak kitünő előnyeként szokott emlittetni, t. i. hogy válságok idejében az általa bővebben nyujtott hitel folytán a válságok rövidebb tartamát, sőt gyakran megszünését is képesek eszközölni az által, hogy a bizalmat helyre állitják, mivel mindenki, ki hitelre érdemes, tudja, hogy a nagy, kiváltságos intézet a bővebb mértékben igényelt hitelt tőle megvonni nem fogja.

A mi Wahrmann ur kérdését illeti, beismerte Lucam ur, hogy »lehetséges, miszerint az intézetek, melyek különös hitellel birnak a pesti fiókoknál, azon aggodalomból, hogy ők maguk zavarba jöhetnének, ezen engedélyezett hitelt tartalékképen visszatartották, azaz nem hasz-

*) Különös hitelnek (Spezial-Credit) t. i. csak néhány magyar intézet örvend, mely különös protekcziónak köszönheti e nagy értékü, de nem helyeselhető kiváltságot; a többi intézetek csak czéghitellel birnak. A két hitel közti különbség igen lényeges. A specziális hitel az illetőknek minden körülmények közt biztosítva van, miután a számukra rendelt összegből fel nem használt része a pesti fióknál rezerválva marad, azaz ki nem adatik, holott a másiknál megeshetik és már többször meg is esett, hogy a dotáczionak mások általi kimeritése folytán a czéghitellel biró a hitelélvezettől elessik. A hitel maximuma mindkét esetben a bankigazgatóság által állapittatik meg.

nálták talán a forgalomban levő pénztári utalványoknak fedezhetése végett. Ezen intézetek talán azon elv szerint: salvo me ipsum legelőbb a maguk bőre megmentéséről gondoskodtak.« Ezen nyilatkozat igazolja azon érvelés kevés jelentőségét, mely a bank kiváltságainak védelmére előhozatik, midőn az állittatik, hogy a nemzeti bank mindig több pénzt engedélyezett a magyarországi hitel számára, mint a mennyit az igénybe vett.

Lucam ur nyilatkozatának igen érdekes részét képezi a bankenquête-bizottság által feltett második kérdés, t. i. minő befolyást gyakorolt az osztrák nemzeti bank Magyarország nemzetgazdasági érdekeire. Be kell ismerni, hogy Lucam ur ezen rá nézve kényes kérdésre nagyon ügyesen válaszolt. Használta pedig a védelemnek egyik legügyesebb módját, midőn beszélt oly dolgokról, mely szorosan a bankügy és a jegybankhitel kérdésével összefüggésben nincsenek, kiemelvén, hogy mily bőkezüen részesiti a nemzeti bank Magyarország földbirtokos osztályát a jelzálogi hitelben, miután a bank e hitelének fele Magyarországra esik. Be kell ismerni, hogy a magyar jelzálogi hitel érdekében a bank jó szolgálatokat tett, de a jelzálogi hitel épen nem tartozik a jegybanküzlethez sőt természetellenes állapot, hogy ezen üzletet egy központi szabadalmazott jegybank gyakorolja. De midőn ezen hitelt előmozditotta, saját érdekét sem tévesztette szem elül. Azon 1%, melyet évenkint a záloglevelekben engedélyezett tőke után a záloglevelek kamatain felül nyereményeként követel, a jelzálogi üzletet a legbiztosabb és legnyereségesebb üzletévé teszi az osztrák nemzeti banknak. Az évi kimutatásokban a haszon a jelzálogi üzletben az utolsó években felülhaladta az egy millió forintot. Kiváltságos állása van tehát e tekintetben is az osztrák nemzeti banknak, miután meg lévén

neki engedve zálogleveleket a börzén is vásárolni, még pedig bankjegyeivel, melyek után kamatot nem fizet, képes volt ezen üzlete után angy hasznot huzni és zálogleveleinek árkeletét mindig nevezetesen emelni, mi természetesen Magyarország földbirtoki hitelének is javára vált.

Azon jótéteményekközé, melyeket a bank Magyarország irányában tanusitott, sorozta az 1858-ban 5½ millió erejéig létrejött tisza-szabályozási kölcsönt is és kiemelte, hogy az ezen kölcsön folytán kibocsátott záloglevelekre 3½ miliónyi előleget adott. Én ezen kölcsön kötésébe befolytam, miután az összes tiszai társulatok gróf Dezsewfy Emilt, gróf Andrássy Manót, őrgróf Pallavicini Alfonzt és engem biztak meg e kölcsön megkötésével. Ismerem tehát e kölcsön egész történetét, melyről egyébiránt a tiszai közgyülésnek beadott és közhirré tett jelentés a főbb momentumokat tartalmazza. Én az 50-es évek közepe táján kérelmeztem és vittem keresztül, hogy a tiszai társulatoknak közgyülésre való összejövetele ismét megengedtetett. Nagy fontosságunak tartottam akkor ezen szabályozási ügynek előmozditását. Több mint 200 □ mfd. termékeny területnek az árviztől való megóvásáról és igy a termelés számára elfoglalásáról, egy nagy nemzeti vagyonnak teremtéséről volt szó, mihez, ha a czél nagyságához képest nem is szerfelett nagy, de mégis tetemes tőke kivántatott. Egy ismert nevü és jó hitelü frankfurti czég tett kedvező kölcsönajánlatot. Ezen üzlet megköthetése végett folyamodtunk az akkori osztrák pénzügyminiszterhez, báró Bruckhoz, kinek pártfogása alatt alakult az osztrák hitelintézet (Creditanstalt) és a banknak jelzálogi osztálya. Ő egyenesen megtagadta ezen kedvező kölcsönre az engedélyt és kezdetben utasitott az osztrák hitelintézethez. Több

ideig folytak ezen hatalmas intézettel az értekezések, azonban miután feltételei nagyon terhesek voltak, azokat mi, a tiszai társulat megbizottjai, el nem fogadhattuk. Ekkor utasitott b. Bruck az osztrák nemzeti bank jelzálogi osztályához és igy keletkezett azon szerződés, mely a tiszai társulat meghatalmazottjai, t. i. köztünk és a bank jelzálogi osztálya közt köttetett. Kivételes intézkedésekre volt szükség, hogy a bank jelzálogi osztálya ezen üzletet megkösse. Eltérőleg a jelzálogüzlet természetétől, ezen kölcsön nem kebeleztetett be a tiszai társulatok földbirtokára, hanem a kormány kötelezte magát az évjáradékoknak adó utján való behajtására. Azonban midőn akkor még a záloglevelek árkelete nem volt megállapítva, s a bank tartott attól, hogy ha e kölcsön folytán nagyobb mennyiségben jönnek a záloglevelek a piaczra, azoknak árkelete csökkenni fog, a bank nem adta ki a záloglevéleket a társulatoknak, hanem elfogadta azokat lombardüzletképen és adott összesen $3^1/_2$ milliót készpénzben és igy a társulatoknak ezen kölcsön az akkori viszonyok közt *több, mint* 7%-*ba került, nevezetesen többe, mintha a frankfurti konzorcziummal a kötés engedélyeztetett volna*. A bankra nézve ezen kölcsön bizonyára nem volt rosz üzlet. Az évjáradékokért a kormány jótállását nyerte; csinált egy több milliónyi jelzálogi üzletet, melyért huzza évenkint azon 1% különbözetet, melylyel a kölcsönvevő nagyobb kamatot fizet, mint melyet a záloglevelek huznak; azonkivül $3^1/_2$ millió lombardüzletet is csinált, melyért kapta a kamatokat s adott érte bankjegyet, melyért kamatot nem fizetett. Minthogy azon időben a nagy tiszszabályozási vállalat keresztülvitelével én foglalkoztam, nem hagyhatom megjegyzés nélkül Lucam ur azon észrevételét sem, mi-

dőn azt mondja: »Azon körülményt is meg kell említenem, hogy ezen kölcsön után tőke és kamatjárulék fejében közel 350,000 frt, mely az államkormány által biztositttatott, még meg nem fizettetvén, követelésben van, a nélkül, hogy a bank további törvényes intézkedéseket tett volna.« Ezen ténynek valóságát beismerem, de meg kell jegyeznem a tiszai társulatok mentségére, hogy ezen hátralékok künlételének nem a tiszai társulatok az okai, miután a járulékok behajtásának joga és a fizetések teljesitése a kormány intézkedése folytán tőlük elvétetett és az adóhivatalokra ruháztatott, melyek azok beszedésénél rendesen azon szokást gyakorolják, hogy mindenek előtt az államadó behajtására terjesztik figyelmüket, s ha az behajtatott, szorgalmazzák a tiszai kölcsönjárulékok befizetését. Kevés pedig Magyarországban azok száma, kiknek adóhátrányuk ne lenne. Ily eljárás mellett hátrány mindig volt és lesz is, — de lenne még az esetben is, ha minden tiszai birtokos az évjáradékot pontosan fizetné, az adóhivatali pénztárak könyvelési és pénzszállitási eljárása folytán.

De még egy körülményt kell kiemelnem a bank főtitkárának eme tárgyra adott válaszából. Azt mondja, hogy 1870. márcziusban a magyar fiókok 35.$_8$ millióval dotáltattak, miből több mint 13.$_5$ millió nem vétetett igénybe. Hogy mit tartsunk eme számokról, azt mutatja a Wahrmann és Lucam közt támadt vita. De mint különös előnyt, melyben a bank Magyarországot részesiti, kiemelte azt is, hogy hiszen ezen dotációkon kivül Bécsben is leszámoltatnak magyar váltók és kölcsön adatik magyar értékpapirokra; kiemelte, minő üdvös hatást gyakorolt a bank az ország hitelére, hogy ugyanazon kamatlábot állitotta fel a bank minden fiókjára és igy a magyar fiókokra is, mely

Bécsben fizettetik. Ezen állitás ujból érdekes vitára adott alkalmat Wahrmann és Lucam urak közt. Először is Wahrmann kérdéseivel és Lucam urnak ezekre adott válaszaival tisztába hozta, hogy a kamatláb nem egyenlő, miután ha bármely fiók Bécsbe küld váltókat, azokra nézve a kamatláb alacsonyabb, ellenben ½ %-kal magasabb, ha valamely bankfiók a pesti fiókhoz küld (remittál) váltókat, mert azokért 5½ kamat járt, holott ha remittál, Bécsben csak 5 százalékot fizetett. A mi pedig azt illeti, hogy a Bécsben leszámitolt váltók közt sok magyar váltó van, erre nézve Wahrmann azt kérdé Lucamtól: »egyáltalán elismert tény az, hogy azon időben, midőn az osztrák nemzeti bank Magyarországban még nem oly nagy mérvben hitelezett, nagy mennyiségü elfogadási hitel (Acceptationscredit) nyujtatott bécsi bankárok és intézetek által a magyar kereskedésnek és iparnak, mi azt bizonyitja, hogy Magyarországban nemcsak nagyobb szükséglet mutatkozott a hitel után, hanem hogy ezen hitelre Magyarország érdemes is volt, miután oly házak és intézetek, melyektől a szoliditást megtagadni nem lehet, néki ezen hitelt nyujtották. Nem gondolja-e ön, hogy ezen hitel leginkább azon körülménynek tulajdonitandó, hogy a bankigazgatóság tagjai adtak a magyar forgalomnak hitelt, az az bizonyos provizió mellett a bankhitelt közvetitették?« Mire Lucam ur nyilvánitá, hogy ő, »miután sem bankár, sem proviziót nem kap, a dologról nem tud semmit.« Lucam urnak azon nyilatkozata, hogy a Bécsben leszámitolt váltók egy része magyar váltó, ismét bizonyitja azt, hogy az egyedáruság jogával felruházott bank jótéteményeit leginkább a székhely körül terjeszti.

Az ötödik kérdésre adott válasz nagy érdekkel bir

és általán minden, a mit a valúta helyreállításáról mondott, sok alapost tartalmaz. Különösen becses ezen előadásnak azon része, melyben a valúta rögtöni helyreállításának következményeit előadván, egy kihallgatott képviselőnek pusztán theoretikus állításait a gyakorlati élet tapasztalataiból vett idézések által alaposan megczáfolta. Azon éles érvelése, melylyel bebizonyitani igyekezett, hogy egy kényszerforgalommal biró magyar bank csak kárt hozhatna az országra, azon előfeltételből indul ki, hogy a magyar banknak parancsolt elfogadási értékkel biró jegyei kevesebb hitelnek fognak örvendeni, mint az osztrák bank jegyei, mert ezek jobban lesznek megalapitva. Tehát azon feltevésből indul ki, hogy nem lesz gondoskodva a magyar bankjegyek fundirozásáról. Eme okoskodás azonban sulyát veszti, ha a magyar bankjegy hasonló jól, vagy tán még jobban lesz fundirozva, mint a bécsi bankjegy, mit a lehetőség köréből kizárni nem lehet. Nyilatkozott azután Lucam a 80 millió bankadósságról is, minek részleteibe nem akarok bocsátkozni, erről később fogok szólani. De azon nézetét osztom, hogy ezen kérdés, a mennyiben kérdés, Magyarország és Ausztria közti, nem pedig a bank közti kérdés, és azon jogalap, melyet a bank az 1862. decz. 27-iki törvény által nyert, ennek teljesen elegendő. Helyesen nyilatkozik tehát Lucam, midőn mondja, hogy ellenmondást talál abban, ha ezen kérdést mint már elintézettet és ugyanazon időben mint nyilt kérdést is tekintik. Idézi azután a bankra vonatkozólag a két kormány közti levelezéseket, különösen a vöslaui megállapodást és még oly részletekbe is bocsátkozik, melyek a hivatalos lap egy közleményéből, tehát nem a minister egyenes irásbeli nyilatkozatából vannak kivonva; de egy

szóval sem emliti nyilatkozatában, a vöslaui megállapodás ama feltételeit, melyekhez volt kötve a magyar ministerium által vállalt kötelezettség.

Az enquête-bizottmány nem csak szóbeli értekezleteket tartott, hanem irásbeli nyilatkozatokat is kért be a magyarországi és erdélyi kereskedelmi és iparkamráktól, a magyar gazdasági egyesületektől, az országos ipartársulatoktól, a pesti első hazai takarékpénztártól, a bécsi cs. k. szab. hitelintézettől, sőt magánosok is adtak be a bizottság felkérése folytán a bankkérdés felett nyilatkozatokat, melyek közt meg kell emlitenem Weninger Vincze úr válaszát öt táblázattal, melyben a bankkérdést alaposan és szakértelemmel tárgyalja. Eme magánnyilatkozatok közt legérdekesebb a gróf Barkóczy János és gróf Zichy Ödön együttes nyilatkozata, már azért is, mert ezen nyilatkozat szelleme, mi a banknak teendő engedményeket illeti, eltér minden más nyilatkozattól. Gróf Barkóczy János kitünő szakember és derék hazafi volt. Nem kiméli a nemzeti bankot, miután határozottan kijelenti, hogy »a jegykibocsátásnak közellenőrzés nélküli egyedársága több tekintetben nemcsak Magyarországra, hanem az egész birodalomra nézve legkárosabban hatott az államhitel és a monarchia közgazdasági viszonyainak fejlődésére.« Nem helyesli a bankügyben az országgyülés által követett irányt sem, midőn azt mondja: »Bizonyosan uralkodik még Magyarországban és főképen az országgyülésnél erős előitélet minden, bár okszerü rendezés ellen.« A megoldásra pedig a következő javaslatot teszi: »ismertessék el a szabadalom 1877 elejéig; részesüljön Magyarország a 80 millió adósságban a kvóta arányában, ismerje el a 7% jövedelem biztositása iránti kötelezettséget«, de viszont követelje »hogy Magyarország irányá-

ban a fentidézett arány szerint dotáltassanak a bankfiókok, továbbá az összes magyarországi fiókintézeteknek összpontositott vezetése legyen Pesten, végre Magyarország számára a bank által egy alkormányzó lenne kinevezendő.«

A bizottság befejezvén a szakértők kihallgatását, egy rövid jelentés kiséretében adta be az országgyülésnek munkálatát; különösen kiemelte abban, hogy arra, miszerint a magyarországi hitel önálló, szilárd és egészséges alapokra legyen fektethető, mindenek előtt szükséges a valuta helyreállitása. Kiemeli, hogy mindenek előtt szükséges a közös függő adósságnak a két törvényhozás utján egyetértő rendezése, mi akár együttesen, akár a függő adósság megosztása mellett történhetnék. A valuta helyreállittatván, a nemzeti bank is köteleztetnék a forgalomban levő jegyeit kivánatra érczpénzzel teljes érték szerint beváltani. A nemzeti bank kiváltságait Magyarországban jogi erővel bíróknak nem tekinti, de beismeri, hogy az idő szerint hazánkban is tényleg az osztrák nemzeti bank a forgalom szabályozója, ennélfogva óhajtandó volna, hogy a valuta rendezésének kérdése egyszerre oldatnék meg nálunk és Ausztriában. Ily előzmények után várható ily önálló magyar jegybank vagy jegybankok felállitása, melyek jegyeiket kivánatra mindig képesek lesznek érczpénzzel beváltani. Ennélfogva azon nézetét nyilvánitja a bizottság, hogy a törvényhozás jelenleg csak az előkészitő rendszabályokra és mindenek előtt a valuta rendezésének ügyében a közös függő adósságra nézve a két ministerium, illetőleg a két törvényhozás közt létrehozandó egyezségre szoritkozzék.

Nyilatkozik ezután az osztrák nemzeti bankról, melyről azt mondja, hogy az oly bank, mely a magyar korona országain kivül székel, többnyire érdekeinket nem ismerő, azokat már ez okból is kellőleg méltányolni nem képes egyének befolyása és vezetése alatt áll, nem a magyar országgyüléstől, hanem a birodalmi tanácstól függ, főleg a Lajtán túli országok piacza iparának és kereskedelmének érdeke által vezéreltetik és a magyar korona országait csak kénye-kedve szerint és annyira részelteti hitelében, a mennyire üzleti érdekében jónak látja és ha tetszése ugy hozza magával, azonnal megszorithatja vagy el is vonhatja a nyujtott hitelt. Elismeri a bank azon szolgálatait, melyeket eddig kereskedésünk, fejlődő iparunk és földmivelésünk érdekében tett. Azonban egyuttal konstatálja azt is, hogy a bank a pénzügyministernek 1869. nov. 8-iki ülésében tett nyilatkozata óta a magyar piacz irányában egyes esetekben elutasító magatartást követett. Ezen állapot a bizottság kiküldetése óta nem javult, sőt annyira roszabbá s bizonytalanabbá vált, hogy azt már tarthatlannak kell mondania.

Ezután a szakértők véleményéről a következőket mondja: a szakértőknek csaknem egyhangu nyilatkozata szerint csak két mód lehető, hogy a bizonytalan és azért válságosnak mondható helyzeten segitsünk.

Az egyik mód oly egyezség kötése, mely a bank szabadalmát 1876 végeig elismervén, Magyarország érdekeinek kellő megóvása tekintetéből kellő befolyás kikötése mellett a hiteligények kielégitését és a rendszeres pénzforgalmat biztositsa.

A másik mód egy magyar jegybanknak azonnali felállitása, ha másként nem lehet, ugyan-

azon alapokon, melyeken az osztrák nemzeti bank jelenleg fennáll, jegyei könnyü forgalmának biztositásával.

A szakértők nagy többsége azonban a kisebbség fentebbi véleménye ellenében különösen az ipar- és kereskedelmi kamarák általában ugy vélekedének, hogy az önálló magyar jegybank vagy jegybankok ügye legczélszerübben lesz elintézhető, midőn az osztrák bank szabadalma lejár és addig a valuta rendezése is előkészittetik; tehát megkisértendő a bank iránti viszonyok olyatén szabályozása, mely befolyásunk kikötése mellett pénzforgalmunk szükségletének és hitelünk igényeinek kellő mérvben megfelelne.

Ellenben azok, kik azonnal magyar jegybankot akartak állitani, attól tartottak, hogy a bankkal kötött ideiglenes egyezségből nehéz lenne a kibontakozás. Mások viszont azon provizóriumból nem látták a kibontakozás közel és könnyü voltát, mely támadna, ha törvényhozásunk oly bankot alakitana, mely szintén monopóliumot és jegyei részére kényszerforgalmat élvezne s igy hazánkat a jegybankügyben, mindjárt kezdetben önállóbbá tenné ugyan, de szilárdabb alapokra épen nem fektetné. A bizottság maga részéről megkisérlendőnek véli a bank iránti viszonyok szabályozására nézve a kamarák és szakértők által ajánlott egyezkedést. A bizottság nézete szerint a pénzügyminister volna utasitandó ily egyezményt kötni. Végzi jelentését azzal, hogy, ha ily egyezség nem jöhetne létre, vagy csak sulyos feltételek alatt, nagy áldozatok árán: a törvényhozásnak kötelessége lesz — nem várva be a valutakérdés rendezését, kereskedésünk és fejlődő iparunk

érdekeit, hazai hitelünk növekedő igényeit — nagy áldozatokkal is — megvédni és a rendszeres pénzforgalmat a magyar korona országai részére — ha másként nem lehet — önálló jegybank azonnali felállitásával biztositani.

Simonyi Ernő bizottsági tag ur ezen vélemény ellenében ellenvéleményt nyujtott be, melyben az önálló független bankrendszer azonnali megállapitása mellett nyilatkozott.

TIZENEGYEDIK FEJEZET.

Magyarország és az osztrák nemzeti bank 1870—1875-ig.

[A bank ellentétes állása Magyarország irányában fokozódik. — A kitört franczia-porosz háboru folytán pénzszükség mutatkozik. — A deviseknek az érczfedezetbe való számitása terveztetik. — A m. p. ü. minister ez iránti jegyzéke. — Az o. n. bank válasza, melyben fenyegető állást foglal el. — A magyar sorsolási kölcsön zálogkölcsön alapjául a bank által elfogadtatik. — Az államadósság kezelésének kérdése. — A m. országgyülés ragaszkodik álláspontjához. — Uj ministeri előterjesztés, mely szerint az osztrák kormány kezelése alá adatik az államadósság. — Ez iránt egyenlő törvény hozatik mindkét törvényhozásban. — A kezelés átadásakor fölmerül a 80 millió kérdése. — A közös ministerium intézkedése. — Az államadósság ellenőrző bizottságának észrevételei. — Az o. ministerium, a birodalmi tanács, a közös ministerium és a két delegáczió ez iránti nyilatkozatai. — A bank üzlete 1870-ben kedvező. — Az 1871. januári bankközgyülésen ismét jeleztetik az ellentétes állás Magyarország irányában. — Horn interpellácziója. — A bank-enquête-bizottság jelentése napirendre kitüzetik, de nem tárgyaltatik. — A bank 1871. évi üzlete még kedvezőbb. — A közgyülésen az ellentétes állás Magyarország irányában ujból kifejezést talál. — Ennek folytán Jókai interpellácziót intéz a pénzügyministerhez. — A Deák-pártban a bankügy előhozatik, mi alkalmat ád a birodalmi tanács képviselőházában Dumba interpellácziójára. — Az országgyülés elfogadja Trefort inditványát. — A magyar pénzügyminister sikertelen jegyzékeket vált a bankkal és az o. p. ü. ministerrel. — A két ministerium által tartott ministeri tanács 1872. okt. 14-én. — Ezután sikertelen

jegyzékváltás a m. p. ü. minister, a bank és az o. p. ü. minister között. — A bank 1873. januári közgyülése. — Köszönetet szavaz az igazgatóságnak a Magyarország irányában elfoglalt álláspontért. — Az 1872. évi üzlet rendkivül kedvező. — 1873. évi januárban megkezdődnek a tanácskozások a bankügyben a két ministerium küldöttei közt. — Ellentétes álláspont nyilvánul. — A magyar ministerium behozza a leszámitoló és kereskedelmi bank iránti törvényjavaslatot. — Az elfogadtatik, azonban kivitele a kitört pénzválság folytán meghiusul. — A két ministerium megegyezik a válság folytán a bankakta felfüggesztése iránt. — Irányi interpellációja e tárgyban. — Mikép élt a bank ezen előnynyel? — A Szlávy- és Bittó-ministerium alatt a bankkérdés megoldása nem halad előre. — A cselekvés ideje következik. — A banknak 1873. és 1874. évi üzleti eredménye.]

Az enquête-bizottmányi munkálat befejezése után az osztrák nemzeti bank igazgatósága határozottan ellentétes állást foglalt el a magyar kormány és a magyarországi hitelérdekekkel szemben. 1870-ben több magyar czég folyamodott, az akkori hitelviszonyok sulya által kényszeritve, az osztrák nemzeti bank igazgatóságához, a magyarországi bankfiókok dotációjának felemelése végett. Ezen kérvényekre a bank igazgatósága azzal válaszolt, hogy ily kéréseket figyelembe nem vehet mindaddig, mig állása Magyarországban törvényesen nem biztosittatik.

1870. év kezdetén, midőn a politikai láthatár borulni kezdett és a franczia-német háboru kitörése közel állt, ismét bebizonyult, hogy a birodalomban forgalomban levő pénzjegyek mennyisége nem elégséges a hiteligények kielégitésére. Miután akkor a bank az osztrák hiteligényeknek sem volt képes megfelelni, az osztrák ministerium és a bank azon kisegitő eszköznek alkalmazását tartották czélszerünek, hogy az osztrák

nemzeti banknak, — mely az 1863-iki bankakta által kötelezve volt a 200 millió frtnyi forgalmon felül minden kibocsátandó bankjegyet érczértékkel fedezni, a mely érczértékfedezetbe azonban a bank birtokában levő érczváltók (devisek) felvehetők nem voltak, — engedtessék meg ezen érczváltóknak az érczfedezethez való számitása. Én részemről ezen kivánatot jogosultnak tartottam, mert a bankjegyek ezüstértékben való fedezetére nézve, mindaddig, mig a bank jegyeit érczczel be nem váltja, mindegy, akár érczkészpénzben, akár ily érczváltókban tartja érczfedezetét. Ezen nézetemnek adtam kifejezést 1868-ban, midőn a bank alapszabályainak módositásáról volt szó. Miután az osztrák kormány czélszerünek vélte a bank alapszabályaiban ezen módositást keresztülvinni, a tervezett rendszabályba való beleegyezésre szólittatott fel Kerkápolyi, magyar pénzügyminiszter ur. E felszólitásra Kerkápolyi ur 1870. 2400. sz. a. kelt átiratában a következőkben válaszolt:

»Méltánylom a viszonyokat, melyek szükségessé teszik, hogy a nemzeti bankra nézve a fizetési eszközök szaporitása a javaslatba hozott mód szerint eszközöltessék, de ehez azon álláspontnál fogva, melyet a nemzeti bank a magyar korona országai irányában legujabb időben elfoglalt, csak feltételesen járulhatok.

»A nemzeti bank igazgatóságának ugyanis 3351. sz. a. 1870. jun. 30-ról kelt és hozzám intézett átiratában a többek közt ezen passzus fordul elő: »A fenforgó körülmények, ha szintén meg nem engedik is a bank igazgatóságának, hogy fentebb érintett határozatától elálljon (ezen határozat vonatkozik a magyarországi fiókbankok dotációjának felemelését elutasitó végzésre),

mindamellett azon határokat, melyeket az ujabb időben vont, még most szükebbre vonni nem akarja.

»Ilyen nyilatkozat után én mást nem várhatok, mint azt, hogy bár a nemzeti bank a javaslatba hozott rendszabályokhoz képest nevezetes fizetési eszközökhöz jut, mindamellett a magyarországi fiókbankok dotációját Magyarország kárára és megrontására belátása szerint csekély összegre fogja leszállitani, mely eljárásra magát a bank, miután Magyarországon tettleg épen azon jótéteményeket élvezi, melyeket Ausztriában, feljogositva nem érezheti, minélfogva a javaslatba hozott rendszabályhoz hozzájárulásomat azon feltételhez kötöm, hogy a nemzeti bank részéről birtokában legyek oly nyilatkozatnak, hogy a magyarországi bankfiókok mostani dotációját a magyar kormány beleegyezése nélkül le nem szállitja, s hogy ezen dotációkat a magyar kormány megkeresése folytán a szükséghez képest addig is emelni fogja, mig a bank állása Magyarországon törvényhozás utján nem szabályoztatott, mihez közbenjárásomat megigérem, mihelytt a kiküldött bankbizottmány e tárgyban jelentést teend. A dotáczió felemelésénél mérvül azon összeg fog szolgálni, melylyel a bankjegyforgalom ujolag szaporodni fog, azon arányban, mint az ezek előtt kibocsátott bankjegyek Magyarországon és a birodalmi tanácsban képviselt országokban forgalomban állanak; végre hogy a magyar sorsolási kölcsön sorsjegyeit a lombardüzletben az egész birodalomban létező intézeteinél elfogadja.«

Kerkápolyi pénzügyminister ur ezen kijelentésére a nemzeti bank igazgatósága 4034. sz. a. julius 28-án ezeket válaszolta:

»A bankigazgatóság alapszabályainak értelmében őt megillető azon jogot, mely szerint a magyarországi

bankfiókok dotációját megszorithatja, hajlandó azon feltétel alatt és addig alkalmazásba nem venni, ha és a meddig a magyar pénzügyminister kötelezettséget vállal az iránt, hogy a bankkérdést egész terjedelmében eldöntés végett a legközelebbi téli időszak alatt az országgyülés elé fogja terjeszteni. Miután továbbá a nemzeti bank az érczváltóknak a fémfedezetbe leendő bevonását a közforgalom érdekében terjesztette elő, ez egyelőre semmi olynemü kötelezettséget nem vállalhat, mely a bankvagyon kezelésére nézve az alapszabályai értelmében őt megillető jogot megszoritaná; de hajlandónak nyilatkozik a czélba vett intézkedés által megszaporodott fizetési eszközök elhelyezésénél a magyar korona országainak kereskedelmi és forgalmi szükségleteit tekintetbe venni.«

Mennyire eltér a banknak ezen nyilatkozata a vöslaui egyezménynek határozottan kikötött feltételétől! Nyilt fenyegetést tartalmaz és nem felelt meg azon kötelezettségnek, melynek minden monopóliummal biró jegybank megfelelni tartozik, azon feladatának, hogy — eltekintve minden más érdektől, a pénzforgalom és a kereskedelem valódi érdekeit szolgálja. Hisz a monopólium folytán verseny nélkül áll fen és igy a kereskedési hitelnek egyedüli kutforrása; létezésének jogosultsága abban sarkallik, hogy minden jogos hitelérdeknek a szabályszerüleg rendelkezésére álló eszközöket használatára bocsássa. Ezen kötelezettséggel homlokegyenest ellentétben áll az osztrák nemzeti bank azon nyilatkozata, hogy már azt is nagy kedvezménynek tekinti és annak teljesitését is feltételhez köti, hogy a magyarországi bankfiókok dotációját nem fogja leszállitani, és teszi ezt akkor, midőn bankjegyeinek forgalmát folyton szaporitotta és a bécsi

piacznak és az osztrák tartományokban levő fiókjainak dotációját folyvást emelte. Jellemző, hogy ámbár a bank ekkor a magyar kormány irányában bizonyos tekintetben kényszerhelyzetbe jutott, minthogy maga is óhajtotta jövedelmének szaporitása végett a deviseket az érczfedezetbe beszámitani, és az osztrák ministerium ezen engedélyt nem adta és nem adhatta meg a magyar kormány beleegyezése nélkül: mindennek daczára a bank ez alkalommal is kényszeritőleg kivánt hatni a magyar ministeriumra, sőt *záros határidőt tüzött ki*, mely alatt a magyar kormány köteles legyen a bankügyet az országgyülés elé hozni és a törvényhozásnál jogainak elismerését keresztülvinni.

A magyar pénzügyminister végre beleegyezett a deviseknek érczfedezetképeni elfogadásába, de hozzá kötötte azon feltételt, hogy a bank a *magyar sorsolási kölcsön sorsjegyeit* mindenütt a lombardüzletben elfogadja. Végre a bank ezen feltételbe is beleegyezett, holott a vöslaui szerződésnek egyik lényeges feltétele volt, hogy a bank *minden* magyarországi állampapirt a lombardüzletben elfogadni köteles és a bankalapszabályok 1868. évi módositásánál nemcsak az volt határozottan kikötve, hogy a monarchia mindkét államterületének állampapirjai, hanem Magyarországnak jóhitelü magánpapirjai is a lombardüzletben elfogadtassanak. És mégis utólagosan a sorsolási kölcsön jegyeit hitelezés alapjául elfogadni nem akarta. A bank erélyes fellépésének meg volt hatása, mert a magyar pénzügyminister a bankhoz és az osztrák pénzügyministerhez intézett jegyzékében hajlandóságát nyilvánitotta az iránt, hogy a bankkérdést a legközelebbi téli törvényhozási időszak alatt a magyar képviselőház napirendjére hozza.

Az 1870. év nem mult el a nélkül, hogy a 80

millió banktartozásnak kérdése is elő ne került volna. 1868-ban a birodalmi tanács országos küldöttsége azon véleményt adta, hogy a közös államadósság nem ugy tekintendő, mint a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok egyedüli adóssága; kijelenté továbbá, hogy ha a maga idejében meg fog állapittatni, miképen kezeltessék az államadósság, a birodalmi tanácsban képviselt országok és királyságok érdekében áll, arról gondoskodni, hogy minden elkerültessék, miből az lenne következtethető, mintha a közös államadósság ezen országoknak kizárólagos terhe volna.« Ezen vélemény alapján és mert az államadósságra vonatkozó 1867. XV. törvényben nem történt határozott intézkedés az iránt, hogy mely ministerium kezelése alá jőjjön az államadósság, a két ministerium beleegyezésével a közös pénzügyminister folytatta a közös államadósság kezelését. A magyar országgyülés azonban ezen megállapodást nem helyeselte; hanem azon álláspontot foglalta el, hogy a kiegyezési törvények értelme szerint az államadósságok kezelése nem tekinthető közös ügynek. Ennek folytán keletkezett a két ministerium közt folytatott ujabb tárgyalások alapján ama egyezmény, melynek alapján a magyar törvényhozás elé törvényjavaslat terjesztetett, melynek eredménye volt az 1870. XXIII. t. cz. Egy egészen hasonló osztrák törvény a birodalmi tanácsban képviselt országok törvényhozása elé terjesztetetett és általa el is fogadtatott. Az erre vonatkozó tárgyalások alkalmával a 80 millió adósság sem a pénzügyi bizottmányban, sem a birodalmi tanács két házában egy szóval sem emlittetett.

Alkottatott tehát az országos küldöttség működése és az 1867. XV. t. cz. meghozatala után egy ujabb közös, a két fél által egyformán megállapitott és elfoga-

dott törvény, mely azt bizonyitja, hogy az összes államadósság és igy a 80 millió is jogilag még kezelési tekintetben is a monarchia másik felét illeti. Ez esetben is tehát annyira határozott álláspontot foglalt el a magyar törvényhozás az államadósság ügyében, hogy még azt sem engedte meg, hogy a közös pénzügyminister azt kezelése alatt tartsa, miután ahoz Magyarországnak más köze nincsen, mint hogy ahoz egy mindenkorra megállapitott évjáradékot fizet. Meg kell jegyeznem, hogy midőn ezen törvény hozatott, a 80 millió bankadósság az államadósság főkönyvében, külön tételként előjegyezve és a birodalmi tanács által kiküldött államadóssági ellenőrző bizottmány által folyvást ellenőrizve volt.

Midőn azonban ezen törvény végrehajtásáról és az átadás eszközléséről volt szó, ismét felmerült a 80 millió kérdése. A közös pénzügyminister, báró Becke már az időben sulyos beteg lévén, helyette a rendeleteket a külügyminister: gróf Beust irta alá, a miniszteriumot pedig Weninger Vincze osztályfőnök ur vezette, ki az államadósságok számvevőségi osztályát, mely ideiglenesen a közös pénzügyministerium alá volt helyezve, utasitá, hogy a 80 millió bankadósságot is a többi államadóssági tételek közt könyveiben tartsa meg. A birodalmi tanács államadóssági ellenőrző bizottmánya azonban ezen tényről értesülvén, tudósitotta erről az osztrák pénzügyminisztert azon megjegyzéssel, hogy ezen eljárást helytelennek tartja, miután »ezen adósság nem illeti csupán a birodalmi tanácsban képviselt királyságokat és országokat és ezen adósság visszafizetése és időközi kamatoztatása végett még tárgyalások folynak Magyarországgal.« Mire az osztrák pénzügyminister a közös pénzügyministerhez jegy-

zéket intézett, melyben ezen eljárását nem helyeselte, s azt kivánta, hogy ezen tételt a közös adósságok közé felvegye. A közös pénzügyminister erre ezen 80 milliónak a közös pénzügyministerium könyveibe való bevezetését egyenesen megtagadta, miután — mint e tárgyban az osztrák pénzügyministerhez intézett átiratában mondá — »nincsen joga ahoz, hogy egy még nyilt kérdést adminisztrativ uton tényleg eldöntsön.« Ezen válaszra az időközben osztrák pénzügyministerré kinevezett lett báró Holzgethan 1870. junius 9-én hozzám — ki már akkor közös pénzügyminister voltam — egy jegyzéket intézett, melyben azt kivánta, hogy a 80 millió a közös pénzügyministerium könyveiben ezen ügy végleges eldöntéseig ideiglenesen meghagyassék, minthogy — ha másként történnék az intézkedés — ez komoly előzményt teremtene.« Én erre 1870. junius 26-án azt válaszoltam, hogy »a jegyzékben előhozott okok nem győztek meg arról, hogy a közös pénzügyministerium ezen ügyben megváltoztassa nézetét« és nyiltan kifejeztem, hogy »a bankadósság kiegészitő része az államadósságnak, tehát nem foglalhat helyet a közös pénzügyministerium könyveiben, mely csak a törvényesen közöseknek megállapitott tételeket veheti fel.«

A 80 millió adósság kérdése előkerült a birodalmi tanács képviselőházában 1870. november végével, midőn az államadósági ellenőrző bizottmány évi jelentését előterjesztette, és a 80 millió adósságot illetőleg megjegyezte, hogy »ezen megtörtént átiratás mint sérelmes előzmény, ne érvényesittessék.«

Eközben a delegációk 1870. év végnapjaiban Pesten összejöttek. Az osztrák delegációnak egyik tagja ezen tárgyban interpellációt intézett gróf Beust-

hoz, mint a ki ezen átirás eszközlésének idejében báró Becke helyett vitte a közös pénzügyministerium teendőit; Beust ezen interpelláczióra adott válaszában előadta a tényállást, mely szerint báró Becke Weninger előterjesztésére ezen átiratást elrendelte, s megjegyezte, hogy ezen átiratás által semmi praejudiczium nem teremtetett. Az osztrák delegáczió 1871. február 14-én egy határozatot hozott, melyben hasonlókép kimondá, hogy ezen könyvelés által semmi praejudiczium nem teremtetik; a magyar delegáczió ellenben kimondotta, hogy ezen adósságnak a közös államadósági könyvekbe (a törvény szerint a közös államadósság könyvében csak a közös jótállás alá helyezett államjegyekből álló adósság foglal helyet) be nem vezetése teljesen indokoltnak tekintendő. Végre a birodalmi tanács képviselőházának 1871. julius 3-án tartott ülésében egy határozat hozatott, melynél fogva utasittatott a ministerium, hogy a magyar ministeriummal érintkezésbe bocsátkozzék a végből, hogy megállapittassék, minő arányban fog részesülni Magyarország a 80 millió bankadósság visszafizetésénél, továbbá kimondta, hogy az osztrák pénzügyminiszter kezelése alatt levő államadósságikönyvekbe való átvitel semmi praejudiczíumot nem teremtett.

Az 1870. évben ezek voltak a bankkérdésben előfordult nevezetesebb mozzanatok. Lássuk immár üzlet tekintetében ez évben minő volt a banknak helyzete. Az első félévet 1870-ben kedvező eredménynyel zárta be. Bankjegyeinek forgalma ezen félév alatt 13 millióval emelkedett. Hogy miként emelte ezen első félévben hitelezését, és mily kevéssé figyelt a magyarországi érdekekre, bizonyitja az, hogy üzletét emelte Bécsben 19½ millióval, ugyanis leszámitolási üzletét 12,8

millióval, s lombard üzletét 6., millióval, midőn ellenben az összes osztrák és magyarországi fiókok összes váltóleszámitolási üzletét ezen félévben csak 2.4 millióval emelte, lombardüzletét pedig megszoritotta. Ez mutatja legjobban azon igazságot, hogy a bécsi központ hol a bank székel, részesül mindig — még pedig megingatott hitelviszonyok közt és pénzválság idejében is a bankhitel jótéteményeiben, nem csak a magyarországi, hanem a többi vidékek érdekeinek is mellőzésével.

A franczia-porosz háboru kitörése alkalmával az év második felében a több mint 600 millió papirpénz- és bankjegyforgalom mindinkább fokozódott. Az időközben, t. i. 1870. julius 26-án kiadott rendelet szerint az érczváltókat is érczfedezetkép fogadhatván el a bank, mely intézkedés 1871. márczius 11-éig érvényben maradt, ennélfogva kedvezőbb lett a bécsi piacz hitelállapota. De a bécsi bank ezen nyert kedvezményt arra használta fel, hogy kamatlábát mind a váltóleszámitolásnál, mind a lombardüzletnél egy százalékkal felemelte, t. i. a váltóleszámitolásnál 5-ről 6-ra, a lombardüzletnél $5\frac{1}{2}$-ről $6\frac{1}{2}$-re. A bankjegyforgalom, mely volt 1869. végével 283.69 millió, 1870. juliusban már 304.38 milliót, és augustusban 315.75 milliót ért el; ekkor állott a legmagasabb ponton; deczember végével azonban leszállt 296.89 millióra. Ehez számitva az államjegyek forgalmát, mely tett deczember végével 1869-ben 315.06 milliót, az összes forgalom tett 598.76 milliót, 1870. deczember végével pedig emelkedett az összes forgalom, hozzászámitva az államjegyforgalmat, mely 352.11 milliót tett, 649 millióra *), emelkedett tehát egy év alatt a papir- és bankjegyforgalom 50.24 millióval, melyben részesült a bank

*) Lásd a X. számu mellékletet.

13.20 millióval, az államjegyek szaporodatára pedig esett 37.05 millió. Nevezetes változás történt a sóbányautalványok forgalmában. 1870. april végén még 97.68 millió sóbányautalvány volt forgalomban. Minthogy az osztrák ministerium a sóbányautalványok kamatlábát fellebb nem emelte, és mert a szükebb pénzügyi viszonyok mellett az eredetileg 5 %-ról 4½ %-ra leszállitott kamatláb folytán uj vevők nem akadtak: a sóbányautalványok a lejáratkor nagy összegben államjegyekért beváltattak. Ennélfogva ezek forgalma már deczember végével 59.88 millióra leolvadt. A háborus viszonyok és általában a papirpénz emelkedett forgalma okozták, hogy julius végével az ágió felemelkedett 133.50-re, tehát hasonlitva az 1869. év végéhez, 13 %-kal emelkedett. 1870-ben a bank jövedelme nevezetesen emelkedett. tett összes jövedelme 11.028,592 forintot, levonva abból a kiadásokat, melyek tettek 2.782,404 forintot, maradt tiszta jövedelem 8.246,187 forint; abból a tartalékalaphoz csatoltatott 374,618 forint, mivel a banknak tartalékalapja 15.494,284 forintra emelkedett; jutott tehát a részvényesekre 7.876,145 ft, minélfogva tett az osztalék minden egyes részvény után 52 ft. 50 krt, ami 8.75 %-nyi jövedelemnek felelt meg.

Az 1871. évben a bankkérdésre vonatkozólag a következő nevezetesebb mozzanatok jegyezhetők fel: A bankigazgatóság elérkezettnek vélte az időt, hogy 1871-ben január 18-án a részvényeseknek a banknak magyarországi állásáról és az e tekintetben folyt tárgyalásokról részletes jelentést tegyen, melyben kijelentette, hogy több magyarországi czég részéről ujabb hitelezésért érkező megkeresésekre a bank csak akként válaszolhatott, hogy bővebb hitelengedélyekbe mindaddig nem bocsátkoz-

hatik, mig Magyarországban a mostani bizonytalan helyzet véget nem ért. Előadta a sorsolási kölcsönre vonatkozó tagadó válaszát és leirta mindazt, mit már 1870-ben elfoglalt álláspontjáról elmondtam.*) A bank eme fellépése okul szolgált azon interpellácziára, melyet 1871. január elején a magyar képviselőházban Horn képviselő ur a pénzügyministerhez intézett, melyben hivatkozva a bankigazgatóságnak ezen közgyülési jelentésére, azon kérdést intézte a magyar pénzügyministerhez, való-e, hogy a bank, mely tényleg élvezi hazánkban is a monopólium minden előnyeit, megtagadta a mult évben mind a magyar fiókintézetek dotácziójának felemelését, mind a köcsönadást a magyar államsorsjegyekre? Az interpelláczióban jellemezte a banknak ama eljárását, melynélfogva bevallott czélja csak az, kényszeriteni Magyarországot az osztrák nemzeti bank egyedáruságának törvényes elismerésére, és kérdi a kormányt, hogy szemben ezen eljárással, melyet a bankigazgatóság Magyarország irányában tanusit, mit szándékozik a kormány tenni azon esetre, ha a magyar országgyülés a bécsi sommáczió daczára, vagy épen ennek következtében, a téli időszak alatt a bankkérdést elő nem veszi, vagy nem a bank kedve szerint intézi el?**) Mire 1871. jan. 21-én a tényállásnak és nézeteinek előadása után a pénzügyminister egy határozati javaslatot terjesztett elő, melyet a ház el is fogadott és mely szerint a ház határozatilag kimondotta, hogy a bankügyben kiküldött országos bizottmány jelentését ujbóli összejövetele után az első tárgyak közt fogja a napi rendre kitüzni.

*) Ezen fontos jelentés azon részét, mely határozottan jelzi a bank által elfoglalt álláspontot, közlöm a XI. számu mellékletben.

**) Mind az interpellácziót javaslatát, mind az erre adott választ a XII. számu mellékletben közlöm.

Azonban ezen határozat nem foganatosittatott; az 1871. év téli időszaka alatt a törvényhozás egyéb törvények alkotásával volt elfoglalva, sok időt vett igénybe az 1872-iki államháztartás és az ujonczállitásról szóló törvényjavaslatok tárgyalása s mindezeknél fogva a bankügy elmaradt.

Az 1871. év rendkivül kedvező volt a bankra nézve; ámbár ez év első két hónapjában csökkenni kezdett üzlete és kamatlábát a váltóleszámitolásnál 6-ról 5-re és a lombardüzletnél $6^1/_2$-ről 6-ra szállitotta le: később február végével és május elején forgalma közel 26 millióval emelkedett, junius közepe felé pedig ismét csökkent; mindamellett az egész évet egybevéve, nevezetes üzlet-eredményt mutatott fel. November érte el a bank jegykibocsátási forgalmának maximumát, midőn az felemelkedett 334.$_{7}$ millióra; tett pedig az összes papirpénzforgalom 1870 végével: forgalomban volt bankjegy 296.$_{89}$ millió, államjegy 352.$_{11}$ millió, összesen tehát 649.$_{00}$ millió forint; 1871 végével a bankjegyforgalom tett 317.$_{33}$ milliót, az államjegyforgalom 373.$_{60}$ milliót, és igy összesen 690.$_{93}$ milliót.*) Az államjegyek szaporulata támadt a sóbányautalványok még kisebb mértékben forgalomban tartása folytán. Ez év végével az összes papirpénzforgalom állam- és bankjegyekben tett 41.$_{93}$ millióval többet, mint a megelőző év ugyanazon korszakában, melyből 20.$_{44}$ millió a bankjegyekre 21.$_{49}$ millió pedig az államjegyekre jutott. Az 1872. január 18-án tartott közgyülésben tett jelentés szerint az összes bevétel 1871-ben tett 11.613,413 forintot; az összes kiadás volt 2.437,417

*) Lásd a XIII. számu mellékletet.

forint; maradt tehát tiszta jövedelem 9.175,996 forint; melyből a tartalékalaphoz csatoltatott 467,599 forint és a részvényesek közt kiosztatott 8.709,542 forint, mi 58 forintnyi osztaléknak vagyis 9.66 %-nyi kamatoztatásnak felelt meg. 1855. óta ez volt a legmagasabb osztalék, melyet a bank részvényesei kaptak. — Ugyanazon közgyülésen jelentette az igazgatóság, hogy az osztrák állam ellen a 80 millió kölcsön után az 1868. évről hátramaradt követelés iránt a bécsi Landesgerichtnél a per megindittatott.

1872. január kezdetén a bank részvényeseinek közgyülésén a bank kormányzója az évi jelentés alkalmával még határozottabb ellentétes állást foglalt el Magyarország irányában. Emlékébe hozta a részvényeseknek, hogy az osztrák bank az 1870. év nyarán hajlandónak nyilatkozott a magyar fiókok dotációját azon feltétel alatt egyelőre lejebb nem szállitani, ha a magyar pénzügyminister kötelezi magát, a bankkérdést egész terjedelmében az akkor bekövetkezendő téli idényben a képviselőház napi rendjére hozni; ugyszintén emlékébe hozta a részvényeseknek, hogy a magyar pénzügyminister 1870. julius 28-án kelt jegyzékében hasonló irányban nyilatkozott a magyar törvényhozás előtt. Azonban ezen igéret nem ment teljesedésbe. »A nemzeti bank« — igy szólott az évi jelentés — »vállalt kötelezettségének, (hogy t. i. a dotációkat le nem szállitja) eleget tett, miután azonban a biztositott ellenszolgálat régen a kikötött határidőn tul őszinte sajnálatunkra nem teljesittetett, és még mai napig is vár a teljesitésre: a nemzeti bank előbb adott igéretére nézve magát kötelezettnek nem tekinti.« Mennyire más hang ez, mint volt az, melyet a bank 1870. évig Magyarország irányában használt!

A bank kormányzójának ezen közhirré tett jelentése nem maradt figyelem nélkül a magyar törvényhozásban. Jókai Mór ur a képviselőháznak jan. 20-án tartott ülésében interpellácziót intézett a pénzügyministerhez és kérdé, minő szolgálat volt az, melynek teljesitését igéré a magyar pénzügyminister az osztrák nemzeti bank igazgatóságának, és melynek nem teljesitése miatt az a magyar bankfiókoknál a magyar pénzpiacznak nyujtott hitelt megszoritani fenyegetődzik? minő intézkedéseket fog tenni a pénzügyminister, hogy Magyarországot ezen káros és rendetlen pénzügyi helyzetből kiszabaditsa és mikor szándékozik ezen intézkedéseket megtenni?

Miután ezen interpelláczió érdemileg hasontartalmu volt Horn képviselő ur interpellácziójával, a pénzügyminister válaszában erre utalt is. Ujból felkérte a képviselőházat, hogy a tárgyalás alatt levő államköltségvetés befejezése, valamint az ujonczozásról szóló törvényjavaslat megszavazása után tüzze ki a napirendre a bankügyben kiküldött szakbizottmány által már beterjesztett jelentést. A képviselőház ezen inditványt elfogadta.

Febr. 9-én a Deákpárt konferenczijában Kerkápoly pénzügyminister álláspontját jelezte. Nyilatkozott a 80 millióról is, elmondta, hogy az az összes államadósságok összeirásában 1867-ben felvétetett, s enélfogva a Magyarország által vállalt évjáradékbanmár benfoglaltatik; Magyarország a kamatnélküli állam adósságokra nézve egyetlen kivételt tett, azt egy külön törvény által szabályozta, t. i. az államjegyekre nézve fenálló függő adósságot illetőleg, mely iránt a közös jótállás elvállaltatott. Utalt továbbá az 1867. már-

cziusi és szeptember 12-iki egyezményekre, kiemelte, hogy az utóbbi egyezség bizonyos feltételekhez köttetett, melyeket a bank a maga részéről kötelezőknek nem ismer, minek folytán elvesztette erejét a magyar kormány által vállalt kötelezettség is, és mivel az ujabb időben a nemzeti bank magát minden kötelezettség alul felmentettnek nyilvánitotta, a magyar kormány nem érzi magát kötelezve, előbb elfoglalt álláspontját fentartani. Ennélfogva jogilag a törvényhozásnak teljesen szabad keze van; és a most teendőkre nézve egyedül az ország érdeke az irányadó. Az ország érdekeire nézve nyilatkozott a bank-enquête-bizottmány és egész általánosságban e tekintetben az irányt helyesen jelölte ki, de ő azt óhajtja, hogy a teendők részletesebben állapittassanak meg. A Deák-párti conferentiában elmondottak nem maradtak visszhang nélkül. A birodalmi tanács képviselőházának febr. 23-án tartott ülésében Dumba képviselő ur a pénzügyministerhez egy interpellácziót intézett, a 80 millió bankadósság kérdésében. Ezen interpellácziára azonban báró Depretis pénzügyminister csak négy hónap mulva, azaz junius 17-én válaszolt. Érdekes vita fejlődött ez alkalommal. Depretis egy hosszu, erélyes nyilatkozatot tett. Dr. Plener és dr. Brestel urak, volt pénzügyministerek is szóltak. Ezen beszédek berekesztése után nyilvánitá Dumba ur, hogy meg van a minister válaszával elégedve, sőt Magyarország irányában kegyes volt ugy nyilatkozni, hogy ha Magyarország ezen, t. i. a 80 millió adósság kérdésében méltányos fog lenni, akkor majd a többi pénzügyi kérdések megoldásánál (talán a banküguet érté) is fog egy igazságos megoldási mód találtatni.

A 80 millió kérdésről szóló fejezetben vissza fogok térni az osztrák pénzügyminister által mondottakra,

mert e beszéd nagyon jellemző; magában foglalja egész ridegségében az osztrák nézpontokat.

A bankkérdés tárgyalása 1872. február 16-án vette kezdetét, mely vitáról részletesebben szólni felesleges lenne, miután annak folyama még mindenkinek emlékében van. E vita berekesztésével 180 szavazattal 124 ellen elfogadtatott Ghyczy Kálmán ur javaslatával szemben a Trefort Ágoston ur által inditványozott határozati javaslat, mely igy szól:

»A pénzügyminister utasittatik, hogy

először: érintkezvén a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok pénzügyministerével, azzal egyetértőleg készitsen törvényjavaslatot a valúta rendezésének módjáról és terjeszsze azt a törvényhozás elé;

»másodszor: gondoskodjék, hogy addig is, mig ez megtörténhetnék, a bankjegyforgalom oly központi közeget nyerjen az országban, melynek igazgatósága annak idején törvényhozásilag jóváhagyandó alapszabályai értelmében a magyar kormány törvényszerü felügyelete és ellenőrzése mellett függetlenül járjon el, és mely a magyar korona országai valódi hitelszükségletének fedezésére megfelelő összegekkel rendelkezzék.«

Ezen határozat folytán Kerkápolyi pénzügyminister 1872. márczius 4-én intézte az első jegyzéket a bankigazgatósághoz, melyben az országgyülés határozatáról értesiti és felhivja, nyilatkozzék az iránt, mily módon kiván a határozati javaslatban kifejezett kivánatoknak minden irányban megfelelni? 1872. márczius 24-én válaszolt erre az osztrák nemzeti bank, örömmel üdvözölvén a valúta helyreállitása iránt kifejezett szándékot. Az osztrák nemzeti bank már 1866-

ban kész volt az érczpénzfizetést megkezdeni, de — ámbár ezen czéltól eltávolittatott — ugy vitte ügyeit, hogy minden perczben képes legyen érczpénzzel ellátott pénztárát megnyitni, mihelytt azon akadályok elháríttatnak, melyeket nem ő teremtett és melyeknek elháritására maga részéről semmit sem tehetett. Mi a magyar országgyülés határozatának azon részét illeti, mely a magyar bankjegyforgalom végett egy központi intézetről szól, késznek nyilatkozik az osztrák nemzeti bank egy oly egyezményt előmozditani, mely a monarchia minden része érdekeinek megfelel. Miután azonban a magyar törvényhozás határozati javaslata csak általános kivánatokat jelez, ez által a banktól a lehetőség elvonatott, ezen határozat valóságos értelme iránt teljesen tisztába jönni, ennélfogva a bankigazgatóság előtt ugy látszik, hogy az előtte álló kérdésre nézve legczélszerübb lenne, ha a magyar pénzügyminister azon pontokat kijelölné, melyekre a magyar országgyülés értelme szerint a magyar kormány sulyt fektet.

1872. junius 2-án válaszolt Kerkápolyi Károly pénzügyminister a bank ezen nyilatkozatára és mindenekelőtt közölte a bankkal egy egyezségnek alapvonalait, mely szerint a magyar kormány hajlandó lenne elismerni a bank privilégiumát és a banknak abból folyó jogait, valamint a kizárólagos szabadalmat bankjegyek kibocsátására és kötelezné magát azok parancsolt elfogadását fentartani, s egyszersmind a jelenben fenálló alapszabályok érvénye iránt a magyar törvényhozásnál a beleegyezést kieszközölni. Ellenben az osztrák nemzeti bank megállapitaná a magyar korona országaira nézve, (a jelzálogi kölcsönök dotációjától eltekintve), hogy összes dotációja a monarchia

másik fele dotációjához álljon oly arányban, mint áll jelenben a közös költségek fedezésének aránya, tehát mint 32 áll a 68-hoz. A magyar kormány azért tartja ezen arányt helyesnek és indokoltnak, mert az a monarchia két részének pénzforgalmi viszonyaival körülbelül megegyez, és a magyar országgyülés által nehézség nélkül elfogadtatnék. A Magyarországra eső dotációnak az egyes magyar fiókok közti felosztása a Pesten székelő igazgatóságnak lenne feladata. A bank a magyar korona országainak területén létező fiókjainak vezetését egy külön, de a részvényesek közgyülésétől függő oly hatáskörrel felállitandó igazgatóságra ruházná, mely a létező alapszabályok szerinti működését a magyar kormány felügyelete alatt gyakorolná. Tekintve azt, hogy a bank szabadalma 1876. végével lejár, a kormány kimondja egyszersmind készségét: értekezésbe bocsátkozni az osztrák nemzeti bank jövendőbeli állása felett, és ezen értekezletek kezdetüket vennék legkésőbb 1874. évben, mindjárt a kérdéses ideiglenes egyezség megkötése után, egyetértőleg a birodalmi tanácsban képviselt országok kormányával. Ha ezen értekezletek eredményre vezetnek, az esetben a jelenben megalkotandó provizórium azonnal megszünhetnék és a végleges állapot léphetne életbe.

A bankkormányzó junius 27-én válaszolt ezen jegyzékre. — Válaszában kiemelte, hogy az 1875-ben a bankprivilégium megujitása végett megindítandó értekezletre való tekintettel egy provizórium megalkotását most időszerintinek nem tekinti; egy önálló igazgatóságnak Pesten való felállitása a jelenben fenálló szabályok értelmében formailag kivihetlen. Midőn a bank

igazgatóság arra utal, hogy a jelen pillanat komolyságát teljesen méltányolja, felemliti, hogy már több mint négy éve nyilvánosan elismertetett, hogy Ausztria és Magyarország közt a bankügyben vannak vitás kérdések, melyeknél a két kormány egészen különböző álláspontot foglal el, és időről időre felmerülnek azon kérdések az illetékes helyeken, hogy a legkedvezőbb esetben a monarchiának egyik vagy másik részében ellentétes nyilatkozatokra adjanak alkalmat. Egyezség mind ekkoráig ezek iránt még nem jött létre. Ennélfogva az osztrák nemzeti bank, melytől Magyarországban minden jogosultság megtagadtatott, és melynek ottani léte ténylegesnek ugyan elismertetett, de nem törvényesnek, kénytelen azon jogára utalni, mely szerint *módjában van a Magyarországban adott hitelezési eszközöket bevonni, vagy legalább üzletét ott tovább ki nem terjeszteni*, mielőtt Ausztria és Magyarország közt minden fenforgó főkérdésben egyetértés nem eszközöltetett. A mi illeti a *kvóta-arányt*, mint mérvadót a magyarországi fiókok dotációjánál, az igazgatóság azon nézetben van, hogy egy ilyen, egészen más terekre szánt intézkedésnek a banküzlet vezetésére való átvitele alig indokolható. A monarchiára nézve a legnagyobb közgazdasági hátránynyal volna összekötve, ha pl. a monarchia más részeiben sürgősen szükségelt összegek Magyarországban felhasználatlanul heverni kénytelenittetnének, és ha a támogatást igénylő osztrák bankhelyek ennek folytán a hitelt nélkülöznék. Ehez még a 80 millió bankkölcsön kötelezett kamatoztatása folytán származott nehézségek is járulnának. Ha továbbá — mint előre látható — Magyarország az 1876-iki végleges megállapodások alkalmával még más követeléseket is támasztana, minő

hatással kellene ezeknek lenni a banknak az osztrák kormánynyal és birodalmi tanácscsal folytatandó értekezéseire? A bank nem vállalhat Magyarország irányában oly kötelezettséget, mely állását Ausztriában veszélyeztethetné. Ennélfogva inditványozza a bank, hogy a magyar pénzügyminister követeléseitől álljon el és tegye magát azonnal az osztrák pénzügyministeriummal, illetőleg az osztrák nemzeti bankkal egyezkedési érintkezésbe, mely vonatkozzék az osztrák nemzeti banknak, a jelenben fenálló bankprivilegium lejártával, az egész osztrák-magyar monarchiában elfoglalandó állására.

Az osztrák nemzeti bank ezen átiratára Kerkápolyi magyar pénzügyminister 1872. julius 18-án egy jegyzékben válaszolt, mely szerint a magyar kormány eláll attól, hogy azon indokoknak birálatába bocsátkozzék, melyeknél fogva a bank igazgatósága a javaslatba hozott provizórium iránti tanácskozásokba bemenni nem kiván és hajlandónak nyilatkozik az osztrák pénzügyministerrel egyetértőleg az értekezleteket azonnal meginditani a bankkérdés végleges megoldása iránt. Miután azonban a magyar pénzügyminister kötelezve van a magyar kereskedés érdekeit az értekezlet tartama alatt is biztositani, ezen értekezletek megindításának mellőzhetlen feltételeül jelöli ki, hogy a nemzeti bank részéről kötelező nyilatkozat adassék az iránt, hogy ezen értekezletek berekesztéseig a magyar korona országaiban ott, a hol és a mikor a magyar kormány kivánni fogja, bankfiókokat felállit és ezeknek dotációját a magyar kormány kivánata szerint felemelni kész azon arány

erejéig, mely a julius 2-án a bankhoz intézett jegyzék szerint maximumképen volna tekintendő.

Ezen jegyzékváltásból látszik, hogy a bank a Magyarország irányában elfoglalt fenyegető állásánál fogva, midőn ugyanis junius 27-iki jegyzékében arra utalt, hogy módjában van Magyarországnak nyujtott hitelezési eszközeit bevonni, vagy üzletét tovább ki nem terjeszteni, elérte azt, hogy a magyar pénzügyminister elejtette a bankszabadalom tartama alatti ideiglenes szabályozásnak keresztülvitelét és elfogadta a bank azon kivánatát, hogy a szabadalom meghosszabbitása iránt a tárgyalások megindittassanak. Igy remélte a bank kiváltságos állását a magyar törvényhozás beleegyezésével nemcsak a szabadalom tartamára, hanem azontúl is biztositani. A magyar pénzügyminister jul. 18-iki jegyzékében a szabadalom tartamának idejére nemcsak a külön magyar igazgatás iránti kivánatát ejtette el, hanem elejtette azon követelését is, mely szerint a magyar fiókok dotációja a kvóta aránya szerint állapittassék meg, miután ezen második átiratában ezen arányt csak mint maximumot kivánja tekintetni. A magyar ministernek ezen engedékenysége azonban nem szülte az attól várt hatást.

Az osztrák nemzeti bank ugyanis 1872. julius 30-án a magyar pénzügyministerhez intézett válaszában kifejezte sajnálatát a felett, hogy már az értekezletek megkezdése oly feltételekhez van kötve, melyek az osztrák nemzeti bankra nagyobb kötelezettségeket rónának, mint a minőket a javaslatba hozott provizórium követelt. Hogyan kötelezheti magát az osztrák nemzeti bank arra, fiókokat állitani ott és akkor, a hol és a mi-

kor a magyar kormány azt kívánja *), midőn az alapszabályok 3. pontja ezt az államkormány és a bankigazgatóság közös egyetértésétől tételezi fel? Hogy kötelezhesse magát az osztrák nemzeti bank dotációkat engedélyezni ujonnan felállitandó fiókok számára, azokat folyóvá tenni és a jelenben fennálló fiókok dotációját, tekintet nélkül a saját rendelkezésére álló összegre, felemelni, midőn az alapszabályok 4. pontja a bank alapjának és jegyforgalmának korlátokat szab? Csakis egy mentül előbb bekövetkezendő végleges egyezség és a bankkérdés végleges megoldása nyujthatja az osztrák nemzeti banknak a lehetőséget, Magyarország hitelviszonyainak biztos és kitelhető módon eleget tenni. Azonban a közbeeső időre, mig t. i. a bank állása törvényesen rendeztetik s a fennálló nehézségek elhárittatnak, a bankigazgatóság kész azon határidőtől fogva, melyben a banknak viszonyait Ausztria-Magyarországban rendező alapelvek kötelező alakban megállapitva lesznek, a magyar fiókok dotációját nemcsak nem apasztani, hanem a szükséghez képest és azon szükség tartamáig oly mérvben felemelni, a mint azt a banknak általános viszonyai, az illető helynek üzleti helyzete és a bankvagyon biztossága megengedik.

A magyar pénzügyminister a bankhoz intézett minden átiratát közölte egyszersmind az osztrák pénzügyministerrel is — azon kérés kapcsában, hogy nyujtana neki a bankügy megoldásában segédkezet. A jul. 2-iki jegyzékében közölte az osztrák pénzügyministerrel az iránti nézeteit is, miként gondolná a bankügy végleges megoldását kivihetőnek. Terve főbb vonalokban a következő volt:

*) Pedig ez volt a vöslaui egyezségnek határozott feltétele.

A szab. osztrák nemzeti bank czégje alatt jelenben fennálló részvénytársaság továbbra is álljon fenn és ugyanazon társaság állitson a birodalom mindkét felében külön alaptőkével ellátott két bankot. Ezen két banknak jogait és kötelezettségeit rendező szabályok, különösen azok, melyek a bankjegyek kibocsátásának elveit tartalmazzák, kölcsönös egyetértéssel a monarchia mindkét államára nézve egyformán állapittassanak meg, minélfogva lehetséges lenne az egységet a pénzlábra és a pénzjegyekre nézve megóvni a valúta helyreállitása előtt is. Ez által a magyar törvényhozás kivánatának épugy, mint a részvényesek érdekeinek meg volna felelve. Egyszersmind azt is nyilvánitotta a magyar pénzügyminister, hogy az ország hajlandó a valúta helyreállitása végett a szükséges áldozatokat meghozni, és felkérte az osztrák pénzügyminisztert, szíveskednék ez iránti nézeteit vele közölni.

A magyar pénzügyminiszter azonban az osztrák pénzügyministernél nem találta a várt támogatást, sőt ez szept. 21-ről kelt jegyzékében nyilvánitotta, hogy mindenkor és mindenben a bank nézeteit helyesli, sőt a valúta helyreállitása iránt a magyar pénzügyminister által hozzá intézett kérdésre nem is válaszolt.

Ezután bizonyos ideig szünet állt be, mig 1872. okt. 14-én gróf Andrássy elnöklete alatt ministeri tanács tartatott, melyben gróf Andrássyn kivül Ausztria részéről herczeg Auersperg ministerelnök, báró Depretis, osztrák pénzügyminister, a magyar kormány részéről pedig Kerkápolyi Károly, pénzügyi-, Trefort Ágoston, vallás- és közoktatásügyi minister és én mint ministerelnök vettünk részt.

Ezen ministertanács, mely a bankkérdéssel foglal-

kozott, nagyfontosságu volt. E nagy horderejü tanácskozások jegyzőkönyvének tartalma nem maradt titok. A napi sajtó az abban mondottakkal és a benne foglalt megállapodásokkal élénken foglalkozott. Tartalma köztudomásra jutott, sőt bizonyos körökben kézről kézre adatott. Miután Neuwirthnak a bank érdekében irt munkája ezen ministeri tanácsban tett nyilatkozatomnak végét — de csak is végét — szóról szóra idézi, ez okból — de azért is mert munkájában eme nyilatkozatom csak töredékesen adatott a végből, hogy félremagyaráztassék — talán jogomban állana elmondani mindazt, mi kivánatomra ama jegyzőkönyvbe felvétetett, hogy a Neuwirth által idézett nyilatkozatomat kiegészitve, az valódi értelme szerint álljon a közönség előtt. Azonban — habár évek multak azóta — ily jegyzőkönyv tartalmának közlésére nem érzem magamat feljogositva. A történet idővel világra fogja hozni ezen fontos okmányt is és tanuságául fog szolgálni annak, hogy mint minden alkalommal, ugy ekkor is a bankügyben meggyőződésemet el nem hallgattam, Magyarországnak ez ügyben szabad rendelkezési jogát — a közös monarchia érdekeinek sérelme nélkül — a külön bank feállitásának lehetőségét és a 80 millió kérdésére nézve eléggé ismert nézeteimet határozottan kifejeztem.

Ezen ministeri tanács jegyzőkönyvének vége igy szól: *)

»A külügyminister gróf Andrássy a tanácskozás eredményét következőkben vonja össze: Hogy azonnal kezdessenek meg a nemzeti banknak a szabadalom lejárta utáni viszonyának végleges megállapitása iránt a lehetőleg gyorsitott értekezletek, melyeknél mint el-

*) Neuwirth: Bankakte und Bankstreit. 310. lap.

mozdithatlan czél megállapitva maradjon, hogy az érték egysége biztositva legyen és mindaz kizárassék, miből a monarchiában forgó fizetési eszközöknek egyenetlen értéke származhatnék;«

»továbbá, hogy a cs. kir. pénzügyminister közvetitését oda irányozza, hogy a nélkül, hogy a bankkal továbbra terjedő megállapodások befolyásoltassanak, a magyar fiókoknak adandó dotációk azonnal oly mérvben emeltessenek fel, mely szükséges arra, hogy a magyar fiókok dotációjának aránya az időközben a birodalom másik felében felemelt fiókok dotációjához ugy álljon, mint az 1869. szeptember végével állott;«

»hogy a m. kir. pénzügyminister a cs. kir. pénzügyminister részéről foganatositott ezen intervenczió folytán az előzetes feltétel teljesitése esetében azonnal az emlitett bizottság kiküldésére késznek nyilatkozzék.«

A ministeri tanácsnak ezen megállapodása folytán mindenekelőtt előzetes feltételként tekintetett tehát a magyar fiókok jobb dotációja, sőt mind a magyar pénzügyminister, mind én határozottan nyilvánitottuk, hogy ezen dotáczió azon arányban emeltessék fel, a mily arányban van megállapitva Magyarországnak hozzájárulása a közös költségekhez, t. i. mint áll 32:68-hoz, minek bizonyitására szóról szóra idézem Neuwirthnak ugyancsak nyilatkozatomból közlött töredékét:

»Gróf Lónyay csatlakozik a magyar pénzügyminister véleményéhez, melyhez az osztrák pénzügyminister is járult, hogy mentül előbb egy bizottmány küldessék ki, mely a bankkal a tárgyalásokat megkezdje. Azonban a bank részéről teljesitendő ama elmulaszthatlan előfeltétel hogy mielőtt ez emlitett bizottság összeülne, — az 1869. óta fennálló aránytalanságot Magyarországban megszüntesse és az

ottani fiókokat azon arányban dotálja, mely 1869-ben fennállt, és hogy dotációit, ha nem is azonnal, de mentül rövidebb idő alatt, a kvóta járulék arányában, t. i. mint 32 áll 68-hoz, felemelje.«

Kitünik tehát ezen szóról szóra idézett nyilatkozatomból, hogy a magyar ministerium részéről Magyarország érdekében előzetes nélkülözhetlen feltételként köttetett ki — mely feltétel a bankügyi bizottság összejövetele előtt volt teljesitendő, — hogy a bank a magyar fiókok dotációit azon arányban emelje, illetőleg azon állapotba helyezze mindjárt vissza, a mely arányban és állapotban voltak 1869. szeptember végével; ezen arányba hozza a bank a magyar fiókok dotációját a bécsi központ és összevéve az összes osztrák fiókoknak javadalmazásához képest. Továbbá követeltük, hogy lehetőleg rövid idő alatt a bank hitelezésénél a kvóta szerinti arány a monarchia mindkét felében elmulaszthatlanul életbe lépjen. Tehát a megállapodás nem volt helyesen értelmezve, sem a jegyzőkönyvbe nem volt helyesen felvéve, hogy a magyar fiókoknak nyujtott hitel azon arányban emeltessék fel, a mely arányban állott ezek javadalmazása az osztrák fiókokhoz képest, mert én azt kivántam hogy azon arányba állittassék vissza, a mely fennállott a birodalom két fele közt 1869-ben. Ezt bizonyitja határozottan a jegyzőkönyvnek egész tartalma s mind Kerkápolyi pénzügyminister, mind az én nyilatkozatomnak szószerinti és beltartalmi értelme és egyedül ez egyezik meg az igazsággal és a méltányossággal. Hogy a bankkérdés megoldása ezután is és egész a mai napig nem sikerült, abban nem csekély része volt ezen tollhibának, miután annak következtében a bank és az osztrák mi-

nister tovább folytatták az 1869. végével inaugurált ellentétes bankpolitikát.

A megállapodásnak ezen hibás felvétele a jegyzőkönyvbe hosszas jegyzékváltásra adott a két pénzügyminister és a bank között.

E minister-tanácsi megállapodás után és értelmében 1872. október 27-én a magyar pénzügyminister jegyzéket intézett a bank igazgatóságához, melyben sürgette a magyar fiókoknak dotációját a kvóta arányában és megjegyzi, hogy az általa kivánt feltétel elfogadása elé, mely teljesitendő lenne a végleges megoldás iránti tanácskozások megkezdése előtt, az osztrák kormány nem fog nehézségeket gördíteni. Ha ezen előfeltételt a nemzeti bank elfogadja, a magyar kormány hajlandó az osztrák pénzügyministerium kiküldötteinek közbejöttével az értekezleteket azonnal megindítani. 1872. november 5-én az osztrák pénzügyminister is jegyzéket intézett a bankhoz, melyben a ministeri értekezlet megállapodását vele közölte és azon nézetének adott kifejezést, hogy ez által a bankkérdés végleges megoldásának alapja megvettetett. Felhivja tehát a bankot, hogy Magyarország iránt ama álláspontot foglalja el, melyben előbbi időben, t. i. 1867—69-ig volt, midőn a magyar forgalom igényeinek egész mértékben megfelelt és mely idő alatt dotációit megnégyszerezte. Az osztrák pénzügyminister megjegyzi, hogy a nemzeti banktól elvárja a magyar fiókok javadalmazásának oly mérvü lépesőzetes felemelését, mint azt a magyar pénzügyminister kivánja és hogy Magyarországban a szükségesnek mutatkozó uj fiókok engedélyezését nem fogja megtagadni.

Az osztrák pénzügyminister ezen jegyzékének vétele után a bank igazgatósága november 7-ről ujabb

jegyzéket intézett a magyar pénzügyministerhez, melyben nyilvánitá, hogy tekintve a küszöbön álló értekezleteket, jelét akarja adni előzékenységének az által, hogy hajlandónak nyilatkozik még ezen értekezletek előtt a létező viszonyoknak megfelelőleg a rendelkezésére álló összegből egy részt a magyar fiókok dotációjára forditani. A bankigazgatóság kész a magyar fiókok dotációját három millióval felemelni, melyből két millió Pestre esnék. Ezen jegyzéknek másolatát közölte a bankigazgatóság az osztrák pénzügyministerrel is. November 15-dikén Kerkápolyi pénzügyminister ezen jegyzékre adott válaszában sajnálja, hogy a nemzeti bank nem tartja kivihetőnek a magyar fiókok dotációját a monarchia másik felének dotációjához képest azon arányba visszahelyezni, melyben az 1869 végén volt, mint az a ministeri jegyzőkönyvben határozottan kifejeztetett és minek kivitelét előmozditani az osztrák pénzügyminister is késznek nyilatkozott. Ennélfogva a a magyar kormány kivánja a dotációnak azonnali felemelését ezen arányban, s óhajtja különösen a temesvári fióknak jobb dotációját és általában az összes fiókok dotációjának felemelését jövőre a birodalom másik felének dotációjához képest a 32%-os arányban.

Az osztrák pénzügyminister egy ujabb, november 17-ről kelt jegyzékében sürgette a magyar kivánatoknak teljesitését és figyelmeztette a bank igazgatóságát, hogy ha ellenkezőleg cselekszik, azon nehéz felelet terhét magáról el nem hárithatja, hogy a monarchiának és a bank részvényeseinek érdekeire nézve oly fontos egyezményt a bank jövendőbeli állása iránt a bank maga hiusitá meg.

A bank november 21-én az osztrák pénzügyministerhez intézett jegyzékében a kormány megállapodásai-

ban foglalt kötelezettség teljesitését annyival inkább elutasitja magától, miután a két kormánynak felfogása ezen kérdésre nézve különböző. Hogy azonban legalább az előzetes kérdések megállapitására tér nyeressék, hajlandónak nyilatkozott a magyar fiókok dotációját még $1^1/_2$ millióval, tehát az előbbi állapothoz képest összesen $4^1/_2$ millióval azon feltevésben felemelni, hogy az osztrák pénzügyminister biztositani fogja a bankot az iránt, hogy ez által teljesitve van azon előfeltétel, melyhez a banküygyben a konferenczia összejövetele kötve volt.*) Mire november 23-án Depretis pénzügyminister nyilvánitotta, hogy ezen $1^1/_2$ millió dotáczió-felemelés által a konferenczia összejövetelének feltételét teljesitve látja.

Erre a bank kormányzója november 25-én jegyzéket intézett a magyar pénzügyministerhez, melyben a nemzeti bank részéről konstatálta azon nézetkülönbséget, mely a két pénzügyminister között a magyar dotációk felemelése iránt létezik és tudósitotta a magyar pénzügyministert, hogy az osztrák pénzügyminister az $1^1/_2$ millió dotáczió-felemelés által teljesitettnek véli a kikötött feltételt, minélfogva a bank megtett mindent, mi az osztrák pénzügyminister nézete szerint a konferenczia összejövetelének előfeltételeként tekintetett.

November 27-én Kerkápolyi pénzügyminister a bank kormányzójához intézett jegyzékében megelégedését nyilvánitja a dotációnak ujabb felemelése iránt; azonban kötelességének tartja megjegyezni, hogy ezen felemelés által a kivánt mérv még távolról sincs elérve,

*) Mennyire nem felelt meg ezen sok alku és nógatás utáni felemelés a magyar kormány feltételeinek, bizonyitja az, hogy a m. pénzügyministernek 1872. októberben tett számitása szerint a bank csak az elmult két év alatt 50 millióval emelte az escompteüzletet és ebből csak 2 miliót juttatott a magyar fiókok számára, holott az arány szerint 16 millió jutott volna.

mely nézetéről az osztrák pénzügyministert is tudósitotta.

A bank igazgatósága a két pénzügyminister eltérő nézete folytán nem tartotta szükségesnek a magyar pénzügyminister jegyzékére válaszolni. Ennélfogva ezek közt megszünt a hosszadalmas jegyzékváltás. A banknak pedig megirta az osztrák pénzügyminister, hogy időközileg nem marad rá nézve más teendő, mint bevárni, mig ezen véleménykülönbség, mely az októberi jegyzőkönyv értelme szerint a két ministerium közt létezik, kiegyenlittetik. Egyébiránt kifejezte azon nézetét is, hogy az eddig tett engedmények által a banknak jogai és állása a jövendőben tartandó tanácskozásoknál semminemü csorbát nem szenvedtek. Továbbá figyelmébe hozta a banknak, hogy nem sokára lesz alkalma a bankkérdés fontosabb körülményeiről nyilatkozni, miután az alapszabályok 4. §-a szerint: »A közgyülés a szabadalom lejárta előtt az iránt köteles tanácskozásokat tartani és határozni, hogy kérendő-e — és esetleg milyen változtatások mellett — a privilegium megujitása vagy sem?« Továbbá a bankegyezség 13. §-a szerint ki van mondva, »hogy a bank legalább két évvel a privilegium lejárta előtt kérést intézend a privilegium megujitása végett.« Miután pedig a szabadalom tart 1876. deczember végeig, 1873. decz. végével eljön ideje, a felett határozni, hogy 1874. decz. végével a szabadalom meghosszabbitása iránti kérés beadassék-e vagy nem? Kifejezi a minister továbbá azon nézetét is, hogy az előkészületek megtétele mindenesetre szükséges, tekintet nélkül a Magyarországgal való tárgyalásokra. Az osztrák ministernek ezen felszólitása folytán az 1873. január 6-án tartott közgyülésen az igazgatóság részéről azon javaslat tétetett, hogy a bankválasztmány és esetleg a közgyülés egy bizottmá-

nya az igazgatósággal egyetértőleg tanácskozzanak, hogy valjon kéressék-e a bankszabadalom meghosszabbitása és minő feltételek mellett és hogy ezen tanácskozások eredménye a közgyülésnek elhatározása elé lesz-e terjesztendő? Erre a részvényesek közgyülése az igazgatóság jelentését azon viszonyról, mely a bank és Magyarország között kifejlődött, tudomásul vette és a bank kormányzójának és igazgatóságának köszönetet és elismerést szavazott a bank jogainak és érdekeinek megvédése végett eddig tett lépéseiért.

Ez által a bank részvényesei magukra vállalták a felelősséget azon eljárásért, melyet a bankigazgatóság Magyarország irányában követett. Egy szó se emelkedett — mint Neuwirth mondja — ezen irány ellen és jellemző, miként egy részvényes ugy nyilatkozott, hogy a bankkérdés békés megoldása mindenki által óhajtatik, azonban ezen megoldás nem történhetik egyedül Ausztria rovására. Csodálatos egy nyilatkozat, miután tények azt bizonyitják, hogy 1870-től fogva a banknak összes működése egész a mai napig a magyarországi érdekek mellőzésével leginkább Ausztria érdekeit tartotta szem előtt.

Ugyanezen közgyülés méltán meg lehetett elégedve az igazgatóság jelentésével, mert a banknak ez évi üzleti nyereségei minden előbbi években tett nyereségeit fölülmulták. Nem szaporodott ugyan nagyban a bankjegyforgalom, miután az 1871. deczember végén 317.33 milliót tett és 1872. deczember végével 318.36 millió volt s igy csak 1.03 millióval szaporodott. De általában a papirpénzforgalom nem emelkedett ezen évben nagyon, miután az államjegyek forgalma volt 1871. deczember végével 373.60 millió és 1872. deczember végével 375.98 millió, tehát 2.38 millióval növekedett,

mi a sóbányautalványoknak ismét csökkent forgalmából folyik. Tett tehát ez év alatt a bank- és államjegyek forgalmának szaporodata összesen 4 millió forintot.*) A bank összes bevétele pedig tett ezen év alatt 12.904,354 forintot, levonva abból a kiadásokat összesen 2.634,193 forinttal, maradt tiszta bevétel 10.270,160 forint, melyből a tartalékalaphoz csatoltatván 577,016 forint, a részvényesek közt kiosztásra került 9.762,687 forint, azaz jutott egy részvényre 64 frt 68 kr. osztalék, mi 10.76 % kamatnak felelt meg.

1873. január közepe táján megindultak a bankügyben a két ministerium meghatalmazottai közt a bizottsági tárgyalások. Milyen volt azok folyama és kimenetele, arról a nagy közönségnek és igy nekem is tudomásom nincs. 1873. febr. közepén azonban ezen bizottság széjjelment és február végén jól értesült lapok közleményeiből meg lehetett tudni hogy a két kormány kiküldöttei leginkább a felett vitatkoztak, valjon az 1872. október 24-diki ministeri tanácsban elvileg kimondott egyenlő értéke a bankjegyforgalomnak fentartható-e külön bank által? vagy ennek biztositása egy központi bank további fenállását követeli-e? Ugy látszik, hogy az előbbi eszmét a magyar, az utóbbit az osztrák pénzügyminister küldöttei védelmezték.

A magyar kormány, végre belátva, hogy a bank szabadalmának ideje alatt a magyar hiteligényeknek eleget tenni nem fog, ő felségétől nyert felhatalmazás alapján 1873. márczius 25-én megkötötte az egyezséget a bécsi Bankvereinnal egy magyar leszámitoló és kereskedelmi bank felállitása iránt. A képviselőházhoz be-

*) Lásd a XIV. számu mellékletet.

adott ez iránti törvényjavaslat rövid idő alatt letárgyaltatott és csekély módosítással elfogadtatott. A magyar kormány ezen szándéka a bécsi bankkörökben és azok befolyása alatt levő hirlapoknál kedvetlenül fogadtatott, mivel az alapszabályok értelme szerint oly alapon terveztetett a leszámitoló bank, hogy a magyar hiteligényeknek jó szolgálatokat tehetett volna. Alaptőkéje 25 millióban állapittatott meg, mely később egész 50 millióig volt emelhető. A törvényben ki volt fejezve, hogy ezen bank lesz a magyar kormány bankárja. Azon előnynyel is felruháztatott, hogy számára engedély adatott, tőkéjének kétszeres értékéig pénztári utalványokat kibocsáthatni. Kamatozóknak mondattak ugyan ezen utalványok, a nélkül azonban, hogy a kamatláb meghatároztatott volna. A látra fizetendő pénztári utalványok, melyek az állampénztáraknál beváltattak volna, oly kiváltságot képeztek ezen bank alapszabályaiban, melynél fogva azok könnyebb forgalma, ha az intézet jól vezettetik, nevezetes hatással lett volna a hitelre és a pénzforgalomra.

Azonban alig hogy a törvényhozás a törvényjavaslatot elfogadta, 1873. május első napjaiban Bécsben kitört és folyvást nagyobb mérveket öltött a monarchiánkban eddig hallatlan pénzválság, előidézve azon, a monarchia történetében ezelőtt nem tapasztalt túlüzérkedés által, melynek szédelgése az azt megelőző időt annyira jellemezte. Ennek folytán a leszámitoló bank felállitására vállalkozó tőkepénzesek nem tartották a bank létesitését kivihetőnek, s igy ezen kisérlet a magyar hitelnek az osztrák nemzeti bank befolyása alóli emanczipációjára teljesen sikertelennek bizonyult.

Május 8. és 9-én valóságos panique-ká fokozódott Bécsben a pénzválság. Az értékpapiroknak árkeleti

veszteségét május 9-én már ¼ milliárdra számitották. Segélyt nyujtani a bécsi kormány is óhajtott, mire legalkalmasabbnak látszott az 1863-iki bankaktát felfüggeszteni és a bankot felmenteni azon kötelezettségtől, melyet ezen bankakta az érczfedezetre nézve felállitott. E végből az osztrák pénzügyminister megkereste a magyar pénzügyministert, adná mielőbb ezen felfüggesztésre beleegyezését. A magyar pénzügyminister máj. 12-én értekezletet hivott össze képviselőkből, bankigazgatókból és szakemberekből, ott előadta a helyzetet, kijelenté hogy az osztrák kormány kivánságát teljesiteni szándékozik azon feltétel kikötése mellett, hogy a vám- és kereskedési szerződés értelmében a bankakta felfüggesztése folytán nagyobb mérvben forgalomba hozandó jegyek hitelében aránylag Magyarország is részesittessék. A tanácskozás helyeselte a minister szándékát.

A képviselőház máj. 13. ülésében Irányi Dániel képviselő ur interpellácziót intézett a pénzügyministerhez, melyben kérdezte, minő határozat hozatott a bankakta felfüggesztése iránt. Erre Kerkápolyi előadta az indokokat, melyeknél fogva beleegyezését adta a bankakta felfüggesztéséhez. A házban csak kis többséggel ment keresztül a pénzügyminister nyilatkozatának helyeslése, 108 szavazat volt mellette és 100 ellene.

Az osztrák pénzügyminister ezen intézkedésről már május 13-án irt átiratában tudósitotta a bank kormányzóját »hogy a kormány a pénzpiacz jelen rendkivüli viszonyaira egész figyelmét forditja és gondoskodni kiván arról, hogy a valóságos szükséglet esetében a megkivántató rendkivüli eszközök megragadtassanak, nehogy az uralkodó válság, mely eddig kizárólag csak a tőzsde köreiben mutatkozott, elterjedjen a kereskedés- és az ipar köreire«, és midőn a bankot tudósitja a legfel-

sőbb elhatározásról, melyet ő felsége és az összes ministerium ellenjegyzése mellett május 13-án kiadott, átiratát ezzel végzi: »Midőn ezen legfelsőbb elhatározást tudomására hozom, különösen ki kell emelnem, hogy a kormánynak szándéka egyedül csak arra van irányozva, ezen rendkivüli és csak a legnagyobb szükség idejéig engedélyezett rendszabály által a fizetés- és hitelképes körökben a bizalom megingatását és a nagyobb zavarokat elháritani.

»Azon biztos várakozásomat fejezem ki, hogy a nemzeti bank ezen számára engedélyezett joggal csak annyiban fog élni, a mennyiben az által komoly zavarokat elhárithat.« Május 16-án ezen intézkedésről a magyar pénzügyministert is értesitette.

E jegyzékből kitünik, hogy a kormány élén álló államférfiak akkor még távolról sem gyaniták, hogy a május elején kitört pénzválság mily széles mérveket fog ölteni, hogy oly hosszu ideig fog tartani, és hogy hatása alatt nemcsak a gyors és nagy nyereség végett alkotott szédelgő vállalatok fognak megsemmisülni, az uralkodó államférfiak nem hitték, hogy a hitel általános és hosszas megingatása folytán a biztos, anyagilag jól álló és hitelre érdemes magánvállalatok, elébb szilárdul álló kereskedőházak, gyárosok és iparosok is rendkivüli károkat fognak szenvedni, mig végre a nagy válság káros hatását gyakorolni fogja az összes kereskedésre és forgalomra, az ipar és nemzeti termelés minden ágára, sőt hatással lesz az államjövedelmekre is, minthogy a termelés megzsibbasztása és a szenvedett nagy veszteségek, leszállitván a közterheket viselők adóképességét, lejebb fogják szállitani a monarchia mindkét felében az állam bevételeit is.

A rögtön életbeléptetendő intézkedések megállapi-

tásánál bizonyára nehéz volt a két kormány állása. Egyrészt szorosan tartózkodnia kellett minden oly rendszabálytól, mely által a válságot megelőzőleg nagy mérvben kifejlett szédelgő üzérkedés támogatást talált volna, de viszont épugy kötelessége lett volna a két kormánynak rögtön kellő mérvben oly rendkivüli intézkedéseket tenni, melyek a rendkivüli viszonyok közt mindazok számára, kik valóban hitelképesek és kik szolid üzlettel foglalkoznak, kellő mérvben megnyitnák a megérdemlett hitelforrásokat.

A nagy pénzválságok már régi jelenségek. Azok minden előrehaladott államban időről időre mutatkozni szoktak. S a tapasztalás mindenütt bizonyitja, hogy a rögtön kitört nagy válságokat fokozza az azokkal karöltve járó és folyvást növekedő bizalmatlanság. A válság kezdetén mindenki visszatartja készpénzét, felveszi rögtön letéteit, biztositani és behajtani igyekszik követeléseit. Az általános áramlat közt még a hidegvérü is elveszti nyugodt kombinálását. A legbiztosabb házak is könnyen zavarba jönnek, sőt bukást szenvedhetnek, ha pillanatilag nem képesek lejárt fizetési kötelezettségeiknek eleget tenni. Csak egy czél után törekszik mindenki: a bizonytalan jövő lehető esélyeire készpénzt gyüjteni. Kinek készpénze van, elzárja azt; inkább kamat nélkül heverteti, mintsem másnak hitelezze. Végre oly lázas állapot fejlődik, mint a földrengéseknek kitett Dél-Amerikában nagy katasztrófák alkalmával tapasztalható: mindenki csak a saját biztosságával gondol, egyik a másikkal nem törődik s az óriási zavarban mindenki előtt csak egy czél lebeg: saját megmentése. Ily lázas állapotban hogyan lehet, hogyan kell rögtön segiteni, ezt a pénzválságok okainak vizsgálata iránt tartott angol enquête-bizottságok iratai és az azokban feljegyzett

tapasztalatok mutatják ki. Ezek szerint csak egy sikeres módja van a segélynek: ha a hitelre érdemesek számára haladék nélkül bő pénzforrás nyittatik meg. Három izben volt Angliában nagy pénzválság és ott három izben függeszték fel a Peel-aktát, mely az angol bank jegykibocsátási jogát szabályozza és korlátozza. És a bank rögtön teljesité a válság nagyságához mért elhatározottsággal a nagy feladatot, melyet egy központi banknak teljesiteni kötelessége, s rögtön enyhült, sőt megszünt a válság s azonnal kezdetét vette ama természetszerü proczesszus, mely szerint megbuktak vagy liquidáltak a szédelgő vállalatok, a képzelt értékü árkeletek a valódi értékre leszállottak, üzletükhöz képest csekély alaptőkével biró s hibás alapokon működő házak csődöt mondtak ugyan, de megállott mind az, mi egészséges volt. S a mi ezen eljárásnak fő előnye, mind ez rövid időn megy véghez, mint vihar után lehull a rothadt gyümölcs, de nem szenved az egészséges, s a villámok által megtisztitott lég az egészséges tenyészetnek uj életerőt ad.

Mily nagyszerü hatása volt az angol bank fokozott hitelezésének a válságok enyhitésére, bizonyitják az angol lordok háza által kiküldött angol szakférfiaknak titkos bizottmánya előtt tett vallomásai. Szabad legyen egy jellemző adatot idéznem. Gurney Sámuel azt adta elő: »Nekünk« — t. i. bankházának — »szükségünk volt körülbelül 200,000 font sterlingre, képesek voltunk azt 9% mellett beszerezni. Ez volt szombaton. Hétfőn reggel ismét nagy pénzösszeg fizetése kivántatott tőlünk (valószinüleg betételek felmondása folytán); mi az angol bankhoz fordultunk és ismét 200,000 font sterlinget kivántunk tőle. Ez az angol bankra nézve nehezen teljesithető feladat volt, miután a törvény sze-

rint rendelkezésére álló készpénzt mindinkább fogyni látta. A bank kormányzója elhatározását két órára halasztá. Azonban egy órakor megjelent a kormányrendelet, mely a banktörvényt felfüggeszté. A hatás rögtöni volt. Azok, kik még reggel tőlünk pénzt kértek, jelentették, hogy nincs rá szükségük, hogy a fizetést csak elővigyázatból sürgették. Emélfogva a banktól csak 100,000 fontot vettünk fel. A válság rögtön megszünt; a hitel és a pénz ismét folyóvá lett, annyira, hogy a hét végével különös kedvezménynek tekintettük, hogy a bank megengedte a tőle kölcsönzött pénzt neki előbb is visszafizethetni.« *)

Annak bizonyitására, hogy oly pénzválságok idejében, melyek egész a panique-ig fokozódnak, midőn az angol kifejezés szerint a betételek visszakérésénél valóságos »run«, azaz ostrom fejlődik megszünik minden hitel, a következő példát idézem. Hazánkban is tapasztaltuk, hogy a bizalmatlanság azonnal megszünik azok irányában, kik azt bizonyitják, hogy kötelezettségeik teljesitésére a kivánt összeggel rendelkeznek. 1869-ben az első hazai takarékpénztár, ezen gondosan vezetett legrégibb és legnagyobb hitelü pesti pénzintézet, melynek rendezett kezelése példányul szolgált számos más hasontermészetü intézet felállitásánál, 1869-ben a rögtön kitört pénzválság folytán nehány napig ki volt téve annak, hogy a megrémült nagy közönség tömegesen kezdte kivenni betételeit, s kezdetben az igazgatóság a szabályokban megengedett s a betevők irányában kikötött azon módhoz nyult, hogy a nagyobb tételeknél a felmondási határnapokat megtartani kivánta. Ezen rendszabály csak fokozta az izgatottságot, mig végre az igazgatóság a bi-

*) Max Wirth, National-Ökonomie, III. kötet, 111. lap.

zalom helyreállitása végett az egyedül sikeres módhoz nyult, gondoskodott készpénzkészletének nagy mérvü szaporitásáról, minek létesitéséhez én, mint akkori pénzügyminiszter egész készséggel segédkezet nyujtottam, és igy a takarékpénztár tudathatá, hogy minden felmondás nélkül készpénzzel fizeti ki a betéteket. Mint a varázsvessző behatása alatt — egyszerre helyreállott a bizalom s kik pár nappal előbb tolakodtak a pénztárhoz betéteik visszakövetelése végett, visszahozták azokat és rövid időn a betevők száma felülmulta a kivevők számát.

1873-ban is hasonló jelenségek mutatkoztak. Többek közt Pestnek egyik gazdag polgára, kinek szokása mindig néhány százezer forintot rendelkezésére tartani, e válság előtt már több évvel egy nagy hitelü intézetet részesitett kiváló bizalmában; ott tartá forgó tőkéjét, rövid időre felmondható pénztári utalványokban, rendesen pár százezer forintot. A mint a válság kitört, ő is mint mindenki, gondolá, mégis legjobb lesz, ha pénzét magához veszi; bizalmatlan lett még ezen intézet irányában is, — eljött ennélfogva fölmondani az egész nagy tőkéjét. Mint minden szolid intézet, mely letéteket fogad el és pénztári utalványokat bocsát ki, ugy ezen intézet is a válság első jelenségeinél gondoskodott nagy készpénzkészletről, hogy bárhonnét jövő felmondásoknak eleget tehessen. Az igazgató, kinél a felmondást bejelenté s kérte ezt a pénztári utalványokra jegyeztetni, azt válaszolta neki: »Ez felesleges. Tessék a pénztárba átmenni, ott felveheti azonnal összes letéteit.« A bizalmatlankodó kissé meglepetve elmegy a pénztárhoz, a pénzt felveszi s kimegy az ajtón, — de pár percz mulva ismét nyájas képpel visszajön és mondja: »Jobban meggondolva a dolgot, szabad legyen az egész

összeget ismét az intézetnél elhelyeznem. Hisz azt jobb helyütt nem is tarthatnám, kivált a mostani válságos időben!«

A két kormány által a bécsi válsággal szemben követett ut formailag tökéletesen helyes volt és hasonlitott a rendszabály ahoz, mely Angliában a Peel-akta felfüggesztése folytán mindig sikeresnek bizonyult; de ez esetben is bebizonyult, hogy ily ügyeknél minden az alkalmazás módjától függ. Bank és bank között s a bankakta egyenlő módoni felfüggesztése között is lehet különbség. Azok, kik ismerték az irányadó elveket, melyek az osztrák nemzeti bank igazgatóságánál szokásosak, előrelátták, hogy ezen május 13-iki legfelsőbb elhatározásnak eredménye nem lehet oly mérvü, mely a biztos értékek és a fizetésképes házak iránt a bizalmat azonnal helyreállitsa és igy a válság káros hatását ezek irányában már kezdetben megszüntetni képes legyen. De bizonyitja azt is, hogy egészen más körülmények fejlődnek a válságoknál oly államban, hol az összes forgalmi eszköz papirpénzből áll, mint a hol a fizetési eszköz alapja valóságos érczpénz. Az érczpénzforgalommal biró államban a rögtön nyujtandó hitelnek ugyan fő és első kutforrása a bank, azonban *nem egyedüli* kutforrása, mert a forgalmi eszközben ott támadt hiányt siet pótolni az egész világ. A válság folytán emelkedik a kamatláb; láttuk nem egyszer, hogy az 3%-ról 10-re, sőt még magasabbra is emelkedik, habár csak rövid időre; ilyenkor a külföldre nézve azonnal nyereséges üzletté válik a váltók bevásárlása, ez által a magas kamat előnyeiben részesülvén. Másrészt a megfogyott forgalmi eszközök hatása alatt a termelvények ára csökken, azok kivitele fokozódik, ezért is érczpénz, azaz forgalmi eszköz özönlik az országba. A pénzforgalomra nézve is a termé-

szet törvényei irányadók, és ily államban állanak elő ama jelenségek, melyek a természet törvényei szerint mindenütt mutatkoznak, hol az egymással egybeköttetésben álló viztömegben, bármely helyütt ür támadt, megindul az áramlat a felszin kiegyenlitésére, az egyensuly helyreállitására. A papirpénzzel biró állam helyzete egészen más; annak pénzforgalma izolált. Ide nem jön be a külföldről érczpénz, hogy a fizetési eszközöket növelje. Az ily államban, ha a forgalmi eszközök egy nevezetes része a forgalomból elvonul s attól visszatartatik, azt csakis a forgalmi pénznek időközi szaporitása képes pótolni — habár csak annyi időre, mig az elrejtett fizetési eszköz rejtekéből ismét előjön. Ezen joggal és az azzal járó kötelességgel ruházta fel az osztrák nemzeti bankot az állam; de valjon élt-e ez azzal oly módon, hogy meggyőzzön mindenkit a nagy előnyről, melyet épen válságok idején a kiváltságos központi bank, mint p. o. az angol bank nyujtani képes?

Nézetem szerint a két kormány nem abban hibázott, hogy a május 13-iki rendelet által a bankaktát felfüggeszté és ez által kezéből kiadta ama eszközt, hogy ily rendkivüli viszonyok közt ideiglenesen, a két törvényhozás jóváhagyásával, a pénzforgalom ama eszközének, mely felett az állam rendelkezik, az államjegyeknek szaporitása által nyujtson segélyt, mert egy kormánynak, hacsak kikerülheti, ily eszköznek, habár kivételesen is — ideiglenes alkalmazásától is lehetőleg tartózkodnia kell — de hibázott a két kormány abban, hogy akár szabályzó rendelet, akár egyezség utján nem állapitotta meg, hogy a bank minő módon lesz köteles ezen számára adott nagy hatalmat használni, s a válság enyhitésére és ama sok millióra menő valódi érték és a szorgalom által gyüjtött, becsületesen szerzett vagyon

megmentésére fordítani, mely ezen válság alatt a fokozott bizalmatlanság és hitelhiány folytán elveszett.

Midőn a válság fokról fokra nőtt, egyik terv, egyik kisérlet követte a másikat; de mindennek csekély eredménye volt.

Ilyen intézkedés volt az, midőn Bécsben és Pesten egy segélyző bizottmány alakult biztositási alap letétele mellett, melyhez a bank a maga részéről is járult. Segitett ugyan egyeseken, de hatása alig lehetett nagy, mert mindenki, ki hitelét megőrizni kivánta, óvakodott ezen bizottsághoz fordulni, minthogy az által jelét adta volna szorult állapotának.

Miként élt a bank ama ráruházott joggal, hogy a forgalmi jegyek tetszése szerinti növelése által a pénzválságot enyhitse, mutatja a körülmény, hogy május 14-től fogva junius 30-áig, tehát épen midőn a hitelezésre a legnagyobb szükség lett volna, csak egy napon, május 21-én, és akkor is csak 1.400,000 fttal hozott több bankjegyet forgalomba, mint ezen rendelet nélkül is a bankszabályok 14. §-a szerint jogosítva lett volna. Május 14-én összes bankforgalma tett 329.$_8$ milliót. Ez nap szabályszerü bankjegy-tartaléka, vagyis azon összeg, melyet a bankakta szerint még kibocsáthatott volna, 13.$_3$ millióra rugott. Május 21-én, ezen egyetlen nap, midőn élt az állam által nyert joggal, volt 143.$_1$ millió érczfedezet mellett a bankjegyforgalom 344.$_5$ millió. Ezután a bankjegyforgalom folyvást csökkent; tett pedig május 28-án 342.$_5$, május 31-én 340.$_8$, junius 4-én 342.$_3$, junius 11-én 335.$_8$, junius 18-án 333.$_7$, junius 25-én 334.$_2$, és junius 30-án 338.$_5$ milliót. Ezen számok bizonyitják a nagy óvatosságot, melylyel a bank ama legválságosabb időszakban eljárt, midőn a pénz eltünt a forgalomból, mert mindenki köteles volt maga iránti tekintetből

lehetőleg nagy pénzkészletet tartani. Igy felelt meg a bank ama nagy bizalomnak, melyben a két kormány részesité, midőn a válság enyhitésének fontos misszió-jával őt bizta meg.*)

Az 1873. évi nagy pénzválság kitörése után a bank-kérdés nem tett egy lépést sem előre. Legalább az iránt semmi különös se jött a közönség tudomására. A magyar ministeriumnak léte 1873. év második felében folyvást ingadozó volt. A tornyosuló pénzügyi bajok, a hiány, mely az állampénztárban mind nagyobb lett, annyira jutott az állam, hogy gyakran a napi szükségek fedezésére is az állampénztárban elegendő pénz nem volt. Voltak esetek, midőn a napi szükség fedezése végett kénytelen volt a pénzügyminister a különböző alapokban és pénztárakban levő értékpapirokat elzálogositani, mig végre csak egy menekvési mód mutatkozott: az állam kénytelen volt a magyar hitel hanyatlott állapo-

*) Az 1873. év első felében, t. i. január 1-től junius 24-éig tett a bank összes váltóleszámitolása 426.$_{68}$ millió forintot, ebből esett a magyar korona területén levő összes fiókokra 76.$_{65}$ millió; ha a kvóta arányában részesittetik a magyar hitel a váltóleszámitolási üzletben, a magyar hitel rendelkezésre e czimen bocsátott összegnek 136.$_{53}$ milliót kellett volna tenni, tehát 69.$_{88}$ millióval tett kevesebbet. Ugyanezen idő alatt a lombard-üzletre volt adva 63.$_{72}$ millió, melynek 32%-a tesz 29.$_{39}$ milliót, valóban pedig jutott a magyar fiókokra 19.$_{56}$ millió. Ha hasonlitás történik azon állapot közt, mely 1873. febr. végén, midőn még válság nem volt, és a jun. 24-iki állapot közt, következő számok mutatják az arányt, melyben a birodalom két fele a bank segélyében részesült: Tett az összes váltóleszámitolási összeg 1873. január végén 168.$_{77}$ milliót, a magyar fiókok összes dotá cziója e czimen 27.$_{82}$ milliót, mig a kvóta arányához képest 54 milliót kellett volna tennie. 1873. junius 24-én tett a banknak összes váltóleszámitolási üzlete 181.$_{81}$ milliót, ebből részesültek a magyar fiókok 33.$_{10}$ millióban, holott ezen összegnek a kvóta arányához képest 58.$_{17}$ milliót kellett volna tennie. Tagadhatlan, hogy ezen időszakban nevezetesen emelte a bank hitelezését Magyarországban is. A lombardüzletnél hasonló észlelhető. A magyar fiókok január végével 7.$_{40}$ millióval részesittettek és junius végével volt 9.$_{38}$ millió és be kell ismerni, hogy a bank a válság idejében nevezetesen emelte fiókjainak dotációját mind a váltóleszámitolási, mind a lombardüzletnél.

tában ama drága, öt év mulva aranyban visszafizetendő kölcsönt megkötni, melynek biztositására az összes ingatlan államvagyon is leköttetett. Természetes, hogy ily viszonyok közt az akkori pénzügyministernek a bank irányában erélyes lépést tenni alig lehetett. Kerkápoly ur távozása után egy provizórium állott be, mely alatt rövid ideig Szlávy ministerelnök vezette a pénzügyministeriumot s midőn a 21-es bizottmány és a 9-es albizottmány tárgyalásai foglalták el a már-már megingatott ministerium egész idejét. Nem csuda tehát, hogy a Szlávy-ministerium a bankkérdés megoldását előbbre nem vitte. Helyzete nehéz volt. Kezdetben a nagy pénzválság, később a magyarországi pénzügyi zavarok, a belügyek, az országgyülési tanácskozások vezetésének sok gondja alig adtak erre időt. 1874. év kezdetén megbukott a Szlávy-kormány és a Bittó-kormányban pénzügyministerré lett Ghyczy Kálmán, azon férfiu, ki hosszu évek során át a bankkérdés vitatásában az ellenzék sorai közt a legkiválóbb szerepet vitte. A sors őt azon nagy befolyásu helyre állitá, hol számára a tér hasznos cselekvésre, nézeteinek és meggyőződésének érvényesitésére nemcsak megnyilt, hanem kötelességévé vált, hol gyakran a mulasztás is nagy felelősséggel jár. Ghyczy Kálmán mint pénzügyminister — ha szabad hasonlattal élnem — azon helyzetben láthatta magát, mint ama nyugtalan férfiu, ki egy előtte álló óriás szikla havas csucsára törekszik, az előtte álló vezetőket folyton kárhoztatja, miért nem vezetik fel gyorsan a magaslatra, hisz alulról minden oly simának látszik, midőn azonban neki adatik át a vezetés s fellép az előhegy tetejére és meglepve szemléli, hogy e magaslat és a havas csucsa közt egész hosszu sora nyulik el a szédelgő mélységeknek, a meredek sziklafalaknak, dermesztő jég- és hó-

mezőknek; — megállapodik álmélkodva, tájékozatlanul, s már a vezetésére bizottak megnyugtatása is annyi bajt, gondot okoz neki, hogy idő-idő után mulik, még sem bir önmagával a követendő ut iránya fölött tisztába jönni.

Szomoru örökséget vett ő át, melynek sulyát viselni a legnagyobb szorgalom és önfeláldozás mellett is az ő egyéniségének nehéz volt. Nem csoda tehát, ha a bankkérdésben hozzá intézett interpelláczióra mást nem válaszolhatott, mint hogy még nem volt alkalma és érkezése ezen annyi megfontolást igénylő kérdés alapos tanulmányozására.

Bebizonyult tehát az ellenzék ezen vezérénél is, mint azt más alkotmányos országokban nem egyszer láttuk, hogy sokkal könnyebb ellenzéket csinálni, mindent gáncsolni, bizonyos dolgok kivitelét a kormánytól rövid záros idő alatt követelni, mint mikor megnyilik az alkalom, azt mit roszaltak, jobban csinálni, azt mit mulasztásul felróttak, keresztülvinni.

A folyó év kezdetén jött létre a pártfúzió. Az uj ministerium kineveztetett, melynek lelke és vezérférfia Tisza Kálmán, ki a bankkérdésnél mindig határozott álláspontot foglalt el. Azon néhány hónapi törvényhozási időszak, mely az uj kormány megalakulásától eltelt, nem mutathat fel semmi oly intézkedést, mely a pénzügyi bajok gyökeres orvoslását, vagy oly fontos kérdésnél, mint a banküg, a kormány határozott irányát tanusitotta volna. Mi történt ezen ministerium keletkezésétől a mai napig a bankügyben, azt csak gyanitanunk lehet. A hirlapok gyakran ellentétes és mindig dementirozott közléseire vagyunk utalva. A kormány eddigi működése ezen irányban, — mert nem kételkedem, hogy ily fontos kérdést nem hagyott heverni, — nem sokára napvilágot fog látni. Mi csak azt tudjuk, hogy minden nap,

mely eltelik, közelebb hoz az 1876. év végéhez, azon határidőhöz, midőn az osztrák nemzeti bank kizárólagos szabadalma lejár, midőn tehát az első magyar ministerium idejében hozott megállapodások szerint a kormánynak és az országgyülésnek minden irányban szabad keze lesz. Ezért egy ideiglenes egyezség létrehozásának szüksége ezen rövid időre nem indokolt. De igenis elkerülhetlen kötelessége a kormánynak és a törvényhozásnak mielőbb — tehát legfeljebb 1876. év közepéig — megtenni mindazon előintézkedéseket, melyeknél fogva 1877. év január első napján a magyar állam jogos igényeinek megfelelőleg, Magyarországon a kereskedés, ipar és a termelés minden ágával foglalkozók jogosult hiteligényei kielégittessenek. Ha valaha, most van ideje annak, hogy a kormány, melynek feladata a kezdeményezést megragadni a bankügyben, tisztában legyen magával az iránt, mit követel az ország érdeke, és ha ez iránt tisztába jött, a határozott, öntudatos intézkedések létesitésére a szükséges lépéseket azonnal megtegye. A törvényhozásnak lesz feladata, minden más tekintetet mellőzve, egyedül a haza érdekét tekintve, azt, a mi legjobb, legczélszerübb és legüdvösebb, törvénybe foglalni, hogy az 1877. évtől fogva egy uj, üdvösebb korszak nyiljék Magyarország számára azon hatalom jól rendezett és teljes birtoklása által, melyet a czélszerüen szabályozott bankjegyforgalom nyujtani képes. Reménylem és várom, hogy azok, kik ez ügyben dönteni fognak, teljes mértékben felismerve a jól rendezett bank vagy bankok nagy becsét, nem fognak oly egyezséget kötni, mely szerint évek hosszu sorára a szent irási példa szerint, egy tál lencséért eladjuk örökségünket.

Midőn a bankügyben előfordult nevezetesebb körülményeket az alkotmányosság visszaállitásától fogva évről évre az utóbbi két fejezetben előadtam, egyszersmind elősoroltam mindig az o. n. bank üzletének évi eredményét Munkám ezen részét befejezvén, teljesség okaért adni kivánom a banküzlet 1873. és 1874. évi eredményét is.

1874. január 17-én tartotta meg a bank rendes évi közgyülését, melyben a bankkormányzónak jelentése tárgyaltatott. 1873-ban a nagy pénzválság évének kezdetén a váltó és kölcsönzési üzlet nevezetesen csökkent; marczius végével, hasonlitva a megelőző év utolsó napján levő állapothoz, ezen üzletág 23 millióval csökkent; ennélfogva a bank a kamatlábát egy százalékkal lejebb szállitotta. A pénzválságot megelőzőleg és kitörésének kezdetén május 3-án a bankjegytartalék 49 millióról 13 millióra olvadt le. Ha összehasonlitjuk az 1873. év végével levő állapotot az 1872. év végével fenállottal, a következő eredményre jutunk: 1872. decz. végével a leszámitolt váltók összege tett 167.2 milliót, 1873. végével az emelkedés tett 14.6 milliót, volt tehát összesen 181.8 millió; az egész év leforgása alatt a legmagasabb állapot volt 195 millió, holott a megelőző év legmagasabb állapota csak 167.5 tett. A kézi zálogra adott kölcsönök tettek 1873. év végével 55.5 milliót, holott 1872. és végével csak 28.6 milliót tettek; tehát mutatkozik 27 milliónyi emelkedés; az 1873. évben, midőn legnagyobb volt, tett 78.56 milliót. Tehát ezen év leforgása alatt nevezetesen emelkedett a bank üzlete a rendkivüli viszonyok közt. Ezen évben a bank Ausztriában a forgalom érdekében a fiókok számát is emelte, fiókot állitván Csehországban Pilsenben és Egerben és megtétettek az intézkedések Czernoviczban is egy fióknak

állitására, holott ezen idő alatt Magyarországban ez irányban nem történt semmi.

A mi a Magyarország és Ausztria közti hitelezési viszonyt illeti, ez iránt a bankjelentés következőleg szól; »1873. év végével a váltóleszámitolási és lombard-üzlet a monarchia mindkét felében tett 237.3 milliót; ebből a magyarországi fiókok rendelkezésére bocsátott összeg tett 1873. év végével 60.1 milliót. Ha ehhez hozzá számittatik azon 12½ millió, mely 1873. év. végével azonkivül vagy kizárólag, vagy a magyarországi érdekek tekintetéből mint különös hitel az o. n. bank pénztáránál tartozásban van, kitünik, hogy Magyarország számára összesen 72.6 millió, vagyis az összes forgalomnak 30.6 %-a esett.«

Itt is mutatkozik azon tévedésre vezető eljárás, melyet e munkában már jeleztem, s mely eljárás a bankanquête-bizottságban Lucam ur megkérdezése alkalmával is előtünt, mely szerint egyes pénzintézetek számára különös hitelt, (Specialkredit) engedélyeznek, mely intézetek azt csak rendkivüli viszonyok közt és csak részben használják, — azonban ezen hitelt is a Magyarországnak nyujtott hitelhez számitják, mely pedig rendesen ki nem adatván, valójában bankjegytartaléknak tekintendő. Ezen jelentés továbbá kimutatja azt, hogy 1873. évben a bank saját vallomása szerint 12½ milliót tett azon összeg, mely Bécs utján, tehát a Bécsben nyujtott hitel megfizetése mellett jutott a magyar forgalom rendelkezésére. Mi volt valójában a magyar fiókok által engedélyezett hitel, azt mutatják az üzletkimutatásból kivont következő számok.

1873. végével a leszámitolt váltók összege tett 181.7 milliót; ebből esett a magyar fiókokra 35.1 millió; ha a 32 %-os arányt veszszük alapul, kellett volna tennie

58.1 milliót, tehát a kedvezőtlenebb különbözet 23.08 millió. A lombardüzlet tett az egész monarchiában 55.5 milliót, ebből esett Magyarországra 10.2 millió; s kellett volna a 32%-os arány szerint jutnia 17.7 milliónak; a kedvezőtlen különbözet tehát tesz 7.5 milliót. Az összes monarchiának váltóleszámitolási és lombardüzlete ezen év végével együttvéve tett 237.3 milliót, ebből jutott Magyarországra 45.3 millió, s kellett volna jutnia a 32%-os arány szerint 75.9 milliónak, a kedvezőtlen különbözet tehát 30.6 millió. A bank saját üzleti kimutatása szerint tehát nem áll azon hitelezési arány, melyet a bank közgyülésében a bankigazgatóság jelentése kimutatni igyekezett; mert a magyar fiókoknak valójában nyujtott hitel az összes hitelezésnek nem — mint a bank állitotta — 30.6 %-át, hanem tényleg csak 19 %-át tette. Ha pedig hozzá veszszük azon összeget, melyet a bank állitása szerint a magyar hitelnek a bécsi központ nyujtott, akkor is azösszes hitelnek nem 30.6 %-át, hanem csak 25 %-át tette.

A mi az üzleti nyereményt illeti, az nevezetesen emelkedett ezen esztendőben, melyben minden más hitelintézmény veszteségeket szenvedett. A máj. 13-iki legfelsőbb rendelet folytán felmentve lévén a bank alapszabályainak 14. pontjának teljesitéséből, mely az érczfedezetről szól, ezen egész év alatt csak 93 napon vétetett ezen kedvezmény igénybe. A bankjegyforgalom — hasonlitva az 1872. okt. 31-iki állapothoz, növekedett 40.577,380frttal, tett pedig 1872. decz. 31-én 318.365,470 ftot, 1873. decz. 31-én pedig 358.942,850 ftot. Ezen rendkivüli évben tett a banknak összes üzleti jövedelme 13.875,000 forintot; a tiszta nyeremény tett 10.844,000 ftot. Ezen évben a bankigazgatóság javaslata szerint a tartalékalap nagyobb mérvben szaporittatott,

mint azt az alapszabályok kivánják; visszatartatott a tartalékalap számára 798,695 ft 53 kr, és igy kiosztatott a részvényesek közt összesen 10.058,000 ft, jutott tehát egy részvényre 67 ftnyi osztalék, mi 11.$_{167}$%-nak felel meg. Ezen évben a tartalékalap 18 millióra szaporodott.

Az 1874. üzletévről a jan. 18-án tartott közgyülésen jelentetett, hogy 1874. okt. 14-én a bankakta felfüggesztése legfelsőbb rendelet folytán beszüntettetett. A nagy pénzválság folytán beállott pangás ezen évben teljes mérvben mutatkozott. A váltóleszámitolás, mely még 1873. év végével 181.$_7$ milliót tett, 1874. szept. végével 59$_5$ millióra visszament, minélfogva a bank kénytelen volt váltóleszámitolási kamatját 4$^1/_2$%-ra leszállitani, mi ismét növelte a leszámitolás végett bemutatott váltók számát és emélfogva a szeptemberi állapothoz képest az év végével 23.$_4$ milliónyi emelkedés mutatkozott. Az év végével a különbözet az 1873-iki állapothoz képest 39.$_5$ milliónyi kevesbületet mutatott. A lombardüzlet 1874-ben 20.$_1$ millióval kevesbedett. Tehát az év végével fenállott állapotot az 1873. év végéhez hasonlitva, 59.$_6$ millióval csekélyebb váltóleszámitolási és lombard-üzlet mutatkozott. Ezen évben is felállittatott egy uj osztrák fiók Teplitzben, holott Magyarországban ez iránt semmi sem történt. Mi a bankjegyforgalmat illeti, mely 1873. év végével tett 358.$_9$ milliót, 1874. végével leszállt 293.$_7$ millióra, tehát hasonnlitva az előbbi évhez, 65.$_1$ milliónyi csökkenés mutatkozott.

A mi illeti azon arányt, melyben ezen évben a két legnevezetesebb üzletágnál. u. m. a váltóleszámitolásnál és a lombardüzletnél, Magyarország a bank hitelében részesült, erre nézve következő számok foglaltat-

nak a bankigazgatóság 1874. évi jelentésében: Az összes escompte-üzlet volt az egész monarchiában 142.1 millió ft, ebből jutott Magyarországra 32.4 millió; a 32%-os arány szerint pedig kellett volna jutnia 45.5 milliónak; tehát a kedvezőtlen különbözet tesz ezen üzletágnál 13.4 milliót. A lombardüzlet tett az összes monarchiában 35.4 milliót, ebből esett Magyarországra 8.6 millió, a 32%-os arány szerint pedig jutott volna 11.3 millió, a kedvezőtlen különbözet tehát tesz 3.2 milliót. Az összes váltóleszámitolási és lombardüzlet az egész monarchiában az 1874. évben tett 177.6 milliót, ebből esett Magyarországra 41.08 millió, a 32%-os arány szerint pedig kellett volna jutnia 57.8 millió ftnak.

A banknak 1874-ben összes nyeremény e tett 12.038,000 ftot, melyből levonván a kiadásokat, maradt tiszta nyeremény 9.088,000 ft, és miután ezen évben a tartalékalap már elérte a befizetett tőkének 20%-át, ennélfogva e czimen nem vonatván le semmi és a tiszta nyeremény 13,000 ft. hijával kiosztatván, jutott egy részvényre 67 ftnyi osztalék, azaz a befizetett tőke után 11.167%.*)

*) Az ezen két év üzleteredményére vonatkozó adatok a XV. számu mellékletben találhatók fel.

TIZENKETTEDIK FEJEZET.

A nyolczvan millió bankadósságról.

[Az 1867. XII. és XV. t. cz. rendeletei irányadók. — Az o. p. ü. minister nézete 1868-ban. — Az 1867. m. o. bizottság álláspontja. — szept. 16-iki értekezlet jegyzőkönyve. — A két ministerium által kiküldött vegyes bizottságnak adott utasitás. — Munkálata a törvény hozatala előtt a m. országgyülésnek bemutattatik. — Az o. államadóssági ellenőrző bizottság jelentésében a 80 millió mint államadósság mindig előfordul. — A két országos bizottság albizottságot küld ki. — Annak tanácskozásai folytán módosul az első ministeri egyezség. — Megállapittatik, hogy az államadósság konverziója Ausztria által viendő keresztül; a nem konvertálható adósságok kifizetését Ausztria vállalja el. — Magyarország e czélra évjáradékot fizet. — Szept. 24-iki ülésben az osztr. bizottság nunciumában elvállalja a visszafizetéseket.— Biztositja maga számára ezért a konverzióból és szelvényadóból eredő nyereséget. — Különbség az első és második ministeri egyezség között. — Ezekből kétségtelen, hogy Ausztria tartozik a bankadósságot visszafizetni. — Az 1868-ban támadt vita e kérdés felett. — Dr. Brestl beszéde; felállitja azon elvet, hogy a bankjegy papirpénz. — Ezen állitás czáfolata. — Az o. képviselőház p. ü. bizottságának véleménye 1868. nov. 3-án. — Erre az észrevételek. — A bankadósság 1872. jun. 17-én a birodalmi tanácsban ujból tárgyaltatik. — B. Depretis o. p. ü. ministeri érvelése és erre az észrevételek. — A részvét a bankadósságban méltányosságból sem követelhető. — Ausztriának nyujtott előnyök a konverzió, a szelvényadó, a forgalomból kivont sóbányautalványok kamataiban való nyereség és a bankadónak kizárólagos beszedése folytán.]

Midőn az előbbi fejezetekben a 80 millió bankadósság kérdéséről szóltam, említém ugyan az a körül kifejlett körülményeket, a nélkül azonban, hogy belebocsátkoztam volna a különböző eltérő nézetek taglalásába és azon álláspontnak igazolásába, melyet én e kérdésben elfoglaltam. A bankkérdésnél jelenben a 80 millió bankadósság kérdése egyik nevezetesb momentumot képezi. A birodalmi tanácsban képviselt országok kormánya és törvényhozása e kérdésnél mindenkor ellentétes állást foglalt el a magyar kormánynyal szemben. Ezért tartom szükségesnek e kérdésről egy külön fejezetben részletesen szólni.

Kezdettől fogva azon meggyőződésben voltam és vagyok ma is, hogy a 80 millió bankadósság Magyarországot nem illeti, mert ez azon államadósságok sorába tartozik, melyek terheit Ausztria elvállalta. Magyarország Ausztria irányában ezekért állandó és változatlan évjáradékot fizet, tehát ezen bankadósság visszafizetésének kötelezettsége nem Magyarországot, hanem egyenesen s kizárólag a birodalmi tanácsban képviselt országokat illeti.

Én mindig határozottan követtem azon irányt, mely a Magyarország és Ausztria közt függőben levő kérdéseknek a méltányosság alapján való kiegyenlítését előmozditani őszintén törekszik, s a közjogi kérdésnek megoldása után is a két fél közt az egyetértést és a békét fentartani és megerősiteni igyekeztem. Hogy a 80 millió kérdésében nem engedhettem a másik fél által kifejezett kivánságnak és ragaszkodnom kellett az általam elfoglalt és fentebb kifejezett álláspontho, annak oka volt a törvény határozott rendelete, melytől eltérni alkotmányos ministernek nem lehet, nem szabad.

És a mint attól én nem térhettem el, nem hiszem, hogy bármely más magyar alkotmányos ministerium attól eltérő álláspontot foglalhasson el. Mint én, ugy a későbbi magyar kormány is az osztrák ministerium és képviselőház nézetéhez csak ugy járulhatna, ha egy uj törvény által módosittatnék az 1867. XII. t. cz.-nek az államadósságra vonatkozó és az 1867. XV. t. cz. intézkedése. Ily törvény inditványozását én nem tartom czélszerünek és ugy hiszem, nem tarthatja indokoltnak a jelen kormány sem, miután ez ügynek az osztrák ministerium kivánatához képesti megoldása mellett még a méltányosság indoka se hozható fel.

Az államadósság kérdésénél általában irányadó az 1867. XII. t. cz., melynek intézkedése alapját képezi az ujabb alkotmányos élet fejlődésének. Tartalma Magyarországban mindenki előtt ismeretes és habár ezért e törvény szavainak idézésére feleslegesnek is látszik, ezt még sem mellőzhetem, mert a monarchia másik felében azok, kik a 80 millió bankadósság visszafizetésének kérdésében velünk ellentétes állást foglaltak el, e törvény rendeletét és az abban lefektetett elveket figyelmen kivül hagyják.

Az 1867. XII. törvényczikk 53. §-a határozottan kimondja: »Az államadósságokat illetőleg Magyarországot alkotmányos állásánál fogva oly adósságok, melyek az ország törvényszerű beleegyezése nélkül tétettek, szorosan jogilag nem terhelik.« Az 54. §-ban a készség van kimondva, »politikai tekintetekből a törvény szabta kötelesség mértékén túl is a méltányosság alapján a terhek viseléséhez járulni«; és az 55. §. szerint »egyedül ezen alapon kész az ország az államadósság terheinek egy részét elvállalni és ez iránt ő felsége többi országaival egyezkedésbe bocsátkozni«; továbbá az 57. §-ban

ünnepélyesen ki van jelentve, hogy »Magyarország jövendőben sem fog semmi oly államadósságot magára nézve kötelezőnek elismerni, melynek felvételéhez az ország törvényszerüen és határozottan kijelentett beleegyezése hozzá nem járult.«

Mi következik ezen törvény rendeletéből? nem más, mint hogy azon egyezség megkötése után, melyet e törvénynek 55. §-a kilátásba helyezett, az előbb létezett mindennemü államadóssági teherre nézve Magyarország kötelezettsége véglegesen és szám szerint kifejezést nyert. Minthogy pedig a 80 millió bankadósság valóságos államadósság, és nem az egyezség megkötése után Magyarország beleegyezésével, hanem jóval az egyezség létrejötte előtt köttetett: ennélfogva Magyarországra ezen, de bármely más osztrák államadósság után is semminemü ujabb teher nem hárulhat.

Az 1867. XII. t. cz.-nek az államadósságra vonatkozó rendelete és az 1867. XV. magyar törvény és az avval szóról szóra megegyező osztrák törvény határozottan kimondják Magyarországnak kötelezettségét az összes államadóssági kamat- és tőkevisszafizetések terheire nézve. Még pedig ezen törvényben határozottan számokban van kifejezve azon változatlan évjárádék, melyet Magyarország kamat és tőke törlesztés fejében egyszer és mindenkorra vállalt. Ennélfogva ezen törvény idézése egymagában is elegendő lenne az osztrák álláspont tarthatlanságának és a magyar álláspont jogosultságának bizonyitására.

Mindamellett az osztrák pénzügyminister 1868. april kezdetén hozzám intézett átiratában, melyben első alkalommal veté fel a 80 millió bankadósság kérdését, nézetének támogatására azt hozza fel indokul,

hogy midőn 1867-ben az államadósságokra nézve Magyarország évjáradéka megállapittatott, a 80 millió bankkölcsön kérdése érintetlenül hagyatott. Az átiratnak ezen kérdésre vonatkozó szószerinti tartalma a következő: »Szükséges, hogy az osztrák nemzeti bankot érdeklő némely lényeges kérdések, melyek iránt az osztrák és magyar kormány még eddig megállapodásra nem jutottak, hova-hamarabb kellő megoldást nyerjenek. Ezek közé tartozik mindenekelőtt a 80 millió forintnyi bankkölcsön és az ez után vállalt kamatátalány fizetése, mely teher alul a magyar korona országai sem vonhatják ki magukat, miután e teher mikénti megosztása az államadóssági évjárulék megállapitásakor függőben hagyatott.«

Ezen állitás minden alapot nélkülöz, mert általában bármely országgyülési bizottság eljárása nem lehet irányadó ott, hol a közös egyetértéssel alkotott törvény világosan intézkezik. De ezen esetben épen az országos bizottságok tárgyalásai tanusitják, hogy a bankadósságnak ki által történendő visszafizetése függő kérdésnek nem tekintetett, sőt az iránt az alkotott törvényben is történt intézkedés.

Bizonyitja ez állitásomat az országos bizottságok jegyzőkönyvének ama része, mely az államadóssági évjáradék iránti egyezségre vonatkozik. A magyar országos bizottság az államadósság kérdésében nagyon óvatosan járt el; általában kivánta hogy az államadósság iránt a két törvényhozás elé terjesztendő javaslatért a felelősség őt ne illesse és működéséből később bármely, az országra nézve hátrányos következés vonható ne legyen. Mindjárt tanácskozásainak kezdetén visszautasitá az osztr. o. bizottság ama

feltevését, melyet ez a m. o. bizottsághoz intézett első izenetében kifejezett, hogy t. i. a m. o. bizottság feladata lenne az államadóssági kérdésben javaslatot tenni. A m. o. bizottság szept. 5-én tartott ülésében tárgyalta azon albizottságnak jelentését, mely véleményadással volt megbizva az ő felsége többi országai bizottságának válasziratára adandó felelet tárgyában. Mellőzve mindazt, mi a kvótára vonatkozik, az államadóssági évjáradékra nézve azon kivánatát jelentette ki az osztrák országos bizottság, hogy »a közösekül elismert államügyek költségeire és az államadósságok terhére nézve egyszerre történjék az egyezkedés és egyikre és másikra nézve ugyanazon hozzájárulási arány állapittassék meg.« A magyar bizottság erre azt válaszolta, »hogy azon országos határozat, melynek értelmében ezen bizottság kiküldetett, és a törvény, melynek alapján e határozat keletkezett, a birodalmi tanács bizottsága által kivánt álláspont elfoglalását meg nem engedik,« megjegyezvén, hogy »azon államügyek költségeihez, melyek a pragmatica sanctió-ból folyóknak tekintetnek, kötelesek a magyar korona országai a törvény értelme szerint hozzájárulni és e hozzájárulási arány meghatározása, ha egyezség nem jöhet létre, az előterjesztett adatok alapján ő felségének van fentartva. Azon államügyekre nézve ellenben, melyek nem tekintetnek a pragmatica sanctió-ból folyóknak, és melyek közé az államadósságok is tartoznak, sem az emlitett jogi kötelezettséget nem ismerte el, sem az elintézés érintett módját nem fogadta el a magyar törvényhozás.

»A többször idézett törvény ugyanis az arány megállapitása iránt, melyben a magyar korona országai a pragmatica sanctió-ból folyó közös ügyek költségeihez járuljanak, országos bizottságot vélt a vélemény-

adással megbizandónak, mig a pragmatica sanctió-ból nem folyó közös érdekü ügyekre és különösen az államadósságokra nézve a ministeriumnak tüzte feladatául, hogy előleges értekezés és a másik fél ministeriumával folytatott tárgyalások alapján javaslatot terjesszen az országgyülés elé.« További fejtegetésében a magyar országgyülési bizottság ezen válaszában a hatáskörre nézve, melyet számára törvény és országgyülési határozat által megszabott, még a következőket jegyzi meg: »Az államadósságokat illetőleg csak arra hatalmaztatott fel, hogy, ha a felelős ministerium közölni fogja vele az e tárgyra vonatkozó adatokat és az ő felsége többi országainak felelős ministeriumával folytatott tárgyalásokat, ő felsége többi országainak bizottságával előleges érintkezésbe fog bocsátkozni, minek eredményét azután a ministerium saját javaslatával együtt az országgyülés elé terjeszti.«

Határozottan kijelenté tehát a magyar országos bizottság álláspontját és azt üzenetében tudomására hozta az osztrák országos bizottságnak, még mielőtt az államadóssági ügyben a két ministerium közt történ megállapodás vele közöltetett volna. Ez álláspont jogosultságát az osztrák bizottság nem vonta kétségbe. A fentebb idézettekből világosan következik, hogy még azon esetben is, ha — a mint átiratában az osztrák pénzügyminister állitotta, — a 80 millió államadósság kérdése érintetlenül hagyatott volna is a bizottsági tárgyalások alkalmával, ez indokul nem szolgálhat arra, hogy Magyarországot a 80 millió adósság bizonyos része terhelje, minthogy az államadóssági ügyben az előleges megállapodás és a javaslattétel a ministeriumnak tüzetett feladatául; tehát ez ügyben azon körülmények irány-

adók, melyek a két ministerium közti tárgyalásoknál előfordultak.

De meg kivánom mutatni ugyancsak ezen országos bizottsági tárgyalások jegyzőkönyveiből, és később magából a közmegállapodással hozott törvényből, hogy a két bizottság nem értelmezhette máskép az államadósági évjáradék iránti egyezséget, mint hogy abban minden a multból fenmaradt államadósság, tehát a bankkölcsön is benfoglaltatik.

A magyar országos bizottmány szept. 16-iki ülésében én jelentettem azon megállapodás eredményét, mely az osztrák pénzügyminister között és köztem létrejött. Ez alkalommal kiemeltem azon, a két kormány által közösen megállapitott elvet, hogy Magyarország évi járuléka egyszer-mindenkorra állapitandó meg és az semmi körülmény folytán változást ne szenvedjen. Ennek előrebocsátása után közöltem a magyar országos bizottsággal a két ministerium közt az államadósságra nézve történt megállapodást. Nem kételkedem azon, hogy az osztrák ministerium is szóról szóra közölte ezen megállapodást az osztrák bizottsággal. E megállapodásnak harmadik pontja pedig következőleg szól: »Hogy mindkét félre nézve az államadósság fejében teljesitendő fizetési kötelezettség valósággal és szám szerint meghatároztathassék, egy vegyes bizottság fog alakittatni, mely az államadósságot ellenőrző bizottság eddigi kimutatásainak alapján, az államadósság 1867. évi deczember 31-iki állapotát kiszámitandja és az összes hitelkönyveket akként zárandja be, hogy kapcsolatban a különböző teherczimeknek az első pontban emlitett egységes évjáradéki adóssággá történendő átváltozta-

tásával és a második pontban kifejezett hozzájárulási arány szerint mindkét félnek meghatározott és többé semmi változás alá nem eshető évi járuléka kitünjék.« Meg volt tehát állapitva, hogy egy vegyes bizottság az akkor fenállott összes államadóssági terhet az osztrák ellenőrző bizottság kimutatása szerint egybe fogja állitani, sőt megtörtént az osztrák ministerium részéről az intézkedés, — mit én egyébiránt ugyanazon ülésben be is jelentettem a magyar országos bizottságnak, — hogy gondoskodva legyen arról is, miszerint a főszámvevőségnél levő főkönyvek a bizottmány tagjai által megtekinthetők legyenek.

Ezen vegyes bizottság nemsokára befejezte működését, a kimutatást nemcsak a két ministerium küldöttei, hanem az osztrák államadósságot ellenőrző bizottság küldöttje is aláirták, s a bizottság jelentését beterjesztette mindkét ministeriumnak, még mielőtt a az államadósságról szóló törvényjavaslat az országgyülésen és a birodalmi tanácsban tárgyalás alá vétetett. Ezen kimutatás nyomtatásban megjelenvén, a magyar törvényhozással közöltetett. E kimutatásba fel volt véve a 80 millió bankállamadósság is, kétséget nem szenved tehát, hogy ezen tétel is a két ministerium által az osztrák államadóssághoz tartozónak elismertetett és ezen feltevésben szavazta meg a magyar törvényhozás az állandó évjáradékot.

Szóról szóra idéztem a két ministerium által az államadóssági állapot felderitése végett kiküldött vegyes bizottságnak adott utasitást, melyet én az országos bizottságnak bejelentettem, mert ezen utasitás bizonyitja, hogy a 80 millió bankadósság oda nem tévedésből jött, mint később állittatott. Ezen utasi-

tás szerint köteles volt a vegyes bizottság mindazon tételeket az összeirásba felvenni, melyek az osztrák államadóssági ellenőrző bizottság kimutatásaiban foglaltattak — a 80 millió pedig ezen bizottság évi jelentésében a banktörvény keletkezésétől fogva minden évben előfordult és kiegészitő részét képezé az osztrák államadósságnak; ennélfogva azon utasitás szerint, melyet a két ministerium közös megállapodása folytán a vegyes bizottság nyert, e tétel ki se maradhatott; az oszt. orsz. bizottságnak pedig minden tagja értesülve volt erről, mert ezen ellenőrző bizottság jelentése a birodalmi tanácsnak évenkint tudomására hozatott.

Ezen tényt bizonyitom az 1867. május 30-iki hivatalos »Wiener Zeitung« mellékletéből, mely tartalmazza az osztrák államadósságot ellenőrző bizottság kimutatását az összes osztrák államadósság állapotáról 1866. deczember végével. E bizottsági kimutatás 296. hivatalos szám alatt kelt.*) Ezen kimutatás 6. lapján a második czim és 70. sz. alatt a következő áll: »Für das Darlehen während der Dauer des Bankprivilegiums 80 Millionen Gulden,« alul pedig ezen megjegyzéssel kisértetik: »Hiefür ist im Falle des Eintretens der im §. 4 des am 6. Jäner 1863. Allerhöchst ratifizirten Uebereinkommens festgesetzten Bedingung vom 1. Jäner 1863 an jährlich eine Pauschal-Summe von 1. Million Gulden zu entrichten.«

Az államadóssági ügy további tárgyalásáról még a következőket emlitem meg: A magyar bizottságnak szept. 19-én tartott 17-ik ülésében az elnök jelenté, hogy az osztrák bizottság részéről azon kivánat fejeztetett ki, hogy a magyar országos bizottság kebeléből

*) »Ausweis über den Stand der gesammten österreichischen Staatsschuld mit Ende Dezember 1866,« verfasst von der Commission zur Controle der Staatsschuld.

egy kevesebb tagból álló albizottság küldessék ki, mely a másik félnek hasonszámu tagokból álló albizottságával a két országos bizottsággal közlött ministeri előterjesztés felett eszmecserébe bocsátkozzék.

Ezen albizottság csakugyan kiküldetett; a magyar bizottság szept. 23-iki 18-ik ülésében én jelentém, hogy a két albizottság a ministeri előterjesztés felett három ülésben iparkodott feladatának megfelelni; jelesül pedig, hogy az első ülés alkalmával felmerült eszmék és nézetek tekintetbevételével a két ministerium első előterjesztésének alapján az egy második, módositott előterjesztést tett, mely az albizottság nézeteivel találkozott, s csak is azt jegyezte meg az osztrák bizottság, hogy a ministeri előterjesztés 5. pontjában a jövő évi budgetben kilátásba helyzett államadóssági teher fedezési módját a birodalmi tanácsnak javaslatkép előterjeszteni a bizottság magát illetékesnek nem tekintheti.

Létrejött tehát a közös megállapodás az albizottságokban, s megindultak ezután a bizottsági tárgyalások.

Ezen tárgyalások menetéről külön kell szólnom, mert azokból kitünik, hogy a két országos bizottság nemcsak a kamatok utáni évjáradék iránt állapodott meg, hanem kimondotta az államadósságok konverzióját is; továbbá közös megállapodás történt a két ministerium között — mely a két bizottság által helyeseltetett — az egységes évjáradéki adóssággá át nem változtatható és később visszafizetendő államadósságok, tehát a 80 millió iránt is, nem különben az iránt is, hogy e visszafizetésekhez Magyarország mily arányban járuljon, a birodalmi tanácsban képviselt országok pedig ezen visszafizetések elvállalásáért minő nevezetes előnyökben részesüljenek.

A magyar bizottság szept. 23-án este vette tárgyalás alá a két albizottság által helyeslett második ministeri javaslatot, melynek 2. pontjában ismételve van azon intézkedés megemlitve, hogy egy vegyes bizottság fogja az államadóssági ellenőrző bizottság kimutatásainak alapján az államadósság állását ugy, mint az 1867. végén leend, kideriteni. Továbbá a 4. §. ekképen szólt: »Egyszersmind egyezségileg megállapittatik, hogy 1868. május 1-éig törvényjavaslat terjesztessék elő alkotmányos tárgyalás végett*), mely által a jelenleg létező különféle adóssági czimek lehetőleg kimeritő módon egységes járadék-adóssággá változtassanak át és a pénzügyeknek tőkevisszafizetések általi terheltetése lehetőleg kevesbittessék. A mi azon adóssági czimek tőkevisszafizetését illeti, melyek természetüknél fogva ily egységes járadékadóssággá való átváltoztatásra nem alkalmasak, ezekre nézve törvényesen megállapitandó, hogy a visszafizetésekre megkivántató összegek jövendőbeli egységes járadékadóssági kötvények kibocsátása által szereztessenek évenkint be, és hogy az ezen pénzbeszerzésből származó tehertöbbletet a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok vállalják el, és hozzá a magyar korona országai által csak évenkinti 1.150,000 ftnyi állandó összeg fizettessék, és ebből 150,000 frt ezüstben; ellenben minden e törlesztések folytán első kamatoknak, valamint az államadóssági kamatszelvények és sorsjáték-nyeremények után fizetendő adóknak is a birodalmi tanácsban képviselt országok javára kell esniök.«

*) Nem többé a két törvényhozás elé, mint az első egyezségben megállapitva volt.

A szept. 15-én Rauscher bibornokérsek és b. Senynyey Pál kettős elnöklete alatt tartott közös ülésben, melyben mindkét bizottság tagjai részt vettek, az osztrák országos bizottság nunczíuma olvastatott fel, melyből a következőket idézem: A harmadik kikezdés, a mely a két ministerium által az államadósság iránt létesített egyezségre vonatkozik, igy szól: »A birodalmi tanácsban képviselt országok bizottsága mindenekelőtt kötelességének tartja nyiltan kijelenteni, hogy azon eljárás, mely szerint a birodalom két felének a ministeri egyezményben kikötött járuléka kiszámittatott, a birodalmi tanácsban képviselt országokat magasabb mértékben veszi igénybe, mintsem képességük arányának megfelelhetne. Azon további határozmány pedig, mely szerint a magyar korona országai, az 1869. évtől fogva az államadósságok némely részeinek szerződésileg kikötött visszafizetéséhez csak 1.150,000 frttal járulnak, mig ezen járulék, mely e tekintetben ez összeg felett megkivántató, és mely a birodalmi tanácsban képviselt országok által lesz fizetendő, ezen országoknak alig igazolható és tulságos megterheltetésével jár, melyet azok alig is birhatnak meg. Mindazonáltal a birodalmi tanácsban képviselt országok bizottsága, hogy az álladalmi viszonyok végleges rendezését és ezzel együtt az oly káros provizórium mellőzését lehetségessé tegye, késznek nyilatkozik a ministeri egyezmény 1., 2., 3. és 4. §-ának elfogadását a birodalmi tanácsnak azon feltevés mellett ajánlani, hogy egy részről a kikötött járulékoknak, a 2. és 4. §-nak érintett kiigazitása csak is a költségvetésben felsorolt egyes tételek számszerinti kiigazitására vonatkozzék, és másrészről a szelvény- és nyereményadó meghatározása kizárólag a birodalmi tanácsot illesse.«

A birodalmi tanács bizottságának eme nyilatkozatát azonban a magyar küldöttség nem tárgyalta. A küldöttség megbizásából b. Sennyey kijelenté, hogy a két ministerium közt folytatott tárgyalások és a bizottságok közt tartott értekezések eredményét a magyar bizottság külön határozatba foglalta. Az államadósságra nézve ezen határozat következőkép szól: »A felolvasott pontozatokat, melyek a két ministerium közt tárgyaltattak, hosszas tárgyalások és az ő felsége többi országainak bizottságaival tartott értekezések eredményei után olyanoknak találja a magyar országos bizottság, hogy azok alapján az 1867. XII. t. cz.-ben kitüzött feltétel alatt a magyar országos bizottság, mely e tárgyban javaslatot készíteni hivatva nincs, az érintett ministeri pontozatokat az országgyülés figyelmébe ajánlandónak véli.«

Ezek után azon határozott véleményt lehet mondani, hogy a ministeri egyezmény 4. pontjának értelme szerint két dolog mondatott ki; ugyanis hogy minden államadósságot, melyet unifikálni lehet, unifikálni kell és ennek terheit Ausztria viseli és Magyarország ahhoz egy bizonyos megállapitott, változatlan évi összeggel járul; továbbá mindazon adósságokra nézve, melyek egységes járadékadóssággá való átváltoztatásra nem alkalmasak, a kifizetésökre szükséges összeg időről időre ujabb egységes járadéki kötvények kibocsátása által szereztessék be, és ehhez Magyarország évenkint 1.150,000 fttal járul. Mi természetesebb, mint hogy a bank követelése törvényes kötelezettség alapján készpénzben lévén fizetendő, és igy nem lévén alkalmas egységes évjáradéki adóssággá való átváltoztatásra, ez adósság kifizetésére is egységes államadóssági kötvények kibocsátandók, azaz azok értékesitése folytán bejövendő pénzből fizetendő

meg és ennek terhét egyenesen a birodalom másik fele viseli olykép, hogy ennek s egyéb nem unifikálható államadósságoknak fejében Magyarország évenként fizet 1.150,000 ftot; továbbá Ausztria javára esnek a törlesztések folytán eleső kamatok, valamint az államadóssági kamatszelvények és sorsjáték-nyeremények után fizetendő adók, és igy ezen előnyökért a birodalmi tanácsban képviselt országok elvállaltak minden a multból származott, s természetüknél fogva egységes adóssággá át nem változtatható államadósságok után járó terhet is. Alaptalan tehát azon állitás, hogy a vegyes bizottság összeirásába a bankadósság becsuszott, továbbá hogy a 80 millió bankadósság miként visszafizetésére nézve nem történt intézkedés. De alaptalan amaz állitás is, hogy az országos bizottságok a bankadósságnak visszafizetését érintetlenül hagyták. Mindez nemcsak a bizottsági jegyzőkönyvekben ki van fejezve, hanem magában az 1867. XV. t. cz.-ben is benfoglaltatik.

Midőn az egyezkedő osztrák pénzügyminister és országos bizottság beérte a nem konvertálható, tehát készpénzzel fizetendő államadósságok fejében a Magyarország részéről fizetendő aránylag csekély évjáradékkal, teljesen felismerte azon nevezetes előnyöket, melyeket az államadósságnak egységes évjáradéki adóssággá való átváltoztatása folytán kizárólag a maga számára biztositott, — de mindezt felismertem én is, midőn az osztrák pénzügyministernek minden nagyobb mérvű összeg elvállalása iránt támasztott követelését egyenesen viszszautasitottam és aránylag ily csekély összeget tartottam elfogadhatónak. Hogy ezt bebizonyithassam, vissza kell mennem a két ministerium közti első egyezségre; ki fogom mutatni azon különbséget, mely ezen

első és a második megállapodás közt létezik. Két külön stádium volt ez, melyek elemzéséből világosan kitünik, hogy a 80 millió visszafizetésének kötelezettsége a második egyezség szerint egyedül a birodalmi tanácsban képviselt országokra hárul. Az első javaslat feltalálható a magyar országos bizottság jegyzőkönyvének 25. lapján, a szept. 16-án tartott 14. ülés protokollumában, s 27. lapján, melyen az én szóbeli jelentésem után szóról szóra be van igtatva a két ministerium közt történt megállapodás; a két ministerium közti második egyezség foglaltatik a szept. 25-iki 19-ik ülés jegyzőkönyvének 32. lapján.

Megjegyzem, hogy az első megállapodás kiegészitő részét képezi azon a két ministerium közt Vöslauban szept. 12-én kötött egyezségnek. Én a szept. 16-iki ülést megelőzőleg bizalmas tanácskozásban közöltem a megállapodás egész tartalmát a magyar bizottsági tagokkal, kiknek egyhangu véleménye volt, hogy ezen egyezménynek csak azon része terjesztessék a ministerium részéről hivatalosan az országos bizottság elé, mely az államadósságra vonatkozik, minthogy a bizottság nincs hivatva ezen egyezségben emlitett más ügyeket tanácskozásainak tárgyává tenni.

Már fentebb emlitém, hogy a birodalmi tanács bizottságának megkeresése folytán egy albizottság küldetett ki, mely tanácskozásait megkezdvén, kitünt, hogy mindkét bizottság irányadó tagjai nevezetes változtatásokat kivántak ezen első egyezményen tétetni, és igy keletkezett a két ministerium közt a második egyezség, mely szept. 23-án vétetett tárgyalás alá.

Mit tartalmaz a bizottságok elé terjesztett első egyezség? A VIII. fejezetben előadtam azon tervet, melyet az adott viszonyok közt a monarchia két fele pénzügyeinek

rendezése végett czélszerünek és üdvösnek véltem, s említém, hogy annak kiviteléről az országos bizottságok tanácskozásainak kezdetén le kellett mondanom. Azonban nem adtam fel ezen tervnek azon részét, mely az államadósság konverziójára vonatkozott.

A két ministerium közti első egyezségnél biztositva volt Magyarországra nézve, hogy a birodalmi tanácsban képviselt országok az összes államadóssági évi teherből 25 milliót mint praeczipuumot vállalnak el, minek leszámitása után a fenmaradó összeg 70 és 30 arányában osztassék meg a két fél között, miről ezen egyezmény 2. pontja szól.

De ezen kivül kivántam még ama előnyt is biztositani Magyarország számára, melyről a szept. 16. ülésben a szóbeli előterjesztésben a következőket mondottam: »A több ideig folytatott tárgyalásoknál kimutatta a magyar ministerium annak szükségét, hogy a fennálló több mint százféle adósságczim alatt létező tételek mennél rövidebb idő alatt konvertáltassanak, még pedig olyképen, hogy az összes államadósság egységes évjáradéki kölcsönné változtassék át. Eltekintve az államadóssági ügy könnyebb és olcsóbb kezelésétől és ellenőrzésétől, mely ezen konverzióból magukra az állam hitelezőire nézve is következik, e konverzió szerencsés és sikeres keresztülvitele folytán nagyobb részt el fognak esni nevezetes, évenként 23—25 millió közt álló törlesztési tételek, melyek az államot még azon esetben is, ha képes lenne fedezni a rendes kamatjárulékokat, a kötelezett törlesztés folytán mindig ujabb, még pedig terhes kölcsönök kötésére kényszeritik. Az adósságtörlesztés minden államra nézve, mely azon szerencsés helyzetben van, hogy jövedelmi felesleget tud előmutatni, kétségtelenül czélszerü intézkedés; de oly államnak, mely folytonos

deficzitben szenved, mely csak a névbeli értéken alul nyerhet ujabb kölcsönöket, — mindig ujabb meg ujabb és mindig sulyosabb terheltetést okoz, és már csak azon terheltetés folytán is, mely nem tarthat lépést az adóképesség fejlődésével, a fizetési képesség csökkenésénél fogva és az által, hogy a vállalt kötelezettség teljesithetése mind bizonytalanabbá válik, idő folytával az államhitelezőkre nézve is káros lehet. Sikerült is ez okból ő felsége többi országai ministeriumának beleegyezését az iránt megnyerni, hogy a konverzió iránt a jövő évi május 1-éig törvényjavaslat terjesztessék mindkét törvényhozás elé.«

Ezen eszme az előterjesztett első egyezségnek 2. §-ában nyert kifejezést, mely következőleg szól: »Az államadósságokra nézve a két pénzügyminister legfeljebb 1868. május 1-éig az illető törvényhozó testületeknek egy közös egyetértéssel szerkesztett előterjesztvényt teend azon — czélból, hogy a jelenlegi különböző adóssági czimekből származó tételek egységes évjáradéki adóssággá lehetőleg széles mérvben változtassanak át az eddigi kamatélvezet alapján és a fennálló törlesztési járadékoknak kivihető elenyésztetésével.«

Messze vezetne, ha el akarnám mondani, mily módon óhajtottam volna az államadósság konverziójára nézve a két ministerium között a közös megállapodást keresztülvinni, és annak alapján mily törvényjavaslatot kivántam a két ministerium részéről a két törvényvényhozás elé terjesztetni. E tárgyról csak is annyit mondok, hogy még ezen tárgyalás kezdete előtt tisztában voltam magammal az iránt, miként lehet az államadóssági terhet a monarchiára és igy Magyarországra nézve is lehetőleg könnyiteni, és az akkori helyzet szerint ezt elérni biztosan reménylettem.

Minő előnyt kivántam többek közt Magyarország számára biztositani ezen első ministeri egyezség által? Ha az államadóssági ügy a két törvényhozás közös egyetértésével rendeztetik, bizonyára Magyarország is részesül azon előnyben, mely a szelvényadó, továbbá a sorsolási nyeremények megadóztatásából és ez adó felemeléséből származott, melyben a birodalmi tanácsban képviselt országok valóban tényleg részesültek is.

Beismerem, hogy nevezetes politikai szempontok indokolták azt, hogy a magyar országos bizottság tudni nem akart az államadóssági ügy közös rendezéséről, e tekintetben felelősséget vállalni nem akart, hanem szorosan ragaszkodott az 1867. XII. t. cz. szelleméhez. Az én nézetem mellett azonban nevezetes pénzügyi előnyök szóltak, mert ha az első ministeri egyezség fogadtatik el, nemcsak a 25 milliónyi praeczipuum lett volna biztositva Magyarország részére, hanem az 1868. év folytán, tehát az átmeneti évre, melyben az államadóssági unifikáczió, illetőleg konverzió keresztülvitetik, annak mikénti keresztülvitelére befolyás biztositva lett volna Magyarország számára; ennélfogva a konverzió módozatainak megállapitására és a szelvényadó meghatározására Magyarország befolyást gyakorolván, bizonyára könnyebbült volna az átmeneti év után fizetendő évjáradék. E mellett azonban az 1867. XII. t. cz.-nek is elég lett volna téve, mert az első egyezség szerint is a konverzió a két törvényhozás által 1868-ban egyetértőleg megállapittatván, és annak eredménye számba vétetvén, a 25 milliónyi praeczipuum beszámittatván, a fenmaradó összeg 30 és 70 arányban szétosztatván, az évjáradék állandóul és változatlanul állapittatott volna meg mindkét félre nézve, mint az az első ministeri egyezség alkalmával tett előterjesztésemben

következőképen van kifejezve: »Megjegyzendő végre, mi egyik legnagyobb fontosságu körülmény, hogy az évi összeg, melylyel az államadósságok kamataihoz járulunk, egyszer s mindenkorra állapittatik meg és semmi körülmény folytán változást nem szenvedhet.« *) Ha ezen első egyezség helyeseltetik az országos bizottság által, az 1868. májusban előterjesztendő törvényjavaslatban bizonyára a 80 millió bankadósság is előfordul; mert e törvényjavaslat magában foglalta volna az államadósági konverzió egész műtételét, — tehát azt is, minő módon történend intézkedés azon államadósági tételek iránt, melyek természetük szerint egységes államadóssággá át nem változtathatók.

Ezen első egyezmény tarthatlansága azonnal bebizonyult, midőn a két országos bizottság albizottságai tanácskozásaikat megkezdék. A magyar bizottság tagjai határozottan ragaszkodtak azon álláspontho z, hogy a két ministerium közt oly egyezség jöjjön létre, melynélfogva a magyar törvényhozás és ministerium az államadósági ügyekkel többé semmi körülmények közt ne foglalkozzék, és már ezen tanácskozás alkalmával kivántatott, hogy a Magyarországot változatlanul terhelő évjáradék már az 1868. évre állapittassék meg számokban, és ezen elv kedvéért kész volt a bizottság lemondani mindazon előnyökről, melyeket én a magyar pénzügyek számára a konverzió együttes keresztülvitele által biztositani kivántam. A birodalmi tanács bizottságának tagjai szivesen járultak ezen álláspontho z, miután ez által a teljesen önálló és független intézkedési jog — s igy a haszon is, mely a konverzióból és a szelvényadóból származand —, a birodalmi tanácsban képviselt országok

*) Miután ezen előterjesztésem és az első egyezség fontossággal birnak, azokat a XVI. számu mellékletben egész terjedelmükben közlöm.
A. B.

számára tartatott fen. Igy az utolsó órában támadt az eszme, hogy Magyarország azon évjárulékon felül, melyet egyszer s mindenkorra az államadóssági kamatok fejében változatlanul elvállaland, még fizessen bizonyos összeget azon adósságczimek tőkevisszafizetésének fejében, melyek természetüknél fogva ily egységes járadékadóssággá való átváltoztatásra nem alkalmasak, (mint pl. a banknak 80 millió kölcsöne) és — mint a törvényben is foglaltatik, — kiköttetett, hogy a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok vállalják el ezek terhét és azokhoz a magyar korona országai csak évenkénti 1.150,000 ftnyi állandó összeget fizessenek. Ellenben ezen kötelezettség elvállalásáért, t. i. azért, hogy minden nem unifikálható államadóssági tétel terheit, azaz időveli visszafizetését a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok vállalják el, nyerik ezek a következő előnyöket: először e törlesztések folytán eleső kamatok, másodszor: az államadóssági kamatszelvények és sorsjátéknyeremények után fizetendő adók kizárólag ő felsége többi országai és királyságai javára esnek.

És hogy a birodalmi tanács országos bizottsága tudta, mit vállalt, és tudta, mit nyert, mutatja azon válasza, melylyel beleegyezését nyilvánitotta a második ministeri egyezséghez és mely foglaltatik a m. o. bizottság jegyzőkönyvének 36. lapján és be van igtatva a szept. 25-én tartott végtanácskozások jegyzőkönyvébe, melyet fentebb szóról szóra idéztem is. Tudta tehát az osztr. orsz. bizottság, hogy azon teher, melyet magára vállalt, aránylag nem csekély, a mint a magyar országos bizottsághoz intézett irásbeli üzenetében ki is fejezte *).

*) »Die weitere Bestimmung aber, dass die Länder der ungarischen Krone vom Jahre 1869 an zu den Kosten der vertragsmässig stipulirten

Ez a 80 millió bankadósság kérdésének állása elvitázhatlan tényekre fektetve; igy fogtam én azt fel mint volt minister, ki az osztrák ministerrel az államadósági egyezséget kötöttem, s a magyar országos bizottság tanácskozásainál a magyar kormányt képviseltem.

Az imént előadottakból következik: hogy

a) az 1867. XII. és az 1867. XV. t. cz. szószerinti értelme szerint a bankadósság Magyarországot nem terhelheti;

b) hogy a 80 millió bankadósság azon jegyzékbe, melybe a két ministerium küldöttei az államadósági állapotot felvették, nem esetleg csuszott belé, a mint állittatik, hanem a nyert utasitás szerint abból ki sem maradhatott;

c) hogy a magyar országos bizottság törvényes álláspontja szerint, — melyet a tanácskozás kezdetén közölt is a birodalmi tanács országos bizottságával —, irányadóknak tekintendők a két ministerium közt történtek. A két ministerium által egyetértőleg adott utasitás szerint azoknak saját megbizottjai ezen 80 milliót mint az államadóssághoz tartozó összeget felvették, és ezen kimutatást

---

Rückzahlungen einiger Theile der Staatsschuld nur den Betrag von 1.150,000 Gulden beisteuern, während der ganze hiezu weiters erforderliche Betrag von den im Reichsrath vertretenen Ländern zu tragen sein wird, bildet eine, durch keinerlei Gründe zu rechtfertigende Mehrbelastung dieser Länder, welche von diesen auch kaum wird getragen werden können. Gleichwohl erklärt sich die Deputation der im Reichsrath vertretenen Länder, um die endliche Ordnung der staatlichen Verhältnisse, und somit die Beseitigung des so nachtheiligen Provisoriums zu ermöglichen, bereit — dem Reichsrath die Annahme vorzuschlagen, (és itt következik a feltétel, melylyel ez együtt jár), andererseits die Festsetzung der Höhe der Coupon- und Gewinnststeuer ausschliesslich dem Reichsrath zustehen.«

terjesztette a magyar ministerium a törvény elfogadása előtt a törvényhozás elé;

d) kétségtelen, hogy Magyarország az elvállalt 1.150,000 ftnyi törlesztési évjáradék fizetése által és a konverzió előnyeiről való lemondás folytán teljesen és minden időkre felmentetett azon kötelezettségtől, hogy az unifikáczióra nem alkalmas, szerződésileg kötelezett államadóssági visszafizetésekhez és igy a 80 millió visszafizetéséhez is hozzájáruljon és végre:

e) hogy a birodalmi tanácsban képviselt országok a Magyarország által e czélra fizetendő évjáradékért, a konverzióból származó teherkönnyebbülésért és a szelvény- és sorsjáték nyereményadó feletti rendelkezhetésért elvállalták a szerződésileg kikötött államadóssági visszafizetések teljesitését (»Die Kosten der vertragsmässig stipulirten Rückzahlungen.«)

De nem volna helyes, ha ezen fontos ügynél csupán saját felfogásomat adnám elő. Audiatur et altera pars. Idézni fogom tehát mindazon érveléseket, melyeket dr. Brestel s később báró Depretis osztrák pénzügyministerek és a birodalmi tanács képviselőházának pénzügyi bizottsága ez ügyben felhoztak.

Kellő világot vet a dr. Brestl volt osztrák pénzügyminister által elfoglalt álláspontra azon beszéd, melyet 1868. okt. 20-án a birodalmi tanács képviselőházában mondott. Érdekes ezen nyilatkozat, mert ámbár dr. Brestl nem helyeselte a magyar ministerium által elfoglalt álláspontot, mégis nyiltan beismerte a tényállást, midőn ekkép szólt: »Én egyidejüleg» (t. i. midőn hozzám intézte a banküygyre vonatkozó átiratát) »figyelmeztettem a magyar ministeriumot, hogy kivánatos, sőt szükséges, azon kérdés felett, hogy miként történjék idővel a 80 millió visszafizetése, mely

iránt a Magyarországgal történt kiegyezés alkalmával egyezség nem köttetett, valamely eredményre és megállapodásra jutni, mely alkalommal azon nézetemhez ragaszkodtam, hogy a magyar kormány ezen 80 millió irányában kötelezettséggel tartozik.

»Az osztrák kormány természetszerüen ragaszkodik a saját álláspontjához. Mi a magyar pénzügyministerium által előhozott argumentumokat illeti, be kell ismerni, hogy a mire ez tényleg hivatkozik, való: ezen összeirásban, melyet a két kormány az államadóssági ellenőrző bizottság közbejöttével készitett, és mely ezen bizottság tagjai által alá is iratott, mely szerint a magyar koronához tartozó országok évjáradéka kiszámittatott, valójában bent foglaltatik egyrészt a 80 millió bankadósság; azonban másrészt azon egy millió forint, mely esetleg fizetendő, ezen jegyzékbe fel nem vétetett; tehát azon tény, melyre a magyar ministerium hivatkozott, kétségtelenül való. Az én meggyőződésem szerint azonban ebből nem következik az, mit abból a magyar kormány következtetni akar, már csak azon okból sem, mert az államadósság azon részére nézve, mely államjegyekből és váltópénzből (Münzschein) áll, csak a két fél szolidáris kötelezettsége van kimondva. Azonban ezen adósságnak megosztása, azon arány, melyben a mi országaink és a magyar korona országai azoknak fundirozásához idővel járulni fognak, egyáltalán nem állapittatott meg, tehát ezen irányban e kérdés teljesen nyiltnak tekintendő. Az országos bizottságnál a 80 millió kérdése nem hozatott elő, mert az államjegyek fundirozásának kérdésével szoros egybefüggésben levőnek tartatott.

»Ha tehát a magyar ministerium argumentációját valónak kellene is vennünk, t. i. hogy a 80 millió kizárólag a mi országainkat terheli, ez esetben is az osztozásnál a többi papirpénzben — hiszen a 80 millió is természeténél fogva csak papirpénz — a mi országaink se hagyandók ezen kötelezettségnél is tekinteten kivül és az államjegyadósság megosztása ugyanazon arányban lenne eszközlendő. Ennélfogva e kérdés ez irányban — ugy a mint hiszem, — teljesen megoldatlan kérdésnek tekintendő.«

Az osztrák pénzügyminister ezen beszédéből kitünik, hogy a minister beismeri ama tényt, melynélfogva az összes államadóssági állapotnak az országos bizottságok tudtával és beleegyezésével készült összeállitásában a 80 millió bankadósság bent foglaltatik és abba annyival kevésbé csuszhatott tévedésből, mert — mint a minister beismeri — ezen kimutatást az államadóssági ellenőrző bizottság együttesen irta alá a két ministerium küldötteivel. A minister az érvelés egész sulyát arra fekteti, hogy az országos bizottságnál a 80 millió kérdése nem hozatott elő, mert az államjegyek fundirozásával szorosan egybefüggő kérdésnek tartatott. Én — mint kötelességem is volt — nagy figyelemmel kisértem az országos bizottságok munkálatának egész folyamát, de arra nem emlékszem, sőt annak nyomára nem találok, hogy bárkinek a magyar bizottság tagjai közül eszébe jutott volna a 80 millió kérdését az államjegyek fundirozásának kérdésével összefüggésben levőnek állitani. Bizonyitja ezt maga a törvény, mely — midőn a közös jótállás alá helyezett államjegyek iránt intézkedik, — a bankadósságot egy szóval sem érinti, miután az a dolog természete szerint oda nem is tartozhatik. De miben sarkallik az osztrák pénzügyminister érvelésének egész sulya? A

bank adta az államnak kölcsön ez összeget bankjegyekben; a bankjegy nem egyéb, mint papirpénz, de az államjegy is papirpénz, melynek mikénti megállapitása (fundirozása) még egy jövendőben kötendő egyezségtől függ, melynélfogva a banknak 80 millió adóssága is ez alkalommal lesz megoldandó, tehát ezen adósság ezért maradt függőben.

E munkában nem egyszer hivatkoztam arra, hogy egy parancsolt elfogadási értékkel biró banknak jegyei a dolog természete szerint és nemzetgazdasági szempontból *hatásukat tekintve a papirpénzhez hasonlitanak, de csak hasonlitanak*, mert tényleg és jogilag egy jegyeit beváltani képtelen banknak jegye határozottan nem államjegy, hanem egy utalvány önmagára, még pedig érczpénzre, melyet azonnal, mihelyt a közönségre nézve a kényszerelfogadási kötelezettség megszünik, érczpénzzel beváltani köteles, miután minden bankjegyre szószerint fel van jegyezve a bank ezen igérete, holott ellenkezőleg az állam az államjegyet elfogadót csak arról biztositja, hogy e jegyeket az állampénztárak mindazon fizetéseknél, melyek törvény szerint nem érczpénzben teljesitendők, készpénzként elfogadják. Egyébiránt amaz érvelés alaptalanságát bizonyitja az államadósságról szóló 1867. XV. t. cz. 5. szakasza is, mely igy szól: »Az államjegyekből és váltópénzjegyekből álló, összesen 312 millió frttot tevő függő adósság mindkét fél közös jótállása alá hozatik« és ezen törvény végén: »az államjegyekből és váltópénzjegyekből álló államadósságnak jövendőbeli megállapitására (Fundirung) szolgáló rendszabályok a két ministerium kölcsönös beleegyezésével és a birodalmi tanács és magyar országgyülés jóváhagyása mellett jöhetnek létre.« Ezen törvényből idézett szavak érvénytelenné teszik a fentebb emlitett érvelést, de ér-

vénytelenné tennék még azon esetben is, ha az államjegyekből és váltópénzjegyekből álló adósságnak összege a törvényben szám szerint nem volna kifejezve. Ha a 80 millió bankadósságot a két törvényhozás oly papirpénznek kivánta volna tekinteni, mely az államjegyekkel egyenlő természetű, ennélfogva közös jótállás alá helyezendő és egyetértőleg keresztülviendő megállapitás (Fundirozás) által a forgalomból bevonandó: ez esetben a törvény 5. §-ának eként kellett volna szólni: «Az államjegyekből, váltópénzjegyekből és a bank által az államnak kölcsön adott 80 millió, összesen 392 millióból álló függő adósság mindkét fél közös jótállása alá helyeztetik.« Minthogy a bankjegy nem papirpénz, s továbbá Magyarország Ausztriával csak egy közös adósságot ismert el — és ez az államjegyekből álló adósság, — és annak összegét a közös egyetértéssel hozott törvényben határozott számokkal kifejezte, ennélfogva kétségtelen, hogy az osztrák pénzügyminister érvelése sem jogosulsággal sem törvényes alappal nem bir, sőt még az esetben sem birna, ha az osztrák n. bank által kölcsön adott 80 millió bankjegy a kibocsátás után papirpénzzé változott volna, miután a közös egyetértéssel hozott törvényben ezen összeg szám szerint nincsen előszámlálva, és az 1867. XII. t. cz. szerint Magyarországnak az államadóssági teher könnyebb elviselhetéséhez való járulásának kötelezettsége tovább semmikép nem terjedhet, mint a mit az 1867. XV. t. cz. által létesitett megállapodás határozottan és számokban kifejezve egyszer s mindenkorra megállapitott.

Érdekes ez ügyben nemcsak a minister nyilatkozata, hanem a birodalmi tanács képviselőháza pénzügyi bizottmányának véleménye is, melyet 1868. nov. 3-án a birodalmi tanács képviselőháza elé terjesztett, melyben a banktörvény módósitásáról, Ma-

gyarország kötelezettségéről a 80 milliót illetőleg és az esetleg adandó egy millió kamatoztatása tárgyában igy nyilatkozik: »A jelentés ezen pontjára nézve (t. i. mely Magyar ország állitólagos kötelezettségére vonatkozik) a pénzügyminister azon nézetét nyilvánitotta, hogy a magyar koronához tartozó országok egyetemleges kötelezettsége a bank követelésére nézve megbeszélendő. Az állam tartozásának kérdése a bank iránt a mult évben tartott országos bizottsági tárgyalásoknál nem vonatott a vitatás körébe, és sem a 80 millió tőke, sem az esetleges évenkénti egy millió forintot tevő államszubvenczió iránt egyesség nem köttetett. Ezen kérdések tehát igazság szerint nem döntettek el és Magyarország egyetemleges kötelezettsége kétségtelen. A pénzügyminister ur magyar kollegájának eltérő nézetét a magas házzal közölte. Ezen téves felfogásnak határozottan ellent kell állani. Ha arra történik hivatkozás, hogy Magyarország azon járulék által, melyet az államadósság kamatjainak *és törlesztésének* fedezésére elvállalt, a 80 millió tőketartozás iránti kötelezettségnek is eleget tett és ha ezen állitás bizonyitására arra történik hivatkozás, hogy az államnak ezen adóssága is felvétetett a jegyzékbe, mely a két kormány által bizottmányilag azon czélra készittetett, hogy az államadósság összes kamatai és igy Magyarország változatlan hozzájárulási összege megállapittathassék, ugy ez annál kevésbé tekintethetik helyes felfogásnak, miután ezen egybeállitás csak azon czélból készült (?), hogy az évenkinti kamatszükséglet megállapittathassék. A 80 milliónyi bankadósság első vonalban kamatnélkülinek tekintendő és mint ilyen van a jegyzékbe is felvéve, mert az egy millió forintnyi járulék csak esetleges. Tehát még az egy millió járulék kifizetésének tekintetében is a magyar argumentáczió helyesnek el nem ismertethetik, annyival

inkább nem, mert ezen egy millió tökéletesen magán viseli a biztositás jellegét, tehát a dolog természete szerint kamatfizetési járuléknak nem tekinthető.

»Ezen utóbbi kérdés, mely az évenkinti szubvenczióra vonatkozik, valószinüleg el fog esni a kormány ujabb javaslatának elfogadásával; mi azonban a 80 millió adósságot illeti, a kormány feladata minden nyomatékkal követelni a magyar korona országainak hozzájárulását ezen elmaradt követeléshez és ezen ügyet mentül előbb és nem azon időpontban, midőn a függő államadósság megállapitásáról lesz szó, tisztába hozni.«

A birodalmi tanács pénzügyi bizottmányának emez érvelése tanusitja, hogy ezen bizottság az 1867. XII. t. cz. által az államadósságra nézve megállapitott elvet és ezen elvnek az 1867. XV. t. cz.-ben történt alkalmazását teljesen feledé. Ha ezen törvényről megemlékszik, nem élt volna azon érveléssel, hogy Magyarország azért tartozik a 80 millió visszafizetésében résztvenni, mert az országos bizottságok tárgyalásainál a 80 millió iránt egyezség nem köttetett; sőt nem emlékezett az országos bizottságok tárgyalásaira sem, és azokban mindjárt kezdetben előfordult azon körülményre, hogy a magyar o. bizottság az osztr. o. bizottságnak kijelentette, hogy nem lehet feladata az államadósságikérdésben egyezséget kötni, mert ily egyezség javaslatba hozatala a két ministerium feladata. De miután hivatkozott a birodalmi tanácspénzügyi bizottmánya az országos bizottság tárgyalásaira, emlékeznie kellett volna arra, hogy az országos bizottságok egyéb adóssági czim felett sem tanácskoztak külön, mert a bizottságok elé terjesztett mindkét ministeri egyezség, mely a bizottságok tanácskozásainak egyedüli tárgyát képezi, az összes államadósság után vállalandó kamat- és

törlesztési járulékról szólt és csakis egy államadóssági czim említtetett meg különösen mind az egyezségben, mind a törvényben és ez vonatkozott a magyar államjószágokra is fele értékben bekebelezett jelzálogi, u. n. dominiális kölcsönre és ezen egy adóssági czim megemlitése azért volt szükséges, mert ezen kölcsön a magyar államjavakra fele — azaz 30 millió értékben bekebeleztetvén, Magyarország évjárulékában ezen kölcsön felének kamata, törlesztési járulékában pedig a kölcsön törlesztésének fele benfoglaltatik. Szükséges volt pedig e tételt megemliteni azon okból, hogy Magyarország számára biztosittassék a törlesztési idő lejárta után az e czimen fizetett kamatoktól való felmentés. De ezen körülmények kijelentése szükséges volt azért is, hogy a közös aktivák leszámolásánál ezen kölcsön feleslegének felét Magyarország javára lehessen követelni, — a mint azt csakugyan meg is tettem.

De a birodalmi tanács képviselőházának pénzügyi bizottsága nem vette tekintetbe azon utasitást, melylyel az államadósságok állapotának felderitése végett kiküldött vegyes bizottság a két ministerium által elláttatott. Ezen utasitásban nem azon czél tüzetik ki, — mint az osztrák pénzügyi bizottság állitja, — hogy a kamatmennyiség aránylagosan felosztassék, hanem hogy az államadóssági állapot felderittessék a végből, hogy a konverzió iránti javaslat tételénél a két ministerium előtt biztos adatok feküdjenek. Ezen bizottság kiküldése történt kapcsolatban azon első egyezséggel, melyet a ministerium az államadóssági ügyben kötött és melyet az országos bizottságok elé terjesztett. Szükség volt ily bizottság kiküldésére — még pedig, mint az utasitás mondja, a végből, hogy az államadóssági konverzió keresztülvitele folytán, leszámitván a 25 milliónyi előzetes és

a birodalmi tanács által vállalandó terhet, továbbá az államadóssági unifikáczió folytán első törlesztési tételeket, nemkülönben a konverzió alkalmával megállapitandó szelvényadót, kitünjék a monarchiának az államadósság fejében összes terheltetése, mely 30 és 70 arányban lett volna a birodalom két fele közt megosztandó. Ez volt tehát czélja a kiküldetésnek és nem egyszerüen az 1867. évi államadóssági állapot szerinti kamatösszegnek kiszámitása.

Hogy a 80 millió adósság az államadósság kiegészitő részét képezi, annak konstatálására nem volt szükség ezen vegyes bizottsági jelentésre. Mert ezen bizottság munkálatára való hivatkozást teljesen feleslegessé teszi azon körülmény, hogy 1863-tól fogva, azaz a bankszabadalom meghosszabbitása óta, a 80 millió bankadósság, mint az osztrák államadósság kiegészitő része, az osztrák államadósságot ellenőrző bizottságnak évi jelentésében évenként előfordult.

A pénzügyi bizottságnak ama érvelése sem birhat kellő sulylyal, hogy a 80 millió bankadósság visszafizetéséhez Magyarország már azért is tartozik járulni, mert ezen bizottsági összeirásban ezen adósság első vonalban kamatnélkülinek állittatik és mint ilyen a jegyzékbe fel is vétetett, mert ezen jegyzékben és az államadósságot ellenőrző osztrák bizottságnak évi kimutatásában nem egyedül a 80 millió adósság fordul elő mint kamatnélküli, de a szerződésileg megállapitott visszafizetés kötelezettsége mellett mint kamatnélküli adósság több tétel fordul elő és mégis senkinek se jutott eszébe mindezen tételek visszafizetésénél Magyarország hozzájárulását követelni.

Az osztrák pénzügyminister is beszédében gondosan kerülte azon körülményt, hogy az államadóssági év-

járadékról szóló törvény nemcsak a kamatjárulékról szól, hanem egyszersmind a multból maradt adósságok, tehát a bankadósság törlesztéséhez is egyszer s mindenkorra megállapitá Magyarországnak évi járulékát. A pénzügyi bizottmány azonban e körülményt felemlitette jelentésében, miután beismerte, hogy Magyarország törlesztési járuléka megállapittatott. Kitünik ezen körülményből, hogy az osztrák pénzügyminister érezte a kérdés e gyenge oldalát, mire a pénzügyi bizottmány nem figyelt. Ezek után ugy hiszem, felesleges a birodalmi tanács képviselőháza pénzügyi bizottmányi jelentésének bővebb czáfolatába bocsátkoznom, miután fentebb kimutattam, hogy azon előnyökért, melyek a coupon-adó feletti szabad rendelkezésből és az unifikációból származnak, minden néven nevezendő oly államadóssági teher visszafizetését, mely járadékadóssággá át nem változtatható — és igy a bankadósságot is — a birodalmi tanács országos bizottsága az idézett nyilatkozatban a birodalmi tanácsban képviselt országok terhének nyilvánitotta s ez ezen javaslat alapján a XV. t. czikkbe be is iktattatott.

Jóllehet, nem kerülhetem el az ismétléseket még szólani kivánok azon tárgyalásról, mely négy évvel az emlitett tárgyalások után a 80 millió tárgyában a birodalmi tanács képviselőházában folyt, különösen azért, mert a jelenben is hivatalban levő osztrák pénzügyminister, báró Depretis ez alkalommal elmondá ez ügyről nézeteit, melyeket ismerni szükséges, miután Depretis a bankügybe — mint eddig, ugy ezután is mindaddig, mig hivatalos állásban marad, nagy befolyással fog birni.

1872. február 23-án Dumba képviselő ur az osztrák pénzügyministerhez egy interpellácziót intézett, melyre a

pénzügyminister, báró Depretis négy hónappal később junius 17-én válaszolt.

Dumba interpellációja következőkép szólt: »A magyar királyi pénzügyminister a deákpárti képviselők értekezletén a bankügyről tartott előterjesztése alkalmával a magyar ministerelnök határozott beleegyezésével oda nyilatkozott, hogy a nemzeti bankot illető 80 millió forintnyi államadósság annak idejében az államadósságról készitett kimutásban a nem kamatozó államadósságok rovata alatt felvétetett és ennélfogva bent foglaltatik azon államadósági összegben, a mely után járó kamatok fedezéséhez Magyarország évjáradékot vállalt. Magyarország tehát, miután csak egy kamatnélküli, — t. i. az államjegyek által képviselt adósságot illetőleg ismert el külön törvény által szabályozandó kivételt, ment minden kötelezettségtől a 80 milliónyi bankadósságot illetőleg. Miután azonban a Lajtán inneni képviselő testületek minden időben azon nézethez ragaszkodtak, és annak ismételve kifejezést is adtak, hogy ezen bankadósság közös adósság, mely a birodalom tulsó felével kötött egyezség alkalmával egyezmény tárgyát nem képezte, ennélfogva az alulirottak a pénzügyminister urhoz a következő kérdést bátorkodnak intézni:

»Miként szándékozik a kormány ezen ügyben a lajtáninneni országok jogait és érdekeit Magyarország ellenében megoltalmazni?«

Báró Depretis osztrák pénzügyminister ezen interpellációra lényegileg a következőket mondá:

»A nemzeti banknak jogiviszonya az államhatalomhoz alapszik azon törvényen, mely ő felsége által 1862. deczember 17-én szentesittetett és az egész birodalomra nézve érvénynyel bir.

»Ezen törvény alapját képezi azon egyezménynek,

mely a nemzeti bankkal 1863. január 6—10-én köttetett és mely egyezség szerint a 80 millió bankkölcsön eredetéhez képest a birodalom mindkét részét terheli.«

A hetvenes évek alkotmányos és parlamentáris osztrák pénzügyministere ugy szól, mintha 1863-tól fogva 1872-ig semmi politikai változás nem ment volna végbe a monarchiában. Mintha 1867-ik évben ő felsége által szentesitett, sőt a birodalmi tanács által is az ujabb törvények alkotásánál alapul elfogadatt magyar XII. törvényczikk nem is léteznék; felállitja azon, az 1867. XII. t. cz. szentesitésétől fogva minden érvényt vesztett tant, mintha mindazon törvények, melyek az 1867. évet megelőzőleg egykor az egész birodalomra érvényeseknek mondattak, Magyarországra teljes érvényüket még folyvást megtartották volna.

Ekkép folytatja tovább beszédét:

»Midőn Magyarország részesülése a többi államadóssági terhekben közös megegyezés által megállapittatott, Magyarországnak a 80 millió adósságbani részesülésének kérdése a kiegyezési tárgyalások alkalmával 1867-ben nemcsak meg nem érintetett, hanem a két kormány közt több izben határozottan megállapittatott, hogy az osztrák nemzeti banknak jogi viszonyai még ezután szabályozandók és ennélfogva magától értetődik, hogy a 80 millió adósság kérdése is egy külön egyezség tárgyául fentartatik.«

Depretis ur állitásainak elsejére, mely az országos bizottságok tárgyalásaira vonatkozik, ugy hiszem, felesleges egy szót is vesztegetni. Ezen állitás ismétlés és erről már e fejezetben eleget mondottam. Az állitás második részét azonban nem hagyhatom megjegyzés nélkül. Megfoghatlan, hogy egy minister, ki midőn ezen választ adja,

hivatalban van, kiről ennélfogva feltehető volt, hogy mielőtt ezen választ adá, a hivatalos iratokból az ügy állása iránt alapos tájékozást fog szerezni, hogyan állithat a tényállással homlokegyenest ellenkezőt. Szól a 80 millióról, mely a két kormány közti határozott megállapodás szerint külön egyezség tárgyául fentartatott. Mig én pénzügyminister voltam, de utódom is, és én 1872-ben mint ministerelnök határozottan visszautasitottuk azon felfogást, mely szerint a 80 millió bankadósság külön egyezség tárgyát képezhetné. Ezen munka folyamában elmondtam, miként válaszoltam ezen támasztott igényre dr. Brestl osztrák pénzügyministernek; ugyanezt mondá ki Kerkápolyi magyar pénzügyminister azon párttanácskozmányban, melynek folytán történt a birodalmi tanács képviselőházában az interpelláczió és ezt mondám ki én is b. Depretis irányában mint magyar ministerelnök az 1872. novemberben tartott értekezleten és nem hiszem, hogy az osztrák pénzügyministerium iratai közt bárhol találtatnék az én ministerségem idejéből oly határozott megállapodás a két kormány közt, melyből mást következtetni lehetne.

Ezután fölemliti b. Depretis állitásának bizonyitására az 1867. marcz. 8-án felvett ismeretes jegyzőkönyvet a banküygyben a két ministerium közt és ekként folytatja beszédjét:

»Az országos bizottsági tárgyalásokban 1867-ben sem a bankkérdés, még kevésbé a 80 millió kérdése bármily módon meg nem érintetett, azonban a két fél ministeriumai közt jegyzőkönyvi megállapodás vétetett fel Vöslauban 1867. szep. 12-én, melynek czélja volt a két kormány eljárását azon időszakra szabályozni, mig a két fél közös egyetértéssel az uj törvényes megállapodást létre nem hozza a monarchiában teendő

intézkedések iránt a bank és bankjegyügyben, (és itt idézi a vöslaui jegyzőkönyv 10. pontját.)

Teljesen mellőzi az osztrák pénzügyminister, hogy az 1867. marcziusi megállapodás határozottan egy évre — azon időig terjed, mig a két országos bizottság tanácskozásai folytán a bankügyben nem történik intézkedés. De a vöslaui egyezményben egy szóval sem érintetett az osztrák nemzeti bankkal kötendő egyezség, és a jegyzőkönyvben határozottan a jegybankügyről, nem pedig az osztrák nemzeti bankról történik említés, sőt miután az egyezségben a jegybankügy gyökeres megoldásáról van szó, ezen szándék nem az osztrák nemzeti bank fenálló jogi viszonyaira, hanem azon intézkedésekre vonatkozhatik, melyeket a monarchia hitelérdekei igényelnek. Annyit határozottan állithatok, hogy 1870-ig, mig én voltam magyar pénzügyminister, ezen megállapodásnak a br. Depretis által kivánt értelmet nem lehetett adni. Ezt tények bizonyitják. Többek közt hivatkozom azon magyar ministertanácsi határozatra, mely 1868. októberben az osztrák pénzügyministerrel folytatott előleges szóbeli értekezés után keletkezett, melyben a magyar ministerium álláspontja határozottan ki van jelentve.*) Valójában meglepő, hogy a magyar ministeriumnak a bankügyben elfoglalt határozott álláspontját az osztrák pénzügyminister nem ismerte, midőn pedig az azt kifejező jegyzék elődjéhez volt intézve, és ezen jegyzéket a pénzügyministerium iratai közt könnyen feltalálhatta volna. Hogyan lehetett azon határozott és nyilt állás után, melyet a magyar ministerium a létező bank viszonyaira nézve 1868-ban elfoglalt, hivatkozva az ez iránt kötött egyezségre, azt álli-

*) Lásd e munka 223. és következő lapjait.

tani, hogy a két kormány közt fen volt tartva a bank viszonyai iránt és igy a 80 millió iránt is ujabb egyezség megállapitása, midőn épen ezen jegyzékben a 80 millió iránt homlokegyenest eltérő állást foglalt el a magyar ministerium.

Ekkép folytatja az osztrák pénzügyminister beszédét: »A nemzeti bank az ezen egyezségben (t. i. a vöslaui egyezségben) kikötött feltételeket — ámbár a bank mint egyezkedő ezen egyezségben részt nem vett — mindamellett teljes mérvben teljesitette. Mig 1867. márcz. 30-án a magyar bankfiókok összes dotációja 6.930,000 ftot tett a váltók leszámitolására és 2.500.000 ftot a lombardüzletre, tehát összesen 9.430,000 ftot, a nélkül, hogy az valaha teljesen kimerittetett volna: 1871. decz. 31-én a magyar bankfiókoknak összes javadalmazása 35.870,000 ftra emelkedett, melyből 28.670,600 ft. váltóleszámitolásra és 7.200,000 ft. lombardüzletre forditatott.« Én is beismerem, hogy az osztrák nemzeti bank az 1869. év végeig nevezetesen emelte magyar fiókjainak javadalmazását és az — tekintve a magyar ministerium kinevezése előtti valóban mostoha állapotot — nevezetes eredménynek mondható; azonban ebből a vöslaui feltétel teljesitését következtetni épen nem lehet.*)

*) 1851-ig épen semmi fiókja nem volt a banknak a magyar korona területén, tehát annyi évtized mult el, mig csak Magyarország érdekeinek létezését figyelembe vette, és hogy mily szüken mérte ki 1851 után is dotációját, azt az adatok bizonyitják. 1851. októberben alapittatott meg a pesti fiók és annak összes dotációja a leszámitolási üzletre volt 1851-ben két millió forint, 1854-ben, midőn először engedélyeztetett a lombardüzlet, az összes üzlet tett 3.600,000 ftot, azonban felemeltetett 1854. szeptemberben a váltóleszámitolás dotációja 4 millió ftra, 1866. nov. 11-én tett a pesti fióknak összes váltóleszámitolási dotációja 4.400,000 ftot és a lombardüzletre dotációja 1860-ban csak egy millió volt. A temesvári nevezetes pénzpiacznak fiókja csak 1856-ban állittatott fel, melynek összes váltóleszámitolási dotációja nem volt több 1867-ig egy fél millió forintnál és a lombardüzletre ismét egy fél millió engedélyeztetett; Fiumében 1856 ban állitatott fel a

Hogy a bank nem tartotta meg a vöslaui egyezség határozott feltételét, azt bizonyitja azon tagadó válasz, melyet a bankkormányzó a magyar kormánynak fiókok felállitása s javadalmazásuk emelése tárgyában adott.

Igy szólt tovább b. Depretis: »A nemzeti bank alapszabályaiban 1867 óta történt változások, melyeknél fogva a bankhitel magyar értékpapirokr a is kiterjesztetett, mindenkora a magyar kormány beleegyezésével történtek. Ezen, okmányokra fektetett és tények által megerősitett helyzeten, mely a nemzeti banknak az állam iránti viszonyának teljes integritását bizonyitja, azon körülmény természetesen semmitse változtathat, hogy egy, csupán az 1868. évben szükségelt kamatmennyiség konstatálására szolgáló államadóssági összeirásban történetesen (?) az államnak a bank iránti tartozása is megemlittetett, mely adósság ezen kamatköveteléssel viszonyban nem áll.

»Ennélfogva a cs. k. kormány ama megrendithetlen meggyőződéséhez ragaszkodik, hogy a nemzeti bank iránti 80 millió adósság, a melyért kölcsön adott bank-

bankfiók fél millió dótáczióval, mely egész 1867 végeig nem emeltetett fel a lombardüzletre pedig csak 1868-ban engedélyeztetett 300,000 ft, azonban már 1869-ben 200,000, 1871-ben 100,000 frta redukáltatott és 1873-ban ismét 150,000 ftra emeltetett. 1854-ben engedélyeztetett a brassói fiók fél millió dotáczióval a váltóleszámitolásra és fél millióval a lombardüzletre. A debreczeni fiók 1856-ban állittatott fel 500,000 ft dotáczióval a váltóleszámitolásra, mely 1867. novemberben felemeltetett 600,000 ftra; a lombardüzlet pedig csak 1868-ban engedélyeztetett 100,000 ft. dotáczióval mely 1869-ben felemeltetett 150,000 ftra, 1872-ben 250,000 ftra és 1873-ban 300,000 ftra. Nagyszebenben 1868-ban engedélyeztetett a bank fiókja 300,000 fttal váltóleszámitolásra és 1854-ben 500,000 ftban lombardüzletre. Kassán felállittatott a bankfiók 1854-ben, váltóleszámitolásra nem engedélyeztetett semmi, a lombardüzletre 1854-ben 100,000 ft, 1856-ban 200,000 ft, 1868-ban felemeltetett 400,000 ftra és 1872-ben 700,000 ftban állapittatott meg. 1873-ban és 1874-ben hogyan állt a bankhitelezése a kvóta szerinti arányhoz, az a 313. és következő lapokon foglaltatik. (Lásd Neuwirth Bankacte und Bankstreit, 348. és azt követő lapokat.)

jegyek tényleg épen ugy forognak Magyarországon, mint a birodalom többi részeiben, a még most is változatlanul törvényesen fenálló 1862. decz. 27-iki törvény és a nemzeti bankkal 1863. január 6—10-én kötött egyezség szerint az összes birodalmat egyenlően terheli, és ezen meggyőződéstől a kormány a tárgyalásoknál, melyeknek legfeljebb 1874. évben kezdetöket kell venniök, hogy a nemzeti bank viszonya az államhoz szabályoztassék, el nem állhat.«

Bezárja tehát az osztrák pénzügyminister beszédét ama, az 1867. év utáni ministernél bizonyára hibás felfogással, melylyel beszédét kezdette, midőn különös sulylyal emeli ki, hogy az 1862. decz. 27-iki a birodalmi tanács által hozott törvény, mert e törvény czimén akkor az állt, hogy az az egész birodalomra kiterjed, Magyarországra nézve még mai nap is érvényes.

Ezen kérdés felletti vita további folyama alatt még három érdekesebb felszólalás történt: dr. Plener, dr. Brestl és Dumba képviselő urak részéről, — kiknek nyilatkozatait, mert ujat nem állitottak — mellőzöm.

A fentebbiekben megmutattam, hogy az államadóssági törvény alkotását megelőző országos bizottsági és törvényhozási tárgyalások eredménye és a közös egyetértéssel hozott államadóssági törvények nyilt és határozott rendelete szerint nem lehet követelni Magyarország részesülését a 80 millió bankadósság visszafizetésénél. Most még hátra van megmutatnom és számokkal bebizonyitanom, hogy ezen jogtalan követelés mellett még csak méltányossági indokok sem hozhatók fel.

Ezen állitásom bizonyitására a következő tényeket idézem:

Először: Elismert dolog, hogy midőn általános forgalomban levő papirok vagy bankjegyek másokkal becseréltetnek, egy bizonyos összeg nem szokott beváltatni, ennélfogva az ily becserélések alkalmával megállapittatni szokott megsemmisitési határidő lejártával e nevezetes, beváltás alá nem kerülő összeg annak szokott javára válni, ki ezen műtétet keresztülviszi. Előrelátható volt, hogy a sokféle adóssági czimek után forgalomba jött és Európa különböző pénzpiaczain elhelyezett értékpapirok egy nevezetes része, mely eltévedt, megsemmisült vagy elveszett, nem fog becserélés végett bemutattatni. 1873. végével, midőn már a konverzió majdnem véglegesen befejeztetett, ezen Ausztria javára eső különbség a papirpénzben kamatozó államadósságoknál 7.136,295 ftot, az ezüstben kamatozóknál pedig 2.003,413, forintot és 50½ krt, összesen tehát 9.139,708 ft 50½ krt tett. Az osztrák államadóssági ellenőrző bizottság 1875. május 6-diki jelentése szerint 1874. deczember végével a lejárt, de kifizetés végett be nem mutatott államadósági kamatok, évjáradékok és fizetések tettek papirpénzben 10.076,114 frt 78.5 krt, ezüstértékben pedig 3.412,400 forint is 52.5 krt, összesen 13.488,515 forint és 52.5 krt.

Másodszor: Nagy volt azon nyeremény, melyet a birodalmi tanácsban képviselt országok tettek az által, hogy ők állapitották meg az államadósság konverziójának módját, hogy ők vitték e rendszabályt keresztül, felemelve a szelvényadót és a sorsolási kölcsön utáni nyeremények adóját. Ámbár száraz számokat kell idéznem, azt hiszem, érdekes lesz elmondanom a konverzió eredményét, melyben természetesen már a fentebb emlitett elveszett kötvények utáni kamatnyeremény is benfoglaltatik. Lássuk, milyen volt azon ál-

lapot, melynek alapján 1867-ben a két ministerium és később a két országos bizottság közt az államadóssági ügyben a tárgyalás folyt és hasonlitsuk ezen állapothoz az államadósság konverziójának keresztülvitele után mutatkozó eredményeket.*) 1867. végével volt azon államadósság, mely után kamat nem fizettetett, 394.264,651 ft; ebben benfoglaltatik az államjegyekből álló 312 millió és a bank által kölcsönzött 80 millió ft; azon tőkeösszeg, mely után kamat vagy nyeremény fizettetett, tett 2,630.243,211 ftot, a kötelezett kamatfizetés pedig 127.718,147 ftot; ha ezen kamatösszegből levonatik azon szelvényadó, mely már 1867-ben fenállott, a valósággal készpénzben fizetendő kamat tett 121.200,656 ftot. Ezen kivül az adósságok kötése alkalmával szerződésileg kikötött törlesztési részlet tett ezen évben 13.070,578 ftot, a sorsolással egybekötött nyeremények pedig — levonva az akkor fenálló adót — 4.125,179 ftot; együttesen volt tehát a terheltetés 1867 végével kamat, törlesztési járulék és nyeremény fejében, — levonva az akkor fenálló jövedelmi adót — 138.396,413 ft. Hogy mikép vitessék keresztül a konverzió, azt megállapitja a birodalmi tanács által 1868. jun. 20-ról hozott törvény, melynek 2. §-a különböző osztályok szerint meghatározza a különböző adóssági czimeknek 5%-kal kamatozó járadékadóssággá miképi átváltoztatását és egyszersmind intézkedik az iránt, hogy minden egyes adóssági czim mily összegben lesz beváltandó; kimondja a 4. §-ban a szelvényadónak 7%-ról 16%-ra való felemelését; a 6. §-ban pedig megállapitja, hogy a sorsolási kölcsönök, melyek kamatot élveznek, a kamatok után 20% szel-

*) Az ujabb adatok foglaltatnak gróf Mülinen »Les finances de l' Autriche« czimű munkájában, Paris: Guillaumin et comp. Vienne: G. Braumüller. 1875.

vényadót fizessenek; ugy szintén 20% adó fog levonatni minden sorsolási kölcsönből járó nyeremény után is. Ezen adókból egyedül két kölcsön vétetik ki, az u. n. dominiális — és az 1869. évben kötött dunaszabályozási kölcsön.

A konverzió keresztülvitelének egyes részleteit nem említve, csak azon számokat kivánom még idézni, melyek kimutatják a monarchia másik felének jelenben fenálló terheltetését az államadósságok tekintetében, hogy azt összehasonlitsuk azon számokkal, melyek 1867-ben fenállottak és következtetést vonhassunk az iránt, mikép állanának ma ezen számok, ha Magyarország is részesül — mint azt az első ministeri egyezség 1867-ben tervezte — a konverzió minden előnyében. 1873. végével az unifikált államadósságok kamatjáruléka tett papirban 46.494 milliót, ezüstben 41.074 milliót, összesen 87.569 milliót. A konverzió alá nem vont államadóssági évi kamatok tettek papirban 16.009 milliót, ezüstben 3.616 milliót, összesen 19.625 milliót, — egészben tehát 107.195 milliót, melyből levonva Magyarország évjárulékát, azaz 29.188 milliót, tesz Ausztria kamatbeli terheltetése 77 milliót.

Miként állott volna Magyarország kamatbeli terheltetése, ha le nem mond Ausztria javára az államadóssági konverzió folytán előállott könnyebbülésről? Mint láttuk, a konverzió után az összes államadóssági terheltetés 107.195 milliót tevén, abból levonva a két ministerium által kötött egyezségben megállapitott 25 milliónyi praeczipuumot, maradt volna 72.195 millió forint, mely a kvóta aránya szerint lett volna felosztandó, Magyarország évi terheltetése tehát 21.658 millió lett volna, nem számitva ide az 1873 végével még fenmaradt tőkevisszafizetéseket, melyek a törvény szerint uj évjáradéki adóssági kötvények kibocsátása által voltak fedezendők.*)

*) Lásd a XVII számu. mellékletet.

Nem áll hatalmunkban — de jogosulva se vagyunk — követelni, hogy a birodalmi tanács által hozott törvény folytán keresztülvitt konverzió hasznában mi is részesüljünk. Magunk beleegyeztünk abba, hogy az államadóssági ügy az osztrák törvényhozás és kormány hatáskörében maradjon. De épugy nem lehet joguk és nem lehet hatalmuk a birodalmi tanácsban képviselt országok törvényhozásának és kormányának Magyarországra bármely czim és ürügy alatt ujabb terheltetést róni. Ha ezt követelnék, emlékükbe kell hozni, hogy a konverzió keresztülvitele és a szelvényadó felemelése után megszünt értékkel birni azon 25 milliónyi praeczipuum, mely pedig a dolog természete szerint méltán és jogosan volt Magyarország részéről követelhető. A magyar országos bizottság jegyzőkönyveiből kitünik, hogy a magyar ministerium csak az esetben állott rá a kvótának alapos számitásokra fektetett 28%-nyi arányáról 30%-ra való felemelésére, ha a birodalmi tanácsban képviselt országok az államadósságok terhének megosztásánál 25 milliónyi praeczipuumot vállalnak el.

Jogosult volt a magyar kormány az alkudozások alkalmával ezen praeczipuumot kivánni; mert a két ministerium között hosszasan tartott tanácskozások alkalmával számos adatokkal bizonyittatott, hogy az államadóssági tételek közt nevezetes összegek foglaltattak, melyek általában vagy külön ő felsége többi országait illetik, hogy hasznos beruházások fejében, melyek a közjövedelemből tétettek, aránylag nagyobb összegek fordittattak a birodalmi tanácsban képviselt országok javára. Magyarország, hogy ugyanazon beruházásokat megtehesse, saját hitelét sok-

kal nagyobb mértékben lesz — és volt is — kénytelen igénybevenni. Többek közt a vasuthálózat kiegészitése Ausztriában sokkal inkább előhaladott volt mint nálunk, s hogy csak azon mérvet elérjük, mely Ausztriában a vasutak és kőutak tekintetében 1867-ben fenállott, Magyarországnak nagy áldozatokat kellett hozni, melyek nem csekély mérvben járultak a terhek növeléséhez és az államháztartásban a sulyegyennek megzavarásához.

A tőkék utáni jövedelem, az u. n. «freie Rente« még igen csekély mértékben létezik hazánkban, holott ő felsége többi országaiban 1867-ben sokszorta nagyobb mérvü volt, ennélfogva a befolyt adóhoz képest az adóképesség is tetemesen nagyobb ő felsége többi országaiban.

Végül, mi az államadóssági járulék megállapitásánál nagyfontosságu körülménynek tekintetett, a magyar koronához tartozó országok számszerint és adóképességükhez aránylag sokkal nagyobb földtehermentesitési adóssági terhet kötelesek viselni.

Harmadszor: Meg kell még jegyeznem, hogy a birodalmi tanács pénzügyi bizottságának azon érvelése, hogy a vegyes bizottság által készitett összeirás, melyben a 80 millió adósság benfoglalva volt, csak az államadóssági kamatterheltetés megállapitása végett készült, hogy az után számittassék ki a két fél államadóssági terhe, és mert abban a 80 millió után kamat nem volt előirva, jogosulva érezhetik magukat Magyarország hozzájárulási kötelezettségét következtetni a 80 millió visszafizetéséhez, — csak hátrányára fogna szolgálni a birodalmi tanácsban képviselt országoknak. Mert ha ezen érvelés áll, ebből logikailag következnék, hogy ha bármely tételnél, mely ezen összeirásban foglaltatik, könnyebbülés, illetőleg kevesebb fizetés ál-

lana elő, ezen különbözet aránylagos része Magyarország javára számitandó, azaz államadóssági évjáradéka annyival leszállitandó. Mit mondanának a birodalmi tanácsban képviselt országok, ha azt állitanók, hogy miután az államadóssági konverzió keresztülvitele folytán az államadósságok után fizetendő kamat nevezetesen lejebb szállt, mint mennyi ezen vegyes bizottság kiszámitásában foglaltatik, ezen különbözet a kvóta aránya szerint váljék Magyarország javára, azaz ez arányban szállittassék le Magyarország államadóssági évjáradéka. Ily követelés irányában bizonyára azon választ adnák: Ez nem lehet! Ez jogtalan, mert a törvénynyel ellenkezik! mert kitünik az országos bizottságok irataiból, hogy az államadóssági konverzióból és a szelvényadóból származó minden előny a birodalmi tanácsban képviselt országokat illeti. Mire mi hasonló joggal és hasonló határozottsággal állithatjuk, hogy épen az országos bizottsági iratokból és ezen törvényből világos, hogy ezen előnyben csak azon feltétel alatt részesült a monarchia másik fele, ha elvállalja az egységes államadóssággá át nem változtatható, később esedékes államadósságok tőkevisszafizetéseit, mely visszafizetések egységes államadóssági kötvények kibocsátása által fedezendők és ezen államadóssági kötvények után a kamatokat ugyancsak a birodalom másik fele viseli, mihez Magyarország évenkint 1.150,000 fttal járul; miután pedig a bankadósság államadósság s később visszafizetendő, azon törvény, mely Ausztriát jogositá a konverzió által nyert előnyök élvezetére, felmente Magyarországot a 80 millió visszafizetéséhez való járulás kötelezettsége alul.

Nem tanácsos tehát a fentebb idézett érveléssel élni

sem általánosságban, sem részletesen. Hogy részletesen sem, arra idézek egy különös esetet.

A vegyes bizottság által felvett kamattételek közt van egy: a sóbányautalványok, mely tettleg nevezetesen kevesebbet tesz, mint az összeirásban felvétetett. E tétel pedig részünkről annyival inkább neheztelhető, mert az ennél keresztülvitt meggazdálkodás egyenesen az osztrák kormány cselekvényéből származott oly mód alkalmazásával, mely ellenkezik a két ministerium közt 1867. deczemberben létrejött azon egyezséggel, mely a magyar országgyülésnek az államadósságról szóló törvény hozatala előtt bemutattatott, mely a magyar képviselőház jegyzőkönyvébe fel is vétetett és melynek határozmányát az 1868. XLVI. t. cz. meg is erősittette. Az eszköz pedig, mely ezen teherkönnyebbülés végett alkalmaztatott, bennünket közelebb érdekel, miután e végből a közös jótállás alá helyezett államjegyek forgalma szaporittatott.

A sóbányautalványok összes mennyisége az 1867. XV. t. cz. szerint 100 millióban és Ausztria terhekint — az ez után járó kamat pedig a vegyes bizottság által felvett és a két ministerium által helyeselt államadóssági jegyzékben öt millióban lett megállapitva. Az 1868. XLVI. t. cz. 12. §-ának c) pontja következőleg szól: »Az ellenőrző bizottságnak feladata: felügyelni, hogy az 1867. XV. t. cz. 5. §-ában a sóbányautalványok és államjegyek között megállapitott viszony a törvény értelme szerint akképen tartassék fen, hogy a sóbányautalványok időnkinti kevesbedése folytán az államjegyekből és váltópénzjegyekből álló és összesen 312 milliót tevő függő adósságnak növekedése állandóvá ne váljék.« E szerint kötelezettséget vállal az osztrák ministerium az iránt, hogy — ha időköz-

ben a sóbányautalványok nagyobb mérvü visszafolyása folytán forgalomba hozott államjegyek összege nevezetesen emelkednék, ezen emelkedés csak ideiglenes lehet. Tartozik tehát ismét sóbányautalványokat forgalomba hozni, azaz azokat oly kamatlábbal kibocsátani, hogy azok a közönség által ismét kerestessenek, mert a törvény egyenesen elrendeli, hogy »az összesen 312 milliót tevő függő adósságok növekedése állandóvá ne váljék.« Az osztrák ministerium azonban eme törvény rendeletének nem felelt meg, mert a sóbányautalványok kamatját 1868-ban lejebb szállitá s ez által két irányban szerzett az osztrák pénzügyekre nézve könnyebbülést, először kamatterheltetése csökkent nyert, mert ha az egész 100 millió forgalomban is marad, az államadóssági összeirásba felvett öt milliónál kevesebbet fizetett; de nyert másodszor az által, hogy a leszállitott kamat folytán a sóbányautalványok forgalma csökkent és igy 100 milliónál kevesebb összeg után fizette a leszállitott kamatokat, miután ezen kevesebblet helyett a közös jótállás alá helyezett, kamatot nem huzó államjegyek bocsáttattak ki és tartattak — és jelenben is tartatnak — forgalomban.*). Mig én vezettem a magyar pénzügyeket, az egyezség meg is tartatott, mert én

*) Az osztr. államadóssági ellenőrző bizottság kimutatásai szerint 1869. jun. végén volt a sóbányautalványok összege 99.992,182 ft 50 kr; tehát ezen időben még teljesen meg volt tartva a törvény által megállapitott arány; 1869. decz. végével azonban már leszállt 90.515,632 ft. 50 krra; az ezen évben fizetett kamatjárulék nem tett 5 milliót, hanem csak 4.035,396 ft 90 krt; 1870. jun. végén volt 93.298,432 ft 50 kr; ez évi decz. végével pedig leszállt 59.886,432 ft 50 krra és az évi kamat tett 2.657,479 frtot; 1871. junius végével tett 52.463,732 ft 50 krt, decz. végével pedig 38.398,532 frt 50 krt, s tett az egy évi kamat 1.719,035 ft 75 krt; 1872. jun. végével tett 35.138,532 ft 50 krt, és deczember végével 36.008,082 ft 50 krt, az évi kamat pedig tett 1.724,080 ft 75 krt; 1873. jun. végével tett 35.116,832 ft 50 krt, és decz. végével 67.966,432 ft 50 krt; az évi kamat tett 3.325,763 ft 75 krt; 1874. jun. végén tett 9.269,632 ft 50 krt, deczember végével pedig tett 66.707,867 ft 50 krt és az évi kamat tett 2.600,112 frtot. Ezen számokból is látszik, hogy azon öt millió arányában, mely az államadóssági kamatjáruléknak kiszámitása alkalmával a jegyzékbe felvétetett, ezen években mily nevezetes megtakaritás tétetett.

ugy fogtam fel a törvény rendeletét, hogy ha bizonyos — rövidebb időszakban, nevezetesen kevesbedik a sóbányautalványok forgalma, emelje az osztrák pénzügyminister az utalványok kamatát, hogy — a nagyobb kereslet folytán, a törvényben megállapitott arány helyreállittassék. De azután a sóbányautalványok és államjegyek közt megzavart viszony állandóvá vált és ezen a két ministerium közt 1867. deczemberben létrejött egyezséggel és törvénynyel ellenkező eljárás meghonosult. Már most, ha áll az osztrák birodalmi tanács pénzügyi bizottságának idézett érvelése, méltán lehetne követelni, hogy mindazon évekből, midőn az öt millió kamatnál kevesebb fizettetett, ezen különbözet a kvóta aránya szerint Magyarország javára irassék. Ha az osztrák kormány ezen különbözetet évről évre felvette volna a kamatok kamataival, a bankszabadalom lejártáig ez bizonyára nevezetes összeget képezne.

Végre negyedszer: Még egy kérdést kivánok intézni azokhoz, kik Magyarország hozzájárulását a 80 millióhoz követelvén, legfőbb indokul azt hozzák fel, hogy az o. n. bank közös intézet. Valjon ezen elvet a gyakorlati alkalmazásban következetesen vitték-e keresztül? A tapasztalás azt bizonyitá, hogy midőn arról volt szó, hogy a 80 millió ki által lesz fizetendő, vagy ha a banktörvényben megállapitott jövedelem kevesebb volt, mint a bank számára biztositatott és az ehez való hozájárulási kötelezettség Magyarországra nézve fenállónak mondatott, vagy ha Magyarországtól a bankszabadalomnak sértetlen fentartása követeltetett: olyankor mindig az állittatott, hogy a bank nem osztrák, hanem közös, azaz osztrák-magyar intézmény. Ellenben midőn arról volt szó, hogy módositani kell a bank alapszabályait, azt az osztrák törvényhozás kizárólagos és egyedüli jogának

tekinté; midőn arról volt szó, hogy ki gyakorolja a felügyeletet az o. n. bank felett, ki van jogositva fiókok felállitása iránt a bankot megkeresni, vagy szabályszerü befolyást gyakorolni arra, hogy minő arányban részesitse a bank hitelezésében a monarchia két felét, ezt az osztrák ministerium mindenkor saját kizárólagos jogának tekinté. Pedig kézzel fogható, hogy egy és ugyanazon ügyben nem lehet két egymással egyenes ellentétben álló álláspontot elfoglalni; a bank nem lehet kizárólag osztrák és egyszersmind közös intézet: ha osztrák intézet, az esetben teljesen igazolva van Magyarország kormányának és törvényhozásának álláspontja. De annak, hogy az osztrák kormány és törvényhozás minden egyes cselekedete azt bizonyitá, hogy a bank egyedül osztrák intézet, leghatározottabb kifejezését látjuk abban, hogy az osztrák kincstár évről évre huzta és huzza ma is a bank tiszta jövedelme után azon nevezetes adót, melyet a bank a törvény szerint fizetni köteles. Az osztrák részről senkinek se jutott idáig eszébe ajánlatba hozni, hogy Magyarország is részesüljön a kvóta aránya szerint ezen adóban. Ha az osztrák kormány a bankot közös intézménynek kivánta tekinteni, első kötelessége lett volna a bank által fizetett adóra nézve mindjárt kezdetben oly eljárást javaslatba hozni, milyen a valóban közös intézményeknél pl. az osztrák Lloydnál fenáll. Vagy ha az osztrák kormány valóban függő kérdésnek tekintette a 80 millió bankadósságot, bizonyitásául annak, hogy e kérdés még később eldöntendő, valjon az o. n. bank osztrák vagy közös intézet-e vagy sem — birói kézbe való letét a két állam közt alkalmazható nem lévén — kötelessége lett volna az osztrák kormánynak a bank évi adóját 1867-től fogva a kérdés eldöntéseig vagy a szabadalom

lejártáig mint letétet könyvelni és azt a kamatok kamataival együtt elkülönitve elszámolni. A bankadónak ekké peni könyvelése ma már oly nevezetes összeget eredményezett volna, hogy az a bankszabadalom lejárta után a 80 millió államadósság törlesztését nevezetesen megkönnyitette volna.

Hosszan foglalkoztam a 80 millió kérdésével, mert meg kivántam mutatni, hogy Magyarországnak a 80 millió visszafizetésében való részesülését sem az országos bizottsági tanácskozások és a kétoldalu szerződést kifejező törvények, sem a méltányosság alapján követelni nem lehet.

TIZENHARMADIK FEJEZET.

Visszatekintés hivatalos működésemre a bankügyben.

[Mi célja e visszatekintésnek hivatalos működésem idejére? — 1867-ben a gyökeres megoldásra elvonatván a tér, biztositani igyekeztem az ország érdekeit. — Mi volt oka, hogy 1869-ben az önálló bank felállitását sikerrel nem kezdeményezhettem? — Az akkori pénzválság. — Az időben két ut volt képzelhető. — Érczalapu bank felállitása. — Nehézségek a valuta helyreállitásánál és az államjegyek bevonása iránti egyezség kivitelének valószinütlensége. — Másik ut: a kényszerforgalom melletti bank felállitása. — Ennek nehézségei. — Mit tartottam a külföldről jött ajánlatokról? — Az utánam jött pénzügyministerek tartózkodása ez ügyben. — Személyes indokom. — Mint ministerelnök mi volt szándékom a bankügyben? — 1872-ben Deákhoz irt levelem. — Az előttem kivihetőnek látszó terv.]

Előadtam a bankügynek történeti részét. Ugy vélem, nem volt nevezetesebb mozzanat vagy érdekesebb esemény e kérdés körül, melyet meg ne érintettem volna. Mielőtt átmennék munkám utolsó részére, szabad legyen egy rövid visszatekintést vetnem azon időre, midőn én mint magyar pénzügyminister egyenes befolyást gyakoroltam a bankügy fejlődésére, és megemlékeznem azon korszakról is, midőn később — aránylag rövidebb ideig — a ministerelnökség terhes tisztét viseltem. Ez utóbbi korszakban az egyenes intézkedés nem engem, de a szakministert illette és álta-

lán kevés alkalom nyilt a bankkérdés tovább fejlesztésére: mégis módomban volt a bankkérdésre befolyást gyakorolni. Nem önvédelemképen kivánom tenni e visszatekintést, nem is azért, hogy válaszoljak ama nem egy izben és nem egy részről hallott szemrehányásra, hogy miért nem oldottam meg véglegesen a bankkérdést, midőn a magyar kormánynak tagja valék: hanem csak felderiteni kivánom azon körülményeket, melyek befolyással voltak cselekedeteimre a bankügyben.

Nyugodt lélekkel mondhatom, hogy 1867, 68, 69 és 70 első hónapjaiban, midőn egyenesen én vezettem a bankügyi tárgyalásokat, ezen fontos és kényes kérdésnél az adott viszonyok közt igyekeztem az ország jogait hűn megőrizni és érdekeit a lehetőség korlátai közt előmozditani.

Ezen egész idő alatt meggyőződésem szerint a bankügy gyökeres megoldására csak egyszer kinálkozott kedvező alkalom: az 1867. év nevezetes átmeneti korszakban. A VIII. fejezetben előadtam, — hogy nézetem szerint több más fontos kérdéssel kapcsolatban mikép lehetett volna megoldani a monarchia mindkét fele érdekében a bankkérdést is. Előadtam az annak kivitelénél mutatkozott akadályokat, melyek a cselekvést lehetetlenné tették. Ezután nem maradt más hátra, mint megfontolva az adott helyzetet, az ország érdekében biztositani egyrészt azt, hogy az ország törvényhozásának intézkedési joga a bankügyben elismertessék; másrészt igyekeztem biztositani azt, hogy az átmeneti korszakban az o. n. bank mint a monarchiában a magánhitelnek leghatalmasabb intézménye, tegye meg Magyarország magánhitelének érdekében mindazt, mit tőle méltányosan követelni lehetett.

Mentül tovább haladunk a nagy eseményektől, annál inkább feledjük még mi is, kik azok minden egyes részleteit éltük s azok fejlődésére befolyást gyakoroltunk, a nehézségeket, melyeket legyőzni, az akadályokat, melyeket kikerülni kellett. Mennyivel inkább feledik a helyzetet és nem emlékeznek annak nehézségeire azok, kik azt távolról szemlélték, kik előtt annak egyes részletei tudva nem voltak. Ezért természetesnek találom, hogy sokan vannak, kik azt mondják rólam, miért nem tettem többet 1867. szeptemberben — én, ki pár hóval azelőtt oly messzevágó gyökeres rendszabályok keresztülvitelét véltem kezdeményezhetőnek. Erre ugy hiszem, nem nehéz válaszolnom. Az általam tett javaslat csak egész terjedelmében volt létesithető, ha annak egy része lehetetlenné tétetett, az egész terv kivitelének lehetősége meghiusult. A mint kimondatott az ügyekre döntő befolyással biró államférfiak részéről, hogy az államadóssági redukczió mikénti keresztülvitelének megállapitásánál a kezdeményezés nem a magyar pénzügyministerium feladata és az országos bizottság elvetette a két ministerium között megállapitott első egyezséget, melyben ki volt mondva, hogy az államadósság konverziója iránt egyetértő javaslat lesz a két törvényhozás elé terjesztendő, és hogy a konverzió iránt az intézkedés kizárólag a birodalmi tanácsban képviselt országok ministeriumát és törvényhozását illeti: ekkor megszünt az alap, elvonatott a tér a magyar pénzügyministertől a kezdeményezésre, nem lehetett többé az államadóssági teher redukcziójával kapcsolatba hozni a valuta rendezését azon módon, mint én tervezém, mely rendezésnek egyenes következése lett volna az államadóssági teher könnyitése; nem lehetett többé gondolni az o. n. bank likvidácziójára és igy Magyarország részére egy önálló és egészséges

bankrendszer létesitésére. Az ekkép változott viszonyok folytán nem maradt számomra más feladat, mint a szept. 12-iki egyezség keresztülvitele által az átmeneti időszakra, — t. i. mig a bank privilegiuma lejár, — Magyarország érdekében a fenálló bankintézmény hasznositását biztositani igyekezni.

Én az akkori körülmények közt ezen egyezséget nevezetes eredménynek tartottam, mert abban a monarchia másik felének kormánya világosan és határozottan elismerte Magyarország ama jogát, hogy a jegybankügyben önállóan intézkedhetik, másrészt az egyezségben kötelezettséget vállalt a magyar kormány irányában oly rendszabályok keresztülvitelére, melyeknél fogva az o. n. bank a magyar hitel érdekeit tekintetbe venni tartozik.

Volt is eredménye ezen egyezségnek. Egész 1869. év végeig nem volt ok panaszra, mert minden a magyar hitel érdekében tett felhivásomnak a bank igazgatósága egész készséggel megfelelt.

Sokan tették nekem azon szemrehányást is, hogy ha 1867-ben nem lehetett többet tenni, miért nem kezdeményeztem és vittem keresztül később egy önálló nemzeti jegybanknak felállitását, különösen akkor, midőn a magyar állam pénzügyi helyzete rendezett és virágzó volt? Miért nem tettem azt 1869 végével, midőn telve volt az állam pénztára, a közjövedelmekből is számos millió állott a kormány rendelkezésre, midőn 1869. végével a pénzválság enyhitésére egy hét leforgása alatt 16 milliót voltam képes az ország magánhitelének rendelkezésére bocsátani, midőn ugyanazon év végével a zárszámadás szerint 21 millió pénztári többlet mutatkozott, midőn ezen összegen felül ideiglenesen rendelkezni lehetett a vasuti kölcsönből befolyt és még rövid időn befolyható, de még ki nem

adott számos milliókkal, midőn ezen kivül a sorsolási kölcsönből is több millió befolyt, a nélkül, hogy azt mindjárt kiadni kellett volna? miért nem cselekedtem akkor, midőn a számadást vizsgáló képviselőházi bizottmány a pénzügyministerium pénztári készletét vizsgálván, tanuja volt a rendelkezésre álló számos millióknak, és bizonyithatta, hogy az önálló magyar pénzügyek vezetésének első három éve után pénzügyünk nemcsak aktiv, hanem virágzó állapotban is volt, még akkor nem mutatkozván a már addig s azután folyvást elkövetett hibák következményei? Beismerem, hogy ezen időszakban ama nagy összegek segitségével, melyek felett rendelkeztünk, nem lett volna nehéz feladat az osztrák nemzeti bank által Magyarországban hitelezett egész összeget a külföldi hitel igénybevétele nélkül azonnal kifizetni; tehát lehetséges volt egy önálló magyar jegybank felállitását elhatározni, annál is inkább, mert mint előadtam, ép ezen időben a vöslaui ministeri egyezség feltételei az osztrák ministerium és az o. n. bank által meg nem tartattak, minélfogva ekkor szabad kezet nyert a magyar ministerium a cselekvésre.

Midőn tények bizonyiták a banknak ezen feltételek teljesitése iránti idegenkedését, sőt midőn ama feltételek teljesitése végett a magyar kormánynak komoly figyelmeztetését tekintetbe nem vette, és a bank magyarországi fiókjainak dotációját 1869 végével leszállitá: nem egy komoly órát és napot töltöttem azon gondolattal, valjon nem következett-e be az idő a cselekvésre? E végből részletesen felszámitám azon milliókat, melyekkel az állam kötelezett és megszavazott fizetéseinek minden megzavarása nélkül e czélra rendelkezni lehetne. A megnyugvás bizonyos nemével láttam, hogy módunkban lenne normális viszonyok közt — nem épen pénz-

válság idejében — minden forintot, melyet hitelkép a bank azon időben Magyarországnak nyujtott, egyszerre kifizetni és előlegezni addig, mig a magyar nemzeti bank vagy bankok életbeléptethetnek és működésüket megkezdhetik. Azonban érett megfontolás után azon meggyőződésre jöttem, hogy valamely fontos czél elérésére nem elég birni az annak kivitelénél alkalmazandó és nélkülözhetlen anyagi eszközökkel, hanem annak, ki ily nagyfontosságu ügy kivitelére saját felelősségre vállalkozik, feladata a cselekvés megindítása előtt éretten megfontolni, valjon a létező és elégségesnek látszó eszközök alkalmazásával a siker biztositottnak tekinthető-e? Nem értek abszolút biztosságot, csak aránylagosat. A nagy Napoleonról mondják, hogy midőn még mint tábornok győzelemről győzelemre vezette seregeit, kérdék tőle: minek köszönheti ezen nagy eredményeket? »Az okos hadvezérnek — ugymond — első feladata azon lenni, hogy akkor és oly helyzetben fogadja el vagy kezdeményezze a döntő csatát, midőn minden emberi előszámitás szerint három lehető esély közül kettő a győzelem mellett szól.« Lássuk, valjon 1869. év végével, midőn a szabad cselekvés tere először nyilt meg előttem, egész addig, mig magyar pénzügyminister voltam, a lehető eshetőségek eme kedvező aránya előttem állt-e?

Mely hadvezér fogja seregét, ha arra kényszeritve nincsen, döntő csatába vinni, midőn seregében a tetterő ragályos betegségek folytán meggyengült? Ámbár az 1869-ki pénzválság nem volt oly nagy, milyennek azt a bankkérdésnek a képviselőház elé hozatala alkalmával Jókai Mór t. barátom beszédében állitá, élénk szinekkel festve a megingatott magánhitelt, a fejlődni kezdő magyar ipar szenvedéseit s veszélyes hanyatlását, mert ezen válságot leginkább a szédelgéssel határos tulvállalkozás okozta:

de a baj mégis annyira komoly volt, hogy bármily irányban való cselekvésre határozzuk el magunkat, tanácsosnak látszott bevárni azon időszakot, midőn a válság okai elenyésznek s a kereskedéssel és iparral foglalkozókra nézve ismét normális viszonyok állanak be. Ezt anynyival inkább remélhettem, mert az állampénztárban levő feleslegeket nagy mérvben bocsátván azok rendelkezésére, kik a hitelre valóban érdemesek voltak, a válság már kezdetben enyhülni kezdett.

De kedvezőtlenné tette még a helyzetet a valúta folytonos ingadozása. Az ágió épen 1869 végével nagy mérvben emelkedett.

De feltéve, hogy az imént emlitett kedvezőtlen körülmények nem állanak be, a magyar hitel önállósitásánál a siker esélyei akkor hogyan állottak? Az önálló magyar nemzeti bank vagy bankok felállitásának két módja volt képzelhető. A legtermészetesebb és legbiztosabb ut volt — és ma is az — a magyar önálló bankrendszert érczalapra fektetni. Ez felel meg az elmélet helyes elveinek, a gyakorlat tapasztalatainak, megóv minden szédelgéstől, szilárddá, biztossá és egészségessé teszi a bank vagy bankok működését. Ezen utat követni lett volna méltó oly államhoz, mely egy intézmény első életbeléptetésénél a legjobbat és legbiztosabbat akarja meghonositani. Hogy azonban az állam ez utat követhesse, első és nélkülözhetlen feltételnek volt tekintendő a valúta rendezése és az ágió megszüntetése.

A valúta rendezése kedvező körülmények közt és csekély ágió mellett is nehéz és a kivitelnél nagy óvatosságot igénylő feladat. A valúta rendezése 1869-ben a magas ágió és a megingatott magánhitel mellett, — ha lehetséges lett volna is, oly nagy áldozatokat rótt

volna az országra és a magánosokra, hogy annak következményeiért a felelősséget elvállalni méltán tartózkodtam. De feltéve, hogy az önálló magyar bankrendszer keresztülvitele végett az ország és a magánosok készséggel meghozzák és meghozni képesek ezen nagy áldozatokat, a kivitelnél még egy majdnem legyőzhetlen — még ma is létező akadály állott volna utunkban, ugymint első lényeges lépésként a közös jótállás alá helyezett államjegyek bevonását, illetőleg megalapitását (Fundirung) kellett volna keresztülvinni, mi pedig az 1867. XV. t. cz. értelme szerint csak a két ministerium közös egyetértésével és a két törvényhozás beleegyezésével létesithető. Valjon remélhető volt-e akkor a monarchia másik fele kormányának s törvényhozásának beleegyezése ily rendszabálynak keresztülvitelére a mindkét fél által hozandó nagy pénzáldozatok miatt, nem volt ez feltehető már azért is, mert ha a valútának rögtöni helyreállitását Magyarország részéről akkor azon indokból sürgetik, hogy azzal kapcsolatban azonnal egy önálló magyar jegybankrendszer állapittassék meg: azt hiszem, már maga az utóbbi körülmény ily egyezség létesitését lehetetlenné teszi.

Ez uton tehát a siker reménye nem állott előttem s maradt volna a másik ut: a valúta helyreállitása nélkül önálló magyar nemzeti bank vagy bankok felállitását elhatározni, melyek jegyeire nézve a dolog természete szerint a törvényhozásnak ki kellett volna mondania a kényszerforgalmat, minél fogva ezen bank jegyei is ki lettek volna téve az ágió ingadozásainak. Birtunk volna tehát monarchiánkban háromnemü papirpénzzel. Az akkori körülmények között minő lett volna a magyar bankjegyek ágiója? Ha a magyar bank nevezetes alaptőkével

és nagy érctartalékkal bir és jól vezettetik, nem kételkedem azon, hogy végre is kiküzdi magának a hitelt, — azt mondom: kiküzdi, mert erős küzdelem támadt volna minden irányban. Többek közt a szerzett jogaiban magát sértve érző hatalmas o. n. bankkal kellett volna azt első vonalban felvenni; második vonalban állott volna a központi sulyát gyengülni látó bécsi pénzvilág s általában ellentétes állást foglaltak volna el velünk szemben a monarchia másik felének minden befolyásosabb tényezői. Sok időbe és áldozatokba került volna akkor az, mi a bankszabadalom lejártával az ágió helyreállitása nélkül is, az egyezség és a kölcsönös érdekek tekintetbevétele folytán könnyebben létesithető — miről részletesebben munkám utolsó részében fogok szólani. E helyütt megemlitem, miszerint arra, hogy a két bank jegyei egyenlő elfogadási értékben, vagyis az ezüsthöz folyvást egyenlő arányban álljanak, szükséges a jegyeknek kölcsönös beváltása iránt a két bank közt kötendő egyezség. Amerikában és Olaszországban is a több-bankrendszer létezik, mégis a bankjegyek egyenlő értékben forognak. Kérdem, képzelhető-e, hogy az o. n. bank, mely a magyar bank felállitásában az 1863-ban szerzett jogainak sérelmét tekinti, s melynek az által versenytársa teremtetik, a közös forgalom érdekében az 1869-ben felállitandó magyar bankkal való barátságos viszony megállapitásához járult volna? Ha tehát ily közös megállapodás és a különböző bankok jegyeinek kölcsönös elfogadása nem volt remélhető, annyi bizonyos, hogy jó ideig tartott volna a kölcsönös küzdelem és a két bank jegyei közt a különböző ágió. A tartós különböző ágió mellett növelte volna még a nehézséget a fenálló vám- és kereskedelmi szerződés, melynél fogva egyenlő módon és egyenlő mérv szerint kezelendők a közös vámterületen az indirekt adók

legfontosabb nemei. Én részemről különböző árkeletü papirpénz-forgalom mellett is fentarthatónak vélem a közös vámterületet és az indirekt adók egyenlő mérvét, de e mód megállapitására a monarchia másik felének kormányával egyezség létesitése és a két törvényhozásnak helybenhagyása igényeltetett. Lehetett-e 1869-ben reményleni mindkét irányban az egyetértő megállapodás keresztülvitelét?

Hogy mindezen tekintetekkel az akkori ellenzék, mely hangosan követelte az önálló bank azonnali dekretálását, nem sokat törődött, azon ne csodálkozzunk. Oly ellenzék, mely akkor a siker minden reménye nélkül opponált — miután vonakodott elfogadni a közjogi kiegyezést, követelhetett mindent, állithatott mindent, igérhetett mindent, reputációjának és adott szavának veszélyeztetése nélkül, mert nem jöhetett azon helyzetbe, hogy többségre s igy kormányra jutván, azt, mit nemrég a többségtől és a kormánytól követelt, valósitania kelljen. Tudta tehát, hogy szavára emlékeztetni, szavának beváltását tőle követelni a nemzet egyhamar nem fogja. De egészen más volt az akkori többség és kormány helyzete s igy a banküghen az én helyzetem is, mert azért, mit javaslatba hoztam, a felelősség első sorban engem ért s igy a kivitelnél a sikertelenségért is a felelősség terhe reám sulyosodott.

Az ellenzék akkor — de később is, midőn a magyar nemzeti bank rögtöni felállitását követelte — azzal állt elő: miért késlekedik a kormány? — miért nem lép a tett mezejére? hiszen ily vállalatra nem hiányoznak az ajánlatok, a külföldi tőke egész készséggel kiván vállalkozni a magyar nemzeti bank felállitására; együtt van a részvénytőke; aranyat, ezüstöt bocsátanak Magyarország rendelkezésére; sze-

rencséjöknek tartják a külföldi pénzhatalmak, ha felesleges millióikkal boldogithatnak bennünket. — Nekem is tétettek ajánlatok; de ha részletesen vizsgáljuk az ily ajánlatok természetét, első tekintetre meggyőződhetünk arról, hogy nagy kiváltságokat kötöttek ki számukra és a monopóliumnak hosszu évek során való biztositása első és nélkülözhetlen feltételnek tekintetett. Ily ajánlat elfogadása folytán hosszu időre zálogba kellett volna vetni az országnak a jegybanküyben szabad cselekvését, kiváltságos szabadalommal kellett volna ezen tőkepénzeseket, az uj bank részvényeseit, felruházni, a hitel egészséges fejlődésének kárával és rovására. Czélszerübb politikának látszott előttem a bankszabadalom tartama alatt a magyar hitel érdekében eszközlendő megélhetési módot az o. n. bankkal megállapitani és a közbeeső időt a szükséges előkészületek megtételére forditani, hogy a szabadalom lejártával Magyarország érdekeinek és adott viszonyainak teljesen megfelelő bankrendszert nyerhessen.

Azok, kik hibául tulajdonitják nekem és talán az utánam jövő pénzügyministereknek is, hogy *miért nem szakitottunk a multtal* és miért nem létesitettünk önálló bankrendszert akkor, midőn számos milliók álltak az állam rendelkezésére, több lényeges körülményre nem figyeltek. Mindenekelőtt nem vették tekintetbe azt, hogy nemcsak a ministeriumnak, hanem még a törvényhozásnak se volt szabad az országnak az adókból egybegyült pénzkészletét hosszabb időre az o. n. bank által nyujtott hitelösszegek kiegyenlitésére forditani. Ily intézkedés bizonyára nagy felelősséggel járt volna, mert az akkori időben készletben volt számos millió az adózók pénze volt, melyet bizonyos, a törvényben meghatározott czélra a nép keresményéből fizetett,

mely más czélra, mint a melyre az adózótól követeltetett, fordítható nem volt.

Ezen általános tekinteteken kivül voltak az akkori ministeriumra s különösen rám nézve fontos politikai és erkölcsi sulylyal biró körülmények, melyeket nem volt szabad szem elől tévesztenem nekem, ki az 1867-iki kiegyezés egyik őszinte és buzgó munkása valék, ki a monarchia biztos fenállása életfeltételének tekintettem akkor és tekintem ma is a kiegyezési törvény alapján a monarchia két felének békés együttlétét. Ennélfogva az alkotmányos korszak harmadik évében és a kiegyezés sikerülésének második évében nem tarthattam czélszerünek oly intézmény életbeléptetését, melyet az ellenzék követelt, és mely az akkori időben nemcsak idegenkedést, hanem talán elkeseredést is szülhetett volna a monarchia két fele közt.

De ezen kivül volt még más személyes indok, melyet tekintetbe venni kötelességem vala.

Mint a »Közügyekről« irt munkám első részében a magyar pénzügyi állapotról elmondám, már 1869. augusztus havában le kellett mondanom azon reményről, hogy az általam helyesnek vélt pénzügyi politikát keresztülvihetem s ennek folytán el voltam határozva a magyar pénzügyministerium vezetésétől megválni, akkor, midőn még a pénzválság ki nem tört s a bank a magyar hitel érdekeivel ellentétes állást nem foglalt el. Valjon helyes lett volna-e ezen életbevágó, nehéz, a kivitel egyes részleteinél nagy megfontolást igénylő intézkedésnél meghatározott terv szerint öntudatos és következetes eljárást kezdeményezni akkor, midőn előre láttam, hogy a megkezdett munkát magam keresztül nem vihetem? Méltányos lett-e volna ily fontos kezdeményezésnél utódom kezeit megkötni és a követendő irányt

eléje szabni? Ministerségem ezen utóbbi korszakában kevésbé fontos intézkedéseknél is, mihelyt ministertársaimnak eltérő nézetét tapasztaltam, tartózkodtam határozott intézkedést tenni — természetesen azon feltétel alatt, hogy a mulasztásból származható következményekért a felelet terhe engem ne illessen.*)

Ezekben előadtam azon körülményeket, melyek pénzügyministerségem utolsó idejében rám nézve irányadók voltak. Ezzel megegyező volt, hogy midőn a magyar képviselőházban a bankkérdés első alkalommal előkerült, ezen kérdés minden oldalu felderitése és megvilágitása végett egy országos enquête-bizottmány kiküldését inditványoztam. Ily bizottmány kiküldését még az esetben is szükségesnek véltem voltam, ha minden elő lett volna készitve az önálló magyar bankrendszer létesitésére.

Az általam inditványozott enquete-bizottmány meginditotta működését, befejezte munkálatát és azt a ház elé terjesztette azon időben, midőn én már a magyar törvényhozás és a magyar kormány tagja nem valék.

Semmisem bizonyitja jobban a bankkérdés megoldásának nehézségeit, mint ama körülmény, hogy az utánam jött pénzügyministerek is látták a bonyodalmakat, melyeket a szakitás az o. n. bankkal okozott volna, ők is megfontolták, minő válság következnék be, ha kellő előkészités nélkül szakitva az o. n. bankkal, ez jogosulva érezte volna magát, egyszerre szétszakitani a hitelnek azon számos szálait, melyek a bank felállitá-

*) Igy többek közt a vámháznak a Feldunasoron levő kincstári telken megkezdett épitését nem folytattattam, a vajdahunyadi vasgyár és a petrozséni kőszéntelep iránti szerződés megkötését elhalasztottam.

sától fogva azon időig hazánkon is általszövődtek. Sőt a legujabb időben a megtörtént fuzió és az uj kormány alakulása után is, midőn a volt ellenzék vezére az uj kormánynak nemcsak tagja, hanem vezetője lett, — ámbár nem egy izben ő is erélyesen sürgette és lehetőnek állitá a bankügynek azonnali megoldását, ámbár nézeteinek érvényesitésére, a szükséges rendszabályok keresztülvitelére tekintélyes állásánál és azon nagy sulynál fogva, melyet a parlamenti nagy többség nyujt, kivételesen kedvező nagy befolyásu állással bir: mégis mindeddig tartózkodott döntő lépést tenni ez ügyben.

Ezen tények bizonyitják azt, hogy mint 1869-ben a bankügyről tartott beszédemben mondám, a bankkérdés azon kérdések közé tartozik, melyeket egyszerre ketté vágni nem lehet, hanem czélszerüen kell megoldani, és ha ezen meggyőződés később is az utóbbi időig az egymást követő kormányokra befolyást gyakorolt, mennyivel inkább kellett ezen indokoknak mérvadóknak lenniök 1867-ben a magyar kormányra nézve, mely azon időben a közjogi kiegyezésnek törvényhozás utján való megoldásának nagy felelősséggel járó fontos kérdésével volt elfoglalva, melynek sikerülését egy meggondolatlan lépés könnyen kétségessé tehette volna.

Hátra van még röviden szólanom arról, *mit szándékoztam tenni miniszterelnöki állásomban a bankkérdés megoldására nézve*. Ezen állásom kezdetén a parlamentben fenálló viszonyok nem voltak alkalmasak, hogy bármily irányban sikeres lépést tegyek; midőn a miniszterelnökséget átvettem, a képviselők mandátuma lejárásához közel állt és a törvényhozási tevékenység utolsó hónapjaiban, a választási törvény tárgyalása alkalmával kitört, alkotmányosságunk

történetében a maga nemében bizonyára páratlan válság, mely magát a parlamenti működést lehetetlenné tette. A választások után, látva ama nagy többséget, melyet a Deák-párt nyert és remélve, hogy az együtttartó és a kormányt támogató lesz, mindenekelőtt kötelességemnek tartottam megfontolni mindazon kérdéseket, melyek megoldását a megnyitandó országgyülés feladatának tekintettem. Ezen feladatok közé soroztam a bankkérdés megoldását is. Mi módon és minő eszközökkel, azt részletesen leirni felesleges volna; csupán a szándék jelzésére a következő tények emelem ki:

Az országgyülés megnyitása előtt pár nappal haza mentem a végből, hogy nyugalommal fontoljam meg a legközelebbi teendőket és miután a siker biztositására első feltételnek tekintettem a többség vezérének, Deák Ferencznek beleegyezését, Thuzsérról aug. 17-én a helyzetet és a legközelebbi teendők irányát egy hosszabb levélben megirtam neki. E levélben részletesen szóltam pénzügyi helyzetünk iránti aggodalmaimról és az egyensuly biztositása végett szükséges intézkedésekről; többek közt kiemeltem: »hogy a jövő országgyülés feladata az államháztartást és az államadókat is czélszerüen rendezni,« — továbbá »eddig még — ámbár kiadásaink évről évre szaporodtak — többet költöttünk, mint lehetett; nemcsak az egyes ministeriumok növelik évenkint kiadásaikat, az országgyülés maga szaporitja sok tárgynál az előirányzatot. . . . . Ha szigoru takarékosságot be nem hozunk, okvetlenül vagy inproduktiv adósságok csinálásához, vagy az adók emeléséhez kell folyamodnunk.« Ezután a bankügy áttérve, erről a következőket mondám: »A pénzügyekről szólva, nem mellőzhetem a bankkérdést sem; sok fontos ok szól a mellett, hogy a monarchia mindkét felében mindaddig, mig a valúta helyre nem állitható,

egyenlő pénz legyen forgalomban.« Ezután elmondám a monarchia másik felével való kiegyezés akadályait és igy folytatám: »Nem látok más megoldási módot, mint lehetőleg gyorsan egy jegybankot felállitani; Kerkápolyval egyetértőleg ez iránt az előintézkedéseket meg is tettük, hogy minden eventualitásnak elébe nézhessünk. A leggyakorlatibbnak tartom e tekintetben azon eszmét, melyet a bankkérdésnek bizalmas képviselői körben történt megbeszélése alkalmával Csengery felhozott és hiszem, hogy az könnyen létesithető lesz..... A kivitelnek lesznek ugyan akadályai..... azonban ha együttartók leszünk és a párt által erélyesen támogatott és igy befolyásos kormány veszi ez ügyet kezeibe, azt szerencsésen megoldhatónak vélem.«

Az általam a párt fejéhez az 187$^{2}/_{5}$-iki országgyülés megnyitása előtt irt levelemből idézett eme sorok tanusitják, hogy ha az abban emlitett feltételek teljesülnek, el voltam határozva nemcsak a magyar állam pénzügyeinek rendezését, hanem egyszersmind a bankkérdés megoldását is kezdeményezni és ha ezen állásomban megmaradok, nem fogtam volna elmulasztani a mutatkozó első kedvező alkalmat a bankügy keresztülvitelére felhasználni.

De mi volt azon eszme, melyet már előbb t. barátom, Csengery Antal képviselői körökben a bankügy megbeszélése alkalmával megemlitett?

Jóval az országgyülés megnyitása előtt megbeszéltem ez ügyet Lukács Antal urral, a. m. földhitelintézet pénzügyi igazgatójával, kit hazánkban a bankügyet illetőleg elméleti és gyakorlati ismeretekkel biró szakférfiunak tartok, ki az enquête-bizottságban előadott nézeteinek fentartása mellett az átmeneti intézkedésekről tanácskozott velem. Ezután bizalmas tárgyalásokat

tartottam ez ügyben Lukács Antal ur jelenlétében Kerkápoly pénzügyminister urral. E tanácskozás eredménye lett, hogy a nyert megbizás folytán Lukács ur fogalmazta is a törvényjavaslatot egy magyar nemzeti bank felállitásáról, sőt az ügykezelés részleteit is kidolgozta. Ugy hiszem, hogy ezen irásbeli munkálat a pénzügyministerium hivatalos iratai közt feltalálható lesz.

Ezen tervről, melyet én kivihetőnek, sőt az akkor fenállott viszonyok közt a legczélszerübbnek véltem, a következőket emelem ki: Ezen nemzeti bank nem lett volna részvényesek által alakitandó bank, mert feladata lett volna az átmeneti időszakban a magyar hitel igényeinek eleget tenni és minden nehézség nélkül megszüntethető lett volna a nélkül, hogy megkötötte volna a törvényhozás kezeit a banküyben a jövőben teendő intézkedésekre nézve, mihelyt törvényhozási uton a valúta rendezése után a követendő bankrendszerre nézve megállapodás jön létre. E terv szerint az állam szerezte volna be a bank megállapitására szükséges érczalapot az által, hogy a. m. földhitelintézet érczértékü 5%-os zálogleveleket bocsát ki a magyar államjavak jelzálogi lekötése mellett. E zálogleveleket a külföldön értékesittetvén, az azokból befolyó érczpénz képezte volna a bank alapját, mi 30 millió érczpénzből állott volna, mihez aránylag 90 millió erejéig bocsáttatván ki bankjegyek, azok mindenekelőtt az o. n. bank által nyujtott hitel helyettesitésére és a hitel továbbfejlesztésére szolgáltak volna. A banküzlet kezelése bizományképen a. m. földhitelintézet pénzügyi igazgatóságára ruháztatik, mely természetesen minden bankszerü üzletről a maga számára e szerződés tartamára lemond. A bank vezetésére ügyelt és a legfontosabb ügyekben határozott volna egy banktanács, melynek

elnökét a pénzügyminister nevezi ki és tagjai a két ház és a kereskedelmi kamarák által választattak volna. Az összes jövedelemből legelőbb az érczalap beszerzése végett kibocsátott záloglevelek kamatai és törlesztési járuléka fedeztettek volna és az azon felüli tiszta jövedelem egy nevezetes része a bank tartalékalapjának növelésére, a többi pedig az államkincstár jövedelmeinek szaporitására fordittatott volna.

Ezekből állottak a javaslat alapeszméi. E terv keresztülvitelével a következő előnyök jártak volna:

Az érczalap beszerzése aránylag kedvező módon történik, miután akkor a. m. földhitelintézet által kibocsátandó és jelzálogilag biztositott érczzáloglevelek öt százalékos elhelyezése érczértékben 85-el volt remélhető. Bizonyitja ezt ama körülmény, hogy később a m. földhitelintézet kedvezőtlenebb általános pénzügyi viszonyok közt aranyértékben kamatozó záloglevéleit képes volt ugy elhelyezni, hogy az 5%-os érczzáloglevelek árkelete ma aranyban 83-al, osztrák értékben 94-el jegyeztetik. Bizonyára sikerülhetett volna akkor az elhelyezést remélni egy nagyobb összeg kibocsátása folytán, miután a tapasztalás mindig azt bizonyitá, hogy nagyobb összegek elhelyezése, mi által nagyobb nyereményt lehet tenni, mindig kedvezőbben sikerül, mint a csekélyebb elhelyezés által midőn csak kisebb nyeremény remélhető.

E terv kivitele nem praejudikált volna a jövőnek, miután az állam bármikor felbonthatta volna a földhitelintézettel kötött viszonyt és akár egy önálló, központi, részvényekre alapitott bankot állitja fel, akár a többbankrendszert fogadja el a valúta rendezése után, vagy beszüntetheti ezen intézményt, vagy átalakithatja központi bankká, mely esetben a részvényesek átvették volna a begyült érczkészletet.

E terv ellen nem lehet azon megjegyzést felhozni, melyet minden állambank ellen méltán lehet használni, hogy t. i. az állam ily banknál szabadon használhatja szükség esetében a bankóprést, miután határozott szerződést kötött volna hazánk egyik legnagyobb és minden üzérkedéstől szabály szerint tartózkodó intézetével, mely az esetben is nem kivánt nyerészkedni, miután a terv szerint az államnak megteszi ezen fontos szolgálatot oly csekély provizió mellett, melyből csakis a költségek lettek volna fedezhetők. Ily intézet bizonyára szorosan tartotta volna magát a megállapitott szabályokhoz már azon indokból is, mert a netáni eltérés attól rá nézve anyagi haszonnal nem jár, és a kezelés felett felügyelt volna oly banktanács, mely a törvényhozás és a kereskedői körök önálló küldötteiből állván, a törvény által megállapitott bankjegyforgalmat fentartja.

E tervnek még azon előnye is volt, hogy az érczalap beszerzése és a bankjegyek kibocsátása iránti előkészületek minden nagyobb figyelem ébresztése nélkül vitethettek volna keresztül. A kormánynak egyszerüen csak a törvényhozástól kellett volna engedélyt kérnie az államjószágok még meg nem terhelt részének jelzálogi kölcsönképeni megterhelésére, s midőn már az érczalap egybegyült és a többi előkészületek megtétettek, kellett volna a törvényhozás elé járulni a bank engedélyezése végett.

Elég legyen e tervről és szándékaimról a bankügyben ennyi. Sajnálom, hogy több más intézkedéssel együtt keresztül nem vihettem és még inkább sajnálom, hogy midőn a kormányból kiléptem, e terv kivitele többé előtérbe nem lépett.

Ezzel befejeztem munkám második részét, melyben a bankügy történetét egészen a legujabb időkig előad-

tam; ki e részt figyelemmel olvasta, azon meggyőződést szerezhette magának, hogy pénzügyminisztériségem s később ministerelnökségem alatt minden lehetőt megkisérlettem, hogy hazánk pénzügyi érdekeit megvédjem és hogy minden módot felhasználtam jogos hiteligényeinek kielégitésére. Ha legjobb igyekezetem daczára nem sikerült a bankügyet ugy megoldanom, mint azt az ország nagy többsége óhajtotta és mint magam is kivántam volna, annak oka leginkább a körülményekben és az adott viszonyokban keresendő. Ám kárhoztassanak azok, kik nemcsak azt hiszik magukról, hogy jobb megoldási módot tudtak, hanem azt is bebizonyitani képesek, hogy az akkori viszonyok és körülmények között tervüket biztos sikerrel keresztülvinni képesek is lettek volna. Én tiszta öntudattal és nyugodt lélekkel tekintek vissza működésem e terére is, mert első kezdettől fogva tisztában voltam magammal az iránt, mely czélt kellene a bankügynél az ország valódi érdekében követni és ezen czélt, valahányszor arra kedvező alkalom kinálkozott, a lehetőség szerint megközeliteni igyekeztem. Most, midőn mint magánember sem a kormány, sem a törvényhozás tagja nem vagyok, ezen fontos ügynek előmozditására és az általam óhajtott czél elérésére az előttem egyedül nyitva álló téren: az ismeretek terjesztése és az általam czélszerünek vélt mód javaslatba hozatala által, az eszméket terjesztve, igyekszem ezen ügyet szolgálni tehetségem szerint.

HARMADIK RÉSZ.

A MAGYAR BANKÜGY

MEGOLDÁSÁNAK MÓDJAI.

TIZENNEGYEDIK FEJEZET.

Nemzetgazdasági fejlődésünk a közelmultban és haladásunk feltételei.

[Melyek a közel jövő legfontosabb feladatai? — Azokat szükséges előkésziteni megvitatás által. — Ezt a bankügyre nézve előmozditani munkám feladata. — Az utolsó részben szólok arról, mit tartok szükségesnek és kivihetőnek. — Minden uj intézmény meghonositásánál irányadó a nemzet jelleme. — Magyarország művelődési története még nincs megirva, mely bizonyitaná, hogy képes volt felismerni és követni a kor szellemét. — Mi a válságok legyőzésére a kormány és a nemzet feladata? — A hitelintézmények kezelése nem lehet monopólium tárgya. — Az utolsó három évtizedben a hiteligényekre nézve hazánk nagy változásokon ment keresztül. — Annak különböző felismerhető korszakai. — Mi a legközelebbi teendő a nemzet anyagi erejének emelésére? — Az adóképességet lehet emelni az államnak pénzbe nem kerülő intézkedések által is. — Melyek azok? — Azok közt egyik legfontosabb: a bankügy czélszerü megoldása.]

A magyar nemzet jövőjére nevezetes befolyást fog gyakorolni azon korszak, melynek most küszöbén állunk. Az 1867. év és az azon évben elért eredmények korszakot képeznek hazánk történetében, mert egy uj, a multakhoz képest biztosabb alapját teremtik meg az alkotmányos lételnek. Azonban azt hiszem, hogy a most bekövetkező néhány év sem lesz kevésbé fontos, mert a szükséges nagy és nevezetes intézkedések mikénti keresztülvitele döntő befolyást fog gyakorolni hosszu időn át a

nemzet jövőjére. Ha az elhatározás tökéletlen és elhibázott lesz, annak káros következményei kiszámithatlanok lesznek, és nemzedékek kettőztetett munkássága is alig lesz képes azokat jóvá tenni.

A megoldandó kérdések a következők:

a) az államháztartás rendezése és az egyensuly biztos helyreállitása, melylyel karöltve jár — mert a nélkül a feladatot megoldani lehetetlen — összes beléletünk gyökeres átalakitása;

b) a vám- és kereskedelmi szerződés megujitása, illetőleg a vámpolitikának, melyet a nemzet követni kiván, megállapitása. Ettől függ évek hosszu sorára a hazai ipar és kereskedés fejlődése.

c) a bankkérdés megoldása, illetőleg hitelintézményeink szabályozása, mi egyik föltétele hazánk nemzetgazdasági fejlődésének; és végre a közel jövő feladata

d) azon egyezségnek megujitása, mely a monarchia másik felével a közös költségek viselésének aránya és a véderő iránt tiz évre köttetett.

A mi parlamenti alkotmányos életünk még uj. Alig nyolcz éve, hogy a népnek választottjai az országgyülésen és az azok többségéből kifolyó kormány döntenek a legfontosabb, a nemzet életére és jövőjére legnagyobb befolyással biró kérdésekben. Alkotmányos életünk csak akkor lesz egészséges, a hozandó törvények csak akkor fognak valódi gyakorlati értékkel birni, ha majd egyszer hazánkban is kifejlődik a törvények alkotmányos utoni alkotásának azon előfeltétele, hogy mind az, mi törvénynyé válik, előbb az általános vitatásnak, az arra vonatkozó körülmények részletes

felismerésének tárgyává tétetik és a közvélemény előleges tárgyalása folytán általánosan ismertté és ugyszólván a nép vérévé válik. Hogy Angliában, az alkotmányosság ezen ősi hazájában oly nagy a törvény iránti tisztelet, leginkább annak tulajdonitható, hogy ott minden fontos kérdés kellőleg előkészittetik az általános vitatások által, melyek nem a parlament falai közt folynak le, hanem a nemzeti élet minden rétegében a legnagyobb érdekeltséggel, gyakran évek hosszu során át előzetesen folytattatnak. Ott minden fontosabb kérdéssel komolyan foglalkozik a politikai irodalom és a törvény alkotását gyakran a parlamenti enquête-bizottságok gondos munkálatai előzik meg. Hogy mindez nálunk az ujabb alkotmányos korszak nyolcz éve alatt még ki nem fejlődhetett, hogy a törvények gyakran minden előkészités nélkül, rohamos gyorsasággal egymás után alkottattak, és hogy az azok iránti tisztelet nem áll fenn oly mérvben, mint más alkotmányos országokban, hogy több hozott fontos törvény csak szentesitése után a kivitelnél mutatkozik hibásnak, hogy azok gyakran káros következményeik s részben gyakorlatiatlanságuk miatt, alig behozva, ujabb törvényhozási intézkedéseknek szükségét vonják maguk után: mindez annak tulajdonitható, hogy oly sokáig szünetelt nálunk az alkotmányos élet és hogy ujabb törvényhozási intézkedések égető szüksége minden irányban egyszerre mutatkozik.

Nehogy oly fontos kérdésben, mint a bankkérdés, hasonló eljárás mutatkozzék, és hogy mielőtt a hitelintézmények rendezésének kérdése, — mely szoros kapcsolatban áll a jegybankügy megoldásával, — a törvényhozás végelhatározása elé kerül, mindenki, ki ezen tárgyról határozott véleményt kiván magának alkotni, az arra megkivántató anyagot megtalálja, ma-

gát tájékozhassa és általában, hogy ezen kérdésnél a közvélemény kellőleg elkészitve legyen: e czél megközelitésére irtam jelen munkámat.

A mennyire egy ily rövid idő alatt készült és speciális kérdéssel foglalkozó munkának kerete megengedte, igyekeztem a bankügy elméleti részét a nem szakemberre nézve is érthetően előadni. A történeti részben kitüntetni iparkodtam, mit mutat a gyakorlati élet más előhaladott nemzetek tapasztalatai szerint; rövid visszapillantást vetettem monarchiánk bankügyének távolabb és közel multjára, és — ugy hiszem — kellő részletességgel foglalkoztam Magyarország és az osztrák nemzeti bank és általában a bankügy körül az alkotmányos korszak első kezdetétől történtekkel. T. olvasóim közül azok, kik ezen, a tények felsorolásával foglalkozó, tehát száraz részt figyelemmel olvasták, teljesen tájékozva lehetnek a bankügy azon stádiumáról, melyben az jelenleg áll. És most, mielőtt áttérek munkám utolsó, de legnehezebb részére, mielőtt elmondanám meggyőződésem szerint, mit tartok hazánk adott viszonyai közt a bankügyben czélszerünek, szükségesnek és kivihetőnek, szólni kivánok arról is, hogy én hogyan fogom fel fejlődésünk közelmultját és mily nézetben vagyok általában azon képességről, melylyel nemzetünk bir a hitelintézmények meghonositására.

A nemzetek felvirágzásának tényezőit a tudomány rég tisztába hozta. Elméleti okoskodásainak támogatására és azok továbbfejlesztésére a népek életében mutatkozó számos eseményeket és azok következményeit, szóval a gyakorlati élet tapasztalatait gondos figyelemmel vizsgálva állitá egybe. Ezen vizsgálatokból azon nagy igazság derült ki, hogy nem elég ismerni

ezen általános igazságokat, hanem a gyakorlati államférfiunak azok alkalmazásánál mindenekelőtt figyelembe kell venni azt, hogy minő viszonyok léteznek az illető országban, mi a nemzetnek jelleme, milyen a fejlődési foka és képessége. Épugy mint a mezei gazdának nem elég azt tudni, hogy a mag, melyet elvetni szándékozik, a lehető legjobb-e, hanem ismernie kell a föld minőségét, az égalji viszonyokat, tudnia kell, valjon kellőleg elő van-e készitve a föld, melybe veteményezni kiván és bir-e mindazon eszközökkel, melyek szükségesek a kikelt gyenge magnak ápolására: ugy a nemzetgazdának és a gyakorlati államférfiunak is, midőn valamely, a tudomány által felállitott és kétségbevonhatlan igazságnak alkalmazásáról van szó, ismernie kell az illető nemzetnek jellemét, életképességét és az adott viszonyokat, mert csak ez esetben tekintheti eljárásának sikerét biztositottnak.

Mit tartsunk ez irányban nemzetünkről? A nemzetek ereje, életképessége, egy vagy más irányu munkásság iránti fogékonysága, a kivitel biztositására szükséges kitartása és általában józansága a történetből megitélhető. Az emberek jelleme és képessége nem egy nap vagy rövid korszak fejleménye, és valamint a gyermek nevelése a bölcsőnél veszi kezdetét, ugy a népek jelleme is századokon keresztül fejlődik.

Hazai irodalmunk általában szegény. Azonban a hazai történetirásban nagy és nevezetes eredményeket képes felmutatni. Kitünő és legszélesebb helyet ez foglal el irodalmunkban, — mégis Magyarország müvelődési történetének alapos és gondos megirásával történetiróink mindeddig nem foglalkoztak. Az alkotmányosság szünetelésének hosszu korszakában, midőn nemzetünknek önálló és al-

kotmányos életének visszanyerésére általában kevés reménye volt, midőn mindenki visszavonult csendes életet élt és még a legjobbak is a nemzet jövője fölött aggódva, a multak emlékében találtak vigasztalást: mi is, mint vihar alatt az élő lények, egy nyugalmas, csendes szögletbe huzódva, közöltük egymással a haza sorsa feletti fájdalmainkat és reményeinket. Igy az 50-es évek korszakában egy kis kör képződött báró Eötvös József körül. Rendesen minden hétfőn az akadémiai ülés után nála néhányan összejöttünk, hol sok szép és nemes dolog felett cseréltünk eszméket. Ilyen hétfői összejövetel alkalmával volt egykor tárgya beszélgetésünknek a hazai művelődés történetének megirása. Báró Eötvös József, ki minden nemesért lelkesedni tudott, nagy vonásokban adta elő eszméit, kiemelve azon nevezetes momentumokat hazánk művelődési történetében, melyekkel bizonyitani kivánta nemzetünk életképességét és a legmostohább viszonyok közt is a század uralkodó eszméi iránti fogékonyságát. Gyüjtött is adatokat egy általános művelődési történet megirására, különös tekintettel hazánkra. Nagy kár, hogy ezen szándékát keresztül nem vihette. A közbejött politikai élet és korán bekövetkezett halála akadályozták őt abban. Hazánk kitünő történetirói előtt áll még e szép és hasznos feladat teljesitése. Sok tanuságot lehetne oly munkából meriteni, mely történeti adatokra támaszkodva, elénk állitaná nemzetünk jellemét, sok árnyoldala mellett fényoldalait is, melyek közt nem az utolsó helyet foglalja el azon képessége, hogy határozott konzervativ hajlamai mellett is képes volt válságos korszakokban felismerni a kor igényeit és azon feltételeket, melyeknek teljesitése léte fentartásához szükségesek, szóval korát

megérteni és e végett viszonyait átalakitani és az uj irányban következetesen haladni.

Más nemzetek átalakulása hosszu századok lefolyása alatt történt. Nemzetünk — a népvándorlásnak ezen utolsó raja — a vezérek korszakának végén a hosszu hadjáratok alatt eltompult fegyvert rövid évek után az ekével cserélte fel és szent István alatt ősi hitétől megválva és a kereszténységet felvéve, mintegy egyszerre biztositá a maga számára az európai népek közti fenállását és kikerülte azon végpusztulást, melynek ősei: a hunok és avarok kitéve voltak. Mert ezek harczi dicsőséggel és rémülettel tölték ugyan be századukat, de mivel egyedül a fegyver volt erejük, legyőzve végkép eltüntek a világtörténetből, holott őseink, a magyarok, megértve és követve a század irányát, ezredéves életet biztositottak nemzetünknek. Bizonyára nem a mi hibánk, hanem a török küzdelmek pusztitó hatása okozta, hogy Magyarország, mely a 13—14-ik század végeig a legkifejlettebb európai népekkel egyenlő műveltségi fokon állott, a hosszu harczról kimerülten, még a jelen század első felében is oly elgyengült és hátramaradott állapotban volt. De megértve a kor szellemét, nagy átalakulást vitt rögtön keresztül az összes állami és magánéleten az 1848-iki törvények alkotása által.

A multból szerzett tapasztalatok után, ugyhiszem, elmondhatjuk, hogy nemzetünk bir képességgel felfogni és követni a századot és teljesiteni a kor feltételeit és képes ez irányban bizonyos szivósságot is tanusitani és ha kell, nagy és gyökeres változásokat keresztülvinni. Nemzetünk ezen tulajdonában bizva, kiemelem, hogy én bizom nemzetünk életképességében, méltónak tartom arra, hogy a műveltség

általánossátétele és az anyagi gyarapodás utáni küzdelemben nehéz és következetes munkával megszerezze és biztositsa a maga számára azon eszközöket, melyek gyarapodásának nélkülözhetlen feltételei; hiszem, hogy ha ezen eszközök kellő használata czélszerüen szabályoztatik, sikeres és életre való működést lesz képes jövőre kifejteni.

Bocsánat eme kitérésért, találja az jogosultságát abban, — a mi alkalmat is adott eme kitérésre, — hogy közel szomszédaink közül azok, kik az osztrák nemzeti bank érdekeit szivükön viselik és annak uralmát Magyarországon a szabadalom lejárta után is fentartani kivánják, bizonyos sajnálkozással szólnak népünk jelleméről, azt állitván, hogy miután Magyarország az önálló hitelintézményre nem érett és mert érdekeit szivükön viselik, kell, hogy ezután is egy központi kiváltságos szabadalmazott bank gyámsága alatt maradjon.

Ily állitások ellenében a legközelebb mult évtizedek eredményeire hivatkozva állitom, hogy nincs Európában nemzet, mely aránylag oly rövid idő alatt, minden mostoha viszonyok, sulyos csapások daczára, önerejéből oly nagyszerü és gyökeres átalakuláson ment volna keresztül, mint épen a magyar. Ezen tapasztalásokra hivatkozva hiszem, hogy következetes munkásságban képes lesz az anyagi és szellemi fejlődés ama feltételeit rövid időn megszerezni, melyek folytán a müvelt államok közt az őt megillető helyet elfoglalhassa.

Ne csudálkozzunk azon, ha a Lajtán túl nagy azok száma, kik azt hiszik, sőt az utóbbi időben nyiltan ki is mondják, hogy nemzetünk — bármily szép egyéb tulajdonokkal birjon is, — az anyagi téren nem képes eredményeket létrehozni. Állitják, hogy önálló

hatáskörre e tekintetben nem vagyunk érdemesek, és miután Magyarország anyagi jólétének előmozditása és felvirágzása fontos körülmény a monarchia másik felére nézve is, mert mindkét fél sorsa egybe van kötve, mert közös terheik vannak, melyeket együtt kell viselni és mert általában a pragmatica sanctió folytán közös a védelmi kötelezettség: ennélfogva jogosult lehet a monarchia másik felének beavatkozása a mi ügyeinkbe, sőt nem tartozik a lehetetlenségek közé Magyarországnak osztrák gyámság alá való helyezése. A közelebb elmult években történtek és általában az állampénzügyek állapotának és a hitelnek hanyatlása szolgáltattak ezen vélemény nyilvánitására alkalmat és okot. Tagadhatlan, hogy sok hibás lépést tettünk, hogy ezen elkövetett hibák folytán oly állapot teremtetett, melyből a kibontakozás nehéz lesz s nagy áldozatokat fog kivánni, de ne tekintsük a közelébb mult éveket elvesztett éveknek, ha az ez években történtek tanuságul fognak szolgálni jövőre, hogy magunk kárán okulva felismerjük a helyes utat, melyet követnünk kell a szerencsés kibontakozás létesitése végett.

Az uj, jobb korszak kezdeményezésére, nézetem szerint, a körülmények kedvezők, nemcsak mert parlamenti párt- és kormányviszonyaink jobbra fordultak, hanem mert most a szerződési évek lejártával, van módunkban a hitelintézmények üdvös rendezése és a vám- és kereskedelmi szerződés átalakitása folytán biztositani anyagi érdekeink előmozditását és különösen a kereskedés és ipar egészséges fejlődését.

Természetes, hogy az állampénzügyek jelen mostoha állapota az embereket aggodalomba hozza. Azon-

ban nem szabad az aggodalomnak azon határig terjednie, melyen túl az elcsüggedés ver gyökeret. Azon öntudat, hogy a bajokon segiteni lehet és segiteni kell, ha továbbra is mint önálló nemzet fenállani akarunk, adjon erőt a biztos sikerhez vezető erélyes eszközök haladéktalan és következetes alkalmazására.

Nagy azon intézkedéseknek száma, melyek eme czél biztositására vezetnek, de mindezen eszközök megszerzése sikerre nem vezethet, ha a nemzet értelmesebbjei, kik hivatva vannak saját példájuk által a nemzeti munkásságnak uj irányt adni, át nem lesznek hatva a szükség felismerésétől.

De miből álljon mindenek felett a példaadás? Szabad legyen e tekintetben egy kézzelfogható és mindenki által könnyen megérthető esetet elmondanom. Egy jó barátom 1871-ben a franczia-porosz háboru befejezése után — de még azon időben, midőn Francziaországnak nagy részét a porosz hadseregek megszállva tartották, midőn a hadi sarcz lefizetése iránt még csak az előintézkedések tétettek meg — Francziaországban utazott. Tanulmányainak czélja volt felismerni, hogy miként viseli el egy nagy nemzet a reá nézve váratlanul beállt nagy katasztrófák következményeit. Ezen jó barátom mindig nagy rokonszenvvel és előszeretettel viseltetett a franczia nemzet iránt; bánkódva szemlélte a háboru által vert sebeket és a mi megszokott mérveink szerint itélvén meg az elviselendő terheket, aggódva gondolt a franczia nemzet jövőjére. Francziaország határait tullépve, még mielőtt szólhatott volna az irányadó körök férfiaival, az első franczia előtt, kivel találkozott, kifejezést adott aggodalmainak. Ezen franczia nem volt tudós, nem volt államférfiu vagy nemzetgazda, de egyike azon munkás és értelmes családfőknek, kikben Francziaország annyira

bővelkedik. Midőn barátom vele szólott az elviselt anyagi veszteségek nagyságáról és azon nagy teherről, melyet az államnak hadi sarcz fejében jövendőben is viselnie kell és kétségét nyilvánitá, valjon fog-e sikerülni Franczia országnak ezen háboru gyászos következményeit elviselni és általában rendes állampénzügyeket állandóul biztositani s lesz-e képes a nagy papirpénzforgalom mellett az érczértéket fentartani: az egyszerü franczia polgár azt válaszolá neki: mi ez iránt nem aggódunk, mert minden franczia érzi, hogy első kötelessége nemcsak Franczia ország, hanem a saját érdekében is egy egyszerü módot alkalmazni és ezabban áll, hogy mi mindnyájan naponta egy órával többet dolgozunk, mint eddig, és minden családfő igyekezni fog naponta, a mennyire körülményei megengedik, valamivel, — általában véve legalább egy frankkal többet megtakaritani mint eddig. — Nem a tudomány elmélete alapján, hanem a gyakorlati életből meritve jelezte azon módot, melylyel a franczia nemzetre nézve az óriási terhek elviselése lehetségessé vált. Ezen mondása beteljesedett; Franczia ország kiállotta a sulyos válságot és mert a nemzet összes tömege kettőztetett munkásság és takarékosság által igyekezett anyagi erejét, tehát adóképességét emelni, ma már nemcsak rendezett pénzügyekkel bir, hanem képes elviselni az annyi milliárdra menő ujabb terheket is.

Azt, a mit az egyszerü polgár gyakorlati módon ekkép kifejezett, ugyanazon eszmét tudományos formában az államférfiak és tudósok hozták a franczia népnek figyelmébe; Franczia ország kitünő nemzetgazdája, Michel Chevalier többek közt ekkép szól: »A nagy válságok legyőzettek mindenütt, hol a nép a kor-

mánynyal együtt működött a közjólét ujjászületésére. Ez oly szerencsés tulajdon, mely mindenütt tapasztalható, hol a népeket áthatotta a czivilizáczió. Ezen tulajdon azonban különösen ki van fejlődve és nagyobb erélylyel mutatkozik ama népfajoknál, melyek az u. n. nyugati keresztény czivilizácziót alkották, azon fajoknál, melyek Európát népesitik, s mely tulajdonok kiterjedtek Amerikára is.«

Szeretjük magunkat a kelet népének nevezni. Onnét származunk, azon népek sok tulajdonával birunk, a művelt népek közt a legkeletibb helyzetet foglaljuk el Európában; de ha méltók akarunk lenni, hogy a czivilizált népek sorába tartozzunk, itt az ideje, hogy a nyugat népeinek példáját kövessük, hazánk és önmagunk iránti kötelezettségből tegyük meg mindazt, mi a nyugat népeit nagy válságok közepette is megmentette. Alig van nemzet Európa területén, mely ne ment volna nagy válságokon keresztül, melynek ne lett volna szüksége kettőztetett munkásságra. Magának Angliának helyzete is a napoleóni háboruk alatt és a 40-es évek kezdetén pénzügyi tekintetben válságos volt. Hollandia 1830 után, Francziaország 1815-ben, később 1870-ben, az Éjszakamerikai Államok 1865-ben nagy katasztrófák után sulyosabb viszonyok közt voltak, mint mi vagyunk és rövid időn az összes nép és kormány együttes munkája folytán győzedelmeskedtek a létező bajokon.

Az utóbbi időkben nálunk is szokássá vált, hogy mindenki a törvényhozástól és a kormánytól vár mindent. Bizonyára nagy a törvényhozás és a kormány feladata és széles a hatalma, de e hatalmat üdvösen akkor fogja gyakorolni, ha nem azon igyekszik, hogy mit mindent kellene önmagának tevékenysége teréhez ragadni, mint in-

kább az által, hogy különösen igyekezni fog a nemzeti munkásság szabad fejlődésének akadályait elháritani, a maga idejében czélszerüen és helyesen létesiteni azt, mit a magántevékenység előállitani nem képes, de nagy befolyást képes gyakorolni a nemzetre az által is, ha kettőztetett munkásságban, a szigoru rend és a takarékosság keresztülvitelében jó példával megy elül. Mindenek előtt feladata pedig az államnak épen az üdvös tevékenység és egészséges fejlődés biztositása végett a közhitelt megszilárditani és folyton fentartani, mi a czivilizált népeknél a jólét első feltétele. De a teljes biztositott siker csak ugy fog előállani, ha — mint M. Chevalier mondja, — a nemzetnek minden munkás tagja, legyen az földmivelő, iparos, kereskedő, tőkepénzes vagy az értelmi munka képviselője, folyton egy eszme által lesz áthatva: miként használhatja tudományát, szerzett tapasztalatait vagy tőkéjét becsületes munka által vagyonának gyarapitására.

Hogy mindenkinek munkássága fokoztassék és szabadon és kellő mérvben fejlődhessék, és hogy az előző munka által teremtett tőke meghozza termékenyitő hatását: meg kell szerezni és biztositani a nemzeti munkásság számára a hitelintézmények termékenyitő hatalmának jogos használatát. Ily irányu megoldást kivánok hazánkban. Kivánnunk kell mindnyájunknak, hogy a jelenben létező természetellenes állapot megszüntessék. Az nem lehet, hogy jövőre a hitel kutforrása hazánk határain túl maradjon elhelyezve és ez csak kegyelemből, kénye-kedve szerint és mintegy alamizsnaképen osztogassa a hitelt, melynek jogszerü élvezetére a fokozott nemzeti munkásságnak szüksége van. A

hitel-intézmények kezelése nem lehet egy vagy két városnak kizárólagos kiváltsága; közös tulajdon az, melyben a részesülhetésnek jogosultsága azon arányban áll fenn minden vidéken, a mely arányban adósa a jegybank egy vagy más vidéknek, mely jegyeit bizalommal fogadja el és kamat nélkül kölcsönözi neki munkájának és takarékosságának eredményeit. A milliard harmatcseppekből, a növényzettel fedett termékeny föld és a vizek folytonos kipárolgásából támadnak a felhők; épugy a milliókat számláló nép munkájának eredményéből és az azok által termelt vagyon forgalmából fejlődik ama hitel, mely a jegybankok létének és forgalmának alapját képezi. De mint a felhők rendeltetése a földszinről felszállt párát termékenyitő esőként az anyaföldnek ismét viszaadni és ez által képessé tenni ujra meg ujra a tenyészetre, és körfutamban ismét és ismét az esőt képező felhőket alkotni: hasonlóképen a hitelintézeteknek és különösen a jegybankoknak hivatása, az osztó igazság és a közérdek követelménye, sőt a hitelintézmények jól felfogott érdeke azon mérvben, azon arányban és ott adni vissza a milliók hozzájárulásával gyüjtött hitelt, a honnét ezen hatalmat vevék. Azon vidék, azon város, mely nagyobb mérvben járult a jegybank hitelének képzéséhez, azaz hol nagy mennyiségben forognak annak jegyei, azoknak elfogadása által, azaz a banknak való hitelezése által jogot nyert a jegybank hitelének használatára, és miután nincs azon távol fekvő része az országnak, hol ne lennének a banknak hitelezői: azon bankrendszert tartom helyesnek és igazságosnak, mely a hitel termékenyitő hatását minden arra érdemes vidéknek rendelkezésére bocsátja és csak az által fokozódik a hitelintézmények üdvös hatása — de sőt hatalma

is, ha azon kölcsönös hatáskörbe az ország minden része bevonatik. Mindenütt, hol ez nem történik, kivételes helyzet támad, oly kivételes helyzet, minő az általam idézett példa szerint a természetben is — habár ritkán — előfordul. Hol ezen kölcsönös hatás fenn nem áll, ott sivatag támad, megszünik az egészséges fejlődés — mint az eső hiánya folytán Szahara pusztaságban vagy Ausztrália közepének terméketlen részein.

Hazánkban a bankkérdés megoldásánál ezt elérni és a hitelintézetek szabályozásánál ezt biztositani legyen czélunk, és hogy miként kivánnám ezt kivive látni, azt kifejteni feladatom.

Könnyen kétségbeesik az, ki csak a mai napot tekinti. Mint az utas, ki haladásában váratlanul nagy akadályokba ütközik, melyeket legyőzni nagy erőfeszitésbe kerül, meritse az elhatározottságot az akadályok legyőzésére a már addig túlhaladott akadályok szerencsés legyőzésének öntudatából: ugy nekünk is a mai nap akadályainak és nehézségeinek legyőzésére bizalmat kell meritenünk azon öntudatból, hogy a mi emlékezetünkre sokkal sulyosabb viszonyok közt volt már a nemzet és ennélfogva tegyük fel róla a képességet egy uj korszak alkotására és működjünk együtt azon átalakulás keresztülvitelére, mely fenállása biztositásának feltétele. Már előbb mondám — és most is ismétlem — hogy ámbár a kor, melyet mi érünk, minden nemzetnél a gyors előhaladás és átalakulás korszaka és ámbár minden nemzetnél azok, kik ezelőtt negyven évvel éltek, ha ma ismét az élők sorába lépnének, alig ismernének hazájukra, — oly nagy és váratlan volt az emberiség előhaladása: mindamellett nincs Európa államai közt ország, mely

nagyobb és gyökeresebb átalakulásokon ment volna keresztül, mint hazánk, Én, ki első ifjuságomtól fogva nemcsak figyelemmel kisértem hazánk ezen nevezetes átalakulási korszakát, hanem folyvást kisebb vagy nagyobb mértékben — a mint azt a körülmények megengedék — tehetségem szerint be is folytam hazánk érdekeinek előmozditásába: jogosulva érzem magamat hitemül nyilvánitani, hogy, ha nemzetünk jól vezettetik, bir kellő erővel nemcsak a mostani sulyos viszonyoknak terheit elviselni, hanem egy jobb jövőnek alapját is megvetni.

Nem szándékom ezen különböző korszakokat, melyeken hazánk ily rövid idő alatt keresztül ment, elemezni, csakis hazánknak a hitelintézményekre vonatkozó állapotát kivánom kitüntetni az alig harmincz és néhány évre terjedő közel multban — annak bizonyságául, hogy mily gyorsan történt nálunk a hitelintézmények szükségének fejlődése és mily veszélyes lenne most, midőn a nemzetek oly gyorsan haladnak, midőn az egészséges, de gyors fejlődés korszaka — reménylem — hazánkra is bekövetkezett, midőn főfeladat a nagy terhek elviselése végett az egyesek anyagi jólétét s igy adóképességét fokozni: bármily oly tranzakczió, mely évtizedre, vagy talán évtizedekre megkötné kezeinket.

Mi szükség volt nálunk 1830-ban vagy azt megelőző korszakokban hitelintézményre vagy általában hitelre az akkori viszonyok közt? Ezen és az azt megelőző korszakokban az egész nemzeti élet összpontositva volt a kiváltságos osztályban, mely az ősi szokás és az ősi alkotmány szerint autonóm megyékben igazgatta az urbéri népet és rendelkezett felette és küldöttei által megjelent a ritkán tartott és gravaminális ter-

mészetü országgyüléseken. Éles válaszfal képződött a köznemesség és a főrendek, azaz a nagy birtokosok között, kik ritkán vettek részt a közügyekben, többnyire az ország határain tul laktak, vagy családjukhoz örökségkép lekötve hitték a nagy és fényes államhivatalokat, melyek örökbentartása által feladták nemcsak maguk, hanem rokonaik is saját függetlenségüket, lemondtak a történeti nevet viselők és nagy vagyont birók ama legnemesebb kiváltságáról és egyszersmind erkölcsi kötelességéről: a nemzetet a nemes törekvésnek utján példaadással vezetni, és kiknek számára hitbizományok által nemcsak a nagy jövedelem, hanem ősi birtokuk megtartása is teljesen biztositva volt. Ezeknek volt személyes hitelük, azon hitel, melyet a nagy vagyon után huzott jövedelem, a magas állás és tekintély nyujtott, és végre ha egyik vagy másik, mint kivételesen megtörtént, többet költött, mint mennyi jövedelme volt és adósságokba merült, ott volt az ősiségnek védő paizsa, mely a hitelezők támadásai ellen biztositá. Azonfelül fenállott azon szokás, hogy a magyar udvari kanczellária a rokonok vagy hitelezők kérésére voluntarium sequestrátumot rendelt.

A közép birtokos osztály — nemzetünknek akkor egyedül tevékeny része — a régi megszokott mód szerint saját birtokán ex nobili officio a megyei ügyekkel foglalkozott s többnyire ur volt, függetlenül, gond nélkül élt és a hitelt nem vette igénybe. Adó nem nyomta vállait, több termett birtokán minden befektetés nélkül, mint mire szüksége volt; ha pénze nem is — de volt mindene, mi a független és gondnélküli életre szükséges; fényüzést nem ismert, kényelem után nem vágyódott és megelégedett azzal, mivel apja és ősapja megérték. De minek is termelt volna többet, mint mennyit

fogyasztani képes volt? hiszen az ország legnagyobb részében a földmívelés termelvényei tovaszállithatók — és igy eladhatók nem voltak. Birtokának azon részei, melyek felszántattak, a területnek aránylag csekély részét képezték és a juh- és marhatartás rendesen megadta azon jövedelmet, mely készpénzben igényeltetett. A gazdagság nem annyira a mívelhető területtől, mint az urbéri erők mennyiségétől függött; az urbéri erő százankint állt ki a csekély terület hanyag megmívelésére és gyakran az, a mi egy kedvező évben termett, nem egy év szükségleteinek fedezésére volt elegendő. Fenállt az ősiség, mely a fiuágnak örökségét biztositá és igy voltak esetek, hogy nyolcz századon keresztül mindig egy család kezében maradt egész a legujabb időig az ősi birtok. És ha rendkivüli viszonyok néha-néha nagyobb összegek hitelbevételére kényszeriték a családot, még e század első felében is gyakorlatban volt a régi mód: eladás helyett egy ősi jószágnak elzálogositása által 32 évre a pénzt előre felvenni, és ha a gondatlan utódok a kiváltást annak idejében tenni elmulasztották, a végtelen folyamatu zálogváltó perek állottak be.

Azon korszakban, melybe első ifjuságom esett, az ország nagyobb részében az otthon ülő *nagyobb birtokosok és jobbágyaik között* még fenállott a valójában patriarchálisnak nevezhető rendszer minden fény- és árnyoldalaival. A birtokos érdekében feküdt az urbéri erőt jó karban tartani, tehát jobbágyainak jólétéről gondoskodni. Ha szükség volt és inség állott be, telt magtáraiból nemcsak az ur maga elélhetett, hanem eltartotta jobbágyait is. Ha a jobbágynak szerencsétlenségből elesett igavonó marhája, ott volt a nagy számu és semmibe se kerülő gulya, melyből ezen erőt pótolni lehetett. Viszont, ha a földesurat szerencsétlenség érte,

melyek legnagyobbika lehetett, ha valamely gazdasági épülete leégett, a jobbágyok maguk siettek az épületet minden beszámitás nélkül helyreállitani. Saját tapasztalásomból idézhetek egy esetet, midőn egy leégett nagy marhaakol felépitésére az összes jobbágynép önkényt ajánlotta fel szolgálatait és midőn e munka után szokásos áldomás alkalmával borral kinálták meg az önkéntes munkára sereglett jobbágyokat, azok még azt sem akarták elfogadni, mondván: »Uram, nem esik jól a kárvallott áldomása!«

Hogy ily viszonyok közt hitele nem volt a földbirtokosnak, az természetes, miután szüksége sem volt rá. A kamatláb a törvény által meg volt állapitva és hogy az urbéres nép a kölcsönnel még a korcsmában se élhessen vissza, az atyailag gondoskodó megye határozata folytán, — pl. az én megyémben — kimondatott, hogy egy telkes gazdának egy évben 3 ftnál többet hitelezni nem szabad, és ha ily hitelezés előfordult, annak behajtását a hatóság egyenesen megtagadta, sőt az italmérő mint uzsorás ki volt téve a büntetésnek. Uzsora nem volt — kivévén a rendkivüli eseteket, midőn egy vagy más gondatlan ifju ember vagyonát eltékozolta; de ha bebizonyittatott az uzsora, az uzsorás tőkéje lefoglaltatott. A jobbágynép által viselt adó aránylag sulyosnak nem volt mondható; az ország a közös költségek fedezésére a vámok folytán követett uton volt mérsékelten megadóztatva; ezenkivül az államvagyon és a só volt a kincstári jövedelemnek főkutforrása. A legnagyobb adó, melyet a nép viselt, munkájában állott, melylyel urának tartozott és melyet a közmunka fejében a megyének is teljesitett. Ideje volt elég, több mint maga földjének művelésére szükséges volt, és igy ezen munkaadónemet könnyen megbirta.

Hogy ezen korszakban a hitelintézmények szükségét senki sem érezte, az az adott viszonyokból következett. Kereskedés alig volt. Még a főváros kereskedése is bölcsőjében feküdt. Gyapju, dohány, bor és a dunamenti és az osztrák örökös tartományokkal határos megyék élet-kivitele szerepeltek a kereskedési mérlegben aránylag csekély összeggel. A szellemi fejlődésnek is igen alacsony fokán állott a nemzet. A hirlapi irodalmat egyetlen lap képviselte, mely hetenkint párszor jelent meg; nem is volt rá szükség, hogy többször nyomassák, miután a posta a nevezetesebb kereskedelmi városokba is hetenkint csak kétszer érkezett. Az uj életre ébredő magyar irodalom néhány terménye mellett, a deák nyelv és klasszikusok, a régi jog és a corpus juris alapos ismeretéből állott a művelt osztály bölcsesége s a kultura terjesztésének leghatalmasabb eszköze volt az »Augsburgi Allgemeine Zeitung« és annak kitünően szerkesztett melléklapja. Ilyen volt az első korszak, melyre mint gyermek emlékszem.

A második korszak volt a Széchenyi korszaka, melyről részletesen szólnom felesleges, miután a jelen nemzedéknek is élénk emlékezetében van mindaz, mit ő kezdeményezett, hogy, mint maga mondja: »a magyar embert kicsalja medvebarlangjából.« Tisztában volt önmagával, hogy hol kell az ujjászületést kezdeni, midőn a »Hitel« czimü nagyjelentőségü és valóban epochális munkáját kiadta, mely által egészen uj látkör nyilt meg a nemzet előtt. Az 1832/6-iki és 1839/40-iki országgyülés rést törtek az ősi megrögzött szokásokon és intézményeken. Megalkották az urbéri törvényt, mely a földes ur és jobbágy közti viszonyokat szabályozta; a hitel előmozditására meghozták

a váltótörvényt és elrendelték a váltótörvényszékek felállitását; más, a kereskedési forgalmat szabályozó és a társadalmi működést ébresztő törvények is alkottattak. Ámbár még fenállt az urbéri erő, ezen korszakban akadt néhány jeles gazda, ki földjei művelésében nagy szorgalmat fejtett ki. Nemcsak a termelés, hanem a kereskedés is fokonkint emelkedni kezdett. A 40-es éveket 1848-ig a reformok utáni nemes törekvés korszakának lehet mondani. Bécsből, a központi kormány részéről tett akadályozó lépések folytán támadt az éles ellenzék, mely pezsgő, eleven, öntudatos politikai életet szült és önálló, alkotmányos kormány után törekedett. De ezen mozgalom a felszinen maradt; a nemzetet még folyvást egyedül a kiváltságos osztály és a nagyobb városok polgárságának bizonyos része képviselte. Az előbbi korszakot tekintve, nagy haladás volt tapasztalható a társulati téren is. Ezen korszakba esik az első hitelintézmény a Fáy András által létrehozott Első hazai takarékpénztár alapitása. Azok, kik ezen hitelintézmény első alakulásának történetét ismerik, bizonyára emlékezni fognak, mily nehézségekbe került részvények utján a csekély alaptőkének beszerzése. Valóságos hazafiui áldozatnak tekinték, ha valaki ezen csekély 40 forintnyi összeget aláirta. Ezen korszakba esik az első gőzhajózásnak megnyitása is. Örömmel és szép reményeket táplálva tekintették azon két első hajót, mely a magyar Dunán megjelent és Pesten valóságos esemény volt, midőn a Pannonia gőzös, a gőzösök mostani menetéhez képest valóságos lassusággal, megjelent és jövetelét ágyudörgés hirdeté a városban. Ezen korszakban alapittatott a második nagy hitelü és hasonlókép jól vezetett pesti pénzintézet, a Pesti kereskedelmi

bank, melynek alapitása és engedélyezése is nagy küzdelmekbe került. Ezen korszakban alapittatott Széchenyi közbejöttével az első pesti gőzmalom, az u. n. hengermalom, melyre hogy Széchenyi részvényeseket kapjon, és hogy megmutassa, miszerint Pesten is lehet jó lisztet őrölni, több izben ebédeket adott, hogy a hengermalmi lisztet bemutassa és megkedveltesse. De általában, hogy minő szerény mérvek között forgott akkor még a legnagyobb vállalat is, bizonyitja, hogy midőn gróf Széchenyi élére állott a Tiszaszabályozásnak, ezen a maga nemében páratlan műnek, melynek feladata volt Magyarországnak 200□ mértföldnyi területét a földmüvelés számára biztositani, rendkivüli áldozatnak és kedvezménynek tekintették a kormány részéről, hogy a só felemelt árából 100,000 ftot évenkint e czélra szántak és a vállalat ily nagy mérvü megindítására Széchenyinek nagy fáradságába került bécsi bankároktól 400,000 ftnyi hitelt szerezni. Hogy mily mérvekben hitték akkor a nemzet vezetői az ország jólétét fokozhatni, bizonyitja az, hogy 1844-ben Széchenyi az ország anyagi jólétének emelésére az u. n. kétgarasos adónak behozatalát elegendőnek tartotta, mi alig 4—5 millió ftnyi évi jövedelmet biztositott volna; sőt midőn az 1844-iki országgyülésen az akkori nagyhirü német nemzetgazda List Ferencz Pozsonyban megjelent s a védvámrendszer eszméjét hirdette s a védegylet terve kezdett terjedni, melyet Kossuth agitátoi hatalommal kapott fel: egy gyár-alapitó társaság alkotására 1845-ben 3—400,000 ftnyi alaptőke elégségesnek tartatott.

Ezután következett a harmadik korszak, mely 1848-ban vette kezdetét és gyökeresen megváltoztatott minden fenálló ősi viszonyt. A szerencsétlenül

végződött forradalmi háboru után a politikai élet egészen megszünt. Az örök váltságról szóló törvény az összes nemzeti termelést egészen más viszonyok közé hozta. Ha valami, ugy ezen, körülbelül a krimi háboruig tartott korszak eseményei bizonyitják legjobban az életerőt, mely nemzetünkben rejlik. Az 1848—49-iki háboru, mely a nemzettől sok áldozatot követelt vérben és vagyonban, alig fejeztetett be, azonnal több mint 60 millió magyar bankjegy, mely a forgalomnak képviselője volt, értéktelennek nyilvánitatván, a nemzeti vagyonból — az akkori viszonyokat tekintve — ily nagy összeg megsemmisült. Az előbb csekély mérvben kimért államadó helyett egyszerre, és egész mértékben, mindenkire nézve egyenlően behozatott Magyarországban az osztrák adózási rendszer az egyenes és közvetett adókkal. Ily viszonyok sulyát legnehezebb volt elviselni a birtokos osztálynak, mely az 1848-iki törvény értelme szerint egyszerre elvesztette a földmüvelés folytatására szükséges összes munkaerejét és igy kényszerülve volt azon időben, midőn a háboru által okozott veszteségeket, a magyar bankjegyek megsemmisitésének sulyos következményeit és a szokatlan nagy adók terheit viselni önfentartás szempontjából gazdaságát béres erővel és az azzal járó számos épületi beruházásokkal ellátni, mire a szükséges tőkét előteremtenie kellett, a nélkül, hogy a vesztett urbériségi kárpótlásra az akkori időben kilátása lett volna.

A magyar földmivelés az ősi külterjes gazdálkodási rendszerből a belterjes gazdálkodásba ment át és lett a pénzforgalom nélküli gazdálkodásból a forgó tőkék, azaz a hitel igénybevételével való gazdálkodás. Ha az előbbi, ezt megelőző időkben a földbir-

tokos képes volt nagyobb készpénz összegek nélkül nemcsak házát fentartani, hanem gazdaságát is folytatni, ugy 1848-tól fogva nagy pénzbeli befektetéseket kellett hitel utján tenni és gazdaságának folytatására forgó tőkét beszereznie. Valóban rendkivüli erőfeszitési képességet tanusitott ekkor a magyar birtokos osztály. Az átmenetnek meg voltak a maga nehézségei. Mig takarékosság, munka és hitel által nem volt képes megszerezni a szükséges munkaerőt, kezdett divatba jönni a feles gazdálkodás, midőn a volt földes ur volt jobbágyának fele termésért át adta birtokának azon részét, melyet művelni képtelen volt. A szünetelő politikai élettől elvonultan a birtokos osztály egészen gazdaságának művelési gondjaival volt elfoglalva. Hogy a nagy adókat elbirja és vállalt kötelezettségeinek eleget tehessen, nagy mérvben kezdte az előbb legelőknek szánt területeket feltörni és leginkább a viszonyok kényszerüsége folytán támadt azon fokozott termelés, mely meghozta a magyarországi nyers termények kiviteli kereskedésének nagy mérvü emelkedését. Igy ez esetben is bebizonyult, mint más nemzeteknél is tapasztaltuk, hogy a kényszerüség a leghatalmasabb eszköz a munkásság fokozására. Ezen jelenségek mutatkoztak a birtokos osztálynál. De a volt urbéresek és általában a földmüvelő nép vagyoni állapota is nevezetesen kezdett fejlődni ezen időszakban. A Magyarországban lakó munkás népfajok, mint a magyar és a német, sőt a tót ajku lakosság is az urbériség megszüntetése folytán rendelkezésükre maradt több időt saját földjeik jobb művelésére és feles művelés és bérbevett földek művelésére forditották. Mindenütt mutatkozott a vállalkozási szellem fejlődése és általán több hasznos munka folytán a vagyonosodás

emelkedése. Ezen korszak volt a fennállásért való küzdelem és az erőfeszités korszaka.

A negyedik korszak kezdetét vette a krimi hadjáratkor és befejezését találta a politikai élet élénkebb fejlődésével, mely az 1861. évre esett. E korszakban már könnyebb volt a birtokos ember állapota. Az annyi ideig elmaradt urbéri kárpótlások folyóvá tétele által lassanként nevezetes tőkének jött birtokába, mely nagyobbrészint az előbbi korszakban kötött kölcsönök lefizetésére és ujabb beruházásokra fordittatott. A krimi hadjárat ideje alatt kedvező termések voltak és általában az árak emelkedtek. Ha gondos figyelemmel kisértük ezen időszakot, elmondhatjuk róla, hogy mégsohasem történt annyi beruházás a birtokba, mint épen ezen korszakban. Minden irányban fokozódott Magyarországnak termelése és az észszerü földmüvelés mind szélesebb mérvben kezdett terjedni. Történt pedig ez a kifejlett hitelintézmények minden segélye és a kormánynak gondoskodása nélkül. Hiszen, mint e munkának történeti részéből láttuk, az osztrák nemzeti bank a már akkor nagy kereskedési forgalommal biró Pesten levő fiókját is csak két millió forint erejéig látta el dotáczióval. A Tisza völgye is a szabályozás haladásával nevezetesen járult az évi termelés fokozásához. E korszak végére esik a társulati téren megkezdett élénkebb fejlődés is. A magyar gazdasági egyesület volt azon intézet, mely az ország közgazdasági érdekében ezen és a következő korszakban kiváló szerepet vitt és mindenütt, hol az ország érdekeit védni kellett, hatásköréhez illő tevékenységet fejtett ki. Az Első magyar általános biztositó társaság is e korszak végén alakult.

Az ötödik korszak 1661—1867-ig terjed. E

korszak nem mondható szerencsésnek. A megindult politikai élet sokakat elvont az addig nyugalomban folytatott gazdálkodástól. A sikertelenül eloszlott országgyülés berekesztése után a régi adóhátralékok behajtása nagy szigorral vitetett keresztül. Ezen korszakba esik az általános inséges év és a nagy fagykár, mely a magyar földmüvelőt anyagi gyarapodásában több évre visszavetette; de ezen korszakba esik egyszersmind a banktörvény folytán a forgalmi jegyeknek nagymérvü beváltása, mi a magyar gazdát is nyomasztó állapotba hozta. E korszak kezdetén nyomasztó volt a hitelre szorult magyar földbirtokosok helyzete. Az o. n. bank jelzálogi osztálya Magyarországban — hivatkozva az évjáradékok pontatlan befizetésére — megszüntette a jelzálogi kölcsönök engedélyezését. Ily körülmények közt alakult a Magyar Földhitelintézet, mely sikerrel kezdé meg a földhitel érdekében hasznos müködését s a monarchia intézetei között kitünő állásra emelkedett.

A hatodik korszak, az alkotmányosság kezdetének korszaka, tartott 1867—1870-ig. E korszak a fokozott gyarapodás korszakának nevezhető. A kezdetben mutatkozó nagy termések, a kedvező árak, a nagy kivitel, mely az életnemekre nézve 1868-ban 100 milliónyi értéken felül fokozódott, az államháztartásban létező valóságos egyensuly, a nagy beruházások a vasutakba és az osztrák nemzeti bank által nagyobb mérvben nyujtott hitel: mind hatalmas tényezői voltak e korszak prosperitásának, mi leginkább az államjövedelmeknek, különösen az indirekt adóknak természetszerü fokozásában mutatkozott.

A hetedik korszak, melyet 1870-től fogva

élünk, a visszaesés korszakának mondható. Ezen időtől fogva nem voltak nagy termések, a kivitel csökkent, a külföldi piaczokat részben elvesztettük, a bank megszoritotta hitelét, az ágió folyton lejebb szállt, ennélfogva mindenki vállalt kötelezettségeinek teljesitésénél az előbbi időhöz képest aránylag nagyobb terheket visel, mi az adók minden nemére nézve is áll; a vasutakban történt nagymérvü beruházások megszüntek és ezen hanyatlás az adóterheknek mind nehezebb viselésében és különösen a vagyonosodás csökkenése folytán az indirekt adók csökkent jövedelmében mutatkozott. Az előbb vállalt kötelezettségek és a hibás államgazdálkodás folytán, kivált az utolsó időben, az inproduktiv kölcsönök, és igy az állam nagy terheltetése következtek be a nélkül, hogy a jövedelmek is megfelelő mértékben fokozhatók lettek volna. Most már ugy hiszem, mindenki belátja, hogy elkerülhetlenül bekövetkezett az erélyes rendszabályok alkalmazásának ideje az állampénzügyek rendezésére nézve, mi nemcsak a szigoru megtakaritások, hanem egyszersmind a közjövedelmek czélszerü fokozása által érhető el. De mindenek felett fontos feladat gondoskodni a nemzet anyagi erejének, ennélfogva a adóképességének emeléséről.

E helyütt nem lehet feladatom a pénzügyek körüli teendőkről szólani. Tettem azt a »Közügyekről« irt munkám első kötetében. Itt csak ismételni kivánom, mit már e fejezetben fentebb mondék, midőn Franczia ország példáját idéztem. Többet — s pedig értelemmel és sikerrel kell dolgoznunk, s többet mint eddig

megtakaritani, államnak és egyeseknek, habár a megtakaritás bizonyos nélkülözésekkel jár is. Nagy és széles a tér, mely e tekintetben előttünk, törvényhozás, kormány, és magányosok előtt egyaránt czélszerü, együttes és öntudatos tevékenységre nyitva áll. Nem egyszer mondatott — még pedig egy alkalommal hazánk egy kitünő államférfia és pénzügyi tekintélye által, hogy nem lehet az adóképességet emelni ujabb áldozatok nélkül az állam részéről és hogy valóságos circulus vitiosus azon követelés, hogy az adóképesség emeltessék az állambevételek — és ennélfogva az adóterhek emelése nélkül. A pénzügyi tapasztalások azonban ellenkezőt bizonyitanak. Mint minden államban, ugy nálunk is vannak kiadások, melyek mint beruházások nevezetesen képesek előmozditani az ország lakóinak adóképességét; a mi adott viszonyaink közt azonban nem engedhetők meg másként, mintha az ily kiadások valóban produktiv, azaz a termelő munkásságot előmozditó czélokra szolgálnak. Az adóképesség emelésére szolgáló eszközök közt vannak olyanok, melyek pénzbe kerülnek, de vannak ellenben számos más intézkedések, melyek nemcsak pénzbe nem kerülnek, hanem a kiadásokat apasztják és amellett a vagyonosság és az adóképesség emelését mozditják elő.

Ilyen — bár pénzbe kerülő, de sokszoros hasznot hozó kiadások közé sorozhatók mindenekelőtt azok, melyek a nevelés és általában az ismeretek terjesztését mozditják elő. Nagy hatással van bizonyára, ha minden munkaképes egyén napjában egy vagy két órával többet dolgozik, vagy ha a szerfelett nagyszámu ünnepek kevesbittetvén, az által a nemzeti munkásság ideje

növekszik. De nem egyedül a nyers munka emelte a művelt nemzeteket az erő és hatalom ama polczára, melyre magukat felküzdötték. Az ember értelmi erejének kifejtése és annak eredményei eszközölték, hogy az ember lépcsőről lépcsőre képes volt uralni a természetet. Az ember képessége a termelés minden ágában, a földmívelésnél épugy, mint a gyár- és kéziparnál, a szállitási eszközöknél — és hozzáteszszük — a hitelintézményeknél oly fokra fejlődött a jelen időben, a tudományok haladása és uj találmányok felfedezése oly mérvben sokszorozták a munkaerőt, hogy a jelenkor nemzetgazdasági munkásságáról őseinknek még csak képzeleti fogalmuk sem lehetett.*) A nemzeti vagyonosodásnak előmozditására tehát mindazon kiadás, melyet az állam és testületek vagy magánosak az ismeretek általános terjesztésére és különösen a munkaképesség fokozására forditanak, azon kiadások közé tartozik, melyek ha szaporitják is az államkiadásokat, folytonosan hatnak a nemzet anyagi erejének és igy adóképességének emelésére s ezért meg nem szorithatók.

Vasuthálózatunk kiépitésére néhány száz milliót költöttünk. Ki fogja kétségbevonni, hogy a zsákutczákban végződő vasutaknak a világforgalommal való egybeköttetése — habár uj pénzkiadásokat követel — többszörösen be fogja hozni az arra forditott összeget, s hogy ezt mielőbb teljesiteni annyival inkább

*) A vaskorban — mint Trója ostromáról Homérben olvashatjuk — a liszt előállitására 150 ember teljesitette azt a munkát, melyet ma egy ember teljesit, 600 év előtt a vastermelésnél 30 ember kellett azon munkára, melyet ma egy ember végez. A gyapotszövetek előállitásánál egy század előtt 3—400 ember munkáját ma egy ember végezi. Az 1867-iki világkiállitásnál Párisban volt egy gép, melynek segélyével egy ember a harisnyakötésnél annyi munkát végez, mint az egyszerü, megszokott eljárásnál 6000 ember (Michel Chevalier, Journal des Économistes. 1875. januári füzet.)

szükséges, miután itt az ideje, hogy Magyarországnak kedvező földrajzi helyzete, különösen a világforgalmi vonalok irányában, a vasuthálózatnak kiegészitése által érvényesittessék.

Budapestnek, kereskedésünk főpontjának, kereskedelmi emelésére tett minden oly kiadás, mely az áru forgalmat előmozditja, tehát az árurakhelyeknek és hasonló intézkedéseknek létesitése bizonyára ismét pénzbe fog kerülni; de nagy hiba lenne, ha ily kiadásoktól viszszarettennénk, miután csak igy biztosithatjuk Budapest számára mindazon előnyöket, melyeknél fogva más kereskedelmi főbb helyekkel győzelmesen versenyezhet, ez ismét azon elkerülhetlen kiadások közé tartozik, melyek többszörös haszon által meghozzák a hozott áldozatok árát.

Széles a tér mindazon intézkedések keresztülvitelére, melyek semmibe sem kerülnek, ennélfogva az állam kiadásait nem fokozzák, sőt azoknál nevezetesebb megtakaritásokat eredményeznek és a mellett az adóképességet fokozni képesek. Igy mindazon intézkedések, melyeknél fogva igazságszolgáltatásunkat kevésbé bonyolulttá tehetjük, a pereknek számát leszállithatjuk nemcsak egyenes megtakaritásokat eredményeznek az államkiadásoknál, hanem számos milliókat takaritanak meg a magánosoknak, melyeket a bonyolult lassu igazságszolgáltatás miatt költeni kénytelenek.

Az állam védképességének fentartása és fokozása az állami létnek egyik főkövetelménye; azonban a védrendszernek takarékos berendezése két irányban nevezetes eredményeket hozhat: nemcsak kevesbiti a sulyosan viselhető nagy ki-

adásokat, hanem minden munkás kéz, melylyel kevesebb igényeltetik a véderőnél az aktiv szolgálatban, növeli a nemzeti termeléssel foglalkozó emberek számát.

Ki fogja tagadni, hogy nagy a száma ama törvényhozási intézkedéseknek, melyeknek czélszerü keresztülvitele folytán a magántevékenység és a nemzeti munkásság az állam minden költsége nélkül nevezetesen fokozható. Igy egy czélszerüen keresztülvitt gyakorlati erdőtörvény nagy területü erdőkben fekvő nemzeti vagyon megőrzésére és hasznositására fogna szolgálni. Erdélyben az elkülönitési és tagositási eljárás egyszerüsitése és gyorsitása a közvagyonosodás emelésére bizonyára nagy hatást gyakorolna.

De nem akarom folytatni ama számos törvényhozási intézkedések sorozatát, s csak két tárgyat kivánok még megemliteni, melyeknek a mostani viszonyokhoz illő kedvező, czélszerü és szerencsés megoldása a nemzet anyagi ereje emelésének főtényezőjévé válnék.

Az egyik egy öntudatos kereskedelmi politika, melynek az alkotmányosság visszaállitása óta még sem a kormány, sem a törvényhozás intézkedéseiben nyomát se láttuk. Itt az ideje ezen ügy körül is megfontolni minden körülményt és a vám- és kereskedelmi szerződés felmondása után vagy megujitása alkalmával mindazon intézkedéseket létesiteni, melyeket a czélszerü kereskedelmi politika követel. A nemzetgazdászok egyik legkitünőbbje, ki nemcsak elméleti, hanem gyakorlati szempontból is az első rangu tekintélyek közé sorozható, ki egész életén át tevékeny, munkás, előretörő nép közt észlelé azon erőket, melyek a nemzetek vagyonosodását előmozditják, Carey mondja munkájában, hogy azon nemzet, mely kiválólag földmű-

velő és nyers termények előállitásán dolgozó nemzet marad, mindig szegény lesz. Nekünk, kik a kulturnemzetek sorába léptünk és az alkotmányosság visszaállitása után gyakran félszeg módon, de minden lehető áldozatot meghoztunk, hogy közöttük megálljunk és már a kulturnemzetek egyik kiváló tulajdonával, t. i. nagyon megterhelt államháztartással is birunk: elkerülhetlenül szükséges, hogy már most haladék nélkül és minden lehető eszközzel tegyük meg mindazon intézkedéseket, melyeknél fogva a pusztán nyers termeléssel és földműveléssel foglalkozó Magyarországból egyszersmind iparos ország is lehessen. Ennek alapját megvetni a legkedvezőbb alkalom most nyilik a fenálló vám- és kereskedelmi szerződésnek helyettesitése által czélszerü ujabb szerződéssel.

De ha ipar után vágyódunk, ha a földmüvelés érdekeit előmozditani kivánjuk, e czél elérésére legfontosabb és legéletbevágóbb kérdés az, melylyel e munkában foglalkoztam, t. i. a bankügy.

Hogy melyek a bankügy megoldásának jelenben nehézségei, melyek a megoldási módok s ezek közül melyiket tartom legczélszerübbnek, azt a jövő fejezetekben adom elő.

TIZENÖTÖDIK FEJEZET.

A javaslatba hozott két első megoldási módozat.

[A bankkérdés megoldásának minő módjai hozatnak javaslatba? — I. kiegyezés az o. n. bankkal, tehát központi bank a monarchiában a magyar hitelérdekek biztositása mellett. — Ez eszme mellett a kereskedői körök nyilatkoztak. — Annak okai. — Alapos-e azon aggodalom, mely őket erre inditá? — A változott helyzet. — Ezen megoldás feltételei. — A hitelezési arány megállapitása a kvóta szerint. — A bank gyakorlati ellenvetése üzleti szempontból. — Érvek ily arány megállapitása ellen. — Önálló bankigazgatóság Budapesten. — Lucam észrevételei. — Ily igazgatóság nem őrizheti meg függetlenségét. — A budapesti igazgatóság a magyar ministerium felügyelete alá helyeztessék. — Lucam ez iránti nézete. — A kormány befolyása meddig terjedhet? — Bankfiókok felállitásának kötelezettsége. — E megoldási mód hátrányai. — II. A Bécsben és Budapesten felállitandó két banknak ugyanazon részvényesei legyenek. — Végeredményeiben sokat hasonlit az előbbi módhoz. — Előtérbe jön a kivánat a 80 millió bankadósságnak elismerésére Magyarország részéről és a két bank közti megosztására. — E mód előnyei. — Nem lehetne-e ezeket máskénkét is biztositani? E mód alkalmazásának feltételei. — Elkülönitett érczalap. — Önálló igazgatóság Budapesten. — Harmadfedezet. — Bankfiókok felállitásának kötelezettsége. — Az eddigi rendszer ellentéte, mely szerint a bank kamat nélküli kölcsönt adott az államnak.]

A ki munkám elméleti részét figyelemmel olvasta, ugy hiszem, előre látta az irányt, melyet a bankkérdés megoldásánál czélszerünek tartok. De minthogy nem-

csak az a kérdés, hogy mi elméletileg a legjobb, és hogy mi volna érdekünkben leginkább kivánatos, hanem minden ily intézkedés tervezésénél és életbeléptetésénél szükséges megfontolni a létező viszonyokat és az adott körülményeket is, ennélfogva mielőtt a bankkérdés azon megoldásáról szólanék, melyet én óhajtok, kivánok az adott viszonyokról és különösen azon megoldási módokról is megemlékezni, melyek eddig egyesek és a közvélemény nyilatkozata szerint czélhoz vezetőknek állittattak.

Lássuk, hány ily megoldási módról volt eddig szó?

Látszólag a megoldás legkönnyebb és legsimábban létesithető módja: a kiegyezés az osztrák nemzeti bankkal, mi feltételezi a szabadalom lejárta előtt az egyértelmü megállapodást a magyar és osztrák ministerium, továbbá a fenálló o. n. bank közt a szabadalom meghosszabbitása iránt. E mód keresztülvitele megkivánja továbbá a monarchia mindkét felének törvényhozása részéről ezen egyezmény törvénybe igtatását.

E mód szerint fenmarad jövőre is a monarchiában a központi bankrendszer. Azonban ezen módot hazánkban mindenki ugy érti, hogy midőn a jelenben fenálló központi bank szabadalma meghosszabbittatik, egyszersmind gondoskodás történjék Magyarország hitelérdekeinek biztositásáról.

A második, az elsőhöz legközelebb álló mód: ha egy és ugyanazon részvényesek, azaz a jelenben fenálló o. n. bank részvényesei állitanának fel két külön, de egymással szoros kapcsolatban levő központi bankot. Szólani fogok ezen mód előnyeiről és hátrányairól és különösen

azon egyezségről, mely a két különálló, de egy testületnek, azaz társulatnak tulajdonában maradt bank összhangzó működése végett az engedélyezésnél és az alapszabályok megállapitásánál létesitendő volna.

A harmadik radikális mód: két külön, egymástól teljesen független központi banknak felállitása a valuta rendezésével.

A negyedik mód — a mennyiben a valuta rendezése most létesithető nem lenne — a két külön központi bank oly módu felállitása, hogy azok parancsolt elfogadásu jegyeinek egyenértéke s közforgalma a valuta helyreállitása nélkül is biztositassék és egybehangzó működése szabályoztassék.

Ha ezen négy módról, melyek mindegyike a központositott bankrendszer fogalmán alapszik, nézeteimet elmondtam, ugy hiszem, kimeritettem mindazon terveket, melyek eddig akár a kormány és a törvényhozás, akár a közvitatás tárgyát képezték. Csak ezek után kivánom végre saját meggyőződésem alapján elmondani nézeteimet azon rendszer és azon intézkedések életbeléptetése iránt, melyeket én hazánk adott viszonyai között nemcsak czélszerüeknek és üdvöseknek, hanem szükségeseknek és egyszersmind kivihetőknek vélek.

Az első megoldási módról szólva, mindenek előtt megjegyzem azt, hogy noha az osztr. n. bank szabadalma meghosszabbitásának és a vele való kiegyezésnek eszméje a nagy közönségnél hazánkban nem népszerü, ezen eszmének legtöbb pártolója a kereskedői körökben található. Az országos bankenquête-bizottság előtt adott nyilatkozatok többsége ezen eszme mellett emelt szót. A kereskedelmi kamrák is ez irányban nyilvániták óhajtásukat. Ezen én nem

csodálkozom. Az o. n. bank évtizedeken keresztül habár korlátolt, de mégis tekintélyes pénzforrást nyitott fiókjai által a magyar kereskedésnek; kereskedőink megszokták ennek használatát és tartanak az átmeneti korszak nehézségeitől. Félnek minden szakadástól, mely a bank és Magyarország között rögtön beállhatna. Mindamellett ezen körök is határozottan jelezték a kivánatokat, melyeknek biztositása mellett óhajtanák az egyezséget megkötni. Nem kételkedem, hogy e körök részéről jövendőben is a megoldásnak ezen módja fog pártolásban részesülni — de csak addig, mig nem győződnek meg arról, hogy létezik jobb és kedvezőbb megoldási mód és hogy lehet gondoskodni az átmenet nehézségeinek elháritásáról is. Nekem ugy tünik fel a kereskedelmi kamrák és az abban képviseltek eljárása, mint a hosszu gyámsághoz szokott ifjué, — ki habár a törvényes kort elérte, önálló működésre nem érez magában elég bátorságot, s midőn már közel bekövetkezni látja azon időszakot, mikor vagyonának kezelését maga vehetné át, nem mer ahoz nyulni, mihez neki a törvény jogot ad és egész igyekezete oda irányul, miként biztositathatná maga számára a gondnok által kezelt vagyonból a lehető legnagyobb jövedelmet, a nélkül hogy az önállással járó gondokat és a felelősséget elvállalni kellene.

Növeli e körök aggodalmát és ennélfogva hajlandókká teszi őket mindenek előtt az osztr. n. bankkal való kiegyezésre azon félelem, — mely a bank által nyujtott hitelt jelenben használóknál természetszerüen támad, — hogy nagy zavar és veszély támadna az esetben a magyarországi kereskedők körében, ha az o. n. bank a kiegyezés sikertelenségéről meggyőződve, és mielőtt még a bank által nyujtott hitel helyettesitéséről az állam gondoskodott volna, nemcsak hitelezésének

mérvét szoritaná meg, hanem fiókjainak működését is beállitaná.

Azok után, melyek a banknak általam is idézett, a magyar pénzügyministerhez intézett jegyzékéből a sorok közt olvashatók, de az után is, miket a banknak nagy befolyásu titkárja a bank-enquête-bizottságban mondott,*) alapos ezen aggodalom; mert ha ezen fenyegetés rögtön és egész mérvben keresztülvitetnék, tagadhatlan, hogy a bankhitellel biró körök, — kivált ha ezen esetre kellőkép előkészitve nem lennének — nagy és sajnos következésü válságnak lennének kitéve, mely válság visszahatást gyakorolna az összes kereskedési forgalomra is.

De vizsgáljuk, valjon érdekében levőnek fogja-e tartani a bank ezen fenyegetésnek valósitását? Én azt hiszem, hogy nem; mert ezt saját jól felfogott érdeke nem kivánja. Továbbá vizsgáljuk, valjon az esetben, ha mindamellett ily intézkedésre szánná magát el a bank, valjon van-e mód annak hatását czélszerü intézkedések által ellensulyozni? Én azt hiszem, hogy igen. Ha ezt bebizonyitom, ugy vélem, mindinkább fog fogyni azok száma, kik az első megoldási mód mellett buzgólkodnak.

Az o. n. bank egészen más állásban volt 1869 és 70-ben, mint ma, midőn szabadalma ránk nézve egy évnél alig tart már tovább. 1869- és 70-ben érdekében volt reánk pressziót gyakorolni, mert az által remélte kivihetni, hogy már azon időben biztositsa maga számára szabadalmának ujabb — legalább is tiz évre való

*) »Ha az o. n. bank magyar fiókjait feloszlatja, ez a magyar bank feladatainak teljesitését nehezitené: ily viszonyok közt ezen eset, — t. i. a fiókok feloszlatása, vagy legalább azok dotációjának megszoritása — a banknak saját jól felfogott érdekei iránti kötelezettség lehet.«

meghosszabbitását a két ministerium és a két törvényhozás beleegyezésével. Ma azonban, midőn ránk nézve egy évnél tovább nem tart szabadalma, nem áll érdekében fiókjait rögtön feloszlatni, mert ezen utolsó évben vagy egyezség köttetik az o. n. bankkal szabadalmának ujabb meghosszabbitása iránt, s ez esetben nem állhat érdekében feloszlatni jelenben fenálló fiókjait, melyekkel a szabadalom megnyitása után élni fog, vagy pedig akként oldatik meg a bankkérdés, hogy a felállitandó magyar bank vagy bankok mellett jövendőben az o. n. bank működésének is szabad tér engedtetik. Ez esetben saját érdeke ellen cselekednék a magyar bankfiókok feloszlatásával.

A harmadik eshetőség, ha Magyarország külön jegybankot állit, melynek saját területén kizárólagos szabadalmat ad és emélfogva a szabadalom lejárta után megszünik az o. n. banknak hatásköre Magyarországban; ez esetben a banknak saját érdeke igényli, hogy azon hasznot, melyet a fiókok nyujtanak, a szabadalom tartamáig folyton huzza. Önérdekében tehát feladata nem az, a fiókokat rögtön megszüntetni, hanem azok üzletét a szabadalom lejártának ideje alatt lépcsőzetesen legombolyitani.

De felvéve a legrosszabb esetet, hogy az o. n. bank, még mielőtt a szabadalom lejár, azaz még mielőtt a magyar állam gondoskodhatnék az önálló magyar bankrendszer létesitéséről, meg kivánná tagadni a magyar fiókjai által a magyar kereskedelemnek eddig nyujtott hitelt, ugy előáll nemcsak jogosultsága, hanem kényszerüsége is annak, hogy a magyar állam, tehát a magyar törvényhozás és kormány minden rendelkezésére álló eszközzel gondoskodjék arról, hogy azon hitel, melyet a fiókok nyujtanak, azon perczben, midőn megvonatik vagy

nevezetesen korlátoztatik, más eszközök által pótoltassék. Ez ugy hiszem, nagy nehézségekkel nem járna, mert ha valaha ily represszáliák felmerülnének, teljesen jogosulva volna a kormány és törvényhozás a parancsolt elfogadási érték előnyében részesitett forgalmi jegyek segélyével ezen hitelt pótolni. Valószinü, hogy ily esetben a parancsolt elfogadási értékkel kibocsátandó nagyobb mennyiségü magyar kincstári utalványok némi diságióban lesznek a hasontermészetü osztrák bankjegyekkel szemben. De ha ezen eset állna be, ezen diságió hatása ugyanaz lenne, mint a nagyobb mennyiségü papirpénzkibocsátás alkalmával az érczpénzkészletben mutatkozik, azaz a magasabb árkeletü osztrák bankjegyek rövid időn kivándorolnának Magyarországból Ausztriába és helyüket a belforgalomban a magyar kincstári utalványok foglalnák el, és az osztrák bank- és államjegyek csak azon fizetések közvetitésére kerestetnének, melyek a Magyarország és Ausztria közti forgalmi viszonyban készpénzben kiegyenlitendők.

Vannak veszélyek, melyek — mig távol állanak — sokkal nagyobbaknak és félelmetesebbeknek tünnek fel, mint a milyenek valóban. Az o. n. bank emlitett fenyegetése is ezen veszélyek sorába tartozik. Ily veszélynek legbiztosabb ellenszere: bátran elibe állni és az elháritására szolgáló eszközöket alkalmazni, és mert módunkban van eme eszközökről idejében gondoskodni, nincsen ok oly mérvü aggodalomra, mely arra inditana, hogy azért, mert az o. n. bank hitelmegszoritással s válsággal fenyeget, ha szabadalma meg nem ujittatik, fatalisztikus megadásban, megfeledkezve saját érdekeinkről, ujra hosszabb időre zálogba vessük a hitelintézmények feletti szabad rendelkezési jogunkat.

Az o. n. bank — mely jelenben a szabadalom ál-

tal szerzett jogaira támaszkodik — egészen más álláspontot fog velünk szemben elfoglalni a szabadalom lejárta után. Meg fog barátkozni, mert meg kell barátkoznia, azon eszmével, hogy ama sokszoros kölcsönös érdekek folytán, melyek a monarchia két fele közt kereskedési és közgazdasági szempontból, hosszu évek során fejlődtek, — bármilyen legyen a bankkérdés megoldása Magyarországban — ezen kölcsönös érdek iránti tekintetből, de saját jól felfogott érdekéből is nem ellenséges, de az érdekközösség állását kell elfoglalnia. Be kell az o. n. banknak látnia, hogy midőn sokkal fontosabb és nagyobb horderejü ügyben, a politika és a közigazgatás terén a dualizmus 1867-ben mint a közös monarchia szervezetének alapelve megállapittatott, tiz év lejárta után 1877-ben a hitelintézmény monopóliuma korlátlan hatáskörrel nem állhat többé fen. És ha, mint a politikai életben, ugy a pénzforgalom körében is a dualizmus érvényre jut, feladata a magyarországi pénzforgalmi rendszer önálló, de harmónikus együttműködését előmozditani, azzal békében megélni és az által fokozni a monarchia közös jólétét és igy erejének gyarapodását.

Minden megoldási mód közt a legnehezebbnek tartom az egybankrendszernek, vagyis a Bécsben központositott bankmonopóliumnak fentartását oly módon, hogy az Magyarország jogos hiteligényeinek megfelelni képes legyen; az leginkább kitünik, ha ezen módok részleteit tesszük vizsgálatunk tárgyává.

Azok is, kik az o. n bankkal való kiegyezést óhajtják, ahoz a következő nélkülözhetlen feltételeket kötik: Egyezségileg állapittassék meg azon arány, melyben a központi bank részesitse a magyar fiókokat az összes pénzforgalom-

hoz képest hitelezésében. Kerkápoly ur, mint volt pénzügyminister, azt követelte, hogy a monarchia két része közt azon arány megtartására köteleztessék a bank, mely a közös költségekre megállapittatott. Tehát szerinte az összes hitelezési forgalomnak 32%-ában lett volna Magyarország részesitendő. Hogyan nyilatkozott az o. n. bank igazgatósága ezen kivánat megtagadása alkalmával, az a 232. lapon foglaltatik.

Nem lehet tagadni, hogy a bankigazgatóságnak ott idézett érvelése alapos. Minden magánbank igazgatóságának kötelessége mindenekelőtt saját részvényeseinek érdekeit megóvni, tehát az üzlet biztossága mellett részvényesei számára a lehető legnagyobb osztalékot biztositani; nem kötelezheti tehát magát arra, hogy működési terének két része közt a hitelezésnél bizonyos változatlan arányt tartson, mert a kereskedés és pénzüzlet különböző és változó áramlata mellett könnyen megeshetik, hogy a Magyarország számára fentartott 32% bizonyos része haszon nélkül heverne, midőn e felesleget a birodalom másik felében jól és nyereséggel használhatná. De viszont könnyen megeshetnék, hogy midőn Ausztriában a forgalom és kereskedés pang, midőn a 68% bankjegy ott tényleg igénybe nem vétetnék, Magyarországban pedig bő termés és élénk kereskedés fejlődvén, melynek ezen felesleg szolgálatára állhatna.

Ennyit a bank érvelésére. Én más szempontból nem helyeselhetném azt, hogy a monarchia két fele közt a hitelezés helyes mérvekint a kvóta aránya kivántatnék alkalmaztatni, még az esetben sem, ha az a két fél vagyonosságának mérvét teljesen fejezné is ki. Mert mint láttuk, tények bizonyitják, hogy mentül kevésbé fejlődtek valamely nemzetnél a hitelintézmények, mentül ke-

vésbé élénk a kereskedési forgalom, tehát mentül lassubb a tőkék forgalma, aránylag annyival több készpénzre, azaz forgalmi jegyre van ily nemzetnek szüksége, miből az következik, hogy még az esetben is, ha a bankjegyforgalom aránya Magyarországban a monarchia összes forgalmának 32%-ában állapittatik meg, ez nem felelne meg a magyar koronához tartozó országok valódi hiteligényeinek s igy — habár nem oly nagy mérvben mint jelenben — de mégis fenmaradna ama természetellenes állapot, mely szerint a központi bank csekélyebb mérvben nyujtaná a hitelt az ország lakóinak, mint mily mérvben azok — t. i. a nagy közönség — a bankjegyek elfogadása által a banknak hitelezőjévé váltak.

De egy ilyen kvótaarány szerinti kulcs megállapitásának hosszu időre — pl. tiz évre — egy más nagy hátránya is lenne. A gyors előhaladás korszakát éljük; óhajtani kell, de szükség is van rá, hogy a bekövetkezendő legközelebbi tiz év hazánkban az előhaladás és fejlődés korszaka legyen. Valjon azon tapasztalások után, melyeket a közelebb lefolyt évtizedekben szereztünk, feltehető-e, hogy az, mi talán 1—2 évig hitel tekintetében elégségesnek mutatkozik, a 8., 9. vagy 10-ik évben a hiteligényeknek megfelelő marad-e? Magyarországon ifju nemzet és reméljük, hogy ifju erővel fog a fejlődés utján előhaladni. Magyarországnak megvannak a gyors előhaladásnak természetszerü tényezői — ugy hiszem, nagyobb mérvben, mint a monarchia másik felében: területünk termékeny, a birodalom másik feléhez hasonlitva nagyságban egyenlő; népessége nagyobb arányu mint a kvóta aránya, mert ugy áll mint 15 a 20-hoz. A tapasztalás mindenütt bizonyitá, hogy ott, hol a népesség a területhez, kivált a termékeny területhez képest csekély, a felvirágzásnak feltételei megadattak s aka-

dályai nincsenek, mert sokkal nagyobb mérvben szaporodik a népesség, részint a természetes szaporodás folytán, részint bevándorlások következtében, mint a hol a művelésre alkalmas föld már sürün be van népesitve. Ha hazánkban minden irányban rendezettek lesznek a viszonyok, nálunk a népesség gyors szaporodása be fog következni. Én azt hiszem, hogy Magyarország most a fejlődésnek oly határához jutott, midőn többé nem maradhat tisztán földmivelő és nyers anyagokat termelő ország. Ennélfogva oda kell törekednünk, hogy a földmivelés mellett az ipar is felvirágozzék, mi a helyes vámpolitika életbeléptetése s az iparfejlődés egyéb feltételeinek teljesitése mellett remélhető, — ez esetben a hitelszükség fokozódni fog és pedig nagyobb mérvben, mint a monarchia másik felében, hol már évtizedek óta a földmüvelés mellett kifejlett gyáripar is létezik. Ezek után állitom, hogy ha a bankkal pl. tiz évre kötendő egyezségnél a hitelezésnek mérve a kvóta aránya szerint állapittatnék meg, ez az országra kedvező épen nem lenne. Hasonlattal élve oly természetellenes állapot lenne ez, mint ha a kertész az ifju életerős és kedvező talajban gyökerező fának növését tiz évre akarná előre kimérni, — még pedig azon arányban, a melyben egy mellette levő, már sokkal idősb fa nőni képes. Vagy hasonló azon intézkedéshez, ha a szülő gyors növésben levő fia számára tiz évre előre szerezné be ruházatát ifjukori mértéke szerint. Ellentéte ez azon hasonlatomnak, melyet egy izben tettem, midőn azon rendszabályok megállapitásáról volt szó, melyek folytán a 25 milliónyi sorsolási kölcsön nagy része a főváros szépitési kiadásaira fordittatni rendeltetett. Én kezdettől fogva azon nézetben voltam, hogy ha ezen 25 milliót okszerüen mindazon eszközök beszerzésére forditjuk,

melyek előmozditanák a főváros kereskedelmi érdekeit, hogy mielőbb hatalmas kereskedelmi központtá váljék, és a nyugot és kelet közt a nemzetközi kereskedés főhelye legyen s ez által elfoglalja azon állást a világkereskedésben, mely Budapestet szerencsés fekvése folytán megilleti: akkor lesznek jól és sokszoros haszonnal befektetve ezen milliók; a vagyonosságban és népességben emelkedő város pedig idővel saját erejéből lesz képes a szépitési kiadásokra nagy összegeket szentelni. Minden nagy kereskedő városnak ama része, hol az üzlet pezsgő élete üti fel tanyáját, a szépités tekintetében kiváló nem lehet. A régi London city-je, a Temse partjának azon része, hol a dockok egész sora kezdődik s az u. n. London-bridgen tul az árboczok sürü erdőket képeznek, — szépség tekintetében nagyon hátra van; de az e helyütt gyüjtött vagyon erejével épültek a Westend palotái. Körut, sugárut s hasonló szépitési intézkedésekre nézve azon hasonlattal éltem, hogy nekem a kormány ez iránti intézkedése ugy tünik fel, mint az apa, ki kiskoru fia számára ruhát készittet, melyet csak teljesen kinőtt korában hordhat haszonnal. Ezen hasonlatomra azon gyakorlatinak látszó ellenészrevétel tétetett, hogy most kell ezen tereket megszerezni, mivel ma olcsóbbak; ha Pest egyszer nagy lesz, ezen messzevágó szépitési terveket csak nagy áldozatokkal lehet kivinni: mire azon szerény észrevételt mondottam, ha Pest egyszer nagy és gazdag lesz — mi csak kereskedésének fejlődése által lehet — és milliókra menő költségeket adhat ki szépitési czélokra, akkor azon nagyobb költségeket is sokkal könnyebben elviselheti.

b) a második, jogos és nélkülözhetlen kivánat, mely már a bankenquête-bizottság tanács-

kozásai alkalmával határozott kifejezést nyert, és a ministerium és a bank közt a IX. fejezetben jelzett jegyzékváltásban is előfordult, az, hogy a magyarországi összes dotációk kezelése bizassék egy önálló és független, Magyarország központján székelő bankigazgatóságra. Hogy miként vélekedett e tekintetben a banknak vezértitkára, szabad legyen nyilatkozatából idéznem:

»Talán lehetséges egy igazgatóságnak Pesten bizonyos viszonyokra szélesebb hatáskört engedélyezni; azonban a biztosság érdekében szükséges befolyásról a Bécsben székelő bankigazgatóság nem fog lemondhatni. Hasonló áll a kamatláb megállapitásáról, a kölcsönképen elfogadandó értékpapirok meghatározásáról, az azokra adandó kölcsön mérvéről és végre azon arányról, melyben egymáshoz álljon a váltóleszámitolási és a kölcsönzési üzlet.«

Már most kérdem, hogy ily korlátolt mérvben megengedett tevékenysége egy Budapesten felállitandó igazgatóságnak képes lenne-e csak távolról is megfelelni azon várakozásoknak, melyeket ily igazgatóság felállitása által nálunk elérni reménylünk? Lucam ur észrevételeit jogosultaknak tartom, mert ha egy és ugyanazon részvénytársaság két igazgatóságot állit fel, nélkülözhetlen, hogy azok működési köre egyirányu és egyöntetü legyen, tehát a központi azaz a bécsi igazgatóság befolyása alatt álljon a budapesti. A természet törvényei szerint a nagyobb tömegü test a kisebbre mindig befolyással leend, s igy előre látható, hogy a bár külön álló, de csekélyebb sulyu budapesti igazgatóság, mint a hold a nap körül forogva, annak szatellesi szolgálatokat fogna tenni. Ezt bármily egyezség vagy törvényes intézkedés által elkerülni nem lehet. Egy igen egyszerü

és a dolog természetében fekvő mód alkalmazása egészen elegendő a bécsi tulsulynak biztosítására. A dolog természete szerint a dominálo igazgatóság ott leend, hol részvényeseinek legnagyobb része lakik. A részvényesek többségétől nem lehet megtagadni azon jogot, hogy ők választják a budapesti igazgatóságot; ennélfogva a választások folytán mindig tulnyomó befolyást fognak gyakorolni a Budapestre küldendő vagy az ott lakók közül választandó igazgatósági tagokra, még az esetben is, ha azok a pesti kereskedők legfüggetlenebb tagjaiból a részvényesek által választatnának. Az ily választás nemcsak megtiszteltetés, hanem részesévé teszi a megválasztottat azon nagy hatalom gyakorlásának, melylyel a monopóliummal biró bank fel van ruházva. Azt megtartani mindenki fog igyekezni s igy be fogna itt is következni az, mit a közéletben folyton tapasztalunk, hogy a megválasztott a választók nagy többségének kedvét fogja hajhászni és igy a többségtől való függés legkényelmetlenebb bilincseibe jutand az igazgatóságnak független tagja is. Ezért én ama nézetben vagyok, hogy lehet név szerint egy külön igazgatóságot felállitani, de a főbb és irányadó vezetés egy nagy központositott banknál csak egy helyünnen történhetik és csak egy hatóság által gyakoroltathatik okszerüen, továbbá hogy ily megoldási módnál ezen hatalom nem Budapesten leend, és hogy ily banknál irányadó nem Magyarország és a magyar hitel leend, az előttem kétségtelen.

A harmadik kivánat volt, hogy a Budapesten székelő igazgatóság a magyar kormány felügyelete alá helyeztessék. Általában a kormányfelügyelettől sokat várni nem lehet, mert a bankok üzletének természete az egyenes beavatkozást nem engedi meg és a magyar ministerium felügyelete —

— a mennyiben a Budapesten székelő igazgatóság hatásköre az alkotandó szabályokban körülirva lesz — csak ezen szabályok pontos megtartására terjedhet. De miután ezen szabályokban üzleti dolgokra nézve minden egyes esetben az eljárást előre meghatározni nem lehet, — de ha ez szándékoztatnék is, azt egy részvénytársaság el nem fogadhatja: a kormány felügyeleti jogától az ország érdekeinek biztositását várni nem lehet.

Határozottan nyilatkozott Lucam ur e tekintetben is, midőn mondá: »Ami végre azon befolyást illeti, melylyel a magyar kormánynak némely szakavattottak szerint az osztr. n. bankra birnia kell, ez egyedül csak a felügyeleti jog gyakorlásából állhat. Az osztr. n. bank, mely nehéz küzdelmek és nagy áldozatok árán a kormány befolyása alul magát kiszabaditotta, — határozottan állithatom — semmiféle körülmények közt nem engedhetné, hogy Magyarország a bankot uj bilincsek közé füzze.«

Továbbá mint a befolyás gyakorlásának egyik módja tünhetnék fel, mit Zsedényi Ede ur a bank-enquête-bizottság egyik ülésében kérdésképen felvetett, hogy a kormány nevezné ki a bankkormányzót. Zsedényi kérdé, valjon a jelenlegi bankkormányzó nem a kormány által neveztetik-e ki? mire Lucam ur annak állását megvilágositva, a következő jellemző nyilatkozatot tette: »Igenis; azonban a bankkormányzó egyszerüen csak tagja és elnöke a bankigazgatóságnak; bir ugyan az elnök minden jogával; a legfelsőbb közeg a választmányi határozat végrehajtásánál; azonban neki is, mint minden más igazgatósági tagnak, csak egy szavazata van és dönt egyedül a szavazatok egyforma volta alkalmával saját szavazata által.«

Végre az utolsó kivánat — mely pedig tekintve

hazánk viszonyait, egyike a legfontosabbaknak, mely egyébiránt már a vöslaui szerződés egyik feltételét képezte — hogy a bankigazgatóság kötelezve legyen mindenütt, hol a magyar kormány kívánni fogja, fiókokat állitani és azokat a forgalom igényeihez képest dotálni. Azért mondom, hogy ez — tekintve hazánk viszonyait — lényeges feltétele egy egészséges hitelrendszer czélszerü fejlődésének, mert Budapest Magyarországnak kereskedési központja, azonban az országnak majd minden vidékében vannak élénk kereskedelmi központok, hol a vidéki forgalom összpontosul. Számos városai vannak az országnak, melyek máris nevezetes forgalommal birnak, hol ennek fokozására egy bankfiók működése nagy hatással lenne. A magyar ministerium 1870-ben csak Arad városában kivánta egy bankfiók felálitását, mit az osztr. n. bank határozottan megtagadott, holott számos városa van az országnak, mely ily fiók felállitását méltán kivánhatja, igy Szeged, Pozsony, Győr, Kolozsvár stb. — De vannak harmadrendü városok is, melyek nevezetes kereskedéssel birnak, mint pl. Nagy-Kanizsa, Sopron, Becse stb. — sőt oly városok is, mint pl. Nyiregyháza élénk gabnakereskedésével, vagy Ungvár, melynek vidéke hivatva van a hitel segélyével iparvidékké fejlődni, — nagy hasznát vennék a felállitandó bankfiókoknak. Számos más várost tudok, mely hasonló helyzetben van; a fentebbieket csak példaképen emlitém. Ennélfogva szükséges, hogy — ha a bankmonopólium mellett nyilatkoznék a törvényhozás, az engedélyezendő bank törvény által köteleztessék nagyobb számu fiókok felállitására. Nem szükséges e tekintetben bővebb magyarázatba bocsátkoznom, már az elméleti részben kimutattam, mily nagy mérvben hat a nemzetgazdasági

erők fejlődésére, a nemzeti munkásság emelésére és a kereskedés fejlesztésére az, ha a hitelintézmények áthálózzák az ország minden nevezetesebb vidékét. A német birodalom törvényhozása az uj banktörvény alkotásánál nagy sulyt fektetett a bankfiókok felállitására. Franciaország, a központositás hazája, mely csak egy központositott hatalmas jegybankkal bir, megkivánta a banktól, hogy minden departement, azaz megye székhelyén bankfiókot állitson. Mennyire idegen azonban az o. n. bank jelen kormányzósága e kivánat teljesitésétől, azt bizonyitja mindenek előtt ama körülmény, hogy az alkotmányos korszak óta a kormány minden sürgetése daczára nem sikerült csak egy ujabb fiók fellitását is keresztülvinni. Lucam ur határozottan jelezte ezen idegenkedést, midőn az országos bizottságban Wahrmann Mór urnak azon kérdésére, valjon nem tartja az ország nemzetgazdasági fejlődésére nézve fontosnak a fiókok számának szaporitását, azt válaszolta: »A fiókok felállitásának kérdése minden alkalommal szóba hozatik; a mint én hiszem, még épen nem tekinthető eldöntött kérdésnek, valjon a nemzetgazdasági érdekek és a nemzeti bank érdekei megkivánják-e, hogy az o. n. bank sok helyen birjon fiókokkal.«

Ugy hiszem, ezek után könnyü lesz véleményt mondani a bankkérdés ezen megoldási módjáról. Előnye csak egy van, hátránya pedig töméntelen. Könnyen kivihetőnek tartom és e módon legsimábban oldható meg a bankkérdés; de ez nem volna egyéb, mint a mostani szabadalomnak második — megengedem, javitott — kiadása. A gyakorlati életben elsimitaná azon ellentéteket és összeütközéseket, melyek az o. n. bank és Magyarország közt az elmult években oly gyakran előfordultak; de hogy ezen megoldási mód a ma-

gyarországi hiteligényeknek és az ország nemzetgazdasági szabad fejlődésének megfeleljen, hogy általa Magyarország érdekei ott, hol azok a monarchia másik felének érdekeivel ellentétbe jönnek, teljesen biztositva legyenek: mindezt elképzelni nem tudom. Ha a költő által a szerelmes párról oly szépen kifejezett viszony:

»Zwei Seelen und ein Gedanke,
Zwei Herzen und ein Schlag,«

az életben oly ritkán található s ha egy ideig fen is áll, állandó még ritkábban szokott maradni: mennyivel kevésbé képzelhető, hogy ily viszony a két külön igazgatóság közt létre jöjjön és állandóul fentartható legyen.

Térjünk át a *második módra*, mely szerint ugyanis a *Bécsben és Budapesten felállitandó két külön jegybanknak ugyanazon részvényesei legyenek*, azaz a szabadalom lejárta után megmaradván a jelenben fenálló részvénytőke, az ezüstkészlet osztassék fel bizonyos megállapitandó arány szerint és szerveztessék két különálló bank két külön igazgatósággal, az egyik Bécsben, a másik Budapesten; de mindkét bank nyereményében egyenlően részesüljenek a közös részvények tulajdonosai.

Ezen rendszer — a mennyiben rendszernek mondható — valóban páratlan a maga nemében. A czélt, melyet e terv kigondolói elérni kivánnak, megitélni csak akkor lehetne, ha a szabadalomokmány és az uj alapszabályok előttünk feküdnének. Ha ugy értelmeztetik az egy társulat által alkotandó két bank, hogy nem kétféle, hanem csak egyféle részvények bocsáttassanak ki és minden részvényes épen ugy legyen tulajdonosa a bécsi, mint a budapesti banknak: akkor — megvallom — *nem nagy különbséget látok az előbb jelzett és ezen rendszer között*. Ha a

két bank a bankrészvényeseknek ekként együttes tulajdona, miután a részvényesektől a jogot megtagadni nem lehet, hogy minden a bankügyekre vonatkozó intézkedést szótöbbség által állapitsanak meg, szavazattöbbséggel válaszszák a bankigazgatót és a választmányt, Bécsben ugy mint Budapesten: itt is, ott is mindig ugyanazok fognak a választásnál dönteni s azon befolyás, mely eddig döntő volt, ezután is fenmaradna. És mert — mint már fentebb emlitém — a kormánynak beavatkozási joga a felügyelet korlátai közt megmaradna, mint az másként alig képzelhető, tehát minthogy ugyanazon befolyás fogja megállapitani mindkét banknál az irányadó elveket: megvallom, ily megoldástól a magyar pénzforgalmi és hitelviszonyokra kedvező fordulatot nem várok.

Ha azonban az ugyanazon részvényesek álltal felállitandó két bank nem ekkép értelmeztetik, hanem ugy, hogy külön részvények legyenek, melyek a magyar bank megalapitására kibocsáttatnának: akkor nem értem, miért szükséges, hogy ezen részvények a mostani bankrészvényesek számára tartassanak fen? Ez annyit tenne, mint azon nyereséget, melylyel egy kizárólagos szabadalommal ellátott magyar bank részvényeinek kibocsátása jár, és azon hasznot, mely a magyar jegybankból előáll, előre biztositani a most fenálló bank részvényeseinek, de egyszersmind biztositani számukra a magyar banknál a többséget s mind azon hatalmat, melyet egy önérdek által vezetett és jól organizált többség esetleg a legfontosabb ügyekben gyakorolni képes.

Megvallom, nem tudom indokát találni a különös protekcziónak, melyben a fenálló bank részvényesei ekkép részesittetnének, nem látom sorozatát ama kiváló érdemeknek, melyeket a jelenlegi bank részvényesei

Magyarország irányában szereztek, hogy a magyar bank részvényeinek kibocsátásánál és a jövendőbeli üzlet haszonélvezeténél és a befolyás gyakorlásánál nekik kizárólagos előny adassék. Ezen eszme talán azon indokból találtatik helyesnek, hogy azok, kik ezen tervet helyeslik és kivinni ohajtják, reménylik, hogy az esetben, ha mindkét banknak ugyanazon részvényesei lennének, az átmenet nehézségei elenyésznek és a jövőre nézve a két bank közti megélhetési mód legkönnyebben fog megállapittathatni és egy oly kartellszerződés kötése válik már első kezdettől fogva a két bank közt lehetségessé, melynek következtében az egyik és a másik bank jegyei közt értékkülönbség semmi körülmények közt elő nem állhat. Ezek bizonyára előnyök volnának, de valjon nem fizetnők-e meg azokat igen drágán? Nem fogna-e nagy nehézségekbe ütközni azon minden esetre előálló követelés, hogy mindkét banknak belső szervezete és hatásköre egyenlő módon előre megállapittassék? hogy a működésnél irányadó elvek tökéletesen ugyanazok legyenek? nevezetesen nem tartalmazza-e ez már azon feltételt, hogy mi mint a hitelintézmények tekintetében kezdő állam már az engedélyezésnél és az alapszabályok megállapitásánál is követni legyünk kötelesek azon elveket, melyek az osztrák érdekben követeltetni fognak. De ily szoros viszonyt ugyanazon részvényesek tulajdonát képező két bank közt alig lehetne másképp képzelni, mint ugy, hogy a jegykibocsátási arány a két bank közt hosszu időszakra, pl. tiz évre előre állapittassék meg. Fentebb elmondtam az indokokat, melyeknél fogva nem tartanám czélszerünek ily kötött kézzel kezdeni meg a bankintézmény meghonositását.

Végre még egy nehézséget látok az ily módu megoldásnál. Valószinü, hogy annál feltételül fogna kiköt-

tetni, hogy a 80 millió bankadósság, melylyel a birodalmi tanácsban képviselt országok a banknak tartoznak, közös tehernek nyilvánittassék és a két bank ily módu engedélyezése alkalmával ezen adósság mint kamatnélküli kölcsön a két bank közt megosztassék olykép, hogy mindkét fél azt akkor tartozik visszafizetni, midőn a szabadalom ideje lejár.

Ha azok, kik a bankügyben Magyarország részéről egyezkedni fognak, elállva az önálló magyar bankrendszer felállitásától, azt fogják követelni, hogy egy és ugyanazon részvényesek által alakitandó, látszólag két külön bank létesittessék: előre látható, hogy a másik fél követelni fogja, hogy Magyarország ismerje el a 80 millió bankadósság közösségét és főérvül azt fogja felállitani, hogy ily kamatnélküli kölcsön nem is teher, visszafizetése is elkerülhető, miután az ujabb szabadalom lejártával az ismét adandó szabadalomért a bank a kamatnélküli kölcsönt meg fogja hosszabbitani. Magyarország az utóbbi időkben drága kölcsönöket vett fel, de ezen kamatnélküli kölcsön, tekintve hazánk nemzetgazdasági és kereskedési viszonyait, ezeknél jóval drágább lenne. Épugy tünik ez fel előttem, mint e gyakorlati életben nem egyszer fordul elő, midőn a teljes koruvá lett könnyelmü és költeni szerető ifjunak birtokbérlője azon ajánlatot teszi, ujitsa meg hosszu évek sorára az olcsó bérletet s ő ad neki nevezetes összeget kölcsön kamat nélkül, melyet csak a meghosszabbitott bérlet lejárta után kell visszafizetnie. Ha a birtokos ezen feltételt elfogadja, ugy lemondott hosszu évek sorára azon nevezetes haszonról, melyet akár saját gazdálkodása, akár egy önálló bérlővel kötendő más szerződés által elérhetett volna. Az ily kamatnélküli kölcsönök bizonyára a legterhesebb kölcsönök közé tartoznak.

Az ugyanazon részvényesek által felállitandó két bank létesitésének terve mellett a legnyomatékosabb érv az, hogy ez által már előre biztositva van a magyar bankjegyeknek az osztrák bankjegyekkel a valúta helyreállitása előtt egyenlő belértéke és biztositva lenne a békés együttlét és a jegyek viszonylagos, teljes névszerinti értékben elfogadása és egymás közti kicserélése. Ezen nagyfontosságu tekintetek azonban csak az esetben birnak jogosultsággal, ha ezen czélt más módon biztositani képtelenek volnánk. Midőn a lehető megoldási módok negyedikéről szólani fogok, akkor kivánom nézeteimet elmondani az iránt, hogy mi módon volna ezen kivánatos, sőt a monarchia két felének közös érdekében szükséges békés megélhetés a két bank között a két fél területének pénzforgalmi érdekében ily áldozat nélkül, két külön társaság által felállitott bank között is létesithető.

Hazánk hitelérdekében sem az első mód alkalmazását, t. i. egy központi banknak két igazgatóság alatti működését a monarchiában, sem a második módot, azaz hogy ugyanazon részvényesek alakitsanak Bécsben és Budapesten két külön, egymással mégis bizonyos összefüggésben levő bankot, nem tartom czélszerünek, tehát elfogadhatónak sem. Még az esetben sem helyeselhetném sem az egyik, sem a másik módot, ha Magyarország érdekében látnám a központositott szabadalommal ellátott bankrendszernek életbeléptetését, mert meg vagyok győződve arról, hogy bármily részletes intézkedéseket tartalmazzanak az alapszabályok a magyarországi hitelérdekek kellő megóvása végett, azt azon nagyobb befolyástól, melyet a hatalmasnak tulsulya gyakorol, megvédeni nem lehet. De mert meglehet, hogy a multaknak emléke és a megszokás vagy a bátorság hiánya erélyes intézkedésre,

arra vezethetnék a kormányt, melynek feladata a megoldást tervezni, hogy az első vagy a második mód alkalmazásában állapodjék meg; és mert ez esetben nem kételkedem, hogy a nagy többségnél fogva, melylyel a kormány a jelen országgyülésben rendelkezik, a kormány javasolta egyik vagy másik megoldási mód, vagy ehez hasonló keresztül is fog vitetni: ezért nem tartom feleslegesnek ezen lehetőséggel szemben megmondani a feltételeket, melyek ez esetben gondosan figyelembe veendők lennének Magyarország hiteligényeinek lehető megóvása végett.

Én ugyan nem értem, hogy mi indithatná a kormányt és a törvényhozást ezen vagy hasonló módok alkalmazására. A helyzet kedvező az önálló cselekvésre, hiszen a bankszabadalom lejártával a kényszerhelyzet megszünik, a szabad cselekvés tere megnyilik és Magyarország számára bekövetkezik a lehetőség a hitelintézmények rendezésénél önállóan eljárhatni. Vannak ügyek, melyek keresztülvitelénél a haladéknélküli erélyes cselekvés vezet czélhoz. Ezen ügyek közé azonban a bankkérdés jelen stádiumában nem tartozik. A legegyszerübb és legkevesebb fáradságot igénylő politika a másik fél által sürgetett egyezséget meg nem kötni, hanem nyugodtan bevárni a bank szabadalmának lejártát; azonban ezen idő alatt a kormánynak és a törvényhozásnak mellőzhetlen kötelessége intézkedni, hogy a bankszabadalom lejártával Magyarország nemcsak a megnyilt örökséget megragadja, hanem kellő elhatározottsággal és öntudatosan el legyen készülve a kormány és a törvényhozás, hogy annak idejében kellően felfegyverezve legyen azon presszió vagy épen represszáliák ellenében, melyek e téren az osztr. n. bank részéről a magyar hitelforgalom irányában netalán gyakoroltatni

fognának. Minők legyenek ezen előkészületek és az óvatosság szempontjából tervezendő előintézkedések, minderről e munka további folyamában fogok szólani.

De ha csakugyan kényszeritve lenne az ország, hogy elfogadjon bármely oly intézkedést, mely ezen megoldási módokhoz hasonlitana, tehát ha szorosabb kapcsolatban maradna a magyarországi hitel a Bécsben székelő bankkal, Magyarország érdekében a következő feltételeket ohajtanám érvényre emeltetni:

a) Mindenek előtt szükséges, hogy a Magyarországban működő bank vagy a banknak önálló osztálya egészen elkülönitett érczalappal birjon. Lehetnek, kik azt hiszik, hogy az tökéletesen kielégitő, ha egy és ugyanazon társaságot képviselő két külön igazgatóság által kibocsátott bankjegyek érczfedezete egyhelyütt, tehát Bécsben lesz elhelyezve addig, mig a valúta nem rendeztetik. Én e nézetet nem osztom. A bankjegyek hitelének alapját képezi a bizalom: ebből következik, hogy a Magyarországban forgalomba hozott bankjegyek biztositásául szolgáló érczérték az ország központján legyen elhelyezve; ezt követelni kell mindjárt kezdetben és azon időre is, midőn még a a valútát helyreállitani nem sikerült. Midőn azonban a bank már a valúta rendezése folytán jegyeit az előmutatónak minden időben beváltani köteles, nélkülözhetlen feltétel, hogy a Magyarországban forgalomba hozott bankjegyek beváltására szükséges érczkészlet a bankban, sőt a fiókoknál is a forgalom igényei szerint készletben tartassék. Nem tartom alaposnak azon érvelést, hogy mindaddig, mig a bank jegyeit készpénzzel be nem váltja, tökéletesen közönyös, bárhol legyen azok érczfedezete elhelyezve. Mit mondanának a bécsi körök, ha a bank egészen biztos helyen, pl. az angol banknál akarná kész-

letben tartani érczfedezetét? Bizonyára nem barátkoznának meg ezen intézkedéssel, habár mindenki tudja, hogy az angol bank a legmegbizhatóbb és legnagyobb hitelintézet.

b) A második feltétel, melyet bővebben indokolni felesleges, hogy a magyarországi üzletnek vezetésére külön, teljesen önálló hatáskörrel felruházott igazgatóság állittassék fel, e hatáskör az alapszabályok által számára kellőkép biztositassék, és arra a kormány felügyeleti joga akkép állapitassék meg, hogy az üzlet megzavarása nélkül a magyar bankosztály a magyar hitelt hivatásához képest szolgálja.

c) A magyar bank vagy ugyanazon bank két önálló igazgatósága által forgalomba hozandó bankjegyek maximuma függjön az érczérték-fedezettől. E tekintetben a harmadfedezetet tartanám megállapitandónak. Már fentebb elmondtam nézeteimet, mennyire hátrányos lenne Magyarországra nézve, ha hosszu időszakra, pl. tiz évre előre megállapittatnék azon arány, mely szerint ugyanegy társaság által felállitott két külön bank között a bankjegyek kibocsátásának maximuma előre meghatároztatnék; kiemeltem továbbá, hogy még inkább káros lenne a magyar forgalomra nézve ha a két külön bank jegykibocsátásának mennyisége egy központi igazgatóság önkényétől vagy a két igazgatóság egyetértő megállapodásától függne. Mert ha megengedtetnék annak lehetősége, hogy azon ürügy alatt, miszerint a monarchia másik felében nagyobbak a hiteligények és Magyarországon a hitelt igénylők száma kevesebb, hogy oly intézkedések léptessenek életbe, melyek a hiteligények kielégitését oly korlátok közé szoritanák, melyeknél fogva az ahoz való jutás megnehezittetnék, mint

ez jelenben is az engedélyezett speczial-kreditek ürügye alatt történik, és ha ebből azon következtetést lehetne vonni, hogy a Magyarország számára bármely arányban megállapitott hitel feleslege a monarchia másik felében és viszont használtathassék: ezzel tárt kapu nyittatnék Magyarország hiteligényeinek megcsorbitására.

Elmondám fentebb nézeteimet az iránt, hogy ha Magyarországban az anyagi fejlődés gyors felvirágzásnak indul, bármely most megállapitott arány nem sokára megszoritó lenne. Ezért azt hiszem, hogy ily szabályozásra szükség nincs. De hogy a felállitandó igazgatóság vagy külön bank hosszabb időre megfelelhessen a fejlődéshez képest a jogos hiteligényeknek, részemről nem tartanám czélszerünek az érczfedezet iránt a most fenálló bankaktában megállapitott s a Peel-aktát tökéletlenül utánzó határozatoknak megtartását, hanem óhajtom, hogy követve a kontinensen helyesnek bizonyult rendszert, a harmadérczfedezet állapittassék meg. E rendszert fogadta el állandó alapképen a német birodalmi törvényhozás legujabb intézkedése is a banküguyben. De az átmeneti korszakban az alapszabályokban megengedhetőnek, sőt a kivitelnél tanácsolandónak tartanám, hogy a Budapesten székelő bank vagy külön igazgatóság érczfedezetét nagyobb vagy kisebb mennyiségben érczváltókban, azaz devisekben is tarthassa. A biztosság tekintetében az érczpénzben fizetendő váltók azaz devisek épugy megfelelnek, mintha azok helyett valóságos érczpénz lenne e bank aktivái között. Ezen mód megengedné a banknak azt, hogy az érczpénzkészletnek bizonyos részét hasznosithassa, tehát ennek folytán jövedelmét emelhesse és következménye lenne az is, hogy a hiteligények fokozása esetében nagyobb érczfedezetet állitva elő, ezen igényeknek kellőképen megfelelni képes volna.

Végül csak azt jegyzem meg, hogy az alapszabályoknak gondoskodniok kellene arról is, mily körülmények közt veheti igénybe a bank ezen előnyt, minél irányadónak kellene lenni, hogy ne a bank kényétől és kedvétől függjön a forgalmi jegyek szaporitása, hanem következménye legyen ez mindenkor a forgalomban kifejlett jogosult nagyobb hiteligényeknek.

d) Mert csak az esetben lesz egészséges és hatályos a bank működése, ha a vidék hiteligényeinek is kellőképen meg fog felelni, a hozandó alapszabályokban a bankfiókok felállitásának kötelezettsége oly módon legyen körülirva, hogy a bank mindenütt, hol a kormány kivánni fogja, bankfiókokat állitson és azokat a forgalom igényei szerint kellőképen dotálja. Ezen féltétel nélkülözhetlenségét nem szükséges bővebben indokolni. Különös figyelmébe ajánlom ezen feltételt hazánk irányadó államférfiainak, kik hivatva lesznek a magyar bank alapszabályait megállapitani, mert ezen feltételnek teljesitését hazánk adott viszonyai között egyik legfontosabb feladatnak tartom és mert nemcsak az o. n. bank — mint fentebb láttuk — hanem a kizárólagos szabadalmi bankok egyátalán nagyobb számu fiókok felállitását a szaporodott munka miatt nem szivesen teljesitik.

e) Az engedélyezendő magyar bank kizárólagos szabadalmáért tiszta jövedelmének bizonyos részét fizesse az államkincstárba, de minden a szabadalom tartamáig adandó kamatnélküli államkölcsön kizárassék.

Én határozottan hibásnak tartok minden oly intézkedést, mely szerint a bank kizárólagos szabadalmáért az államnak kamatnélküli — vagy bár kamatozó köl-

csönt adna szabadalmának tartamára. A tapasztalás mindenütt — de monarchiánkban is bizonyitá, hogy ott, hol monopóliummal biró nagy bank létezik, az államnak adott ily természetü kölcsönök okozzák a bankok fizetés-képtelenségét, mi minden ily banknál előbb-utóbb bekövetkezett. Az állam és bank közt fenállhat mindkét fél hasznával bizonyos üzleti viszony; azonban, hogy az egészséges maradjon, szabályozandó a hitelezés elvei és a forgalom időközi viszonyai szerint. A bank a leghatalmasabb hitelforrás, az államkincstár a leggazdagabb és legkiterjedettebb üzleti testület az államban; természetes tehát, hogy mindkét fél érdekében áll egymással üzleti összeköttetésbe jönni; de mihelyt ezen üzlet megállapitásánál más elvek alkalmaztatnak, mint bármely más első rendü bankház, vagy iparos és a bank között, el van vetve csirája a rendkivüli viszonyok közt bizonyára kiütendő betegségnek és annak árát mindig a nagy közönség fizeti meg.

Ezek után azon meggyőződésemet nyilvánitom, hogy a kizárólagos szabadalomért adandó árnak azon módja a leginkább veszedelmes és a hitelt igénylő nagy közönségre nézve leginkább káros, ha az állam a banktól a szabadalom egész tartamára bankjegyforgalmának bizonyos részét kamatozó vagy kamatnélküli kölcsönképen követeli. E tekintetben a dolgon semmit se változtat azon különbség, valjon a bank fizetésképes-e, azaz jegyeit érczpénzzel a bemutatónak beváltja-e, vagy annak ellenkezője, midőn a bank a készfizetési kötelezettség alul felmentetik, mert az ily államkölcsön, mely a forgalomban levő jegyek bizonyos részéből áll, elvonatik a hitelre igényt tartóktól. Az állam az ily kölcsönt szükségletei fedezésére forditja, tehát elkölti, ez által kevesbiti azon hitel mérvét, melyet

az ország hiteligényeinek kielégitésére a bank nyujthat Bármennyire sulyosak legyenek is a mi pénzügyi bajaink és nagy azon pillanatnyi megkönnyebbülés, melyet ily kölcsön felvétele által az államkincstár nyerne, sokszorosan fogná ellensulyozni ezen megkönnyebbülést a haszon, mely közvetve az államra nézve támadna az által, ha a bank által nagyobb mérvben nyujtható hitel folytán, élénkülvén a kereskedés, fejlődvén az ipar és ennélfogva előmozdittatván az ország vagyonosodása, az adóképesség nevezetesen emelkednék. A magyar törvényhozás és kormány az önálló magyar bankrendszer életbeléptetésére az első lépést most készül megtenni, óvakodnia kell tehát ezen intézmény tervezésénél és életbeléptetésénél azon hibától, mely más nemzetek tapasztalása szerint annyira károsnak bizonyult.

Ugy látszik, a jelen kormánynak programmjában foglaltatik a valúta mielőbbi helyreállitása. Hogy eme szándékát keresztülvihesse, nem kezdheti az intézkedések sorát azzal, hogy a felállitandó bank jegyeinek bizonyos részét kamat nélkül kölcsönkép adja az államnak. Ugyis elég gondot fog a kormánynak adni és elég áldozatot fog kivánni az országtól az államjegyekből álló adósság nagyobb részét uj kölcsönkötések által visszafizetni; tehát az adózók fokozott áldozatkészségére lesz szükség, minek bizonyára nehezebben fognak megfelelhetni, ha azon arányban, melyben az állam a banktól kölcsönt veend, a bank által nyujtandó magánhitel mérve csökenni fogna.

Mekkora felelőséggel járna a kormányra, ha abba egyeznék bele, hogy a bankszabadalom megujitása alkalmával a 80 millió adósság bizonyos része a magyar bank által mint az államnak nyujtott kamatnélküli kölcsön átvállaltassék. Ha a 80 millió bank-

kölcsönnek 32%-át kellene nekünk elvállalni, ez tenne 25.600,000 ftot, tehát ezen adósság elvállalása után az annak áráért létesitendő magyar jegybank több mint 25 millióval adna a magyar forgalomnak kevesebb kölcsönt, mint a nagy közönség a bankjegyek elfogadása által a felállitandó banknak nyujtott.

Az állam jogosulva van egy monopóliummal engedélyezett banktól ezen engedélyért bizonyos hasznot követelni, de a dolog természete szerint legczélszerübben intézkednék akként, ha — mint fentebb mondám — az engedélyt azon feltételhez köti, hogy az évi üzlet után fenmaradó tiszta jövedelemnek bizonyos részét a bank az államkincstárba fizesse be. Jogos ugyan azon kivánat, hogy a bank részvényesei bizonyos, a szokásosnál nagyobb kamatban részesüljenek, de másrészt az állam is jogosulva van arra, hogy ha a kizárólagos szabadalom folytán és annak védelme alatt a tiszta jövedelem mérven túl fokozódik, ezen magasabb jövedelemben az államkincstár is részesüljön. Ez van megállapitva a német birodalmi banktörvénynél is.

Ezek azon feltételek, melyek teljesitése mellett, ha már akár az első, akár a második mód, de általában az egybankrendszer állapittatnék meg, a bankintézmény létesithető lenne.

TIZENHATODIK FEJEZET.

Magyar bank felállitása kapcsolatban a valuta helyreállitásával.

[A megoldás másik két szóba hozott módja. — A magyar bank felállitása kapcsolatban a valúta helyreállitásával vagy a nélkül. — A valúta helyreállitásának nehézségei. — 1870-ben a bankenquête-bizottságban sürgettetik. — Nehezebb feladat, mint milyennek látszik. — Ausztriában a valúta helyreállitására eddig tett kisérletek sikertelensége. — A jelen idő az ágió alacsony volta miatt kedvezőbbnek látszik. — A biztos eredmény feltételei. — A hozandó áldozatok nagysága. — A 80 milló bankadósság visszafizetése, az államjegyek és a sóbányautalványok beváltása folytán. — Minő terheltetés származik Ausztriára és Magyarországra? — Szakemberek ez iránti nyilatkozatai. — A biztos keresztülvitel előfeltételei. — E nézetek nem állnak ellentétben 1867-iki szándékommal. — Más papirpénzforgalommal biró államok helyzete. — Megfontolandó: valjon az arany- vagy ezüstpénzláb hozassék-e be? — E tekintetben monarchiánk helyzete. — A valúta helyreállitásához kötni a magyar bank felállitását hátrányos lenne.]

Az előbbi fejezetben szóltam azon két megoldási módról, mely eddig leginkább emlittetett. Nézeteim eredménye, hogy ha ezen megoldás imódok bármelyike vitetnék keresztül, jobb lenne ugyan némileg az ország állapota, mint jelenben, — azonban én sem az egyik, sem a másik megoldási módot hazánk érdekeivel megegyezőnek nem tartom.

Átmegyek azon mód iránti nézeteim előadására, melyet a volt ellenzék a legujabb alkotmányos korszak kezdetétől folyvást követelt és mely politikai programmjának egyik nevezetes pontját képezé, u. m. egy önálló és teljesen független központi banknak felállitása az ország fővárosában. Egy magyar önálló jegybank felállitása két módon képzelhető: az egyik, ha azzal kapcsolatban és egyidejüleg a valúta helyreállittatik, tehát ha érczértékkel beváltható jegyeket bocsát ki a bank; a másik, ha az önálló magyar jegybank a jelen pénzforgalmi viszonyok azaz a papirpénzforgalom mellett létesittetik.

Kétséget sem szenved, hogy egy önálló magyar bank életbeléptetése az első mód szerint különös akadályba nem ütköznék, mert ha a monarchia érczpénzforgalommal bir, a magyar bank felállitása a birodalmi tanácsban képviselt országokkal előleges tárgyalásokat s megállapodásokat szükségképen nem kivánna.

De vizsgáljuk valjon a valuta helyreállitása könnyen és rövid időn keresztülvihető-e?

A valuta helyreállitása iránti kivánat első izben 1870-ben a bankenquête-bizottsági ülésezések alkalmával nyert kifejezést. Az enquête-bizottságban felszólalt ellenzéki tagok a valúta helyreállitását könnyen kivihető rendszabálynak álliták, mert érezték, hogy csak az által lehet elháritani azon nehézségeket, melyek a bankszabadalom tartama alatt a magyar bank felállitását akadályozzák.

Ma sem áll ezen ügy másképen, mert ha a bankszabadalom lejártának idejéig sikerülne nemcsak a valútát helyreállitani, hanem az érczforgalmat állandóan biztositani, ugy értéküket vesztik mindazon

érvelések, melyek a monarchia másik fele részéről az önálló magyar bankrendszer életbeléptetése ellen eddig felhozattak.

Midőn a bankkérdés legközelebb ismét előtérbe lép és a közvélemény és a napi sajtó vitatásának, a kormány javaslatának és a törvényhozás tanácskozásának tárgyát fogja képezni; a legfontosabb tárgy lesz a valútának mi módon és mily időben való helyreállítása, annyival inkább, miután ma sokkal kedvezőbbeknek látszanak a viszonyok e czél elérésére, mint 1870-ben. Akkor az ágió magas volt, most ellenben csak egy-két százalékot tesz. Sokan lesznek tehát, kik azt, mit már 1870-ben követeltek, maholnap kivihetőnek fogják állitani.

Én azonban a nézetben vagyok, hogy a valúta rendezése nem oly könnyü feladat, mint a milyennek látszik.

Ausztriában már több izben történtek e czélra kisérletek. Az első volt, midőn 1851-ben az akkori pénzügyminister, b. Krauss ezüstkölcsönt kötött e végből, s meg volt arról győződve, hogy rendelet utján képes lesz az akkor meglehetős magasan álló ágiót fokozatosan — még pedig rövid idő alatt — hónapról hónapra lejebb szállitani s végre megszüntetni. Ki is adatott azon időben egy rendelet, melyben meg volt hagyva, hogy hónapról hónapra miként kell az ágiónak lejebb szállni s végkép megszünni. Azonban azon időben is, midőn a kormány rendeletei minden lehető szigorral vitettek keresztül és azoknak mindenki vakon engedelmeskedni tartozott, bebizonyult, hogy a hitelügyben és a pénzforgalom körül a leghatalmasabbak parancsszava sem bir sulylyal, hogy vannak bizonyos — nem megirt, de a dolog természetében fekvő

törvények, melyek felett még az abszolut hatalom sem áll. Ámbár a felvett kölcsön az államnak a banktól vett kölcsöneinek részben való visszafizetésére volt szánva, a politikai helyzet hatalma, a mostoha anyagi állapot és a belviszonyok bizonytalansága nem engedék a pénzügyminister rendeletének érvényre jutását.

Nemsokára ezután ismét nyilvánult a szándék a valúta helyreállitására, midőn egy legfelsőbb pátens által az ugynevezett nemzeti nagy ezüstkölcsön kiiratott, melynek aláirásánál meleg szavakban történt hivatkozás a monarchia népeinek áldozatkészségére s indokul többek közt ismét a valúta helyreállitása emlittetett és igértetett. Azonban a népek e reménye igen rövid tartamu volt; a krimi hadjárat alkalmával tett hadi készületek és a dunai fejedelemségekben tett katonai felállitás, a krónikus deficit az államháztartásban rövid időn felemésztették a valúta helyreállitása végett a monarchia népeitől bekivánt több száz milliót.

Ezután még két izben történt ilynemü kisérlet — miről egyébiránt e munka folyamában szóltam, — midőn az osztrák államférfiak, sőt az o. n. bank is, azon hiedelemben voltak, hogy a papirpénzből álló forgalmi jegyek kevesbitése elkerülhetlenül maga után fogja vonni az ágió teljes megszünését és a valúta biztos helyreállitását.

1858. végén az akkori pénzügyminister b. Bruck meg volt győződve, hogy intézkedései sikerhez vezetnek, sőt már 1859. év első napjaiban a bank meg is kezdte jegyeinek érczpénzzel való beváltását.

1865-ben a valútának helyreállitása már elő volt készitve és akkor nem kételkedett a birodalom másik felében senki, sem a kormány, sem a törvényhozás, mely a bankaktát megállapitá, hogy az 1866-ban sike-

rülni fog. Az igaz, hogy mindkét izben a gyorsan fejlődött háborus viszonyok nagy befolyással voltak mindezen intézkedések meghiusitására.

Ma, midőn az ágió csekély és az ágió ezen lejebbszállása nem mesterséges módon ment véghez, általános kezd lenni ama meggyőződés, hogy végre bekövetkezett a kedvező alkalom a valúta helyreállitására. Azonban én azt a jelen viszonyok közt sem tartom könnyen és biztosan keresztülvihetőnek. Leszállhat ugyan az ágió egész 1% alul, sőt eljöhet nemsokára oly idő is, midőn hosszabb ideig az ágió csak egy csekély töredék százalékkal fog a börzén jegyeztetni; de én azt hiszem, hogy a valúta helyreállitására czélzó intézkedések akkor lesznek biztos sikerüek, ha az osztrák-magyar monarchia anyagi jóléte természetszerüen gyarapodva, a monarchia mindkét felének pénzügyei biztos alapokon rendezve lesznek; és ha népeinek következetes munkássága által a meggazdálkodott és folyton növekedő tőkék hatalma gyakorolja mérvadó befolyását és képessé teszi a monarchia népeit mindazon terhek könnyü elviselésére, melyeket azoknak a valúta helyreállitása végett elkerülhetlenül elvállalniok kell.

Lássuk immár, mennyire tehetők ezen elkerülhetlenül elviselendő ujabb terhek?

Első nélkülözhetlen feltétele a valúta helyreállitásának az államjegyekből álló közös államadósságnak bevonása illetőleg megállapitása (Fundirung), tehát az államnak kamatnélküli papirpénzből álló adósságát kell előbb kamatozó államadóssággá átváltoztatni.

Az állampapirpénzből álló közös államadósság

törvényben meg van állapitva 312 millió frtnyi összegben. Ha ezen államjegyek bevonatnak, akkor fog kitünni, hogy forgalmuk ideje alatt a jegyek hányadrésze semmisült meg, azaz mily nagy azon összeg, mely az államjegyek beváltása, illetőleg kicserélése alkalmával nem fog kifizetés végett előmutattatni. Ha tekintetbe veszszük azon tapasztalatokat, melyeket ily bevonások alkalmával nemcsak nálunk, hanem másutt is észlelni lehetett, közel tiz évi forgalom után legalább 2%-a az összes jegyeknek megsemmisült és beváltás alá nem jön. Ezen két százalék tesz kerek számban 6 millió ftot, beváltandó lenne tehát még 306 millió ft.

Megengedem, hogy az összes 306 milliót se kell egészen beváltani; a tapasztalás mindenütt igazolta, hogy bizonyos mérvü papirpénzt a forgalom megbir, kivált ha az kisebb összegekre szól. Igy a német birodalomban a pénztári utalványokban levő kisebb összegekre szóló papirpénz összege tesz 60 millió tallért, mely eloszlik a német birodalom különböző államai közt és melynek további fennmaradását az ujabban hozott banktörvény is megengedte. Az ily nem kamatozó pénztári utalványok azonban nem birnak minden fizetésnél kényszerelfogadással; csak is az van számukra biztositva: hogy az állampénztár mindenütt minden fizetésnél készpénzként elfogadja. Mily összeget lehetne az adott viszonyok közt ily kisebb értékre szóló papirpénzben, illetőleg kamatnélküli kincstári utalványokban forgalomban tartani? A valúta helyreállitásánál mindenütt kitünt, hogy bizonyos idő kell arra, mig bármely papirpénz iránti bizalom gyökeret ver, azaz annak teljes névértékü önkénytes elfogadása meghonosul. De tekintve az állampénztáraknak időközi forgalmát, ugy hiszem, ezen összeg az egész monarchiában 80—86

miliónál többre alig tehető. Marad tehát még érczpénzért beváltandó több mint 220 mill. ftnyi államjegy.*) Az államjegyek fundirozása végett kivántatnék tehát egy 220 millió ftnyi államkölcsön készpénzben, melyből, ha megosztatnék a 32 és 68% kvótaarány szerint, a monarchia másik felére kerekszámban esnék 150, és Magyarországra 70 millió készpénz. Alig hiszem, hogy ily nagyobb érczkölcsön csekélyebb kamattal, mint 7%-ra lenne felvehető. Az esetben, ha az 1867. XV. t. cz. értelme szerint, melyben meg van engedve a két törvényhozás beleegyezésével közös kölcsön kötése, azaz az egész monarchiát terhelő államadósság kötése, ily árkeletet elérni lehetséges. Ennélfogva 220 milliónak évenkint elviselendő kamatja tesz 15,400,000 ftot; ha azonban a monarchia két felének külön-külön saját hitelére kellene kölcsönt venni, ugy valószinüleg a birodalom másik felében olcsóbb, és Magyarországnak tetemesen drágább kamatok mellett kellene ezen összeget rögtön beszerezni.

De a hozandó áldozatoknak itt még nincs vége. Ausztria tartozik a banknak 80 millió kamatnélküli adóssággal. Egy egészséges pénzforgalom és a valútának biztos helyreállitása megkövetelné ezen adósság visszafizetését, mit annyival inkább vélek szükségesnek, mert a forgalmi érték ily nagy horderejü átalakulása alkalmával kerülni kell mindent, mi — habár pillanatra — a rendszabály keresztülvitelét veszélyeztetné,

*) Lehetnek ugyan némelyek azon véleményben, hogy a monarchia mindkét felében engedélyezendő, monopoliummal biró bank adjon ismét — pl. 80 milliót — a szabadalom tartamára és kamat nélkül kölcsön s ez által ismét kevesbednék az érczpénzzel beváltandó államjegyek összege. Miért nem tartanám ezen intézkedést czélszerünek, eléggé indokoltam az előbbi fejezetben.

vagy csak rövidebb időre is kétséget támaszthatna s ez által nagy zavart előidézhetne. Ennélfogva elégedjünk meg azzal, hogy a belforgalomban 86 millió papirpénz mint kincstári utalvány forgalomban maradna, s az átmeenet ugyis nehéz korszakát ne sulyosbitsuk az által, hogy 80 millió bankjegy jőjjön forgalomba, mely a magánhiteltől elvonatott. És ne feledjük, hogy a monarchiának nagy összegü adóssági kötvényei vannak a külföldön elhelyezve s igy könnyen előállhatnának oly körülmények, midőn a külföldön teendő fizetésekre az érczértékre alapitott banknak érczkészlete vétetnék igénybe, mi kamatfelemelést és a bank hitelezésének korlátozását vonná maga után.

A 80 millió bankkölcsön visszafizetése végett felveendő adósság — a fentemlitett kamatlábat véve fel — növelné az osztrák rész évi kamat-terheltetését 5,600.000 fttal.

De ezen kivül van még egy más tétel is, mely nem bennünket terhel ugyan, de melynek fundirozása elkerülhetlen szükséges, az u. n. sóbányautalványokból álló száz millió ftnyi osztrák államadósság. Ez hasonlókép beváltandó, illetőleg uj kölcsön által megállapitandó lenne; miután az állampapirpénz beváltatván, azon viszonosság, mely a sóbányautalványok és az államjegyek közt jelenleg létezik, az államjegyek beváltása következtében megszünnék. Jelenleg a forgalomban levő sóbányautalványok mennyisége, — melyek után Ausztria fizeti a kamatokat — időről időre változik; ha középszámitást veszünk fel, a kamatok évenkint 3 millió ftot tesznek; ha Ausztria az államjegyek bevonása után a sóbányautalványokat beváltja, e végből 100 millióra van szüksége; ezen összeg után 7% kamatot számitva, az tesz 7 milliót; ennélfogva e czi-

men ismét növekednék Ausztria kamatfizetési terhe négy millióval.

Ezek után lássuk, minő terhek hárulnak a valúta helyreállitása folytán a monarchia két felére, feltéve, hogy 86 millió kamatnélküli pénztári utalvány bocsáttatnék ki és tartathatnék forgalomban.

A 312 millió államjegyekből levonva a beváltásra nem kerülő összeg fejében a 86 millió kamatnélküli kincstári utalványt, Magyarországnak 70 milliót kellene beszerezni érczértékben; mi által 8% kamatláb szerint államadóssága névszerinti értékben 112 millióval növekednék, kamatfizetési kötelezettsége pedig, mit adófelemelés által kellene fedezni, növekednék 5.6 millióval. Ha Ausztriára 7% kamatlábat veszünk fel, mi ily nagyobbszerü pénzügyi műtételnél a jelen viszonyok közt kedvezőtlennek nem mondható, kellene beszerezni érczpénzben 150, a bankadósság visszafizetéseért 80, a sóbányautalványok fundirozása végett 100 — összesen tehát be kellene szerezni érczpénzben valósággal 330 milliót, vagyis az esetben mintegy 440 millió névszerinti értékü 5%-os államkötvényeket lenne kénytelen kibocsátani, s *igy a két félnek a valúta helyreállitása végetti uj kölcsön által terheltetése tenne összesen 552 milliót*. Ausztria ujabb terheltetése kamatban tenne 22 milliót, de ebből levonva a sóbányautalványok után jelenben és átlagban kiadott 3 milliót, szaporodnék kamatterheltetése 19 millióval; ehez hozzáadva Magyarország ujabb kamatterheltetését, *összesen 24½ millióval kellene a monarchia népeinek nagyobb terhet elviselni*. Megengedem, hogy ha ezen rendszabály akkor vitetik keresztül, midőn kedvezőbbek lesznek a hitelviszonyok, midőn általában a pénz olcsóbb lesz, ezen pénzügyi műtét 6% kamattal — vagy

talán annál is kedvezőbben vihető keresztül; azonban ez esetben is nagy lesz a monarchia népeinek ujabb terheltetése, mi annyival inkább aggodalmas, mivel jelenben ily nagy összegü kölcsön leginkább a külföldön nyerhető; e művelet tehát nevezetesen fogná szaporitani azon összeget, melyet tartozásunk fejében külföldre küldeni kötelesek vagyunk. Ezek után kérdem, ki tartja könnyünek és biztosan kivihetőnek most a valúta helyreállitását?

Nem egyedül állok ezen nézet mellett. Sok tanuságosat tartalmaz e tekintetben a bankenquête-bizottságban tett két nyilatkozat: az egyik Lucam-é, a másik Fuchs Rudolfé. Lucam Vilmos ur nagyon helyesen fejtegette azon körülményeket, melyek a valúta helyreállitásánál befolyással lehetnek nemcsak az államra, hanem az állampolgárok minden osztályára is, midőn czáfolta egy, a bankenquête-bizottságban nyilatkozott ellenzéki szakférfiunak azon állitását, hogy a valúta helyreállitása rögtön és gyorsan keresztülvihető Fuchs Rudolf ur nemcsak a saját véleményét mondá hanem hivatkozott kitünő szakemberek és irói tekintélyek nyilatkozatára. Előadta Wagner Adolf nézetét, ki a monarchiánkban a valutának 1858- és 1865-ben megkisérlett helyreállitására nézve a következő jellemző szavakat mondotta: »A valúta-kérdés megoldásánál nem lehet abszolutisztikus módon eljárni, még az esetben sem, ha az állam a legnagyobb áldozatokra szánta magát, — mely áldozatok a dolog természete szerint visszaesnek a népre. — A valúta helyreállitása egyszerü adósságcsinálás által, — mint kétszer nagy mérvben Ausztriában hiába megkisértetett, — a forgalomban levő államjegyekből álló adósságnak kamatozó államadóssággá változtatása, illetőleg fundirozása által és a bankjegyek-

nek vagy az államjegyeknek rögtönzött bevonása által nem vihető keresztül. Ez csak nehéz és kitartó munkának eredménye és ennek folytán az állam által teendő czélszerü intézkedések következtében gyorsitható, az ellenkező által azonban csak elhalasztatik.«

A másik szakértő, kinek véleményét Fuchs ur idézte, volt Geyer Fülöp*), ki igy nyilatkozik: »Bizonyára hosszas — de a mennyire hosszas, valóban ép oly barbár mód volt az, mely Ausztriában alkalmaztatott, hol a valúta helyreállitását és a papirpénz csökkentését a tőkék visszatartása és az o. n. bank hitelének megszoritása által igyekeztek elérni; mi nem tesz egyebet, mint a termelést nemcsak leszállitani, hanem tönkre tenni.« Folytatja ezen jeles szakférfi a valúta helyreállitása iránti véleményét ezen nyilatkozattal: »A valútának biztos helyreállitása nem következhetik be az államjegyek egyszerü bevonása vagy kevesbitése által, hanem csak a nép általános jólétének emelése által, mi feltételezi az állampénzügyek jövedelmének emelkedését és virágzását. Ekkor fog az ágió lassankint magától lejebb szállani, mint ezt ezen század második évtizedében Angliában láttuk.« És végzi azon nyilatkozatával, hogy »a valúta helyreállitására csak egy okszerü eszköz van, mely abból áll, hogy először tulhaladják az állambevételek a kiadásokat, továbbá, hogy az ekként évenkint megtakaritott összeg a papirpénz bevonására, illetőleg azok érczfedezetének megállapitására fordittassék.«

Ezen nyilatkozatokat csak azért közlöm, mert osztom azon nézetet, hogy a valúta helyreállitására áldozatokat hozni és azt kivinni mindaddig nem lenne tanácsos, mig a monarchia mind-

*) Geyer: Theorie und Praxis des Zettelbankwesens.

két felében az állampénzügyeknél az egyensuly teljesen helyreállitva és biztositva nincs; mi állandóan bekövetkezettnek csak akkor tekinthető, midőn a vagyonosság emelkedése és az adóképesség fokozása folytán a nép könnyen viseli a közterheket, fokozott munkássága folytán szaporodnak a tőkék, emelkedik a nemzet gazdagsága és midőn magában a monarchiában rendelkezésre álló ujonnan képződött tőkék segélyével az állampolgárok könnyen elviselhető terheltetésével lehet a valúta helyreállitására szükséges nagy összegeket folyóvá tenni. Ne feledjük, hogy az adósságcsinálás oly államban, melynek polgárai a megtakaritott tőkéket bizalommal nyujtják az államhitel rendelkezésére, egészen más tekintet alá jön, más hatással van s kevesebb veszedelemmel jár, mint nálunk, hol nagyobb összegek csak a külföldről nyerhetők s igy növelik azon teher mérvét, melyet a népnek viselni kell. Ne feledjük, hogy ezen pénzügyi műtét, mely ugyan látszólag egy nagy erkölcsi sulyu eredmény biztositását czélozza, csak sietteti azt, mi — ha a szerencse kedvez; a nép vagyonosodása folytán természetszerüleg be fog következni. E műtét egészséges alapu ugy lesz, ha az arra szükséges kölcsönt az állam polgárai maguk nyujtják, — holott ha most rögtönözve keresztülvitetik és annak egész terhe az adózókra rovatik, ép azon korszak bekövetkezését fogja hátrább tolni, melyben nemcsak a valúta helyreállitásának, hanem állandó fenmaradásának feltételei — természetszerüen kifejlődnek.

Bámulom azoknak merészségét, kik azt hiszik, hogy a valúta helyreállitandó és állandóan biztositható az osztr. n. bank szabadalmának lejárta előtt, azaz 1876-ban; de azt osztani képes nem vagyok.

A IX. fejezetben elmondtam főbb vonalokban, hogy miként véltem 1867-ben erélyes rendszabályok gyors keresztülvitele folytán a valútát helyreállithatni. Ennélfogva méltán azon kérdést intézhetni hozzám, hogyan van az, hogy én, ki 1867-ben a valúta helyreállitását kivihetőnek hittem, most az adott körülmények közt azt nem tanácsolhatom: *valjon nincs-e két nézetem közt ellenmondás?* Azt hiszem, hogy nincs.

A nemzetek életében vannak nevezetes momentumok, midőn gyökeres rendszabályok keresztülvitelét lehet merni; de ha ezen rendkivüli körülmények nyomása megszünik, a dolgok rendes menetében ugyanazt nem lehet többé létesiteni, mert hasonló eszközöket alkalmazni lehetetlen. Az általam azon időben óhajtott rendszabály oly gyökeres átalakitást eredményezett volna a monarchia mindkét felének pénzügyeiben, hogy azon hátrányos következmények, melyek ma a valúta rendezésével együtt járnának, akkor kikerülhetők lettek volna. Nem a valúta helyreállitásáról volt javaslatomban szó, hanem rendezéséről, azaz az elmult 18 évi időszakban mutatkozó különböző ágiónak átlaga szerint a papirpénzből álló forgalmi jegyeknek érczpénzzé való átváltoztatásáról, összekötve az államadósságok folytán viselt terhek leszállitásával azon mérvig, mely az akkori adóképességnek megfelelt. Tehát midőn most fél milliárd uj adósságnak felvétele nélkül a valúta helyre nem állitható, azon akkor általam tervezett — beismerem — gyökeres intézkedés folytán az összes államterhek mérve tetemesen nagyobb nem lett volna, mint mennyit az akkori államjövedelmek tettek; és igy azon feltétel, mely minden ilynemü rendszabály sikerére nézve nélkülözhetlen, hogy azon rendszabály kivitele után az állampénzügyekben az egyensuly állandóan helyreállitható legyen, előt-

tem a rendszabály következetes keresztülvitele folytán lehetségesnek látszott.

Hogy mily nagy feladat anyagi tekintetben a mi monarchiánknál sokszorta virágzóbb államokban az ágiónak végleges megszüntetése és a kibocsátott papirpénznek beváltása, tanusitja más államoknak példája; és ámbár mindezen államokban a papirpénz forgalmi értéke és az érczpénz értéke közt nagy különbség nem mutatkozik, az ágió végleges megszüntetésére mindeddig határozott lépést tenni vonakodtak. Igy Franczia-ország virágzó anyagi állapota és nagy tőkegazdagsága mellett, az aranynyal majdnem hasonló értékü bankjegyeinek parancsolt értékü forgalmát még mai napig is fentartja, mert ezt csak az esetben szüntethetné meg rögtön és egész biztossággal, ha a háboru alatt és után a banktól vett kölcsönt nagyobbrészt visszafizetné mi csak az állam ujabb terheltetésével járna. Hasonló az eset Olaszországban és Amerikában is, pedig az utóbbinak államjövedelmei folyvást nagy mértékben szaporodnak, sőt az államadóssági terhek évről évre fogynak, anyagi jóléte pedig folyton nagy mérvben emelkedik, mi képessé tette a polgárháboru után behozott adókat nevezetesen mérsékelni. A nagy orosz birodalom, emez óriási állam, mely az utóbbi időkben az anyagi téren oly nevezetes előmeneteleket tett, nem látta még elérkezettnek az időt a valúta helyreállitására.

De van még egy nevezetes körülmény, mely, mielőtt az állam a valúta rendezéséhez fogna, figyelmen kivül nem hagyható. Ez azon nagyfontosságu kérdésnek az adott viszonyok és érdekeink szerinti eldöntése, hogy azon esetben, ha az érczpénzforgalom egyszer helyreállittathatik a monarchiá-

ban, — valjon az eddigi ezüst vagy az aranyérték vagy pedig a kettős érték legyen-e megállapitandó? Angliának és ma már a nagy német birodalomnak is forgalmi értéke nem az ezüst, hanem az arany; Francziaországban és mindazon államokban, melyek vele pénzlábegyezséget kötöttek, a kettős érték, t. i. az arany- és ezüstérték van a törvényben megállapitva. Ma már azon államoknál is, melyek a kizárólagos aranyértéket fel nem vették, előtérbe lépett ama kérdés, valjon eljött-e ideje a forgalmi tekintetben nagy előnyökkel biró aranyértéket állandó forgalmi értékképen elfogadni. Miután legközelebbi szomszédunk, kivel kereskedési és forgalmi összeköttetésünk legélénkebb, a nagy német birodalom az aranyértéket tettleg behozta, ránk nézve elkerülhetlenné lett, hogy mielőtt, a valútát nagy áldozattal helyreállitjuk, tisztában legyünk az iránt, mily pénzláb állapittassék meg. Általánosan tekintve a kérdést, az aranynak, mint értékmérőnek elfogadása a valúta rendezése alkalmával elméletileg nagy előnynyel járna; de másrészt az ezüstnek az utóbbi években az aranyhoz képest nagyobb mérvü termelése s mert az ezüstnek készpénzül használata nagy államokban — most legközelebb Németországban — megszünt: ezen két körülmény nevezetesen járult ahoz, hogy az ezüst értéke, mely e két ércz között ott, hol a kettős érczérték divatozik, mint 1 a 15-höz állapittatott meg, folyvást csökken; ugy hogy jelenben az arany és ezüst közt felvett pénzérték közti különbözet — az ezüst hátrányára — 8—10%-on áll, mi bizonyitja az ezüstnek az aranyhoz képest elértéktelenedését. — Oly államra nézve, mint monarchiánk, az aranyértéknek elfogadása — habár ez a világkereskedési forgalmat tekintve, nagy előnynyel járna — mindaddig, mig anyagi

jóléte nem emelkedik, nem tanácsolható, mert terhei nagyok, sokkal adós a külföldnek, és igy az aranyérték elfogadása által fizetési kötelezettségét azon mérvben emelné, a mely mérvben az utóbbi időben emelkedett az aranyérték az ezüsthöz képest. Ennélfogva saját pénzügyeink érdekében fekszik a kizárólagos ezüstértéknek további fentartása; azonban nevezetes hátrányára lenne monarchiánknak, ha — bár nagy áldozatokkal helyre is állitja az ezüstvalútát, a külforgalom tekintetében azon államok közt, melyek aranyértékkel birnak, a kölcsönös fizetéseknél azon ingadozásnak jövőre is állandóan ki lenne téve, mely az arany és ezüst közt létezik. A dolgok ily állása mellett a valúta helyreállitása nem hozná meg a külföldi forgalomban az attól várt eredményt. Ez okból se lehet rögtönözni a valúta helyreállitását, mert kell, hogy érett megfontolás tárgyát képezze azon kérdés eldöntése, valjon az arany-, ezüst- vagy kettős érték képezze e jövőben a monarchia pénzforgalmának alapját. A német birodalomban most tett tapasztalatok azon nézetet igazolják, hogy a kizárólagos aranyértékre való átmenetel nagy nehézséggel jár, és még korántsem tekinthető eldöntött kérdésnek, valon nem lenne-e czélszerübb a franczia rendszert, azaz a kettős értéket fentartani.

Hogy mennyire bonyolult e kérdés, szolgáljon annak megmutatására a következő kérdések rövid érintése. Ha az ezüstérték állittatik helyre, azzal azt nyerjük ugyan, hogy a belforgalomban a forgalmi érték stabilitása el lesz érve; de majdnem ugyanazt birjuk az esetben is, ha a papirpénzforgalom fentartása mellett az ágió oly állandóan mint most, a párihoz közel áll; — s ehez lehet reménységünk, hacsak előre nem látott rendkivüli politikai válságok, a béke megzavarásának félelme

rögtön előtérbe nem lép. De kérdem, valjon ez esetben — tekintve monarchiánk viszonyait — biztositottnak fog-e tekintethetni a nagy áldozatokkal helyreállitott valúta? Ezt alig hiszem, mert mig hosszu évek során az érczérték használata gyökeret nem ver, a bankjegyeket kibocsátó bankok iránt a bizalom teljesen meg nem szilárdul, ily rendkivüli viszonyok előálltával ostromolni fogják a központi szabadalommal biró két bankot; s ha a bank az államnak nagyobb összegben jegyeit a szabadalom tartamára kölcsön adá, — pedig ámbár ez ellen e munkában felszólalok, előrelátom, hogy ez igy lesz — rögtön be fog következni a fizetésképtelenség, azaz a papirpénzforgalom. Ez esetben hiába hozattak a valúta helyreállitása végett a nagy áldozatok, melyekkel még azt sem értük el, hogy a nemzetközi forgalomban minden ingadozás nélküli értékkel birjunk.

Ha elfogadnók a valúta helyreállitása alkalmával az arany-értéket — mi mellett több fontos érv szól, tehetjük-e azt alpari, — azaz hogy minden fizetés, mely folyó pénzben volt kikötve, egyszerre aranyban fizetendőnek nyilvánittatik — ugy mint azt a német birodalom tevé? Bizonyára nem, mert mi nem vagyunk oly gazdagok, s nem rendelkezünk annyi milliard aranypénzzel, mint rendelkezett a német birodalom. Mit tenne ez? Azt, hogy az állam minden fizetést, melyet eddig ezüstben vagy papirpénzben teljesitett, tartoznék aranyban teljesiteni, s hogy ezt tehesse, fel kellene emelni minden államadót, mely most folyó értékben teljesittetik, aranyra. Nagyobbodnék tehát az állam terhe és az adózók terhe, kikre annyival inkább sulyosodnék e teher, miután a folyó értékhez képest leszállana termelvényeinek és egyéb áruinak ára.

Mikép lehetne tehát nagyobb megterheltetés nélkül

átmenni az aranyértékre? Ugy ha az átmenetkor az arany és ezüst közt létező különbözet számitásba vétetnék. Pl. ha az átmenetkor 8% különbség létezik az arany és ezüst között, annyival leszállittatnék minden előbb folyó értékben, vagy azzal egyenlősitett ezüstértékben vállalt fizetési kötelezettség. Ezen eljárást lehet jogos alapon tervezni, mert mindenki azon belértéket kapja, melyet áruja vagy követelése valóban ér; — ugyanezen eszme vezetett engem, midőn 1867-ben a papirpénz és ezüst közti 18 évi átlagot alapul véve, kivántam a valútát rendezi.

Mindezeket nem azért emlitém, mintha én nem óhajtanám a valúta helyreállitását s annak nagy horderejét be nem látnám, — hisz ép ezen indokból kivántam magam azt ezelőtt kilencz évvel megkisérleni; — de kötelességemnek tartottam kiemelni a nehézségek és ama áldozatok mérvét, melyeket annak sikeres keresztülvitele követel. Senkisem óhajtja jobban, mint én a monarchia népei anyagi erejének oly foku emelkedését, hogy ezen áldozatokat könnyen elviselhessék. Azonban ezen aggodalmaimat annyival kevésbé hallgathatom el, mert a magyar hitel függetlenitésének legnagyobb akadályául az szolgálna, ha az irányadó magyar államférfiak elfogadnák amaz elvet, hogy a magyar önálló bank felállitása szoros kapcsolatba hozassék a valúta helyreállitásával. Ez annyit tenne, mind ad graecas calendas elnapolni a magyar hitel függetlenitését.

TIZENHETEDIK FEJEZET.

A magyar bank felállítása a valúta helyreállítása nélkül.

[Állittatik a magyar jegybank felállításának lehetetlensége a valúta rendezése előtt, — mert jegyei diságióval fognak birni. — Ezen állitás nem teljesül, ha a magyar bank fog birni kellő alaptőkével, — üzlete bankszerü — érczfedezete forgalmához aránylagos — és kezelése rendszeres lesz. — Tapasztalatok más nemzeteknél különböző bankok jegyei kölcsönös elfogadásának szabályozásáról. — A két ministerium ez iránti feladata. — Van-e módjában az o. n. banknak a magyar bankjegyek diságióját behozni és fentartartani? — Az eszközök, melyek által ez elkerülhető. — Azon aggodalom sem alapos, hogy Magyarországon a közösügyek és fedezése államadóssági visszafizetések folytán fog előidéztetni a diságió. — Alaptalan azon aggodalom, hogy a magyar bank felállitása maga után fogja vonni Ausztria részéről a vám- és kereskedelmi-szerződés felmondását. — A külön vámvonal felállitásának előnyei Magyarországra, hátrányai Ausztriára nézve. — Uj vámegyezség kötése kivánatos, sőt szükséges, de annak melyek előfeltételei?]

Miután azon nézetben vagyok, hogy most a valútát rögtön helyreállitani nem fog sikerülni, másrészt a szabadalom lejártáig a bankkérdést meg kell oldani, ennélfogva átmegyek azon kérdés elemzésére, valjon lehetséges-e a mostani pénzforgalom mellett Magyarországban egy központositott és a bankjegykibocsátásnak kizárólagos szabadalmával felruházott bankot felállitani,

mely a mellett, hogy a magyarországi hitelviszonyoknak eleget tegyen, egyszersmind oly módon rendeztessék, hogy a magyar és az osztrák bank jegyei közt ágiókülönbözet elő ne álljon.

Azok, kik a bécsi bank érdekeit védik és nagy előszeretettel viseltetnek ezen a részvényessei érdekében jól vezetett intézet iránt, lehetetlennek állitják, hogy a valúta helyreállitása előtt a Magyarországban felállitandó önálló, tehát a bécsitől független bank jegyei, melyek Magyarország területén parancsolt elfogadási értékkel birnának, hasonló hitelre érdemesek legyenek, mint az o. n. bank által kibocsátott jegyek. Ezt oly apodiktikus igazságnak hiszik, melynek hatalma előtt nézetük szerint el kell némulni minden kivánatnak egy magyar bank felállitása iránt. Sőt tovább mennek és azt állitják, hogy az ily bank felállitását meg kell akadályozni előszeretetből Magyarország iránt, melyet meg kell kimélni azon veszélyektől, melyekbe ily kisérlet folytán okvetlenül merülne.

Nem uj tan ez; már 1870-ben állittatott fel, még pedig az o. n. bank főtitkárja által, ki ez alkalommal következőleg szólt:

»Ha beválthatlan magyar bankjegyek bocsáttatnak ki, akkor ezek kevesebb értékkel fognak birni, mint az államjegyek és az o. n. bank jegyei, miután az utóbbiak jobb megállapitással birnak;« tovább igy szól: »Az o. n. bankra nézve mindegy, akár fentartják jegyeinek kényszerforgalmát Magyarországban, akár nem, miután senki se veheti el az o. n. bank jegyeitől azon értéket, melylyel a forgalomban birnak.« Az utóbbi állitás tel-

jesen indokolt. A hitelt kényszeritőleg a monarchia másik felének országaira diktálni nem lehet; ugy hasonlókép az o. n. bank jegyeinek számára is a hitelt Magyarországban a magyarországi forgalomra ráparancsolni nem lehet, mert a hitelt ki kell érdemelni; egy bank pedig kiérdemli azt azon biztosság által, melyet alaptőkéje és rendezett szolíd kezelése által nyujt. Az o. n. bank magának ezen hitelt kiérdemelte, mert kezelése csakugyan minden tekintetben rendes. Az állam — kivévén a 80 milliót—pontosan visszafizette a banktól vett kölcsönöket, mi által nevezetesen emelte a bank hitelét. Ennélfogva ma sokkal nagyobb hitelre érdemes, mint a bankakta létesitése előtt. Érczalapja teljes biztosságot nyujt arra, hogy a kényszerelfogadás megszüntével jegyeit ezüstben az előmutatónak akadálytalanul kifizethesse. Üzleti kezelése a jegybankokra nézve irányadó elveknek megfelel; részvény-tőkealapja az osztrák üzletéhez aránylag teljesen elegendő; régi intézet, tehát bir hosszu multtal, melynek megvannak ugyan homályos korszakai, midőn évtizedeken át engedékeny volt a kormány követelései iránt, hűn szolgálta azt s engedett a »salus reipublicae suprema lex« parancsszavának, anélkül azonban, hogy ezen szolgálatok által részvényesei szenvedtek volna; szép osztalékokat és az alaptőkének sértetlen fentartását biztositotta számukra akkor, midőn a bankjegyeket elfogadó közönség a pénzérték csökkenése által sujtatott. Teljesen beismerjük tehát, hogy jelenben az o. n. bank bir mindazon tulajdonokkal, melyek arra érdemessé teszik, hogy jegyei teljesen megállapitott hitelnek örvendjenek.

Ebből azonban nem lehet következtetni, hogy ezen, a hitelt biztositó tulajdonságai által kizárólagos jogot szerzett volna magának a hitelre. Mert más bank is, ha

hasonló biztositékokat nyujtani képes, hasonló megállapitott hitelt érdemelhet ki maga számára. Megszünik tehát érvénye a fent idézett állitásnak, — hogy a kibocsátandó magyar bankjegyek kevesebbet fognak érni, mint az o. n. bank jegyei, mihelyest képesek vagyunk megmutatni azt, hogy lehetséges egy magyar bankot felállitani, mely — kivéve a régi multat, mely az o. n. bank legfényesebb oldalának nem tekinthető, — mindazon, a hitelt biztositó feltételekkel fog birni, melyeknek ma az o. n. bank tulajdonában van.

Lássuk, minő módok kinálkoznak arra, hogy a felállitandó magyar bank már megalapitásakor a hitelt biztositó ama feltételeket megnyerje, melyekkel jelenleg az o. n. bank bir?

Az első feltétel, hogy jegykibocsátási forgalmához képest kellő alaptőkével birjon. Ez, ugy hiszem, nem a legnehezebb feladat. Ha az o. n. banknak átlagban 300 millió bankjegyforgalomra elegendő 90 millió ftnyi alaptőke, ugy ha a magyar bank forgalmát egy harmadára azaz 100 millióra, vesszük fel, hasonló biztosságot nyujtana egy 30 millió ftnyi alaptőke. Emeljük azonban ezen alaptőkét tiz millióval, és legyen száz milliónyi jegy kibocsátás mellett negyveni mlliónyi alaptőkéje, holott 300 milliónyi jegykibocsátásra az o. n. banknak csak 90 milliónyi alaptőkéje van, ugy az e tekintetben nyujtott biztosság nemcsak egyenmérvü lesz, hanem felül is mulja az o. n. bankét.

A másik feltétel minden bank biztosságára, ennélfogva hitelének megállapitására, hogy üzlete szorosan bankszerü legyen; azaz ne foglalkozzék semmi oly üzlettel, mely a jegybank természetével

nem egyezik meg. Tehát aktivái mindig olyanok legyenek, melyek a banküzlet természetével megegyeznek, nemcsak a biztosság, hanem a rövid idő alatt könnyen folyóvá tehetés szempontjából is. Azt hiszem, hogy ha e tekintetben határozottan megtartandó elvként mondatik ki, hogy a felállitandó magyar bank semmi körülmények között egyenes hitelezési viszonyba a magyar állammal vagy más állammal nem bocsátkozhatik, s hitelüzleteiben csak jó bankváltók leszámitolására és csak teljesen biztos, jó értékpapirokra adandó rövid idejü kölcsönüzletekre szoritkozzék és üzletköréből minden más hitelezési módot teljesen kizárjon: ezzel annyi biztosságot fog nyujtani és oly hitelre teszi magát érdemessé, milyennek az o. n. bank örvend, sőt egy előnynyel fog birni az o. n. bank felett, mely jelenben 80 milliót hitelezett a monarchia másik felének, még pedig kamat nélkül s a birodalmi tanács által kiadandó ujabb szabadalom alkalmával bizonyára ismét hajlandó lesz Ausztriának nagyobb összeget hitelezni. De van még az o. n. banknak egy más üzlete, mely nem egyezik meg a jegybankok üzletének természetével, hogy ugyanis hipothekáris, azaz jelzálogi üzlettel is foglalkozik, s ámbár ez üzlet veszteségeket ritkán hoz, s az o. n. bank ezen ága üzleténél óvatosan jár el, részvénytőkéjének bizonyos részével mégis kezeskedik az általa forgalomba hozott záloglevelek teljes értékeért, — tehát a bank jegyei birtokosainak biztositásáról az egész részvénytőke kizárólag nem kezeskedik. Nem valószinü, de még sem lehetetlen, hogy rendkivüli viszonyok, hosszan tartó pusztitó háboruk, országos csapások képtelenné teszik a földbirtokosokat — habár csak ideiglenesen — jelzálogi kötelességeiknek eleget tenni; ez esetben az első sorban és elméletileg a bankjegyek biztosságára szolgáló

alaptőke fogna igénybe vétetni; vagy viszont, ha rendkivüli veszteségek érnék a banküzletet, melyek a bankot likvidálni kényszeritenék, hol keresendő a záloglevelek biztossága? Általában hibának tartom, ha jegybank jelzálogi üzlettel foglalkozik; azt csak az o. n. bank és a bajor jegybank teszik. Az oly természetü intézetek, mint a m. földhitelintézet vagy a régi porosz jelzálogi bankok képesek minden körülmények közt záloglevéleik értékét biztositani, mert minden képzelhető biztositékot összehalmoznak, a lekötött jelzálogon kivül az összes adósok szolidáris jótállása és összes nyereményeiknek a tartalékalaphoz való csatolása. Az által engedélyezendő magyar jegybank a fentérintett hátránynyal bizonyára nem fogna birni.

Harmadszor: szükséges a magyar bank alapszabályaiban az aránylagos érczfedezetet a bankjegykibocsátáshoz szorosan kikötni és ha e tekintetben is a magyar banknál hasonló arány fog létezni — vagy talán kedvezőbb is — mint az o. n. banknál, ugy megadatott a bankjegy hitelének biztositására szolgáló egyik főfeltétel.

Negyedszer: a bank hitelét emeli, ha annak kezelése teljesen megbizható kezekbe tétetik le, ha a rendes kezelés az alapszabályokban meg van határozva és ha a felügyelet azok szoros megtartása felett meg van állapitva. Ugy hiszem, megbizható egyéneket Magyarországon ép ugy lehet találni, mint a birodalom másik felében; a szabályok pontos megtartása felett pedig a kellő felügyeletet törvény által lehet biztositani és pontosan gyakorolni. De alkalmazni kell az ellenőrzésnek azon nemét, mely nagyobb hatásu, mint bármely a kormány által gyakorolt ellenőrzés, s a biza-

lom — s igy a hitel biztositásának legczélszerübb neme,— a nyilvánosságot, vagyis az üzlet eredményének rendes közzétételét, mi által a nagy közönség beláthat a bank működésébe és birája lehet az eljárás szoliditásának.

Ha mindezen feltételek teljesittetni fognak a magyar bank megállapitásánál és üzlete rendezésénél, ugy kétséget nem szenved, hogy ily bank által kibocsátott jegyek ép ugy — ha nem jobban — lesznek fundálva, mint az o. n. bank jegyei és rövid időn az intézet fog magának oly bizalmat kiküzdeni, milyennel az o. n. bank jelenben bir.

Ha egyszer a magyar bank ez uton kiérdemelt hitele alapján egyenjogu állást fog elfoglalni a o. n. bankkal, egyik is, másik is saját területén terjesztve hitelezési működését: előbb-utóbb meg fog szünni a bécsi bankkörökben az ellenszenv; és mert Magyarország és Ausztria közt sokszorosok a kereskedési és forgalmi viszonyok, még Bécsben is keresni fogják a magyar bank jegyeit akkor és azon esetben, ha a monarchia másik felében lakó kereskedő, gyáros vagy üzér Magyarországban bizonyos fizetéseket készpénzben kiván teljesiteni és viszont hasonló esetben Magyarországban is fogják keresni ily czélból az osztrák bankjegyeket. Tovább megyek és azt állitom, hogy — ha nem is első kezdetben, de mihelyest a magyar bank rendes kezelése és a fentebb elősorolt kivánatoknak teljesitése által oda jutott, hogy jegyei szilárd hitelben részesülnek, nemsokára be fog következni ama korszak, midőn a két bank a közérdekben önkényt fog egymás közt olyan a forgalom könnyitésére szolgáló egyezséget kötni, mint az minden államban, hol különböző bankok léteznek, a dolog természete szerint a közös érdekben, de az egyes bankok

érdekében is létesült. Németországban az uj banktörvény szerint a központi berlini bankon kivül még 33 bank áll fenn; és ámbár ezen bankok az üzletkörben sok esetben versenytársak, békével megélnek egymás mellett, sőt az uj német birodalmi banktörvény gondoskodott a különböző bankok különböző jegyeinek könnyebb forgalmáról, midőn azt rendelé, hogy a bankok különböző formáju bankjegyei az egész birodalomban csak az esetben foroghatnak, ha mindegyik bank gondoskodik a birodalom főbb helyein jegyeinek beváltásáról. Amerikában 1600 bank van és ezen nemzeti bankokra nézve az Amerikában hozott utolsó törvény kimondja, hogy a bankok kölcsönösen elfogadni tartoznak a kibocsátott jegyeket és hetenkint legalább egyszer egymással leszámolni kötelesek. Hasonló eljárás van megállapitva a skót bankoknál is.

Ha a bankkérdés akkép oldatik meg, hogy mindkét fővárosnak külön központi bankja leend, ha bebizonyul, — min nem kételkedem — hogy mindkét banknak alapja biztos, kezelése rendezett: a közös forgalmi érdek rövid időn követelőleg fogja ezen két banktól megkivánni, hogy kölcsönös leszámolási és kiegyenlitési viszonyban álljon egymáshoz. Vannak bizonyos dolgok, melyeket ellentétes irány vagy ellenszenv folytán egy darabig fenntartani lehet, de hol fontos és életbevágó közérdek az őszinte együttműködést követeli, ily ellentétes állapot soká fel nem állhat. Olaszországban az ott létező különböző bankok jegyei a bankok közt fizetésképen elfogadtatnak és a forgalom épen nem szenved az által, hogy az ágió létezése mellett Olaszországban a főbb városokban különböző jegykibocsátási joggal felruházott bankok léteznek. Sőt a tapasztalás mind Amerikában, mind Olaszországban azt tanusitá, és azt

hiszem, Németországban is fogja tanusitani, hogy a különböző, jegykibocsátási joggal felruházott bankoknak egymással való leszámolási kötelezettségei által nemcsak a közhitel és a pénzforgalom, hanem a bankok is nyernek. Nyerik pedig különösen azt, hogy ezen viszony folytán az egyik bank a másik bank üzleteit mindig szemmel fogja kisérni, s ott, hol több-bankrendszer létezik, egymásra üdvös ellenőrzést gyakorolnak. Ha pl. valamely bank Amerikában a mostani bankrendszer mellett eltérne alapszabályaitól, eltérne a törvény által megállapitott feltételek teljesitésétől és szédelgő, vagy nem szolid üzletekbe bocsátkoznék, legelőször is a többi bankok tagadnák meg a hitelt; óvakodni fog tehát mindenik bank ily lépéstől, nehogy a hitel felmondása folytán likvidáczióra kénytelenittessék.

A bankszabadalom lejárta előtt a törvényhozásnak kell a bankügyben intézkedni. Ezen intézkedésekre a javaslatot a két ministeriumnak kell előkésziteni. Mig le nem mondottak a Lajtán túl a gondolatról, hogy a monarchiában csak egy központi bank legyen, addig felfogom az ellentétes álláspontot; azonban ha kölcsönösen meggyőződnénk arról, hogy nemcsak Magyarország, hanem Ausztria népeinek valódi érdekében e rendszernek további fenntartása nem áll, a két ministeriumnak jutand azon nagyon fontos és szép feladat, — akár a két központi jegybank, akár a több-bankrendszer létesitése fogadtassék el, — közös egyetértéssel megállapitani azon elveket, melyek szerint lenne az engedély kiadandó, és általában minő törvényhozási intézkedések volnának alkotandók a bankjegyforgalomnak oly módon biztositására és szabályozására, melyet a kereskedés és pénzforgalom érdekei megkövetelnek.

De van egy kérdés, melyet e helyütt megemliteni kívánok. Akarja-e az o. n. bank szabadalmának lejárta után működését Magyarországra kiterjeszteni vagy nem? Ha igen, azt a vám- és kereskedési szerződés 20. §-a szerint kérni fogja a magyar ministeriumtól, mely az engedélyt az alapszabályok betekintése után megadhatja vagy megtagadhatja. Nem látok okot, miért ne adná meg; és ez esetben ugy hiszem, a viszonosság tekintetéből a magyar banktól a birodalom másik felében ugyanazt megtagadni nem lehet. Ha ezen eset beáll, akkor be fog következni a bankjegyeknek kölcsönös kicserélése; mert valószinü, hogy ezen feltételhez köti a kormány engedélyét. S ez könnyen eszközölhető, mert ha az o. n. bank kap fizetésképen magyar bankjegyet, azt beküldi osztrák bankjegyért becserélés végett a Bécsben levő magyar bankfiókhoz, és viszont ugyanazt teheti a magyar bank is az o. n. banknak Pesten létező fiókjánál. De ha bármely ellenszenves álláspontnál fogva az osztrák bank a magyar bankkal kölcsönös leszámitolási viszonyba lépni nem kivánna, ez esetben a főbb fizetési helyeken, hol mindkét banknak van fiókja, maguk a felek fognák egymás közt a kölcsönös fizetéseknél jegyeiket kicserélni. Egyébiránt nem járna nehézséggel az első kezdetben — mig az ellentétes állás az o. n. bank vagy közönsége részéről a magyar bankjegyek iránt gyakoroltatni fog, — akkép intézkedni, hogy a magyar bank állitson fel Bécsben vagy más osztrák főbb fizető helyeken egy külön hivatalt, vagy bizzon meg ott egy bankárt ama teendővel, hogy az ott bemutatott magyar bankjegyek államjegyekkel cseréltessenek be, melyek a birodalom mindkét felében törvényes fizetési eszközül szolgálnak. Ennélfogva azt hiszem — hogy az esetben,

ha az o. n. bank és a bécsi pénzpiacz ellenséges állást foglalna el a felállitandó magyar bank irányában — a magyar banknak módjában lesz oly intézkedést tenni, melynélfogva jegyei az államjegyekkel egyenlő elfogadási értéküek legyenek. Erre nem kell egyéb, mint hogy tartson államjegyekben bizonyos készletet Bécsben és az osztrák főbb fizető helyeken, hol a magyar bank jegyeit államjegyekért az előmutatónak bármikor beváltsák. Miután az osztrák bankjegyek és az államjegyek közt ágió-különbség nem létezik, és a magyarországi forgalomban sem lesz az államjegyek és a magyar bankjegyek közt ágió-különbség és az ország határán tul netán forgalomba jött magyar bankjegyek államjegyekért bizonyos fizető helyeken beváltatnak: lehetetlen, hogy az osztrák és a magyar bank jegyei közt érték-különbség álljon elő. Ez esetben az államjegy azon szerepet fogja teljesiteni, melyet másként az érczpénz teljesitett volna. Ha a magyar bank a monarchia másik felében gondoskodik jegyeinek államjegyekkel való becseréléséről, ugy bizonyára a magyar kormánynak is kötelessége lesz azon feltétel alatt engedélyezni csak az osztrák nemzeti bank jegyeinek forgalmát Magyarországon, hogy ez hasonló kötelezettséget vállaljon magára Magyarországon, t. i. hogy jegyeit államjegyekért az előmutatónak bármikor köteles legyen becserélni. De mindezen intézkedésekre csak az esetben van szükség, ha az osztr. n. bank mindamellett is, hogy a magyar bank hitele époly biztosan megállapitható, mint az övé, mégis ellentétes állást kivánna elfoglalni a magyar bank irányában.

Valószinü, hogy *kezdetben* a bécsi bankkörökben meglesz az igyekezet, a magyar és osztrák bankjegyek közt *értékkülönbözetet* teremteni; de azt

következetesen fentartani még egy oly hatalmas bank, mint az o. n. bank, sem lesz képes. Szóljunk ezen eshetőségről s fontoljuk meg, minő eszközök állhatnak e végből a bécsi bankköröknek rendelkezésére, s másrészt minő ellenintézkedések felett rendelkezhetünk mi? A bécsi bank és az osztrák kormány ki fogják mondani, hogy minden, Magyarország részéről teendő fizetéseknél csak államjegyeket vagy osztrák bankjegyeket fogadnak el, ennélfogva minden osztrák állampénztár és az o. n. bank vagy bankfiók, ha nála fizetéskép magyar bankjegyeket mutatnak be, azokat vissza fogja utasitani. — Minő eredményt várnak ezen rendszabálytól? Azt, hogy a fizetni kötelezett kénytelen lesz becserélni a magyar bankjegyet osztrák bankjegyért vagy államjegyért; keresni fogják tehát ezen jegyeket s megszabadulni igyekeznek a magyar bankjegyektől. Ez fogná tehát — nézetem szerint — előidézni az értékkülönbözetet s okozni az osztrák bankjegyek ágióját a magyar bankjegyek irányában. Azonban mit fog ily eljárás ellenében a magyar kormány és a magyar bank tenni? Mellőzhetlen kötelessége lesz szóról szóra ugyanugy járni el az osztrák bankjegyek irányában. És ennek mi lesz az eredménye? Tömegesen kivándorol az osztrák bankjegy Magyarországból. És mi fogja helyét elfoglalni? a magyar bankjegy, ha a magyar bank annyi jegyet bocsát ki, a mennyi osztrák bankjegy lesz akkor Magyarországban forgalomban; s minthogy a forgalomnak bizonyos menynyiségü jegyre szüksége van, ha nem bocsát ki a magyar bank több jegyet, mint a mennyi osztrák bankjegy kivándorolt, nem lesz semmi felesleg, mi a represszália sulya alá eshetnék és igy az ágió életbeléptetésére alkalmat adhatna. — De ha ezen hadüzenet a magyar

bankjegy ellen bekövetkeznék, én azt javasolnám, hogy — kivált kezdetben — ne bocsásson ki a magyar bank annyi jegyet, a mennyi osztrák bankjegy kivándorlásra fog kényszerittetni; s ezt könnyen teheti, sőt kezdetben máskép nem is cselekedhetik, mert működésének kezdetén feladata, helyettesiteni ama hitelt, melyet az o. n. bank a magyar közönségnek nyujtott. Ezen hitel maximuma 35 millió körül áll. Ha a magyar bank kezdetben csak — pl. 40 millió bankjegyet hoz forgalomba, pedig ez is nevezetes előny a magyar hitelre, s az öt millió többlet is már jótékony hatással lesz rá, — akkor még egy magyar bankjegy se fog feleslegessé válni. Miért? mert biztosan fel lehet tenni, hogy az osztrák bankjegyekből, ha csak a kvótaarányt veszszük, Magyarországban közel 100 millió osztrák bankjegy van forgalomban. Ne feledjük, hogy Magyarországban még a hitelintézmények nincsenek annyira kifejlődve, mint Ausztriában; a pénz lassabban forog, a vagyonosság aránya szerint több numérairere — azaz pénzjegyre van szüksége, mint Ausztriának, — ennélfogva 60 millió osztrák bankjegy fogja utját a Lajtán tuli irányba venni, s mert a forgalom mindenki által elfogadandó pénzjegyek nélkül el nem lehet, annak helyét államjegyek fogják elfoglalni. Lesz tehát ez esetben az országnak nevezetes készlete oly jegyekben, melyek a monarchia mindkét felében készpénzként elfogadtatnak; *nem lesz tehát egyhamar tér a diságió előidézése végett a fentidézett műtétet keresztülvinni. Ezekből mi következik? az, hogy a diságiótól való félelem nem alapos, és hogy a magyar bank eljárásától fog függni* a repressáliák gyakorolhatására a legkisebb alkalmat se szolgáltatni. Ha majd egyszer a magyar bank a hitelt kiérdemelte és megmutatá szolid üzlete megalapitása

által, hogy egyenjogu társa az o. n. banknak, ez esetben lépcsőzetesen emelheti hitelezésének arányát és minden veszély nélkül hozhat annyi bankjegyet forgalomba, mennyi jelenleg az o. n. bank által Magyarországban forgalomban tartatik; s még ez esetben sem lehet nagy amaz összeg, mely a magyar bankjegyekből Ausztriába jutna és igy az értékkülönbözet előidézésének alapjául szolgálhatna.

De ha az o. n. bank ellenséges manövereinek mégis sikerülne kezdetben a magyar bankjegyek hitelének ártani, ugy hogy ezek közt és az o. n. bank jegyei közt valami csekély ágió-különbség mutatkoznék, ezzel önmagának ártana legtöbbet, mert az történnék, mi mindenkor megesik, valahányszor két pénznem között ágió támad, t. i. hogy a kevesebbet érő pénz azonnal kitolja forgalomból az értékesebbet és nem megforditva. Az o. n. bank tehát csakhamar elvesztené jegyei számára az egész magyar piaczot épen repressáliái által.

Most még egy ellenvetést kell megemlitenem, melyet azok, kik minden módon szeretnék a magyar bank alakitását megakadályozni, legnyomósabbnak tekintenek. Sikerült is ezzel nem egy hazafit aggodalomba ejteni. Azt mondák ugyanis: »Ti független bank után vágyódó magyarok, ne feledjétek, hogy a magyar pénzügyministernek évenkint sok milliót kell a közös pénzügyminister utján az osztrák ministeriumnak az államadóssági évjáradék és a közös költségek fejében kiszolgáltatni; nehéz helyzetbe fog jutni a magyar pénzügyminister, ha az adót magyar bankjegyekben fizettetnék, melyeknek roszabb árkeletük volna, mint az osztrák bankjegyeknek. Meg lesz akadva a ti pénzügyministertek az államadóssági évjáradék és a közös ügyi költségek fedezésénél.«

Ezen indok fontosnak látszik, de gyakorlatilag tekintve a dolgot, az előtt, ki az ország és ország, nemzet és nemzet közti forgalom természetével ismeretes, nem bir nagy sulylyal. Mikép fizeti Ausztria ama nevezetes és sok millióra menő összeget, melylyel a külföldön levő államadóssági kötvények tulajdonosainak kamat fejében tartozik? Vagy hogyan fizeti Magyarország és a birodalom másik fele is azon nagymennyiségü vasuti kötvény, elsőbbségi kötvény s egyéb értékpapirok kamatjait, melyek sok száz millió erejéig a külföldön vannak elhelyezve? Hisz ezen fizetésekre nem használhatja sem az o. n. bank jegyeit, sem az államjegyeket. Az államadóssági konversió alkalmával ezer milliónyi kötvény cseréltetett be az osztrák államadósságból a külföldön, nem számitva azon külföldiek birtokában levő államkötvényeket, melyek egyenesen Bécsben konvertáltattak. Csak Hollandban 426, Belgiumban 155, Franczia-országban 109, Németországban 292, Angliában 17 millió cseréltetett be; ennélfogva csak ezen czimen a külföldön teljesitendő fizetések messze tulhaladják azon összeget, melyet Magyarország államadóssági évjáradék fejében Bécsbe szállitani köteles. Ország és ország közt a fizetések nem készpénzben, hanem rendesen árukban történnek; a mely ország más országnak adós, rendesen az adósság kamatait, vagy annak törlesztési járulékát kivitt árui és termelvényei által fizeti meg; és a mennyiben ezt fizetni képes nem volna, a kiegyenlités vagy kölcsönök utján történik; vagy azon ország, mely a másik ország irányában aktive áll, ujabb kötvények vásárlása által fedezi a különbözetet. Ha Magyarország pénzügyei rendezettek lesznek, azaz ha az ország képes annyit adóban befizetni, mennyi kiadása van évenkint az államnak, beleszámitva már az államadóssági

járulékot is, ugy nincs oka a pénzügyi ministernek azon aggódni, hogy miként teljesitse azon körülbelül 30 millió forintnyi fizetést, melylyel az államadósági járulék fejében az ország Ausztriának tartozik. Époly módon fogja ezen fizetést teljesiteni, a mily módon teljesiti a kamatbiztositással ellátott vasutak garanciájának fizetését, vagy a több mint 300 millió forintot tevő urbéri kárpotlások kamatjait, melyek többnyire az ország határain tul a birodalom másik felében találtak állandó elhelyezést. Legyen Magyarországnak bő termése és nagy kivitele, álljon kereskedelmi mérlege kedvezőn: ugy a külföldön teendő fizetések minden nehézség nélkül, ujabb kölcsönök kötése nélkül eszközölhetők; legyen az Ausztriába való kivitelnél állása aktiv, ugy semmi nehézséggel nem fog járni ezen fizetéseknek Bécsben való teljesitése. De mindaddig, mig az ágió fenáll s mig az államjegyek a mostani mennyiségben forgalomban maradnak, és mig az államjegyek forgalma a bankjegyek forgalmához képest ugy áll, mint 1 : 1, azaz körülbelül felét a forgalomnak államjegyek, felét bankjegyek képezik: az állampénztárakban mindkét fizetési eszközzel fog a fizetés teljesittetni; és fel se tehető, hogy oly nagy adómennyiségnél, minőt jelenben az ország visel, az állampénztáraknál több száz milióra menő forgalomnál ne jőjjön be annyi államjegy, mennyi a közös költségek és az államadóssági tételek fizetésére megkivántatik. De a közös ügyi költségek egy nevezetes része katonai és egyébb, a közös ministerium által teljesitendő fizetésekért ismét az országban költetik el és ha a magyar pénzügyminister közös fizetési eszközzel, azaz államjegyekkel fizetné is a katonaság számára járó összeget, a közös hadügyminister, ha nem állnának rendelkezésére kellő mennyi-

ségben államjegyek, bizonyára nem osztrák — de magyar bankjegyeket fogna keresni, hogy azokkal Magyarországon az egyes hadipénztárakat dotálja. Elég legyen ennyi megmutatására annak, hogy ezen látszólag sokat bizonyitó érv a gyakorlatban jelentőséggel nem bir.

De szóljunk még egy ellenvetésről, melyet egykor, midőn még hivatalos állásban voltam, egy nagy befolyásu férfiutól hallottam, ki azt állitá, hogy azon esetben, »ha Magyarországnak külön bankjegyforgalma lesz, ennek okvetlenül bekövetkezendő diságiója elkerülhetlenül maga után fogja vonni a különböző mérvet a közvetett adóknál, különösen az egyedáruságot képező adózási czikkeknél, mint a dohány és só. Ennélfogva a monarchia másik felére nézve kényszeritő szükségként elő fog állani ugyanazon perczben, midőn a magyar bankjegyek forgalomba hozatnak, a vám- és kereskedelmi szerződés felmondása és a közbeeső vámvonal felállitása, mert egyedül ez volna képes a közgazdászati életben fenálló különbözetet kiegyenliteni.«

E munkának keretébe nem illik oly fontos kérdésről, minő a vám és kereskedelmi szerződésnek megujitása, részletesen szólani. Oly érdekes, fontos és Magyarországra nézve életbevágó ügy ez, hogy arról egy külön nagy munkát lehetne irni. E kérdés mikénti megoldása, — miután Magyarország és Ausztria érdekeinek egész körét érinti határozó lesz évek hosszu sorára. — Azonban e kérdést egészen érintetlenül még sem hagyhatom, mert bizonyos összefüggésben áll a bankkérdéssel;— nemcsak azért, mert Ausztria egyik jelenben legnagyobb befolyásu férfia akként, mint fentebb idéztem, nyilatkozott; hanem

különösen azért, mert nézetem szerint a vám-szövetség megujitását kapcsolatba kell hozni a magyar hitel függetlenitésével. Ez nézetem szerint egyik nélkülözhetlen feltétele a vámszövetség megujitásának.

Én részemről nem tartok attól, hogy a monarchia másik felének kormánya oly könnyen határozhatná el magát arra, hogy a vám- és kereskedelmi szerződést — a külön magyar jegybank felállitása folytán — felmondja, és hogy aző kezdeményezése folytán állittassék fel a monarchia két része közt a közbeeső vámsorompó. Kétszer is meg fogja gondolni az osztrák kormány, mig ezen felmondást a maga részéről kezdeményezni fogja. Azonban feltéve, hogy ez megtörténnék — mint az idézett nyilatkozatban foglaltatik, — ugy hiszem, Magyarország pénzügyi és közgazdasági érdekében épen nem feküdnék, ezen tőlük jött ajánlatot visszautasitani.

A közbeeső vámsorompó felállitása többrendbeli előnyöket biztositana Magyarország számára. Csak a főbbeket emlitem röviden.

a) Rögtön megszüntetné amaz, a méltányossággal meg nem egyeztethető állapotot közvetett jövedelmeinknél, mely kincstárunknak több milliónyi kárával jár, az által, hogy a sör-, czukor- és részben a dohánygyártmányok szabadon hozattatván be Ausztriából Magyarországba, a magyar fogyasztás által fizetett adó nem a magyar kincstárba foly, hanem az osztrák államjövedelmek gyarapitására szolgál. Nem akarok e tárgyról többet mondani, eléggé meg volt ez a sajtó utján vitatva. Az kérdés lehet, hány millióra megy ezen, a magyar kincstárra nézve elveszett összeg; de hogy ezen állapot tovább fen nem tartható, hogy ezen, a magyar kincstárt illető összegre az ország-

nak nagy szüksége van, s hogy az a netalán felállitandó zárvonal költségeit sokszorosan felülmulja, az kétségtelen. Beismerem, hogy midőn 1867-ben a vám- és kereskedési szerződés megköttetett; mi, az akkori ministerium tagjai hibáztunk abban, hogy ezen lehető hátrányos különbözetre nem számoltunk; s különösen én, ki pénzügyi tekintetben folytam be ezen vámszerződés megkötésére, biztam abban, hogy sikerülni fog — mint az köztem és az akkori osztrák pénzügyminister közt megbeszéltetett és általa elvileg el is fogadtatott, — a czukor megadóztatásának alapját megváltoztatni, s az adót nem répára, hanem a kész gyártmányra, azaz a czukorra magára vetni; mely esetben bizton remélhető volt a magyar czukorgyártásnak felvirágzása oly mérvben, hogy a magyarországi czukor nemcsak a belfogyasztás fedezésére, hanem a kivitel számára is termelni képes leendett. Folytak is ez iránt a tárgyalások, de 1868 elején változván az osztrák ministerium, a megkezdett tárgyalások folyama fennakadt. A mi illeti a sörbehozatalt, arra nézve azon nézetben voltam, hogy az annál mutatkozó behozatal értékét nagyban felülmulja a szesznél akkor mutatkozott nagyobb termelés, hasonlitva Ausztria szesztermeléséhez. A mi a dohány gyártmányokat illeti, a szerződési alkudozások alkalmával azon nézetben valánk, hogy azoknak épugy mint a sónak, egy területről a másikra való szállitása meg nem engedendő volna.

b) A közbeeső vámvonal felállitásának pénzügyeink rendezésére nézve nagyhorderejü következése lenne: a közvetett adók feletti szabad rendelkezés. A tapasztalás bizonyitá, hogy minden állam, mely sulyos pénzügyi viszonyok közé jutott, melynek az államháztartás sulyegyenének helyreállitására a közjö-

vedelmeket növelni kell, azt leginkább a közvetett és különösen a fogyasztási adók emelése által érheti el. Magyarországban az egyenes adók sulyosabbak, mint bárhol, még is folyton emeljük, még pedig végeredményben eddig nem teljes sikerrel. Képzelhető, mily nagy előny lenne, ha a közvetett adók tekintetében szabadon rendelkezhetnénk.

c) De ezen két előnyön kivül a legnevezetesebb előnye a külön vámterületnek az lenne, hogy az ország az esetben egyedül saját érdekeit követhetné egy önálló kereskedési politikát vihetne, megvethetné alapját a hazai ipartermelésnek, védve azt, mi fejlődésre képes; pénzügyei rendezésére oly czikkekre, melyeket maga nem termelhet, vagy melyek termelése még hosszu ideig nem várható, oly vámokat állithatna, melyeket fiskális vámoknak szoktak nevezni, és igy képes lenne az egyenes adók növelése nélkül oly fokozott jövedelmeket előállitani; melyek államháztartása rendezésére elégségesek lennének és végre más államokkal kötendő kereskedelmi szerződéseknél egyedül saját érdekeit vehetné tekintetbe. Mily nagy előnyére volna az ország pénzügyeinek, ha az önálló vámterület folytán bevételeinek emelése végett — eltekintve attól, hogy ezen, majdnem kizárólag csak nyers terményekkel foglalkozó országban a gyáripar is fejlődnék — mindazon czikkekre, melyekre Magyarországnak okvetlenül szüksége van, melyeket azonban az osztrák vagy külföldi ipar állit elő, csak egy mérsékelt — az értéknek legfeljebb $^1/_{10}$ részéig menő beviteli vámot állitana fel: kitünik világosan azon adatokból, melyeket a kereskedési ministerium statisztikai osztálya öt évről — 1868—1872-ig bezárólag — összeállitott, s melyek

szerint csak néhány főbb czikkeket véve figyelembe, következő nagy beviteli összegek mutatkoznak: Öt évi átlagban 1868—1872-ig szőtt és kötött áruk, vászon és lenáruk, pamut, gyapju, selyem, öltönyök, divat- és pipereárut behoztak évenként 105 millió frt, bőr és bőrárut 21½ millió frt, fémárut, vasuti felszerelési tárgyat, vas-, aczélárut és egyéb fémárut 47 millió frt, műszereket, gépeket és gépárukat, géprészeket, diszmű-, norinbergi és kalmárárukat 57 millió frt értékben. Ezen adatok ugyan nagy szorgalommal vannak egybeállitva, miután azonban közbeeső vámvonal nem létezik, csak a nagy szállitási vállalatok áruforgalmi kimutatásainak alapján állitattak egybe; és ha a magyarországi fogyasztást pontosan akarnók kiszámitani ezen tételekből le kellene vonni azon értékeket, melyek Magyarországból ki- és átvitettek. Mindamellett ezen adatok elég érvet szolgáltatnak arra, hogy azokból azt következtethessük, hogy ha ezen behozatali áruk értéke után csak egy mérsékelt százaléknyi beviteli vám állapittatnék meg, az államkincstár jövedelme azonnal minden nagyobb nehézség nélkül számos milliókkal szaporodnék. A vámok mindenütt nagy jövedelmi kutforrást képeznek és hazánk viszonyait tekintve, alig képzelhető bármely megadóztatási mód, mely nagyobb jövedelmet hozna azonnal az államkincstárnak, mint ha a vámok felett szabadon rendelkezhetvén, a vámszabályzat megállapitásánál az államjövedelmek növelése is tekintetbe vétetnék. De ha még ehez hozzászámitom a gyarmatárukat és mindazon árukat, melyek Magyarországban nem termelhetők, de fogyasztatnak, és mindezekre szintén csak 10 %-nyi vám állapittatnék meg, valószinüleg a nélkül, hogy ez által a fogyasztás nevezetes csökkenést szenvedne, emeltetnék az adó-jövedelem. Mert azt, ki pl. egy rőf

gyapotszövetért ma fizet 50 krt, az, hogy a vám folytán annak ára 55 kr. lesz, bizonyára nem fogja visszatartani a vásárlástól. Egy az érték után kivetendő 10 %-nyi vám pedig az osztrák iparral való versenyben elegendő lenne arra, hogy ama kedvezőbb különbség, mely Ausztriában az ipartermelésnél fenáll, kiegyenlittessék s igy alapja vettetnék meg Magyarországban a gyáripar fejlődésének. Ma Magyarország a legtöbb iparczikkel az osztrák iparnak adózik, mert az a külföld versenye ellen, habár mérsékelt beviteli vámok által, védve van; Magyarország tehát annyival fizeti drágábban az osztrák ipartól vett árukat, mennyit a védvám tesz és ezen különbözet az osztrák ipar javára válik; holott az önálló vámvonal felállitása folytán az iparczikkekre vetett vám kezdetben egész mérvben a magyar kincstár javára válik; és ha ezen vámtétel védelme alatt Magyarországban ipar támad, uj értékek állanak elő, melyek az adójövedelmet fogják növelni és egy iparral foglalkozó, ennélfogva a nyers terményeket fogyasztó néposztály keletkezik, mely a magyar termelők nyers terményeit közelebb, tehát kedvezőbben képes megfizetni. Igy általában lassankint megszünnék azon abnormis állapot, melynélfogva az ország jövedelmeinek nagyobb része földmüvelési terményekből állván, kedvezőtlenebb termés évében nemcsak a magyar népnek jövedelme csökken, hanem az visszahatást gyakorol az adójövedelmekre és igy az államháztartásra is. Ha iparos-osztály fejlődik, ha Magyarország képes mindazon főbb czikkeket, melyekre a fogyasztás folytán szüksége van, előállitani: ugy lassankint meg fog szünni azon természetellenes állapot, hogy mi nyerstermeléssel foglalkozó szegény ország bizonytalan, jövedelmeinkkel a gazdag kultur államok fokozott igényeit törekszünk nálunk meghonositani.

Nincs tehát oka félni Magyarországnak attól, hogy Ausztria kormánya fel fogja mondani a vám- és kereskedelmi szerződést azért, mert önálló jegybankot szándékozunk felállitani. Azon osztrák minister, ki ezt tenné, megsértené hazája érdekeit, miután Ausztriának egy nevezetés része, mint az osztrák herczegségek, Morva- és Csehország kitünő és nagyban kifejlett iparral birnak, mely a vámvonal felállitása után elvesztené gyártmányai legbiztosabb vevőjét. A külön vámvonal felállitása ellen azt szokták felhozni, hogy az veszedelmes kisérlet lenne; mert ha mi vámot vetnénk az osztrák gyártmányokra, Ausztria represszáliaként sulyos vámokkal fogja terhelni a mi nyers terményeinket. Erre megjegyzem, hogy az osztrák iparnak egyenes ártalmára lenne, ha a magyarországi nyers terményeket kizárnák Ausztriából; mert ez esetben messzebbről és valószinüleg drágábban lennének kénytelenek ugyanazon nyers terményeket beszerezni. Magyarország jelen kivitelének czikkei, mint repcze, buza és egyéb gabnanemek, gyapju, bor és egyéb nyers termények mind az európai kereskedésnek tárgyát; képezik és bővebb termés s nagyobb kivitel esetében azok nagyrészét ugy sem Ausztria fogyasztja. Ha ezen czikkek onnét kizáratnának, nyitva áll előttök — még pedig minden tekintetre méltó vámtétel nélkül, a német, az angol, franczia, olasz, svajczi, hollandi és belga piacz. De ha a kivitelnél Ausztrián át bármi tekintetben nehézségek tétetnének, bir az ország egyenes vasuti összeköttetéssel a magyar tengerparttal is, honnét árui a világpiaczokra juthatnak. Egyébiránt a nyerstermények Ausztrián keresztül való vitele vámmal ugy sem terheltethetik, miután általában az európai forgalomban az átviteli áruk vámmentesek s az osztrák áruk is, melyek keletre mennek, Magyarországon keresztül vitetnek.

Ha mindezekből azt következtetem, hogy Magyarországnak nincs oka aggódni a vám- és kereskedési szerződésnek Ausztria részéről való felmondása miatt, és a közbeeső vámvonal felállítása folytán anyagilag csak nyerhet, mert ez által leghatalmasabb eszköz adatnék meg számára a magyar pénzügyek biztos rendezésére: ugy ellenkezőleg azon kormány és törvényhozás, mely Ausztriában a vám- és kereskedelmi szerződést felmondaná csak azért, mert Magyarország ragaszkodik jogához, hogy egészséges és a hiteligényeknek megfelelő pénzforgalmat teremtsen magának, bizonyára az osztrák gyáripar érdekeit mélyen sértené.

Nem azért mondom ezeket, mintha azon nézetben volnék, hogy minden áron igyekezzünk behozni a független vámterületet, sőt inkább Ausztriával a vámszövetség czélszerü, érdekeink iránt méltányos ujabb megkötését őszintén óhajtom. Politikai szempontból szükséges és nagy horderejü közérdekü kivánatnak tekintem a vámszövetséget, és annak sikerülésén nem kételkedem, ha a tárgyalások mindkét részről alapos szakismeret, őszinte jóakarat és a kölcsönös érdekek kellő méltánylatával fognak vezettetni.

Ha különböző fejedelmek alatt levő államok, melyek az anyagi jólét és előhaladás különböző fokán álltak, tudtak találni módot magasabb érdekek szempontjából a közbeeső vámvonalok megszüntetésére és a vámszövetség megkötésére: ugy azt hiszem, ezen nagyhorderejü kérdés méltányos megoldásának módjait megállapitani nálunk sem tartozik a lehetetlen dolgok közé. Magyarországnak érdekében van, hogy a birodalom másik fele is anyagilag felvirágozzék, mert ha gazdag a szomszédország, melylyel a kereskedelmi összeköttetés századok

óta oly sokszerüleg szövődött, az emeli aránylag a szegényebb szomszédnak is erejét; de csak azon esetben válik ily viszony eltürhetővé, ha ezen szomszéd, belátva a nagy előnyöket, melyek ipara érdekében számára ezen vámegyezség folytán nyilnak, egyszersmind a szegényebb, ipar szempontjából kevésbé kifejlett ország érdekei iránt méltányos tud lenni. Mert az osztrákoknak épugy érdekükben kell lenni, hogy Magyarország anyagilag felvirágozzék; miután mentül gazdagabb Magyarország, mentül inkább képes fokozni termelését, annál biztosabb vevője lesz azon czikkeknek, melyeket maga előállitani nem képes. Merem állitani, hogy ámbár jelenben Ausztria a magyarországi ipartermelvényi vásár kizárólagos szabadalmával bir, az ő érdekükben is kivánni kell, hogy a mi most az ő kiváltságuk, lépcsőzetesen Magyarországban is fejlődjék; mert csak az esetben emelkedhetik a monarchia az anyagi jólét azon fokára, melyen külkereskedése is folyvást erősbülhessen és ugy anyagi, mint erkölcsi ereje, tekintélye és ennélfogva biztonsága emelkedhessék.

Az 1867. XII. t. cz. — azt hiszem, igen helyesen — a vám- és kereskedelmi ügyet nem sorozta a pragmatica sanctio folytán egyenlően kezelendő ügyek közé. És méltán; mert hiszen, a tapasztalás is bizonyitá, hogy azon korszakban, midőn senki sem kételkedett, hogy a pragmatica sanctionak követelményei sérthetlenül fenálltak, — értem az 1848. előtti időszakot, — külön vámvonal volt Magyarország és Ausztria közt. Ha tehát a kényszeritő szükség oda vezetne, hogy e szerződés felmondása után a monarchia két fele közt külön vámvonal felállittassék: az által sem az 1867. kiegyezési törvény, sem a pragmatica sanctio legkisebb sérelmet nem szenvedne.

Ha fontos okok szólnak a mellett, hogy Magyarország és Ausztria közt közbeeső vámok ne létezzenek, s ennélfogva az kivántatik, hogy Magyarország lemondjon mindazon előnyökről, melyeket ily vámvonal — pénzügyei rendezésére és az önálló kereskedési politikának létesitése végett — számára biztositana: ugy méltán lehet megvárni a birodalom másik felétől, hogy Magyarország mindazon előnyöket megszerezhesse, melyek Ausztriát képessé tették az ipar magasabb kifejtésére. Ezen előnyök közt egyik legnevezetesebb az ipar és kereskedés fejlesztésére nagy befolyással biró olcsó pénz. Iparunknak fejlődése hitelintézményeinknek és különösen a bankügynek czélszerü fejlődése nélkül majdnem lehetetlen; ha tehát a vámszövetségről lesz szó, annak részemről egyik főfeltételeként tekintem, hogy a magyarországi hitelintézmények kifejtésénél Ausztria részéről semmi akadály ne tétessék. Nem az lehet tehát az osztrák kormánynak feladata, hogy az esetben, ha Magyarország a szabadalom lejárta után jegybankot állitana, az ellentét, melyet az ujonnan megalkotott osztrák bank a magyar bank irányában netalán támasztana, fokozódjék; hanem az osztrák kormánynak és törvényhozásnak feladata az, hogy már az engedélyezésnél mindazon intézkedéseket megtegyék; melyeknél fogva, mig a valúta helyre nem állittatik, itt is ott is a törvényes elfogadással biró bankjegyek árkelete közt különbözet ne keletkezhessék. Nem fog pedig támadni és nem is támadhat, ha mindkét bank egyenlő szolid alapokra lesz fektetve, azok kezelése minden irányban rendszeres lesz, s ezen bankjegyeknek parancsolt értékü elfogadása azon feltételhez köttetik, mely más országokban is nemcsak kivihetőnek, hanem czélszerünek is bizonyult: hogy a különböző, egyformán biztos alapra helyezett bankok

egymás jegyeit fizetésképen elfogadják, s kölcsönösen hetenkint egymással leszámoljanak. Nem bizonytalan arcanum ez az egyenlő érték fentartására, hanem — mint más előhaladott államok példája mutatja — évek során a közforgalom érdekében minden fenakadás nélkül teljesithető is.

Ennélfogva azt hiszem, hogy a valúta helyreállitása előtt is a közforgalom minden megzavarása nélkül fentartható az egyenlő belértékkel biró jegyforgalom az esetben is, ha Magyarország élni fog törvényes jogával, és egy önálló magyar jegybankot állit fel.

TIZENNYOLCZADIK FEJEZET.

A több-bankrendszer behozatala monarchiánkban.

[A bankkérdés megoldásánál Ausztria érdeke érdekeinkkel ellentétben áll. — Hitelérdekeink közösek — A több-bankrendszer előnyei. — Oka annak, hogy az egybankrendszer jutott Ausztriában érvényre. — A több-bankrendszer elleni észrevételek. — Azok birálata. — Az átmenet a több-bankrendszerre politikai szempontból fontos. — A bankügy megoldásánál szem előtt tartandó körülmények. — A bankjegy egysége. — A vidék is részesüljön a bankjegykibocsátás előnyében. — Működése biztos legyen. — A valúta helyreállitása előtt is létesittethessék. — Szigoru ellenőrzés. — Az államnak jövedelmet hozzon. — Válságok idejében a hitelt támogathassa. — Bármiként alakuljanak Ausztriában a viszonyok, létrejöhessen. — Oly rendszer alkalmazandó, mely mellett a tapasztalás eredményei szólnak. — Az amerikai nemzeti rendszer keletkezésének körülményei. — E törvény főbb tartama. — Működésének előnyei és hátrányai.]

Ha csak azon módozatok körében kivánnék maradni, melyek hazánk tényező államférfiai által eddig kivihetőknek tartattak, befejezettnek tekinthetném munkámat. Megérném azzal, hogy az ügyet, ugy mint ma áll, kellőkép igyekeztem felderiteni és megvilágositni. De beérjem-e ezzel? Elhallgassam-e a bankügy iránt érett megfontolás után formált régi meggyőződésemet, melynek, — mint e munka történelmi részében jeleztem több izben kifejezést adtam? Meghajoljak e azok nézete előtt, kik hazánkban is a bankrendszernél a bankjegykibocsátási monopoliumot, az egybankrendszert tartják al-

kalmazandónak? Hogyan lenne ez megegyeztethető azon meggyőződésemmel, mely szerint én mindig a több-bankrendszert tartottam nemcsak elméletileg leghelyesebbnek, hanem egyszersmind monarchiánk és hazánk érdekeinek leginkább megfelelőnek? Minden tartózkodás nélkül elmondom tehát nézeteimet az iránt, *minő bankrendszert kellene alkalmazni adott viszonyaink szerint módositva hazánkban*, hogy ezen hitelintézmény megtegye teljes mérvben és az ország hitelszükségeihez képest hatását. Lehetőleg röviden fogom ez iránti nézeteimet előadni.

Mielőtt azonban e tárgyra átmennék, szabad legyen egy általános megjegyzést tennem. Munkám harmadik részében biráltam az eddig javaslatba hozott megoldási módokat, melyek mind oda törekednek, miképen lehetne a magyarországi hitelt kisebb vagy nagyobb mérvben az o. n. banktól függetlenné tenni. Ezen javaslatok, ugy az azokra vonatkozó elemzéseim is, *azon szint látszanak magukon viselni, mintha ellentétes állásban lennénk az osztrák érdekekkel*; s ez azért tünik igy fel, mert szokássá vált az o. n. bankot és az általa védett és támogatott bécsi financzköröket és azok érdekeit identifikálni az osztrák állam és az osztrák népek érdekeivel. *Én ezen felfogást határozottan helytelennek* tartom, mert egy valóban czélszerü bankrendszernek felállitása épugy érdekében van az osztrák népnek, mint Magyarország lakóinak, sőt ily rendszernek életbeléptetése még inkább érdekükben áll a birodalmi tanácsban képviselt országoknak, miután ők kifejlettebb kereskedéssel és különösen iparral birván, mint mi, jobban érzik szükségét az eddig követett rendszer gyökeres változtatásának; és egy czélszerübb, a népnek közgazdászati érdekeit előmozditó

hitelrendszer alkalmazása náluk nagyobb mérvben fogná tanusitani jótékony hatását, mint Magyarországon, hol még sok év fog elmúlni, mig mi az anyagi fejlődés azon fokát elérjük, melyen ők már jelenben állnak.

Ezt azért tartottam szükségesnek kiemelni, mert azon rendszert, melyet javaslatba hozok, nem csupán a magyar korona országaira vélném és óhajtanám alkalmazandónak; hanem a közös monarchia érdekében azt kivánnám, hogy az a monarchia mindkét felében egyszerre lépjen életbe, — még pedig közös egyetértéssel és mindkét törvényhozás által egyenlő elvek szerint hozandó intézkedések alapján, melyek a részletekben az adott viszonyok szerint egymástól eltérhetnének ugyan, de az eljárás főbb momentumaiban egyformák lennének. Én a hitelérdekek közösségét nem tagadom; ezen közösség ugyan nem a pragmatica sanctióból, vagy az 1867-iki közjogi törvényekből foly; hanem az együttlét természetes követelményekint az egyenlő módoni intézkedést ajánlatossá teszi, melynek erkölcsi kötelezettsége alul az egyik fél csak az által érezhetné magát felmentettnek, ha a másik fél oly rendszer további fentartását követelné, melylyel szomszédja érdekeit továbbra is a saját előnyének akarná feláldozni; vagy ha egyik állam a másikat ama természetszerü jogának és kötelességének gyakorlásában akadályozni kivánná, hogy saját javára és érdekei előmozditására azt, mit a méltányosság sérelme nélkül jogosan igényelhet, megtehesse. Ennélfogva semmitsem óhajtanék jobban, mint ha azon javaslatot, melyet a bankügyben tenni fogok, Ausztriában épugy mint Magyarországban egyszerre lehetne létesiteni.

Természetesnek találom, hogy Bécsben ama körök,

melyek régóta megszokták a bank által nyujtott hitelt kizárólagos joguknak tekinteni s nemcsak Magyarországon, hanem a monarchia többi részeiben is, belátásuk és érdekük szerint kezelni, ellenszenvvel viseltetnek ezen állapot gyökeres megváltoztatására irányzott minden kisérlet iránt. Ha azonban nem Bécs és a bankkörök, hanem a monarchia másik fele nagyobb részének jól felfogott érdekét tekintem, ugy azt hiszem, hogy a birodalmi tanácsban képviselt országok érdekei nemcsak nem állnak ellentétben Magyarország érdekeivel, de azzal ugyan azonosak; mert Magyarországnak törekvései a monopóliummal biró és Bécsben székelő banktól függetlenné tenni a hitelt hasonló módon érdekében feküsznek Ausztria azon közgazdasági-, ipar és kereskedelmi központjainak, melyek, habár nem oly nagy mérvben — de gyakran érezhették a központositott és kizárólagos szabadalommal ellátott bank által szabott korlátok zsibbasztó hatását. A különbség köztük és köztünk egyedül abban áll, hogy az osztrák városok annyiban előnynyel birtak felettünk, a mennyiben a hitelengedélyezés mérvénél mindig kedvezőbb elbánásban részesültek.

Miből áll azon uj irány, melyet én a bankügy megoldásánál mindenekfelett óhajtanék s melyről azt állitom, hogy annak keresztülvitele épugy érdekében van a birodalmi tanácsban képviselt országoknak, mint Magyarországnak? Azt — ugy hiszem — már munkám elméleti részéből kivehették annak figyelmes olvasói. Én a bankügynél határozottan a deczentralizacziót, azaz a több-bankrendszer czélszerü megoldását óhajtom s annak adott viszonyaink szerinti legkedvezőbb és legbiztosabb alkalmazását keresem.

Hogy a banküguben az ellenkező irány, a czentralizáczió iránya uralkodik, hogy ezen irány még most is legtöbb pártolóra talál, azon legkevésbé sem csodálkozom. Nemcsak a hitelügyben, hanem még a politikai téren is még ezelőtt kilencz évvel a szoros czentralizáczió iránya volt uralkodó, mely majdnem két évtizedre elkobozta Magyarországnak alaptörvényeken alapuló ősi önállását.

Hogy ama kormány, mely e század kezdetén alapitá az o. n. bankot, a banküguben a czentralizáczió elvét követé, az természetes. Midőn ezt tette, csak folytatta az osztrák politika tradiczionális irányát, mely kezdetét vette monarchiánk alakulásakor. Az osztrák örökös tartományok több országból állottak össze, melyek régi időktől fogva mindig bizonyos tartományi különállással birtak, mindegyik saját központja felé gravitált. Hogy a monarchia kifejthesse erejét, természetszerüen fejlődött a központositás rendszere, mely minden irányban igyekezett magának érvényt szerezni. A bécsi bank felállitásánál is az akkori kormány az általános irányt követte, mely mellett a czélszerüség indoka is szólt. Egy központi kormánynak mindig kedves, ha mellette, felügyelete alatt, sőt rendelkezésére áll a monarchia legnagyobb pénzforrása.

Az utóbbi években azonban megváltozott a helyzet. A monarchia kormányának kivánni kell, hogy a monarchia népei anyagilag erősödjenek, a közgazdasági erők fokozódjanak; s miután ezen czélt az okszerüen szabályozott több-bankrendszer mellett inkább el lehet érni, kérdem, miért ne lenne jogosult, oly kereskedési központoknak, minők Prága, Brünn, Triest, Grátz, Lemberg stb. a bankakta lejártával oly rendszerváltoztatást óhajtani, mely rendelkezé-

sükre adja a hitel ama forrását, mely más népeknél eltagadhatlanul tanusitá jótékony és a munkásságot fokozó hatását? Be kell látniok, hogy e czél elérésére most kinálkozik a kedvező alkalom, midőn Magyarország bizonyára élni fog törvényes jogával, s midőn ázon állapot többé nem lesz fen tartható, hogy az o. n. banknak mostoha gyermekei mi valánk s ők mint édes gyermekek részesültek a kedvezőbb osztályban. Nekik is érezniök kellene, mily nagy előnyére válnék az ő érdekeiknek, és az általuk teremtett ipar- s kereskedési forgalomnak, ha a bankkérdést a monarchia mindkét felében a több-bankrendszer elvei szerint sikerülne megoldani és ez által fokozhatnák a nemzeti gazdagság kifejtésére szolgáló munkásságukat. Ennélfogva nem roszallaniok kellene Magyarországnak önálló bankrendszer utáni törekvését; hanem azt saját jól felfogott érdekükből minden erejükkel oly módon kellene támogatniok hogy azt, mit Magyarország elérni kiván, maguk számára is biztositsák.

Előre tudom, hogy a bankrendszer deczentralizációjára czélzó törekvésem éles kritikának és számtalan ellenvetésnek lesz kitéve. El fog mondatni, hogy az, a mit javaslok, szép a theoriában, de a gyakorlati életben kivihetlen. A bankügyben a szabad fejlődés és önálló kezelés előnyét nyujtani oly kiskoru népeknek — mint az osztrák-magyar monarchia népei — nem lehet, mert visszaélnének vele és veszélybe dönthetnék a monarchiát; el fogják modani, hogy előbb nevelni kell a népeket a szabadságra, másként a megadott szabadság szabadossággá fajul; mondani fogják, hogy a mi áldásosnak mutatkozott Skóthonban, Svajczban vagy Amerikában, hol az öntevékenységhez már hozzászoktak a népek, az csak káros lehet a mi

népünkre, annak hátramaradott állapota folytán; állítani fogják, hogy ha a bankrendszer czentralizácziója megszünnék, mindazon káros következmények be fognának következni, melyek a bankszabadsággal való visszaélés folytán Amerikában nem egyszer mutatkoztak stb. Hiába hivatkoznám az Amerikában jelenleg létező üdvös bankrendszerre, mert még ily szabályozások mellett is a monarchia népeit annak gyakorlására éretleneknek, tehát képteleneknek állitják. Hogy ily ellenvetések jogosultaknak tartatnak, azon nem csodálkozom. Még alig mult el néhány éve, hogy a monarchia népei felszabadultak azon százados gyámság alól, mely alatt önálló tevékenység nem volt megengedve.

Én azonban ily ellenvetéseket *alaposaknak el nem ismerhetek*, mert nem tartom Ausztria — sőt Magyarország népeit kiskoruaknak. A monarchia ipar- és kereskedési központjai müveltség tekintetében nem állanak sokkal hátrább, mint a német birodalom lakói, e birodalomban pedig már évtizedek óta a több-bankrendszer létezik; vagy mint a Svajczban és Skócziában, hol már rég a bankszabadság uralkodik. De ha a monarchia főbb vidéki városai nem lennének a fejlettség azon fokán, melyen állottak ezelőtt egy századdal Skóczia városainak lakói, midőn a szabad bankrendszer náluk behozatott; ha nem is birnának ama ügyismerettel és szcliditással, mely e rendszer meghonositásának feltétele: a szerzett tapasztalatok után oly szabályozó eljárás állapittathatik meg, mely a visszaélést eme szabadsággal lehetetlenné teszi. Ha az első kezdetben némi botlások következnének is be, ez ne tartóztasson vissza bennünket. A gyermek is, midőn járni tanul, ki van téve a botlásnak; de ha ily félelemből a szülő járni tanulni nem engedné, sokáig tehetetlen maradna. Mint a gondos szülő-

nek feladata az első ingadozó lépést vezetve a gyermeket rövid időn önálló mozgásra szoktatni, ugy a jó kormánynak és törvényhozásnak is legszebb feladata a népekben az üdvöst evékenységet ébreszteni, és nem túlságos gyámkodás által azt tehetetlenné tenni.

Másik felhozandó, alaposnak látszó ellenvetés lesz, hogy a bank-deczentralizáczió *idő előtti* s *mindaddig lehetetlen*, *mig az érczpénzforgalom helyre nem lesz állitva*. Fentebb már idéztem, hogy az ágió mellett is létezhetik és sikerrel működhetik a több-bankrendszer, mint azt Amerikában és Olaszországban látjuk. A feladat, melynek megoldására kell törekednünk, nézetem szerint az: miként lehet a valúta helyreállitása előtt is a bankrendszer deczentralizációját oly módon keresztülvinni és annak rendszeres működését biztositani, hogy az érczérték helyreállításának előfeltételei ez alkalommal már megállapittassanak és biztosittassanak.

A központosított egy-bankrendszerről az *átmenet* a szabad több-bankrendszerre *rögtönözött nem lehet*. Miként vélem ezt kivihetőnek, azt előadni e fejezet további folyamában tüztem ki feladatomul.

De mielőtt a teendőkről elmondanám nézeteimet, még egy nevezetes körülményt kell kiemelnem, mely nemcsak nemzetgazdasági, hanem fontos *politikai szempontból teszi ajánlatossá* az egybankrendszerről a *több-bankrendszerre való átmenetelt*.

Munkám második részében kimutattam — midőn monarchiánkban a banküg lépcsőzetes fejlődésének történetét adtam, — hogy mert monarchiánkban a központi bankrendszer *létezett*, Bécsben ez alkalmat szolgáltatott arra, hogy a központi kormány — mely a

bank feladatául nem annyira az általános hitel előmozditását, mint inkább azt tekinté, hogy keze alatt legyen egy engedelmes pénzhatalom melyel mindannyiszor, midőn erre a szükség kényszerité, ha saját czéljainak kivitelére könnyü módon és önhatalmilag nagy pénzerővel kivánt rendelkezni, visszaélt ezen általa teremtett, általa pártfogolt, felügyelete és rendelkezése alatt álló pénzhatalommal. Tagadhatlan, hogy egy abszolut kormánynak egy központi kizárólagos szabadalommal biró jegybank, melylyel szabadon rendelkezhetik, népei felett nagy diszkrecionális hatalmat ad; azon hatalmat, minden baj és gond nélkül azonnal kamatnélküli kölcsönt vehetni összes népeitől, ennélfogva saját czéljaira felhasználhatni a nemzet azon vagyonát, melyre a forgalom közvetitése végett ennek szüksége van. Azok, kik a monarchiát kormányozták, elégszer visszaéltek ezen előnynyel. Tehát politikai szempontból is indokoltnak találnám, ha azon első alkalommal, midőn a monarchia egész területén alkotmányos viszonyok állanak fen, a bankszabadalom lejártával mindkét törvényhozás elvetné az egybankrendszert és akként alakitaná át a monarchia bankrendszerét, hogy annak deczentralizálása folytán hasonló visszaélések ismétlését lehetetlenné tenné. Valószinü, hogy ha az I. Napoleoni korszak alatt folytatott nagy háboruk befejezése után, midőn a monarchia népei a kétszeres devalvaczió és papirospénzgazdálkodás korszaka folytán anyagilag is sokat szenvedtek, nem egy központositott bankrendszer létesittetik, és a monarchiában a béke hosszu korszaka alatt a hitelintézmények egészséges fejlődése következik be, a nemzetgazdasági erők nagyban fejlődnek: 1848-ban az érczpénzérték állandóan el nem tünik a forgalomból. A több-bankrendszer mellett meg lehet, hogy 1848-ban bizonyos ideig a

különböző vidéki bankok készpénzzel való kiváltási kötelezettsége felfüggesztetett volna, de a nyugodtabb idők visszatértével mindenik bank megkezdette volna jegyeinek érczpénzzel beváltását; miután aktiv vagyona a kormány által igénybe nem vétethetvén — mint az az o. n. bankkal történt — arra képes is lett volna. Sőt az is meglehet és valószinü, hogy ha az o. n. bank hitele nem állott volna a központi kormánynak mindenkor rendelkezésére, ha csekélyebb lett volna a több-bankrendszer mellett a lehetőség, az államjegyeket annyiszor, a menynyiszer a szükség kivánta, ismét forgalomba hozni: ugy talán a későbbi időkben is a monarchiának külpolitikája óvatosabb lesz és elkerülhető lett volna azon két nagy háboru, melyet a monarchiának elviselnie kellett.

Ezen észrevételemre méltán azt lehet válaszolni: a mi a multban lehető volt, attól a jövőben félni nem kell; mert a változott politikai helyzet folytán most minden intézkedés keresztülvitelére a törvényhozásoknak beleegyezése elkerülhetlenül igényeltetik. Ennélfogva ha egy központositott bankja lesz is a monarchiának, mely Bécsben székel, sem a kormány, sem a bank nem tehet oly lépést, melybe a két törvényhozás beleegyezését nem adta. Megengedem, hogy ezen érvelés áll rendes körülmények közt; de ha egyszer rendkivüli viszonyok állanak be, ha a lét és nemlét kérdése forog fen, ha érvényre emelkedik a »salus reipublicae suprema lex« tana: akkor bizonyára — ha központositott bankrendszer lesz — mindazon szomoru tapasztalatok mellett is, melyeket a valúta ingadozásánál az utóbbi időben tettünk, a bank préseinek használata igénybe fog vétetni, és mindazon áldozatok hiába hozatnak, melyek igényeltetni fognak a valúta helyreállitása végett. Igaz, hogy a szükség törvényt bont, ennélfogva a több-bankrendszer mel-

lett is képzelhető, hogy a monarchiát vagy magát menteni kivánó kormány mindamellett is a papirpénz előállitásának eszközéhez fog folyamodni; azonban az ehez való folyamodás mindenesetre sokkal nehezebb lesz, ha nem egy kutforrása van a pénzjegy forgalomnak. És még az is kérdés: valjon lesz-e ily intézkedésnek kellő sikere; miután a több-bankrendszer mellett minden vidéki központnak ugy is megvan a szükséghez képest forgalmi jegye, és végre a hatalomnak parancsa csak az esetben lesz érvényesithető, ha a nép az ekként parancsszóval forgalomba hozott papirpénzt teljes névbeli értékben elfogadni kész. Hogy erre ezen készség szükséges, azt bizonyitja a lombard-velenczei királyság lakosai által elfoglalt helyzet, kik, mig e királyságok a monarchiához tartoztak, a központositott o. n. banknak érczpénzzel beváltható, tehát ezzel egyenlő értékü jegyeit fizetésképen el nem fogadták hanem az arany és ezüst forgalmi értékét tartották fenn.

Megelőzőleg el kivánom még mondani, melyek azon *czélok*, *melyeket a bankrendszer reformjánál szem előtt tartani* szükséges, melyek azon feltételek, melyeknek megfelelni kell, hogy az ujonnan alakitandó intézmény necsak a monarchia közös érdekeinek, hanem népei általános nemzetgazdasági érdekeinek is megfelelő legyen és rendszeres működése biztositassék.

a) Az első és lényeges feltétel, hogy a *bankjegy egysége megóvassék*; azaz hogy a Magyarországban kibocsátandó bankjegyeknek egyenlő belértéke legyen, azaz minden Magyarországban forgalomba jött bankjegy egyenlő megállapitással és egyenlő biztossági mérvvel birjon, és a mennyire lehet, és a mennyiben Ausztriában is hasonló mód alkalmaztatnék, a monarchia

másik felével oly közös megállapodások keletkezzenek, hogy a magyar és osztrák bankjegyek között árkülönbözet elő ne állhasson, megtörténvén mindazon intézkedések, melyek szükségesek, hogy a két külön álló területen forgalomban levő jegyek egymás közt kicseréltessének és a különböző bankok közti leszámolás időről időre eszközöltessék. A tapasztalás igazolta ugyan, hogy ott is, hol a több-bankrendszer van behozva, a jegyeknek különböző külalakja a forgalmat nem akadályozza; — igy a német birodalomban 33 különböző bank különböző alaku jegyeket bocsát ki és fog kibocsátani, ha eleget tesz a törvény által kivánt feltételeknek; — de miután az uj törvény szerint azon bank, mely jegyeit nemcsak a saját területén, hanem az egész birodalomban forgalomban tartani kivánja, köteles a banktörvény 5. §. értelme szerint minden népesebb városban jegyeinek beváltása végett nyitott pénztárt tartani: ez által adatik mód a különböző alaku bankjegyeknek kölcsönös kicserélésére. Ezen egyszerü rendszabály következtében, a különböző németbankok különböző alaku jegyei akadálytalanul fognak az egész birodalomban forogni. E szerint tehát lehetséges a több-bankrendszer és a különböző alaku bankjegyek mellett is azoknak egész értéket és akadálytalan forgalmat biztositani. Hasonlót tapasztalhatunk a skót bankoknál, melyek mindegyike külön alaku jegyeket bocsát ki; de miután egymás jegyeit fizetéskép elfogadják, a jegyek alakjának különbözősége a forgalomnak akadályul nem szolgál. Mindamellett azon nézeten vagyok, hogy Magyarországra szükséges a bankügyet oly módon szabályozni, hogy habár a bankjegyek különböző helyeken és különböző bankok által bocsáttattak forgalomba, azoknak külső alakja és megalapitása egyenlő legyen.

b) Magyarország hitelviszonyaira és nemzetgazdasági fejlődésére nélkülözhetlen feltételnek tekintem, hogy a bankjegykibocsátásnak előnyében necsak a Budapesten székelő központi intézet részesüljön, hanem oly mód állapittassék meg, mely szerint minden tekintélyesebb vidéki központ ezen előnyben osztozzék. Ha van állam, hol ily intézkedés üdvös hatásu lenne, ugy bizonyára Magyarország az. A tapasztalás fényesen igazolta Amerikában, Skócziában és a Svajczban, hogy a bankrendszer deczentralizácziója és az egyes bankoknak egymás közti versenye folytán a bankok jótékony hatása nemcsak a kereskedéssel és gyáriparral foglalkozó osztály számára nyujtja a személyes hitelnek előnyeit: hanem a kézmű-iparral és földmüveléssel foglalkozók személyes hitelét is megállapitva, oly mérvben fokozza a termelést, hogy a nemzetgazdászati irók egyhangu véleménye szerint ennek köszönheti az előbb szegény Skóczia nagy mérvü anyagi felvirágzását. Nézetem szerint az ezen pontban foglaltaknak teljesitése mindenekfelett álló kivánat és elkerülhetlenül teljesitendő feltétel.

c) A bankrendszer deczentralizácziója oly módon állapittassék meg és az ellenőrzés olykép gyakoroltassék, hogy a káros hatás, mely a korlátlan bankszabadság mellett Amerikában, a több-bankrendszer mellett pedig e század elején Angliában mutatkozott, elkerültessék. Más államok tapasztalatai bizonyitják ennek lehetőségét. Ezek szolgáljanak nekünk tanuságul és ezekhez képest rendezzük be bankrendszerünket.

d) Akként történjenek az intézkedések, hogy addig is, mig a valúta helyre nem állittatik, a biztosság azon mérvét nyujtsák a bankjegyek

belértékükre nézve, hogy minden aggodalom kizárassék; és már előlegesen megtörténjenek ezen szervezetnél azon előintézkedések, melyek folytán a valúta helyreállitása alkalmával a forgalomban levő jegyek érczpénzzeli beváltása minden akadály nélkül eszközöltessék.

é) Hogy ezen rendszer életképes legyen, a törvényben kell megállapitani mindazon feltételeket, melyek azok részéről teljesitendők, kik a jegykibocsátás előnyével élni kivánnak. És hogy e feltételek pontosan megtartassanak, szükséges az azokat megsértők ellen szigoru ellenőrzést, és büntető rendszabályokat megállapitani, és ezzel kapcsolatban az államfelügyeleti jogot akként rendezni, hogy az sikeres legyen, a nélkül azonban, hogy a banknak czélszerü és szabályos müködésére akadályozólag hasson.

f) Az életbeléptetendő rendszer úgy legyen alakitva, hogy megadván a bankoknak az őket megillető kellő hasznot, az államnak lehetőleg nagy jövedelmet hozzon, hogy ezen jövedelemnek igénybevételével a valúta helyreállitására kellő tőke gyüjtessék, vagy ennek alkalmával az állam által hozandó áldozatok eme jövedelemből ha nem is egészen, de nevezetes részben fedezhetők legyenek.

g) Legyen az uj szervezetben megállapitva azon mód is, hogy rendkivüli válságok esetében a hitelnek megadassék azon támogatás, mely a tapasztalás szerint a központositott nagy bankok utján nagy sikerrel szokott teljesittetni, mi a központositott bankrendszernek legfőbb előnyét képezi. Végre

h) Legyen ezen életbeléptetendő módozatnál főtekintet arra is, hogy adott viszonyaink közt az léte-

sithető legyen bármely eshetőségek közepette. E nehéz kivánatot következőképen értem:

Én oly szervezetet óhajtanék életbeléptetni, mely minden eshetőségek közt sikeresen és az ország érdekében működhessék. Létesithető legyen e rendszer az esetben, ha a monarchia másik felének törvényhozása a valúta helyreállitása előtt hasonló alapon kivánná a hitelintézményt rendezni; ennélfogva nyujtson elegendő előnyt arra, hogy annak a monarchia másik felében alkalmazása ott kivánatosnak lássék, s közös egyetértéssel megtörténhessenek azon intézkedések, melyek eredménye lenne a birodalom két felében kibocsátott bankjegyek egyenlő értékének fentartása.

Egyenlően kivihető legyen ez még akkor is, ha a monarchia másik fele a központositott bankrendszer mellett maradna.

Életképes legyen az esetre, ha a valúta helyreállitása a monarchia két fele közt egyetértőleg elhatároztatik, de az esetben is, ha az későbbi időkre halasztatik, vagy

Ha a valuta rendezése nem közösen lenne megállapitandó, s ennélfogva a két törvényhozás közt oly megállapodás jönne létre, mely szerint az államjegyekből álló közös adósság a monarchia két fele közt megosztandó lenne.

Végre biztos sikere legyen még az esetre is, ha a monarchia másik felének törvényhozása és kormányával egyenlő megállapodásokra jutni nem lehetne sem a bankrendszer, sem azon intézkedések iránt, melyek a két területen levő jegyeknek egyenlő mérvét

megállapitják; azaz birjon ezen jegyforgalom a biztosságnak mindazon feltételeivel, melyek elegendők a szilárd hitel megállapitására.

Érzem, hogy nagy feladatnak kivánok megfelelni, midőn oly rendszert kisértek meg javaslatba hozni, mely ezen lényeges feltételeknek eleget tegyen; kivált tekintve az átmenetelt sulyositó ama fennálló körülményt, hogy a valúta rendezve nincs és hogy egészen önállólag még se járhatunk el, mert figyelembe kell vennünk a monarchia másik felének viszonyait. De másként sem áll előttünk tabula rasa; mert az uj rendszer alkotásánál tekintetbe kell venni a jelenben létező bankmonopoliumból az átmenetet, melyet biztosan, egészséges módon kell keresztülvinni. E mellett arra is kell ügyelni, hogy az uj rendszer müködése szabályszerü, rendszeres és a hiteligényeknek megfelelő legyen, a nélkül, hogy jövőben a valúta helyreállitása után elkerülhetlenül szükséges intézkedéseknek elébe vágatnék. Sőt ellenkezőleg szükséges, hogy azok előkészittessenek és a törvényhozás kezei hosszu időre kötve ne legyenek.

Ámbár azon javaslat, melyet tenni kivánok, a fentebbi kivánatokat lehetőleg megközeliti, előre megjegyzem, hogy én annak tervezésénél távol tartom magamat ideális konczepcziótól, vagy kétséges experimentácziótól. A bankügyben egészen ujat feltalálni, s olyat javasolni, mi eddig nem létezett, nem lenne czélszerü; mert szükséges, hogy minden ily intézkedés javaslatba hozásánál a gyakorlati tapasztalás eredményeire is hivatkozhassunk. De másrészt ép oly hiba lenne a másutt létező intézményeknek egyszerü lemásolása. A feladat ez: azt, mit másutt czélszerünek és üdvös hatásunak tapasz-

taltunk, adott viszonyainkhoz és a nép jelleméhez mérten átalakitva alkalmazni.

Mindezeket tekintetbe véve, én legczélszerübbnek látnám, ha azon elvek, melyek ujabban az amerikai nemzeti bankok felállitásánál irányadók voltak, alkalmaztatnának hazánk adott viszonyaihoz.

E rendszer alkalmazása mellett szól az, hogy a mi viszonyaink sokban hasonlitanak ama viszonyokhoz, melyek közt e bankok alakultak és müködnek.

Midőn ezen rendszer Amerikában behozatott, a hosszan tartó polgárháboru folytán megszünt az érczforgalom s a forgalmat az állam által kibocsátott papirpénz és részben jegyeiket beváltani nem képes bankok jegyei közvetiték.

Ezen intézkedés keresztülvitelénél irányadó volt az, mi a mi intézkedéseinknél is mindenekfelett nemcsak kivánatos, de szükséges: hogy az ezen rendszer szerint kibocsátandó jegyek biztossága minden kétségen felül álljon; továbbá ott is az volt a feladat, mit Magyarországra nézve is felettébb kivánatosnak tartok, hogy a rendszer ne a központositásra, azaz az egybankrendszerre, hanem a szabadbankrendszerre legyen fektetve; tehát a jegyek ne egy központi bank részéről bocsáttassanak ki, hanem minden vidék élvezze a jegybankok által közvetitett hitel jótékony hatását.

Az amerikai viszonyok megkivánták, hogy az uj bankrendszer a szédelgéseket korlátozza és a bankok fizetési képtelenségének bekövetkezhetését a lehető legkisebb mérvre leszállitsa, mit elérni nekünk is feladatunk.

Az amerikai nemzeti bankok rendszere már több mint 12 éve áll fenn és életképességét és czélszerüségét minden irányban bizonyitá. Azon államban, melyben a szédelgés és merész üzérkedés ugy szólván a nép jellemében fekszik, de a viszonyok által is folytonos táplálékot nyer: ezen egész korszak alatt az uj intézmény folyvást rendesen müködött, és az ezen rendszer szerint kibocsátott bankjegyek hitele egy napig se volt megingatva és soha senki, kinek kezében forgott, általa veszteséget nem szenvedett.

De mielőtt elmondanám, hogy e rendszernek alkalmazását hazánkban miként tartanám czélszerünek, ismertetem az amerikai nemzeti bankok iránt hozott törvényt, és az általa eszközölt eredményeket.

Midőn 1862-ben Amerikában a polgárháboru mind nagyobb mérveket öltött, az éjszaki államok a déli államok ellenszegülésének legyőzése végett hallatlan vér- és pénzbeli áldozatokat hoztak a nélkül, hogy a háborunak végét belátni lehetett volna; az államhitelnek minden módja igénybe volt véve, s a polgárháboru még mind nagyobb és terhesebb pénzáldozatokat kivánt: ily viszonyok közt, midőn az emberek találékonyak, született az amerikai bankrendszer terve. Az akkori pénzügyminister Chase 1863. év elején a kongressus elé egy törvényjavaslatot terjesztett a nemzeti bankokról. Mindamellett, hogy az u. n. állambankok védői erélyes ellenzéki állást foglaltak el a javaslat irányában, a kongresszus a szükség által kényszeritve, megszavazta. E törvény, mint annak czime is mutatja *), nem hordozta a homlokán a valódi czélt,

*) »Act to provide a national currency secured by a pledge of United States Bonds and to provide for the Circulation and redemption thereof.«

mely végett terveztetett. A kitüzött czél kettős volt: egyrészt bő hitelforrást nyitni az üres állampénztárnak; másrészt, hogy a hitelintézetek hatalmas organizációja az Egyesült-Államok egész területén keresztülvitessék, oly módon, hogy a nemzeti bankok által forgalomba hozott jegyek biztos értékkel birjanak; tehát a háboru esélyei és a valúta ingadozásai közt egy szilárd hitellel biró forgalmi eszköz teremtessék, még pedig olyképen, hogy az állam egész területén mindenütt a magánosok hiteligényeinek eleget tehessen és ez által az anyagi fejlődést lehetőleg előmozditsa és az adóképesség fenntartására müködjék. Ez volt a javaslat nyiltan bevallott czélja. A tapasztalás bizonyitá, hogy e törvény a várakozásnak minden irányban teljesen megfelelt.

A törvény tartalmából Max Wirth után idézem azokat, melyek e rendszer megérthetésére szükségesek.*)

1. Kimondatik, hogy Washingtonban külön hivatal állittatik, élén egy igazgatóval (Controller of the Currency), mely hivatalnak feladata lesz ezen törvény, és minden a jövőben — a papirpénzre és annak államkötvények (United States Bonds) általi fedezetére vonatkozó törvény pontos végrehajtása felett ügyelni. E hivatal igazgatója a pénzügyminister felügyelete alá helyeztetik.

2. Kimondatott, hogy banküzletek czéljából mindenki alakithat egy legalább hat tagból álló társulatot, melynek minden tagja az általa jegyzett részvények mennyiségének kétszeres értékével vállal felelősséget a tőkék befizetése iránt.

3. Ily banknak alaptőkéje legalább 100,000 dol-

*) Max Wirth, Nationalökonomie, III. kötet, 484. lap.

lár legyen; 50,000 lakónál többet számláló városokban azonban az alaptőke legalább 200,000 dollár. Kivételesen azonban az első pontban megjelölt felügyelőség adhat engedélyt bank felállitására oly városokban is, melyek 6,000 lakosnál kevesebbet számitanak, mely esetben a legkisebb alap tőke 50,000 dollár lehet.

4. Ily bank mindazon jogokkal bir, melyek a banküzletek vitelére szükségesek; tehát foglalkozhatik váltók leszámitolásával, bankjegyek, utalványok, váltók és más adóssági kötvények kibocsátásával, elfogadhat betéteket, vehet és adhat váltókat, pénzt és érczrudakat, adhat kölcsönöket személyes biztositásokra (Blancocredit), bankjegyeket azonban csak ezen törvény értelme szerint szerezhet, adhat ki és tarthat forgalomban. A bankigazgatóság feladata az alapszabályokat megállapitani, melyek által részletesen meghatározza a bank üzletkörét, a mennyiben azok a törvénynyel nem ellenkeznek.

5. Ily bankok üzletük megnyitása előtt az ellenőrző hivatalnál kötelesek venni legalább 30,000 dollár értékért, a kisebb bankok pedig részvénytőkéjüknek legalább $^1/_3$-ért kamatozó államkötvényeket. Ezek letétele mellett nyernek hason értéket bankjegyekben, melyek minden banknak egyenlő formában adatnak ki az állam által és az államkormány könyveibe bevezettetnek és általa aláiratnak; e jegyek el lesznek látva egy üres helylyel a jegykibocsátó bank tisztviselőinek aláirása végett. Ily bankjegyek összege nem haladhatja meg az azokért letett államkötvények piaczi árkeletének 90 %-át. A bankok jogositva vannak az ekként a bankjegyek biztossága végett letett államkötvények kamatjait huzni mindaddig, mig a bankjegyek forgalma iránt vállalt kötelezettségeknek eleget tesznek. A bankjegyek 1, 2, 3, 5,

10, 20, 50, 100, 500, 1000 dollárról szólnak; és a bankoknak szükségletük szerint szóló jegyek adatnak.

6. E törvény erejénél fogva kibocsátható bankjegyek összege a 300 millió dollárt túl nem haladhatja. Az 1863-iki törvényben a 300 millió dollár az egyes államok közt aránylagosan felosztatott, félig a választók száma, félig a létező banktőke és a bankok üzletének mérve szerint. 1864. juniusban ezen törvény akkép változott meg, hogy a szétosztás az ellenőrző hivatal belátása szerint történjék. 1865-ben ujabb intézkedés történt oly értelemben, hogy ha az állambankok nemzeti bankokká akarnak alakulni, azoknak azon kedvezmény adassék, hogy ez esetben előjoggal birjanak az ujonnan alakulandó nemzeti bankok felett.

7. Minden nemzeti bank első vonalban felelős az általa ellenjegyzett bankjegyek beváltásáért. Ha ezen beváltást nem teljesitené, a pénzügyminister köteles ezen jegyeket beváltani és a beváltási árt a bank által letett kötvények eladása utján beszerezni; és azon kivül fel van jogositva törvényes uton a bank minden más aktiv vagyona ellen zálogolási joggal élhetni.

8. A nemzeti bankjegyek — kivévén a vámpénzárakat — minden állampénztár által teljes névérték szerint elfogadandók; és hasonlókép fel van jogositva a kormány ezen jegyekkel a tiszti fizetéseket, a szerződményesek bérét és adósságokat fizetni. Azonban az államadósságok kamatjainak fizetésére nem fordithatók, ugy szintén a papirpénz (greenback) beváltására sem. Ezen intézkedés czélja a nemzeti bankok jegyeinek mérsékelt parancsolt elfogadási értéket adni a kormány és a közönség közt, azonban a magánforgalomra ezen kényszer ki nem terjesztetik.

9. A 17 fővárosban székelő nemzeti bankok kö-

telesek az általuk forgalomba hozott jegyeknek és depositumoknak 25%-át pénztáraikban államjegyekben tartani; a többi helyeken pedig 15%-ban állapittatott meg ezen kötelezettség azon könnyitéssel, hogy ezen készpénznek $^3/_5$ része állhat oly követelésekből, melyeket ezen kisebb helyeken levő bankok a 17 főhelyeken birnak. A 17 főhelyen levő nemzeti bankok kötelesek egy banknál New-Yorkban az általuk forgalomba hozott bankjegyeket beváltani, ennélfogva a készpénzkészletnek felét New-Yorkban tartani.

10. A pénzügyministernek jogában áll a nemzeti bankok bármelyikénél a kormány pénzeit időközönkint elhelyezni.

11. Az adó, melyet a nemzeti bankok fizetni kötelesek, megállapittatik évenkinti bankjegyforgalmuk 1%-ában, továbbá $^1/_2$%-ban a letétek átlaga szerint, végre azon tőkének $^1/_2$%-ában, mely nem államkötvényekben helyeztetett el.

12. Hogy ezen törvény által bizonyos kényszer gyakoroltassék az u. n. állambankokra, hogy ezek nemzeti bankokká változzanak át, ezek adója aránylag nevezetesen felemeltetik; ugyanis megállapittatik, hogy az állambankok — tehát nem nemzeti bankok — bankjegyforgalmuk 10%-át fogják ezután fizetni adóképen, a letétekért és a tőkékért pedig ugyanazon összeget, mint a nemzeti bankok.

13. A nemzeti bankok kötelesek negyedévenkint részletes üzleti kimutatást beküldeni az ellenőrző államhatóságnak, továbbá havonkint rövidebb jelentést adni vagyoni állapotukról. Az ellenőrző hatóságnak jogában áll, a bankok állapotát bármikor megvizsgáltatni.

14. Végre fentartatnak ugyan az egyes államok-

ban a kamatláb meghatározására nézve fenálló rendszabályok; de oly államban, hol eziránt szabályok nem léteznek, ezen törvény által megállapittatik, hogy a nemzeti bankok az egyes felektől 7%-nál magasabb kamatot nem vehetnek.

Ezen törvénynek következése lett, hogy nemsokára nagyobb részt megszüntek az előbb fenállott állambankok és átváltoztak nemzeti bankokká. Az összesen működésben levő nemzeti bankok száma tett az éjszakamerikai államok területén 1639-et.

Több mint tizenkét évi tapasztalás igazolta, hogy ezen törvény minden tekintetben megfelelt az abba helyezett várakozásnak. A nemzeti bankok a törvény kihirdetése után azonnal az egész unió területén mindenütt megalakultak, miután az alaptőke veszélyeztetése nélkül nyereséges üzlet volt e rendszer szerint bankot állitani. Kiszámittatott, hogy minden nemzeti bank — ha rendesen vezettetik — alaptőkéje után évenkint 15% osztalékot adhat, minthogy az alaptőkéből vásárolt államkötvények kamatait élvezi és az azért nyert kamat nélküli bankjegyeket forgalomba hozva, ezért is ismét kamatokat huz. Az állampénztárba rövid időn befolyt a 300 millió dollárérték a letétre szükséges államkötvények bevásárlása által, melyekért a bankok egységes alaku bankjegyeket kaptak. Azon államban, melyben mindenkor a bankszabadság uralkodott, mely az ezzel történt visszaélésekről hiressé lett, e törvény hozatala óta — ámbár a bankszabadság nem szünt meg, a bankjegyforgalom rendessé és biztossá vált. Egy eset se fordul elő, hogy bárki ily egységes alaku bankjegy által kárt szenvedett volna. Azelőtt több százféle bankjegy volt Amerikában forgalomban; most a bankjegyforgalom nagyobb részt egyforma, mindenki által könnyen

felismerhető, teljes biztossággal biró jegyekkel történik, sőt a bankok üzlete is ezen törvény hozatala óta sokkal szolidabbá vált. A tapasztalás bizonyitá, hogy ezen törvény keletkezése után elmult első négy év leforgása alatt a több, mint 1600 bank közül csak tiz szüntette be fizetéseit, de anélkül, hogy az általa kiállitott bankjegyeknél bárki veszteséget szenvedett volna, miután mindezen eseteknél a pénzügyminister eladta a bank letétét és a bank által forgalomba hozott bankjegyeket azonnal beváltotta; sőt ezen tiz bukás következtében a bank egyéb üzleteinél előállt veszteség is csekély volt, s összesen nem tett többet egy millió dollárnál, mi a bankok nagy száma és szélesen elterjedt üzlete mellett — tekintve az amerikai viszonyokat — valóban meglepőleg kedvező eredménynek mondható. Ezen tiz esetnél is bebizonyult, hogy nem a rendszerben volt a hiba, de ezen bankok bukásának oka egyedül a bankigazgatók járatlanságában, vagy szabályellenes eljárásában és becsületesség hiányában keresendő.

Tehát ámbár a gyakorlati tapasztalás azt bizonyitja, hogy a nemzeti bankok fenállásuk óta czélszerüen működnek, e rendszernél következő hiányok ismerhetők fel. Már maga az, hogy több mint 1600 ily bank van, nehézzé, sőt majdnem lehetetlenné teszi a törvény által megkivánt felügyelet szigoru gyakorlását; továbbá a bankjegyek fedezete értékpapirokból áll; ily fedezet csak oly államban tanácsos és biztos, melynek hitele teljesen biztositott, s állampapirjainak árkelete nem ingadozó és nagyobb mennyiségben is akadály nélkül értékesithető, mint ezt pl. Angliában látjuk. A hatalmas angol bank fedezetének tekintélyes részét minden veszély nélkül államkötvényekben tartja. Amerika államhitele a háboru befejezése után nagyban növekedett; elbocsátá

óriási seregét, az államkiadások minden nemét lehetőleg mérsékelte, a nép munkássága folytán az államjövedelmek folyton emelkedtek, a háboru végett behozott uj adókat nevezetesen leszállitotta; mindezen körülmények folytán adóssági kötvényeinek árkelete folyvást emelkedett. Ellenben mindenütt, hol ellenkező körülmények állnak fenn, nem lenne tanácsos, az összes bankjegyforgalom fedezetéül egyedül államkötvényeket fogadni el. Hátránya a rendszernek, hogy annak létesitése alkalmával a közforgalmi tőke értékéből annyi vonatott ki, mennyi a 300—345 millió dollárnyi állampapir bevásárlása végett az állampénztárakba befizettetik; tehát a forgalomba jött bankjegyért a forgó tőke megfelelő mennyisége immobilizáltatott. Ez azonban azért volt könnyen elviselhető, mert az állam ezen tőkét nem hevertette pénztárában, hanem a hadi költségek fedezésére kiadta. Másrészt a letétre szükséges államkötvények vásárlására az állampénztárba folyt 300 millió dollár helyett az ujonnan alakult nemzeti bankok által hasonló összeg erejéig hozattak az egységes alaku bankjegyek forgalomba.

Miután ezen bankok alakitása óta Amerika állampapirjainak árkelete folyvást növekszik, nem volt eset, hogy ezen fedezet tökéletesen elegendő ne lett volna. Azon ritka esetekben, melyekben a bankok fizetésképtelenekké lettek, az azoknak megfelelő összeg és pedig 1868. jun. 30-áig csak 599.982 dollár váltatott be a pénzügyminister által.*) Azonban, ha nagy pénzválságok esetei állnának, be és a több mint másfél ezer bank nevezetes része fizetésképtelenné lenne, s ennél fogva tömegesen kellene a piaczon az azok fedezetére szolgáló államkötvényeket eladni, kérdés, valjon nem szállna-e ez által ideiglenesen annyira le az állandó kötvények árkelete,

hogy a megbukott bankok által forgalomba hozott bankjegyek kellő fedezetet nem találnának? Meg van ugyan a nemzeti bankoknál is a bankjegyek fedezete, de helyesen mondja ezen fedezeti módról Wagner Adolf**): »A nemzeti bankok nagy részét elzálogositván állampapirokban levő alaptőkéjüknek, a forgalomba hozott bankjegyeik fedezete sokban gyengébb, mint más európai központi nagy bankoknál. A bankok tőkéje elvonatik a forgalomból, állósittatik, a bankjegyek rendszeres visszafolyása pedig, melynek mennyiségétől leginkább függ az állandó fizetésképesség, gyengül és igy a bankok helyzete kevésbé biztossá válik.« Ezen észrevétel teljesen jogosult, de csak oly államokban, hol az érczpénz a forgalmi eszköz, nem pedig a papirpénz. Ennélfogva az amerikai bankok biztos fenállására elegendőnek látszik azon intézkedés, melyet az 1864. banktörvény a kezelésre nézve megállapit, mely szerint ingatlan vagyonnal csak annyiban birhatnak a bankok, mennyi az üzleti helyiségekre szükséges, és ha — mint zálogkövetelések kielégitése végett, kereskedési üzletekből támadt követelések folytán — törvényes árverezés utján jöttek azok birtokába; de ezen ingatlanokat is öt év alatt eladni tartoznak. Továbbá meg van állapitva, hogy a kölcsönzések leghosszabb időtartama hat hónapra terjedhet, és leginkább váltóleszámitolás és kézi kölcsönök képezzék a bankok üzletkörét; továbbá e törvényben a készpénzkészletnek minimuma is megállapittatik, melyet tartani kötelesek; megállapittatik a legnagyobb összeg, melyet egy czégnek hitelezhetnek, és

*) S. Hildebrandts Jahrbuch, XII. kötet, 222. lap.

**) System der Zettelbankpolitik, 246. lay.

végre ki van zárva saját részvényeiknek zálogkölcsönképeni elfogadása.

Ezekben ismertettem az amerikai rendszert; nem azért, mintha minden intézkedését egyszerüen lemásolva vélném alkalmaztatni Magyarországon, hanem hogy ezen rendszerből vonhassak javaslatom előadása alkalmával következtetéseket.

TIZENKILENCZEDIK FEJEZET.

A több-bankrendszer alkalmazása Magyarországon.

[Minő módositásokkal lehetne az amerikai rendszert alkalmazni? — Nálunk a bankoknak korlátlan és oly nagy számban alakitása nem tanácsos. — Érett-e Magyarország a több-bankrendszerre? — A hitelintézetek és takarékpénztárak müködéséből vont következtetések. — Ohajtandó a letét (Deposit) üzlettel foglalkozó intézetek törvény általi szabályozása. — Szükséges megállapitani a jegyek alakjának egységét. — Birjanak azok teljes fedezettel, még pedig $^1/_3$-ban érczben vagy arra könnyen átváltoztatható váltókban és $^2/_3$ részben biztos papirokban. — Előnyei ezen fedezeti módnak. — A bankjegyek után fizetendő adó. — A kibocsátandó bankjegyek államjegyekre felválthatók legyenek. — Kiterjesztessék-e azokra a parancsolt elfogadási érték? — A bankjegyforgalom maximuma. — A bankjegyadó hovafordítása. — Törvényhozási intézkedések. — Bankok alakitásának módja. — Képesek-e a hazai tőkék a bankjegyek teljes fedezetét előállitani. — A létező intézeteknek feladata e tekintetben.]

Az amerikai bankrendszert azért ismertettem, hogy arról azok is, kik nem szakemberek, fogalmat szerezve, gondolatban képet alkossanak maguknak a nagy átalakulásról, melyen hazánk hitelviszonyai ezen bankrendszer czélszerü alkalmazása által keresztülmennének. Ha mindenki, ki személyeshitelre valóban érdemes, üzletének fokozására a mostanihoz aránylag, mérsékelt kamat mellett a szükséges hitellel rendelkezhetnék, mily nagy mérvben fokozná ez a nemzeti termelést, s mennyire meg-

szüntetné a szolid adósra nézve is annyira elharapódzott uzsora káros hatását.

T. olvasóim nagy része előtt bizonyára nem annyira ismeretesek Amerikának viszonyai, hogy kétségük ne támadjon az iránt: vajjon a mi az amerikai viszonyok közt üdvösnek, mi egy ifju tevékeny, munkás, vállalkozó szellemmel biró gyakorlati irányu nagy nemzetnél jónak és sikeresnek bizonyult, fog-e hasonló eredményt mutatni az üzletben járatlan s kevés vállalkozási szellemmel biró kelet népénél?

Nem lesz tehát felesleges, hogy részletesen szóljak e rendszer alkalmazásáról, s elmondjam nézetem szerint:

a) minő változtatásokat kellene ezen rendszeren adott viszonyainkhoz képest tenni;

b) annak életbeléptetésére minő intézkedések kivántatnának a törvényhozás és a kormány részéről; és végre

c) minő tevékenység kifejtése feltételeztetnék a hitellel élő magyar közönség részéről?

E fejezetben tehát e három részre felosztva fogom a kérdést tárgyalni.

Az amerikai nemzeti bankrendszer irányát illetőleg annak alapelvei a következőképen foglaltatnak össze:

Szabadság mindenki számára, az Egyesült-Államok egész területén a törvény által szabott feltételek és korlátok közt, a bankjegykibocsátás előnyével élhetni. Mily széles a tér ily bankok alakitására, látszik a törvény rendeletéből, mely szerint a 6000-nél kevesebb lakót számláló városok is alakithatnak ily bankokat; de kitünik a statisztikai ada-

tokból is, melyek szerint 1600 ily bank sikerrel működik az amerikai Egyesült-Államok területén.

A forgalomba hozott bankjegyek értékének biztossága. Miután az összes államterületen csak egy alaku, az államkormánynál egész értékéig letét által egyenlően megállapitott (fundált) nemzeti bankjegy forogható, s az államkormány ama kötelezettséget elvállalta, hogy ha bármely bank fizetésképtelen lenne, az általa forgalomba hozott bankjegyeket a kormány beváltja: a bankjegyek egyenlő értékében senki sem kétkedik.

A nemzeti bankok által forgalomba hozott jegyek beváltásának központositása. Miután a nemzeti bankok jegybeváltási kötelezettségüket feltétlenül teljesiteni tartoznak.

A bankjegyforgalomnak az államkincstár javára nevezetes megadóztatása.

Bizonyára távol van tőlem a gondolat, ezen irányelvek alkalmazását hazánkban oly módon és oly széles mérvben kivánni, mint az amerikai Egyesült-Államokban szemléljük.

A mennyire hasznosnak tartanám, ha Magyarországnak minden tekintélyesebb üzlettel biró városa részesülhetne a magyar nemzeti bankjegyek forgalomba hozatalának gyakorlatában: ép ugy veszélyes kisérletnek tartanám, ha ily üzletkör elnyerése oly kevéssé korlátozva engedélyeztetnék, mint az amerikai Egyesült-Államokban. Az amerikai Egyesült-Államokban is a nemzeti bankok nagyszáma hátrányosnak mutatkozott. A hivatalos adatok bizonyitják, hogy még ott is gyakran nehézséggel jár a bankok vezetésére alkalmas egyéneket kellő számban találni; s hogy ily nagy számu bankok felett az

állam részéről az ellenőrködést sikerrel gyakorolni alig lehet. A szerfelett nagy számra annyival kevésbé van szükség nálunk, miután a skót bankok példája mutatá, hogy ott, hol a több-bankrendszer már teljesen ki van fejlődve, az egyes vidéki bankok, fiókok felállitása folytán egy nagy hitelhálózatot szőnek az ország területén, melynél fogva a legtávolabb eső vidéki forgalmi hely is bevonatik a hitelintézmények jótékony hatásának élvezetébe. Kivált kezdetben szoritkozni kellene azon városokra, melyek népesség, kereskedés vagy ipar tekintetében már most is kitünő állást foglalnak el; hol a tapasztalás bizonyitá, hogy a hitelintézmények használatának gyakorlati ismerete el van terjedve és a hol takarékpénztárakkal és más letéti üzletekkel foglalkozó bankok nevezetes tőkéket már évek hosszabb során képesek voltak egyesiteni és a hitel számára hasznositani.

Azok, kik Magyarország viszonyait bővebben nem ismerik, az általam óhajtott többbankrendszer életbeléptetése ellen bizonyosan azon megjegyzést fogják tenni: mit álmadozunk mi oly intézményről, melynek létesitésénél és kezelésénél alapos elméleti és gyakorlati ismeretekkel biró, megbizható egyének nagy számban igényeltetnek; mindenek felett pedig szükséges, hogy a nagy közönség maga a hitelintézmények használatára megérett legyen. Mit álmodozunk mi arról, hogy azon rendszeres és lelkiismeretes eljárás, mely Skóciában és Svajczban oly nagy mérvben kifejlődött, nálunk is egyhamar gyökeret verjen. Sőt vannak Lajtántul számtalanok, kik még annyira kiskoruaknak vélnek, hogy saját érdekünkben nem lehet nekünk megengedni a hitelintézmények használatát, miután azzal bizonyára visszaélnénk. Ezen állitásokat azonban tényekre hivatkozva nem lesz nehéz

megczáfolni. A társulati szellem — meglehet régi institucziónk folytán — a hitelintézmények alkotása és kezelésénél gyakorlatinak bizonyult s annyira kifejlődött nálunk, hogy az előhaladott népekkel versenyezhetünk. Pedig az időszak, mely alatt az ez iránti tevékenység szabadabb fejlődése általánossá lehetett, csak alig nehány évet számlál.

Az 1848-ki korszak előtt e szellemnek még kevés alkalma volt kifejlődhetni. Azonban ezen korszakban is egyesek kezdeményezésére s minden akadályok daczára, melyeket az akkori kormány eléjük gördített, alkottattak társulati uton intézetek, melyek a hitel közvetitésével sikerrel foglalkozva, ma is virágzó állapotnak örvendenek, s a kezelésnél ritka szoliditást mutatnak, minden válságot nagyobb veszteség elszenvedése nélkül kiállottak. Igy például a pesti első hazai takarékpénztár, a pesti kereskedelmi bank és még néhány takarékpénztár, melyek a pesti mintájára 1848. előtt a vidéki városokban keletkeztek. Az első hazai takarékpénztár 1840-ben alapittatott; az első bank, a pesti ipar- és kereskedelmi bank 1842-ben; és 1848. előtt összesen 31 takarékpénztár alakult.

Hitelintézetek és takarékpénztárak alapitása az 1849—1867-ki korszakban az akkori kormányzási viszonyok közt teljesen fenakadt. Az ötvenes években ujabb intézetek alapitását egyenesen megtagadták. Én tettem eziránt az első kisérletet. Midőn a nyiregyházai takarékpénztár megállapitását kezdeményeztem, az sok akadályba ütközött és csak a hatvanas évek kezdetén sikerült arra az engedélyt kinyerni. Azonban az alkotmányos korszak kezdetével már 1867. előtt szabadabb tér nyilt ez irányban. A magyar ministerium minden nagyobb akadály nélkül adott engedélyeket és rövid

pár év alatt az ország minden részében a hitelintézmények életbeléptetése nagy mérvben fejlődött. Ezen keletkező intézetek a rend, pontosság és szoliditás tekintetében meglepő eredményt mutatnak fel.

Magyarország népeinek a hitelintézmények czélszerü használata iránti fogékonyságáról elég legyen annyit mondanom, hogy az 1874. decz. 31-iki állapot szerint*) oly hitelintézet, mely betéteket fogadott el takarékkönyvekre és pénztári jegyekre és azokat váltók leszámitolására és egyébb kölcsönzési módokra fordità, a magyar korona országainak minden vidékén összesen 575 müködött; még pedig kereskedelmi, ipar és hitelbank összesen 101, melyeknek 66.877,172 ft befizetett részvénytőkéjük és 5.151,143 ft tartalékalapjuk volt. Ezek váltótárczája tett 40.302,331 ftot és értékpapirokban birtak 14.461,526 fttal. Takarékpénztár volt összesen 320, melyek 19.241,381 ft befizetett részvénytőkével és 3.181,654 ft tartalékalappal birtak; azoknál ugyanazon időben takarékpénztári könyvekre és pénztári jegyekre betett összeg tett 176.788,257 ftot; ezen takarékpénztárak váltóra, előlegkölcsön és jelzálogi kölcsönképen 164.462,601 ftot hiteleztek; értékpapirokban pedig birtak 23.026,253 fttal. 1874. decz. 31-én a pénztárakban volt készpénzben 5.716,000 ft, és ha tekintetbe veszszük a takarékpénztárak összes tőkéjét és tartalékalapját, mely tett 22½ milliót, ezen évben képesek voltak felmutatni valóságos nyereményt 4.447,000 ftot; az összes veszteség, mely ez évben előfordult, tett 30,135 ftot. — 1874. decz. végével működött összesen 50 népbank, melyek befizetett részvénytőkéje, törzsbetételei, tartalékalapja és takarékbetételei tettek 10.267,000

*) Liebstein Zsigmond: Mérleg; Magyarországról és társországairól szóló pénzügyi évkönyv. 1875.

ftot. — A 114 takarék-előleg- és önsegélyző egylet részvénytőkéje, tartalékalapja és takarékbetételei tettek 12.841,000 ftot.

Mindezen számok azon meglepő eredményt mutatják, hogy Magyarországban az öntevékenység alapján alakult hitelintézetek ily rövid idő alatt és mostoha viszonyok közt képesek voltak összehozni befizetett részvénytőke, törzsbetétel és tartalékalapban 108.592,000 ftot és takarékbetételekben és pénztári jegyekben 210.801,000 ft folyt be ezen intézeteknél és egyedül váltótárczájuk a mult év végével képviselt 127.748,000 ftot osztrák értékben.

Nem világos bizonyitványa-e ez annak, hogy Magyarország minden vidékein, a társadalom minden rétegében megvan nemcsak az érzék a pénzintézetek szüksége iránt, hanem hogy az eljárásnál is a szoliditásnak eltagadhatlan jelét adák. Nem mondom, hogy ezen hitelintézetek, különösen a takarékpénztárak szervezete mindenben szabályszerü, sőt hibának kell tartanom, hogy a takarékpénztárak csekély alaptőkéjük mellett a náluk letett tőkének egy nevezetes részét a letétek természetével ellenkező módon gyümölcsöztetik, midőn nagy összegeket hosszabb idő alatt visszafolyó jelzálogi kölcsönökbe helyeznek el. Még eddig ugyan szerencsésen mentek keresztül a takarékpénztárak a pénzválságok korszakain, mert ezen válságok inkább üzérkedési válságok voltak, melyek a nép nagy részét érintetlenül hagyták és különösen azon kis tőkepénzesekre nem voltak hatással, kiknek betételei képezték a magyar hitelintézetek betételeinek legnagyobb részét. Nálunk a takarékpénztárak a letéti bankok (Depositen-Bank) természetével birnak, ennélfogva czélszerü lenne ezen intézményt a dolog természetével

megegyező módon törvény által szabályozni, oly képen, hogy a betéteket — kivált azokat, melyek rövidebb felmondás feltétele mellett fizettettek be — ugy helyezzék el, hogy azok rövid időn folyóvá tehetők legyenek s hogy birjanak a takarékpénztárak oly értékpapirokkal is, melyekre lombardüzlet folytán nevezetes összegü készpénzt minden időben folyóvá tehetnek. Továbbá meg kellene állapitani a takarékpénztárakra nézve, hogy tiszta jövedelmük minő részét kötelesek tartalékalapjuk növelésére forditani. A nagy különbség a kamatban, melyet a takarékpénztárak a pénzt betevőknek fizetnek, és melyet váltóleszámitolási kamatkép vesznek, különösen az utóbbi időkben képessé tette a takarékpénztárakat nagy felülosztalékok fizetésére. Ha ezen felülosztalék egy nevezetes száztóliját folyvást a tartalékalaphoz csatolták volna, ma már minden régibb takarékpénztár oly tartalékalappal birna, melynek erejével a rendkivüli viszonyok közt előfordulható visszafizetési kivánatoknak megfelelni képes lenne.

A takarékpénztárak és más letéti bankok működésének hazánkban több irányban nagy haszna volt. Előmozditák a takarékosságot és a tőkék gyüjtésének hajlamát. Valóban meglepő, hogy ezen tőkeszegény országban oly nagy, sok millióra menő összeg van náluk elhelyezve. Az országban a személyes hitel fejlődését előmozditák. E tekintetben hatásuk igen széles mérvü, sok vidéken a vállalkozó, földmivelő és gazda is használja a takarékpénztárak által nyujtott hitelt. Továbbá az adósokat pontosságra és rendre szoktattáks üzletük berendezésénél ritka előrelátást és tapintatot tanusitottak. Minek bizonyságául azon tényt idézem, hogy a legrégibb, 34 évig működő s leg-

nagyobb kiterjedésü üzlettel biró első hazai takarékpénztár, melynek betétei — takarékpénztári könyvecskékre és pénztári jegyekre — a 37 millió forintot meghaladják, fenállása óta az ugynevezett birtokos váltókon, melyeket a földmiveléssel foglalkozóknak adott, veszteséget nem szenvedett. A nemzet polgári osztálya a müveltebb városokban takarékos, munkás és rendszerető; a magyar, német és részben a tótajku nép is hasonló tulajdonokkal bir, minek legfényesebb bizonysága, hogy ezen osztály — pl. a jelzálogi évjáradékok fizetésénél is lelkiismeretes pontosságot tanusit, de takarékos is, mit többek közt azon körülmény bizonyit, hogy az 1863-iki nagy inségben vett hosszu idejü lejáratu jelzálog kölcsöneit egy-két jó termés után tömegesen sietett lefizetni.

Talán több ideig időztem e tárgynál, de e fontos tényeket elő kelle sorolnom, annak bizonyitására, hogy megvannak az elemek hazánkban, melyek a több-bank rendszert meghonositani és azzal rendesen élni képesek lennének.

Áttérek immár ezen rendszernek Magyarországra alkalmazásánál a legnehezebb és legfontosabb kérdésre, melynek sikeres megoldásától függ az egész rendszernek életrevalósága, — t. i. a bankjegyek fedezetének kérdésére. E kérdésnél is, épugy, mint az előbb tárgyalt kérdésnél, nem lehet egyszerüen lemásolni az amerikai nemzeti bankok rendszerét, — habár az ott alkalmazandó elveket helyeseknek és követendőknek ismerem el.

A mi a forgalomba hozandó bankjegyek külalakját illeti, e tekintetben a rendszernek nélkülözhetlen feltétele, hogy az egységes legyen, azokat az állam által megbizott hatóság készittesse s adja át a központon és a vidéken alakult nemzeti bankoknak

azon módon és arányban, mint azt a hozandó törvény elrendelte.

Lényegesnek és helyesnek ismerem el, hogy minden kibocsátott bankjegy csak teljes fedezet mellett adathatik ki és ezen fedezet a bankjegy készitése és a bankjegyügy ellenőrzésével megbizandó hatóság őrizete alatt álljon.

Továbbá azon intézkedés is elfogadandó lenne, hogy ha valamely bank jegybeváltási kötelezettségének eleget nem tenne, azt az állami bankhatóság váltsa be a letétek értékesitése folytán.

De hátra van még azon kérdés megfontolása: miből álljon a bankok által adandó fedezet? Ez a bankjegyek megalapitásának (Fundirung) kérdése; tehát a legfontosabb kérdés, melyen az egész rendszer sarkallik s mely — ha czélszerüen oldatik meg — nincs ok e rendszer életrevalóságában, biztosságában és igy hazánkban alkalmazhatásában kételkednünk, s épen azért azt tartom, hogy annak viszonyainkhoz mért helyes alkalmazása képezi a kérdés megoldását.

Tagadhatlan, hogy a magyar állam jelen pénzügyi viszonyaira nézve kedvező mód lenne, ha ugy mint Amerikában, megállapittathatnék, hogy minden alakult bank azon mérvben veheti igénybe az egységes alaku bankjegyek forgalomba tételét, a mely arányban a törvény által megállapitott helyen magyar államadóssági kötvényeket tett le. Azonban én ezen eljárás utánzását a mi viszonyaink közt nem ajánlhatom. Államkötvényeink hitele nincs még annyira megszilárdulva, árkelete ingadozásoknak van kitéve, azoknak nagyobb összegekben való eladása nincs biztositva s igy bankjegyfedezetül nem is szolgálhatnak. De van

még egy más körülmény, melynélfogva más fedezeti módról kell gondoskodni — különösen tekintve viszonyunkat Ausztriával és azon feladatot, hogy a magyar bankjegyek megalapitása az osztrák bankjegyekhez hasonlitva csekélyebb semmi esetre se legyen. A magyar bankjegyek biztosságának meg kell adni mindazon feltételeket, melyekkel a monarchia másik felében forgalomban lévő bankjegyek birnak. Azoknak van és lesz jövőben is érczfedezetük, hasonló arányban álló érczfedezet beszerzését és azon helyen, honnét a bankjegyeket a bankok kapni fognák, letételét tartom mindenekelőtt nélkülözhetlen feltételnek. Ha a valuta helyreállitása — ennélfogva a bankjegyeknek érczpénzzel beváltása — nemsokára bekövetkeznék, ezen érczértékfedezetnek valóságos érczpénzben vagy érczrudakban kellene meglenni. De mivel valószinü, hogy még évek fognak mulni, mig ez bekövetkezik, hogy a tőke azon része, mely érczfedezetül a különböző városokban felállitandó bankok által be fog szereztetni, időközileg is jövedelmezzen, czélszerünek tartanám, hogy ezen érczértékbeli fedezet egy része állhasson akár devizekben, azaz érczváltókban, akár oly értékpapirokban, melyek bár kevés kamatothoznak, de azoknak érczpénzre felváltása rövid időn eszközölhető. Ily értékpapirok nagy mennyiségben kaphatók kezdve az angol consoloktól egészen le azon érczkamatu kötvényekig, melyek habár a monarchiában bocsáttattak ki, külföldön a párisi, londoni vagy berlini piaczokon állandóan helyeztettek el s ott nagyobb összegekben kész vevőket találnak. Ilyeneknek tartom pl. az osztrák állampálya elsőbbségi kötvényeit, a párisi, — a magyar földhitelintézet 5%-os arany zálogle-

veleit a német piaczra nézve. Természetes, csak oly papirokat kellene e czélra választani, melyek árkelete nagy ingadozásoknak nincs kitéve. Minthogy én a harmadérczfedezetet tartom a kontinentális viszonyok szerint helyesnek, az egyes bankok által ily érczfedezet beszerzésének összegét az általuk igénybeveendő bankjegyek névszerinti mennyisége $^1/_3$-ában kellene megállapitani. Hogy az o. n. bank tőkéjének egy nevezetes részét nemcsak érczértékben, hanem valóságos érczben tartja, az helyes intézkedés; azonban az o. n. bank jegyeinek hitele épen nem csökkenne, ha a bank, mindaddig, mig a valúta helyreállitása távol van, annak egy részét érczváltókra vagy érczért mindig eladható biztos értékpapirokra forditaná, mi által részvényeinek jövedelmét nevezetesen fokozhatná. Azon intézkedés, hogy a bankjegyforgalomhoz képest egyharmad érczfedezetnek bizonyos része megengedtetnék devisekben elhelyeztetni, még azon nevezetes előnynyel is járna, hogy ez által Budapest váltóüzleti helylyé fejlődnék, mig jelenben monarchiánkban csak Bécs az. E fontos indokból czélszerü lenne ezen fedezetmódot az egyharmad-érczfedezet felében megállapitani. Ha ezen feltétel kiköttetnék, az érczváltóknak Budapesten kereslete támadván, a magyar kereskedési központ a magyarországi kivitel folytán bejövő érczváltók számára elhelyezést találna, mi a budapesti piacznak tekintélyét és befolyását csak emelné. Most ha egy pesti gőzmalom vagy gabonakereskedő a külföldre, pl. Angliába vagy Németországba eladja áruját és ezért érczváltókat nyer fizetés fejében, kénytelen azt Bécsbe mint érczváltó piaczra vinni értékesités végett.

Állana tehát a fedezet egy harmada vagy érczpénzből vagy felerészben érczváltókból, illetőleg szoro-

san meghatározott érczért mindenkor eladható biztos értékpapirokból.

Mivel én — Amerika példájára a — forgalomba hozandó bankjegyekért a teljes fedezetet tartom czélszerünek, a hátralevő $^2/_3$-rész fedezetet a bankok letennék oly biztos értékpapirokban, melyek — há a bank a bankjegyek becserélése iránt fenálló fizetési kötelezettséget teljesiteni képes nem lenne, — mindenkor veszteség nélkül könnyen eladhatók. Melyek legyenek ezen értékpapirok, azt egyenként felsorolni felesleges volna, mert a körülmények fogják időnkint megmutatni, mily értékpapirokban lenne czélszerübb megengedni ezen fedezetet. Ezen fedezetre alkalmasok lennének az állampapirok is, noha egyedül ezekre szoritani a bankokat czélszerünek nem vélem. Miután ezen $^2/_3$ fedezet az azt letevő banknak veszélyére fekszik készen, a bankok maguk, saját érdekükben leginkább megfogják itélhetni, hogy minő értékpapirok letétele rájuk nézve legkedvezőbb; azonban nem lehetne nekik korlátlan szabad választási jogot adni, s szabály által lennének megállapitandók azon tulajdonok, melyekkel ily papiroknak birniok kell. Az üzérkedéssel foglalkozó vállalatok papirjai, melyek ingadozásoknak kitévék s gyakran értékük nagyobb részét elveszithetik, ily letétekből kizárandók, ugy szintén biztositási letét gyanánt nem használhatók a bankok saját részvényei sem.

Ezen letéteknél az amerikai törvény intézkedése lenne alkalmazandó, hogy a letétek börzeértéke mindég magasabb legyen mint az azok alapján kiszolgáltatott bankjegyek névszerinti értéke. Ezen $^2/_3$ fedezetül szolgáló értékpapiroknak szelvényei, azaz azok jövedelme a letevő bankot illetné.

E szerint minden forgalomba jött magyar bankjegy

teljes fedezettel birna, azaz egy forint se jönne forgalomba, melyért teljesen megfelelő érték a központi közegnél ne lenne letéve. A magyar bankjegy tehát nagyobb fedezettel birna, mint az oly banké, mely a bankot engedélyező államnak a szabadalom tartamára kamat nélkül kölcsönt adott.

Másik előnye a fedezet ilyetén megállapitásának az volna, hogy a fedezetnek egy harmada érczben és arra könnyen átváltoztatható értékekben feküdvén, ha egyszer a valúta helyreállitása a törvényhozás által elhatároztatnék, ezen bankok rövid időn az érczpénzzel való bankjegybeváltást megkezdhetnék.

Végre ezen fedezeti mód folytán ily nemzeti bankok felállitása az azokat felállitó tőkepénzeseknek vagy más létező intézeteknek biztos és kielégitő nyereséget nyujtana.

Áttérek az ekkép alakuló bankok megadóztatásának kérdésére. Az államtól nem lehet kivánni, hogy központi bankügyi hatósága minden dij nélkül szolgáltassa ki az általa készitett egységes alaku magyar bankjegyeket, és hogy a fedezeti betéteket dij nélkül őrizze. A bankok adójának megállapitásánál elvileg a legczélszerübb lenne azon mód, melyet a német központi bankra nézve a német birodalmi törvény megállapitott, hogy, ha az üzleti nyeremény oly nagy, hogy abból nemcsak a banktőke rendes kamatja és a tartalékalaprészére szolgáltatandó összeg kitelik, de még felül osztalék is mutatkozik, az aránylag az állam és részvényesek közt megosztassék. Ily intézkedés nem fog a hitelre nyomasztólag hatni, holott minden dijazás, mely a forgalomba hozott bankjegyek mennyisége után rovatik ki, megdrágitja a bankok által nyujtott hitelt. Mindamellett tekintve viszonyainkat én a

következő adózási módot tartanám legczélszerűbbnek.

Azon bankjegyek után, melyeket az államhatóság a bankoknak az $^1/_3$ érczfedezet után kiadna, ne kívánjon az állam semmi dijt, mert az e végből letett értékek semmi vagy csekélyebb kamatot hoznak, de még az is könnyen megeshetik, hogy az állami bankhatóság akár a valúta helyreállitásának előkészitése, akár a forgalomban levő bankjegyek hitelének emelése végett meg fogja kívánni, hogy az érczértékü letétek valódi érczczé változtassanak át s ekkor az $^1/_3$ érczfedezet után a kamat egészen elesik.

Azon bankjegyek után, melyek az összes forgalom $^2/_3$ része rejéig jól jövedelmező érték-papirok letétele mellett szolgáltattak a bankoknak át, fizessenek a bankok mérsékelt kamatot — egykét százalékkal kevesebbet, mint a rendes kamat láb, mi a jelen viszonyok közt 4%-ban lenne megállapitható.

Még egy fontos intézkedést kell megemlitenem. Ugyanis mindaddig, *mig a valúta nincsen helyreállitva, minő értékkel váltsák be a bankok a beváltás végett előmutatott magyar bankjegyeket?* E tekintetben nézetem az, hogy minden bank, mely egységes alaku bankjegyet nyer, midőn azt forgalomba teszi, a kibocsátó banknak firmáját a bankjegyre jegyzi; ez által azon kötelezettséget vállalja el, hogy az ily bankjegyet, midőn az a bank pénztáránál vagy budapesti bizományosánál előmutattatik, a törvényben meghatározandó módon forgalmi jegygyel, azaz a jelen viszonyokat tekintve, *állampjegygyel beváltani köteles*, sőt hogy az ekként forgalomba hozott magyar bankjegyeknek könnyebb forgása biztositassék, szükségesnek tartom megállapitani, hogy minden bank köteles fizetés fejében a másik bank

által forgalomba bocsátott magyar bankjegyet akadály nélkül elfogadni, mit hogy tehessen, Budapesten egy leszámitoló házat (clearinghouse) kellene felállitani, melyben a bankoknak bizományosai hetenkint legalább egyszer a fizetésképen befolyt bankjegyeket, ugy mint azt a skót bankok teszik egymás közt kicserélnék, és a mennyiben egyik vagy másik bank kicserélés alkalmával nem kapna annyi jegyet a saját maga által kibocsátott bankjegyekből, mint a mennyit a mások által kibocsátottakból nyert, a különbséget mindig államjegyekkel lenne köteles kiegyenliteni. E végből szükséges lenne ugy intézkedni, hogy minden vidéki bank köteles legyen bankjegyforgalmához képest az általa megbizott, Budapesten székelő intézet vagy bankháznál államjegyekben oly készletet tartani, melylyel ezen különbség kiegyenlithető, és az általa kibocsátott magyar bankjegy államjegyért becserélhető legyen. Ezen rendszabálynak több előnye lenne :

Minthogy minden bank bármely más bank által kibocsátott jegyet fizetésképen elfogad, ritkábbak lennének az államjegyekkel beváltásnak esetei. A bankügy egészséges fejlődése biztosittatnék, mert a bankok egymásra ezen kötelezettség folytán üdvös ellenőrzést gyakorolnának.

Miután az ország különböző részeiben székelő bankok köteleztetnének az általuk kibocsátott bankjegyeket államjegyekért beváltani, a magyar bankjegy és a közös jótállás alá helyezett államjegy között értékkülönbség nem támadhat, megszünnék tehát azon, az önálló magyar bankrendszer ellen felhozott érvelés sulylyal birni, hogy a magyar és osztrák bankjegyek között, az előbbi hátrányára, árkülönbség fogna támadni

mert ha a magyar bankjegy egyenértékü az államjegygyel, mivel arra mindenkor felváltható, de az osztrák bankjegy is egyenlő értékü az államjegygyel, így a magyar és osztrák bankjegy közt se lehet értékkülönbség.

Tudom előre, hogy ezen rendszer életbeléptetése ellen azon ellenvetés fog tétetni: hát ha a tapasztalás azt fogja bizonyitani, hogy alig bocsátottak ki magyar államjegyeket, azok azonnal elő fognak mutattatni államjegyekért való becserélés végett, mert az államjegyekkel fizetéseket lehet teljesiteni a monarchia mindkét felében. Én ettől nem tartok, mert a magyar bankjegyek megalapitása a javaslott módszer szerint teljesen biztositottnak tekinthető, mivel a magyar bankjegy belső értékeért kezeskedik először annak egész értékével azon fedezet, melyet az azt kibocsátó bank az államhatóságnál letett és melyet ez azonnal értékesiteni fog, ha a bank fizetésképtelen lenne, a végből, hogy a bank által kibocsátott jegyek beváltassanak; másodszor kezeskedik azon bankszerü fedezet, mely mellett a bankjegyek forgalomba jöttek, miután a bank a bankjegyeket csak rövid lejáratu váltók leszámitolására és rövid idejü lombardüzletre fordithatja; harmadszor a bank alaptőkéje és vagyona s végre azon körülmény, hogy azt az állam pénztárai készpénzfizetés helyett elfogadják.

Az államjegyek ily kettős fedezettel nem birnak, azok hitele alapszik a monarchia két államának igéretén, hogy azok egy még később meghatározandó időben és módon meg fognak állapittatni és hogy mindkét területen parancsolt elfogadással birnak.

Mely esetben fog tehát bekövetkezni a magyar bankjegyeknek államjegyekkel való beváltása? Akkor, midőn valakinek a birodalom másik felében van fizetése.

Ha a magyar bankrendszer az általam emlitett

mód szerint állapittatnék meg, én azt hiszem, hogy a magyar bankjegy rövid időn ki fog magának oly hitelt vivni, mely egyenjogu lesz az osztrák bankjegy hitelével, feltéve, hogy a magyar bankok kezelési szabályai szigoruan meglesznek állapitva és biztosság szempontjából a szükséges feltételeket tartalmazzák és azoknak megtartása felett a törvény értelme szerint egy önálló és a törvényhozásnak felelős hatóság gondosan őrködni fog.

De feltéve, hogy bizonyos időszakokban nagyobb mennyiségben jelentkeznek azok, kik a magyar bankjegyet államjegygyel kivánnákbeváltani, ezen fokozott beváltási kivánatnak is képesek lesznek a bankok megfeleini, — mint megfelelnek más bankok is az érczbeváltás kivánatának, — ha minden kibocsátott bankjegynek szabályszerinti fedezete van. Miként cselekszik az érczbeváltásra kötelezett bank, ha a beváltási kivánat folyton növekszik? Felemeli a kamatlábat, mi által csökken a kölcsön kérők száma, másrészt a rövid időre adott leszámitolt váltók lejárván, a bank képes lesz a nagyobb menynyiségü beváltási kivánatnak eleget tenni.

Még azon kérdés felett kivánok nyilatkozni: legyen-e a magyar bankjegyeknek általános parancsolt elfogadási értékük? azaz köteles legyen-e mindenki a forgalomban azokat készpénzül elfogadni? Ez nézetem szerint attól függ, valjon sikerül-e a bankügyben a monarchia másik felével egyirányu és egyetértő intézkedésekben megállapodni vagy sem? Ha nem, az esetben a magyar bankjegyeknek általánosan parancsolt elfogadását a magán forgalomban is a valúta helyreállitásáig meg kell adni; ha azonban sikerülne az osztrák miniszteriummal megegyezni és a birodalmi tanács is velünk egyetértő irányban állapitja

meg bankrendszerét, vagy ha az ott ujabban engedélyezendő kizárólagos szabadalommal ellátandó bankkal — a monarchia pénzforgalmának érdekében — méltányos egyezségre lépni és békes megélhetési módot létrehozni lehetne, ez esetben nem lenne szükséges a kényszerforgalmat a magán forgalomra kiterjeszteni. Elegendő lenne, ha a magyar állam a magyar bankjegyeket azon előnyben részesitené, hogy azok minden állampénztárnál — kivéve a vámokat és talán némely indirekt adókat, melyek a vámszövetség megtartása mellett közösen állapittattak meg — készpénzfizetésképen elfogadtatnak. Viszont kimondatnék, hogy az állam is minden, a magyarországi területen teljesitendő fizetéseknél a magyar bankjegyeket használni jogositva van.

Fontos kérdés továbbá, hogy *mi legyen az összesen megengedett jegybankforgalomnak maximuma*? Jelenben az államjegyek és az osztrák bankjegyek forgalomban levő mennyisége nevezetesen tulhaladja a 600 milliót, de voltak idők, midőn a kettőnek együttes forgalma közel állt a 700 millióhoz. Miután a maximum megállapitásánál mindig azon összeget kell felvenni, melyre a forgalomnak még rendkivüli körülmények között is szüksége van, ugy hiszem, a birodalom két felére nézve a 700 milliót mint a forgalom maximumát egyelőre fel lehet venni. A közös jótállás alá helyezett államjegyek tesznek 312 milliót. Elmondám ama körülményeket, melyek folytán a sóbányautalványok és az államjegyek közti viszony megváltozott. Itt az ideje, hogy a törvény rendelete teljesittessék s ezen visszaélésnek vége vettessék. Ez esetben nem emelkednék az államjegyek forgalma magasabbra, mint az 1867—1869. években; tenne tehát legfeljebb 312 milliót.

Ennélfogva a maximumként felvehető bankjegy-

forgalom a monarchiában 388 millióra rúg s a Magyarországra eső illeték 32%-kal számitva, tenne 124 milliót, átlagban és kerek számban 120 milliót. Ezen bázisra fektetem számitásaimat,ámbár ismételve megjegyzem, hogy a kvótaarány a pénzforgalomra nem alkalmazható az igazságnak és hazánk érdekeinek csorbitása nélkül. Hogy minden lehető eshetőségre előre gondoskodva legyen és hogy az állam a netáni pénzválságok eseteiben nagyobb összegű pénzt tehessen folyóvá, ezen 120 millióból 20 milliót czélszerü lenne egy előre visszatartani, annál fogva a Budapesten és az ország különböző vidékein alakitandó nemzeti bankoknak magyar bankjegyekben igénybe vehető mennyisége egyelőre 100 millió ftban lenne megállapitható.

Valjon szüksége lenne-e a magyar forgalomnak az átalakulás után mindjárt az egész száz millió összegre? Azt hiszem, hogy kezdetben nem, és addig semmi esetre sem, mig a Magyarország területén forgalomban levő osztrák bankjegy innen ki nem vonul. Nem kételkedem, hogy rövid időn a fokozott termelés és gyarapodott kereskedési forgalom annyi magyar bankjegyet fog a forgalomban fentartani, a mennyi osztrák bankjegy van jelenben Magyarország területén s igy valószinü, hogy nem sokára az egész száz millió igénybe fogna vétetni, ennélfogva a kibocsátandó maximum 120 millióban lenne megállapitandó.

Lássuk, e rendszer szerint mennyi adó folyna be a magyar bankjegy kibocsátása folytán az állampénztárba? Ezen adó az államra nézve ujabb előny, miután eddig e czimen semmit sem kapott. Az állam minden dij nélkül adná a letett érczértéknek megfelelő bankjegyet; de a 66⅔ milliónyi letét után kiadandó bankjegyekért kamatot fizetnének a bankok; tegyük fel,

hogy ezen kamat legyen 4%, az államnak a bankjegykibocsátásból évi jövedelme tenne tehát 2.666 millió ftot és miután a bankjegyek előállitására és egyéb költségekre egypár százezer, pl. 466,000 ft. felmehet, ez esetben tenne az állam évi jövedelme 2.2 milliót.

Én azt óhajtanám, hogy az eként bankadókép bejövendő összegből szereztessék valóságos érczérték vagy érczértékre könnyen átváltoztatható biztos értékpapir és hogy a törvény által állapittatnék meg az is, hogy ezen érczfedezet mint egyharmad fedezet vétetvén, ha rendkivüli pénzválság állana be, melyet enyhiteni a nemzeti bankok képesek nem lennének, az állam a bankjegyadó érczértékben elhelyezendő összegének háromszoros értékét ideiglenesen forgalomba hozhatná. Ez által azon előnyben is részesülne a magyar forgalom, hogy válságok esetében biztositva lenne azon segélyről, melyet a nagy központi bankok nyujtani képesek. Igy ezen bankjegytartalék (Notenreserve) az első évben a 2.2 milliónak háromszoros összegében, azaz 6.6 millió, a második évben 13.4 millió és igy növekedő összegben állana az ország rendelkezésére. Nézetem szerint azonban ezen bankjegytartalékegyelőre nem lehet nagyobb, mint mennyi a bankjegyforgalom maximumából visszatartatott, tehát az általam idézett számitás szerint lehet 20 millió. Ha a nemzeti bankok tevékenysége fokozódik s a tapasztalás azt bizonyitaná, hogy az o. n. banknak jelenben Magyarország területén forgalomban levő jegyeinek mérve nagyobb, mint a nemzeti bankok számára kijelölt összeg, azt emelni a törvényhozásnak mindig módjában lenne.

A bankadónak tartalékban tartása szolgálhatna azon czélra is, hogy ha az államjegyek megosztatnának vagy a valúta lépcsőzetes helyreállitása a két törvényhozás közt megállapittatnék, a bankadóból befolyt összeg a

forgalomban levő államjegyek megsemmitítésére fordittassék.

Ezzel elmondám nézeteimet a felett, hogy minő változtatásokat kellene tenni az amerikai bankrendszeren, ha azt Magyarországban alkalmazni fognák. Ama második — e fejezet elején feltett — kérdésről, hogy e rendszernek életbeléptetése minő intézkedéseket kivánna a törvényhozás és a kormány részéről, sokkal rövidebb lehetek.

A kormány feladata lenne egy törvényjavaslatnak előterjesztése »a nemzeti bankokról.« E törvény felhatalmazná a ministeriumot egy, a kormánytól független, de annak felügyelete alatt álló, a törvényhozásnak felelős, a pénzügyminister által kinevezendő elnök alatt álló hatóság felállitására, mely a magyar bankjegyforgalom szabályozásával és ellenőrzésével bizatnék meg. A törvény határozná meg annak működési körét, mely lényegileg ugyanaz lehetne, mint az amerikai ujabb törvényben meg van állapitva. Ennélfogva e hatóság készittetné a bankjegyeket, engedélyezné a nemzeti bankok felállitását, azokat — a menynyiben eleget tesznek a bankjegyfedezet feltételeinek — ellátná időnkint az egységes magyar bankjegyekkel, ezen bankokat ellenőrizné s bármely banknál bekövetkezett fizetésképtelenség esetében a letéteket folyóvá tenné, és az általa forgalomba hozott bankjegyeket beváltaná; beszedné és kezelné a bankadót, a bankok működésének eredményeit a nyilvánosság elé hozná és időszakonként a törvényhozásnak a bankokról jelentést tenne.

Óhajtandó lenne, hogy ezen hatóság önálló, a kormánytól független egyénekből alakittassék, melyhez a

tagokat a kereskedelmi kamrák és az országgyülés mindkét háza jelölnék ki.

Mit kellene e törvénybe a nemzeti bankok alakitásáról és üzletéről felvenni, azt feleslegesnek tartom elősorolni, miután mindez könnyen következtethető azokból, miket e rendszer ismertetésénél fentebb elmondottam. Csak egy körülményt tartok szükségesnek kiemelni. A netáni visszaélések és a rendetlen kezelés ellenszerei egész mérvben és következetességgel lennének alkalmazandók. Ily óvrendszabályok a következők: a bankok hatáskörének szigoru körvonalozása, az üzleteredmények közzétételénél a lehető legnagyobb nyilvánosság, az államfelügyelet czélszerü rendezése és a szabályok megszegéseinek eseteire kiszabandó szigoru büntetések megállapitása. A tapasztalás bizonyitá, hogy az utóbbi rendszabály nagy hatást gyakorolt Amerikában, a merész spekulácziók hazájában, hol azon igazgatók, kik tudva és szándékosan a törvényt megnem tartják, 15 évig terjedő fogsággal is büntethetők. Egyik első bankügyi tekintély, ki figyelmét minden a bankügynél előforduló jelenségre kiterjesztette, Wagner Adolf, az amerikai nemzeti bankok czélszerü kezeléséről következőleg nyilatkozik: »Azon aránylag kedvező eredmény, hogy mindeddig még 1%-a se bukott meg a nemzeti bankoknak, első vonalban annak tulajdonitandó, hogy ezen bankok a bankfedezet czéljából nagyobb pénzkészleteket tartanak, mint a törvény követeli. A mellet közvetve tagadhatlanul befolyást gyakoroltak azon kemény büntetések is, melyeket a bankakta a visszaélések ellen megállapitott.«

Azutolsó kérdésre vonatkozólag, hogy minő tevékenység kifejtése kivántatik e rendszer

életbeléptetésének esetére a hitellel élő magyar közönség részéről, nézeteim a következők:

Meg vagyok arról győződve, hogy ha e rendszer életbelépne, azt az ország örömmel üdvözölné s bizalommal viseltetnék az uj magyar bankjegyek iránt. A belforgalomban az o. n. bank jegyeinek helyét rövid időn elfoglalnák a magyar bankjegyek. Azon osztálynak, mely a hitelügygyel foglalkozik, legyen az tőkepénzes vagy valamely hitelüzlettel foglalkozó, kinek tehát a közönség hitelére van szüksége, egyiránt feladata lenne ezen hitelintézmény használásánál minden irányban a szoliditást szem előtt tartani, az alakuló bankokat a szerint vezetni; a hitelt kérők és azt elfogadóknak pedig feladatuk, vállalt kötelezettségeiknek pontosan megfelelni. Mind ez beteljesedik, ha a bankok helyes alapon rendeztetnek és a szorosan körülirt szabályokhoz szigoruan tartják magukat.

A tőkével rendelkezőknek és a hitelüzletekben jártasaknak első sorban ama feladat fog jutni, azon helyeken, hol nemzeti bank felállitása engedélyezhető, ily intézetek alakitását kezdeményezni.

A bankmonopólium rendszere mellett nem fog a külföldi tőke hiányozni, mely egy önálló bank megalapitására nagy haszon biztositása és hosszu időre az önálló intézkedési jog lekötése mellett vállalkoznék. Ha az osztrák nemzeti bankkal, illetőleg részvényeseivel történik kiegyezés, akkor igen egyszerü eljárás fog bekövetkezni: ez részvényeinek egy részének, például egy harmadának más nevet adna és érczkészletének egy harmadát Budapestre szállitaná s mi továbbra is maradunk a jelenben fennálló rendszer befolyása alatt. Ha azonban a több-bankrendszer fogadtatnék el, az esetben a hazai tőkék feladata lenne a magyar

bankokat megállapitani és e végből a szükséges alaptőkét előállitani. Én azt tartom, hogy ez nagy nehézségekkel nem járna. Minden üzletre, mely biztos és nagy nyereményt helyez kilátásba, a tőkék még nálunk sem hiányzanak. Kezdetben, midőn helyettesiteni kellene az o. n. bank fiókjai által nyujtott hitelt, mely 35—37 millióra mehet, elegendő lenne 50 millió erejéig a magyar bankjegyeknek forgalombahozatala és ennélfogva az alakulandó bankok által ezen összeggel megfelelő fedezet előállitása. Ezen aránylag tekintetre méltó bankjegy-forgalmi többlet nevezetesen élénkítené a magyar hitelforgalmat.

Ugy hiszem, nem szükséges bővebb magyarázat annak bizonyitására, hogy ily bankok alakitása nyereséges üzlet, miután a fedezetkép leteendő értékpapirok jövedelmén felül a bank az általa forgalomba hozott bankjegyek után a kölcsönvevők által fizetendő kamatokban részesülne, mi bizonyára nevezetesen több lenne, mint azon adó, melyet a bankok az államnak a fedezet után nyert bankjegyek kétharmada után fizetnének. Tekintve az átmenet nehézségeit, kezdetben ezen adót mérsékelni is lehet. De ily bankoknak jövedelmeit azon körülmény is szaporitaná, hogy nemcsak az lenne feladatuk, hogy a fedezetért nyert bankjegyeket forgalomba hozzák, hanem egyszersmind feljogositva lennének betételeket is elfogadni, tehát azon nyereséges üzlettel is foglalkozni, melylyel Magyarországon a letéti bankok és a takarékpénztárak foglalkoznak.

Kivánni kell, hogy a már fennálló nagyobb tőkével biró, széles hitelnek örvendő hitelintézeteink ily bankokká alakuljanak át. Ezek birnak szakismerettel, tapasztalással és a vidéki viszonyok alapos ismeretében

vel, közbizalomban részesülnek, miután már nagy a betétek utján gondjaikra bizott tőkeösszeg. Ezek már birnak biztos értékpapirokat, melyeket a bankjegyfedezetnél használhatnának, a nélkül, hogy a forgó tőkét kevesbitenék. Budapesten az első hazai takarékpénztár és a Pesti kereskedelmi bank oly két intézet, mely bir mindazon feltételekkel, hogy jegybankká alakulhasson. A Hazai első takarékpénztár nagy értékpapirkészlettel bir és ezen készletét emelhetné, a nélkül, hogy váltóleszámitolási üzletét kevesbitené, az által, ha jelzálogkölcsöneit záloglevélkölcsönökké változtatná át valamely szilárd hitelü földhitelintézet közbejöttével, mit annyival inkább kellene tennie, miután a jegybankszerü üzlet felvétele folytán az amerikai törvény ama rendeletéhez kellene alkalmazkodnia, hogy a nála elhelyezett tőkék hosszu lejáratu hitelezésre ne használtassanak. A hazai első takarékpénztár a mult év végével birt jó hitelü biztos értékpapirokban több mint tiz milliót, jelzálogkölcsöneinek összege tett közel husz milliót. Ha ezen jelzálogi kölcsönkötvényeket átváltoztatná jóhitelü záloglevelekre, 40 millió bankjegykibocsátásra tehetné le e rendszer szerint a megkivántató fedezetet és már maga ezen intézet — kivált ha a dolog természete szerint növelné alaptőkéjét, mit nagy hitelénél fogva könnyen eszközölhet, — képes lenne az átmenetnél igényelt összeget magyar bankjegyekben forgalomba hozni, illetőleg ama hitelt helyettesiteni, melyet jelenben az o. n. bank pesti fiókja nyujt. Ezt csak mint példát idézem annak bizonyitására, hogy a hazai tőkék képesek lennének az ezen rendszer életbeléptetésére szükségelt összeget szolgáltatni, még pedig részvényeseik számára nagy osztalék kilá-

tásba helyezése mellett.*) E példa mutatja, hogy a mint a pesti intézetek birnak a szükséges tőkeerővel, ugy a vidéki érdekeknek megfelelőleg a jelenben fenálló vidéki hitelintézetek ily bankokká alakulásra sikerrel vállalkozhatnának. Azok, kik a bankmonopólium rendszerét helyeslik és annak érdekeit védelmezik, ezen nézet ellen bizonyára fel fogják hozni, hogy a központi bankrendszer elvei szerint szorosan el kell különiteni a bankjegykibocsátással foglalkozó bankok üzletkörét a letéti bankok üzletkörétől és hivatkozni fognak a jegybankügyi tekintélyek által felállitott ama tanra, hogy a hitelintézmények oly fejlődése legczélszerübb, midőn a bankjegyek kibocsátási jogával egy központi bank van felruházva, a tőkék egyesitésével pedig a letéti bankok foglalkozzanak. De én ez érvelés ellenében hivatkozom a tapasztalás gyakorlati eredményeire, mely szerint *mindenütt, hol a többbankrendszer uralkodik*, a jegykibocsátással kapcsolatban a letéti bankok üzlete, azaz a *betétek mennyisége folyvást szaporodik*, mi azt bizonyitja, hogy épen ezen rendszer mellett fejlődik nagy mérvben a hitelintézetek azon üdvös hatása, hogy a heverő tőkék legnagyobb részét pénztáraiknál egyesitik, tehát nemcsak a bankjegyforgalom, hanem a náluk letett összegek hatalmával képesek a hitelt élénkiteni és igy a nemzeti munkásságot fokozni. Ezen jelenséget látjuk az *amerikai* nemzeti bankoknál, melyeknek 1872-ben összes bankjegyforgalmuk volt 333.490 millió dollár; a betétek összege majdnem kétszer annyi volt és tett 626.700 millió dollárt; *Skóczia*ban, hol a letéti üzlet még nagyobb

*) Wirth M. szerint az amerikai nemzeti bankok részvénytőkéjük után 15% osztalékot biztositottak részvényeik számára.

mérvben fejlődött, 1867. aprilban a kibocsátott bankjegyek összege nem tett többet 4.367 millió font sterlingnél; a bankokba betett összegek ellenben tettek 60.449 millió fontot, mely összeg folyvást növekedik, 1872-ben már a betétek összege 96 millió fontra emelkedett, mi osztrák értékben közel ezer millió forintot tesz. Valóban meglepő eredmény ily aránylag kis országban. A 22 bankjegykibocsátással foglalkozó svajczi bank bankjegyforgalma volt 1864-ben 15.937 millió frank, betételei pedig meghaladták a 62 millió frankot. Nem theoriával, hanem a gyakorlati tapasztalásból meritett adatokkal támogatom tehátama nézetet, hogy a bankok a bankjegykibocsátási üzlet mellett minden veszély nélkül, sőt a közhitel előnyére foglalkozhatnak a letéti bankok üzletével is.

Általában nem lehet a theoriát minden esetben alkalmazni, s csak akkor mondható az helyesnek, ha a gyakorlati tapasztalás mellette szól. A mi nagy, előhaladt nemzeteknél helyesnek mondható, az még egy fejlődésben levő nemzetre nem alkalmazható. Már pedig a tapasztalás bizonyitá, hogy mindenütt, hol a több-bankrendszer létezik, a nemzet kezdetleges fejlődési korszakában a bankjegykibocsátási jog volt ama tényező, mely terjesztve a hitelt, fokozta a munkásságot, mi a tőkeszaporulatot eredményezte, és igy a meggazdálkodott tőkéknek időközi elhelyezését épen ezen bankok mozditák elő. Helyesen mondja Blageshout, hogy a nagy eredmény, melyet a több-bankrendszer mellett felállitott bankok a hitel emelése tekintetében felmutatni képesek voltak, leginkább tulajdonitható a jegykibocsátási előnynek, melyet e bankok folyvást józanul gyakoroltak. e bankrendszer életbeléptetésére hazánkban megvannak De hogy a szükséges előfeltételek, azt leginkább bizonyit-

ják az efejezetben idézett számok. 1874-ben, tehát a nagy pénzválság után, három kedvezőtlen termés nyomasztó befolyása alatt a magyarországi takarékpénztáraknál és hitelintézeteknél az összes betétek 210 milliót meghaladtak, midőn a bank összes fiókjai által nyujtott hitel 37 milliónál alig tett többet, tehát ötször akkora volt a betétek összege, mint a bankfiókok által nyujtott hitel. Sőt ha tekintjük, hogy az o. n. banknak összes bankjegyforgalma Magyarországban száz millióval vehető fel, ezt is kétszeresen haladják meg a magyar hitelintézeteknél betett tőkeösszegek.

Mindamellett, hogy magyarázni igyekeztem e rendszernek nemcsak czélszerüségét, hanem azt is, hogy életbeléptetése végett nem szükséges a külföldi tőkét igénybe venni, mert a hazai tőkék erejével képesek lennénk annak sikeres működését biztositani, — lesznek mégis olyanok, kik azt fogják állitani, hogy meglehet, az első kezdet intézkedéseinek keresztülvitelére a bankjegyfedezet előállitására lesz kellő pénzerő — 40–50 millió, de *ki teheti fel azt*, hogy oly szegény ország, mint Magyarország, *képes lesz az általam számitott száz millió fedezetet előteremteni* oly magyar bankjegyforgalom biztositása végett, mely megfeleljen az o. n. bank által jelenben Magyarországban fentartott bankjegyforgalomnak, tehát pótolja és igy nélkülözhetővé tegye az o. n. bank müködését Magyarországban, szóval, hogy helyettesithesse az o. n. bank jegyeinek forgalmát.

Szabad legyen ezen feltevésem igazolására még némelyeket — bár ismételve felhoznom. E munka elméleti részében azt állitám, hogy minden forgalomban levő bankjegy előzetesen megtakaritott munkát, azaz tőkét képvisel, s midőn valaki a bankjegyet attól, ki azt a banktól

kölcsön vevé, fizetésképbizonyos értékért, melyet eladott, elfogadja, ez által a banknak — addig mig a bankjegyet magánál tartja, azaz másnak fizetésképnem adja, — hitelezőjévé vált és valójában kamat nélkül kölcsönözött a banknak, a bank pedig adósává lett az illetőnek. Ennélfogva a nagy közönség hitelezője a banknak forgalomban levő jegyei erejéig, a bank pedig ugyanannyival adósa a nagy közönségnek, s mindenütt, hol a kényszerforgalom nem létezik, ezen viszony kézzelfoghatóvá válik az által, hogy a bank a bankjegyen kifejezett igérete szerint ezen adósságát az előmutatónak érczpénzben látra kifizetni tartozik. A parancsolt elfogadás mellett is fennáll ezen igéret és kötelesség, csakhogy a teljesitésnek elhalasztása van a kényszeritő szükség folytán törvény által kimondva.

Ha a valúta helyre lenne állitva, azaz az o. n. bank az előmutatónak, tehát hitelezőjének adósságát látra érczpénzzel fizetné és ha az o. n. banknak a vám- és kereskedelmi szerződés XX. pontja szerint az üzlet a magyar korona területén megengedtetnék s ha e mellett Magyarországnak egy központi vagy több bankja lenne, melyek hasonló engedélylyel birnának a monarchia másik felében: a közönség tetszésétől függne az osztrák vagy magyar bankjegyeket a forgalomban elfogadni és fentartani, vagy pedig azokat érczre beváltani. — Midőn a nagy közönség meggyőződnék arról, hogy a bankok egyformán megfelelnek adósaik irányában vállalt jegybeváltási kötelezettségüknek, — mi pedig elkerülhetlenül bekövetkeznék, mert az ezen kötelességnek meg nem felelő bank azonnal likvidálni lenne kénytelen, — a bankjegyek egymás mellett forognának a monarchia mindkét felében, végre is a monarchiának mindkét fele, sőt minden vidéke azon bank jegyeit fo-

gadná el legszivesebben, melynek hitelezési köre hozzá közelebb esik s melynél az érczbeváltás esetleg könnyebben foganatositható. Ha a valúta helyre lenne állitva, midőn a magyar önálló bankrendszer létesittetnék, a magyar bankjegyek csak azon mérvben foglalnák el a magyar forgalomban az osztrák bankjegyek helyét, a mennyiben a magyar bankok hasonló hitelt lennének képesek jegyeiknek biztositani, ennélfogva az átmenet minden nehézség nélkül és lépcsőzetesen menne véghez.

Más viszonyok közt folyna le ezen átalakulás a parancsolt elfogadási jegyek használata mellett.

A forgó tőkét képviselő osztrák bankjegyek elvesztvén a szabadalom lejártával és a magyar bank vagy bankok felállitása után a Magyarország területén birt kényszerforgalmukat s ennélfogva a belforgalomban többé nem használtatván, visszafolynának a bankba azon fizetések folytán, melyeket annak adósai a banknál teljesiteni kötelesek, — vagy részben átmennének az államterületre, hol azok fizetési eszközkép használtathatnak s helyüket a magyar forgalomban elfoglalnák a magyar bankjegyek. Ez által a magyar bankok rendelkezésére jön minden kamat nélkül azon nagy tőke, melyet jegyeinek elfogadása és forgalomban tartása által a nagy közönség az oszt. nemzeti banknak kölcsönöz s melyet ezentul a közönség a magyar bankok által fog a hazai hitelforgalom rendelkezésére bocsátani.

Nincs tehát szükség e rendszer életbeléptetésénél uj tőkék teremtésére, nem szükség a külföld tőkéjéhez folyamodni, mert ma is megvan azon tőkeérték, mely a bankjegyek biztositására szolgál s mely a letett értékkel majdnem egyenlő arányban fog a bankok által a magyar hitel élénkitésére fordittatni. És a mennyiben ma sokkal — kétszer vagy talán háromszor nagyobb ösz-

szeg osztrák bankjegy van a magyar korona országainak területén forgalomban, mint mennyivel a bank fiókjai szolgálnak a magyar hitelnek, az általam előadott rendszer alkalmazása által megszüntetnék azon, a méltányossággal meg nem egyeztethető aránytalanság, hogy jelenben az o. n. bank sokkal kevesebb összeggel szolgálja a magyar hitelt, mint menynyit neki a magyar nagy közönség kamat nélkül hitelez.

Igyekeztem világosan és elég részletesen előadni nézeteimet a bankügy megoldásának azon módozatairól, melyek eddig tudtommal javaslatba hozattak. Elmondám, hogy ezen módozatok egyikét sem tartom olyannak, mely által hazám azon előnyökben részesülne, melyeket a bankhitel nyujtani képes. Ez után a több bankrendszer mellett nyilatkoztam és oly bankrendszer alkalmazását ajánlottam, mely nemcsak gyakorlatinak, hanem hasznosnak is bizonyult. Tehát az, mit javaslok, nem bizonytalan sikerü tervezet. Mindamellett szivesen fogadom a higgadt és a tapasztalás által igazolt tényekre támaszkodó birálatot, sőt engedem magamat kapaczitálni, ha valaki hazámra nézve czélszerübbet, üdvösebbet és gyakorlatiabbat fogna javasolni.

Előre látom, hogy javaslatom ellenében fel fognak hozatni azon érvelések, melyekkel a bankmonopólium hivei a szabad bandrendszer ellen küzdeni szoktak. Ismerem azokat, felettük sokat gondolkoztam, ily érvelések nem fogják meggyőződésemet megingatni. De előre látom, hogy javaslatom ellenében fel fog hozatni különösen az, hogy Magyarország a több-bankrendszer gyakorlatára még nem érett. Én ellenkező nézetben vagyok, mert azt hiszem, hogy a több-bankrendszernek az általam

javasolt módoni alkalmazása Magyarországnál kevésbé érett országban is veszélylyel nem járna.

Azonban ha azoknál, kik e fontos kérdés felett dönteni fognak, azon nézet emelkednék túlsulyra, hogy mi még éretlenek és méltatlanok vagyunk a több-bankrendszer alkalmazására, ez esetben figyelmeztetem: hogy óvakodjanak lekötni a jövő nemzedéknek intézkedési jogát, mely nálunknál nem csak politikai, hanem nemzetgazdasági tekintetben is bizonyára érettebb és tapasztaltabb lesz. Ennélfogva nézetem az: hogy alkossanak bizonyos időre, például a valúta helyreállitásáig ideigle nes intézményt, mely hasonlitson azon tervhez, melyet én mint ministerelnök kivinni óhajtottam. A pénzügyminister budget-beszédében biztos kilátásba helyezte rentek kibocsátása által azon kölcsönnek rövid idő alatti visszafizetését, melynek biztositására az államvagyon leköttetett. Ez esetben mi sem állana ellent ezen mód alkalmazásának, — s annak azon előnye lenne, hogy önállóvá tenné a bankjegyforgalmat és a jövő nemzedék kezei kötve nem lennének.

HUSZADIK FEJEZET.

Befejezés.

[Melyek a bankügy megoldásának esélyei? — A magyar ministerium nov. 4-iki nyilatkozatának fontossága. — Helyzetének előnye. — Mi áll ellentétben nemzetgazdászati érdekeinkkel és a czélszerüséggel? — Mi egyez meg azzal? — A monarchiában mily egyetértő megoldás képzelhető? — Kivitelére csekély a remény. — Az irány, mely engem vezet. — Melyek a földmüvelés érdekei? — A több-bankrendszer hatása ezen érdekek előmozditására. — A bankügy megoldásánál a közönség feladata. — Mi oka munkám nagyobb terjedelmének?]

Munkám végéhez értem. Csak még némely megjegyezni valóm van. Az első rész czimlapján álló kifejezés: »A bankügy elmélete,« tévedésből nyomatott akképen e helyett: »elméleti rész«; mert távol van tőlem azt képzelni, hogy nehány ivben el lehetne mondani ily fontos és széles terjedelmü tudományos tárgy elméletét. Az elméletnek csak azon részét kivántam fejtegetni, melyekre alapitom mindazt, mit későbben elmondottam. A második részben elmondám az osztrák bankügy történetét, hogy a t. olvasó előtt álljon keletkezése és fejlődése egész a mai napig. A harmadik részben szólottam a magyar bankügy megoldásának lehető módjairól. E részt és ezzel munkámat nem fejezhetem be a nélkül, hogy ne szólnék arról, hogy most, midőn a cselekvés ideje beállott a kormányra és a törvényhozásra nézve, miként vélekedem a bankügy megol-

dásának esélyeiről és ama tényezőkről, melyek a megoldásra befolyást fognak gyakorolni.

A bankügy mikénti megoldása a kormány és a törvényhozástól függ, hogy mely irányban fog a kormány kezdeményezése folytán a törvényhozás határozni, arról még kevéssel ezelőtt nem volt tudomásunk. Ez évi nov. 4-től fogva tisztábban látunk e kérdésben, mert azon nevezetes napon, midőn Tisza Kálmán miniszterelnök ur ezen minőségben a képviselőházban magát bemutatta, jelezte az irányt, melyet a kormány a bankügyben követni kiván. Nagy jelentőséggel bir a kormányelnök nyilatkozata e tárgyban, minthogy ő jelenben nemcsak elnöke a kormánynak, hanem azon nagy többségnél fogva, mely felett rendelkezik, oly hatalmat képes gyakorolni, melylyel elődei alig birtak, kivévén talán azon rövid hónapokat, midőn gróf Andrássy közvetve a koronázás előtt és után a nemzet általános támogatása mellett vitte keresztül a monarchia két fele közt a közjogi kiegyezést. Annyival fontosabb e nyilatkozat, mert a mostani kormányelnök ugy ismeretes, mint ki nemcsak kitartó akarattal bir, hanem a politika terén legügyesebb taktikusnak bizonyult és mivel a bankkérdés sikeres keresztülvitele nagyrészt a helyesen alkalmazott erélytől és ügyes taktikától függ. Bizni lehet tehát abban, hogy azt, mit Tisza Kálmán nov. 4-én a kormány nevében igért, érvényesiteni fogja

E nyilatkozatból mindenekelőtt kiemelem, hogy a Tisza-ministerium Magyarország jogát önálló bank alkotására kétségtelennek ismeri el, tehát ugyanazon álláspontot foglalta el, melyet minden előbbi magyar ministerium magáénak vallott. Ezzel ugyancsak annyit mon-

dott, mennyi a két ministerium közt létrejött 1867. márcziusi jegyzőkönyvben kifejezést talált és mit a magyar ministerium az országgyülés előtt minden alkalommal nyilvánitott és mit a másik ministeriummal váltott jegyzékeiben határozottan kifejezett. Örömmel veszszük tudomásul, hogy ezen álláspontot »minden jogosult tényező elismeri«; tehát azt, hogy Magyarország jogositva van a banküguyben önállóan intézkedni, a birodalom másik felének kormánya sem vonja kétségbe.

A Tisza-kormány a volt kormányokkal szemben azon előnyös helyzetben van, hogy mig az előbbi kormányoknak feladata volt az ország önálló intézkedési jogát fentartani, a mostani kormánynak jutott azon nagy feladat, az o. n. bank szabadalmának lejárta előtt az előkészületeket megtenni, hogy a bankintézmény 1877. év elején Magyarország érdekeivel megegyező módon életbelépjen. Ha a kormány helyes alapokon az ország valódi érdekében oldja meg a bankkérdést, ő fogja érte a jelen- és az utókor előtt az elismerést aratni; a czélszerütlen vagy félszeg megoldás esetében pedig viselni fogja annak felelősségét.

A ministerelnök rövid, de momentuózus nyilatkozatának legfontosabb része a következő szavakban rejlik: »A banküguy nem politikai, hanem csupán közgazdászati és czélszerüségi kérdés.« A ministerelnök e nyilatkozata által a nemzetet biztositotta arról, hogy a banküguy megoldása iránt teendő javaslatánál csak az ország közgazdászati érdekeit fogja szem előtt tartani, és miután ezen ügyet nem tartja politikai kérdésnek, tehát nem is szorosan párt- vagy tárczakérdésnek, a szabad diskusszió tere nyitva áll mindenki előtt.

Szabad legyen ezen kormány-programm alapján rö-

viden jeleznem, hogy a bankkérdés megoldásánál mi ellenkezik Magyarország közgazdászati érdekeivel és a czélszerü bankjegyforgalommal, tehát mit nem akarhat a megoldás tervezésénél és keresztülvitelénél a magyar ministerium.

Magyarország közgazdászati érdekeivel homlokegyenest ellentétben áll oly állapotnak további fentartása, vagy ahhoz hasonlónak teremtése, mely szerint monarchiánkban csak egy fő kutforrása legyen a hitelnek. Meg nem engedhető, hogy e hitelforrás az ország határain tul legyen elhelyezve. — Nem szabad néhányak kénye-kedvétől tenni függővé ama hitel mérvét, melyben Magyarország részesülhet. Kell, hogy a magyar kormány a bankügyre egyenes befolyást gyakorolhasson.

Semmi se jelzi kirivóbban a jelen állapot tarthatlanságát, mint azon nem rég előfordult eset, midőn az o. n. bankhoz száz magyar takarékpénztár folyamodott egy aránylag csekély, 4—5 milliót tevő kölcsön engedélyezéséért s az csak valóban nehéz és lealázó feltételek mellett méltatta figyelemre azon magyar hitelintézetek kérését, melyek a rendszeres kezelés és biztos megállapitás tekintetében méltó elismerést vivtak ki maguknak. Mig egy-két bécsi czég évtizedeken át ugyanennyi hitelt minden akadály nélkül élvez a banknál, addig a száz hazai takarékpénztára szolidáris jótállásán kivül, még az Első hazai takarékpénztár külön jótállása igényeltetett és ezen jótállásnál sem elégedtek meg azzal, mi minden más kereskedői czégnél elegendőnek tartatik, hogy egyszerü aláirását adja, de még az Első hazai takarékpénztárnak értékpapirok-

kal kellett az engedélyezett kölcsönért külön fedezetet nyujtani.

Közgazdasági érdekeinkkel és a czélszerüséggel nemcsak össze nem egyeztethető, hanem a legnagyobb méltatlanságnak további folytatása lenne, ha a bank által nyujtott hitel továbbra is alig tenné egy harmadát azon összegnek, melyet a magyar közönség a bankjegyek elfogadása és forgalomban tartása által a banknak kölcsön adott. Joga van az országnak követelni és a kormánynak kötelessége azt létesiteni, hogy Magyarország számára a hitelnek azon egész mérve biztositassék, mely Magyarország bankjegyforgalmának megfelel, azaz hogy a Magyarországnak nyujtott bankhitel egyenlő legyen a forgalomban levő bankjegyek összegével. A mostani állapotnak jövendőben fentartása vagy csak részben megengedése ellenkeznék az igazsággal és a méltányossággal és nem volna más, mint oly természetellenes és káros viszonynak folytatása, mely Magyarországot kivéve sehol, soha és semmi körülmények közt nem állott fen, de képzelhető sem volt.

Végre az ország valódi közgazdászati érdekeivel egyenes ellentétben állana azon természetellenes, káros és igazságtalan állapotnak megörökitése, mely szerint a bankszabadalom ujabb megállapitása folytán a monarchia, vagy csak Magyarország hitele egy helyütt lenne összpontositva, és annálfogva mesterséges uton hitelbőség és olcsó kamatú pénz teremtetnék a hitel kiváltságait élvezők számára, miglen az ország többi része hitelszükségben szenvedne és aránylag magas kamatlábot volna kénytelen elviselni. Ma Bécsben számos milliók állanak a kiváltságos körök rendelkezésére 4½—5% mellett és hasonló kamatláb

mellett igenis mérsékelt mennyiségben nehány magyarországi kereskedő czég rendelkezésére: midőn Budapesten a többi intézetek a legjobb hitelre érdemeseknek is 7—8% mellett, a vidéki hitelintézetek majd általánosságban 10—12% mellett kölcsönöznek. Ennélfogva azon természetellenes állapot fejlődött és tartatik fenn, hogy bizonyos kiváltságos köröknek a hitel majdnem félannyiba kerül, mint azoknak, kik Budapesten más intézetekhez kénytelenek fordulni és a bank kamatláb majdnem egy harmadát teszi azon kamatlábnak, mely mellett a vidéki intézetek hiteleznek. Mindaddig, mig ezen kirivó és természetellenes állapot fenn fog állani, hazánkban lehetetlen lesz az ipar fejlődése és a hazai termelés versenye azokkal, kiknek bő és olcsó pénz áll rendelkezésükre. Ha a magyar ministerium a közös vámterület fentartását kívánja keresztülvinni, annak nemzetgazdasági és pénzügyi tekintetben nélkülözhetlen feltétele, hogy Magyarország teljes mérvben élvezhesse a jól rendezett hitelintézmények előnyeit.

Tagadhatlan, hogy a magyar jegybank vagy jegybankok által nyujtott hitel még maga nem lesz képes az országban jelenben fennálló magas kamatlábat oly mérvre leszállitani, hogy azáltal a produkczió nagyban fokozódjék és igy versenyképes ipar fejlődjék; mert ezt csak akkor fogjuk elérni, ha a nemzet többet fog dolgozni és többet megtakaritani, hogy a tőkebőség és ennélfogva az olcsó kamatláb állandó legyen. Az államnak is ezen elv alapján kell pénzügyeit rendezni. De másrészt tagadhatlan, hogy a kamatláb a mostani magasságra nem emelkedett volna és a különböző kamatláb abnormitása nem léteznék, ha a több-bankrendszer állana fenn. Ez esetben ezen bankok fiókjaikkal az egész országot behálózván és a vidéki biztos hitelintéze-

teket reescompte utján az olcsó kamatu bankhitelben részesitvén, az általuk nyujtott hitelnek mérve aránylagos lett volna a bankjegyforgalom összegével.

Mig a magas kamatláb folytán a mostani állapot fenáll nemcsak Magyarország közönségére, hanem Ausztria iparosaira nézve is, addig a monarchia ipara nem lesz versenyképes a külföld irányában.

Mig a németországi gyáros és iparos 5%-kos, az angol vagy belga iparos 3—4%-kos tőkével dolgozik, addig a magyar iparos 10, a cseh- és morvaországi 8% mellett nyerhet csak mérsékelt mennyiségben hitelt.

Valódi közgazdászati érdekeinkkel, a czélszerüséggel és a mi adott viszonyainkkal a megoldás megegyeztethető csak akkor lesz, ha a bankügy teljesen önálló, egyes önző pénzhatalmak függésétől ment leend, ha a hazai bankjegy-forgalom mérvéig a hazai hitelnek fog szolgálni, ha a hitel engedélyezés nem lesz egyoldalu, hanem minden jogosult hiteligénynek meg fog felelni és végre ha a bankrendszer az ország minden vidékére és a nép minden osztályára ki fogja terjeszteni a hitelnek termékenyitő és üdvös hatását. Ennélfogva nem a bankmonopóliumnak, hanem a több-bankrendszernek felállitása kivánatos. Ily megoldás által lehet elérni azt, mit a miniszterelnök beszéde további folyamában jelzett, hogy »ugyis nem igen fényes hitelünk« megerősödjék, »hazai iparunk és kereskedésünk« felvirágozzék. Mindez keresztülvihető a nélkül, hogy e miatt összeütközésektől kellene tartani. Mert Magyarország joga: a bankügyben önállóan és érdeke szerint intézkedhetni minden jogosult tényező által el van ismerve. A megoldás módja tehát nem okozhat összeütközést. Az, kinek joga van valamit tenni, ezen jogát bizonyára nem fogja gyengiteni az által, hogy másnak, kinek abba beavatkozni joga nincs, engedelmét

kérje ki. Mi azonban nem zárja ki azt, hogy egyenjogu és a maga körében önálló intézkedési joggal biró fél közös érdekben egy mással valamely jövendőbeli intézkedés felett értekezésbe bocsátkozzék és méltányos egyezséget hozzon létre. Az átmeneti intézkedések létesitésére a kormánynak egy évi ideje van. Annak feladata arról gondoskodni, hogy az átmenet minden »káros rázkódtatás« nélkül folyjon le. Könnyü feladat ez oly kormányra nézve, mint a jelenlegi, mely a szükséges eszközökkel bizton rendelkezik.

Én is, mint Tisza Kálmán, a banküguet közgazdászati és czélszerüségi kérdésnek tartom és ha a monarchia másik fele épugy, mint Magyarország, a küszöbön álló banküguyi intézkedésnél egyedül a közgazdasági érdekekre tekint; ha megszünnek e kérdés eldöntésére azon tényezők befolyást gyakorolni, melyek e kérdést a fenálló o. n. bank érdekéből és nem czélszerüségi és közgazdászati szempontból tekintik: ugy lehetőnek tartok oly megoldási módot, melynek czélja ugyan nem az lenne, hogy a birodalom egyik fele a banküguyben a másik fél irányában domináló állást foglaljon el, hanem az, hogy egy és ugyanazon irányban, egymást támogatva, a két állam a banküguet a monarchia valódi érdekében rendezze és a kivitelnél az egybehangzó működést szabályozza.

Ha egyedül a nemzetgazdászati érdekek és a czélszerüség lennének a Lajtán túl és innen a banküguyben irány-adók, az esetben oly megoldási módot lehet képzelni, mely szerint a mellett, hogy a monarchia mindkét felének fővárosa egy, a jegykibocsátási joggal felruházott, de nem monopóliummal ellátott nagy bankot bir-

jon, egyszersmind a bankrendszer deczentralizácziója következtében minden nagyobb vidéki kereskedési központ is birhasson jegykibocsátással foglalkozó hitelintézettel.

Ha a kérdést ekként tekintenék a monarchia mindkét felében, ugy azon rendszer, melyet én mint leghelyesebbet ajánlottam, a valúta helyreállitása előtt közegyetértéssel és egyenlő módon megvalósitható volna.

Mik lennének azon kérdések, melyeket a két ministeriumnak előzetesen tisztába hozni kellene és a törvényhozásoknak egyetértőleg megállapitani, a végből, hogy a bankrendszer egyenlő alapokra legyen fektetve és forgalma mindkét területen biztositva?

Mindenekelőtt meg kellene állapitani a bankjegyforgalom maximumát az évek bizonyos sorára. Az könnyen megtörténhetik, mert a mult évek tapasztalatai bizonyiták, mi volt azon legnagyobb összeg, mely államjegyekben és bankjegyekben egyszerre forgalomban volt. Mint fentebb kimutattam, ezen összeg 700 millióra emelkedett.

A legnehezebben megoldandó kérdés lenne annak megállapitása, hogy a bankjegyforgalom maximuma miként osztassék fel az igazság és a méltányosság alapján a monarchia két fele közt? A XVI. fejezetben előadtam, hogy én a kvóta szerinti megosztást nem tartom méltányosnak; hivatkoztam a tapasztalásra, mely bizonyitá, hogy két különböző vagyonosságu állam közt annak, mely szegényebb, hol a hitelintézmények nincsenek még eléggé kifejlődve, a készpénzforgalom lassubb, hasonló értékü üzletek közvetitésére aránylag mindig több érczpénzre vagy bankjegyre lesz szüksége mint a gazdagabbnak.

Minő nagy a tettleges forgalom nálunk, erre biztos adatokkal nem birunk.

Ha a bankjegyforgalom maximuma megosztásának kérdése sikerül, az esetben nem lenne nehéz a bankjegyek fedezetének kérdését is megállapitani, miután a monarchia mindkét fele törvényhozásának érdekében áll a fedezetet lehetőleg biztos alapokra fektetni.

Ha a fedezet egyenlő alapokon meg van állapitva és igy a birodalom mindkét felében kibocsátott bankjegyek egyenlő hitelre érdemesek, ebből természetszerüleg következik, hogy a bankjegyek külső alakja is hasonló legyen, mi feltételezi azt, hogy a bankjegyen álljon az azt kibocsátó bank czégje. Életbeléptetendő lenne azután a különböző bankok által forgalomba hozandó jegyeknek egymásközti kicserélése és minden egyes bank által fizetésképen elfogadása.

Megvallom, ezen mindenekfelett kivánatos kiegyezéshez kevés reményem van. Hazánkban sokan lesznek, kik idegenkedni fognak azon ellenőrzéstől, melyet a birodalom egyik fele a másikra a közös egyetértéssel hozandó törvény alapján gyakorolni fogna. A monarchia másik felében — különösen Bécsben — idegenkedni fognak a bankmonopoliumtól eltérő rendszer létesitésétől.

Ha ezen uton az egyezség nem sikerül, ugy csak azon esetben képzelhető a bankjegyek külalakjának és egyforma törvény által egyenlő értékének megállapitása, ha a monarchia mindkét felében egymástól függő monopóliummal biró két bank fogna létesittetni. Érveimet ily rendszer ellen részletesen előadtam. Határozott meggyőződésem, hogy Magyarország adott viszonyai szerint a bankmonopóliumnak az ország fő-

városában leendő központositása és ezen banknak a bécsi bank és pénzemberektől szorosabb függése az ország nemzetgazdászati érdekeivel és a czélszerüséggel semmi módon sem egyeztethető meg. Nem fogna tehát más fenmaradni, mint a bankügy rendezésénél önállóan intézkedni. Én nem tartok attól, hogy a magyar bankjegyeknek az osztrák bankjegyekhez képest diságiója lesz; csak alapitsuk meg jól a magyar bankjegyeket, ha lehet jobban, mint a bécsi bankjegyek megalapitva lesznek, legyenek azok felválthatók az országban államjegyekre s állitsunk az államjegyekre való beváltás végett a monarchia másik felében beváltó helyeket, legyünk a magyar bankjegyek forgalmi mennyiségének megállapitásánál óvatosak és fejlődjék a nagyobb menynyiségü és olcsóbb hitel folytán a nemzeti munkásság, ugy nincsen mit tartanunk azon ijesztgetéstől, mely azért alkalmaztatik, hogy jövőre is az o. n. bank körök indokolatlan befolyása alatt maradjunk.

A mi munkám irányát és a benne kifejtett elveket illeti, bátran merek arra hivatkozni, hogy azok nem ingadozók, de határozottak, szilárd meggyőződésből folyók; mert bár nehezek, bonyolultak és sokoldaluak a kérdések, melyekkel e munkában foglalkoztam, tisztában voltam önmagammal a követendő irány és az alkalmazandó elvek iránt. Nem a mai nap támadt bennem a meggyőződés, melynek-e munkában kifejezést adtam, már régen a határozott meggyőződés következetességével foglaltam el ugyanezen álláspontot. Midőn ezelőtt közel két évtizeddel gróf Dezsewffynek a bankügyről irt jeles munkáját ismertetém, midőn ezelőtt majdnem tiz évvel, 1866-ban ama történeti nevezetességü korszakban egy fontos irat-

ban jeleztem a bankügy iránti meggyőződésemet, és később, midőn mint a kormánynak tagja legelőször szólaltam fel ez ügyben a képviselőházban: folyton ugyanazon álláspontot foglaltam el, melyet e munkában részletesen kifejtettem, hogy t. i. elméletileg is leghelyesebb a biztos alapokra helyezett, törvények által szabályozott több-bankrendszer, mely ellentéte a jegybankmonopólium rendszerének, és gyakorlatilag is monarchiánk, de különösen hazánk adott viszonyai közt e rendszert kell és lehet az arra kinálkozó első kedvező alkalommal életbeléptetni.

Azok, kik velem ellenkező nézetben vannak, azt fogják mondani, hogy a bankjegyügyről általában, de különösen annak hazánkban leendő alkalmazását illetőleg nézeteim egyoldaluak és elfogultak. Miért? Azért-e, mivel én oly rendszer létesitését kivánom, mely necsak a központon, hanem az ország minden vidékein terjeszsze jótékony hatását; mely ne egyedül a kereskedelmi osztály érdekeinek, hanem a haza minden hitelképes és hitelt igénylő, tehát a földmüvelő osztály érdekeinek is szolgáljon; mely ne lehessen politikai válságok idejében a kormánynak engedelmes eszköze ama nagy közönség rovására, mely a bankok üdvös müködésére az éltető erőt szolgáltatja, de oly rendszer létesitését kivánom, mely a deczentralizáczió folytán kevésbé legyen kitéve a hatalom kényszerének; mely oly mérvben nyujtson hitelt minden vidéknek és minden osztálynak, a mily mérvben e vidék a bankjegyforgalom utján hitelt nyujtott a banknak? Én azoknak nézeteit tartom elfogultaknak és egyoldaluaknak, kik hazánkban oly bankrendszer alkalmazását kivánják, mely tőkegazdag és az anyagi fejlődés legmagasb fokán álló nemzeteknél a hiteligényeknek megfelel.

Egyébiránt én sohasem tagadtam és most is nyiltan bevallom, hogy nyilvános pályám első kezdetétől mindig oda törekedtem, hogy a magyar birtokos-osztály szellemileg és anyagilag emelkedjék és legfontosabb politikai feladatomnak tekintém erősiteni azon osztályt, mely nyolczszáz évig volt az alkotmányosság őre, nemzetiségünk fentartója és a jelen században a haladás korszakának megalkotója. Ezért törekedtem nyilvános pályám kezdetén 1844-ben azon törvényjavaslat keresztülvitelére, mely a földhitelintézet felállitásáról szólt; én inditványoztam 1848-ban a vesztett urbériségért a kárpótlás érvényesitéseig a moratoriumot; az abszolut korszakban kezdeményeztem a magyar földhitelintézet felállitását, védtem a magyar gazdasági érdekeket, az országos gazdasági egyesületben mint a közgazdasági osztály elnöke s mint a kormánynak tagja, ezen érdekeket folyvást szivemen viseltem. És mert a birtokos-osztály hitelérdekeit mellőztetni nem kivánom, csakis oly bankrendszer életbeleptetését helyeselhetem, mely a kereskedés, ipar- és földmüvelés érdekeit egyaránt képes szolgálni, emelvén az ezekkel foglalkozó osztályok személyes hitelét oly mérvben, minőre magát kiki érdemesité, részesitvén a földet mivelő osztályokat is azon előnyben, melyet a mérsékelt kamat mellett nyujtott hitel a hasznos munka fokozására kifejteni képes.

Azoknak, kik hivatva vannak hazánk sorsára befolyást gyakorolni, nem szabad arról megfeledkezni, hogy nemzeti vagyonunk legnagyobb értékét a földbirtok, a nemzeti jövedelem legtekintélyesebb részét a földjövedelem és a népesség legszámosabb és legbefolyásosabb osztályát a földmüvelők képezik és hogy ezek munkaerejének

és jólétének emelése fogja leginkább fokozni az összes nemzeti jólétet és az adóképességet. Ezt nem szabad szem elül téveszteniök a jegybanküg y megoldásánál sem.

Munkám folyamában mindenütt kiemeltem, hogy e fontos érdekeknek csak a több-bankrendszer képes megfelelni. Hazánkban sokan vannak, kik e nézettel ellentétben a bankmonopólium rendszerét tartják czélszerünek és a jegykibocsátással foglalkozó bank feladatának nem tekintik a birtokos osztály személyes hitelének emelését. Mert a monopóliummal felruházott bank feladata a kereskedési hitel emelése, e rendszer hivei kétségbevonják, hogy a több-bankrendszer mellett a nemzet egyéb osztályai is részesülhetnek a hitel jótéteményében. Őszintén sajnálnám, ha nem sikerült volna erről azokat meggyőzni, kiknek a banküg y megoldására befolyása lesz. E tekintetben szabad legyen hivatkoznom a banküg y elismert tekintélyei közül azon férfiura, ki minden, a bankok tevékenysége körül mutatkozott jelenségeket és adatokat gondosan egybegyüjtött, W a g n e r Adolfra, ki midőn előszámlálja az előnyöket, melyeket a bankszabadság mellett a kisebb bankok teljesiteni képesek, következőleg nyilatkozik: »Végre nevezetes nemzetgazdasági előny mutatkozik abban, hogy ily bankok egy szabadabb aktiv kontokurrent-üzletet vihetnek, melynek fedezetére nézve a körülmények szerint különbözőleg járhatnak el, sőt arra alkalmas esetekben minden különös fedezet követelése nélkül kölcsönözhetnek. A z i l y e n j e g y b a n k o k n a k m ó d j u k b a n v a n a n é p e s s é g m á s o s z t á l y á n a k i s (t. i. a z o n o s z t á l y o k n a k, m e l y e k a k ö z p o n t o s i t o t t b a n k r e n d s z e r m e l l e t t a n n a k j ó t é t e m é n y e i t n é l k ü l ö z n i k é n y t e l e n e k) é s

különösen a földmüveléssel foglalkozó önálló tulajdonosoknak és bérlőknek hitelt engedélyezni. Ezen alapszika skót bankrendszernek kitünő tulajdona. Ez által lesz a jegybankoknak működése sokoldaluvá. Azon ismert támadások, melyek ezen intézetek ellenében tétettek, hogy a jegykibocsátás csak a mozgó tőkének használ, maguktól elesnek. Miért ne lehetne ezen bankoknak azon alapértéket, melyet a jegybank saját tőkéjében és a letétekben bir, bizonyos körülmények közt a földmüvelési személyes hitel vagy üzleti hitel számára engedélyezni? Ha ez talán történnék, ez esetben a földbirtokos osztály bizonyos részének mai nap fenálló hitelszükségletén segitve lenne, a birtokos osztálynak épen azon részén, mely a földbirtoki jelzálogi hitel jelen rendezése mellett nálunk még semmi segélyben nem részesült. Egy szabadon megállapitandó szabályok szerint nyitandó aktiv nyilt hitel (Aktiv-Contocurrent) összekötve egy rendszeres letéti contóval (Depositen-Conto) a földmivelő számára egy jegybanknál nagy és nevezetes előnynyel járna. A skót földmüvelés felvirágzása többi közt azon segélyből magyarázható, melyet számára a skót bankok könnyü és olcsó hitelezés által nyitnak. A bank ezen üzletnél biztosan járhat el, miután ismeri a földmüveléssel foglalkozó, hitelt igénylőnek viszonyait és az ezen üzletnél megengedendő jótállást, továbbá ismeri azon értéktöbbletet, mely jelzálogi kölcsönök alapjául nem vétetik fel, tehát a fölmüvelési hitelnek használatát nem engedi meg, s mely ily banküzletnél mint pótfedezet tekinthető; továbbá alapul szolgálhat ily hitelezésnél azon lombardüzlet, melynélfogva a földmüvelő terményeire előleget biztonadhat a

jövő termésig. Mindezt azonban azon feltevésben teheti, hogy a hitelt keresőnek gazdálkodási viszonyai és személyisége a tapasztalati ismeretek szerint a bank előtt tudvalevők és annál a bankszerü fedezetet megengedi. Épen a kisebb önálló bankoknak, melyek a vidéki viszonyokat ismerik, nálunk is (Németországban) egy alkalmas és üdvös hatáskör nyilnék.«

Itt az ideje, hogy tényekkel bizonyitsuk, hogy nemzetünk tud józanul élni a hitelintézmények legfontosabbikával, és mert joga van hozzá, mert nemzetgazdasági érdekeinek biztositása és a nemzeti munkásság fokozása ettől függ, az annak létesitésére kinálkozó kedvező alkalmat felhasználni el ne mulaszszuk. Bizom abban, hogy nemzetünk bir az erre szükséges tulajdonokkal, minek legnagyobb bizonyságát — mint már emlitém — az által adta, hogy sulyos viszonyok közt képes volt — mint azt az 1874. decz. 31-iki állapot tanusitja — az ország minden vidékén 585 takarékpénztárt és hitelintézetet alakitani.

Magyarország közvéleménye gyakran nyilatkozott a bankkérdésben s mindenkor a hitel-forgalom önállóságát és szabad fejlődését követelte. Ma szükséges, hogy tisztába jőjjön az iránt is, mi módon és mily eszközökkel kiván a bankkérdésben czélt érni? Angliában, midőn ily főfontosságú kérdések merülnek fel, a közvélemény nyilatkozata erős izgalmakkal jár s mint a gabnavám eltörlése alkalmával az anti-cornlaw league példája tanusitja, az érdekek szövetkezése által törekszik hatni. Hazánkban ilynemü agitáczió helytelen lenne, minthogy a kormány nyilatkozata szerint a törvényhozás bizonyára csak azt fogja akarni, mit az ország valódi nemzetgazdasági érdekei parancsolnak. De hogy a cselekvésre hivatott tényezők a nemzet érdekeit kellőleg

felismerjék, hogy e kérdésnél tekintetbe vétessék a közvélemény óhajtása, azt hiszem, bekövetkezett az ideje, hogy minden jogosult tényező e kérdést békés vitatás és tanácskozás tárgyává tegye. Munkámnak nem is volt más czélja, mint hogy az eszmék érlelését előmozditsa és a lehető legjobb mód megállapitására anyagot szolgáltasson kormánynak és közönségnek.

Ezek után még csak pár szót kivánok mondani könyvemről.

Midőn a jelen év nyári hónapjaiban munkámat elkezdtem irni, nem volt szándékom azt oly széles terjedelmüvé tenni, milyenné irásközben fejlődött. Igyekeznem kellett, lehetőleg gyorsan bocsátani művemet sajtó alá, mert mindinkább közeledik az idő, midőn a kormánynak és törvényhozásnak a banküguben a cselekvés terére kell lépni. De még azon körülmény is tanácsolá, hogy eszméimet a banküguről szükebb keretü munkába foglaljam össze, hogy a magyar olvasó közönség azon része, mely komoly olvasmánynyal is foglalkozik, megszokta a napi kérdésekről röpiratszerü munkákat olvasni. Azonban átgondolva a nagyérdekü tárgyat, mindinkább szélesedett a keret, ugy hogy nem azután törekedtem, hogy egy vagy más érdekesb, emlitésre méltó körülményt felkeressek, mint inkább, hogy a bő anyagot miként foglaljam össze, röviditsem meg, s abból mit hagyjak el, a nélkül, hogy a tényállás felderitése vagy nézeteim indokolása ez által szenvedjen.

Ily bő anyag felett rendelkezvén, melynek egybeállitása és rendezése is sok időbe, gondba és fáradságba került, másrészt e munka megirására fenmaradt, felette szükre szabot időmet se szentelhettem egészen e czélra Több izben félbe kellett azt szakitanom egyébb teendőim és elkerülhetlen elfoglaltságaim miatt. Ez ismételt

félbeszakitások természetesen hátrányára szolgáltak e munkának, mert minden ily megszakitás után az eszmék elszakadt szálait ismét egymásba füznöm kellett. Hiányzott tehát ma munka egirásánál a folytonosság és ama nyugalom, mely ily munkának kifogástalan megirásához okvetlenül megkivántatik. Mindezen körülményekhez járult még, hogy e munkának gyors elkészitése végett nagy részét gyorsirási tollba kellett mondanom, és a munka nyomdába jött, mielőtt az egész elkészült volna.

Ez szolgáljon mentségemül, ha a tárgy rendszeres kifejtése és az irály tekintetében könyvem nem lett olyan, a milyennek óhajtám.

Azonban bármily hiányai legyenek is e munkának, azon czélnak ugy hiszem megfelel, hogy a figyelmes olvasó történeti részében elegendő adatot fog találni a bankügy fejlődésének és jelen állapotának megitélésére. E részt lehetett volna valamivel rövidebbre szabni, ha nem tartottam volna szükségesnek a 80 millió kérdést a lehető legnagyobb részletességgel tárgyalni. Nem kerülhettem el e kérdésnél az eltérő nézetek részletes felsorolását és érveim indokolását és inkább kitettem magamat annak, hogy az ismétlés hibájába essem, semhogy a kérdésnél, — mely ha kedvezőtlenül döntetik el, Magyarországra tetemes és jogtalan terhet ró, — a felvilágositó körülményeket elhallgassam. Munkám történeti része rövidebb lehetett volna, ha Neuwirthnak többször emlitett munkájában foglalt alaptalan, az igazsággal ellenkező és Magyarország iránti ellenszenvből folyó állitásait megjegyzésekre nem méltatom. Állitásainak czáfolatába kellett bocsátkoznom azért, mert a munka a sok érdekes adatnál fogva, melyet az osztrák nemzeti bankról tartalmaz, mint kutfő használtatik minden ujabb,

a bankügyet tárgyaló műben; csupán ezért véltem szükségesnek a benne foglalt félremagyarázásokat és szándékos elferditéseket helyreigazitani.

Elég hosszan foglalkoztam e bankügygyel. Meggyőződésem, hogy Magyarország érdekeinek és az adott viszonyoknak leginkább megfelel azon rendszer, melyet javaslatba hoztam. Gondolkozzanak inditványom fölött hazám intéző államférfiai s a nemzet, melynek érdekét szolgálni vágyom. És ha sanyarú viszonyok közt sinlődő honom bármi részben hasznát veheti kifejtett tanácsomnak, az öntudat, hogy jót akartam, fokozva jutalmazná fáradságomat. Czélomat értem, ha megvilágitottam a tárgyat azoknak, kik felvilágositást keresnek; czélomat jobban elértem, ha azok, kiknek irtam, nézeteimet osztják és tanácsaimat követik; czélomat teljesen elértem, ha Magyarország hitelforgalmát felszabaditva látom és új alapokon, egészséges fejlődésnek indul bankszervezete. De tehetségem határa nézeteim közzétevésében van, eddig terjedt kötelességem, azt teljesitettem.

Ezek után szabad legyen művemet a tisztelt olvasó közönség birálata alá bocsátanom.

I. Melléklet.

A bankügyről magyarúl irt nevezetesebb munkák:

Kautz Gyula »A nemzetgazdaság általános tanai« czimü munkájában (3. kiadás, Budapest, 1875) a bankokról általában és különösen a jegybankokról azon rövid keretben, mely nemzetgazdászati szaktudományi munkájában rendelkezésére állt, alaposan és lehetőleg kimeritően szól.

Gróf Dezsewffy Emil »A fenforgó pénzügyi kérdések« (Pest 1856).

Weninger Vincze »A bankügy elmélete« a statisztikai közlemények uj folyamának második kötetében jelent meg.

Beöthy Leó »A bankügy elmélete, különös tekintettel a jegybankkérdésre és hazai viszonyainkra«. E munka minden magyar nyelven megjelent munkák közt a legbővebb anyagot tartalmazza.

Taray Andor »A bankügyről« (Budapest, 1874) ki Weninger Vincze czikkeit és az enquête-bizottság eljárását vette taglalás alá.

Ezeken kivül megjelent magyar forditásban **Horn Ede** munkája »La liberté des banques«, melyet eredetileg franczia nyelven irt.

A „Magyar Bankenquête-bizottság munkálata" (Pest, 1870).

Az angol irodalom gazdag bankügyi munkákban és majdnem mindannyi gyakorlati szempontból indul ki.

Gilbart J. W. »History and Principles of Banking« (London, 1837).

Mac Culloch J. B. a bankokról irt munkája, mely az Encyclopaedia Britannicában jelent meg »Geld und Bank« czim alatt (Lipcse, 1859) Bergius és Thelvam forditása és magyarázata mellett.

Macleod »On Banking« (London, 2. kiadás, 1866).

Nicholson »The controversy of free Banking (London 1868).

Carey H. S. »What is Courrency« és »Principles of Political Economy.«

Goeschen »Foreign Exchange.«

Sok érdekes bankügyi közleményt tartalmaz »The Economist« londoni folyóirat.

Az amerikai bankrendszer hatásáról érdekes adatok foglaltatnak a következő két hivatalos munkában :

»Executive Documents, printed by order by the House of Representatives« (Washingtcn 1861—66.)

»Reports of the Controller of the Courreney« (Washington 1864—66.)

Tooke and Newmarch »History of Prices« (London 1867) Hat köteteskitünő munka, mely nemzetgazdasági szempontból is fontossággal bir.

Az angol nyelven megjelent könyvek közt bizonyára legérdekesebb azon két bankequête bizottsági munkálat, melyek közül az egyik 1857-ben egy kötetben és a másik 1867-ben két kötetben jelent meg.

A franczia bankügyi irodalom is gazdag és azon nagy előnynyel birnak e nyelven megjelent munkák hogy ezen magában száraz tárgyat világosan és könnyen érthető módon adják elő.

A bankmonopólium mellett irt munkák közül legnevezetesebb **Wolowszky** »La banque d'Angleterre et les banques d'Ecosse« (Paris 1867.) »La question des banques« (Paris 1864) »Quelques notes sur la question monétaire,« (Paris 1868.)

A szabad bankrendszer mellett irt **Courcelles-Seneuil** »Traité des operations des banques«, (Paris 1864.) »La banque libre« (Paris 1867.)

Michel Chevalier a szabad bankrendszer erélyes védője »La baisse probable de l'or« (Paris, 1862) és a Journal des Economistesben.

Csernuschy »Méchanique de l'échange« (Paris 1868.) »Contre les billets des banques« (Paris 1868.)

Coquelin »Le credit et les banques« (Paris, 1859.)

Eichthal »La monnaie de papier et les banques d'emission« (Paris, 1864.)

Block »Dictionnaire des finances et des banques» (Paris, 1869.)

A franczia bankenquete-bizottság munkálata. (7 kötet, Paris 1865.)

Journal des Economistes érdekes czikkek foglaltatnak.

A német irodalom leggazdagabb a bankokról irt munkákban. Csak a főbbeket emlitem :

Hübner Ottó »Die Banken« (Lipcse, 1854).

Geyer Fülöp »Theorie und Praxis des Zettelbankwesens« (München 1867.)

Wagner Adolf a legtermékenyebb és legrészletesebb bankügyi iró. »Geld und Credit.« (Bécs, 1862.) »Beiträge zu den Lehren von den Banken« (Lipcse 1857.) »System der Zettelbankpolitik.« (két kötet, 1873).

Nasse »Die Preussische Bank«, (Bonn, 1866.)

Wirth Miksa, »Das Bankwesen« (Cöln 1874), »Handbuch des Bankwesens« (Cöln, 1874). Könnyen érthető és számos adatokat foglal magában az enquêtebizottságokról és a bankok, jelen állásáról. Legujabban, jelent meg »Österreichs Wiedergeburt« czimű munkája, mely többek közt az osztrák nemzeti bankról érdekes statisztikai adatokat hoz.

A nemzetgazdasági szaktudományi munkálatokban és nemzetgazdasági folyó iratokban is sok érdekes foglaltatik a banküygyről. Igy többek közt

Rau »Politische Oekonomie.«

Schäffle »National-Oekonomie.«

Fouché »Vierteljahrschrift für Volkswirthschaft.«

Hildebrandt »Jahrbücher für Nationaloekonomie und Statistik.«

Roscher »System der Volskwirthschaft.«

A svajczi bankokról irt **Burghardt-Bischof** »Die schweitzerischen Zettelbanken.

Wenzelburg »Das Bankwesen« (Stuttgart, 1856).

Schultze Delitsch »Volksbanken« (Lipcse, 1856).

Kautsch Jakab »Das Bank- und Börsenwesen« (Stuttgart, 1871.)

Oppenheim »Die Natur des Capitals und des Credits« (Mainz, 1868).

A röpirati irodalomban a napokban jelent meg a bankkérdésre vonat kozólag egy érdekes munka »Die österreichische Nationalbank« irta Fidelius, Bécs, 1875.

II. Melléklet.*)

[A 158. laphoz.]

Die Bankacte vom Jahre 1862|3.

I.

Gesetz vom 27. December 1862.

giltig für das ganze Reich,

in Betreff der Abschliessung eines Uebereinkommens mit der österreichischen Nationalbank.

Mit Bezugnahme auf Meine am 17. und 19. December 1861 den beiden Häusern Meines Reichsrathes eröffnete Entschliessung finde Ich mit Zustimmung derselben und beziehungsweise in Gemässheit des §. 13 des Grundgesetzes vom 26. Februar 1861 anzuordnen wie folgt:

Artikel I.

Der Finanzminister wird ermächtigt, mit der österreichischen Nationalbank das beifolgende Uebereinkommen über die Verlängerung ihres Privilegiums, über neue Statuten und ein neues Reglement derselben, endlich über die Regelung des Schuldverhältnisses zwischen dem Staate und der Bank abzuschliessen.

Artikel II.

Wenn dieses Uebereinkommen abgeschlossen wird, so treten mit dem Tage der Kundmachung Meiner Genehmigung desselben die neuen Statute und das neue Reglement in Wirksamkeit, vorbehaltlich jener Ausnahmen, welche in dem Uebereinkommen ausdrücklich festgesetzt sind.

Wien, am 27. December 1862. Franz Joseph m. p.

Erzherzog Rainer m. p. Plener m. p. Auf Allerhöchste Anordnung:

Freiherr von Ransonnet m. p.

---

*) E törvényczikket és bankszabályokat csak német nyelven közölhetem, mert tudtommal az o. n. bank szabadalmára vonatkozó e fontos okmányok authentikus magyar fordítása nem létezik.

II.

Uebereinkommen

zwischen der Staatsverwaltung und der Bank.

§. 1. Es findet eine Regelung des Schuldverhältnisses zwischen dem Staate und der Bank statt, welches sich auf die in den Büchern der Bank am 29. November 1862, wie nachfolgt, bezifferten Posten bezieht:

a) die fundirte Staatsschuld aus der Einlösung des Wiener-Währung-Papier-Geldes im Restbetrage von . . . . . 36,914.954·94 fl.
b) die durch Staatsgüter bedeckte Schuld im Restbetrage von . . . . . 87,053.779·30 »
c) die Vorschüsse auf das mit Allerhöchster Verordnung vom 29. April 1859 verfügte Anlehen im Restbetrage von . . . . . 77,800.000·— »
d) die Vorschüsse in Silber auf die L. St. 3 Millionen der im Jahre 1859 in London emittirten Anleihe . 20,000.000·— »

zusammen . 221,768.734·24 fl.

§. 2. Der Rest der aus der Einlösung des Wiener-Währung-Papiergeldes herrührenden Schuld des Staates an die Bank (§. I, a) wird vom Tage der Allerhöchsten Genehmigung des Uebereinkommens an gerechnet, mit zwei Percent verzinst und in vier gleichen Jahresrathen, deren erste mit Ende December 1863, die letzte aber mit Ende December 1866 fällig ist, an die Bank zurückgezahlt. Der Finanzverwaltung steht jedoch frei, auch vor den Verfallstagen Theilzahlungen zu leisten, und es erlischt die Verzinsung des gezahlten Betrages mit dem Tage, an welchem die Zahlung geleistet wurde.

§. 3. Die dem Staate von der Bank im Jahre 1859 mit zwanzig Millionen Gulden in Silber geleisteten unverzinslichen Vorschüsse (§. I, d) zahlt die Finanzverwaltung in gesetzlicher Silbermünze oder mit in Silber oder Gold zahlbaren Wechseln auf ausländische Plätze, zur Silberparität berechnet, so zurück, dass die erste Hälfte längstens bis Ende December 1865, die zweite längstens bis Ende December 1866 berichtigt ist. Nach Massgabe der geleisteten Zahlungen wird der entsprechende Theil der L. St. Obligationen vom Jahre 1859 vom Pfande frei und der Staatsverwaltung zurückgestellt. Nachdem die Nationalbank diese Vorschüsse von zusammen 20 Millionen Gulden in Silber in effectiver Silbermünze österr. Währung geleistet hat, so vergütet der Staat für jene Beträge, welche er davon in Silbermünze des Zwanzigguldenfusses, in fremden Wechseln oder in Barren zurückgezahlt hat, der Bank Ein Percent Prägekosten in Silber.

§. 4. Von der mit heutigem Tage bestehenden Gesammtforderung der Bank an den Staat, und zwar zunächst von dem Restbetrage der Vorschüsse auf das mit Allerhöchster Verordnung vom 29. April 1859 verfügte Anlehen (§. I, c), dann, insoweit dieser Restbetrag hiezu nicht ausreicht, von der durch Staatsgüter bedeckten Schuld (§. I, b) wird ein Betrag von 80 Millionen Gulden österr. Währung ausgeschieden und dem Staate von der Bank als ein Darlehen überlassen, für welches der Staat vom ersten Tage des

Jahres 1863 an eine jährliche Pauschalsumme von Einer Million Gulden insoferne entrichtet, als diess nach vorläufiger Hinterlegung in den Reservefond (§§. 10 und 11 der Statuten) zur Ergänzung der unter die Actionäre zu vertheilenden Dividende (Zinsen sammt Superdividende) auf 7 Percent nothwendig ist. Für dieses Darlehen wird der Bank eine am letzten December 1876, wenn aber der im Schlussrathe des §. 13 vorgesehene Fall eintritt, am letzten December 1877 zahlbare Schuldverschreibung übergeben, deren Form zwischen dem Finanzminister und der Bank vereinbart werden wird. Durch obige Bestimmung in Betreff der Entrichtung einer jährlichen Pauschalsumme von Seite des Staates an die Bank wird für die Staatsverwaltung kein Recht zu einer über die Anordnung des §. 58 der Statuten hinausgehenden Einflussnahme auf die Geschäftsgebahrung der Bank begründet.

§. 5. Die in Folge der Vereinbarung, welche auf Grund des Gesetzes vom 8. Juni 1862 zwischen der Finanzverwaltung und der Nationalbank stattgefunden hat,realisirten 83 Millionen Gulden von den bei der Nationalbank befindlichen 123 Millionen in Obligationen des Anlehens vom Jahre 1860 werden verwendet: mit 50 Millionen Gulden des Erlöses zu Staatszwecken, der Rest des Erlöses zu Rückzahlungen an die Bank. Von dem Erlöse der noch zu realisirenden 40 Millionen Gulden dieser Obligationen wird jeder einfliessende Theilbetrag im Verhältnisse von zwei Drittheilen an den Staat abgeführt. Ein Drittheil bleibt der Bank zur Abschreibung an der Schuld des Staates. Die Beträge, welche der Bank nach dem Tage der Allerhöchsten Genehmigung des gegenwärtigen Uebereinkommens aus dem Erlöse der Obligationen des Anlehens vom Jahre 1860 zufliessen, werden zur Abschreibung von der durch Staatsgüter bedeckten Schuld des Staates verwendet.

§. 6. Die nach Abrechnung der in den §§. 2, 3, 4 und 5 angeführten Posten verbleibende und durch Staatsgüter gedeckte Schuld des Staates an die Bank wird in keinem ihrer Bestandtheile verzinst. Für den Verkauf der der Bank überwiesenen Staatsgüter gilt das in seinen vollen Umfange rechtsverbindlich bleibende Uebereinkommen vom 18. October 1855 und namentlich die im §. 8 desselben der Bank eingeräumte Berechtigung zur baldthunlichsten Veräusserung der Güter. Zur beschleunigten Verwerthung der Staatsgüter kann auch eine Verpachtung, sowie eine Belastung derselben mittelst Pfandbriefe von der Staatsverwaltung im Einverständnisse mit der Bankdirection veranlasst werden. Soferne der Bank aus dem Ertrage und der Verwerthung der Staatsgüter in baarem Gelde oder in der vor dem 1. Januar 1867 zahlbaren Kaufschillingsraten

bis Ende December 1863 nicht mindestens . . $^1/_{10}$
» » » 1864 » » . . $^3/_{10}$
» » » 1865 » » . . $^6/_{10}$

dieser Restschuld zugeflossen sind, wird die Finanzverwaltung den an diesen Theilbeträgen fehlenden Betrag am 14. Februar des nächstfolgenden Jahres ausbezahlen. Bis Ende December des Jahres 1866 muss diese Schuld vollständig getilgt sein.

§. 7. Die Nationalbank verpflichtet sich, die mit heutigem Tage in

ihrem Eigenthume befindlichen Effekten innerhalb des Zeitraumes, und zwar in jedem Jahre nach dem Verhältnisse der in den §§. 2, 3, 5 und 6 bezeichneten Rückzahlungen des Staates an die Bank vollständig zu veräussern. Von dieser Verpflichtung sind die Effecten des Reservefondes, dann die vom 1. Januar 1863 bis 1. Januar 1872 rückzahlbaren Schuldverschreibungen der galizischen Carl Ludwig-Eisenbahn-Gesellschaft ausgenommen; jedoch können diese Schuldverschreibungen nicht im Sinne des §. 14. der Statuten zur Deckung der Noten dienen.

§. 8. Die durch die Rückzahlungen des Staates und durch die Veräusserung der Effecten der Bank eingehenden Beträge sind in der Weise zur allmäligen Verringerung des Notenumlaufes zu verwenden, dass bis Ende December 1866 die statutenmässige Bedeckung der Noten (§. 14 der Statuten) hetgestellt ist.

§. 9. Die Nationalbank bleibt vorläufig ermächtigt, Noten zu 1 und zu 5 fl. im Umlaufe zu halten. Der Zeitpunkt für die Einziehung dieser Banknoten wird durch besondere Gesetze bestimmt werden. Wenn sich nach dem 31. December 1866 noch Noten unter 10 fl. im Laufe befinden, so unterliegen dieselben den Bestimmungen des §. 14 der Statuten.

§. 10. Die statutenmässige Belehnung von Gold und Silber kann erst nach Wiederaufnahme der Silberzahlungen stattfinden.

§. 11. Die Wiederaufnahme der Silberzahlungen der Bank hat im Jahre 1867 zu erfolgen. Die näheren Bestimmungen über den Zeitpunkt und die Modalitäten hiefür werden durch ein in der Reichsrathssesssion 1866 zu erlassendes Gesetz festgestellt werden.

§. 12. Die Erfüllung der aus dem gegenwärtigen Uebereinkommen der Finanzverwaltung und der österreichischen Nationalbank obliegenden Verpflichtungen wird unter die Controle jener Commission gestellt, welche vom Reichsrathe für die Controle der Staatsschuld bestellt wird.

§. 14. Das Ansuchen um weitere Verlängerung des Privilegiums und der Vorrechte der Nationalbank (§. 40 der Statuten) ist wenigstens zwei Jahre vor Ablauf des Privilegiums zu stellen. Erfolgt nach rechtzeitigem Anbringen dieses Gesuches die Entscheidung der Gesetzgebung über die Verlängerung oder Nichtverlängerung des Privilegiums nicht vor Ende des Jahres 1875, so ist das Privilegium, jedoch nur für die Dauer des Jahres 1877 als stillschweigend verlängert anzusehen.

§. 14. Dieses Uebereinkommen tritt erst dann in Wirksamkeit, wenn auch den neuen Statuten und dem neuen Reglement in der vereinbarten Form die Allerhöchste Genehmigung ertheilt sein wird.

Wien, am 3. Januar 1863.

Ignaz v. Plener,
k. k. Finanzminister.

Joseph Pipitz,
Bankgouverneur.

Z. C. Freiherr v. Popp,
Bankdirector.

Das vorstehende Uebereinkommen wurde mit der Allerhöchsten Entschliessung vom 6. Januar 1863 genehmigt.

Wien, am 10. Januar 1863.

Ignaz v. Plener,
k. k. Finanzminister.

III.

Statuten.

I. Von dem Privilegium der Nationalbank und von der Bankgesellschaft im Allgemeinen.

§. 1. Das mit dem Patente vom 1. Juli 1841 der Nationalbank gewährte Privilegium, welches bis letzten December 1866 dauern sollte, wird in Gemässheit gegenwärtiger Statuten abgeändert und verlängert und soll bis zum letzten December 1876 dauern.

§. 2. Die Nationalbank ist eine Actiengesellschaft; sie führt auch während der verlängerten Dauer ihres Privilegiums die Firma: »Privilegirte österreichische Nationalbank« und das Mittelschild des kaiserlichen Staatswappens mit dieser Umschrift in ihrem Siegel.

§. 3. Die Nationalbank hat ihren Sitz in Wien. Die Bank hat das Recht, auf anderen Plätzen der Monarchie Filial-Anstalten für einen oder mehrere Geschäftszweige zu errichten; sie ist verpflichtet, in Folge der im Einverständnisse mit der Bankdirection von der Staatsverwaltung erkannten Erfordernisse, Filialen für das Escompte-, Leih- und Anweisungsgeschäft zu errichten. Bestehende Filialanstalten können vor Ablauf der für die Dauer der Bankgesellschaft bestimmten Zeit nur mit Zustimmung der Finanzverwaltung aufgelöst werden.

II. Von dem Gesellschaftsfonde und den Rechtsverhältnissen der Actionäre.

§. 4. Das Bankvermögen besteht aus dem Bankfonde und dem Reservefonde. Der Bankfond hat in hundertzehn Millionen, zweihundert fünfzigtausend Gulden österreichischer Währung zu bestehen, welche auf hundert fünfzigtausend Actien eingezahlt sind. Eine Erhöhung oder Beschränkung dieses Fondes kann nur mit Zustimmung der Generalversammlung und Genehmigung der Gesetzgebung stattfinden.

§ 5. Den Actionären gebührt für jede Actie ein gleicher Antheil an dem gesammten Vermögen der Bank.

§. 6. Das gesammte Bankvermögen haftet für alle Verbindlichkeiten der Nationalbank.

§. 7. Die Gesammtheit der Actionäre bildet die Bankgesellschaft. Die Actien lauten auf Namen und werden in ein eigenes Actienbuch eingetragen. Die Actien sind untheilbar.

§. 8. Zur Umschreibung einer Actie wird deren Zurückstellung an die Bank und der Giro des letzten Besitzers erfordert.

§. 9. Wenn Actien in Folge einer amtlichen Verhandlung in oder ausser Streit an einen neuen Erwerber übergehen, so hat die zuständige

Behörde auf der Actie selbst, jedoch für den ganzen Betrag die gerichtliche Uebergabe (Einantwortung) zu bestätigen und dem Eigenthümer die Actie auszufolgen, der sodann die Umschreibung auf die übliche Weise bewirken kann.

§. 10. Von dem Jahreserträgnisse der Geschäfte und des Vermögens der Bank gebühren den Actionären nach Abzug aller Anlagen zunächst fünf vom Hundert des Bankfondes (§. 4). Von dem noch verbleibenden reinen Jahreserträgnisse wird ein Viertheil in den Reservefond hinterlegt, die anderen drei Viertheile sind zur Superdividende bestimmt. Aus dem im ersten Semester erzielten reinen Erträgnisse, so weit es sich nach den vorangegangenen Bestimmungen zur Vertheilung an die Actionäre eignet, werden im Juli eines jeden Jahres zwanzig Gulden oder nach dem Ermessen der Direction auch mehr für jede Actie an die Actionäre erfolgt. Der Rest der reinen Jahreserträgnisse wird nach der im Januar des folgendes Jahres stattfindenden Generalversammlung hinausbezahlt. Genügen die reinen Jahreserträgnisse nicht, um eine fünfpercentige Verzinsung des Bankfondes zu erzielen, so kann das fehlende dem Reservefond entnommen werden, in solange derselbe hiedurch nicht unter zehn Perzent des Bankfondes herabsinkt.

§. 11. Der Reservefond wird abgesondert verrechnet und ist noch vor Ergänzung der fünfpercentigen Zinsen (§. 10) zur Deckung von Verlusten oder Abschreibungen was immer für einer Art bestimmt. Hat der Reservefond nach dem Course des Tages, an welchem der Rechnungsabschluss der Bank stattfindet, die Höhe von zwanzig Percent des eingezahlten Bankfondes erreicht, so sind ihm aus dem reinen Jahreserträgnisse keine Zuflüsse zuzuweisen, so lange er auf dieser Höhe verbleibt. Die Bankdirection und der Ausschuss entscheiden gemeinschaftlich, auf welche Art die jährlich in den Reservefond hinterlegte Summe fruchtbringend zu verwenden ist. Doch darf die Anlage nicht in Bankactien geschehen.

III. Von den Geschäften der Nationalbank.

§. 12. Die österreichische Nationalbank ist während der Dauer ihres Privilegiums ausschliesslich berechtigt, Anweisungen auf sich selbst, die unverzinslich und dem Ueberbringer auf Verlangen zahlbar sind, anzufertigen und auszugeben. Diese Anweisungen der österreichisehen Nationalbank (Banknoten) dürfen auf keinen niederen Betrag als 10 fl. lauten.

§. 13. Die österreichische Nationalbank ist verpflichtet, die von ihr ausgegebenen Noten auf Verlangen der Inhaber bei ihrer Hauptcasse in Wien und bei ihren Cassen an anderen von der Finanzverwaltung im Einvernehmen mit der Direction zu bestimmenden Plätzen jederzeit nach ihrem vollen Nennwerthe gegen gesetzliche Münze einzulösen. Die Nichterfüllung dieser Verpflichtung hat, insoferne sie bei der Hauptcasse in Wien eintritt, ausser dem Falle einer im gesetzlichen Wege verfügten zeitweiligen Einstellung der Noteneinlösung den Verlust des Privilegiums zur Folge.

§. 14. Die Bankdirection hat für ein solches Verhältniss des Metallschatzes zur Notenemission Sorge zu tragen, welches geeignet ist, die vollständige Erfüllung dieser Verpflichtung zu sichern. Es muss jedoch jeden-

falls jener Betrag, um welchen die Summe der umlaufenden Noten 200 Millionen übersteigt, in gesetzlicher Silbermünze oder Silberbarren vorhanden sein. Ebenso muss jener Betrag, um welchen die umlaufenden Noten den vorhandenen Baarvorrath übersteigen, mit statutenmässig escomptirten oder beliehenen Effecten oder mit eingelösten verfallenen Coupons von Grundentlastungsobligationen bedeckt sein, dann mit statutenmässig (§. 44 der Statuten für die Hypothekar-Creditabtheilung) eingelösten und zur Wiederveräusserung geeigneten Pfandbriefen der Bank, welche letztere jedoch den Betrag von 20 Millionen Gulden nicht überschreiten dürfen, und nur mit zwei Drittel des Nennwerthes zur Bedeckung dienen können. Bis zur Höhe des vierten Theiles des Metallvorrathes kann Gold in Münze oder in Barren anstatt des Silbers zur Bedeckung verwendet werden. Als im Umlaufe befindlich sind die von der Nationalbank ausgegebenen und nicht an ihre Cassen zurückgelangten Noten anzusehen. Der Betrag der im Umlaufe befindlichen Noten und der Stand ihrer Bedeckung ist wöchentlich kundzumachen. Sollte die Erfahrung darthun, dass der hier festgestellte Betrag der blos bankmässig bedeckten Noten unzulänglich sei, so ist die Nationalbank berechtigt, ihre diesfalls zu stellenden, thatsächlich begründeten Anträge der Finanzverwaltung vorzulegen und deren verfassungsmässige Behandlung anzusprechen.

§. 15. Die Bank ist verpflichtet, ihre Noten bei ihren Cassen gegen Noten anderer Kategorien gemäss dem diesfälligen Verlangen der Partei umzuwechseln.

§. 16. Die Noten der österreichischen Nationalbank geniessen, unbeschadet der in der kaiserlichen Verordnung vom 7. Februar 1856 (R.-G.-Bl. Nr. 21) und in dem Patente vom 27. April 1858. (R.-G.-Bl. Nr. 63) enthaltenen Bestimmungen ausschliesslich die Begünstigung, dass sie bei allen in österreichischer Währung zu leistenden Zahlungen im ganzen Umfange der Monarchie, mit Ausnahme des lombardisch-venetianischen Königreiches, von Jedermann, sowie von allen öffentlichen Cassen nach ihrem vollen Nennwerthe angenommen werden müssen.

§. 17. Die Banknoten können nicht amortisirt werden.

§. 18. Bei dem Einziehen der einzelnen Gattungen oder einer ganzen Auflage von Banknoten, dann bei Erlöschung des der Bankgesellschaft gewährten Privilegiums hat die nach dem vollen Nennwerthe stattfindende Einlösung der im Umlaufe befindlichen Banknoten nach den von der Staatsverwaltung im Einvernehmen mit der Bank festzusetzenden Bestimmungen zu erfolgen.

§. 19. Sechs Jahre nach Ablauf der von der Bankdirection festgesetzten und öffentlich kundgemachten letzten Frist für die Einziehung einer einzelnen Gattung oder einer ganzen Auflage von Banknoten ist die Bank nicht mehr verpflichtet, die einberufenen Banknoten einzulösen oder umzuwechseln.

§. 20. Die österreichische Nationalbank führt ihre Rechnungen in österreichischer Währung; sie ist berechtigt: *a*) Wechsel, Effecten und Coupons zu escomptiren (§ 21), *b*) Darlehen gegen Handpfand zu erfolgen

(§. 22.), *c*) Depositen zur Verwahrung zu übernehmen (§. 24)), *d*) Geld und Wechsel in laufende Rechnung zu übernehmen (Girogeschäft) (§. 25), *e*) Anweisungen auf ihre eigenen Cassen auszustellen (§. 26), *f*) commissionsweise Geschäfte für Rechnung des Staates zu besorgen (§. 62.), *g*) verfallene Coupons von Grundentlastungs-Obligationen einzulösen, *h*) zur Aufrechthaltung eines entsprechenden Verhältnisses zwischen ihrem Metallschatze und dem Banknotenumlauf Gold und Silber, gemünzt und ungemünzt, dann Wechsel auf auswärtige Plätze anzuschaffen und zu verkaufen, *i*) nach den durch die Allerhöchste Entschliessung vom 16. März 1856. genehmigten und durch den Finanzministerialerlass vom 20. März 1856. (Reichs-Gesetz-Blatt, Nr. 36) kundgemachten, mit gegenwärtigen Statuten im Anhange vereinigten Statuten und Reglement Hypothekardarlehen zu gewähren. Das Geschäftsjahr der Bank beginnt am 1. Januar und endet mit 31. December.

§. 21. Die Bank escomptirt gezogene und eigene Wechsel, welche auf österreichische Währung lauten: der Zahler mag am Orte der Escomptecasse wohnhaft sein oder den Wechsel dort nur zur Zahlung angewiesen haben. Die Bank kann in Wien auch Wechsel escomptiren, welche an Plätzen zahlbar sind, wo sich ein Bankfiliale befindet. Von den Filialen können auch Wechsel escomptirt werden, welche in Wien zahlbar sind. Die Bank wird von Zeit zu Zeit bestimmen, ob und welche Effecten der Schuld des Staates und der Länder (oder deren Coupons), in soferne selbe längstens innerhalb drei Monaten zahlbar sind, von ihr im Escompte übernommen werden. Die Bank ist nicht verpflichtet, eine Ursache der verweigerten Escomptirung anzugeben.

§. 22. Die Bank kann auf Gold, Silber, inländische Staatspapiere oder Grundentlastungs-Obligationen und die von ihrer Hypothekar-Abtheilung ausgegebenen Pfandbriefe, endlich nach Zulässigkeit ihrer Mittel auch auf voll eingezahlte Actien und Effecten von Prioritätsanlehen inländischer Industrieunternehmungen, deren Erträgniss durch eine Staatsgarantie gewährleistet ist, verzinsliche Darlehen erfolgen.

§ 23. Die Nationalbank wird von jeder, die Höhe des Zinsfusses beschränkenden gesetzlichen Verfügung losgezählt.

§ 24. Die Bank übernimmt nach den von ihr festzusetzenden Bestimmungen Gold, Silber, dann Werthpapiere und Urkunden in Aufbewahrung.

§ 25. Im Girogeschäfte übernimmt die Bank Gelder, Wechsel und Effecten ohne Verzinsung in laufender Rechnung, worüber nach Eingang durch Anweisung (Cheque) und Abschreibung auf dem zu diesem Behufe eröffneten Foliums verfügt werden kann. Die Bankdirection kann die angesuchte Eröffnung eines Foliums gewähren oder abweisen, ohne eine Ursache ihres Beschlusses anzugeben. Die im Girogeschäfte an die Bank gelangenden Beträge darf dieselbe nur zu Hälfte in ihren anderen Geschäften (Escomptiren von Wechseln, Beleihen von Handpfändern u. s. f.) verwenden.

§ 26. Im Anweisungsgeschäfte werden für die von den Parteien erlegten Gelder zwischen den dazu bestimmten Bankcassen oder von der Bankcentralcasse in Wien auf sich selbst *á vista* oder nach einer festgesetzten Zeit

zahlbare Anweisungen ausgestellt und eingelöst. Diese Anweisungen lauten auf den Namen des Uebernehmers oder dessen Ordre. Die Bank haftet nicht für die Echtheit des Giro oder des Acquit.

§. 27. Zur Amortisation von Bankanweisungeu, dieselben mögen in Wien oder von einer Bankfiliale ausgestellt sein, ist jenes Handelsgericht oder jener handelsgerichtliche Senat berufen, in dessen Sprengel sich der Zahlungsort der Bankanweisung befindet. Es wird hiebei nach den Vorschriften verfahren, welche für die Amortisation von Wechseln bestehen. Die Amortisationfrist von 45 Tagen hat bei den auf Sicht oder auf eine bestimmte Zeit nach Sicht lautenden Anweisungen von Tage der Kundmachung des Edictes, der den übrigen aber von dem Tage nach ihrer Verfallszeit zu laufen, wenn letztere nicht schon vor der Entlassung des Edictes eingetreten ist.

§. 28. Sämmtliche Zahlungen an die Bank können nur in Noten der Bank oder in einer gesetzlichen Münzsorte geleistet werden.

§. 29. Die Bank ist verpflichtet, gesetzliche Silbermünze oder Silberbarren mit 45 fl. in Banknoten für das Münzpfund feinen Silbers bei ihrer Haupcasse in Wien auf Verlangen jederzeit einzulösen. Die Bank ist berechtigt, hibei eine Provision von $^1/_4$ Percent und überdies bei Silberbarren die für Guldenstücke vom k. k.Hauptmünzamte jeweilig festgestellten Prägungskosten in Abzug zu bringen. In allen anderen Fällen bestimmt die Bankdirection, ob und welche Gebühren bei den verschiedenen Geschäften abgenommen werden.

§. 30. Die Nationalbank hat monatlich die Nachweisung ihres gesammten Activ- und Passivstandes, halbjährig aber eine Uebersicht der Geschäftserträgnisse durch die Wiener Zeitung öffentlich bekannt zu machen.

IV. Von der Repräsentation der Bankgesellschaft und von der Verwaltung des Bankfondes.

§. 31. Die Generalversammlung und die Direction repräsentiren die Bankgesellschaft; sie haben die ihnen zugewiesene Wirksamkeit nach Maassgabe der Statuten und des Reglements auszuüben.

§. 32. An dieser Repräsentation können nur jene Actionäre Theil nehmen, welche österreichische Unterthanen sind, in der freien Verwaltung ihres Vermögens stehen und die erforderliche Zahl von Actien besitzen. Insbesondere sind davon diejenigen ausgeschlossen, über deren Vermögen einmal der Concurs oder das Ausgleichverfahren eröffnet worden ist und welche bei der darüber abgeführten gerichtlichen Untersuchung nicht schuldlos erkannt worden, oder welche durch die Gesetze für unfähig erklärt sind, vor Gericht ein gültiges Zeugniss abzulegen.

§. 33. Alle jene Actionäre, welche zur Zeit der Einberufung der Jahresversammlung zwanzig auf ihren Nahmen lautende und vor dem Juli desselben Jahres datirte Actien besitzen und diesen Besits durch Hinterlegung oder Vinculirung der Actien im November vor der Jahresversammlung und acht Tage vor einer ausserordentlichen Versammlung nachgewiesen haben, sind, soweit ihnen die Bestimmungen des §. 32. nicht entge-

genstehen, für die Dauer des mit jener Versammlung beginnenden Jahres Mitglieder der Generalversammlung.

§. 34. Die Generalversammlung wird durch die Anwesenheit von fünfzig Actionären beschlussfähig. Ist auf ergangene Berufung eine beschlussfähige Versammlung nicht zu Stande gekommen, so ist binnen acht Tagen eine neue Versammlung einzuberufen, welche ohne Rücksicht auf die Zahl der dabei erscheinenden Mitglieder beschlussfähig ist; in diesem Falle darf aber eine ausserordentliche Generalversammlung nur über Gegenstände Beschlüsse fassen, welche in der ursprünglichen Tagesordnung enthalten waren.

§. 35. Die Generalversammlung findet der Regel nach einmahl des Jahres, im Monate Januar, in Wien Statt. Ist während des Jahres nach Vorschrift der Statuten eine ausserordentliche Generalversammlung erforderlich, so wird sie von der Direction ausserordentlich einberufen. Auch auf schriftliches Verlangen von vierzig Mitgliedern ist eine ausserordenliche Generalversammlung innerhalb sechzig Tagen einzuberufen. Die Einberufung der Generalversammlung erfolgt durch Kundmachung der Direction in der Wiener Zeitung, bei der gewöhlichen Jahresversammlung vier Wochen und bei ausserordenlichen Versammlungen acht Tage vor der für die Deponirung der Actien festgesetzten Frist.

§. 36. Sechs Tage vor jeder Generalversammlung ist den Mitgliedern derselben die Tagesordnung bekannt zu geben.

§. 37. Jedes Mitglied der Generalversammlung kann nur in eigener Person und nicht durch einen Bevollmächtigten erscheinen, hat auch bei Berathungen und Entscheidungen ohne Rücksicht auf die grössere oder geringere Anzahl von Actien, die ihm gehören, und wenn es auch in mehreren Eigenschaften an den Verhandlungen Theil nehmen würde, nur Eine Stimme.

§. 38. Lauten jedoch Actien auf moralische Personen, auf Frauen oder auf mehrere Theilnehmer, so ist derjenige berechtigt, in Generalversammlung erscheinen und das Stimmrecht auszuüben, welcher sich mit einer Vollmacht der Actieneigenthümer, soferne diese österreichische Unterthanen sind, ausweiset.

§. 39. Der Vorsitz bei der Generalversammlung gebührt dem Gouverneur der Bank oder in Verhinderung desselben einem seiner Stellvertreter. Der Vorsitzende hat der Generalversammlung sowohl die von der Bankdirection gestellten als auch die von den Mitgliedern der Generalversammlung eingebrachten Anträge vorzulegen, die Berathung zu leiten und nach absoluter Stimmenmehrheit (in soferne die Statuten diesfalls keine besondere Bestimmung enthalten) die Beschlüsse der Generalversammlung zusammen zu fassen. Der Vorsitzende hat nur bei Stimmengleichheit eine entscheidende Stimme.

§ 40. Die Generalversammlung hat:

1. Bei den jährlichen Versammlungen: *a*) die Mittheilung der Direction über die Gebarung des Bankinstitutes und den Bericht des Comité über die vorgenommene Prüfung der Rech-

nungsabschlüsse entgegen zu nehmen und zu beschliessen, ob die Rechnungen zu genehmigen und das Absolutorium zu ertheilen sei; *b*) aus ihrer Mitte die Directoren, sowie den Ausschuss (§ 41) nach absoluter Stimmenmehrheit zu wählen;

2. drei Jahre vor Ablauf des Bankprivilegiums in Berathung zu ziehen und zu beschliessen, ob und allenfalls mit welchen Abänderungen die Erneuerung dieses Privilegiums anzusuchen ist.

§ 41. Der Ausschuss besteht aus zwölf Mitgliedern, welche für die Dauer Eines Jahres gewählt werden und nach Ablauf desselben unmittelbar wieder wählbar sind.

§ 42. Jedes Mitglied des Ausschusses hat bei Antritt seines Amtes und für die Dauer desselben zwanzig auf seinen Namen lautenden unbelasteten Bankactien bei der Bank zu hinterlegen und schriftlich die Angelobung zu leisten, dass es seinen Obliegenheiten gewissenhaft und eifrig nachkommen und über alle ihm in seiner Eigenschaft als Mitglied des Ausschusses bekannt werdenden Angelegenheiten Verschwiegenheit beobachten wird.

§ 43. Die Mitglieder des Ausschusses haben an allen Berathungen der Bankdirection über eine Veränderung des Zinsfusses mit entscheidender Stimme Theil zu nehmen.

§ 44. Der Ausschuss hat die halbjährig abgeschlossenen Bilanzen der Bank zu prüfen und der jährlichen Generalversammlung hierüber Bericht zu erstatten.

§ 45. Die Bankdirection besorgt die Verwaltung des Bankvermögens. Sie besteht aus dem Gouverneur, zwei Stellvertretern desselben und zwölf Directoren.

§ 46. Der Gouverneur wird von Seiner Majestät dem Kaiser ernannt. Er bezieht einen Jahresgehalt, der aus den Mitteln der Bank bestritten wird.

§ 47. Die beiden Stellvertreter des Gouverneurs werden von der Direction aus ihrer Mitte auf die Dauer von drei Jahren gewählt; ihre Bestätigung ist Seiner Majestät dem Kaiser vorbehalten und sie sind nach Ablauf dieser Zeit unmittelbahr wieder wählbar.

§ 48. Die Bestätigung der von der Generalversammlung gewählten Directoren (§ 40) ist Seiner Majestät dem Kaiser vorbehalten.

§ 49. Das Amt der Directoren dauert durch drei Jahre. Jene, welche die Reihe zum Austritte trifft, können jedoch unmittelbahr wieder gewählt werden.

§ 50. Jeder Stellvertreter des Gouverneurs und jeder Director hat bei Antritt seines Amtes und für die Dauer desselben fünf und zwanzig auf seinen Namen lautende unbelastete Actien bei der Bank zu hinterlegen.

§ 51. Die beiden Stellvertreter des Gouverneurs und die Directoren versehen ihre Aemter unentgeltlich.

§ 52. Der Gouverneur der Nationalbank, jeder Stellvertreter desselben und die Bankdirectoren werden bei dem Antritte ihrer Aemter feierlich

angeloben, die Bankstatuten und das Reglement genau zu befolgen, das Wohl des Bankinstitutes nach Kräften zu befördern, sich eine redliche, eifrige und aufmerksame Verwaltung der Geschäfte der Bank und des Vermögens derselben bestens angelegen sein zu lassen und über die Verhandlungen der Bank Verschwiegenheit zu beobachten. Die Stellvertreter des Bankgouverneurs und die Bankdirectoren leisten diese Angelobung einzeln dem Bankgouverneur, bekräftigen selbe mit ihrem Handschlage und fertigen hierüber eine schriftliche Urkunde aus. Der Bankgouverneur hingegen hat die gleiche Angelobung nebst seinem Handschlage dem Chef der Finanzverwaltung zu leisten.

§ 53. Die Direction schliesst die Geschäfte der Bank unter der Firma: »privilegirte österreichische Nationalbank« rechtsgiltig ab.

§ 54. Zur Beaufsichtigung der vorschriftsmässigen Verwaltung der Bank werden sich die Directoren nach der von dem Gouverneur zu treffenden Bestimmung in die einzelnen Hauptzweige der Geschäfte theilen. Die Direction setzt die besonderen Bestimmungen fest, nach welchem die Geschäfte der Filialen zu besorgen sind.

§ 55. Ein von der Bankdirection aus ihrer Mitte bestelltes Comité von drei Mitgliedern hat die genaue Befolgung der im § 14 ausgesprochenen Bestimmungen zu überwachen.

§ 56. Der Direction steht es zu, im Namen der Bank Beamte und Diener aufzunehmen oder zu entlassen; sie entscheidet über deren Bezüge und kann ihnen Belohnungen und Unterstützungen gewähren. Die Pensionen werden nach dem diesfalls bestehenden Normale bemessen.

§ 57. Der Gouverneur, dessen beide Stellvertreter, die Directoren und die Mitglieder des Ausschusses sind für die Beschlüsse, zu denen sie die Zustimmung gegeben haben, und in ihrem Wirkungskreise für eine redliche, aufmerksame und den Statuten entsprechende Geschäftsführung insbesondere dem Staate und der Bankgesellschaft verantwortlich.

V. Von den Verhältnissen der Nationalbank zur Staatsverwaltung.

§ 58. Die Staatsverwaltung ernennt einen Commissär (kaiserlichen Bankcommissär), welcher das Organ ist, durch welches sich die Staatsverwaltung die Ueberzeigung verschafft, dass die Bankgesellschaft sich den Statuten und dem Reglement gemäss benimmt. Auch ernennt die Staatsverwaltung einen Stellvertreter des Commissärs, welcher in dessen Verhinderung dessen Amt auszuüben hat.

§ 59. Dieser Commissär ist berechtigt, den Versammlungen, jedoch nur mit einer berathenden Stimme, beizuwohnen und alle Aufklärungen zu verlangen, welche zur Erfüllung seiner Aufgabe nothwendig sind.

§ 60. Wenn der kaiserliche Commissär eine von der Bankdirection oder der Generalversammlung beschlossene Maassregel mit den Statuten oder dem Reglement in Widerspruche findet, so hat er sich gegen die Ausführung derselben schriftlich oder zu Protocoll zu erklären und zu verlangen, dass hierüber mit der Finanzverwaltung vorläufig das Einvernehmen gepflogen werde. Diese Erklärung hat eine aufhaltende Wirkung. Ist in

solchen oder anderen Fällen zwischen der Finanzverwaltung und der Bankdirection keine Verständigung zu erzielen, so hat die Bankdirection den Ausschuss zur Erwägung des Gegenstandes einzuberufen. Steht der bei dieser Berathung nach absoluter Stimmenmehrheit gefasste Beschluss oder ein Beschluss der Generalversammlung nicht im Einklange mit dem Ausspruche der Finanzverwaltung, so ist hierüber die Entscheidung des Gesammtministeriums einzuholen.

§ 61. Bei allen Gegenständen, welche der gesetzgebenden Gewalt vorbehalten sind und die Mitwirkung der Staatsverwaltung oder die besondere Entschliessung Seiner Majestät des Kaisers erfordern, hat sich die Bank durch ihre Direction an die Finanzverwaltung zu wenden.

§ 62. Die Bank kann von der Finanzverwaltung eingereichte Wechsel statutenmässig (§ 21) escomptiren. Ausserdem kann sie nur commissionsweise Geschäfte für Rechnung des Staates besorgen. Das aus der commissionsweisen Besorgung solcher Geschäfte sich ergebende Guthaben ist am Schlusse eines jeden Monates gegenseitig baar zu begleichen.

VI. Von den besonderen Vorrechten des Bankinstitutes.

§ 63. Das Vermögen der Bank und die Einkünfte, welche die Bank gesellschaft im statutenmässigen Wege bezieht, sind mit Ausnahme der Realitäten, der Effecten des Reservefondes und der von der Bank für die Actionäre zu entrichtenden Einkommensteuer für die Dividende steuerfrei.

§ 64. Alle Bücher und Vormerkungen der Bank, sowie alle im Namen der Bankgesellschaft in Ausübung ihrer statutenmässigen Geschäfte ausgefertigten Urkunden geniessen die Stempelfreiheit.

§. 65. Die Verfälschung (Nachmachung oder Abänderung) der von der privilegirten österreichischen Nationalbank ausgefertigten Noten, Actien und Schuldverschreibungen oder der dazu gehörigen Coupons und Talons wird als Verbrechen der Verfälschung öffentlicher Creditpapiere, die Nachmachung oder Verfälschung aller sonstigen von der Bank ausgestellten Urkunden aber, gleich der Nachmachung oder Verfälschung öffentlicher Urkunden nach dem Strafgesetze bestraft.

§. 66. Die Bank kann aus Wechselgeschäften nur bei dem k. k. Handelsgerichte in Wien, in allen anderen Rechtssachen nur bei dem k. k. Landesgerichte in Wien geklagt werden.

§. 67. Da die Bank auf die von ihr ausgegebenen Actien und die bei ihr erliegenden Gelder keine Verbote, Pränotationem oder Super-Pränotationen unmittelbar annimmt, so haben alle Parteien und Behörden sich ausschliessend an das competente Gericht zu wenden, wenn sie eine vorläufige Sicherheitsmassregel erwirken wollen. Diese letztere kann aber nur darin bestehen, dass diese Behörde der Bank eröffne, mit einer Zahlung, Erfolglassung oder Umschreibung bis zum Ausgange des Streites inne zu halten. In diesem Falle ist die Bank berechtigt, während der Dauer des Rechtsstreites die fälligen Zinsen, Dividenden, Gelder und Effecten gerichtlich zu hinterlegen.

§. 68. Wenn nach Bestimmung des §. 67 Actien oder andere der Bank anvertraute Capitalien und Effecten zu einer gerichtlichen Verwaltung und

Obsorge gehören oder darauf eine Substitution oder andere Beschränkung vorgemerkt werden soll, so ist gleichfalls der Bank durch das competente Gericht das Gehörige zur Vormerkung in den Bankbüchern und wegen der Erfolglassung der Zinsen, Dividenden, Depositen u. s. w. genau mitzutheilen.

§. 69. Die Bank ertheilt über Actien und ihr anvertraute Effecten oder Pfänder nur deren Eigenthümern Auskünfte.

§. 70. Die Amortisation von Actien, Pfandbriefen und sonstigen Bankurkunden (mit Ausnahme der Bankanweisungen §. 27) muss bei dem Landesgerichte in Wien nachgesucht werden. Dasselbe verfährt hiebei nach den für die Amortisation von Staatspapieren bestehenden Vorschriften.

§. 71. Unbehobene Dividenden verjähren zu Gunsten des Reservefondes drei Jahre nach dem letzten Tage des Monates, in welchem sie zur Zahlung fällig waren. In besonders rücksichtswürdigen Fällen kann die Bankdirection diesfalls Ausnahmen eintreten lassen.

§. 72. Die in der Girobank inliegenden Gelder können keinem vorläufigen Verbote unterworfen und erst nach bewirkter gerichtlicher Einantwortung ausgefolgt werden.

§. 73. Kein Anspruch eines Dritten kann die Bank in ihrer statutenmässigen Gebahrung hindern oder ihr unbedingtes Vorzugsrecht zur Befriedigung ihrer eigenen Ansprüche an den in ihrem Besitze befindlichen Geldern und Effecten schmälern. Dieses Vorzugsrecht kommt der Bank nicht nur auf jene Gelder und Effecten, welche ihr von dem Schuldner zur Sicherheit für ihre Forderungen übergeben worden sind, sondern ohne Unterschied auf alles bewegliche Vermögen ihres Schuldners zu, in dessen Innehabung sie durch was immer für Geschäfte gelangt ist. Die Bank kann in der Ausübung dieses Vorzugsrechtes auf Gelder und Effecten, welche sie unter den ihr vorgeschriebenen Vorsichten als ein Vermögen ihres Schuldners übernommen hat, selbst durch Eigenthumsansprüche oder andere früher erworbene Rechte dritter Personen nicht gehindert werden, in soferne sie für die Nationalbank bei der Uebernahme nicht deutlich erkennbar waren. Die Bank hat endlich das Recht, nach Mass dieser Statuten und des Reglements sich selbst ohne gerichtliche Dazwischenkunft aus den obigen Mitteln zahlhaft zu machen und hat somit den Ausgang eines anhängigen Rechtsstreites zwischen dritten Personen nicht abzuwarten.

VII. Von der Auflösung der Bankgesellchaft.

§. 74. Wenn die Gesellschaft aufgelöst wird, so hat die Bankdirection, im Einvernehmen mit dem Ausschusse, das gesammte bewegliche und unbewegliche Vermögen der Bank zu verwerthen und sämmtliche Verbindlichkeiten zu erfüllen. Der erübrigte Betrag wird unter die Gesellschaftsmitglieder nach Verhältniss vertheilt.

§. 75. Die Bankgesellschaft kann mit Genehmigung der gesetzgebenden Gewalt auch vor Einlösung ihres Privilegiums aufgelöst werden. Das Begehren dazu kann jedoch nur mit wenigstens drei Viertheilen der anwesenden Stimmen in der Generalversammlung beschlossen werden. Von Seite der Bankdirection ist vier Wochen früher in der Wiener und einer auswär-

tigen Zeitung zu verkünden, dass die Frage über die Auflösung der Gesellschaft in der nächsten Generalversammlung verhandelt werden solle.

§. 76. Für alle Streitigkeiten zwischen der Generalversammlung, dem Ausschusse und der Direction, sowie für jene Streitigkeiten, welche anlässlich der Auflösung der Gesellschaft zwischen den Mitgliedern derselben entstehen, wird der oberste Gerichtshof als Schiedsgericht bestellt, gegen dessen Entscheidung keine Berufung stattfindet. Auf gleiche Weise sind auch die aus der im §. 57. ausgesprochenen Verantwortlichkeit abzuleitenden Ansprüche geltend zu machen.

III. Melléklet.

[A 159 laphoz.]

Az állam visszafizetései a banknak s a bank birtokában levő értékek értékesitése.

Az állam és a bank közötti 1862. decz. 27-iki megállapodás alapján :

Az államnak a bank iránti tartozása 1862. decz. 31-én a következő tételekből állott.

	forint
1. Tartozás a bécsi ertékü papirpénz beváltása után	36.547,161
2. Bankjegyadósság 1859-ből	73.800,000
3. Ezüstadósság 1859-ből	20.000,000
4. Államjószág-adósság	86.942,083
	217.289,244

E megállapodás 2—6 §§-ai által ezen adósság következőkép szabályoztatott :

	forint
A megállapodás 2. §-a	36.547,161
» » 3. §-a	20.000,000
» » 4. §-a	80.000,000
» » 5. §-a	13.333,333
» » 6. §-a	67.408,750
	217.289,244

A visszafizetési határidők következőkép állapittattak meg :

	1863	1864	1865	1866
§. 2.	9.136,790	9.136,790	9.136,690	9.136,190
§. 3.			10.000,000	1.0000,000
§. 5.	13,333,333			
§. 6.	6.740,857	13.481,750	20.222,625	26.963,500
	29.210,998	22.618,540	39.359,415	46.100,291
az az évenkint	21.2%	16.5%	28,1%	33.6%

Az összes visszafizetendő adósság pedig volt 137,289,244 frt, a 80 millió állandó kölcsön levonásával.

Ezzel kapcsolatban a bank birtokában levő értékpapirok, melyek 1862. decz. 31-én 26,730,000 frtot tettek, a megállapodás 1. §-a szerint az államnak évenkénti visszafizetéseihez arányitva következőleg voltak értékesitendők :

1863.	évben	5.666,160	frt
1864.	»	4.410,450	»
1865.	»	7.671,510	»
1866.	»	8.981,280	» *)

*) Lásd : Neuwirth Bankacte und Bankstreit. 82.—83. lap.

IV. Melléklet.

[A 165. laphoz.]

1866. évben	Bankjegy-forgalom	Érczfedezet	Államjegy forgalom	Összes forgalom	Ezüstágio
Január 1-én	351100755	121521770		351100755	104 —
Január végén	341194076	123041772		341194076	103 95
Február »	331244740	125501444		331244740	101 75
Márczius »	325987972	125606323		325987972	105 25
Aprilis »	337923886	125609008		337923886	106 75
Május »	267822565	125781765	130344556	388167121	125 —
Junius »	286195026	126276353	132220574	418415600	127 —
Julius »	361770471	126276404	147291880	509062351	128 50
Augustus »	333216606	108558905	149385781	482602387	126 50
September »	315616153	99128611	160797513	476413666	127 —
Oktober »	307991656	99204354	187780186	495771842	127 50
November »	299353819	99564318	198737804	498591623	127 —
Deczemb. »	283988480	104008583	224044003	508032483	129 10

V. Melléklet.

[A 213. laphoz.]

	Bank-jegy-forgalom	Állam-jegy-forgalom	Összes jegy-forgalom	A bank ércz-fedezete	Leszámi-tolás	Lom-bard	Ezüst agió
	miliió forintokban					100 frtért	
Decz. végével 1866 .	283·98	215·79	499·77	104·00	38·88	30·84	129·1
1867							
Január végével . .	280·30	216·49	496·79	103·55	34·90	29·82	129·7
Február » . .	273·08	217·01	490·09	103·22	35·96	28·66	125 5
Márczius » . .	257·54	221·92	479·46	103·36	30.62	27·21	126.5
Aprilis » . .	247·53	239·28	486·81	103·76	31·55	26·56	130·0
Május » . .	229·54	262·42	491·96	103·76	29·20	25.77	130.0
Junius » . .	215.75	285·32	501·07	103·77	25·71	25·08	123.0
Julius » . .	204·61	299·66	504·27	103·77	28·91	24·44	124.5
August » . .	217·00	299·38	516·38	103·77	44·04	23·92	121·7
Szeptember » . .	234·26	299·04	533·30	103·79	64·80	24.10	122.2
Oktober » . .	252·53	299·99	552·52	103 78	82·27	25·39	122·2
November » . .	240·66	300·87	541·53	105·62	76·41	25·14	118·5
Deczember » . .	247·02	301·13	548·15	108·34	77·09	25.01	119·5

VI. Melléklet
[A 227. laphoz.]

Die Modification der Bankacte im Jahre 1868.

I.

Erlass des Finanzministeriums vom 30. October 1868,

betreffend die Abänderungen der Statuten und des Reglements der privil. österreichischen Nationalbank.

In Ausführung des Gesetzes vom 30. Juni 1868 haben die im Nachstehendem bezeichneten Abänderungen der Statuten und des Reglements der Nationalbank vom Jahre 1863, dann des Reglements für die Hypothekar-Credits-Abtheilung der Nationalbank vom Jahre 1856 mit provisorischer Giltigkeit in Wirksamkeit zu treten.

I. Die §§. 10, 14, 20, 21, 22 und 25 der Bankstatuten werden abgeändert wie folgt: §. 10. Von dem Jahreserträgnisse der Geschäfte und des Vermögens der Bank gebühren den Actionären nach Abzug aller Auslagen zunächst Fünf vom Hundert des Bankfondes. Von dem noch verbleibenden reinen Jahreserträgnisse werden zehn vom Hundert in dem Reservefond hinterlegt, die anderen neunzig vom Hundert sind zur Super-Dividende bestimmt. Aus dem im ersten Semester erzielten reinen Erträgnisse, so weit es sich nach den vorausgegangenen Bestimmungen zur Vertheilung an di Actionäre eignet, wird im Juli eines jeden Jahres ein von der Bankdirection zu bemessender Betrag an die Actionäre erfolgt. Der Rest der reinen Jahreserträgnisse wird nach der im Januar des folgenden Jahres stattfindenden Generalversammlung hinausbezahlt. Genügen die reinen Jahreserträgnisse nicht, um eine fünfpercentige Verzinsung des Bankfondes zu erzielen, so kann das Fehlende dem Reservefonde entnommen werden, in solange derselbe hiedurch nicht unter zehn Percent des Bankfondes herabsinkt.

§. 14. Die Bankdirection hat für ein solches Verhältniss des Metallschatzes zur Noten-Emission Sorge zu tragen, welches geeignet ist die vollständige Erfüllung dieser Verpflichtung zu sichern. Es muss jedenfalls jener Betrag, um welchen die Summe der umlaufenden Noten zweihundert Millionen Gulden übersteigt, in gesetzlicher Silbermünze oder Silberbarren vorhanden sein. Ebenso muss jener Betrag, um welchen die umlaufenden

Noten, zuzüglich der gegen Verbriefung, der in laufender Rechnung, mit oder ohne Verzinsung in der Nationalbank erliegenden fremden Gelder den vorhandenen Baarvorrath übersteigen, mit statutenmässig escomptirten oder beliehenen Effecten, mit eingelösten verfallenen Coupons von Grundentlastungs-Obligationen oder mit Wechseln auf auswärtige Plätze bedeckt sein; dann mit statutenmässig (§. 44. der Statuten für die Hypothekar-Credits-Abtheilung) eingelösten und zur Wiederveräusserung geeigneten Pfandbriefen der Bank, welche letztere jedoch den Betrag von 20 Millionen Gulden nicht überschreiten dürfen, und nur mit zwei Drittel des Nennwerthes zur Bedeckung dienen können. Bis zur Höhe des vierten Theiles des Metallvorrathes kann Gold in Münze oder in Barren anstatt des Silbers zur Bedeckung verwendet werden. Als im Umlaufe befindlich sind die von der Nationalbank ausgegebenen und nicht an ihre Cassen zurückgelangten Noten anzusehen. Der Betrag der im Umlaufe befindlichen Noten und der Stand ihrer Bedeckung ist wöchentlich kundzumachen. Sollte die Erfahrung darthun, dass der hier festgestellte Betrag der bloss bankmässig bedeckten Noten unzulänglich sei, so ist die Nationalbank berechtigt, ihre diesfalls zu stellenden thatsächlich begründeten Beträge der Finanzverwaltung vorzulegen und deren verfassungsmässige Behandlung anzusprechen.

§. 20. Die österreichische Nationalbank führt ihre Rechnungen in österreichischer Währung; sie ist berechtigt: *a*) Wechsel, Effecten und Coupons zu escomptiren (§. 21); *b*) Darlehen gegen Handpfand zu erfolgen (§. 22); *c*) Depositen zur Verwahrung zu übernehmen (§ 24); *d*) mit oder ohne Verzinsung sowohl Geld gegen Verbriefung, als auch Geld und Wechsel in laufende Rechnung (Giro-Geschäft) zu übernehmen; *e*) Anweisungen auf ihre eigenen Cassen auszustellen (§ 26); *f*) commissionsweise Geschäfte zu besorgen; *g*) verfallene Coupons von Grundentlastungs-Obligationen einzulösen; *h*) Gold und Silber gemünzt und ungemünzt, dann Wechsel auf auswärtige Plätze anzuschaffen und zu verkaufen; *i*) nach den durch die Allerhöchste Entschliessung vom 16. März 1856 genehmigten und durch den Finanz-Ministerialerlass vom 20. März 1856 (Reichs-Gesetz-Blatt Nr. 36) kundgemachten, mit gegenwärtigen Statuten im Anhange vereinigten Statuten und Reglement, Hypothekar-Darlehen zu gewähren. Das Geschäftsjahr beginnt am 1. Januar und endet mit 31. December.

§. 21. Die Bank escomptirt gezogene und eigene Wechsel, welche auf österreichische Währung lauten; der Zahler mag am Orte der Escompte Casse wohnhaft sein oder den Wechsel dort nur zur Zahlung angewiesen haben. Die Bank kann in Wien auch Wechsel escomptiren, welche an Plätzen zahlbar sind, wo sich eine Bankfiliale befindet. Von den Filialen können auch Wechsel escomptirt werden, welche in Wien zahlbar sind. Die Bank kann ihre Filialen ermächtigen, Wechsel zu escomptiren, welche an Orten, wo Filialen bestehen, zahlbar sind. Die Nationalbank ist berechtigt, alle zur Beleihung bei derselben geeigneten Effecten und deren Coupons, in soferne selbe längstens

innerhalb drei Monaten zahlbar sind, zu escomptiren. Die Bank ist nicht verpflichtet, eine Ursache der verweigerten Escomptirung anzugeben.

§. 22. Die Nationalbank ist sofort berechtigt, auf Gold und Silber, auf inländische Staatspapiere, auf Effecten von Landes- und Gemeindeschulden, auf Pfandbriefe inländischer Hypothekar-Credit-Institute, und auf voll eingezahlte, an einer öffentlichen Börze amtlich notirte Actien und Effecten von Prioritäts-Anlehen von Industie-Unternehmungen in beiden Theilen des Reiches Darlehen zu erfolgen.

§. 25. Die Nationalbank übernimmt baares Geld in Noten oder Münze, gegen Verbriefung, mit oder ohne Verzinsung, auf bestimmte oder unbestimmte Zeit. Im Girogeschäfte übernimmt die Bank Gelder, Wechsel und Effecten mit oder ohne Verzinsung in laufender Rechnung, worüber nach Eingang durch Anweisung (Cheque) und Abschreibung auf dem zu diesem Behufe eröffneten Folium verfügt werden kann. Die Bankdirection kann die angesuchte Eröffnung eines Foliums gewähren oder abweisen, ohne eine Ursache ihres Beschlusses anzugeben.

2. Die §§. 26, 27, 31 und 40 des Bankreglements werden abgeändert, wie folgt:

§. 26. Die Prüfung der zum Escompte angebotenen Wechsel erfolgt in der Regel durch ein Censur-Comité. Es ist Pflicht der Bankdirection, Vorsorge zu tragen, dass in den Censur-Comité's ein gleichmässiger und unparteiischer Vorgang beobachtet wird. Wechsel, welche escomptirt wurden, ohne durch ein Censur-Comité geprüft worden zu sein, sind nachträglich dem Censur-Comité vorzulegen.

§. 27. Die Zahl der Censoren wird von der Bankdirection nach dem Bedarfe und den Verhältnissen der verschiedenen Plätze bestimmt. Die Censoren werden von der Bankdirection aus dem Stande der Handels- und Gewerbetreibenden auf die Dauer von drei Jahren gewählt. Diejenigen, welche die Reihe zum Austritte trifft, können unmittelbar wieder gewählt werden. Söhne, dann Gesellschafter und Procuraführer eines Bankdirectors dürfen nicht Censoren sein.

§. 31. Wechsel und Effecten, deren Verfallsfristen den Zeitraum von drei Monaton überschreiten, werden von der Bank nicht in Escompte übernommen.

§. 40. Darlehen oder deren Verlängerung dürfen auf keine längere Frist als 90 Tage gewährt werden.

3. Die §§. 28, 30, 34, 36, und 37 des Bank-Reglements, sowie §. II des Reglements für die Hypothekar-Creditabtheilung haben zu entfallen.

4. Diese Abänderungen treten mit dem Tage der Kundmachung in Wirksamkeit.

Brestl *m. p.*

Gesetz vom 13. November 1868,

betreffend der Abänderung des §. 4 der Statuten der privilegirten österreichischen Nationalbank und der §§. 1. 40 und 41 der Statuten der Hypothekar-Creditabtheilung derselben.

Mit Zustimmung beider Häuser des Reichsrathes finde ich zu verordnen, wie folgt:

I.

Der § 4 der Statuten der Nationalbank vom 27. December 1862 (R.-G.-Bl. Nr. 2 vom Jahre 1863) wird abgeändert wie folgt: Das Bankvermögen besteht aus dem Bankfonde und Reservefonde. Der in 110.255,000 Gulden bestehende, auf 150,000 Actien eingezahlte Bankfond wird auf neunzig Millionen Gulden vermindert. Eine Erhöhung oder Beschränkung dieses Fondes kann nur mit Zustimmung der Generalversammlung und Genehmigung der Gesetzgebung stattfinden.

II.

Die Verminderung des Bankfondes hat durch Rückzahlung von 135 Gulden in Banknoten auf jede einzelne Actie zu geschehen. Durch diese Reduction des Actiencapitals bleiben jedoch alle Bestimmungen über die Höhe des Silberschatzes und der Notenbedeckung unberührt. Diese Reduction des Bankfondes hat sofort stattzufinden.

III.

Die Bestimmungen des zweiten Absatzes des § 1 der Statuten für die Hypothekar-Creditabtheilung der Nationalbank werden aufgehoben und die §§ 40 und 41 dieser Statuten wird ähgeändert wie folgt: § 40. Für die pünktliche Verzinsung und Bezahlung des Pfandbriefcapitals haften vorzugsweise die hypothecirten Capitalien und ausserdem das sonstige bewegliche und unbewegliche Vermögen der Nationalbank. Dagegen wird im Falle der Auflösung der Bankgesellschaft oder der Trennung der Abtheilung für den Hypothekar-Credit von den anderen Geschäftsabtheilungen der Bank diese Haftung auf einem aus dem Actiencapitale der Bank zu bestellenden Fond beschränkt, welcher mindestens dem zehnten Theile der dann im Umlaufe befindlichen Pfandbriefe gleichkommt und nach Maasgabe der Einlösung der Pfandbriefe in demselben Verhältnisse vermindert werden kann. § 41. Die Nationalbank ist berechtigt, Pfandbriefe bis zum Betrage von 150 Millionen Gulden hinauszugeben, doch darf die Gesammtsumme der im Umlauf befindlichen Pfandbriefe der Gesammtsumme der jeweilig bestehenden Hypothekarforderungen niemals überschreiten.

IV.

Mit dem Vollzuge dieses Gesetzes der Minister der Finanzen beauftragt.

Wien, am 12. November 1868.

Franz Joseph *m. p.*

Taaffe *m. p.* Brestl *m. p.*

VII. Melléklet.

[A 228. laphoz.]

	Bank-jegyforgalom	Állam-jegyforgalom	Összes jegyforgalom	A bank érczfedezete	Leszámitolás	Lombard	Ezüst agio	A részvények árkelete
	Millió forintokban.							100 frtért.
Deczember végével								
1867	247·82	301·13	548·15	108·6	77·09	25.01	119·5	680
1868								
Január végével	238·62	298·47	537·09	109·2	65·77	24·37	118·7	677
Február »	241·65	293·23	534·88	111·3	69·46	24·73	114·7	708
Márczius »	239·18	287·64	526·82	111·3	67·99	24·47	112·7	704
Aprilis »	241·39	290·27	531·66	111·3	69·94	24·32	114·5	692
Május »	232.28	299·83	532 11	111·3	56·52	23·29	114·3	705
Junius »	233·22	299·57	532·79	111·3	61·09	22·42	113·1	737
Julius »	239·27	298·98	538·25	111·3	66·34	21·40	111·2	734
Augustus »	237·17	298·15	535·32	111·3	66·66	21·20	112·5	725
September »	248·30	299·90	548·29	111·3	80·09	21·07	113·3	716
Oktober »	266·72	299·19	565·89	110·8	101·38	21·13	114·0	808
November »	269·86	302·21	672·07	110·6	87·82	26·09	116·4	680
Deczemb. »	276·18	298·33	574·51	108·6	81·95	37·78	117·5	677

IX. Melléklet.

[A 245. laphoz.]

	Bank-jegyforgalom	Állam-jegyforgalom	Összes jegyforgalom	A bank érczfedezete	Leszámitolás	Lombard	Ezüst agio	A részvények árkelete
	Millió forintokban.							
Deczember végén							100 frtért.	
1868	276·18	298·33	574·51	108·6	81·95	37·78	117·5	677
1869								
Január Végén	277·23	299·41	576·64	108·6	74·90	43·32	119·0	678
Február «	284·04	300·01	584·06	108·6	71·23	52·78	120·5	732
Márczius »	286.54	300·13	586·67	108·7	71·89	55.19	124.5	729
Aprilis »	294·88	299.67	594·55	108·7	73·70	63·75	120·5	726
Május »	288·41	300·39	588·81	108·8	71·48	58·80	121·7	749
Junius »	291·99	306·26	598·26	108·8	77·13	62.17	121.7	747
Julius »	300·35	306·12	606·47	109·2	82·05	61·33	121·5	758
Augustus »	300·84	307·02	607·86	111·2	96·85	47·60	120.3	750
Septemb. »	308·08	306·70	614·79	124·0	102·51	45·31	120·0	712
Oktober »	306.95	310·73	617·68	126·3	103.83	47·45	121·7	708
November »	290·22	311·88	602·11	124·1	90·62	42·08	123·2	725
Deczember »	282·69	315.06	598·76	116·9	87·53	42·03	120·7	742

X. Melléklet.

[A 275. laphoz.]

	Bank-jegyforgalom	Állam-jegyforgalom	Összes jegyforgalom	A bank érczfedezete	Leszámitolás	Lombard	Ezüst agio	A részvények árkelete
	Millió forintokban.							
Deczember végével							100 frtért.	
1869	283 69	315·06	598·76	116·9	87 53	42.03	120·7	742
1870								
Január végével	277·09	317·52	594·61	116·7	76·70	40·51	120·9	725
Február »	265·03	314·07	579·11	116·7	65·98	29·08	121·5	724
Marczius »	260·78	311·19	571·97	113·9	63·44	39·25	121.1	726
Aprilis »	260·97	310·60	571·58	113·9	67·22	37·88	120·8	714
Majus »	266·88	313·78	580·66	113·0	71·23	38·13	120·2	720
Junius »	278·49	315·09	593·52	112·6	86·51	44·77	117·7	721
Julius »	304·38	321·32	625·71	115·0	106·68	45·80	131·0	645
Augustus »	315·75	331·49	647·24	115·1	114·98	45·80	124·0	687
September »	201·93	337·87	629·80	114·1	100·14	44·27	122·2	714
Oktober »	306·13	343·72	649·85	115·1	108·91	43·53	120·7	715
November »	301·88	346·13	648·01	114·8	107·99	42·06	122·0	717
Deczemb. »	296·89	352·11	649·00	114·3	109·69	43·25	121·7	729

XI. Melléklet.

[A 277. laphoz.]

A bankigazgató jelentése a bank társulat közgyülésen 1871. jan. 18-án.

»A bankigazgatóság még két tárgyban köteles a t. közgyülés előtt jelentést tenni, egyik illeti a nemz. bank viszonyait Magyarországhoz, a másik a 80 millió bankkölcsön után 1868-ban fizetetlen maradt kamatátalányt.«

A mi illeti a nemzeti bank viszonyát Magyarországhoz, erre vonatkozólag a magy. hivatalos közlönyben 1870. hó végével megjelent nyilatkozat folytán indittatva érezte magát a bankigazgatóság megkeresni a nagym. cs. k. pénzügyminiszter urat annak közlése iránt, hogy a nemzeti bankot érdeklőleg történt-e és minő megállapodás Ausztria és Magyarország között.«

»A pénzügyminister ur e tárgyban hozzám intézett átiratá a közgyülés tisztelt tagjainak mai jelentésünkben tudomásukra jutott.«

»A főmélt. magyar országgyülés által a bankjegyügyben kiküldött szakbizottság 1870. é. február hó elején az iránt kereste meg a bankigazgatóságot, hogy kebeléből bizna meg egy vagy több szakférfiut, kik a szakbizottság által megállapitott kérdésekre feleleteket szerkeztenének. E feleletek elkészitése végett mint szakférfiu a nemzeti bank főtitkára jeleltetett ki, azon hangsulyozott kijelentés mellett, hogy ő az országgyülési bankbizottság előtt nem ugy fog megjelenni, mint a nemzeti bank kiküldöttje vagy kepviselője, ennélfogva teendő nyilatkozatai csak egyéni nézetnek tekintendők, melyek a nemz. bankra nézve semmi irányban sem kötelezők.

»E bankbizottság tanácskozásait, melyek akkor május hó utoljáig tartottak, hat hónapi szünetelés után ujra megkezdte, de tanácskozásai 1871. január hó elején bizonytalan időre ismét elnapoltattak.«

»Ezen tárgyalások alkalmával lehetett ugyan megnyugtató tapasztalást szerezni az iránt, hogy Magyarországon akadnak férfiak, kik a minél előbbi kiegyezést épen Magyarország érdekében igen melegen ajánlják, de másrészről idegenitő hatást szül, hogy Magyarországra nézve ezen sürgős ügy elintézése ujabb és ujabb hallogatás alatt áll.«

»Ezen körülmények közt, magától érthető, hogy magyarországi firmák részéről ujabb hitelezésekre a bank csak akkép válaszolhatott, hogy hitelezésekbe addig nem bocsátkozhatik, mig a mostani bizonytalan állapot véget nem ér.«

»Nemsokára adódott arra is alkalom, hogy a nemz. bank tartózkodó magatartására a magyar kormányt is emlékeztesse.«

»A nemzeti bankkal ugyanis 1870. junius hó végével közöltetett a magyar kormány azon óhajtása, hogy a magyar sorsolási kölcsön sorsjegyei a nemzeti banknál zálogul fogadtassanak el. »A magyar kormány ezen óhajtására a nemzeti bank, utalva azon körülményre hogy Magyarországon a bankkérdés tárgyalása még semmi tényleges eredményre nem vezetett, azt válaszolta, hogy működését Magyarországon egyelőre nagyobb mérvben nem terjesztheti ki. Miután azonban működési körét ezuttal szükebbre vonni nem akarja, hajlandónak nyilatkozik, az említett értékpapirokat, de csak magyarországi fiókjainál és csak az ezeknek kiszabott dotátiók korlátain belül zálogul elfogadni.«

»Nehány héttel utóbb, midőn az iránt folytak tárgyalások, hogy a jelváltók (Devise) a forgalomban levő bankjegyek fémfedezetébe beszámíttassanak, s ezen rendszabályhoz a m. k. ministerium hozzájárulása is kéretett, ehhez a m, k. pénzügyminiszter ő nagymlt. azon kívánságot kötötte, hogy a nemzeti bank a pénzpiacz akkori sulyos viszonyai miatt a magyarországi fiókbankok dotatiojának valószinü kilátásba helyezett megszoritásától ne csak elálljon, hanem kötelezze magát arra, hogy a magyarországi fiókbankok rendelkezésére azon arányban bocsátand több pénzt, amint az osztrák bankpénztáraknál a bankjegyforgalom a jelváltóknak fémfedezetül leendő beszámitása folytán emelkedni fog. Ezen követelésre a bankigazgatóság nem állott, mert Magyarországon a bankűzlet terjedelmét illetőleg oly kötelezettséget elene vállalni nem akart, mely a bank szabályszerü jogait megszoritaná; de késznek nyilatkozott a magyarországi fiókbankok dotatióját addig is azon feltétel alatt be nem szállitani, ha a m. k. pénzügyminiszter ur kötelezettséget vállaland az iránt, hogy a bankkérdést, egész terjedelmében még a tél folyama alatt, eldöntés végett, a magyar országgyülés elé terjesztendi.

»Ezen ponton állott ezen tárgyalás midőn az 1870. julius hó 28-ról kelt cs. k. rendelet, a jelváltóknak a bankjegyforgalom fémfedezetébe leendő beszámitása iránt, kihirdettetett. Ehhez nem sokára értesittetett a bankigazgatóság arról, hogy a m. k. pénzügyminiszter a cs. k. pü. ministerhez 1870. julius 28-ról intézett átiratában késznek nyilatkozott a bankkérdést meg a mostani téli ülésszak alatt a magyar országgyülésen napirendre kitüzetni. A m. k. pü. minister ur a magyar országgyülésen is ez értelemben nyilatkozott.«

»Sajnálni lehet bár, hogy ily főfontosságu kérdés még mindég várja a megoldást, azt az egyet mégis örvendetes eredményéül vehetjük fáradozásainknak, hogy a m. k. pügy. minister ur az érintett időhatár iránti elhatározásra magát kötelezte. A mult év végével a delegatiók üléseiben történt tárgyalások eléggé mutatták, hogy ezen ügy további huzása s halasztása

Ausztria érdekeivel össze nem egyeztethető. Ha e kérdés megoldása a mi legközelebb Magyarország kezében fekszik, jobb vélemény ellenére a kitüzött idő alatt nem akkép eszközöltetnék amint azt igazság és méltányosság kivánja, akkor a nemzeti bank, sőt nem csak a bank, hanem előreláthatólag a császári kormány és a magas birodalmi tanács is azon kényszerü helyzetbe jönne, melyet a magyar államférfiak egyértelmüleg a magyarországi közvélemény tulnyomó többségével eddig legalább távoztatni igyekeztek.«

XII. Melléklet.

[A 277. laphoz.]

Horn Ede interpellációja és az arra adott válasz.

A bankigazgató előterjesztése alkalmul szolgált Horn Ede országgy. képviselőnek arra, hogy a képviselőház CCLXVIII. ülésében a pü. ministerhez, e következő interpellatiót intézze :

1. »Áll-e a bécsi nemzeti bank azon ismételt s folyó hó 18-kán tartott közgyülésén ujolag felhozott állitása, miszerint 1867-ben a magyar kormányférfiak lekötelezték volna magukat arra, hogy míg uj törvények nem hozatnak közös egyetértéssel a bankügyben, fentartják Magyarországban a nevezett intézet egyedáruságát ?

2. Igaz-e hogy a bécsi nemzeti bank ámbár ténylegesen élvezi hazánkban is as egyedáruság minden előnyeit, megtagadta volna mult évben mind magyar fiókintézetei dotatiójának felemelését mind a kölcsönadást magy. állami sorsjegyekre, s hogy e kettős visszautasitásnak — mint elbeszéli a január hó 18. közgyülés elé terjesztett igazgatói jelentés — bevallott czélja csak az volt, kényszeriteni Magyarországot a bécsi nemzeti bank egyedáruságának törvény általi elismerésére ?

3. Igaz-e mint álliták ugyanazon igazgatói jelentésben, hogy a téli ülésszak alatt el fog intéztetni országgyülésileg a bank-kérdés, s megegyeztethető-e az ekkép elvállalt kötelezettség ama huzás — halasztási rendszerrel, a minek következtében az 1869. év végén kiküldött országos bankbizottság mai napig még tárgyalásait be nem fejezte ?

4. Mit szándékozik a kormány tenni azon ellenséges intézkedésekkel szemben, melyekkel fenyeget az érintett igazgatói jelentés azon esetre, ha — mi nagyon valószinű — a magyar országgyülés a bécsi sommatió daczára vagy éppen annak következtében a téli ülésszak atatt a bank-kérdést, vagy tárgyalás alá sem veszi, vagy nem a bécsi nemzeti bank kedve szerint intézi el.«

Ezen interpellatióra a magyar kir, pénzügyminister következőkép válaszolt, nevezetesen az

1-ső pontra : »A magyar kormányférfiak feltétlenül sem a mondott időben sem máskor nem kötelezték le magukat arra, hogy a bankügyben a bank egyedáruságát közegyetértéssel hozandó uj törvények keletkeztéig fenntartják ; hanem igenis igéretet tettek az iránt, hogy a tényleges állapotot nem fogják megzavartatni mindaddig, mig törvényhozási intézkedés nem történik, hogy a statusquot fenntartandják, és ezt is csak oly feltételek mellett, melyeket az ország szükséglete iránti előgondoskodás parancsolóan

követel, hogy t. i. ezen inter regnum alatt a bank is teljesiti azon teendőket, melyeket a magyar forgalom és a magyar érdek tőle parancsolólag követelnek. A

2-ik pontra : »Nem tagadhatom, hogy a dotatio felemelése ismételve megtágadtatott a bécsi nemzeti bank által. Megtagadtatott pedig már az 1869. évi novembertől kezdve, midőn e helyről hivatalbeli elődöm határozottan kijelentette, hogy a törvényhozás kezei e tekintetben is teljesen szasbadok s megkötve más által nincsenek, mint a dolog természete által.

Tehát a törvényhozás intézkedése nélkül igenis nem változtatható meg a statusquo, de megváltoztatható lenne, ha különben a törvényhozás bölcsessége azt czélszerünek látná.

A bank igazgatósága azáltal állását — nem mondom fenyegetve — de olyannak ismerte fel, mely a biztosság kellékeit nem nyujtja az üzlet további és meddig tartása iránt. Egy szóval olyannak fogta fel állását, a milyen valóban is, és akkor azt — mondá, anélkül hogy repressaliát akarna gyakorolni : természetes kötelessége önmaga iránt oly téren üzletét hova tovább nem növelni, melyről nem tudja, esetleg mikor kell visszavonulni ; fentartja tehát a statusquot, de anélkül, hogy a dotatiók növelésébe vagy ujabb filialék alapitásába akarna bocsátkozni mindaddig, mig a jelenlegi bizonytalanság vagy igy vagy amugy, de valamikép megszünik. Ez kétségkivül indokolható is. A

3-ik pontra : A dologban van némi igaz, de nem igy igaz. Az van itt ugyanis mondva, mintha én azt igértem volna, hogy még a mult téli ülés szak alatt országgyülésileg el fog intéztetni a bankkérdés. Miután az, hogy mikor intéztetik az el : az országgyüléstől függ és nem tőlem, természetes, hogy ilyest sem nem igértem, sem nem igérhettem, azt igenis igértem, miszerint rajta leszek, hogy az akkori ülésszak folyamában annak bezárta előtt a bankkérdés a ház elé hozassék, és annak utja, hogy hozassék a ház elé, egyszerüen az e tárgyban kiküldve volt szakbizottság jelentésének beterjesztése.

A 4-ik pontra ugy szólván nem is kell felelnem, miután az igéret nem ugy volt téve, hogy még a mult időszak folytán elintéztetik a kérdés, hanem, igenis ugy, hogy az a törvényhozás elé hozatik, és ez meg is történt.

Az eset tehát nem állhat be először ezen okból, másodszor pedig mert meg vagyok győződve, hogy erőszakos perturbálása a tényleg fennálló viszonynak legalább is ép oly mértékben fogna ártani a bécsi nemzeti bank érdekeinek, mint confundálná legalább átmenetileg és egy ideig az itteni forgalmi viszonyokat is. Én oly ellenséges ténytől egy pár havi időhaladék miatt, mely mindkét félnek csak ártana, de egyiknek sem használna, részemről nem félek. Egyébiránt azt hiszem, hogy a t. ház helyesléssel s tán némi megnyugvással is veendi, ha kijelentem, hogy a közbeeső idő alatt részemről megfogok tenni mindent, a mit hatáskörömnél fogva tehetek, a végre, hogy a végleges intézkedések keresztülvitelének utja, a meddig lehet, addig s egyengettessék.«

XIII. Melléklet.

[A 278. laphoz.]

	Bank-jegy-forgalom	Állam-jegy-forgal.	Összes jegy-forgalom	A bank érczfe-dezete	Leszá-mi-tolás	Lom-bard	Ezüst agió	A bank rész. árkel
	millió forintokban					100 frtért		frt
Deczember végével 1870	296·89	352·11	649·00	114·3	109·69	41·25	121·7	729
1871:								
Január végével .	290·73	354·53	645·27	114.5	97.81	38·45	121.0	724
Február » . .	269·52	355·01	624·54	115·3	75.76	36·93	122.0	723
Márczius » . .	267·88	356·17	624·06	116·7	82.05	35.97	122 6	726
Április » . .	279·71	356·29	606·00	116·9	96·42	38·15	122.0	749
Május » . .	275·29	359·04	634·33	119·4	90·85	35·89	122·2	787
Junius » . .	282·06	359·53	641·59	120·7	99.24	39.04	121.5	782
Julius » . .	294·78	360·28	655·06	123 0	107.75	37.43	121.5	768
Augusztus » . .	301·54	360·57	662·12	126.5	111.43	38.40	119.8	767
Szeptember » . .	319·60	363·20	682·80	135·5	128·19	39·92	117.7	759
Október » . .	331·82	65·92	697·74	143·5	140.68	39.29	117·5	781
November » . .	322·33	369·92	692.25	146·7	135.29	35.35	116.5	814
Deczember » . .	317·33	373.60	590·93	143·4	136·98	33.39	114.7	814

XIV. Melléklet.

[A 297. laphoz.]

	Bank-jegy-forgalom	Állam-jegy-forgal.	Összes jegy-forgalom	A bank érczfe-dezete	Leszá-mi-tolás	Lom-bard	Ezüst agió	A bank rész. árkel.
1871	millió forintokban					100 frtért		frt
Deczember végével	317·33	373·60	690·93	139·6	136.98	33.39	114.75	814
1872:								
Január végével . .	308·91	374·72	683·64	139·2	125 37	31·54	112.50	849
Február » . . .	297·04	376.33	673·37	133·6	112·36	28·75	110.75	845
Márczius » . . .	294·92	376·75	671·67	121·1	114·24	29 52	108.50	839
Április » . . .	300·73	377·44	678·18	123·0	110.52	31.12	110 35	838
Május » . . .	293·65	378·41	672·07	120·6	125.88	29·63	119.50	834
Junius » . . .	294·50	376·86	671·36	119.8	134.80	29.77	108.75	860
Julius » . . .	303·17	375·77	678·95	124·5	133.50	29.70	108.25	849
Augusztus » . . .	309·50	374·58	684·09	125.6	141 21	28.56	107.50	888
Szeptem. » . . .	318·40	375·06	693·47	133·0	152·97	29·57	107 85	875
October » . . .	226·19	375 11	701.30	142·2	160·69	29·69	105.75	976
November » . . .	322·45	374·48	696.88	142·2	158.71	29.48	108.00	976
Deczember » . . .	318·63	375·98	696·34	142.7	167.19	28.62	106 50	966

XV. Melléklet

		Bankjegy-forgalom	Áliamjegy-forgalom	Összes jegy-forgalom	A bank érez-fedezete	Váltó-leszámitolás	Lombard	Ezüst agió	A bank-részvény árkelete
1873	Január végével	320.931,670	376.168,370	697.100,040	147.250,596·45	168.776,397·66	28.617,600	107.85	960
	Február »	301.143,270	376.908,103	678.051,373	147.119,885·80	150.434,444·36	27.075,100	108	986
	Márczius »	298.671,500	377.276,549	675,948,049	147.422,990·99	153.875,350.87	26.374,400	107.90	952
	Aprilis »	315.612,440	378.435,450	694.047,890	147.514,945.04	161.154,034.16$_5$	28,924,600	108.10	946
	Május »	340.682,770	378.644,756	719,327,526	147.514,884·49	184.950,393·39$_5$	43.084,000	110	965
	Junius »	338.572,450	376.882,873	715.455,323	150.246,890.54	180.372,416.32$_5$	46.116,900	108.90	968
	Julius »	344.764,270	368.727,074	713.491,344	150.871,965.63	163.169,581.58	55.264,100	108.15	970
	Augusztus »	339.226.000	364.343,263	703.569,263	150.392,578.33	158.737,866.06	54.845,600	106	977
	Szeptember »	338.481,440	261.778,161	700.259,601	148.979,815.63	156.452,027.40	55.399,200	108.50	961
	Október »	366.283,420	359.202,913	725.486,333	148.977,637.22	185.142,619.47	57.814,200	108.60	940
	November »	366.745,680	349.667,770	716.413,450	148.472,269.18	192.137,816.77$_5$	57.417,500	108.50	982
	Deczember »	358.942,580	344.033,270	702.975,850	148.197,578.75	181.775,058.07$_5$	55.571,400	106.25	1010
1874	Január végével	336.874,990	336.854,051	673.729,041	148.340,904.55	159.821,560.78	52.490,800	107.35	986
	Február »	326.058,230	326.136,546	652.194,776	149.191,800.76	151.803,725.28	41.558,700	105.60	973
	Márczius »	320.812,580	315.108,265	635.920,845	148.524,749.22	144.220,672.85$_5$	40.903,800	106	962
	Aprilis »	327.975,020	313.407,540	641.382,560	149.040,723.23	150.339,653.10	41.696,200	106.30	974
	Május »	317.041,290	317.800,485	634.841,775	148.230,321.04	146.298,202.27$_5$	39.579,600	106	983
	Junius »	302.142,430	320.730,163	622.872,593	146.739,393.27	141.338,443.56	38.212,800	105.80	965
	Julius »	302.952,030	327.721,217	630.673,247	148.674.383.18	134.523,323.52	36.546,300	103.75	974
	Augusztus »	300.250,510	340.137,982	640.388,492	148.328,070 44	127.662,160.11$_5$	35.608,100	104	977
	Szeptember »	294.148,720	346.109,518	640.258,238	148.075,668.85	122.266,932.92$_5$	35.627,000	103.45	992
	Október »	308.842,080	347.233,184	656.075,264	148.213,087.21	141.719,005.75$_5$	36.124,400	104.25	977
	November »	304.078,640	346.757,299	650.835,939	148.109,283.98	139.440,432.28	35.749,500	105.50	998
	Deczember »	293.762,350	345.282,194	639.044,544	143.907,194 20	142.195,922.61	35.477,500	105.25	1002

XVI. Melléklet.

A tárgyalások eredményeképp a pénzügyminiszter úr folytatólag a két miniszterium közt történt következő megállapodásokat terjeszti elő.

»1) Az államadósságokra nézve a két pénzügyi miniszter legfeljebb 1868-ik évi május 1-éig az illető törvényhozó testületeknek egy közegyetértéssel szerkesztett előterjesztvényt teend azon czélból, hogy a jelenlegi különböző adóssági czimekből származó tételek, egységes évjáradék adóssággá (Rentenschuld) lehetőleg széles mérvben változtassanak át, az eddigi kamatélvezet alapján és a fenálló törlesztési járadékoknak kivihető elenyésztetesével.

»2) Egyébiránt már most megállapíttatik, hogy a két pénzügyi miniszter, mindenik saját törvényhozása elé oly egyen'ő alapokon nyugvó törvényjavaslatot terjesztend, mely szerint az államadósság szükségletének fedezésére a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok évenkint 25 millió forintot tevő előzetes megterheltetést vállaljanak, és a fennmaradt teherrészlet ezek és a magyar korona országai közt akkép osztassék fel, mint 70 áll 30-hoz. Ezen elvek szerint fog a fennálló kötelezettségek fedezésére szolgáló 1868-ki szükséglet az illető költségvetésekben a jövő évre előiratni.

»3) Hogy mindkét félre nézve, az államadósság fejében teljesitendő fizetési kötelezettség végleg és szám szerint meghatároztathassék, egy vegyes küldöttség fog alakittatni, mely az államadósságot ellenőrző bizottság eddigi kimutatásainak alapján, az államadósságok 1867-ik évi deczember 31-ikei állapotát kiszámitandja és az összes hitelkönyveket akképp zárandja be, hogy kapcsolatban a különböző teherczimeknek az első pontban emlitett egységes évjáradéki adóssággá történendő átváltoztatása után, és a második pontban kifejezett hozzájárulási arány szerint mindkét félnek meghatározott és többé semmi változás alá nem jöhető évi járuléka kitünjék.

»4) A mennyiben a fentebbi határozmányok folytán az 1868-dik évben mint a magyar korona országainak, mind ő felsége többi országainak budgetjében hiány mutatkoznék, ezen átmeneti év hiánya közös pénzügyi

műtét (Creditoperation), még pedig a függő adósság nevelése által fedezendő. Ezen adósságszaporulat a két fél által azon arány szerint viselendő, mint áll 70 : 30-hoz.

»5) Azonban határozottan megállapittatik, hogy az 1869-dik évi január 1-től fogva rendes viszonyok között az államszükségleteknél ilyen hiánynak s a deficzit hasonló módon fedezésének nem szabad előfordulnia; sőt mindkét részről minden erővel arra kell törekedni, hogy az államadósságok conversiójának keresztülvitele folytán, az adóképesség emelése és ennek mind a magyar korona országaiban, mind ő felsége többi országaiban igazságos igénybe vétele mellett, s végre az államkiadások lehető apasztása által, az egyensuly a bevételek és kiadások között helyre állittassék.

»6) Az állampénzügy fenálló jótállása a földtehermentesitési adósságokra nézve érvényben marad; azonban mindkét minisztérium számára határozottan fentartatik azon jog, hogy az igazgatása alatti területek földtehermentesitési kötvényeinek újévi járadéki kölcsönné leendő részletes vagy egészbeli átváltoztatását alkotmányos uton eszközölhesse, mely esetben az ebből eredő államadóssági évjáradék többlete az illető ország által lesz fedezendő.

»7) Ha mindazonáltal akár a magyar korona országainak, akár ő felsége többi országainak pénzügyi vezetése azon helyzetbe jönne, hogy saját szükségletét a rendes jövedelmekből nem fedezhetné, és ennélfogva saját költségei vagy a közösügyi kiadások fedezése végett a birodalmi államhitelt kivánná igénybe venni: ez esetben azt csak a másik fél alkotmányos beleegyezése folytán teheti, és ha ezen beleegyezés bekövetkezett is, az ily kölcsönből eredő kamattöbblet kizárólag az illető rész terhére esik.

»8) A mi azon rendkivüli szükséglet fedezését illeti, mely a közös védelem czéljából igényeltetik, ha annak fedezése a két fél rendes budgetjéből ki nem telik, ezen összegek közös pénzügyi műtét által is fedezhetők, azonban csakis a birodalmi tanács és a magyar országgyűlés beleegyezése után; az ekképen támadt terhek azon arány szerint lesznek viselendők, mint áll 70 : 30-hoz,

»9) Azon függő adósság állandósítására nézve, mely államjegyekből áll, a két miniszterium között külön határozmányok fognak keletkezni és 1868-ik évben az ez iránti javaslatok a törvényhozások elé terjesztetni.

»A két képviseleti testületnek egy további, közösen megállapitandó törvényjavaslat fog előterjesztetni az államadósságoknak az állampénzügyminiszter általi kezelésére és e kezelés alkotmányos ellenőrzésére vonatkozólag.

»10) Az állampénzügy activáinak igazságos felosztása és felszámítása végett külön leszámoló bizottság (Liquidirungs-Comission) alakíttatik. Azonban már előre megállapíttatik, hogy a kivetett adókból 1868. év végével fenmaradt activ hátralékok az adó beszedésére illetékes pénzügyi hatóság javára esnek, minden további beszámítás nélkül.«

XVII. Melléklet.

[A 359. laphoz.]

Ausztriának megállapitott és Ausztria-Magyarországnak függő államadóssága a konverzió előtt és után.

A) Adóssági tőke :		
a) Tőke 1867. decz. 31-én . .	3024,507,862.00.	
b) Tőke 1873. decz. 31-én . .	3010,459.048.13½.	
Külömbség . .		14,048,813.86½
B) Kamatjárulék :		
a) Kamatjárulék 1867. decz. 31-én	121,200,656.00.	
b) Kamatjárulék 1873. decz. 31-én	107,195,514.56½.	
Külömbség . .		14,005,141.43½.
Tett tehát a konszolidált és függő államadóssági tőke 1873. decz. 31-én	3010,459,048.13½.	
Magyarország évi járulékának megfelelő tőke levonása után . .		2303,259,048.13½.
Az összes adósság utáni kamatterheltetés tett 1873-ban . .	107,195,514.56½.	
Magyarország évi járulékának levonása után		78,015,514.56½.

Fentebb láttuk az államadóssági állapotot 1867-ben és 1873-ban. Mennyi volt az államadósság e század két nevezetes epochájában, u. m. 1818- és 1847-ben, a következő számok mutatják : 1818-ban a devalvázió és az akkori konverzió után tett az osztrák államadósság tőkében 488.199 m. konvenciós forintot, melyért fizettetett kamatban 12.204 m. konv. frt. — 1847-ben decz. 31-én az összes államadósság névszerinti értékben tett 1011.1071 milliót ; 5%-kali kamatba redukálva ezen tőkét, tett 889.119 milliót ; az összes kamatterheltetés volt 405 millió frt. konv. pénzben.

M.T. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

TARTALOM.

Lap.

Bevezetés 3

Első rész. A bankügy elmélete.

Első fejezet: A pénz és a bankok keletkezése 23
Második fejezet: A hitel és a bankok. 37
Harmadik fejezet: Papirpénz, bankjegy és jegybank 60
Negyedik fejezet: Jegybankok Európában 79
Ötödik fejezet: Bankszabadság és bankmonopólium 93

Második rész. A bankügy története monarchiánkban.

Hatodik fejezet: Az osztrák nemzeti bank alapitásától fogva 1848-ig 119
Hetedik fejezet: Az osztrák nemzeti bank 1848—1867-ig és az uj bankakta 140 166
Nyolczadik fejezet: Magyarország és az osztrák nemzeti bank 1866—67-ben . . . . . —
Kilenczedik fejezet: Magyarország és az osztrák bank 1868—1869. évben 204
Tizedik fejezet: A magyar országos bizottság 248
Tizenegyedik fejezet: Magyarország és az osztrák nemzeti bank 1870—1875-ig 265
Tizenkettedik fejezet: A nyolczvan millió bankadósságról. . . 318
Tizenharmadik fejezet: Visszatekintés hivatalos működésemre a bankügyben 367

Harmadik rész: A magyar bankügy megoldásának módja.

Tizennegyedik fejezet: Nemzetgazdasági fejlődésünk a közelmultban és haladásunk feltételei 391
Tizenötödik fejezet: A javaslatba hozott két első megoldási módozat 423
Tizenhatodik fejezet: Magyar bank felállitása kapcsolatban a valuta helyreállitásával 453
Tizenhetedik fejezet: A magyar bank felállitása a valúta helyreállitása nélkül 471
Tizennyolczadik fejezet: A több-rendszer behozatala monarchiánkban 498
Tizenkilenczedik fejezet: A több-bankrendszer alkalmazása Magyarországon 527
Huszadik fejezet: Befejezés 558